ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

Є. ЯРОСЛАВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ВКП(б)

ЧАСТИНА ДРУГА

ПАРТВИДАВ ЦК КП(б)У

7449

10

Пролетарі всіх країн, єднайтесь!

Є. ЯРОСЛАВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ВКП(б)

ЧАСТИНА ДРУГА

87977

7119

Пр. №15 Гл. УСРР – 1960

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

(361) (94-2)

ПАРТВИДАВ ЦК КП(б)У
1934

3Кп1
Ф61(2)2
50.409/2

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 50411

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 5770

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 Р. І „НОВЕ ОРІЄНТУВАННЯ ПАРТІЇ"

Гегемонія пролетаріату і роль партії в Лютневій революції

Під натиском повсталих робітників і селян - солдатів було повалено царський лад. В лютому 1917 р. перемогла буржуазно - демократична революція. *Вождем революції виступив робітничий клас.* Могутній, широкий страйковий рух робітничого класу перед Лютневим переворотом, що почався в Петрограді (теперішньому Ленінграді), захопив Україну (Харків, Донбас), Баку, метал стів Брянська, текстильників Іванова та Костроми і ряд інших промислових районів. Страйки, спочатку економічні, дуже швидко переходили в політичні, під лозунгами повалення царизму. Боротьбу за хліб, за поліпшення матеріального становища робітники пов'язували з боротьбою проти війни, проти самодержавного ладу. *Робітничий клас боровся під лозунгами більшовицької партії.* В січні 1917 р. страйкова хвиля бурхливо наростала. В січні 1917 р. в Петербурзі страйкувало 200 тис. робітників, у Москві — понад 30 тис., а також прокотилися страйки в ряді інших міст. В лютому 1917 р. у самому Петербурзі страйкувало 432 тис. робітників. З загального числа страйків у січні 1917 р. політичних страйків було 66,4%, а в лютому — 95,6%.

Революційний виступ робітників під лозунгами більшовицької партії, перехід військових частин на бік робітників, сполучення селянської боротьби (солдатів) з революційною боротьбою пролетаріату вирішили долю царського самодержавства. Буржуазно - демократична революція перемогла і стала прологом соціалістичної Жовтневої революції, яка розгорнулася через 8 місяців.

«Як могло статися таке «чудо», що лише за 8 днів — строк, зазначений п. Мілюковим в його хвастливій телеграмі всім представникам Росії за кордоном, розвалилася монархія, яка держалася віками і протягом трьох років величезних всенародних кл сових боїв 1905 — 1907 років, і вдержалася, не зважаючи ні на що?»— запитує Ленін в «Листі здалека»[1], написаному за кордоном в березні 1917 р., аналізуючи цей перший етап Лютневої революції. Ми вже бачили, що тут ніякого чуда не було, і тільки обивателеві цей переворот міг здатися чудом. Ми знаємо, які величезні сили нагромадила і розв'язала революція, на яку революційну творчість вона була

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 13.

здібна. Не треба забувати, що до цієї революції робітничий клас нашої країни мав грунтовну підготовку. Ленін відзначає як одну з головних причин успішності Лютневого перевороту — першу російську революцію 1905 — 1907 рр., наступну за нею контрреволюційну епоху 1907 — 1910 рр. і період нового піднесення перед імперіалістичною війною 1911 — 1914 рр.

«Без трьох років величезних класових боїв і революційної енергії російського пролетаріату 1905 — 1907 років була б неможлива така швидка, в розумінні завершення її *початкового* етапу, за кілька днів, друга революція. Перша (1905 р.) глибоко зорала грунт, викорчувала вікові передсуди, збудила до політичного життя і до політичної боротьби мільйони робітників і десятки мільйонів селян, показала одного одному—і всьому світові — *всі* класи (і всі головні партії) російського суспільства в їхній справжній природі, в справжньому співвідношенні їх інтересів, їх сил, їх способів діяння, їх найближчих і найдальших цілей. Перша революція і наступна за нею контрреволюційна епоха (1907 — 1914 рр.) оголила всю суть царської монархії, довела її до «останньої межі», викрила всю її гнилизну, мерзотність, весь цинізм і розбещеність царської зграї з потворним Распутіним на чолі її, всі звірства сім'ї Романових, цих погромників, які залили Росію кров'ю євреїв, робітників, революціонерів, цих «перших серед рівних *поміщиків, що володіють мільйонами* десятин землі і йдуть на всі звірства, на всі злочини, на розорення і придушення якого завгодно числа громадян заради збереження цієї своєї і *свого класу* «священної власності».

Без революції 1905 — 1907 років, без контрреволюції 1907 — 1914 років, неможливе було б таке точне «самовизначення» всіх класів російського народу і народів, що населяють Росію, визначення відношення цих класів одного до одного і до царської монархії, яке виявило себе за вісім днів лютнево - березневої революції 1917 року»[1].

До цього треба додати, що світова імперіалістична війна прискорила величезними розмірами хід всесвітньої історії, викликала нечуваної сили всесвітні кризи, економічні, політичні, національні й інтернаціональні, і на одному з особливо крутих її поворотів «віз залитої кров'ю і брудом романовської монархії перекинувся одразу».

Ми вже бачили, що робітничий клас був застрільщиком революції і очолював рух мільйонних мас «за мир, хліб і свободу». *Гегемонія пролетаріату в лютнево - березневій революції стала умовою, без якої революція не могла б перемогти.* Буржуазні й меншовицькі історики намагаються применшити, затушувати цю роль пролетаріату.

«*... Революцію зробив пролетаріат, він виявив героїзм, він проливав кров, він повів за собою найширші маси трудящого й біднішого населення...*»[2], — писав Ленін на самому початку революції. Величезне значення в історії має той факт, що царизм був повалений саме *збройним повстанням* робітничого класу, який повів за собою *селянські й солдатські* маси та міську бідноту. Пропаганда нашою партією лозунга збройного повстання, союзу робітничого класу й

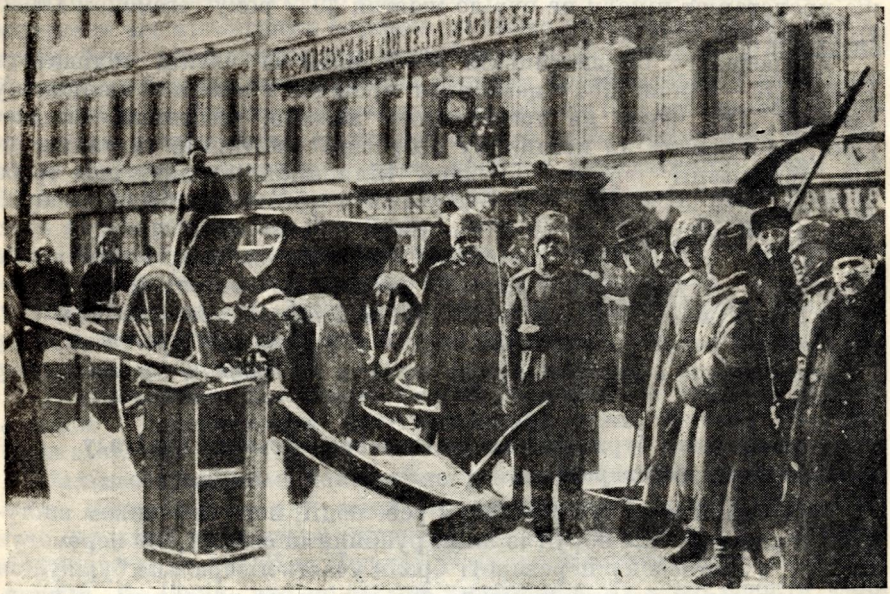
---

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 13 — 14.

[2] Там же, стор. 23 — 24. Підкреслено мною. — *Є. Я.*



На фронті після одержання відомостей про повалення самодержавства



Артилерія, що перейшла на сторону революції в лютому 1917 р.

селянства, боротьба за ради в 1905 р. як зародкові органи влади й органи повстання, боротьба за перетворення імперіалістичної війни в громадянську — а Лютнева революція і була таким переходом — всі ці факти показують, яке величезне значення мала робота нашої партії як революційного авангарду, як бойового штабу пролетаріату. Ці й інші революційні лозунги, за які наша партія роками боролася проти опортуністів, ввійшли глибоко в свідомість мас. Поліцейські переслідування царизму, особливо в роки війни, розстроїли наші партійні організації. Проте величезний був ідейний і організуючий вплив нашої партії на маси напередодні і в дні Лютневого перевороту.

Партійна організація Петрограда і особливо Виборзький комітет партії (який в зв'язку з арештом Петроградського комітету 25 лютого виконував на ділі функції останнього) безпосередньо керували страйковим рухом робітників, вносили організованість у боротьбу і сприяли перетворенню страйку на збройне повстання.

Більшовики були в авангарді боротьби. Ленін писав:

«... Наша партія оказалася з масами, з революційним пролетаріатом, *не зважаючи* на арешт та вислання в Сибір ще в 1914 році наших депутатів, не зважаючи на одчайдушні переслідування й арешти, яких зазнав Петербурзький Комітет за свою нелегальну роботу під час війни *проти* війни та проти царизму»[1].

Чисто меншовицьку характеристику революції дав А. Шляпніков у своїх книгах «Семнадцатый год», де він змальовує лютнево-березневу революцію як стихійний процес, де у нього зовсім зникла організуюча роль більшовицької партії, де він договорився до того, що пролетаріат ніколи не був до жовтня 1917 року гегемоном і т. п. Який же був стан на ділі?

У противагу більшовицькій лінії, один із членів тодішнього Бюра ЦК — Шляпніков[2] намагався провести в життя меншовицьку тактику. Тим часом як представники заводів, робітники - більшовики, настоювали на негайному озброєнні робітників та на негайній організації бойових дружин, Шляпніков заявив, що треба завойовувати солдатів, а не озброювати робітників. Але це була «лінія» Шляпнікова, а не лінія Бюра ЦК партії.

Партія, робітники - більшовики були на чолі мас, і цим треба пояснити, що революційні виступи робітників проходили під лозунгами більшовиків. Більшовики на ділі здійснювали ленінські вказівки: озброювати робітників, розвивати збройну боротьбу проти царизму і своєю бойовою активністю притягувати на сторону пролетаріату військо.

Роль ліберальної буржуазії та західноевропейського капіталу в Лютневому перевороті

Робітничий клас був гегемоном революції, його союзником виступало селянство. Але поруч із цими рушійними силами, що перемогли царизм, в Лютневому перевороті брали участь ліберальна буржуазія та західноевропейський капітал, які хотіли не революції, а палацового перевороту.

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 25.

[2] Бюро ЦК складалося з тт. Молотова, Залуцького і Шляпнікова.

Ленін в першому «Листі здалека» двічі підкреслює: «...Якщо революція перемогла так швидко і так — зовні, на перший поверховий погляд — «радикально», то лише тому, що завдяки надзвичайно оригінальній історичній ситуації *злилися* вкупі, і на диво «дружно» злилися, *зовсім різні* потоки, *зовсім різнорідні* класові інтереси, *зовсім протилежні* політичні й соціальні стремління. Саме: змова англо-французьких імперіалістів, які штовхали Мілюкова й Гучкова з К⁰ до захоплення влади *в інтересах продовження імперіалістської війни*... А з другого боку, глибокий пролетарський і масово-народний (все бідніше населення міст і сіл) рух революційного характеру за *хліб*, за *мир*, за *справжню свободу*» [1].

Пролетаріат і селянство боролися проти війни, проти царизму. Для робітничого класу перемога над царизмом відкривала шляхи безпосередньої боротьби за диктатуру пролетаріату. Ліберальна буржуазія весь час підтримувала царський уряд, сподіваючись, що війна уможливить їй нажити нові капітали. Але царське військо зазнавало одної поразки за другою. Царський уряд і вся придворна зграя на чолі з Распутіним, боячись наростаючої революції, намагалися укласти сепаратний (окремий від союзників) мир з Німеччиною, погоджуючись на словах відмовитися від загарбання Константинополя, Арменії і т. п. Укласти окремо від союзників мир царській зграї потрібно було для того, щоб розправитися з революційним рухом всередині країни.

Спроби царського уряду укласти сепаратний мир з Німеччиною та наростання загальної кризи в країні викликали незадоволення буржуазії, робили буржуазію опозиційною до царизму. Буржуазія боялася такого сепаратного миру, тому що цим самим треба було відмовитися від мільярдних баришів, які вона наживала під час війни, треба було відмовитися від загарбання нових ринків. *Ліберальна буржуазія боялася революційного виступу пролетаріату і найбільше намагалася не допустити революції, запобігти їй, зробити палацовий переворот і поставити «своїх людей» при владі.* Буржуазія намагалася зберегти монархію і лише зробити переміщення влади від Миколи до Михайла Романова. Ось що розповідав про план палацового перевороту вождь російської імперіалістичної буржуазії Гучков: «Захопити по дорозі між ставкою та Царським селом імператорський поїзд, а потім з допомогою військових частин, на які тут у Петрограді можна було розраховувати, заарештувати нинішній уряд і потім уже оголосити як про переворот, так і про осіб, які складають собою уряд».

Незадоволення політикою царського уряду в цей час висловлювали і представники капіталістичних країн Заходу (Англія, Франція).

Західноєвропейські капіталісти дивилися «на Росію, як на підсобне підприємство для своїх імперіалістичних цілей» (*Сталін*). Але царський уряд почав схилятися до сепаратного миру, і імперіалістичні уряди Англії та Франції боялися втратити такого союзника в війні, як Росія, яка не тільки відтягувала на свої фронти сили противника, але й постачала в Францію сотні тисяч російських солдатів, що зміцнювали армію союзників.

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 16—17.

Ось чому західноєвропейський капітал підтримав російську ліберальну буржуазію в її спробах зробити палацовий переворот. «Ліберальна буржуазія та союзний капітал хотіли маленької революції для великої війни» (*Сталін*). Пролетаріат і селянство своїми революційними виступами розладнали плани російської буржуазії та західноєвропейського капіталу.

Рада робітничих і солдатських депутатів та Тимчасовий уряд. Двовладдя і його соціальні корені

Повставший пролетаріат утворив ради робітничих і солдатських депутатів. Революція 1905 р. показала, що ради є органи збройного повстання й зародки нової революційної влади. Ідея рад жила в робітничих масах, і цю організацію робітники Петербурга створили в момент повалення царизму. 27 лютого 1917 р. стала засідати рада робітничих і солдатських депутатів — орган революційної диктатури робітничого класу й селянства. Але на чолі ради, її Виконавчого комітету (за винятком кількох більшовиків) стали представники дрібнобуржуазних партій: меншовики й есери.

Актив більшовицької партії, який працював у підпіллі, за антивоєнну революційну діяльність переслідувалося, заарештовувалося і засилалося. Меншовиків та есерів, які посідали оборонські позиції, не тільки не переслідували, але їм навіть пануючі класи потурали. В дні Лютневого перевороту вождь більшовицької партії В. І. Ленін був в еміграції. Керівники більшовицького підпілля тт. Сталін, Свердлов та ін. були в Сибіру, і керівництво партійних організацій було дещо послаблено. Наявні більшовицькі сили були зайняті безпосереднім керівництвом масовим рухом, боротьбою за перемогу революції на вулицях і майданах Петербурга. А в цей час члени «робітничої групи» Воєнно - промислового комітету (меншовики й есери) та інші представники дрібнобуржуазних партій прийшли в Таврійський палац і там проголосили утворення ради робітничих і солдатських депутатів.

Озброєний народ — робітники й солдати, посилаючи своїх представників до ради, розглядали її як орган народної влади. Меншовики й есери через недостатню свідомість та організованість мас були висунуті на керівників ради. Вони повинні були, зважаючи на революційний натиск мас, ухвалювати такі постанови, як наказ № 1 Петроградської ради, де надавалося солдатам громадянських прав. Але меншовицько - есерівські керівники ради, що не були спроможні — через свою дрібнобуржуазну суть — вести іншу політику, як тільки буржуазну, вжили всіх залежних від них заходів, щоб передати владу буржуазії.

В той же час ліберальна буржуазія, зважаючи на очевидний факт, що революція перемогла, і намагаючись загальмувати її дальший розвиток, утворила 27 лютого «Тимчасовий комітет Державної думи» на чолі з головою IV Думи монархістом Родзянком. «Тимчасовий комітет» намітив склад Тимчасового уряду.

На допомогу ліберальній буржуазії прийшли угодовські керівники ради, і на спільному засіданні Тимчасового комітету Державної думи та виконкому ради робітничих і солдатських депутатів

Приказъ № 1.

1 марта 1917 года.

По гарнизону Петроградскаго Округа всѣмъ солдатамъ гвардіи, арміи, артиллеріи и флота для немедленнаго и точнаго исполненія, а рабочимъ Петрограда для свѣдѣнія.

Совѣтъ Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ постановилъ:

1) Во всѣхъ ротахъ, батальонахъ, полкахъ, паркахъ, батареяхъ, эскадронахъ и отдѣльныхъ службахъ разнаго рода военныхъ управленій и на судахъ военнаго флота немедленно выбрать комитеты изъ выборныхъ представителей отъ нижнихъ чиновъ вышеуказанныхъ воинскихъ частей.

2) Во всѣхъ воинскихъ частяхъ, которыя еще не выбрали своихъ представителей въ Совѣтъ Рабочихъ Депутатовъ, избрать по одному представителю отъ рота, которымъ явиться съ письменными удостовѣреніями въ зданіе Государственной Думы къ 10 часамъ утра, 2-го сего марта.

3) Во всѣхъ своихъ политическихъ выступленіяхъ воинская часть подчиняется Совѣту Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ и своимъ комитетамъ.

4) Приказы военной комиссіи Государственной Думы слѣдуетъ исполнять только въ тѣхъ случаяхъ, когда они не противорѣчатъ приказамъ и постановленіямъ Совѣта Рабочихъ и Солдат. Депутатовъ.

5) Всякаго рода оружіе, какъ то винтовки, пулеметы, бронированные автомобили и прочее должны находиться въ распоряженіи и подъ контролемъ ротныхъ и батальонныхъ комитетовъ и ни въ коемъ случаѣ не выдаваться офицерамъ, даже по ихъ требованіямъ.

6) Въ строю и при отправленіи служебныхъ обязанностей солдаты должны соблюдать строжайшую воинскую дисциплину, но внѣ службы и строя, въ своей политической, общегражданской и частной жизни солдаты ни въ чемъ не могутъ быть умалены въ тѣхъ правахъ, коими пользуются всѣ граждане.

Въ частности, вставаніе во фронтъ и обязательное отданіе чести внѣ службы отмѣняется.

7) Равнымъ образомъ отмѣняется титулованіе офицеровъ: ваше превосходительство, благородіе и т. п., и замѣняется обращеніемъ: господинъ генералъ, господинъ полковникъ и т. д.

Грубое обращеніе съ солдатами всѣхъ воинскихъ чиновъ и, въ частности, обращеніе къ нимъ на «ты», воспрещается и о всякомъ нарушеніи сего, равно какъ и о всѣхъ недоразумѣніяхъ между офицерами и солдатами, послѣдніе обязаны доводить до свѣдѣнія ротныхъ комитетовъ.

Настоящій приказъ прочесть во всѣхъ ротахъ, батальонахъ, сотняхъ, экипажахъ, батареяхъ и прочихъ строевыхъ и нестроевыхъ командахъ.

Петроградскій совѣтъ Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ.

Вгорі: наказ № 1, виданий Петроградською радою робітничих і солдатських депутатів.

Внизу: демонстрація солдатів з прапорами ради солдатських депутатів.



2(15) березня 1917 року оформився буржуазний Тимчасовий уряд на чолі з князем Львовим, якого ще до Лютневого перевороту Микола II намічав на прем'єр - міністра царського уряду. До складу Тимчасового уряду як представник «демократії» (за згодою виконкому ради) ввійшов есер Керенський. Меншовики й есери зробили все залежне від них, щоб зміцнити владу буржуазії — Тимчасовий уряд.

Чим же був Тимчасовий уряд, організований буржуазією на зміну царському урядові? Це були представники *нового класу — буржуазії та капіталістичних поміщиків*. Економічно буржуазія давно правила країною, і політично організувалася під час війни, коли самодержавство, не справляючись з війною, примушене було зробити поступки та сприяло організації ліберальних з допомогою земських і міських рад, воєнно - промислових комітетів і т. п.

«... До лютнево - березневої революції 1917 р. державна влада в Росії була в руках одного старого класу, саме: кріпосницько - дворянсько - поміщицького, очолюваного Миколою Романовим. Після цієї революції влада в руках *другого*, нового, класу, саме: *буржуазії*»[1]. В іншому місці Ленін говорить: «... Цей уряд не випадкове зборище осіб. Це—представники нового класу, який піднявся до політичної влади в Росії, класу капіталістичних поміщиків і буржуазії, який давно *править* нашою країною економічно...»[2]. «Влада досталася в руки партії капіталістів тому, що цей клас мав у руках силу багатства, організації та знання»[3].

Фактично саме цей Тимчасовий уряд став при владі.

Але поруч із буржуазним урядом виросла й рада робітничих та солдатських депутатів.

Чим була на ділі рада робітничих і солдатських депутатів в цей період, яка була її роль, її влада, її ставлення до Тимчасового уряду? Ленін у своєму «Проекті платформи пролетарської партії» вбачає «класове значення» створеного після лютого 1917 р. двовладдя в тому, що —

«... російська революція березня 1917 р. не тільки змела всю царську монархію, не тільки передала всю владу буржуазії, але й *дійшла якнайщільніше* до революційно - демократичної диктатури пролетаріату й селянства. Саме такою диктатурою (тобто владою, яка спирається не на закон, а на безпосередню силу озброєних мас населення) і саме вказаних класів є Петроградська та інші, місцеві, ради робітничих і солдатських депутатів...

... Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів, яка має, як видно з усього, довір'я більшості місцевих рад, *добровільно* передає державну владу буржуазії та її Тимчасовому урядові, добровільно *поступається* йому першістю, уклавши з ним угоду про підтримку його, обмежується роллю спостерігача, контролера за скликанням Установчих Зборів (строк скликання яких Тимчасовий уряд досі навіть не опублікував)»[4].

Таким чином вийшло винятково своєрідне переплетення вкупі, воєдино двох диктатур: диктатури буржуазії та диктатури проле-

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 100.
[2] Там же, стор. 17.
[3] Там же, стор. 69.
[4] Там же, стор. 113 — 114.

таріату й селянства (рада робітничих і солдатських депутатів). Чи могло надовго вдержатися таке двоєвладдя? Звичайно, ні. В той час як буржуазія працювала над тим, щоб звести на ніщо значення ради як органу народної влади, завдання нашої партії полягало в тому, щоб терплячою роботою підготувати повалення нової буржуазної влади, з'ясувати масам необхідність боротьби за другий етап, за соціалістичну революцію.

Утворився стан, який Ленін характеризував як *перехідний* етап. Він полягав у тому, що царська монархія була «розбита, але не добита» (*Ленін*). Октябристсько-кадетський буржуазний Тимчасовий уряд, зацікавлений продовжувати грабіжницьку імперіалістичну війну «до переможного кінця», примушений був обіцяти народові максимум уступок і подачок, аби тільки зберегти владу. І поруч нього існує «...Рада робітничих і солдатських депутатів...— зародок робітничого уряду, представник інтересів усіх *бідніших* мас населення, тобто дев'яти десятих населення, яка домагається миру, хліба, свободи»[1].

Чим же пояснити, що робітники й селяни, здобувши перемогу, добровільно віддали владу буржуазії?

В «Проекті платформи пролетарської партії» Ленін пояснював це тим, що, поперше, революція «...одразу *втягла в рух* нечувано велику кількість обивателів. Одна з головних, наукових і практично-політичних ознак *усякої* справжньої революції полягає в надзвичайно швидкому, крутому, різкому збільшенні числа «обивателів», які переходять до активної, самостійної, дієвої участі в політичному житті, *в побудуванні держави*.

Так і Росія. Росія тепер вирує. Мільйони й десятки мільйонів, які політично спали десять років, політично пригноблені жахливим гнітом царизму та каторжною роботою на поміщиків і фабрикантів, *прокинулися і потяглися* до політики. А хто такі ці мільйони і десятки мільйонів? Здебільшого дрібні хазяйчики, дрібні буржуа, люди, що стоять посередині між капіталістами і найманими робітниками. Росія найбільш дрібнобуржуазна країна з усіх європейських країн. *Велетенська дрібнобуржуазна хвиля залила все, приголомшила свідомий пролетаріат не тільки своєю численністю, але й ідейно* (підкреслення мов.— *Є. Я.*), тобто заразила, захопила дуже широкі кола робітників з дрібнобуржузними поглядами на політику»[2]. Саме впливом цієї дрібнобуржуазної маси та її «... довірливо несвідомим ставленням до капіталістів» пояснюється той факт, що була з допомогою угодовського керівництва Петроградської ради утворена влада буржуазії. Другою причиною цього була «...недостатня чисельність пролетаріату в Росії, недостатня свідомість та організованість його»[3].

Дрібнобуржуазні маси оказалися «сумлінними (що сумлінно помилялися) оборонцями», а меншовики й есери були на ділі *свідомими* оборонцями.

«... Всі народницькі партії,— писав Ленін,— аж до с.-р. завжди

---

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 18.
[2] Там же, стор. 115.
[3] Там же.

були дрібнобуржуазні, партія О. К.[1] (Чхеідзе, Церетеллі та ін.) теж; безпартійні революціонери (Стеклов[2] та ін.) так само піддалися хвилі або не подолали, не встигли подолати хвилі»[3]. Цим пояснюється вплив на перших порах в радах меншовиків та есерів. Вони найбільше відповідали настрою обивательської маси, і відси— *«березневі есери»*, дрібнобуржуазні обиватели, що надягли на себе личину соціалістів. Хто спостерігав на той час, як буквально тисячі обивателів начіпляли на себе червоні бантики і одержували членські квитки есерівської партії, той міг бачити вже тоді всю безпринципність цієї партії, всю її несоціалістичність і навіть нереволюційність, тому що багато обивателів кинулися в ряди цієї партії, відчуваючи в ній прихильницю «порядку», противницю корінної перебудови суспільства. Тому що в основі впливу есерівської партії було довір'я до неї значної маси селян і солдатів, які в той час прокинулись до політичного життя, не дивно, що головні маси обивателів приставали саме до цієї партії. Партія меншовиків мала далеко менший вплив, проте деякі верстви робітничого класу ще підтримували на перших порах цю партію. Ми могли бачити, як ці партії розчинялись в обивательській дрібнобуржуазній масі.

Наша партія воліла в певний момент залишатися в меншості, як вона воліла залишитися в меншості під час війни, коли Ленін говорив, що «краще залишитися вдвох з Карлом Лібкнехтом, ніж з 10 Зюдекумами», тобто з соціал-зрадниками. *Свідома, передова меншість класу, виділившись в обстанові сумлінного оборонства мас, провадить боротьбу за завоювання на свої революційні позиції більшості робітничого класу.* Наша партія завжди ставилась вороже до угоди з буржуазією, на яку меншовики й есери йшли дуже охоче тому, що вони завжди вважали революцію, що відбувається, чисто буржуазною і вождя, гегемона цієї революції бачили не в пролетаріаті, а в буржуазії. Ми вже знаємо, що в 1905 — 1907 рр. меншовики міркували так, що раз революція — буржуазна, то при владі повинна стати буржуазія.

Так само й після Лютневого перевороту цілковита нездібність до самостійного політичного керівництва цих дрібнобуржуазних партій, їх залежність від ліберальної буржуазії, *підказувала їм тактику передачі, передовір'я влади буржуазії.* «... вони *затемнюють* свідомість робітників, а не прояснюють її, *внушають* дрібнобуржуазні ілюзії, а не спростовують їх, *зміцнюють* вплив буржуазії на маси, а не визволяють маси зпід цього впливу»[4]. Уже під час війни меншовики й есери-оборонці відігравали роль *пособників* імперіалістичної буржуазії, втягували робітників у воєнно-промислові комітети, захищали класовий мир під час війни, виправдували ведення війни з боку російської буржуазії особливими, вищими нібито міркуваннями, як от міркування про необ-

[1] Тобто Організаційний комітет меншовиків, який відігравав роль ЦК у меншовиків.

[2] Ю. М. Стеклов в той час тримав себе саме як «безпартійний революціонер», виступав зовсім незалежно від будьякої партійної директиви і нерідко виступав проти більшовиків в цілому ряді найважливіших питань, що викликало природну відсіч з боку Леніна та всієї партії.

[3] *Ленін*, т. XX, стор. 115.

[4] Там же, стор. 95.

хідність покінчити з німецьким імперіалізмом в інтересах повсюдної перемоги «демократії і культури». Тепер меншовики й есери взяли на себе завдання представити народові Тимчасовий уряд як народний уряд. Утворена була «контактна комісія»[1], яка повинна була нібито погоджувати діяльність рад робітничих і солдатських депутатів з діяльністю Тимчасового уряду. Проте на ділі ця контактна комісія майже цілком підлягала буржуазному Тимчасовому урядові.

Більшовицька партія повинна була зважити всі ці факти нової обстанови. Треба було терплячим роз'ясненням завойовувати маси та більшість рад, ізолювати (залишити без мас) угодовські партії, викривати контрреволюційну суть Тимчасового уряду, підтримуваного дрібнобуржуазним керівництвом ради. Враховуючи нову обстанову, Ленін вказував пролетарській партії завдання, які стоять перед нею та які випливають із цієї обстанови: «...пролетаріат не організований, слабий, несвідомий.

Вірно. Тому все завдання боротися з тими дрібнобуржуазними вождями, так званими с.-д. (Чхеідзе, Церетеллі, Стеклов), які приспляють маси, внушаючи їм довір'я до буржуазії»[2].

Період нового орієнтування партії (березень — квітень)

Своєрідність обстанови, створеної Лютневим переворотом і двовладдям, вимагала «нового орієнтування» партії (*Сталін*). Партійним кадрам потрібен був певний час, щоб ознайомитися і розібратися в новій складній обстанові, в нових умовах боротьби. Розкидані в дні революції по тюрмах і засланнях, вони не могли цього зробити одразу... Але і в цій складній обстанові виявилися величезна сила більшовицької партії, її вміння знайти правильну лінію. Партія після Лютневого перевороту, до приїзду Леніна, йшла до нового орієнтування «помацки». «Це був,— пише тов. Сталін,— величезний перелом в історії Росії і небувалий поворот в історії нашої партії. Стара, дореволюційна платформа прямого повалення була ясна й певна, але вона вже не підходила до нових умов боротьби. Тепер уже не можна було йти прямо на повалення уряду, бо він був зв'язаний з Радами, які були під впливом оборонців, і партії довелося б вести непосильну війну і проти уряду, і проти Рад. Але не можна було також вести політику підтримки Тимчасового уряду, бо він був урядом імперіалізму. Необхідне було нове орієнтування партії в нових умовах боротьби. Партія (її більшість) ішла до цього нового орієнтування помацки. Вона прийняла політику натиску Рад на Тимчасовий уряд в питанні про мир і не одважилася відразу зробити крок вперед від старого лозунга про диктатуру пролетаріату й селянства до нового лозунга про владу Рад. Ця половинчата політика була розрахована на те, щоб дати радам розглядіти на конкретних питаннях про мир справжню імперіалістичну природу Тим-

[1] Стеклов, Суханов, Чхеідзе, Філіповський, Скобелєв — від ради робітничих і солдатських депутатів, Львов, Терещенко, Некрасов — від Тимчасового уряду.

[2] *Ленін*, «Начерк тез про політичні завдання» 3 квітня 1917 р., опубліковано в «Правде» 21 січня 1933 р.

часового уряду і тим відірвати їх від останнього»[1]. Після приїзду Леніна та опублікування знаменитих тез від 4 квітня 1917 року партія дістала це нове орієнтування.

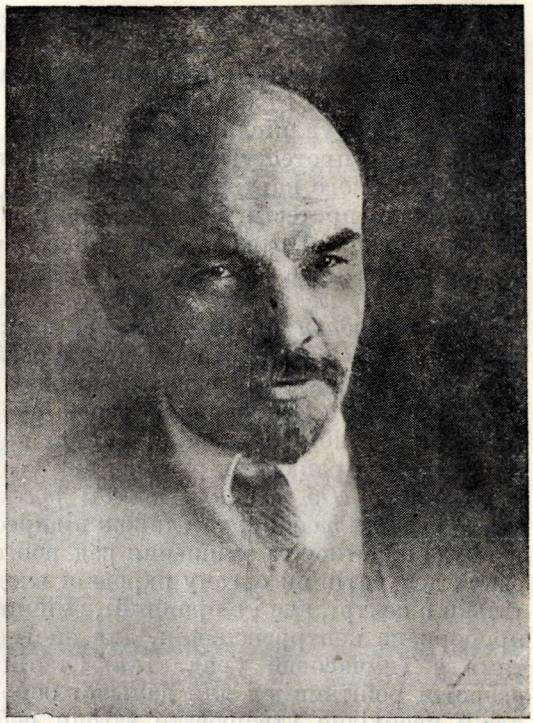
Мерзенним наклепом на партію є твердження Троцького, що партія або її більшість посідала в цей період напівменшовицьку позицію. *У окремих членів партії* були хитання, були помилки. Партія ж в цілому швидко вийшла на правильний шлях, залишаючись більшовицькою партією, борючись рішуче проти оборонських правих помилок, що їх зробив в цей перший період Каменєв як член ЦК. На березневій нараді 1917 р. група оборонців — Севрук, С. Войтінський і деякі інші — були вигнані з лав більшовиків саме тому, що партія в переважній своїй масі була на правильному шляху. Про це сам П. Севрук писав у «Правде» від 27 січня 1932 року: «В березні і квітні 1917 року нечисленна групка більшовиків (серед них і я), яка становила зовсім мізерну величину в партії, посіла капітулянтські позиції в питанні про перерастання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну... В дійсності капітулянтська групка була цілком ізольована в більшовицькій фракції Всеросійської наради рад (кінець березня і початок квітня 1917 р.). Величезна більшість фракції вже тоді (до приїзду Леніна) з усією рішучістю і чіткістю на всіх фракційних нарадах давала відсіч як тов. Каменєву, так і всім іншим спробам окремих членів фракції (серед них і моїм) протягти у фракції в тій або іншій формі підтримку Тимчасового уряду, зіпхнути фракцію з непримиренно ленінських позицій по відношенню до війни»[2].

5 березня вийшов перший номер «Правды». Незабаром після приїзду з заслання в редакцію було введено тт. Сталіна і Каменєва. У Москві став виходити орган «Социал-демократ», в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ) — «Звезда», в Самарі, Саратові, Казані та в цілому ряді інших міст виникли більшовицькі органи. Слід відзначити, що в цей період, до приїзду Леніна, помилки Каменєва, проти яких боролися інші члени ЦК, викликали протести в лавах партії. В № 9 «Правды» від 15 березня 1917 року Каменєв вмістив статтю, в якій писав, що наш лозунг — «натиск на Тимчасовий уряд», з метою примусити його виступити відкрито за мир. Але поки Тимчасовий уряд цього не зробив, — «кожен залишається на своєму посту». «Коли армія стоїть проти армії, найбезглуздішою політикою була б та, яка запропонувала б одній із них скласти зброю і розійтися додому. Ця політика була б не політикою миру, а політикою рабства, політикою, яку з обуренням відкинув би вільний народ. Ні, він буде непохитно стояти на своєму посту, на кулю відповідаючи кулею, а на снаряд — снарядом». По відношенню до Тимчасового уряду Каменєв захищав точку зору сприяння «остільки — оскільки». Він писав в № 8 «Правды»: «Ми підтримаємо його в остаточній ліквідації старого режиму, будемо критикувати і викривати кожну непослідовність Тимчасового уряду».

Нема чого й говорити, що статті Каменєва зустріла вороже значна, якщо не переважна, маса членів партії. Взагалі оборон-

---

[1] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 107.
[2] «Правда» № 26 (5191) від 27 січня 1932 року.



В. І. Ленін в 1917 р.



Й. В. Сталін в 1917 р.

ські або напівоборонські настрої серед більшовиків траплялися лише як виняток. У Каменєва ж ці хитання не були випадкові. Вони випливали з його правоопортуністичної позиції, яку він посідав у роки війни і намагався розвинути ще до приїзду Леніна та повнотою розгорнув після приїзду Леніна. Проти цих статтей багато членів партії протестували, зокрема протестувала Виконавча комісія Петроградського партійного комітету. Ці статті Каменєва саме тому і викликали протести, що суперечили всьому тонові, всьому духові більшовицької «Правды», яка орієнтувала партію на перетворення рад в органи повної революційної влади народу. Так, ще до приїзду Леніна в «*Правде*» була вміщена стаття тов. Сталіна «*О советах рабочих и солдатских депутатов*», в якій зазначалося, «що тільки зміцнення рад в центрі і на місцях є реальна гарантія проти контрреволюції. Зміцнити ці ради, зробити їх повсюдними, зв'язати їх між собою на чолі з Центральною радою робітничих і солдатських депутатів, як органом революційної влади народу,— ось в якому напрямку повинні працювати революційні соціал - демократи».

В статті «*Об условиях победы русской революции*» в «*Правде*» від 18 березня тов. Сталін також підкреслює, що більшовицька партія буде боротися за зміцнення рад робітничих, солдатських і селянських депутатів як органу народної влади. В міру зміцнення рад не тільки в центрі, але і в провінції, зміцниться скрізь революція і буде приборкана контрреволюція, для якої «законним щитом і прикриттям» є Тимчасовий уряд. Тов. Сталін вказував на необхідність озброїти робітників і для дальшої боротьби за поглиблення революції необхідно утворювати загони робітничої (Червоної) гвардії. «І якщо вірне положення, що революція не може перемогти без озброєної сили, завжди готової до її послуг, то й наша революція не обійдеться без своєї власної робітничої гвардії, кровно зв'язаної з інтересами революції.

Негайне озброєння робітників, робітнича гвардія — така друга умова перемоги революції»[1].

Бюро ЦК, «Правда» як орган ЦК, в редакції якої керівну роль відігравав *тов. Сталін*, боролися проти правоопортуністичної лінії Каменєва, що її останній намагався тоді протягувати в статтях в «Правде». Приїзд В. І. Леніна, опублікування відомих тез від 4 квітня 1917 року знайшли найповнішу підтримку у партії та її проводу. Каменєвська групка оказалася в партії ізольованою, вона не мала за собою *жодної* організації.

Тези В. І. Леніна 4/17 квітня 1917 р.

Ми бачили вже, яку вірну й точну оцінку дав Ленін уже при перших, ще неповних повідомленнях про лютнево - березневу революцію та класову природу новоутвореної влади. В «Листах здалека», будучи за кордоном, Ленін писав, що «теперішнє становище» є «*перехідним* від першого до другого етапу революції»[2]. І Ленін в першому ж листі радив «висунути» лозунг: «...*Робітники, ви виявили чудеса пролетарського, народного героїзму в громадянській війні проти царизму, ви повинні виявити чудеса пролетарської і*

[1] *Сталин*, На путях к Октябрю, стор. 10
[2] *Ленін*, т. XX, стор. 18.

всенародної організації, щоб підготовити свою перемогу в другому етапі революції»[1].

Ленін висував уже тоді завдання *озброєння пролетаріату* для другого етапу революції — для боротьби за диктатуру пролетаріату.

3 (16) квітня, вночі, приїхав у Петроград Ленін. Цей приїзд мав величезне значення для остаточного оформлення «нового орієнтування партії», чіткої лінії поведінки більшовиків. Ленін своєю різкою, виразною поставою всіх питань одразу вніс ясність і чіткість у позиції більшовиків, давши відсіч тим членам партії, які стояли в основних питаннях не на більшовицькій позиції, як, наприклад, Каменєв. Другого ж дня, 4(17) квітня, Ленін виступив з своїми «тезами» спочатку на зборах більшовиків і меншовиків. На цих зборах було багато делегатів, які прибули на нараду ради робітничих і солдатських депутатів. І тому погляди Леніна були висвітлені не лише перед робітниками Петрограда, але й перед робітниками, які з'їхалися з провінції та з фронту.

Тези 4(17) квітня стали документом величезної ваги, дали точну і ясну відповідь на всі найважливіші питання стратегії і тактики нашої партії в момент, який вимагав нового орієнтування, тому що цілком змінилася обстанова.

Тези 4 квітня дали чітку настанову в боротьбі за перемогу соціалістичної революції.

Говорячи про імперіалістичний, грабіжницький характер війни, Ленін стисло викладає погляди більшовиків на імперіалістичну війну і заявляє, що пролетаріат може погодитися на *революційну війну* лише з умовою переходу влади в руки пролетаріату та селянської бідноти, при відмовленні від усіх анексій [2] на ділі, при цілковитому розриві на ділі з інтересами капіталу. Зважаючи на зв'язок імперіалістичної війни з інтересами капіталу, Ленін вимагав, щоб з'ясували робітникам, селянам і солдатам, що «закінчити війну справжнім демократичним миром не можна без повалення капіталу». Велике значення мав висунутий лозунг *братання війська* наших, як і тих, що воюють з нами, армій на фронті.

Тези вказували *на перехідний* характер першого періоду революції, коли існує ще довір'я трудящих до буржуазії через їхню недостатню свідомість і організованість. Ми повинні зуміти зважити і використати *особливі* умови цього періоду, щоб підготовити трудящі маси до захоплення влади пролетаріатом та біднішими верствами селянства.

Ніякої підтримки Тимчасовому урядові у противагу каменєвській позиції — «підтримувати остільки — оскільки»; позиція Каменєва характеризується в тезах як «неприпустима, яка сіє ілюзії».

Ленінські тези виходять з визнання факта, що в раді робітничих і солдатських депутатів наша партія покищо в слабій меншості перед *блоком усіх* дрібнобуржуазних партій. І тому наше завдання — з'ясувати масам, що рада робітничих і солдатських депутатів є *єдина можлива форма* революційного уряду. Ради повинні бути *завойовані* нашою партією наполегливою масовою роботою.

---

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 19.

[2] *Анексія* — воєнне загарбання території іншої держави.

Львівська державна наукова бібліотека № 5770

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 50411

Ленін висуває у противагу вимогам меншовиків та есерів парламентарної демократичної республіки *вимогу республіки рад робітничих, наймитських та селянських депутатів «по всій країні, знизу догори»*.

В питанні *про землю* ми повинні підтримати нашу стару більшовицьку вимогу конфіскації (тобто вилучення без викупу) всіх поміщицьких земель, націоналізації *всіх* земель в країні, з передачею їх в розпорядження місцевих рад наймитських і селянських депутатів. Особливу увагу партія повинна приділити *радам наймитських депутатів та утворенню з великих маєтків зразкових суспільних господарств*.

Ленін висунув вимогу злиття *всіх банків* країни в один суспільний Національний банк та запровадження контролю над ним з боку ради робітничих і солдатських депутатів. Вважаючи, що всі ці заходи повинні велетенськи прискорити перехід до соціалістичної революції, Ленін підкреслював, що він зовсім не проповідує негайного «введення» соціалізму, що в теперішній момент потрібно лише перейти *«до контролю з боку* ради робітничих і солдатських депутатів *за суспільним виробництвом та розподілом продуктів»*.

Орієнтація на соціалістичну революцію, боротьба за перерастання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну, новий лозунг: «*Диктатура пролетаріату і біднішого селянства*»— ці завдання чітко поставлені в ленінських тезах 4 квітня 1917 року. *В тезах висунуто вимогу негайного з'їзду партії, зміни й виправлення програми та назви партії*, яку Ленін пропонував назвати *«комуністичною»*. «Час,— говорив він,— скинути брудну сорочку, час одягти чисту білизну»[1], маючи на увазі, що ім'я соціал-демократа стало споганеним і забрудненим, особливо в період імперіалістичної війни.

Але річ ішла не тільки про партію більшовиків у Росії. II Інтернаціонал —«смердючий труп». Треба було утворити новий Інтернаціонал, і Ленін вимагав оновлення Інтернаціоналу, тобто *утворення Комуністичного інтернаціоналу*. Це питання поставлено було, як ми бачили, Леніним ще до революції. В листі до А. М. Коллонтай від 16 березня 1917 р. Ленін пише: «... Ми створимо, як і раніш, свою окрему партію і *обов'язково* сполучимо легальну роботу з нелегальною. *Ні за що* знову по типу другого Інтернаціоналу! *Ні за що* з Каутським! Неодмінно *революційніша* програма і тактика... Республіканська пропаганда, боротьба проти імперіалізму, *по давньому* революційна пропаганда, агітація та боротьба з метою *міжнародної* пролетарської революції та завоювання влади «радами робітничих депутатів» (а не кадетськими шахраями)»[2].

Попереджаючи проти можливих «об'єднавчих» спроб серед більшовиків, Ленін писав: «По моєму головне тепер — не дати заплутати в дурні «об'єднавчі» спроби з соціал-патріотами (або ще небезпечніше, хитким на зразок Організаційного Комітету, Троцького і К°) та продовжувати боротьбу *своєї* партії в послідовно *інтернаціональному* дусі»[3].

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 135.
[2] Там же, стор. 5—6.
[3] Там же, стор. 7.



Приїзд Леніна в Росію. Ленін виголошує промову з пляцерника біля Фінляндського вокзала в Петрограді в квітні 1917 р.

Тези Леніна 4 (17) квітня справили величезне враження не тільки на всю нашу партію, але й на наших ворогів. Меншовики незабаром звернулися до робітників з відозвою, яка починалася пересторогою, що «революція в небезпеці». Що ж загрожувало революції? Рештки недобитої монархії? Стремління буржуазії скрутити шию революції? Угода меншовиків і есерів з буржуазією? О, ні! Революція була в небезпеці, на думку меншовиків, через те, що більшовики висунули *«небезпечний»* лозунг: *«вся влада радам»*. Звичайно, меншовики *проти* братання, меншовики *проти* з'ясування армії махінацій Тимчасового уряду, меншовики проти захвату влади пролетаріатом і біднішим селянством, тому що це, мовляв, може викликати «нісенітний», безглуздий страх, загальне взаємне незадоволення та озлоблення. «Ми, соціал - демократи меншовики, весь час попереджали вас, товариші робітники, про згубність тактики ленінців і анархістів»,— писали меншовики. Плеханов у своїй газеті «Единство» вмістив статтю, в якій назвав промову Леніна *«бредовою промовою»*. Плеханов посилався на слова меншовика Чхеідзе, який заявив, що «поза революцією залишиться сам Ленін, а ми всі підемо своїм шляхом».

Проте й серед більшовиків була групка правих опортуністів, які не згоджувалися з тезами Леніна. Вся *партія* прийняла тези з величезним задоволенням, тому що вони давали справді мобілізуючі лозунги, давали план боротьби і ясну ціль.

12 квітня відбулася *Петроградська загальноміська конференція*, яка ухвалила тези Леніна, слідом за нею й інші організації ухвалили ці тези. А наприкінці квітня ці тези ухвалила *Всеросійська партійна конференція*. Ця конференція «довершила в загальноросійському масштабі справу Ленінградської конференції, згуртувавши навколо єдиної партійної позиції дев'ять десятих партії» (*Сталін*).

Тези Леніна були найважливішим програмним документом партії в боротьбі за перемогу диктатури пролетаріату. Тези Леніна відіграли надзвичайно важливу роль в історії революції 1917 р., в історії нашої партії.

Квітнева конференція партії. Боротьба з опортуністами в оцінці завдань пролетаріату в революції

Проти квітневих тез Леніна виступив насамперед Каменєв. Він заявив у «Правде», що тези Леніна «є особиста думка т. Леніна». Каменєв вказував на те, що ці тези розходяться з оголошеними Каменєвим на І Всеросійській нараді делегатів рад робітничих і солдатських депутатів резолюціями про Тимчасовий уряд та війну. Тому Каменєв попереджав, що—

«надалі аж до будьяких нових ухвал ЦК та постанов всеросійської конференції партії ці резолюції залишаються нашою платформою, яку ми й будемо відстоювати як від розкладового впливу «революційного оборонства», *так і від критики* тов. Леніна.

Щодо загальної схеми т. Леніна, то *вона здається нам неприйнятною*, оскільки вона виходить з визнання буржуазно - демократичної революції *закінченою* і розрахована на негайне перероджения цієї революції в революцію соціалістичну. Тактика, що випливає з

Граждане!

Мы требуемъ прекращенія погромной агитаціи и низкихъ клеветъ на газету „Правду", на Ленина, Зиновьева и другихъ. Мы требуемъ уваженія къ постановленію Исполнительнаго Комитета Совѣта Солдатскихъ и Рабочихъ Депутатовъ, который выслушалъ докладъ эмигрантовъ и не нашелъ въ ихъ поведеніи ничего неправильнаго.

Кто находитъ рѣшеніе Исполнительнаго Комитета неправильнымъ, пусть обратится въ Исполнительный Комитетъ и требуетъ пересмотра его постановленія, напечатаннаго въ № 32 „Извѣстіи Совѣта" отъ 5 апрѣля 1917 года.

Долой погромную агитацію!

Долой газеты, не перепечатывающія доклада эмигрантовъ и постановленія Исполнительнаго Комитета.

Мы требуемъ уваженія къ постановленіямъ Исполнительнаго Комитета нашего Совѣта Солдатскихъ и Рабочихъ Депутатовъ.

Центральный Комитетъ Россійской Соціалъ-Демократической Рабочей Партіи.

Петроградскій Комитетъ Россійской Соціалъ-Демократической Рабочей Партіи.

Листівка Петроградського і Центрального комітетів партії, випущена в зв'язку з наклепницькою кампанією в боку контрреволюційних елементів проти Леніна і „Правды".



Российская Социал-Демократическая Рабочая Партія.

ПРАВДА

ОРГАНЪ Центральнаго Комитета и Петербургскаго Комитета Р. С.-Д. Р. П.

№ 26. Вторникъ. ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА. 7-го апрѣля 1917 г.

Цѣна № 3 коп.

Перша сторінка „Правды" від 7 квітня 1917 року, в якій вміщено квітневі тези В. І. Леніна „Про завдання пролетаріату в даній революції".

подібної оцінки, глибоко розходиться з тією тактикою, яку захищали представники «Правды» на Всеросійському з'їзді як проти офіціальних вождів ради, так і проти меншовиків, які тягли раду вправо.

В широкій дискусії ми сподіваємося відстояти свою точку зору як *едино можливу* для революційної соціал - демократії, оскільки вона хоче і повинна до кінця залишитися партією революційних мас пролетаріату, а не перетворитися в групу пропагандистів - комуністів» [1].

Приблизно таку ж точку зору захищала й група московських товаришів (В. П. Ногін, А. І. Риков). Доповідаючи на Московській обласній конференції про завдання більшовиків в Установчих зборах, тов. Лукін захищав по суті ту ж точку зору; мова у нього ішла не про соціалістичну революцію, а лише про зміцнення демократичної республіки. Ця точка зору не знайшла підтримки в Московській організації. Не зважаючи на боротьбу опортуністів проти ленінської лінії, уже на час квітневої конференції тези Леніна стали платформою переважної частини організації більшовиків.

На Всеросійській нараді рад (11 — 16 квітня 1917 р.) Каменєв, оголошуючи більшовицькі резолюції про недовір'я Тимчасовому урядові, голосував разом з меншовиками, «щоб *не рвати єдиного фронту з буржуазною демократією*».

Які ж питання викликали в цей час особливо серйозні розходження? З наведеного витягу з статті Каменєва в «Правде», а потім з виступів правих на квітневій Всеросійській конференції 1917 р. видно, що основний спір відбувався по таких питаннях: *чи закінчений буржуазно - демократичний переворот, чи здійснена вже демократична диктатура пролетаріату й селянства, чи стоїмо ми безпосередньо перед соціалістичною революцією і чи можлива вона тепер в нашій країні*, яка при цьому повинна бути наша тактика *по відношенню до Тимчасового уряду?*

В питанні про те, чи закінчений буржуазно - демократичний переворот, чи здійснена революційно - демократична диктатура пролетаріату й селянства, Ленін стояв на тій точці зору, що —

«рада робітничих і солдатських депутатів є здійснення диктатури пролетаріату і солдатів; серед останніх більшість селяни. *Це і є диктатура пролетаріату та селянства*» [2].

Але в той же час утворилося виняткове, нечуване в історії становище. Буржуазна революція в Росії закінчена, оскільки владу захопила буржуазія.

Більшовицькі лозунги ствердило життя, але вони склалися інакше, строкатіше, своєрідніше. «Ігнорувати, забувати цей факт,— писав Ленін,— значило б уподоблятися тим «старим більшовикам», які не раз уже відігравали сумну роль в історії нашої партії, повторюючи безтямно *завчену формулу*, замість *вивчення* своєрідності нової, живої дійсності [3]. Хто говорить в даній обстанові лише про революційно - демократичну диктатуру, яка в особі ради вже здійснилась, той «*перейшов* на ділі проти пролетарської класової боротьби,

---

[1] *Каменев*, «Наши разногласия, «Правда» № 27 від 8(21) квітня 1917 р.
[2] «Протоколы Петроградской общегородской и Всероссийской конференции РСДРП(б)», квітень 1917 р., стор. 8. Підкреслено мною — *Є. Я.*
[3] *Ленін*, т. XX, стор. 101.

того треба здати в архів «більшовицьких дореволюційних рідкостей» (можна назвати: «архів старих більшовиків»)[1].

Лінія більшовицької партії — виділити пролетарські й напівпролетарські елементи всередині рад і під новим лозунгом «диктатура пролетаріату й біднішого селянства» прямувати до перемоги соціалістичної революції.

Проте це зовсім не означало, що Ленін вважав закінченою боротьбу в рамках буржуазної держави. Боротьба за землю, за хліб, за мир вимагала боротьби проти недобитків монархії та поміщицького землеволодіння, вона вимагала доведення до кінця завдань буржуазно - демократичної революції. Але для повного здійснення цих завдань потрібно було робітничому класові в союзі з біднотою стати на шлях боротьби за соціалістичну революцію; потрібно було вести боротьбу за перехід влади *цілком* до рад робітничих і солдатських депутатів,— і вже ради *краще*, *практичніше*, *вірніше* вирішать, як можна зробити і які саме можна зробити кроки до соціалізму.

Відси випливала тактика, яку пропонував Ленін: вся влада радам; завоювання на свій бік солдатських і селянських мас; підготовка до другого етапу боротьби — за соціалізм. На думку Леніна «*буржуазно - демократична революція виростає в соціалістичну*». *Соціалістична революція завершує таким чином на своєму шляху завдання буржуазно - демократичної революції* (конфіскація поміщицьких земель і т. п.). Цю своєрідність нашої революції заперечували тоді Каменєв і ті, хто його підтримував.

У зв'язку з цим питанням стояло й друге питання: чи стоїмо ми *безпосередньо перед соціалістичним переворотом*. Ленін ще в «Двох тактиках» в період першої революції, в 1905 р., писав:

«*Пролетаріат повинен провести до кінця демократичний переворот, приєднуючи до себе масу селянства, щоб придушити силою опір самодержавства і паралізувати нестійкість буржуазії. Пролетаріат повинен зробити соціалістичний переворот, приєднуючи до себе масу напівпролетарських елементів населення, щоб зламати силою опір буржуазії та паралізувати нестійкість селянства й дрібної буржуазії*»[2].

На самому початку війни Ленін в «декількох тезах» 1915 року висловив ті самі думки.

Напередодні повернення в Росію в 1917 р. в «Прощальному листі до швейцарських робітників» Ленін пояснює, чому така відстала країна, як Росія, ходом речей підійшла до соціалістичної революції.

«Росія,— писав він,— селянська країна, одна з найвідсталіших европейських країн. *Безпосередньо* в ній *не може* перемогти *одразу* соціалізм. Але селянський характер країни, при величезному вцілілому земельному фонді дворян - поміщиків, на основі досвіду 1905 року, *може* надати величезного розмаху буржуазно - демократичній революції в Росії і зробити з нашої революції *пролог* всесвітньої соціалістичної революції, *щабель* до неї»[3].

Отже ще в період *першої* революції 1905 року Ленін і більшовики вважали можливою *соціалістичну* революцію в Росії. Ми бачили вже,

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 101.
[2] *Ленін*, т. VIII, стор. 96.
[3] *Ленін*, т. XX, стор. 68.

що в найраніших працях (1894 р.) Ленін висунув ідею переростання буржуазно - демократичної революції в соціалістичну. Під час імперіалістичної війни, в 1915 році, Ленін поставив питання про можливість *перемоги* соціалізму в одній країні. Це треба мати на увазі, тому що Троцький та його учні змальовують справу так, нібито ми *до 1917 р.* не вважали за можливу соціалістичну революцію, що в 1917 р. наша партія «*переозброїлась*». Ця заява є не що інше, як наклепницька, негідна спроба змалювати нашу партію як партію якихось дрібнобуржуазних революційних демократів. Вся історія нашої боротьби за соціалізм довела, що ми перемогли саме тому, що *весь час захищали* правильну революційну теорію марксизму - ленінізму, яка є *теорією пролетарської соціалістичної революції* в епоху імперіалізму, суттю якої є вчення про диктатуру пролетаріату та побудування соціалізму.

Більшовики завжди боролися за єдиний стратегічний план: перемога буржуазно - демократичної революції при гегемонії пролетаріату та її негайне переростання в революцію соціалістичну. Єдиний стратегічний план і неоднакові стратегічні лозунги: на етапі буржуазно - демократичної революції — союз пролетаріату з усім селянством; на шляхах переростання буржуазної революції в соціалістичну — союз пролетаріату з біднотою при нейтралізації середняка. Леніну довелося на квітневій конференції пояснювати, що він зовсім не пропонує, подібно до прихильників «перманентної революції» Троцького, *перестрибувати* через дрібну буржуазію. «От коли б ми сказали: «без царя, а диктатура пролетаріату»,— ну, це був би стрибок через дрібну буржуазію».

Цілком неправильні, наклепницькі були заяви, нібито Ленін пропонує в квітневих тезах *негайне «запровадження» соціалізму*. Лише вороги нашої партії, починаючи від монархістів і кінчаючи Плехановим, меншовиками та есерами, висвітлювали справу так, що ми хочемо «негайно запровадити соціалізм». Справа полягала в тому, що революція висунула завдання переходу до соціалізму в цілком конкретній формі, в такій формі, в якій воно ще ніде і ніколи не ставилося.

Правоопортуністична помилка Каменєва (і тих небагатьох, які його підтримували) в 1917 р. полягала в тому, що він штучно відмежовував буржуазно - демократичний переворот від соціалістичної революції; не розумів, що буржуазно - демократична революція переростає в соціалістичну. На його думку, ми проходимо *лише етап* буржуазно - демократичної революції. Лише на цьому етапі і мислив собі Каменєв блок з селянством, і блок цей, на його думку, повинен був виявлятися в контролі рад над Тимчасовим урядом, в натиску на Тимчасовий уряд.

Друга помилка Каменєва полягала в тому, що, на його думку (як і по теорії «перманентної революції» Троцького), перехід до соціалістичної революції вимагає *неминучого* розриву пролетаріату з дрібною буржуазією, з селянством.

Справді, на квітневій конференції Каменєв казав:

«Ми говоримо про ради робітничих і солдатських депутатів, як про організуючі центри наших сил і центри влади. Ми повинні визнати, що вони є центральними вузлами революції. Сама назва їх

показує, що вони являють собою *блок дрібнобуржуазних і пролетарських сил*, перед якими стоять ще нерозв'язані буржуазно - демократичні завдання. *Коли б буржуазно - демократична революція закінчилась, то цей блок не міг би існувати, і перед ним ніяких певних завдань не було б, а пролетаріат провадив би революційну боротьбу проти дрібнобуржуазного блоку. Спільна робота в цей момент була б зовсім неможлива*» [1].

Каменєв заперечував той факт, що серед селянства є напівпролетарські, бідняцькі верстви, які повинні бути союзниками пролетаріату в його боротьбі за соціалістичну революцію.

Каменєв, стоячи на правоопортуністичній позиції, не розумів завдань, які стояли перед партією. Він заперечував, що широкі маси робітників і селян своїм класовим становищем не зацікавлені в війні, що вони є «добросовісні оборонці», тобто, що вони помиляються і що наш обов'язок тривалим роз'ясненням, пропагандою розвіяти цей оборонський чад в їхніх головах.

Якщо ми станемо на точку зору Леніна, то,— говорив Каменєв,— «*... ми залишаємося без політичної роботи, ми залишаємося теоретиками, пропагандистами, які пишуть хороші досліди про майбутню соціалістичну революцію, але для нинішнього періоду усуваються як політичні діячі, як певна політична партія*» [2].

Праві відмовлялися визнавати, що дрібнобуржуазні маси йдуть за буржуазією і піддалися чадові революційного оборонства. Нам треба, зазначав Ленін, *звільнити пролетарську лінію від дрібнобуржуазної*. «*... Саме спаяність мас, і пролетарських і непролетарських, не вважаючи на класові відміни всередині мас, стала однією з умов оборонського повітря.*

Зневажливо говорити про «групу пропагандистів» *пролетарської* лінії, мабуть, не дуже то годиться» [3].

Праві заперечували можливість перемоги соціалістичної революції в Росії раніше, ніж вона переможе на Заході. Тов. Риков заявив: «Поштовх до соціальної революції мусить бути даний з Заходу. Поштовх від революційної солдатської руки іде на Захід, там він перетворюється в соціалістичну революцію, яка буде опорою нашої революції. Інакше політика наша перетвориться в політику маленької кучки.

... Звідки зійде сонце соціалістичного перевороту? Я думаю, що по всіх умовах, обивательському рівню, ініціатива соціалістичного перевороту належить не нам. У нас немає сил, об'єктивних умов для цього... Перед нами стоїть питання про пролетарську революцію, але ми не повинні переоцінювати сил» [4].

Ясно, що ця правоопортуністична помилка тов. Рикова полягала в тому, що він недооцінював тоді сил революції, сил пролетаріату й селянства. Це була помилка, яка привела і до його хитань у Жовтні і до пізніших хитань в період переходу в рішучий соціа-

---

[1] «Протоколы Петроградской общегородской и Всероссийской конференции РСДРП(б)», квітень 1917 р., стор. 53 — 54. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

[2] Там же, стор. 56. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

[3] *Ленін*, т. XX, стор. 108.

[4] «Протоколы Петроградской общегородской и Всероссийской конференции РСДРП(б)», квітень 1917 р., стор. 71 — 72.

лістичний наступ проти капіталістичних елементів сёла, проти куркульства.

Практично в квітні 1917 р. спір ішов про *контроль* над Тимчасовим урядом. Ми вже знаємо, що на нараді рад робітничих і солдатських депутатів від імени Бюра ЦК РСДРП(б) Каменєв висунув вимогу «здійснювати пильний контроль над діями Тимчасового уряду в центрі й на місцях, спонукуючи його до найенергійнішої боротьби за повну ліквідацію старого режиму». На Петроградській квітневій конференції Каменєв відстоював цю формулу. Вона була відхилена. Ленін і Сталін жорстоко висміювали її як небільшовицьку. «Для того, щоб контролювати,— говорив Ленін,— треба мати владу». «Пожалуй, ти мене контролюй, а я матиму гармати. Будь ситий контролем, говорять вони (капіталісти). Вони знають, що відмовити народові тепер не можна: без влади контроль — дрібнобуржуазна фраза, яка гальмує хід і розвиток російської революції».

Квітнева конференція 1917 року мала величезне значення. Вперше після революції легально зібралася конференція більшовиків. Багато представників партії роками були розлучені еміграцією, засланням і тюрмою. Вперше після початку революції тут *вироблялася єдина більшовицька лінія*, була ухвалена резолюція про ставлення до війни, про ставлення до Тимчасового уряду, про скликання міжнародної соціалістичної конференції в Стокгольмі (партія поставилася негативно до цієї пропозиції спільної наради з соціал-шовіністами), про коаліційне міністерство (партія висловилась найрішучіше проти посилання радою робітничих і солдатських депутатів своїх представників до коаліційного міністерства), про перегляд партійної програми, про ради робітничих і солдатських депутатів. В питанні: «Становище в Інтернаціоналі і завдання РСДРП(б)» виступив доповідачем Зінов'єв, який запропонував нашій партії брати участь у третій, Циммервальдській, конференції, скликуваній влітку 1917 р., і ця пропозиція була ухвалена квітневою конференцією. А Ленін у своєму виступі заявив, що циммервальдська більшість цілком викрила себе як центристська течія, з Циммервальдом треба рвати і енергійно вести лінію на організацію III Інтернаціоналу. Якщо піти на конференцію в Циммервальді, заявив Ленін, то лише з інформаційними цілями, а не для участі в її роботах.

Квітнева конференція про аграрне й національне питання

Всеросійська квітнева конференція, виходячи з основних настанов, ухвалених на доповідь Леніна,— боротьба за диктатуру пролетаріату й біднішого селянства, за владу рад,— обміркувала також *аграрне й національне питання*. На доповідь Леніна про аграрне питання конференція запропонувала селянам негайно конфіскувати поміщицькі землі і передати їх селянським радам.

Тимчасовий уряд, підтримуваний меншовиками й есерами, пропонував селянам чекати Установчих зборів, а поки що не сміти брати у поміщиків землю. Більшовики ж організували боротьбу за землю і тим самим доводили селянським масам, що Тимчасовий уряд і ті, хто його підтримує, є вороги народу.

В боротьбі за пролетарську революцію треба створити на селі організації *сільгоспробітників та напівпролетарів*, які повинні організувати з конфіскованих поміщицьких маєтків зразкові радянські господарства. Партія висуває вимогу націоналізації землі, але це завдання зможе здійснити не Тимчасовий уряд, який складається з капіталістичних поміщиків і буржуазії, а радянська влада — диктатура пролетаріату й біднішого селянства.

В національному питанні на конференції було заслухано доповідь тов. *Сталіна*, з приводу якої розгорнулися жваві дебати, що в них взяли участь Ленін, Зінов'єв, Пятаков, Дзержинський, Махарадзе. Спір ішов головним чином в питанні, яке викликало палкі суперечки ще раніше в нашій партії,— особливо під час війни, а саме: *про право націй на самовизначення аж до повного відокремлення*. Доповідач тов. Сталін висловився за цю вимогу, співдоповідач від комісії тов. Пятаков, захищаючи помилкову позицію, висловлювався проти лозунга права націй на самовизначення аж до відокремлення. Це не був теоретичний спір, це питання поставлено було в той час самим життям по відношенню до цілого ряду насильно приєднаних до Росії держав, які прагнули до відокремлення,— України, особливо Фінляндії і які вже тоді були в конфлікті з Тимчасовим урядом в питанні про автономію (самостійність). Тимчасовий уряд був проти автономії.

Рішуча й послідовна позиція партії в національному питанні забезпечила партії симпатії пригноблених національностей як в період боротьби за соціалістичну революцію, так і після завоювання влади в жовтні 1917 р.

На квітневій конференції опортуністична лінія (Каменєва, Рикова та ін.). була викрита. Ленінські настанови в ухвалах квітневої конференції давали чітку перспективу в нашій боротьбі за перемогу соціалістичної революції.

Література до розділу тринадцятого

Ленін, Листи здалека. Лист 1 - й, т. XX, стор. 13 — 20.
Ленін, Про завдання пролетаріату в нашій революції, там же, ст. 87 — 90.
Ленін, Про двовладдя, там же, стор. 94.
Ленін, Листи про тактику, там же, стор. 99 — 108.
Доповідь Леніна та співдоповідь Каменєва, дебати і кінцеве слово на квітневій конференції 1917 р. «Протоколы Петроградской и Всероссийской конференции РСДРП(б)», квітень 1917 р.
Сталін, Жовтнева революція і тактика російських комуністів, розд. Ш. «Про деякі особливості тактики більшовиків у період підготовки Жовтня», «Питання ленінізму», стор. 78 — 85

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

ПАРТІЯ НА ШЛЯХАХ ДО ЖОВТНЯ

Період революційної мобілізації мас

Цей період, за визначенням тов. *Сталіна*, охоплює травень — серпень 1917 р. «Характерною рисою цього періоду треба вважати загострення кризи і порушення тієї нестійкої рівноваги між Радами та Тимчасовим урядом, яка — чи погано, чи добре,— існувала в попередній період. Двовладдя стало нестерпним для обох сторін... Революція мобілізується, викликаючи мобілізацію контрреволюції. Контрреволюція, в свою чергу, підстьогує революцію, викликаючи нові хвилі революційного припливу. Питання про перехід влади до нового класу стає черговим питанням дня» [1].

Більшовицька партія, діставши чіткі настанови в ленінських тезах та ухвалах квітневої конференції, розгорнула велику роботу по завоюванню мас. Лінія партії в цей період полягала в тому, щоб шляхом терплячого з'ясування нашої політики, викриваючи угодовську політику меншовиків та есерів, ізолюючи їх від мас, завойовувати більшість у радах. *Треба було від двовладдя йти до единовладдя рад*. В цей період (до липневих днів) можливий був мирний перехід влади до рад, тому що вони спиралися на збройну силу мас. Меншовицько-есерівські (в той час) ради, коли б вони рішуче протиставили себе Тимчасовому урядові, були б органами революційної диктатури робітників і селян; всередині рад більшовики викривали меншовиків і есерів, їх зрадницьку політику. Перехід всієї повноти влади в руки рад на тому ступні боротьби полегшив би більшовикам боротьбу за диктатуру пролетаріату.

Лозунг мирного переходу влади до рад означав, за словами тов. Сталіна, «розрив блоку меншовиків і есерів з кадетами, утворення радянського уряду з меншовиків та есерів (тому що ради були тоді есеро-меншовицькими), право вільної агітації для опозиції (тобто для більшовиків) і вільну боротьбу партій всередині рад з розрахунком, що шляхом такої боротьби вдасться більшовикам завоювати ради і змінити склад радянського уряду в порядку мирного розвитку революції. Цей план не означав, розуміється, диктатури пролетаріату. Але він безсумніву полегшував підготовку умов, потрібних для забезпечення диктатури, бо він, ставлячи при владі меншовиків та есерів і примушуючи їх провести на ділі свою антиреволюційну платформу, прискорював викриття справжньої природи цих партій, прискорював їх ізоляцію, їх відрив од мас» [2].

[1] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 111.
[2] Там же, стор. 150

Може тепер здатися дивним, чому більшовики висували вимогу «Вся влада радам», коли в радах вони були ще в меншості. Виходило, нібито ми були за передачу влади меншовикам та есерам. Звісно, ні. Але ми вважали, що коли робітники довіряють ще меншовикам і есерам, ми повинні на практиці, *на ділі показати нездатність дрібнобуржуазних партій керувати революцією в інтересах пролетаріату.*

Основне в лозунгові «Влада радам» полягало в тому, що ми руйнували стару державну машину, а не в тому, що, як думав Троцький, краще передати владу 10 Пєшехоновим (дрібнобуржуазним демократам). Головне було — зламати буржуазно-кріпосницьку машину державної влади. Щождо меншовиків та есерів, які, маючи більшість, стали б при владі, то перед ними залишалося дві можливості. Або вони продовжували б топтатися на місці і тим самим викрили б себе: або *під натиском мас* ішли б вперед і в цьому випадку знов таки швидко показали б, оскільки вони є перешкодою революції. І в тому і в другому випадку наша партія своєю невпинною революційною роботою показала б робітничим масам, що вона є єдина революційна партія, і це забезпечило б їй провід в революції.

Ми вважали в цей період за можливе зробити спробу *позбутися всередині рад* впливу меншовиків та есерів. Це теж була своєрідна «тактика єдиного фронту з масами». *Але меншовики й есери встановили єдиний фронт з буржуазією проти пролетаріату*, і це привело, як ми далі побачимо, в обстанові наростання революційних настроїв, до червневої і липневої демонстрацій робітників і солдатів проти Тимчасового уряду.

Більшовики йшли в робітничі й солдатські маси, організовували і згуртовували їх на боротьбу проти війни, голоду, дорожнечі, за владу рад, за диктатуру пролетаріату й біднішого селянства.

Дуже швидко стали утворюватися військові організації. У Петрограді організаторами були Н. Подвойський та В. Невський. У цій військовій організації брали діяльну участь: Ф. Дзержинський, Я. Свердлов, Ільїн-Женевський, Антонов-Овсєєнко та ряд інших товаришів. Петроградська військова організація в квітні стала видавати свій орган «Солдатский голос» (пізніше «Солдатская правда»). У Москві велику роль в утворенні військової організації відіграли: Ольга Афанасьєва, Варенцова, М. Шкірятов, Коган, Чіненов, Аросєв, Крюков, Васільєвський; пізніше брали участь у цій роботі: Смірнов, Терентьєв, Бухарін, Плеханов (робітник), Стефашкін, Ярославський, Муралов.

Після Лютневої революції партія перебудувалася на основі *демократичного централізму*, на основі *виборності керівних* органів. Вона дістала можливість вільно збиратися, обмірковувати і розв'язувати всі питання, широко вести пропагандистську й агітаційну роботу, і вона з цього скористалася широко. А втім треба відзначити, що меншовики й есери незабаром, користуючись своєю більшістю, стали обмежувати свободу виступів пропагандистів і агітаторів-більшовиків, постановили, що будьякий виступ в армії, на фабриці або на заводі можливий тільки з дозволу рад, що означало — в той час — з дозволу меншовиків та есерів. Це означало на ділі, що багатьом більшовикам не давалося можливості прова-

дити агітацію, і ми повинні були цю агітацію провадити через голову меншовицьких і есерівських рад захватним порядком.

З першого ж моменту виходу нашої партії з підпілля оживають наші осередки на підприємствах. Партія стає центром притягнені т робітничих і солдатських мас. В якому стані перебували наші більшовицькі організації, ми дізналися на квітневій Всеросійській конференції, на якій були присутні 49 делегатів, що представляли 79.204 організованих членів партії, при чому по організаціях число членів партії розподілялося так: Петроград — 14.600 членів, Москва — 700, Урал — 14.600, Донбас — 5.400 і т. д. В Саратові до квітня було вже коло 1000 членів, в Самарі — коло 2700, в Казані — 400, але в той же час такі райони, як Сормово, Брянський район, Тула та інші, ще не оформились. Делегат від Кавказу в своїй доповіді на квітневій конференції повідомив, що «від Кавказу тільки три представники, і то з дорадчим голосом, тому що ми на Кавказі дезорганізовані». Лише в деяких організаціях, як, наприклад, в Баку, з самого початку переважали більшовики. Тов. Свердлов повідомляв про Урал, що там лише в дев'яти місцях до революції провадилась нелегальна робота, а до квітневої конференції були вже представлені 43 організації. Як росли в той час організації, видно з того факту, що в липні 1917 р. вже в самому Петрограді було понад 30 тис. членів партії. Партія провадить величезну роботу по організації та бойовому революційному вихованню мас. Вона організує роботу серед жіночого пролетаріату, який відіграв таку величезну роль з самого початку революції. Починає виходити журнал «Работница». Партія є застрільниця в революційному явочному здійсненні восьмигодинного робочого дня. І все це дуже швидко зближує партію з робітничими масами на всіх важливіших підприємствах.

Особливо велика була в цей час наша бойова робота в армії, в тилу і на фронті. Проти нашої «Окопной правды» та «Солдатской правды» буржуазні, есерівські й меншовицькі партії могли кинути в солдатські маси десятки газет з мільйонним тиражем, газет, сповнених наклепу на нашу партію. А наша партія, відповідаючи на найболючіші питання робітника й селянина, даючи єдино-правильне революційне розв'язання цих питань, зуміла вирвати за кілька місяців з-під впливу цих партій маси і згуртувати їх навколо лозунгів нашої партії на шляху до соціалістичної революції. Ось чому *тов. Сталін* відзначає, що «історія цього періоду є історія боротьби есерів та меншовиків, з одного боку, і більшовиків, з другого боку, за оволодіння цими масами» [1].

Звичайно, в усій цій роботі партії в цей період вирішальне значення мало правильне розв'язання партією більшовиків питання про війну. *Як закінчити війну?* — ось що хвилювало в цей період мільйонні маси робітників і трудящих міста й села. Відповідь на це дали більшовики з самого початку війни. Війни не можна було закінчити, не ліквідувавши уряд, який був урядом імперіалістів та їх агентів, їх слуг. Лютнева революція означала лише *перший крок в напрямку перетворення імперіалістичної війни в громадянську.*

[1] *Сталін*, Жовтнева революція і тактика російських комуністів, «Питання ленінізму», стор. 80.

Війну імперіалістичну не можна було ліквідувати без громадянської війни, без *соціалістичної революції*. Кожен тиждень, кожен день нашої боротьби в масах і за маси переконували робітників, селян і солдатів в правильності більшовицької лінії.

Наша партія вийшла з підпілля малочисельною, її становище було винятково тяжке, але її лінія була революційною, яка тільки й відповідає об'єктивному розвиткові революції та інтересам трудящих мас. За нею в масах збереглися спомини про її величезне значення та керівну роль в період першої революції, в період реакції і нового піднесення. Вона показала себе єдиною партією, яка лишилася вірною пролетарському прапорові в період імперіалістичної війни. Наша партія очолила боротьбу мас в дні лютого 1917 р. Ось чому наша партія швидко росла й міцніла коштом найбільш революційних, найбільш пролетарських елементів; ось чому вже до липневих днів 1917 р. вона мала за собою таку величезну силу; ось чому вона перемогла в Жовтні.

Демонстрація 20 — 21 квітня 1917 р.

Тим часом буржуазний Тимчасовий уряд робив *своє* діло. Від імени цього уряду міністр закордонних справ Мілюков 18 квітня заявив союзникам «про всенародне стремління довести світову війну *до рішучої перемоги*» та намір Тимчасового уряду «цілком дотримувати зобов'язань, прийнятих по відношенню до наших союзників». Таким чином російські капіталісти й поміщики клялись вірністю царським договорам з французькими й англійськими капіталістами і обіцяли пролити ще стільки народної крові, скільки потрібно буде, щоб досягти «переможного кінця». 19 квітня ця заява (нота Мілюкова) стала відома робітникам і солдатам. 20 квітня ЦК та ПК нашої партії закликали маси до протесту проти буржуазії, 20 — 21 квітня (3 — 4 травня н. ст.) маси вийшли на вулицю з лозунгами: «Опублікувати таємні договори», «Геть війну», «Вся влада радам». Сторонники Тимчасового уряду зайняли Невський проспект і багаті квартали, демонструючи відданість Тимчасовому урядові. Робітничий клас і солдати йшли з околиць до центру. На Невському та в інших місцях відбувалися сутички. Найодвертіші контрреволюціонери, як генерал Корнілов, закликали до розстрілу демонстрантів і навіть давали відповідні накази. Проте Михайловська артилерійська школа, одержавши такого наказа, відмовилась його виконати.

Одночасно солдатські й робітничі маси в Кронштадті, Оранієнбаумі, Гатчині та інших навколишніх пунктах готові були виступити на перший заклик нашої партії.

Демонстрації були і в Москві (виступили з протестом робітники і 56 - й полк) та в інших містах. *Це була перша криза двовладдя*. «Це значить,— писав Ленін,— що широка, нестійка, хитка маса, яка найближче стоїть до селянства... хитнулася *геть від* капіталістів на *бік* революційних робітників» [1].

Криза влади, викликана цією демонстрацією, закінчилася 2 травня 1917 р. виходом з уряду Мілюкова та утворенням *першого*

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 227.

коаліційного міністерства. Треба відзначити, що частина товаришів з Петроградського комітету (С. Богдатьєв та інші) стояли в ці дні за арешт Тимчасового уряду і частина демонстрантів навіть вирушила до Маріїнського палацу, щоб зробити цей арешт [1].

ЦК був проти цього, правильно враховуючи, що за нами ще немає більшості в радах і в армії. На квітневій конференції 1917 р. Ленін говорив з цього приводу:

«*Ми бажали зробити лише мирну розвідку сил ворога, але не йти в бій, а ПК взяв трошки лівіше, що в даному випадку є, звичайно, надзвичайний злочин*. Організаційний апарат виявився неміцним: не всі здійснюють наші постанови. Разом з правильним лозунгом «Хай живуть ради робітничих і солдатських депутатів» було дано неправильний «Геть тимчасовий уряд». В момент дії брати «трошки лівіше» було недоречно. Ми розглядаємо це як величезний злочин, як дезорганізацію. Ми не залишилися б жодної хвилини в ЦК, коли б свідомо припустили цей крок» [2].

Не вважаючи на цю пряму заяву Леніна, що ті товариші з Петроградського комітету, які взяли «трошки лівіше», зробили «надзвичайний злочин», не вважаючи на критику цієї позиції з боку ЦК партії, Троцький наклепницьки писав згодом, нібито лівіше взяв сам Ленін. *А на ділі було так, що на заклик ЦК партії робітничий клас в квітневій демонстрації виступив під ленінськими лозунгами: «Геть війну», «Вся влада радам»*.

Коаліційний уряд. І з'їзд рад. Демонстрація 18 червня. Наступ Керенського. Боротьба більшовиків за вплив в армії.

2 травня 1917 р. з складу Тимчасового уряду вийшли Мілюков і Гучков під натиском революційного пролетаріату та революційної частини армії, яка виступила в квітневій демонстрації з вимогою вивести з складу уряду цих представників буржуазії. Гучков, будучи військовим міністром, одверто виявив себе спочатку як прибічник збереження монархії, а коли це не вдалося,— прикинувся республіканцем. Мілюков виступив як одвертий ворог тієї свободи, яку завоювали робітничий клас і армія. Гучков гостро виступив проти так званого «Наказа № 1» Петроградської ради, в якому були закріплені політичні завоювання армії і встановлювалося виборні політичні органи в ній. Він зажадав скасувати цього наказа. Буржуазія змальовувала справу так, що саме цей наказ розвалив армію, тим часом на ділі він вніс організованість в армію, яка швидко розкладалася, відмовлялася служити цілям імперіалістичної війни, відігравати роль покірного гарматного м'яса, проданого царем та російською буржуазією «союзникам».

5 травня 1917 р. утворено було *коаліційний уряд*, в склад якого, поруч із представниками капіталістів та поміщиків, ввійшли «соціалісти»: А. Керенський, І. Церетеллі, В. Чернов, М. Скобелев. Проте це входження «соціалістів» мало чого змінило в поведінці

[1] «До цього стихійного руху . . . приєднався небіжчик Лінде, вивівши на вулицю 30.000 озброєних солдатів, готових заарештувати уряд» (*Ленін*, т. XXI, стор. 202).

[2] *Ленін*, т. XX, стор. 252. Підкреслено мною.— *Є. Я.*



Роздача листівок у лютому - березні 1917 р. в Петрограді



Роздача літератури влітку 1917 р. в Петрограді

буржуазії. *Їй була дуже вигідна ця участь меншовиків та есерів в уряді*, створення цього «соціалістичного» довіска. Буржуазія дозволяла «соціалістам» Плехановим і Скобелевим базікати скільки завгодно про те, що весь прибуток буржуазії буде взято з неї, як згодом це не раз робила буржуазія в Німеччині, в Англії та в інших країнах. В руках буржуазії залишався весь апарат державної влади. Коли треба було розмовляти з робітниками, буржуазія посилала Церетеллі, Скобелева, Чернова, і ці «соціалісти» їздили «заспокоювати» як «главноуговаривающие», наприклад, кронштадтських робітників, солдатів і матросів, коли вони надумали самі обрати комісара, відмовившись затвердити призначеного зверху. Кожен з них, за словами Леніна, «добросовісно виконував буржуазну справу, ліз із шкури, захищаючи міністерство, обілював капіталістів, обдурював народ повторенням обіцянок, обіцянок і обіцянок, порадами почекати, почекати й почекати». «Дурачки есерівської та меншовицької партії раділи, купаючись самозакохано в променях імперіалістичної слави їхніх вождів. Капіталісти потирали руки від задоволення, дістявши собі помічників проти народу в особі «вождів рад», дістявши обіцянку від них підтримувати «наступальні дії на фронті», тобто відновлення імперіалістичної, грабіжницької війни, що була припинилася»[1]. Навіть такого заходу, як заборона складати умови на поміщицькі землі, заборона купівлі - продажу земель, есерівський міністр В. Чернов не міг провести в життя. А на фронті роль капіталіста Гучкова успішно виконував тепер «главноуговаривающий» А. Керенський. «Контрреволюційна буржуазія зміцніла, укріпилася під прикриттям і захистом «соціалістичних» міністрів, підготовивши наступ і проти «зовнішнього ворога і проти внутрішнього», тобто революційних робітників.

Продовження війни й економічна криза надто давали себе відчувати робітничому класові. Ціни на речі першої потреби підвищились на 200 — 300%, а заробітна плата збільшилася дуже мало.

Капіталісти пішли в наступ проти робітничого класу і на страйки відповідали локаутами (звільненням усіх страйкарів). В квітні 1917 р. в Петрограді було закрито 108 підприємств і звільнено 8700 робітників. В червні було закрито 125 підприємств і звільнено 38.755 робітників. Лозунг більшовиків «боротьба за робітничий контроль над виробництвом», який можна здійснити по справжньому лише через перехід влади до рад, захоплює щодалі більшу масу робітників.

«Революція вривається в сільськогосподарську сферу — ставиться питання не лише про конфіскацію землі, але й про конфіскацію інвентаря, живого і мертвого» (*Сталін*). Аграрні заколоти в червні 1917 р. проти поміщиків, Тимчасового уряду охопили 43 губернії.

Завданням нашої партії було викриття всієї цієї мерзотної комедії, всього цього зрадництва народних інтересів з боку меншовиків і есерів, які входили до Тимчасового уряду, нагадуючи *луіблановщину* у Франції, коли під час революції 1848 р. дрібнобуржуаз-

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 73.

ний соціаліст Луі Блан виконував у буржуазному уряді таку саму ганебну роль, яку тепер виконували Керенські, Церетеллі та Чернови. Як було вже сказано, коли ми висунули в квітні 1917 р. лозунг. «вся влада радам», *то в цей період перехід влади міг би відбутися ще мирно, без громадянської війни*. Меншовики й есери *не захотіли* піти цим мирним шляхом. Робітничі, солдатські й селянські маси все більше усвідомлювали правильність нашої лінії, особливо робітники. Квітнева *демонстрація* показала, що навколо лозунгів нашої партії: «Геть війну», «Опублікуйте таємні договори», «Вся влада радам», «Негайно передати землю селянам», «Контроль робітників над виробництвом» і ін.— об'єднуються робітничі й солдатські маси. Проти цього об'єднання виступав союз меншовиків і есерів з буржуазією, втілений в коаліційному уряді. Лозунги більшовиків все більше ставали лозунгами робітничих, селянських і солдатських мас. Наприкінці травня на Петроградській конференції фабзавкомів за більшовиками йшло вже *три чверті городської маси*.

Проте в радах ми все ще були в меншості. В багатьох містах меншовики й есери, обрані на початку революції, противляться перевиборам; і в Москві, наприклад, рада солдатських депутатів на цей час не відбиває вже ніякою мірою настрою солдатських мас. *На І Всеросійському з'їзді рад*, який зібрався на початку червня, *ми були ще в меншості*,— трохи більше 100 більшовиків проти 700 — 800 меншовиків та есерів різних мастей. Велике враження на селян і солдатів справив виступ *Леніна на І Всеросійському з'їзді селянських депутатів*. На цьому з'їзді панували есери Чернов, Керенський, Авксентьєв, «бабушка російської революції» Брешко - Брешковська, яка стала бабушкою контрреволюції. Трудно було виступати на цьому з'їзді Леніну. Проте він своєю прямою і чіткою поставою питання про землю, своїми вказівками про те, що тільки влада рад робітничих, солдатських і селянських депутатів може розв'язати питання про мир та про землю, заставив багатьох селян прислухатися до того, що кажуть більшовики, і з цього моменту багато селян стали інакше ставитися до нашої партії і менше вірити мерзотним вигадкам наших ворогів: вони переконалися, що тільки одна наша партія ставить сміливо і послідовно питання про знищення поміщицького землеволодіння.

Під час І з'їзду рад підготовлена була Петроградським комітетом нашої партії демонстрація на 10 червня. Виконком ради заборонив цю демонстрацію, перелякавшись її. Цілий ряд подій: прибуття кронштадтських більшовиків у Петроград, конфлікт Тимчасового уряду з українським військовим з'їздом та ряд інших фактів свідчили про наростання революційної бурі. Проте меншовики й есери продовжували залишатися в полоні у буржуазії. 503 голосами проти 126 при 52, що утрималися, вони ухвалили резолюцію про довір'я Тимчасовому урядові. «Більшовики відклали демонстрацію, зовсім не бажаючи вести робітників на одчайдушний бій проти об'єднаних кадетів, есерів і меншовиків. Але ці останні, щоб зберегти хоч якийнебудь залишок довір'я мас, примушені були призначити загальну демонстрацію на 18 червня. Буржуазія лютувала, справедливо вбачаючи в цьому хитання дрібнобуржуазної демо-

кратії в бік пролетаріату і вирішуючи наступом на фронті паралізувати діяння демократії»[1].

Партія енергійно готувалася до нової демонстрації. Тов. *Сталін* писав у «Правде», що «наше завдання добитися того, щоб демонстрація в Петербурзі пройшла під нашими революційними лозунгами».

Демонстрація 18 червня, що відбувалася біля могил жертв революції, була справжнім оглядом сил нашої партії (400 тис. демонстрантів проходили з лозунгами: «Геть війну», «Геть 10 міністрів-капіталістів», «Вся влада радам») і показала дальше революціонізування мас. «*Якщо 6 травня* (день оголошення про сформування коаліційного уряду — *Є. Я.*) *прив'язало есерів і меншовиків до переможної колісниці буржуазії канатом, то 18 червня прикувало їх, як слуг капіталістів, ланцюгом*», — писав Ленін.

І справді, не зважаючи на яскраво виражену волю пролетарської і солдатської маси, на 19 червня Керенський оголосив загальний наступ, який закінчився дуже швидко поразкою. Невдачі на фронті, викликані розвалом господарського і постачальницького апарату, злочинною недбайливістю і часом зрадою командного складу, призвели до озлоблення армії та до ще більшого революціонізування робітничих і селянських мас. У противагу цьому меншовики й есери посилили репресії на фронті, наклепницьку кампанію проти більшовиків та пряме їх переслідування. На цей час на конференції військових організацій нашої партії (22 червня) було виявлено, що кілька десятків тисяч солдатів у тилу й на фронті входять у нашу військову організацію і зв'язують нас чимраз щільніше з селянською масою.

В той же час в есерівській та меншовицькій партіях відбувався розвал. На липневій конференції Петроградська організація більшовиків нараховувала вже 32 тис. членів, тим часом як у меншовиків було 6 тис. Що надзвичайно важливо для цього моменту — це явний відхід мас від угодовських партій і в наслідок чіткіше виділення «лівого» крила цих партій. Так само, як і в інших партіях II Інтернаціоналу, відхід від них мас веде до утворення «лівих» груп, завдання яких — затримати цей відхід. У есерів на той час частина лівих висловлювалася за перехід влади до рад, — у меншовиків утворилася група меншовиків - інтернаціоналістів. Есерівський з'їзд партії в питанні про підтримку уряду Керенського розколовся пополам: 136 — проти, 134 — за. А «бабушка» Брешко - Брешковська вийшла навіть з складу ЦК в знак протесту проти лівих есерів. Праві есери виступали в своєму органі «Воля народа» проти лівих, які мали свій орган «Земля и Воля». Те саме відбувалося у меншовиків, праве крило яких в буржуазній газеті «День» вело рішучу атаку на революцію, а ліве на чолі з Мартовим намагалося критикувати ці позиції. Відбулося певне класове зрушення. «Кадети зайняли місце монархії.

[1] Неправду писав згодом Троцький в «Уроках Октября», нібито спроба «з ініціативи Леніна» влаштувати демонстрацію 9 червня зазнала обвинувачень в «авантюризмі» з боку тих самих товаришів, які були незадоволені характером квітневого виступу. Справді ж, ця *демонстрація відкладена була в повній згоді з Леніним при чому відстрочку захищав Ленін* у великій промові на відомому засіданні Петроградского комітету (див. «Протоколы Петербургского комитета», а також статтю *Сталина* «Троцкизм или ленинизм» в зб. «Об оппозиции», стор. 99 — 124).



ПРАВДА

ОРГАНЪ
Центральнаго Комитета
и
Петербургскаго Комитета
Р. С.-Д. Р. П.

Суббота, 23-го іюня (06 іюля ст. ст.) 1917 г. ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА. Цѣна № 3 коп. № 56.

СЕГОДНЯ
ДЕМОНСТРАЦІЯ!

Организація исполнителя демонстрацій.

Товарищи!

Початковий текст „Правды“ від 23/10 червня з викликом до демонстрації. В цьому вигляді „Правда“ майже не поширювалась



ПРАВДА

ОРГАНЪ
Центральнаго Комитета
и
Петербургскаго Комитета
Р. С.-Д. Р. П.

Суббота, 23-го іюня (06 іюля ст. ст.) 1917 г. ЕЖЕДНЕВНАЯ ГАЗЕТА. Цѣна № 3 коп. № 56.

Ко всѣмъ трудящимся, ко всѣмъ рабочимъ и солдатамъ Петрограда.

Въ виду того, что Съѣздъ Совѣтовъ Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ, къ которому присоединился Исполнительный Комитетъ Совѣта Крестьянскихъ Депут., постановилъ, признавши обстоятельства совершенно исключительными, запретить всякія даже мирныя демонстраціи на три дня,

Центр. Комитетъ Росс. С.-Д. Рабочей Партіи

ПОСТАНОВЛЯЕТЪ

отмѣнить назначенную имъ на 2 часа дня, въ субботу, демонстрацію.

Центральный Комитетъ призываетъ всѣхъ членовъ партіи и всѣхъ сочувствующихъ ей провести это постановленіе въ жизнь.

Новий текст першої сторінки „Правды“ від 23/10 червня з об'явою про відкладення демонстрації

Церетеллі й Чернови зайняли місце кадетів. Пролетарська демократія зайняла місце *дійсно* революційної демократії»,— писав Ленін в той час.

Події 3 — 5 липня 1917 р. Партія на чолі мас

Війна, яка продовжувалася, посилювала господарську руїну. Транспорт був цілком розладнаний, число несправних паротягів досягало 50 процентів, гостро відчувалася відсутність вугілля, відсутність металу, велика недостача продуктів та ріст дорожнечі. Все це було наслідком хазяйнування буржуазного Тимчасового уряду при активній участі в ньому меншовиків та есерів.

Господарська руїна, поразка на фронті ще більше поглибили революційне заворушення в армії та в країні, що привело до нового виступу 3 — 5 липня 1917 р.

Под ї 3 — 5 липня були наслідком стихійного виступу солдатів і робітників, незадо оленим угодовською політикою проводу рад, що допомагали буржуазії вести війну.

3 липня почалися демонстрації у Виборзькому районі Петрограда. Вони тривали весь день. Революційні виступи, демонстрації перетворилися в грандіозну *збройну демонстрацію*, яка відкрито заявила, що вона *за перехід всієї влади до рад*, що вона на боці пролетарської революції. Наша партія ухвалила взяти участь в цій демонстрації, щоб надати їй мирного і організованого характеру. Проти демонстрантів кинуто було вірне урядові військо, юнкерські та офіцерські загони, і вулиці Петербурга густо були залиті кров'ю робітників і солдатів. І в Москві, і подекуди в інших містах 4 липня відбувалися демонстрації, хоча і не в таких грандіозних розмірах. Цілком неправильно розглядати цю демонстрацію як спробу більшовиків захопити владу [1].

Меншовики й есери в союзі з буржуазією, розгромивши робітничу і солдатську демонстрацію, накинулися на нашу партію. Приміщення редакції «Правды» було розгромлено, «Правда», «Солдатская Правда» та ряд інших більшовицьких органів були закриті. Керенський вимагав закрити московську газету нашої партії «Социал-демократ». Він видавав розпорядження про роззброєння наших бойових дружин. Революційні частини війська було послано на фронт. Були випадки розправи з більшовиками на вулицях. Зроблено було арешти в тилу і на фронті. 7 липня видано було постанову про арешт Леніна, Зінов'єва, Каменєва, Подвойського та ін. Заарештовано Каменєва, Троцького, Луначарського, Криленка, Коллонтай, Мехоношіна, Раскольнікова та багатьох інших. Розгромлено друкарню

[1] Тов. Сталін згодом писав : «Цілком неправ тов. Троцький, кажучи про «трагічні» розходження всередині ЦК в зв'язку з липневою збройною демонстрацією. Тов. Троцький просто вигадує, думаючи, що деякі члени керівної групи ЦК «повинні були вбачати в липневому епізоді шкідливу авантюру». Троцький, який не входив ще тоді до складу нашого ЦК і був лише радянським парламентарем, міг, звичайно, і не знати, що ЦК розглядав липневу демонстрацію лише як засіб намацування противника. ЦК (і Ленін) не хотіли і не думали перетворити демонстрацію на повстання в момент, коли столичні ради стояли ще за оборонців. Цілком можливо, що дехто з більшовиків, справді, хникали в зв'язку з липневою «поразкою» (*Сталин*, Об оппозиции, стор. 111 — 112).



Демонстрація 18 червня 1917 р. в Петрограді



Розстріл липневої демонстрації 3—5 липня 1917 р. в Петрограді

«Труд». На вулиці забито робітника Воінова лише за те, що продавав «Листок правды».

Вожді меншовиків та есерів брали безпосередню участь в погромах проти більшовиків. За підписом меншовика Чхеідзе посилалося накази про надіслання військових частин для придушення революційних робітників і солдатів. Есери Гоц і Авксентьєв надіслали телеграму в Гельсінгфорс про негайну розправу з фінськими робітниками й солдатами, якщо вони задумають виступити на допомогу пітерському пролетаріатові.

В липні 1917 р. появилося повідомлення прокурора Петроградської судової палати про те, що Леніна та ряд інших більшовиків притягається до суду за зраду та за організацію збройного повстання. Обвинувачення було сфабриковано в штабі Денікіна, в ставці, на основі свідчень шпига контррозвідчика Єрмоленка та інших провокаторів; до цієї справи також приклали руки зрадник Алексінський і адвокат Переверзев. Ленін порівнює це обвинувачення з справою Бейліса [1]. Перед партією стало питання про те, чи повинен Ленін прибути на цей суд. Коли б Ленін не сховався, нема ніякого сумніву, що його забили б, як забили в 1919 р. німецькі білогвардійці за допомогою німецьких меншовиків Розу Люксембург та Карла Лібкнехта. Тому Ленін перейшов на нелегальне становище і сховався з допомогою петроградських робітників в околицях Петрограда, на березі «Разліва», а потім у Фінляндії. Ленін тримав зв'язок з ЦК через цілком відданих людей (робітник Ємельянов, Шотман, Рахья та ін.) і продовжував керувати партією. Решта заарештованих були звільнені наприкінці серпня і на початку вересня на вимоги робітників, солдатів і матросів, тому що ніякої справи про зраду та спробу захопити владу не можна було вигадати.

Ми бачили вже, які глибокі зміни сталися за цей час в країні. «Суть справи полягає в тому,— писав Ленін після липневої демонстрації в брошурі «До лозунгів»,— що влади не можна вже тепер мирно здобути. Її можна дістати, лише перемігши в рішучій боротьбі справжніх володарів влади в даний момент, саме військову зграю Кавеньяків [2], які спираються на привезене в Пітер реакційне військо, на кадетів та на монархістів». [3] Цю думку розвинув у своїй доповіді на VI з'їзді партії тов. Сталін.

«Суть справи в тому, що перемогти цих нових володарів державної влади можуть лише революційні маси народу, умовою руху яких є не тільки те, щоб вони були керовані пролетаріатом, але й те, щоб вони відійшли від партій есерів та меншовиків, які зрадили революцію». [4]

---

[1] Царський уряд, щоб розпалити ненависть до євреїв, організував судовий процес, обвинувативши єврея Бейліса в убивстві хлопчика Ющинського з метою використати для релігійного обряду християнську кров. Судовий процес з'ясував, що хлопець був спеціально для утворення цієї справи забитий чорносотенцями.

Для меншовиків та есерів дуже показово, що справу про Леніна було доручено колишньому прокуророві Александрову, який допомагав царському урядові в цій бейлісівській справі.

[2] Генерал Кавеньяк придушив повстання робітників у Франції в 1848 р.

[3] *Ленін*, т. XXI, стор. 35.

[4] Протоколы VI с'езда, доп. тов. Сталіна.

І Ленін пропонував розгорнути ще з більшою силою, ніж досі, роз'яснення реакційної ролі коаліційного уряду, роз'яснення народові катівської ролі Чернових та Церетеллі.

У статті «За деревами не видно лісу» Ленін пояснює цю саму думку: «Іменно, до 4 липня лозунг переходу всієї влади до даних, тодішніх рад був єдино правильний. Тоді це було можливо мирно, без громадянської війни, бо тоді не було ще систематичних насильств над масою, над народом, введених після 4 липня. Тоді це забезпечувало мирний розвиток вперед всієї революції і, зокрема, можливість мирного виживання боротьби класів і партій *всередині* Рад. Після 4 липня перехід влади до Рад став неможливим без громадянської війни, бо влада перейшла після 4 — 5 липня до військової бонапартистської кліки, підтриманої кадетами та чорносотенцями»[1].

Всю агітацію в народі треба перебудувати так, щоб вияснити цілковиту безнадійність одержання землі селянами, поки не повалена влада військової кліки, поки не викриті й не позбавлені народного довір'я партія есерів та меншовиків... Саме революційний пролетаріат, після досвіду липня 1917 р., і мусить самостійно взяти до своїх рук державну владу — поза цим перемоги революції *бути не може*»[2].

За короткий період, з лютого по липень 1917 р., країна пережила таким чином *три кризи*. Перша криза була викликана демонстрацією 20 — 21 квітня. Це був виступ, за словами Леніна, «бурхливо-стихійний, зовсім неорганізований, який призвів до стрільби чорносотенців проти демонстрантів та до нечувано диких і брехливих обвинувачень проти більшовиків. Після вибуху — політична криза»[3].

«В другому випадку — призначення демонстрації більшовиками, відхилення її після грізного ультиматуму і прямої заборони з' зду рад та загальна демонстрація 18 червня, що дала явну перевагу більшовицьким лозунгам»[4].

«Третя криза розростається стихійно 3 липня, наперекір зусиллям більшовиків 2 липня припинити її, і, досягши найвищої точки 4 липня, веде 5 і 6 до апогею контрреволюції»[5].

Ленін відзначає *особливу форму* цих *демонстрацій* і криз: «Протиурядова демонстрація — такий був би, формально, найточніший опис подій. Але саме в тому й суть, що це не звичайна демонстрація, це щось значно більше, ніж демонстрація, і менше, ніж революція. Це — вибух революції і контрреволюції *вкупі*, це — різке, часом майже раптове «вимивання» середніх елементів, у зв'язку з бурхливим виявленням пролетарських і буржуазних»[6].

Саме в цьому, в *класових зрушеннях*, які сталися за цей час, полягає суть того переломного моменту в розвитку революції, який означали події 3 — 5 липня. «Всяка революція,— писав Ленін (27) 10 червня 1917 р.,— якщо це справжня революція, полягає в класовому зрушенні». В чому ж суть класового зрушення, яке

---

[1] *Ленін*, т. XXI, стор. 82.
[2] Там же, стор. 37 — 38.
[3] *Ленін*, Три кризи, т. XXI, стор. 21.
[4] Там же.
[5] Там же.
[6] Там же, стор. 21 — 22.

сталося за ці місяці? У статті «До лозунгів» Ленін відповідає: «Цикл розвитку партійних відносин закінчився. 27 лютого всі класи сказалися вкупі проти монархії. Після 4 липня контрреволюційна буржуазія, попліч з монархістами та чорною сотнею, приєднала до себе дрібнобуржуазних есерів та меншовиків, частково залякавши їх, і віддала фактичну державну владу в руки Кавеньяків, в руки військової зграї, яка розстрілює непокірних на фронті, розгромлює більшовиків у Пітері» [1].

В цій обстанові для розв'язання важливіших питань революції зібрався VI з'їзд партії.

VI з'їзд партії. 26 липня — 3 серпня 1917 р. Роль т. Сталіна на з'їзді

VI з'їзд відбувався напівлегально, без Леніна, який примушений був ховатися. Проте вплив Леніна на ухвали цього з'їзду був дуже великий, тому що переважна більшість з'їзду стояла на ленінській точці зору. *Ленін брав участь у підготовці з'їзду*, виклавши листовно свої погляди в усіх найважливіших питаннях з'їзду. На з'їзді керівна роль належала *тт. Сталіну й Свердлову*. На з'їзді було 187 делегатів з ухвальним і 107 з дорадчим голосом. Партія на цей час нараховувала коло 200 тис. членів: поразка в липневі дні не тільки не зменшила впливу нашої партії, а ще більше його посилила. На 3 липня партія мала, за повними анкетними даними, оголошеними на з'їзді, 41 друкований орган, з них 12 не російською мовою. З'їзд оформив об'єднання з міжрайонцями, від яких на з'їзді були присутні Мануїльський, Юренєв та ін. Від імени меншовиків-інтернаціоналістів виступив з привітанням Ю. Ларін, який незабаром персонально ввійшов у партію більшовиків. Від ЦК меншовиків-інтернаціоналістів за підписом Л. Мартова та Астрова надійшло привітання. Ці люди, які назвали тоді Церетеллі, Дана та інших меншовиків *версальцями*, вітали з'їзд нашої партії, «що зібрався в такі тяжкі для неї часи, в розгар переслідувань і цькування», і висловлювали глибоке обурення проти наклепницької кампанії, піднятої проти нас. Проте це був швидше непослідовний жест, тому що за ним відбулася капітуляція «лівих» мартовців перед прибічниками буржуазної коаліції.

Основним доповідачем ЦК виступав тов. Сталін. VI з'їзд ухвалив ряд дуже важливих для того моменту постанов. Партія вважала, що наступне завдання здійснення диктатури пролетаріату та біднішого селянства є *міжнародне* завдання: ми повинні будемо підтримувати боротьбу пролетаріату в інших країнах,— «якщо, що дуже ймовірно, новий неминучий підйом російської революції поставить при владі робітників і біднішних селян раніше перевороту в капіталістичних країнах Західної Европи». Уже тоді на VI з'їзді партії виявилися розходження в питанні про можливість побудування соціалізму в нашій країні при затримці революції на Заході. Преображенський пропонував у резолюції про здобуття влади сказати, що *тільки* при наявності пролетарської революції на Заході ми напра-

[1] *Ленін*, т. XXI, стор. 35.

вимо країну по соціалістичному руслу. Проти цієї *троцькістську пропозиції гостро виступив тов. Сталін.* «Не виключена можливість,— заперечив тов. Сталін,— що саме Росія стане країною, яка прокладає шлях до соціалізму». Сталін вказував на те, що до цього часу

«...жодна країна не мала такої свободи, яка була в Росії, не намагалася здійснювати контроль робітників над виробництвом. Крім того, база нашої революції ширша, ніж в Західній Європі... У нас робітників підтримують бідніші верстви селянства. Нарешті, в Німеччині апарат державної влади діє незрівняно краще, ніж недосконалий апарат нашої буржуазії, яка сама є данницею європейського капіталу. *Треба відкинути застаріле уявлення про те, що тільки Європа може вказати нам шлях.* Існує марксизм догматичний і марксизм творчий. Я стою на грунті останнього» [1].

З'їзд стояв на точці зору тов. Сталіна і таким чином *ще в 1917 р. визначив ленінську лінію як лінію побудування соціалізму в нашій країні після завоювання влади пролетаріатом.* З'їзд на доповідь тов. Сталіна став на точку зору можливості перемоги соціалізму в одній країні, висунуту Леніним в 1915 р. В резолюції VI з'їзду «Про політичне становище» говориться про те, *що завданням пролетаріату та бідніщого селянства* в наступній революції повинно бути «напруження всіх сил для здобуття державної влади в свої руки і для скерування її, в союзі з революційним пролетаріатом передових країн, до миру та *до соціалістичної перебудови суспільства*» [2].

Тов. Сталін виступив на з'їзді проти твердження тов. Бухаріна, що селяни взагалі настроєні по оборонськи, уклали блок з імперіалістами і не підуть за пролетаріатом. «У нас є різні селяни,— відповідав Бухаріну тов. Сталін.— З правими блок укладено, але у нас є селяни низові, які представляють бідніші верстви селянства. Ось саме з ними цього блоку не могло бути. Вони блоку з великою буржуазією не укладали, але йдуть за нею несвідомо, їх просто обдурюють, ведуть за собою».

Тов. Сталін також виступив проти антиленінської теорії Бухаріна про дві фази (ступні) революції: на першому ступні, в буржуазній революції,— з участю всього селянства, на другому ступні — пролетаріат *без селянства* в союзі з пролетаріатом Європи. Тов. Сталін, заперечуючи Бухаріну, підкреслив, що *пролетарська революція* неможлива без найрадикальнішої аграрної революції, отже не може не збігтися з селянською боротьбою за землю. *Жовтнева революція наочно підтвердила і цілком виправдала ці положення Леніна і Сталіна.*

З'їзд ухвалив резолюцію про політичне становище, в якій підкреслив, що всі можливості мирного розвитку революції зникли, бо двовладдя закінчилося переходом усієї повноти влади до рук буржуазії. Вирвати у неї владу можна тільки силою, але тепер уже висуваючи не лозунг «влада радам», тому що ради в особі меншовиків і есерів в цей момент цілком підтримували контрреволюцію, а лозунг «повна ліквідація диктатури контрреволюційної буржуазії». Можна

---

[1] «Протоколы VI съезда партии», стор. 249. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[2] Там же, стор. 256. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

бачити після цього, оскільки «прав» був Троцький, говорячи, що між ухвалами з'їзду і поглядами Леніна були глибокі розходження!

На з'їзді тов. Сталін пояснював, що зняття лозунга «вся влада радам» зовсім не означає, що ми повинні вийти з рад. Ми, як і раніше, повинні в них працювати, як працюємо в ряді інших установ (районних думах, наприклад), з метою зміцнення в них нашого впливу, викриття меншовиків і есерів. Досвід дуже швидко показав, що під впливом подій ради більшовизувалися, і ми вже на початку вересня завоювали більшість в обох столичних радах; і тоді лозунг «Влада радам» набував іншого значення, він означав перехід влади до рук більшовицьких рад.

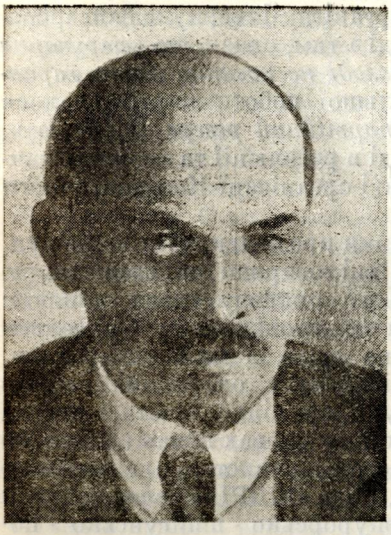
З'їзд намітив ряд вимог (ліквідація війни, націоналізація землі, централізація банків, націоналізація ряду підприємств, встановлення справжнього робітничого контролю й ін.), які звичайно не могли б бути здійснені Тимчасовим урядом і для здійснення яких треба було завоювати владу пролетаріатові. Ці вимоги стали для нашої партії платформою, на якій ми об'єднали незадоволені робітничі й селянські маси та організували їх для рішучого натиску на буржуазний Тимчасовий уряд.

Особливо треба відзначити, що VI з'їзд в усіх своїх ухвалах з особливою силою підкреслив ленінський лозунг про союз пролетаріату та біднішого селянства в наступній *соціалістичній* революції. В резолюції «Про поточний момент» було сказано, що ліквідувати імперіалістичну війну можна тільки з умовою завоювання влади робітниками та біднішим селянством. В резолюції про політичне становище зазначалося, що «лише революційний пролетаріат з умовою підтримки його біднішим селянством» спроможний ліквідувати диктатуру контрреволюційної буржуазії. В маніфесті, випущеному від імени VI з'їзду, було висунуто лозунг «Хай живе союз робітників і революційної бідноти».

В резолюції про робітничі професійні спілки підкреслювалося, що профспілки логікою подій втягувалися в боротьбу за соціалізм, що вони «кровно зацікавлені в доведенні державного втручання в організацію виробництва та розподілу продуктів».

З'їзд нагадував професійним спілкам, «що всі ці відповідальні завдання можуть бути здійснені профспілками Росії лише в тому випадку, якщо вони залишатимуться *бойовими класовими організаціями* та провадитимуть свою боротьбу в щільному органічному співробітництві з політичною класовою партією пролетаріату». А це означало, що вони повинні на виборах в Установчі збори боротися за перемогу соціалістичної партії, яка обстоює швидшу ліквідацію війни революційним шляхом. Це означало відновлення інтернаціональних зв'язків між профспілками для вироблення загального плану боротьби проти буржуазної бійні, за соціалізм. Таким чином партія рішуче виступила проти *нейтральності* профспілок, продовжувала лінію, яку вона відстоювала по відношенню до профспілок *ще з часу* IV *(Стокгольмського) з'їзду партії.*

VI з'їзд ухвалив резолюцію про *союзи молоді*, які в цей час виникли скрізь (подекуди самочинно, стихійно) як «самостійні організації молодих робітників і робітниць», і, враховуючи величезне значення, яке робітнича молодь має для робітничого руху в цілому



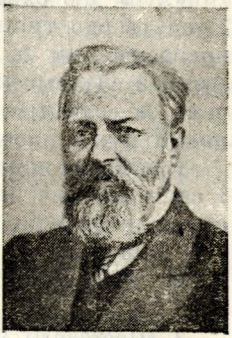




Президія VI з'їзду партії:
Сталін, Свердлов;
нижній ряд (зліва направо) —
Юренев, Ломов, Ольмінський.
Почесний член президії В. І. Ленін.







з'їзд вважав за потрібне, щоб партійні організації звернули найсерйознішу увагу на справу організації молоді з тим, однак, що *«втручання партії в організаційне будівництво молоді не повинно мати характеру опіки над нею»*. В наслідок дальшої роботи партії вдалося закріпити цю молоду організацію *як партійний резерв*. Всі знають, яку величезну роль відіграв союз молоді в революції та в соціалістичному будівництві СРСР, а також в справі організації Комуністичного інтернаціоналу молоді (КІМ).

На з'їзді палко обговорювалося питання про неявку Леніна на суд, тому що в нашій партії були окремі наївні товариші, які вважали, що не можна ухилятися від суду. З цього приводу після доповіді тов. *Орджонікідзе* про його переговори з меншовиками було ухвалено постанову «про неявку тов. Леніна на суд», в якій говорилося, що справа ведеться з допомогою поліцейських охоронних засобів переслідування й діяльності прокуратури, які відновлюють найгірші звичаї царського режиму, що «... при таких умовах немає абсолютно ніяких гарантій не тільки безстороннього судочинства, але й елементарної безпеки притягуваних до суду, з'їзд РСДРП висловлює свій палкий протест проти обурливого прокурорсько - шпигунсько - поліцейського цькування вождів революційного пролетаріату, шле своє привітання тов. Леніну та іншим, сподівається побачити їх знову в лавах партії революційного пролетаріату».

VI з'їзд ухвалив *новий статут партії*. Призов до партії нових членів, легальна і напівлегальна обстанова вимагали поширення статуту. Нові члени партії приймаються місцевими організаціями по рекомендації двох членів партії і затверджуються загальними зборами. Всі організації будуються по принципу демократичного централізму. Найвищим органом партії є з'їзд партії, який скликається щороку. З'їзд обирає ЦК, який керує всією партійною роботою між з'їздами. Партія не змінила ще назви (вона продовжувала називатися до VII з'їзду РСДРП(б). В ЦК були обрані: Ленін, Сталін, Свердлов, Бухарін, Риков, Дзержинський, Артем (Сергєєв), Каменєв, Троцький, Зінов'єв, Ногін, Урицький, Ломов, Мілютін, Іоффе, Крестинський; кандидатами: Коллонтай, Стасова, Бубнов, Сокольніков і Смілга.

Маніфест VI з'їзду — це вже заклик до підготовки повстання. Даючи яскраву картину сучасного міжнародного і внутрішнього становища, маніфест закінчується закликом:

«... У цю сутичку наша партія йде з розгорнутими прапорами. Вона твердо тримала їх в своїх руках. Вона не схилила їх перед насильниками та брудними наклепниками, перед зрадниками революції й слугами капіталу. Вона надалі триматиме їх високо, борючись за соціалізм, за братерство народів. Бо вона знає, що гряде новий рух і настає смертна година старого світу.

Готуйтеся ж до нових боїв, наші бойові товариші! Стійко, мужньо і спокійно, не піддаючись на провокацію, нагромаджуйте сили, ставайте до бойових колон! Під прапор партії, пролетарі й солдати! Під наш прапор, пригноблені села»[1].

В історії нашої партії і пролетарської революції значення

[1] «Протоколы VI съезда партии», стор. 275.

VI з'їзду величезне. Не вважаючи на розгром деяких наших сил, не вважаючи на хитання окремих товаришів, *з'їзд зайняв тверду позицію в усіх основних питаннях боротьби пролетаріату*. В його ухвалах відбилася міць класу, що підіймається до влади. Ухвали ці давали тверду політичну лінію пар ії, яка *від оборони* переходила *в наступ* проти об'єднаних сил контрреволюції.

З історії нашої середпартійної боротьби цього періоду слід відзначити правоопортуністичний виступ Каменєва в питанні *про участь більшовиків у Стокгольмській конференції соціалістів II Інтернаціоналу*. На засіданні ВЦВК, застерігши, що він виступає від себе особисто та що «наша фракція цього питання не обговорювала», Каменєв заявив: «Нам стало ясно, що Стокгольм з цього моменту перестав бути сліпим знаряддям в руках імперіалістичних держав», «над Стокгольмом починає маяти широкий революційний прапор, під яким мобілізуються сили всесвітнього пролетаріату». Каменєв не мав права робити цієї заяви, поперше, тому, що фракція ЦВК цього питання не обговорювала і, подруге, тому, що існувала ніким не скасована ухвала ЦК про негативне ставлення до участі в Стокгольмській конференції, яка була ділом рук імперіалістів. При цьому Каменєв невірно виклав доводи ЦК проти нашої участі на конференції. Ленін суворо осадив Каменєва за цей виступ, вбачаючи в ньому кокетування з соціал-імперіалістами. «...Не можна терпіти,— писав Ленін,— щоб партія інтернаціоналістів, яка відповідає перед усім світом за революційний інтернаціоналізм, компрометувала себе кокетуванням з каверзами соціал-імперіалістів російських і німецьких, з каверзами міністрів буржуазного імперіалістського уряду Чернових, Скобелевих і К°»[1].

В ухвалах VI з'їзду, в статтях Леніна і в виступах тов. Сталіна партія дістала чітку лінію в боротьбі за перемогу пролетарської революції.

Міжрайонці і Троцький

В Петрограді під час війни крім організації більшовиків і меншовиків існувала так звана організація «міжрайонців», куди входили частина колишніх більшовиків, які не згоджувалися з революційною лінією партії, та ліві меншовики-інтернаціоналісти.

В цій організації було об'єднано кілька районних груп, відси назва «міжрайонці». Міжрайонці були інтернаціоналістами в питанні про ставлення до війни. Але одночасно в основних питаннях пролетарської політики це були хиткі елементи. Після Лютневої революції вони продовжували існувати окремо аж до VI з'їзду нашої партії, коли сталося об'єднання з міжрайонцями, тому що після Лютневого перевороту дуже багато соціал-демократів, що повернулися з-за кордону, зайняли більш рішучу інтернаціоналістську позицію і встановили ближчі відносини до нашої партії. На чолі міжрайонців був також і Троцький.

Про те, як ставився Троцький до об'єднання з більшовиками, видно з спогадів тов. Г. Мельнічанського[2].

[1] *Ленін*, т. XXI, стор. 79.

[2] *Мельничанский*, Группа Троцкого, зб. «За ленинизм», стор. 428—432.

Позиція Леніна була в той час чужа Троцькому. Коли, приїхавши в Данію, Троцький дізнався про виступи Леніна в Петрограді, він сказав своїм товаришам: «Невже Ільїч справді збожеволів і такі дикості наробив своїми виступами?» Він відхилив пропозицію послати через «Правду» телеграму ЦК нашої партії, не бажаючи зв'язати себе цим завчасно.

Троцький свій пізній вступ до партії більшовиків пояснює тим, що у нього нібито був зговір з Леніним, що він індивідуально вступати не буде, а що треба втягти всю групу міжрайонців. Звичайно, на ділі ніякої такої угоди *не існувало*. Вся поведінка Троцького в цей період свідчить про інше ставлення до партії більшовиків.

Він гальмував вступ міжрайонців до партії. Він дорікав, наприклад, тов. Мельнічанському за те, що той «поспішив» зв'язатися з ЦК і був необережний в листі до Ільїча. «Ви,— говорив він Мельнічанському,— не знаєте режиму Ільїча. Ільїч не терпить інакомислящих». Троцький настоював на тому, що *треба ввійти* в партію *компактною групою і «зберегти її всередині партії, щоб не дати себе розчинити»*. Троцький дуже підозріло ставився до того, що Ленін в дловився ввести до складу ЦК двох міжрайонців і т. д. Факт той, що Троцький уже приїхавши в Петроград доводив, що об'єднанню інтернаціоналістів перешкоджає «організаційний консерватизм» більшовиків. Іншими словами, Троцький скаржився на те, що більшовики не хочуть стати в організаційних питаннях на його, Троцького, *меншовицьку* точку зору. Цікавий щодо цього запис, зроблений Леніним під час спільної наради більшовиків з «міжрайонцями»:

«Троцький: (який взяв слово поза чергою, одразу після мене...) З резолюціями я згоден цілком,— але одночасно, я згоден *остільки, оскільки* російський більшовизм *інтернаціоналізувався*. Більшовики *розбільшовичились* — і я називатися більшовиком не можу... Але визнання більшовизму вимагати від нас не можна»[1].

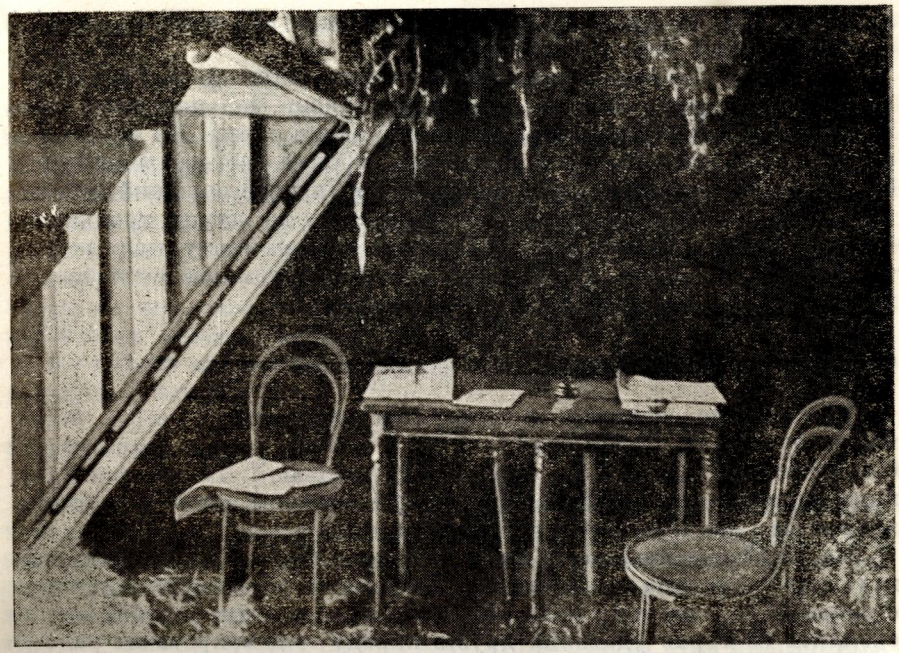
Таким чином в цей період Троцький, роблячи крок в сторону більшовиків, підкреслював, що *називатися більшовиком ще не може*, застерігаючи, що *«більшовики розбільшовичились»*, і прагнучи до того, щоб *зберегти всередині партії більшовиків нерозчиненою свою, троцькістську, групу*, свою, троцькістську, фракцію. Це прагнення дало, як ми побачимо згодом, гіркі плоди.

До цього треба ще додати, що в травні 1917 р. Ленін, накреслюючи план брошури про квітневу конференцію 1917 р., спеціально відзначив, що Троцький був для нього в той час виразником хитань дрібної буржуазії. В цьому плані ми знаходимо такий запис:

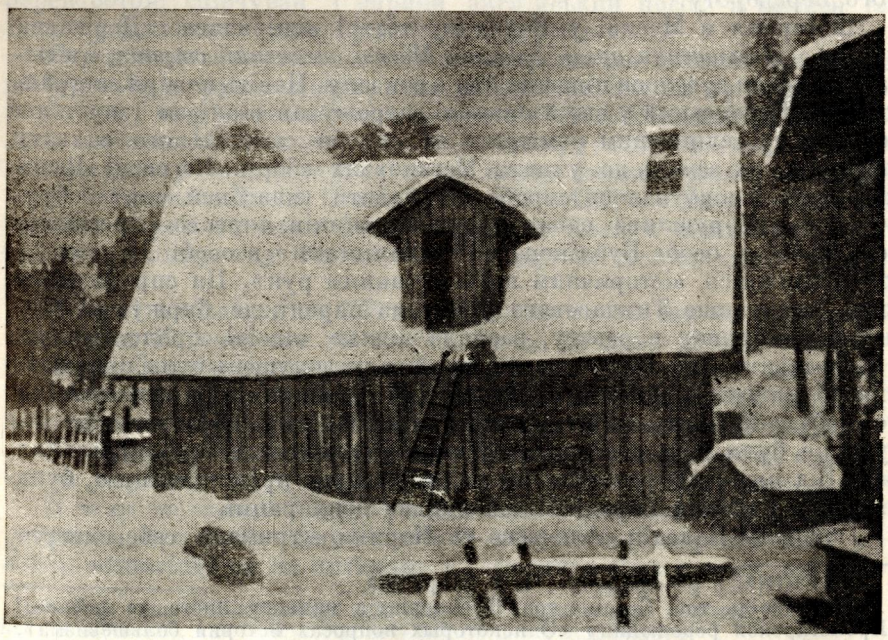
«Хитання дрібної буржуазії: Троцький, Ларін і Бінштох. Мартов «Новая жизнь»[2].

Цілком ясно, що *Ленін вважав Троцького в той час*, після повернення його з-за кордону, *представником лівого крила хиткої дрібної буржуазії*. VI з'їзд, приймаючи до нашої партії «міжрайонців», у своїй резолюції заявив: «... Протиставляючи небезпечному лозунгові єдності всіх, соціал-демократія висуває класовий революцій-

[1] «Ленинский сборник», IV, стор. 303.
[2] Там же, стор. 290, внизу.



Внутрішній вигляд горіща, в якому переховувався Ленін в 1917 р.



Сарай на горіщі якого переховувався Ленін в 1917 р.

ний лозунг — єдність усіх інтернаціоналістів, які порвали на ділі з меншовиками імперіалістами...[1]

Разом з «міжрайонцями» в партію було прийнято й Л. Троцького, який, вступивши в партію, тим самим заявив, що порива є з усім меншовицьким минулим і стає на позиції нашої партії. Як виявилося згодом, Троцький на час і на словах згорнув свої розходження з більшовицькою партією, щоб знову їх висунути в слушний момент.

«... Троцькізм був фракцією меншовизму до вступу троцькістів в нашу партію, він став тимчасово фракцією комунізму після вступу троцькістів до нашої партії, він став знову фракцією меншовизму після вигнання троцькістів з нашої партії»[2].

Серпнева державна нарада

Діставши до своїх рук, з допомогою меншовиків і есерів, повну владу, буржуазія намагається перейти в наступ не лише проти партії більшовиків, але й проти всіх здобутків революції. Тимчасовий уряд призначив на серпень 1917 р. нараду, завданням якої було домовитися про наступ проти робітничого класу.

На II Всеросійському з'їзді торговців і промисловців у Москві міліонер Рябушинський висловив надію на те, що можливо вихід із становища настане тоді, коли «кістлява рука голоду, народні злидні схоплять за горло удаваних друзів народу — демократичні ради й комітети». На фронті лютували польові суди й смертні кари над солдатами, що не бажали вмирати за прибутки капіталістів. 3 серпня 1917 р. генерал Корнілов зажадав запровадити смертню кару в тилу. Тільки сліпий не бачив, що буржуазія готується до контрреволюційного перевороту.

12 серпня в Москві у Великому театрі відкрилася «Державна нарада». *Більшовики організували в Москві загальний страйк*, і делегатам наради довелося пішечки йти з вокзалу. Навіть повари застрайкували. Керенський у своїй промові загрожував «залізом і кров'ю» селянам та селянським комітетам за спроби самовільного захвату поміщицьких земель до ухвали Установчих зборів. На сцені Великого театру відбувалася спроба встановити «класовий мир» з буржуазією: зворушливе єднання представників торгово-промислового класу в особі Бублікова з «соціалістами» в особі Церетеллі, які обмінялися «історичним потискуванням рук». Ця спроба укріпити становище Тимчасового уряду на нараді, де буржуазні елементи мали явну перевагу, зазнала однак відсічі пролетарських і солдатських мас. В той час як на нараду допущені були представники буржуазних «комітетів суспільної безпеки» (вірніше, суспільної небезпеки), міських дум, земств, генералітету, офіцерства і т. п., туди не були допущені представники столичних і провінціальних рад. Від імени профспілок, які мали невелике представництво, була оголошена на цій нараді більшовицька декларація.

Генерали Каледін, Алексєєв та Корнілов тримали себе одверто

[1] «ВКП(б) в резолюциях», ч. I, стор. 303.

[2] Відповідь тов. Сталіна тов. Олехновічу з приводу листа до редакції «Пролетарской революции» «О некоторых вопросах истории большевизма», «Большевик» № 16 від 30 серпня 1932 р.

задирливо. Генерал Каледін запропонував «скасувати комітети й ради».

Уже в той час було відомо про те, що готується виступ Корнілова. Офіцерство в Москві в більшості було на боці Корнілова. М лю ков прямо закликав до знищення більшовизму, до розправи з ним. Керенський, явно трусячи, таємно брав участь у контрреволюційній змові. «В результаті вийшла «коаліція» оборонців з живими силами з імперіалістичної буржуазії, проти революційного пролетаріату й селянської бідноти» (*Сталін*). «Чесній коаліції»— Керенському, Мілюкову та Церетеллі — було обіцяно п'ятимільярдну державну позику, звичайно з умовою, якщо ця коаліція зуміє погнати російських солдатів на нову бійню[1].

Ця нарада ще більше відкрила очі масам на роль різних партій в тодішніх подіях.

Корніловське повстання

В таких умовах генерал Корнілов викликав контрреволюційні частини війська («дику дивізію» та ін.) з фронту в Петроград для контрреволюційного перевороту з метою встановлення військової диктатури буржуазії. Генералу Кримову Корнілов дав був два завдання: «вирушити з корпусом на Петроград, увійти в місто, обезброїти частину петроградської залоги, яка готова була приєднатися до руху більшовиків, обеззброїти населення Петрограда та розігнати раду». Виконавши це завдання, «виділити одну бригаду з артилерією в Оранієнбаум і, прибувши туди, зажадати від кронштадтської залоги роззброєння фортеці та переходу на континент». Доведено, що цьому перевороті співчував і сприяв англійський посол Б'юкенен та інші представники імперіалістичних держав.

Перед нашою партією стояло питання, як ми повинні ставитися до боротьби з корніловцями, коли влада знаходиться в руках безсилого блоку есерів, меншовиків та кадетів? В цей момент *дуже невелика частина товаришів стояла на точці зору байдужого ставлення— нейтралітету до перевороту, і ще менша частина стала на точку зору оборонства.* Ленін, Сталін і більшість ЦК, а з ними переважна частина партії вважали безпринципністю блок з меншовиками та есерами і підтримку Тимчасового уряду, як пропонували окремі товариші.

В листі з підпілля до ЦК партії Ленін писав, що «... підтримувати уряд Керенського ми *навіть тепер* не повинні. Це безпринципність. Запитають: невже не битися проти Корнілова? Звичайно, так! Але це не однаково, тут є грань; її переходять деякі більшовики, впадаючи в «угодовство», даючи *потягти* себе потокові подій.

Ми будемо воювати, ми воюємо з Корніловим... але ми не підтримуємо Керенського, а викриваємо його слабість. Це ріжниця...»[2]

В чому ж полягає історичне значення корніловщини? В проекті резолюції про сучасний політичний момент (16/3 вересня 1917 р.) Ленін відповідає на це питання: «... полягає саме в тому, що воно

[1] Між іншим більшовики пропонували Керенському заарештувати Корнілова в Москві, але боягуз Керенський на це не відважився.

[2] *Ленін*, т. XXI, стор. 116.

з надзвичайною силою відкрило масам народу очі на ту істину, яка була прикрита і прикривається досі угодовською фразою есерів та меншовиків, саме: поміщики й буржуазія з партією к.-д. на чолі та генерали й офіцери, які стоять на їх стороні, зорганізувалися, вони готові зробити і роблять найбільш нечувані злочини, віддати Ригу (а потім і Петроград) німцям, відкрити їм фронт, віддати під розстріл більшовицькі полки, почати бунт, повести на столицю військо з «дикою дивізією» на чолі і т. д. — все це ради того, щоб захопити всю владу в руки буржуазії, щоб зміцнити владу поміщиків на селі, щоб залити країну кров'ю робітників і селян.

Повстання Корнілова доказало для Росії те, що для всіх країн доказала вся історія, саме, що буржуазія зраджує вітчизну і піде на всі злочини, аби тільки відстояти свою владу над народом та свої доходи»[1].

В чому ж повинна була змінитися наша тактика після повстання Корнілова? Ленін пропонував:

«... Ні на йоту не послаблюючи ворожнечі до нього (до Керенського.— *Є. Я.*), не беручи назад ні слова, сказаного проти нього, не відмовляючись від завдання повалення Керенського, ми говоримо: треба *зважити* момент, тепер скидати Керенського ми не станемо, ми *інакше* тепер підійдемо до завдання боротьби з ним, іменно з'ясовувати народові (що бореться проти Корнілова) *слабість* і *хитання* Керенського. Це робилося *й* раніше. Але тепер це стало *головним*: в цьому відміна[2].

Звичайно, в той самий час ми повинні були висувати вимоги озброєння робітників, арешту контрреволюціонерів, підведення до столиці революційних частин війська, узаконення передачі поміщицьких земель селянам та робітничого контролю по продовольству і над фабрикантами та ін.— все це ми повинні були пропагувати серед робітників, солдатів і селян. Головне полягало в тому, що «тепер час *діла*, війну проти Корнілова треба вести революційно, втягуючи маси, підіймаючи їх, запалюючи їх (а Керенський *боїться мас*, боїться народу)».

Меншовики й есери в ці дні не тільки не протидіяли нашій роботі у війську, вони — розгублені і перелякані — примушені були вдатися по допомогу нашої військової організації, тому що самі вже значно втратили довір'я робітничих і солдатських мас. Боротьба з корніловцями піднесла авторитет і вплив нашої партії в масах. Поразка корніловців внесла в маси свідомість своєї сили. В ці дні особливо посунулася вперед справа побудування *Червоної гвардії* та зміцнення військової організації нашої партії.

Ми використали становище, озброївши скрізь, де було можливо, загони Червоної гвардії. На засіданні ЦК 10 жовтня т. Урицький повідомив, що у петроградських робітників є 40 тис. гвинтівок,— це була зброя, одержана головним чином в корніловські дні, щоб відбити наступ корніловців на Петроград.

До липневих днів лозунг «вся влада радам» розрахований був на те, що меншовики й есери, розірвавши з імперіалістами, встановлять радянський уряд і всередині рад відбуватиметься «мирна» боротьба

[1] *Ленін*, т. XXI, стор. 138 — 139.
[2] Там же, стор. 119.

«радянських» партій і класів, яка полегшить «підготовку умов, необхідних для забезпечення диктатури пролетаріату». *Липневі дні зробили цей мирний розвиток неможливим.*

Поразка корніловського повстання багато дечого змінила. В багатьох радах, зокрема в обох столицях, більшовики дістали більшість і взяли до рук керівні радянські органи. .. Лозунг «вся влада радам» знову став на черзі. Але тепер цей лозунг означав уже не те, що на першій стадії. Його зміст змінився корінним чином. Тепер цей лозунг означав повний розрив з імперіалізмом і перехід влади до більшовиків, бо ради в своїй більшості були вже більшовицькими. Тепер цей лозунг означав прямий підхід революції до диктатури пролетаріату шляхом повстання. Більше того, тепер цей лозунг означав організацію і державне оформлення диктатури пролетаріату» [1].

Період організації штурму (вересень — жовтень)

«... Характерною особливістю цього періоду, — писав тов. Сталін, — треба вважати швидке наростання кризи, повну розгубленість урядових кіл, ізоляцію есерів та меншовиків і масовий перехід хитких елементів на сторону більшовиків» [2].

Революційна криза в країні наростала. На осінь господарська руїна загострилася. На вересень 1917 р. видобуток вугілля дорівнював 70% порівняно з кінцем 1916 р. Петроград і Москва одержували 30% потрібної кількості вугілля. За серпень і вересень було закрито ще 231 підприємство з 61 тис. робітників. Робітничий клас голодував. Страйки робітників не тільки не припинялися, а набували все більш бойового характеру. В статті «Грозяща катастрофа і як з нею боротися» Ленін показав, що затягування війни, голод, руїна і злидні мас — наслідок політики Тимчасового уряду. Ленін висуває перед пролетаріатом і сільською біднотою величезне завдання, яке можна здійснити лише через збройне повстання та передачу влади радам. «...Війна невблаганна, — писав Ленін, — вона ставить питання з нещадною гостротою: або загинути, або догнати передові країни і випередити їх також і *економічно*» [3].

Зміцнювався вплив нашої партії в робітничому класі, селянстві й армії. Якщо наприкінці червня на Всеросійській конференції профспілок більшовики мали коло $^1/_3$ делегатів — 36,6%, то в вересні на демократичній нараді делегація профспілок із 120 чоловік мала вже більше половини — 69 більшовиків (57,5%).

Одночасно посилювався наш зв'язок і зміцнювався наш вплив на селі. В серпні — вересні аграрний рух розгортається по всій країні: відбирають худобу, ділять землю, ліси й забирають хліб. Повітова влада вимагає допомоги війська; повітові виконавчі комітети пропонують передати приватновласницькі землі в руки повітових земельних комітетів. Вересень і жовтень 1917 р. дають величезне підвищення числа захватів селянами поміщицьких земель. Відбувається *розгром* поміщицьких садиб, селяни застосовують до поміщиків аграрний терор.

Корніловський виступ показав широким масам селянства, що

[1] *Й. Сталін*, Питання ленінізму, стор. 82, Партвидав 1933 р.
[2] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 113.
[3] *Ленін*, т. XXI, стор. 191.

земля може зовсім вислизнути з їхніх рук, що поміщицькі генерали, розгромивши ради, насядуть і на селянство. Ось чому бідняцькі й трудящі верстви селянства стали переходити на нашу сторону: вони зрозуміли, що тільки пролетарська партія може довести революцію до кінця, знищивши й придушивши поміщиків, і дати землю селянам.

У вересні 1917 р. партія мала всі підстави вважати, що посилення селянського руху, його розмах і глибина забезпечують пролетаріатові й біднішому селянинові в їх боротьбі за владу та землю підтримку всієї основної маси селянства. В усіх листах і статтях Леніна, що стосуються цього періоду, як і в усіх ухвалах партії, що стосуються питання про повстання, враховується це наростання селянського руху. Вплив есерів на селянські маси падає з кожним днем. Наприкінці серпня 1917 року Ленін в статті «Селяни й робітники» та в статті «Про самочинний захват землі» висуває як одно з основних завдань боротьбу з меншовиками і особливо з есерами. Дійсно політичне виховання і революціонізування селянських мас— їх своєрідна «більшовизація» йшла в ці місяці (від лютого до жовтня) велетенськими кроками.

«... ці вісім місяців, з точки зору політичного просвічення і революційного виховання мас, сміливо можуть бути поставлені на одну дошку з цілими десятиліттями звичайного конституційного розвитку, бо вони означають вісім місяців *революції*»...[1] Розчарувавшись в есерах, селяни відходили від них і гуртувалися навколо пролетаріату. Історія цього періоду є історія боротьби есерів (дрібнобуржуазна демократія) і більшовиків (пролетарська демократія) за селянство, за оволодіння більшістю селянства. Те, що есери й меншовики боролися проти конфіскації землі і за самовільну конфіскацію карали селян, посилаючи карні загони, те, що вони вели політику продовження війни та придушення революції, відкривало очі селянським масам, де шукати виходу з цього становища. А головним питанням, після питання про землю, для селян було питання про мир, як закінчити війну. «Закінчити війну», «вирватися з війни»,— це був загальний крик змученої країни і насамперед селянства» *(Сталін)*. А закінчити війну не можна вже було без повалення буржуазії, без нової — *пролетарської революції*.

Між іншим Ленін говорив: «... Одною з ознак втрати народом віри в угоду з капіталістами є те, що в двох головних партіях, есерів і меншовиків, які цю політику угод ввели і провели до кінця, щодалі більше наростає, особливо після 5 липня, незадоволення всередині цих партій, боротьба проти угодовства, опозиція, яка досягла коло двох п'ятих (40%) на останній «Раді» партії соціалістів - революціонерів та з'їзді партії меншовиків» [2].

У всіх без винятку документах пізнішого часу червоною ниткою проходить нагадування Леніна про ріст селянського руху, про небезпеку не використати цього моменту [3].

---

[1] *Й. Сталін*, Питання ленінізму, стор. 35.

[2] *Ленін*, т. XXI, стор. 141.

[3] Див. *Ленін*, т. XXI, стор. 236 : «Росте *селянське повстання*»; стор. 293: «Аграрний рух росте»; стор. 288: «Тепер відмовлення більшовиків від перетворення рад в орган повстання було б зрадою і селян»; стор. 335: «Нарешті найзначніший факт сучасного життя в Росії є *селянське повстання*» і т. д.

Боротьба з корніловщиною дала можливість нашій партії зміцнити не тільки військові організації та Червону гвардію, але й наш вплив у радах. Петроградська, Московська та інші ради в більшості стають більшовицькими. Партія завойовує районні ради. В багатьох місцях районні міські думи стають більшовицькими.

Фабрики, заводи й військові частини переобирають своїх депутатів і посилають до рад замість меншовиків та есерів представників нашої партії. 13 вересня в Петроградській, а 19 вересня в Московській раді більшість ухвалила більшовицькі постанови. Ряд провінціальних рад (Іваново - Вознесенськ, Луганськ) був завойований більшовиками. Знятий після липневих днів лозунг: «*Вся влада радам*» знову стає дійовим лозунгом.

Але, як ми знаємо, це вже не був старий лозунг переходу влади в руки меншовицько - есерівських рад. Ні, це був *лозунг повстання* з метою передачі влади в руки пролетаріату й біднішого селянства.

Визволялися з - під впливу правих есерів і селянські ради. Маси лівішали нестримно, і так само нестримно відбувалося їх об'єднання навколо партії більшовиків. В цілому ряді губерній відбувалися самовільні захвати селянськими комітетами поміщицьких земель. Даремно Керенський посилав карні експедиції, заарештовував членів земельних комітетів,— це ще більше загартовувало революційні настрої робітничих, солдатських і селянських мас. Вплив більшовиків позначився насамперед на постанови Петроградської ради, яка на другий день після перемоги над корніловщиною ухвалила більшовицьку резолюцію. Стара, меншовицька й есерівська, президія пішла в відставку. Повільніше проходила більшовизація Московської ради. Там в раді солдатських депутатів сиділи ще меншовики й есери, які не хотіли ще її залишати, дарма що настрій армії змінився. Проте й Московська рада ухвалила ряд більшовицьких постанов, наприклад, постанову про націоналізацію та передачу робітничому правлінню Лікінської мануфактури, а також постанову, яка зобов'язувала власників шкіряних підприємств виконувати вимоги робітників. Ці постанови означали, що за найвищу владу визнається владу рад, які діють в інтересах пролетаріату. Такі постанови визволяли маси з - під впливу соціал - угодовців і в інших радах по найбільших центрах. В таких умовах стало руба питання про передачу всієї влади радам, про захват влади.

«Демократична нарада». «Передпарламент» і тактика більшовиків

Що могли протиставити цьому, все наростаючому революційному шквалові меншовики й есери? Найодвертіші контрреволюціонери вже в той час організували збройні сили для громадянської війни: Каледін і Корнілов — на Дону, Дутов — серед уральського козацтва.

Меншовики й есери роблять ще одну спробу послабити наростаючий революційний рух мас. З цією метою 12 вересня 1917 р. скликається «Всеросійську демократичну нараду» з представників угодовських рад, профспілок, земств, торгово - промислових кіл та військових організацій. Нарада виділила «передпарламент» (тимчасову

Раду Республіки), який повинен був мати дорадчий характер при Тимчасовому уряді (робітники в жарт називали «передпарламент» *передбанником*). Здається в історії ще не було мізернішої картини безпорадності, як цей «передпарламент»[1].

Звичайно, голос рад потопав у цій говорильні, яку більшовики вирішили бойкотувати; правда, не одразу, а після деяких хитань більшовицька фракція залишила цей передпарламент[2].

Не вважаючи на те, що нарада після деяких торгів і переторжок з кадетами висловилася проти коаліції з ними, Керенський утворив нову коаліцію, куди ввійшли й кадети, при чому в склад уряду ввійшло десять «соціалістів» і шість капіталістів на чолі з Коновало-вим. Класове значення цієї наради Ленін визначає як «дальший розклад урядових партій есерів і меншовиків, явна для всіх втрата ними більшості в революційній демократії, крок вперед в об'єднанні та оголенні бонапартизму як пана Керенського, так і панів Церетеллі, Чернова та К⁰».

Уже в цей період партія повинна була перебороти опортуністичні хитання окремих членів ЦК. Особливо великі були хитання спочатку у Каменєва, а потім у Зінов'єва.

Слід відзначити, що розходження з Каменєвим, які виявилися підчас імперіалістичної війни (опортуністична поведінка Каменєва на процесі думської фракції), розходження, які виявилися в перші тижні лютнево - березневої революції і на квітневій конференції, а потім і в питанні про участь в Стокгольмській конференції, не були випадковими розходженнями.

Ще до Жовтневого повстання ці розходження виявилися в питанні про участь у «Демократичній нараді» і в так званому передпарламенті — в Раді Російської республіки. Каменєв був проти бойкоту передпарламента, ЦК партії — Ленін і Сталін — за бойкот.

Після того, як було ухвалено постанову залишити передпарламент, Каменєв подав заяву до Центрального комітету, що він, не згоджуючись з цією постановою партії, просить його звільнити від обов'язків члена ЦВК. Це було продовження правоопортуністичних хитань, які привели до нечуваного в історії більшовицької партії кроку напередодні Жовтня.

Підготовка збройного повстання. Викриття штрейкбрехерства Зінов'єва і Каменєва

Питання про повстання було вирішено ЦК на засіданні 10 жовтня всіма голосами проти двох — Зінов'єва і Каменєва. Проте ці члени ЦК виявили таку недисциплінованість поруч із принциповою нестійкістю, що викликали загальне обурення в партії. 11 жовтня найбільші організації (Московський обласний комітет, Фінляндський

---

[1] Хіба що Франкфуртський парламент («Франкфуртська говорильня» в Німеччині після березневої революції 1848 року.

[2] На засіданні фракції доповідачами за участь виступили Каменєв і Ногін, при чому Ногін вважав, що бойкот «передпарламента» означав би одвертий виклик до повстання. Приблизно такі саме мотиви наводив і Каменєв. Проти цього був Сталін. Ленін вважав найсерйознішою помилкою цю тимчасову участь в «передпарламенті».

обласний комітет, бюро фракції ЦВК, бюро фракції з'їзду рад Північної області) одержали за підписом Каменєва й Зінов'єва «Лист до поточного моменту», в якому ці два члени ЦК висловилися проти повстання. «...Ми найглибше переконані,— писали вони,— що оголосити зараз збройне повстання — значить ставити на карту не тільки долю нашої партії, але й долю російської та міжнародної революції». Ці члени ЦК запевняли, що «... ми держимо револьвер біля скроні буржуазії», яка, мовляв, примушена буде скликати Установчі збори, і в цих Установчих зборах ми будемо мати величезний вплив. «...Шанси нашої партії на виборах в Установчі збори прекрасні». Вони визнавали, що «...в Росії за нас більшість робітників і значна частина солдатів», але за нами, на їхню думку, немає селянства і більшості міжнародного пролетаріату. «...Оскільки вибір залежить від нас, ми можемо й повинні тепер обмежуватися *оборонною позицією*. В масах немає бойового настрою. В деяких найбільших спілках (залізничники) ми слабі...» «... В таких умовах глибокою історично неправдою буде така постава питання про перехід влади в руки пролетарської партії: або тепер або ніколи»[1]. Проти «згубної політики» негайного повстання підносили «голос перестороги» Зінов'єв і Каменєв. Цей лист Зінов'єва і Каменєва, розуміється, став добре відомий за межами партії і викликав співчуття серед таких хитких груп, як інтернаціоналісти з «Новой Жизни».

Як же розглядав справу ЦК нашої партії? 10 жовтня 1917 р. *проти* голосів *Зінов'єва і Каменєва* була ухвалена ЦК резолюція про своєчасність і необхідність збройного повстання.

16 жовтня 1917 р. зібрання ЦК з відповідальними працівниками прийняло резолюцію, яка цілком схвалює цю постанову.

Обидві резолюції були складені і запропоновані Леніним.

Ленін настоював на тому, що «криза вистигла» і загаяння з повстанням може стати джерелом поразки й загибелі революції.

В статті «Криза вистигла» Ленін відзначає *ріст селянських повстань* як одну з найважливіших ознак цієї кризи. Друга найважливіша обставина — національний конфлікт, що вже почався (Україна, Фінляндія); третя — армія,— вона за більшовиків; четверта — дрібна буржуазія,— вона відвернулася від коаліції. «Разом з лівими есерами ми маємо тепер більшість в радах і в армії та в країні, в цьому ні тіні сумніву бути не може». Залізничники і поштові службовці в гострому конфлікті з урядом. Ми були б *«нікчемними зрадниками»* пролетарської справи, інтернаціоналізму, селянства, демократії й свободи, коли б відмовилися від повстання. *Ленін був проти того, щоб обов'язково приурочувати повстання до з'їзду рад*, як цього хотів Троцький.

Ленін зовсім не думав, що з'їзд рад може просто декретувати перехід влади. Взяти владу належало *серйозною збройною боротьбою*. Ось чому Ленін вважав, що тепер *політичне* питання про повстання є *воєнне* питання. Він *висміював* опубліковану Петроградською радою постанову про те, що на 25 жовтня (день відкриття з'їзду рад) призначено перехід влади в руки рад. Ленін пропонував

---

[1] Ці уривки з листа Зінов'єва й Каменєва цитуємо за творами Леніна, т. XXI, стор. 495 — 498.

ударити раптово з трьох пунктів: Петрограда, Москви й Балтфлоту. Це він писав 29 вересня.

Після того, як здана була німцям Рига, при дуже підозрілій поведінці військових сил союзників, була серйозна небезпека, що уряд здасть і Петроград. Про це відбувалися серйозні розмови, й утворена була навіть комісія для переїзду Тимчасового уряду в Москву. При таких умовах Ленін писав 8 жовтня, що «*саме для врятування Петрограда треба скинути Керенського і взяти владу радам в обох столицях*». «Загаяння смерті подібно». В цьому дусі Ленін виступив з доповіддю на засіданнях ЦК 10 й 16 жовтня 1917 р. Виступ Зінов'єва й Каменєва проти повстання викликав величезне обурення Леніна. Він вважав докази цих товаришів таким «разючим проявом розгубленості, переляку й краху всіх основних ідей більшовизму та революційного пролетарського інтернаціоналізму, що нелегко відшукати пояснення таких ганебних хитань» («Лист до товаришів»). Ленін вважав за необхідне викрити ці хитання, тому що «певну смуту ця парочка товаришів, які розгубили свої принципи, внести можуть». Ленін ставив питання найгостріше: «Або перехід до лібер - данів [1], одверте відмовлення від лозунга «вся влада радам», або повстання. Середини немає».

А коли звернення Каменєва від свого імени та від Зінов'єва, який його підтримував, появилося на сторінках «Новой Жизни» [2], Ленін звернувся до Центрального комітету з «Листом до членів партії більшовиків», в якому вимагав виключити Зінов'єва і Каменєва з Центрального комітету і з партії як штрейкбрехерів (які зривають страйк).

Організація і здійснення повстання

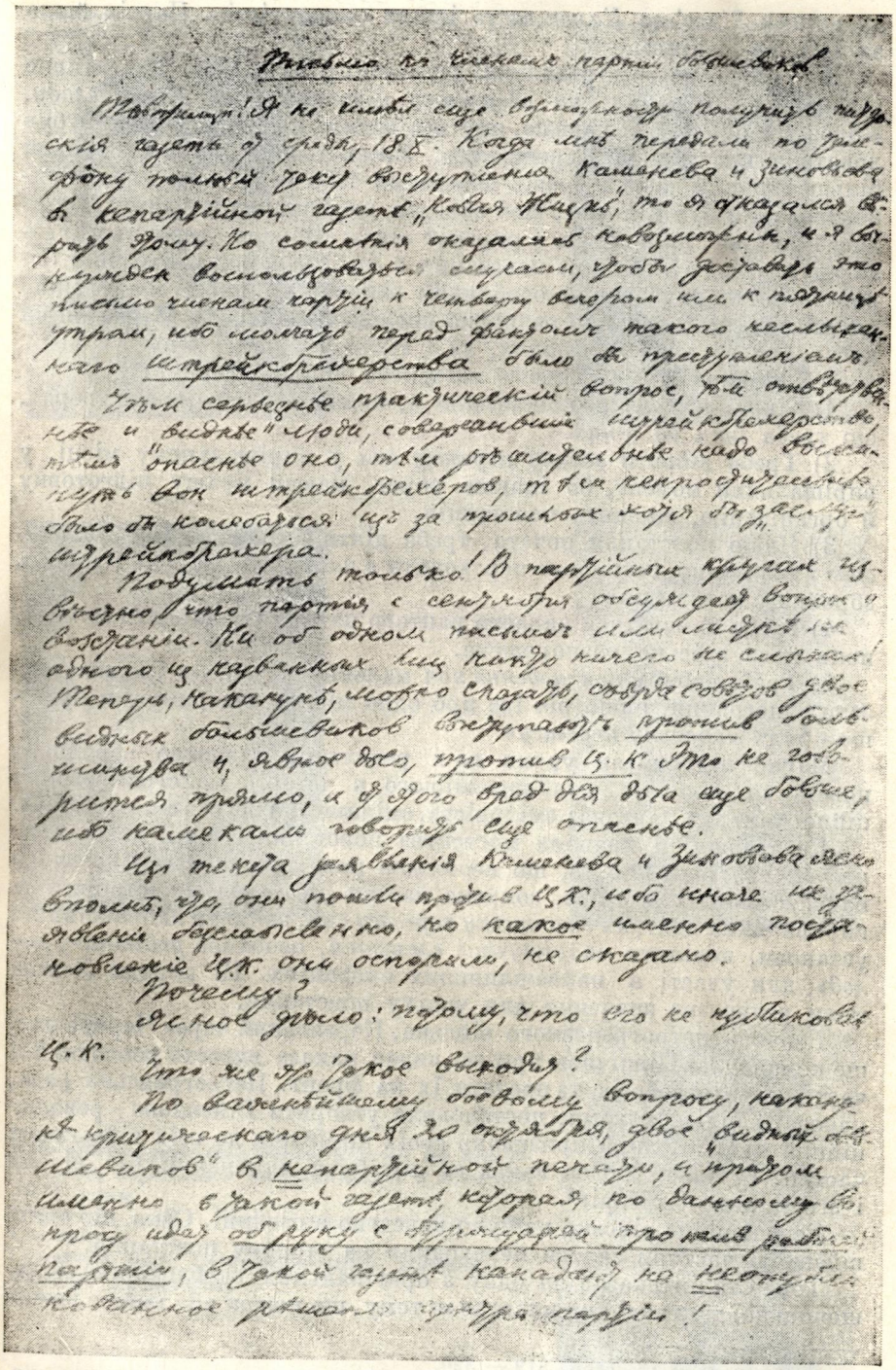
Жовтнева революція була зроблена робітничими й солдатськими масами під керівництвом нашої партії, яка на цей час завоювала безмежне довір'я мас своєю рішучою обороною інтересів трудящих, боротьбою проти грабіжницької війни та буржуазного уряду. Проте без ретельної організаційної підготовки навряд чи перемога була б забезпечена. Велику роль відіграли в повстанні наші військові організації та організації Червоної гвардії з робітників Петрограда, Москви й інших міст. Ми бачили вже, що до цього моменту наша партія завоювала більшість в головніших радах.

Нашому успіхові сприяли повна втрата впливу меншовиків і есерів в масах і ряд зрадницьких кроків буржуазного уряду. *Наша партія у величезній переважній своїй більшості дала рішучу відсіч*

---

[1] Глузливе прозвище, дане меншовикам. Склалося воно з сполучення прізвищ двох видатних меншовиків — Лібера й Дана.

[2] Газета «Новая Жизнь» видавалася групою колишніх більшовиків, які в свій час відігравали видатну роль у партії (А. Богданов, В. Авілов, Б. Базаров, Гольденберг-Мєшковський, Ст. Вольський, Ліндов, Десніцький-Строєв). Співробітничали в «Новой Жизни» А. М. Горький, А. Луначарський, Ю. М. Стеклов, меншовик Суханов та інш. По суті газета стояла на позиції угоди з буржуазією та обмеження революції завданнями буржуазно - демократичних реформ. Газета гостро критикувала більшовиків. І саме в цій газеті Зінов'єв і Каменєв виступили проти рішення партії.



Перша сторінка рукопису В. І. Леніна — „Лист до членів партії більшовиків“ з приводу штрейкбрехерств Зінов'єва і Каменєва

питанням Зінов'єва, Каменєва та інших опортуністів. Партія йшла за ЦК, за Леніним.

Ленін ще задовго до революції детально проаналізував і позитивно відповів на питання, *чи вдержать більшовики державну владу*, в брошурі під тією ж назвою, яку він писав, коли примушений був ховатися від шпигів Керенського. Увесь наш минулий бойовий більшовицький досвід, досвід повстання 1905 року, особливо сконцентрований був в ці дні, щоб завдати вирішального удару. Незадовго до повстання Ленін в окремій статті «Поради стороннього»,— нагадував, що «...збройне повстання є *особливий* вид політичної боротьби, підпорядкований особливим законам, в які треба уважно вдуматися. Надзвичайно рельєфно висловив цю істину Маркс який писав, що збройне *повстання, як і війна, є мистецтво*».

З головних правил цього мистецтва Маркс висунув:

1) Ніколи *не грати* з повстанням, а, починаючи його, знати твердо, що треба *йти до кінця*.

2) Треба зібрати *велику перевагу сил* у вирішальному місці, у вирішальний момент, бо інакше ворог, маючи кращу підготовку й організацію, знищить повстанців.

3) Якщо повстання почато, треба діяти з найбільшою *рішучістю* і неодмінно, безумовно переходити *в наступ*. «Оборона є смерть збройного повстання».

4) Треба намагатися напасти раптово на ворога, вловити момент, поки його військо розпорошене.

5) Треба добиватися *щоденно* хоч маленьких успіхів (можна сказати: щогодини, якщо річ іде про одно місто), підтримуючи будь-що-будь *моральну перевагу*».

Маркс підсумував уроки всіх революцій відносно збройного повстання словами «найвидатнішого в історії майстра революційної тактики Дантона: сміливість, сміливість і ще раз сміливість»[1].

Нагадавши ці правила мистецтва повстання, Ленін давав *конкретні* вказівки про те, що необхідно повести одночасно наступ з найважливіших пунктів, зокрема наступ *усього флоту*, створити у вирішальних центрах *гігантську перевагу* сил, зайняти найважливіші установи, виділити *найрішучіші елементи*, особливо *робітничу молодь*, для участі в найважливіших операціях. Ці поради Леніна мали величезне значення для успіху повстання.

Боячись петроградського війська, Керенський через Черемісова, що командував Північною армією, видав наказа вивести революційні частини з Петрограда та послати їх на фронт. Петроградська рада, керована більшовиками, постановила утворити Військово-революційний комітет, який призначив своїх комісарів до всіх військових частин. Відтепер жоден наказ не міг бути виконаний без відома і згоди цих комісарів[2].

Революційне військо не було виведено з столиці. Одна по одній військові частини залоги переходили на сторону повстання.

Тов. Сталін вказав на одну з оригінальних особливостей більшовицької тактики, яка полягає «в тому, що кожен або майже кожен

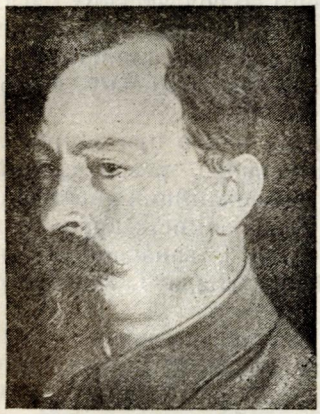
---

[1] *Ленін*, т. XXI, стор. 319 — 320.

[2] У Москві такий орган було утворено напередодні самого повстання.











Військово-революційний центр по керівництву збройним повстанням в жовтні 1917 року.
Верхній ряд: (зліва направо) Сталін, Свердлов.
Середній ряд: Дзержинський, Бубнов.
Внизу: Урицький.

крок свого наступу революція намагається проробити під видом оборони». Рада чинить опір виведенню війська з Пітера, посилає своїх комісарів до військових частин і т. д. «...Революція немов би маскувала свої наступальні дії оболонкою оборони для того, щоб тим легше втягти в свою орбіту нерішучі, хиткі елементи»[1].

Політичний провід повстанням знаходився в руках ЦК і ПК. Наша партія для *практичного керівництва в проведенні повстання* утворила на засіданні ЦК з представниками найважливіших організацій центр *в складі Сталіна, Свердлова, Дзержинського, Бубнова й Урицького.* Цей центр (а не хто інший) керував усіма організаціями, які брали участь в повстанні (революційними військовими частинами, Червоною гвардією). Особливо треба відзначити величезну роль нашої більшовицької преси, а найбільше «Правды» та «Солдатской правды». «Правда» мала славне ім'я, завойоване ще в передвоєнні роки, коли вона мобілізувала маси на новий революційний підйом під бойовими лозунгами нашої партії. Тепер «Правда» стала сполоховим дзвоном пролетарської революції. Статті Леніна й Сталіна мали величезне значення в справі революційного, більшовицького виховання мас, з'ясовуючи завдання революції. В солдатських масах в тилу й на фронті, в окопах, де жадібно ловили всякий проблиск закінчення війни, «Солдатская правда» вказувала цей єдиний шлях — перетворення війни імперіалістичної на війну громадянську, з'ясовуючи безнастанно, що «ворог у своїй вітчизні».

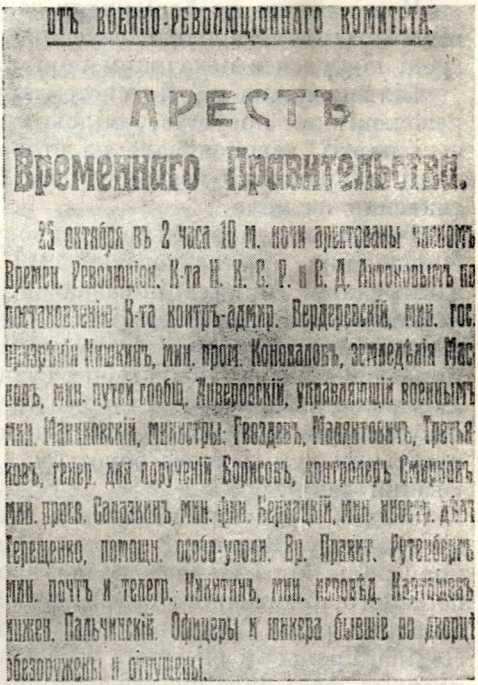
24 жовтня 1917 р. Тимчасовий уряд видав наказ про закриття наших газет «Рабочий путь» і «Солдат». Військово - революційний комітет 25 жовтня постановив: «Друкарні революційних газет відкрити, продовжувати їх випуск, і охорону революційних друкарень покласти на солдатів Литовського полка та на 6 запасний саперний батальйон». Таким чином уже на цей час влада Тимчасового уряду оказалася цілком фіктивною.

25 жовтня Червона гвардія та революційне військо зайняли найголовніші урядові установи, вокзали, пошту, телеграф і телеграфне агентство, Державний банк, Зимовий палац, розпустили збори передпарламенту. *Смольний став бойовим штабом революції*, відки йшли бойові накази, де озброювалася Червона гвардія. Петроградський робітник показав у ці дні, що він пройшов під керівництвом більшовицької партії хорошу школу. Революційні частини війська, підготовлені до повстання роботою нашої військової організації, точно виконували бойові накази і пліч - о - пліч з Червоною гвардією йшли на боротьбу. Але особливо велике значення — бойове і морально - політичне — мала та обставина, що з самого початку на боці революції був наш морський флот. Кронштадт з самого початку був фортецею більшовицької партії, де не визнавали влади Тимчасового уряду. Крейсер «*Аврора*» громом своїх гармат 25 жовтня оголосив початок нової ери — пролетарської соціалістичної революції. В багатьох героїчних походах громадянської війни, що почалася, матросам - червонофлотцям належить не менш славна роль, ніж у справі перемоги Жовтневої революції.

Тимчасовий уряд оказався безсилим.

---

[1] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 114.

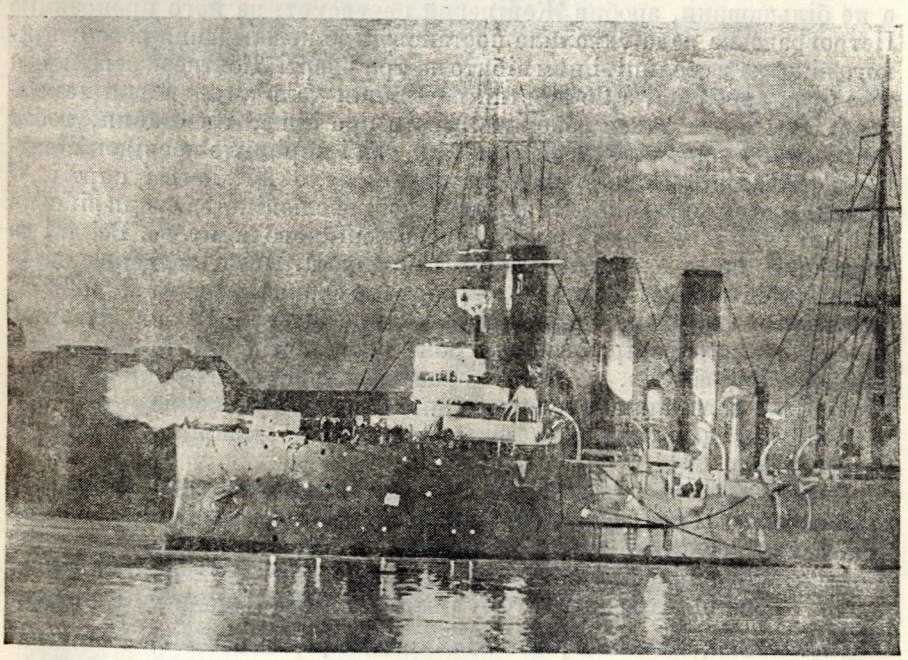


ОТЪ ВОЕННО-РЕВОЛЮЦІОННАГО КОМИТЕТА.

АРЕСТЪ
Временнаго Правительства.

25 октября въ 2 часа 10 м. ночи арестованы членомъ Времен. Революціон. К-та И. К. С. Р. и В. Д. Антоновымъ по постановленію К-та контръ-адмир. Вердеревскій, мин. гос. призрѣнія Кишкинъ, мин. проп. Коноваловъ, земледѣлія Маслковъ, мин. путей сообщ. Авксентьевскій, управляющій военнымъ мин. Маниковскій, министры: Гвоздевъ, Малянтовичъ, Третьяковъ, генер. для порученій Воиновъ, контролеръ Смирновъ, мин. просв. Салазкинъ, мин. фин. Бернацкій, мин. юстиц. дѣлъ Терещенко, помощн. особа-уполн. Вр. Правит. Рутенбергъ, мин. почтъ и телегр. Никитинъ, мин. исповѣд. Карташевъ, книжн. Пальчинскій. Офицеры и юнкера бывшіе во дворцѣ обезоружены и отпущены.

Листівка, випущена Військово-революційним комітетом з повідомленням про арешт Тимчасового уряду.



Крейсер „Аврора" перед Зимовим палацом

Через те, що на боці уряду залишилися мізерні сили і не було ніякого співчуття мас населення, Жовтневий переворот у Петрограді відбувся з невеликим порівняно числом жертв.

Більшовицька партія систематичною роботою в масах, чіткістю революційних лозунгів, умілою організацією, викриваючи угодовські партії, завойовувала на сторону революції маси.

Для Троцького вся ця робота більшовицької партії особливого значення не мала.

Троцький неправильно змальовував справу так, нібито у нас, більшовиків, уже на початку 1917 р. була політична армія, готова взяти владу. Тов. Сталін зазначав: «На ділі у більшовиків не було, та й не могло бути в березні 1917 року готової політичної армії. Більшовики лише створювали таку армію (і створили її, нарешті, на жовтень 1917 р.) в ході боротьби і сутичок класів від квітня до жовтня 1917 року, створювали її і через квітневу маніфестацію, і через червневу та липневу демонстрації, і через вибори до районних та загальноміських дум, і через боротьбу з корніловщиною, і через завоювання рад»[1].

Згодом Троцький намагався змалювати справу так, нібито він відігравав у Жовтневій революції якусь особливу, виняткову важливу роль. Ми вже бачили, що Троцький не був навіть обраний до керівного, практичного бойового центру повстання. Ця легенда про особливу роль Троцького була згодом викрита, коли після смерті Леніна Троцький виступив з своїми «Уроками Октября», де давав наскрізь фальшиве змалювання Жовтневої революції.

Троцький намагався змалювати справу так, що він, Троцький, а не більшовики, зробив Жовтневий переворот, на його пропозицію Петроградська рада ухвалила постанову про невиведення революційного війська з столиці, і цим нібито на три чверті Жовтнева революція вже була зроблена, а 25 жовтня повстання мало «додатковий характер». Тим часом факти говорять зовсім про інше. Повстання, тобто *завоювання влади*, відбулося до з'їзду рад і вирішило наслідок Жовтневої революції. Повстання підготовлено було ЦК нашої партії, її військовою організацією. 21 жовтня у всі революційні частини війська послані були комісари Військово-революційного комітету. Всі дні до повстання йшла енергійна бойова підготовка. Певні завдання одержали бойові кораблі—крейсер «Аврора» та «Заря Свободы». У бойовій «п'ятірці» вирішено було питання про наступ 25 на Зимовий палац. Так легенда про особливу роль Троцького в дні Жовтня падає при перевірці фактів. «...Події показали, що Ленін був цілком прав. Відомо, що повстання було почато до відкриття Всеросійського з'їзду рад, відомо, що влада була взята фактично до відкриття Всеросійського з'їзду рад»[2].

Партія вийшла з підпілля в Лютневу революцію 1917 р. організаційно ослабленою. Вона спиралася в своїй боротьбі на «стихійне піднесення масового руху» *(Сталін)*, формуючи політичну армію Жовтня. «Вся підготовка Жовтня пройшла під керівництвом *однієї* партії, партії більшовиків», тому і влада в Жовтні оказалася в руках

[1] *Й. Сталін*, Жовтнева революція і тактика російських комуністів, «Питання ленінізму», стор. 78.

[2] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 117.

цієї *однієї* партії. Вона вирвала в - під впливу дрібнобуржуазних *угодовських* партій мільйонні маси робітників, селян, солдатів. Ради вона збільшовичила, завоювавши їх в упертій боротьбі, перетворивши їх в органи повстання та революційної влади, давши масам на власному досвіді переконатися в правильності більшовицьких лозунгів[1].

II з'їзд рад, що розпочав свої засідання 25 жовтня, прийняв владу, завойовану робітничими і солдатськими масами Петрограда.

Наперекір усім провіщенням ворогів і маловірів Жовтнева революція перемогла. Вперше в історії влада була завойована пролетаріатом на території однієї шостої частини земної кулі. Потрібні були героїчні зусилля трудових мас, величезна відданість їх справі соціалізму, непохитна стійкість їх колективного вождя — партії комуністів (більшовиків), щоб подолати опір ворогів, вдержати цю владу, закріпити перші успіхи на шляху до соціалізму, забезпечити можливість соціалістичного будівництва. Це було досягнуто завдяки тому, що партія залишилася до кінця передовим загоном соціалістичного пролетаріату, вела правильну політику по відношенню до основних двох класів країни — пролетаріату й селянства і зуміла утворити союз трудових мас всіх національностей, що населяють СРСР.

Література до розділу чотирнадцятого

Ленін, Три кризи, Твори, т. XXI, стор. 20 — 24.
Ленін, До лозунгів. Там же, стор. 33 — 38.
Ленін, Про конституційні ілюзії. Там же, стор. 48 - 59.
Ленін, Чи вдержать більшовики державну владу. Там же, стор. 243—284.
Ленін, З щоденника публіциста. Там же, стор. 220, 425.
Ленін, Марксизм і повстання. Там же, стор. 135 — 139.
Ленін, Поради стороннього. Там же, стор. 317.
Ленін, Лист до членів партії більшовиків. Там же, стор. 350 — 356.
Ленін, Держава і революція, т. XXI.
Сталін, Доповідь на VI з'їзді партії, зб. «На путях к Октябрю».
Сталін, Жовтнева революція і тактика російських комуністів, розд. I, II. IV, «Питання ленінізму».

[1] Див. *Сталін*, Жовтнева революція і тактика російських комуністів, «Питання ленінізму», стор. 79 — 85.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

ПРОЛЕТАРСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ І ПЕРШІ КРОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Соціалістична революція 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. і її міжнародне значення

В програмі нашої партії, ухваленій пізніше (в березні 1919 року), ми читаємо на самому початку: «Жовтнева революція (25 жовтня/7 листопада 1917 р.) в Росії здійснила диктатуру пролетаріату, який почав при підтримці біднішого селянства, або напівпролетаріату, закладати основи комуністичного суспільства». І далі, вказуючи на факти революційного руху в усіх передових країнах, програма наша відзначає, що «*почалася ера всесвітньої пролетарської, комуністичної революції*». В цих коротких словах міститься досить точний опис того, що *собою являла Радянська держава на другий день після Жовтня,— диктатуру пролетаріату, який спирається на бідніше селянство, або напівпролетаріат. Які основні завдання стояли перед цією державою? «Закладати основи комуністичного суспільства»*. А це значить, що ми й тоді, в *перші тижні й місяці після Жовтня*, вважали, що ми *почали будувати соціалізм*, це значить, що ми й тоді певні були в перемозі соціалізму, бо основою комуністичного суспільства і є соціалізм. Ми завжди вважали, що успіх нашого соціалістичного будівництва зв'язаний з революційним рухом пролетаріату в інших країнах. Ми й тоді відзначали, що «почалася ера *всесвітньої* пролетарської комуністичної революції». Уже в першій промові про Жовтневу революцію в Петербурзькій раді робітничих і солдатських депутатів 26 жовтня 1917 р. Ленін відзначав, що — «...Відтепер настає нова смуга в історії Росії, і *дана третя російська революція повинна в своєму кінцевому підсумку привести до перемоги соціалізму*».

Він говорив:

«*В Росії ми тепер повинні зайнятися побудуванням пролетарської соціалістичної держави*»[1].

Але це був крутий історичний поворот, крутий перелом не тільки в Росії: «Світовий перелом відбувся,— писав Ленін.— Епоха буржуазно-демократичного парламентаризму закінчена. Почалася нова глава всесвітньої історії: епоха пролетарської диктатури». «...Жовт-

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 4 — 5. Скрізь підкреслено мною.— *Є. Я.*

нева революція відкрила нову епоху, епоху *пролетарських* революцій в країнах імперіалізму»[1]. Одночасно Жовтнева революція, визволивши десятки народностей, які перебували в Росії на становищі напівколоніальних і колоніальних народів, дала поштовх колоніальним революціям. «...Це значить, що Жовтнева революція *відкрила* нову епоху, епоху *колоніальних* революцій, здійснюваних *в пригноблених країнах* світу *в союзі* з пролетаріатом, *під керівництвом* пролетаріату»[2].

З 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. існують *два світи — дві системи*. Система капіталізму під ударом загальної кризи й росту революційної боротьби робітничих і трудящих мас іде до загибелі. Система соціалізму росте, міцніє і робить революціонізуючий вплив на пригноблені імперіалізмом маси.

Світове значення Жовтневої революції, за словами тов. Сталіна, «полягає не тільки в тому, що вона є великий почин однієї країни у справі прориву системи імперіалізму і перше вогнище соціалізму в океані імперіалістичних країн, але також і в тому, що вона становить перший етап світової революції і могутню базу її дальшого розгортання»[3]. В програмі Комінтерну сказано: «...На основі могутнього потрясення всього світового капіталізму, загострення класової боротьби та під безпосереднім впливом Жовтневої революції пролетаріату відбувся ряд революцій і революційних виступів, як на континенті Европи, так і в колоніальних та напівколоніальних країнах: в січні 1918 року — робітнича революція в Фінляндії; в серпні 1918 р.— так звані «рисові бунти» в Японії, в листопаді 1918 року — революції в Австрії та в Німеччині, які повалили режим напівфеодальних монархій; в березні 1919 року — пролетарська революція в Угорщині і повстання в Кореї; в квітні 1919 року — радянська влада в Баварії; в січні 1920 року — буржуазно - національна революція в Туреччині; у вересні 1920 року — захват робітниками фабрик в Італії; в березні 1921 року — повстання передових робітників у Німеччині; у вересні 1923 р.—повстання в Болгарії; восени 1923 р.— революційна криза в Німеччині; в грудні 1924 року — повстання в Естонії; в квітні 1925 року — повстання в Марокко; в серпні — повстання в Сірії; в травні 1926 року — загальний страйк в Англії; в липні 1927 року — повстання робітників у Відні. Всі ці факти й нарешті такі події, як повстання в Індонезії, глибокий заколот в Індії, велика китайська революція, що потрясла весь азіатський континент, є ланки одного міжнародно - революційного ланцюга, складові частини найглибшої загальної кризи капіталізму»[4].

Жовтнева революція перемогла, тому що партія, яка *організувала* цю революцію і стала на чолі її, керувалася єдино правильною *ленінською* теорією. Тому *Жовтнева революція є перемога ленінізму*. «.. Велике значення Жовтневої революції полягає між іншим в тому, що. вона знаменує собою неминучу перемогу ленінізму над соціал-демократизмом у світовому робітничому русі.

---

[1] *Сталін*, Зб. «Об Октябрьской революции», стор. 130.
[2] Там же, стор. 132.
[3] *Й. Сталін*, Питання ленінізму, стор. 88.
[4] «Програма Комінтерну», стор. 74, розд. II, § 1.

Ера панування II Інтернаціоналу й соціал-демократизму в робітничому русі *закінчилась*. *Настала* ера панування ленінізму і III Інтернаціоналу»[1].

Нема нічого дивного, що в усіх країнах світу робітники й трудящі зустріли звістку про Жовтневу революцію з захватом, з радістю, як перемогу *своєї* революції. Саме тому вожді II Інтернаціоналу — Каутський, Отто Бауер та інш. дали оцінку цій революції як буржуазній, заперечували разом з російськими меншовиками соціалістичний характер Жовтневої революції.

Величезний досвід Жовтневої революції, як і досвід наступної громадянської війни та досвід побудування соціалістичного суспільства, має величезне *міжнародне значення*. Наша партія показала, «як це робиться». Здобутком усіх компартій став цей досвід. Програма Комінтерну через це дала оцінку Жовтневої революції як революції, що повалила панування буржуазії і поклала початок розгортанню світової соціалістичної революції.

Лозунги партії по відношенню до селянства

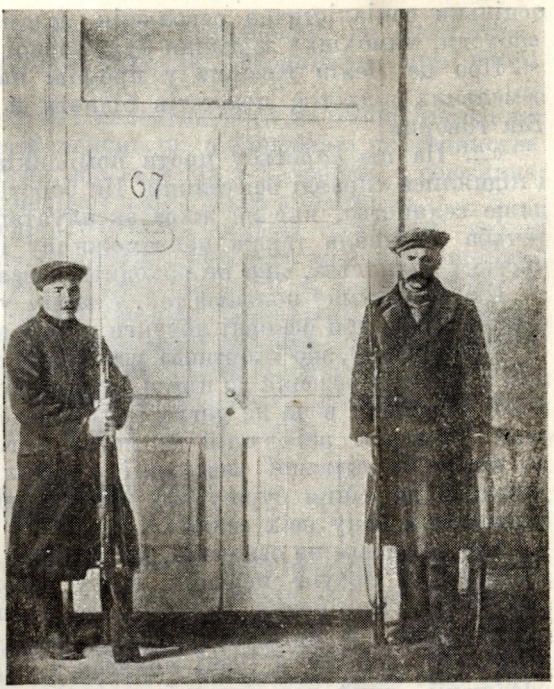
Ленін писав: «... Революція 7 листопада (25 жовтня) 1917 р. здійснила в Росії диктатуру пролетаріату, підтриманого біднішим селянством або напівпролетарями»[2].

Підготовка Жовтня і перемога Жовтневої революції можливі були при здійсненні другого стратегічного лозунга більшовиків по відношенню до селянства: союз з біднотою, боротьба з куркулем і нейтралізація середняка.

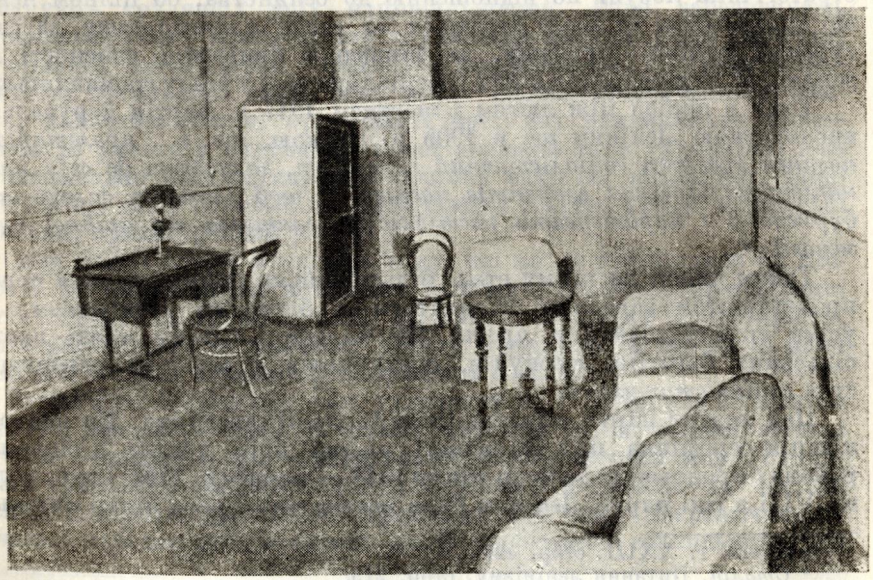
У боротьбі проти царя й поміщиків партія наша мала підтримку всього селянства. Тому основним лозунгом нашої партії *на першому* етапі революції був лозунг: «Разом з усім селянством, проти царя і поміщиків, при нейтралізації буржуазії за перемогу буржуазно-демократичної революції». Лозунг цей був цілком правильний, не вважаючи на те, що й на цьому першому етапі революції — буржуазно-демократичної — селянство було неоднорідне, серед нього йшла класова боротьба, і селянська біднота нерідко виступала проти селян-багатіїв, куркулів-селян, сільських «глитаїв». Цей сільський глитай теж по-своєму ненавидів поміщика і готовий був скинути його владу. Тому Ленін не раз підкреслював, що в справі повалення влади царя й поміщика «...селянство йшло за нами в *цілому*. Його антагонізм до соціалістичного пролетаріату не міг виявитися в один момент... Класовий поділ серед селянства ще не вистиг, ще не виявився зовні»[3].

Через те що Лютнева революція і восьмимісячне перебування при владі буржуазії в союзі з меншовиками та есерами не довели буржуазно-демократичної революції до кінця, залишили майже непорушеним панування поміщиків та решткі кріпацтва, то в розв'язанні питань боротьби проти поміщиків та їх панування пролетаріат у Жовтневій революції підтримувало все селянство. Ленін зазначав, що підтримувало нас у Жовтні все селянство остільки,

[1] *Сталин*, Зб. «Об Октябрьской революции», стор. 136.
[2] *Ленін*, т. XXII, стор. 368.
[3] *Ленін*, т. XXIII, стор. 392.



Червоногвардійці охороняють кабінет Леніна в Смольному в жовтні 1917 р.



Кімната в Смольному, в якій жив Ленін в жовтні 1917 р.

оскільки соціалістична революція, *головна й основна*, завершувала «походя, мимохідь» завдання буржуазної революції.

Про це Ленін говорив у промові на І Всеросійському з'їзді земельних відділів, комітетів бідноти й комун 11 грудня 1918 р. Він говорив:

«... На цю боротьбу проти поміщиків не могли не піднятися, і піднялися справді всі селяни. Ця боротьба об'єднала бідніше трудяще селянство, яке не живе експлуатацією чужої праці. Ця боротьба об'єднала також найзаможнішу і навіть саму найбагатшу частину селянства, яка не обходиться без найманої праці»[1].

Цю саму думку пояснює тов. *Сталін* у своїй відповіді тов. Янському «Про три основні лозунги партії в селянському питанні».

«Нема спору, що Жовтнева революція мала одним із своїх головних завдань доведення до кінця буржуазної революції, що без Жовтневої революції вона не могла бути доведена до кінця, так само як сама Жовтнева революція не могла бути зміцнена без доведення до кінця буржуазної революції, і оскільки Жовтнева революція доводила до кінця буржуазну революцію, вона мусіла зустрічати співчуття з боку всіх селян»[2].

Але це зовсім не означало, що й після лютого 1917 р. залишився правильним лозунг першого етапу революції: «Разом *з усім* селянством». Повалення *буржуазного* уряду зачіпало вже інтереси куркульства. В квітневих тезах Ленін писав, що «своєрідність поточного моменту в Росії полягає в *переході* від першого етапу революції, який дав владу буржуазії через недостатню свідомість та організованість пролетаріату,—*до другого* її етапу, який повинен дати владу в руки пролетаріату і бідніших верств селянства». Отже ще в квітні 1917 року Ленін висунув завдання боротьби за *другий* стратегічний лозунг по відношенню до селянства, бо цілком ясно, що *куркульство не могло боротися за владу пролетаріату*, за скасування купівлі - продажу, за знищення приватної власності на землю, за перетворення війни імперіалістичної у війну громадянську.

Тому в період між лютим і жовтнем 1917 р. партія керувалася висловленою Леніним ще в 1905 р. думкою, що «... *пролетаріат повинен зробити соціалістичний переворот, залучаючи до себе маси напівпролетарських елементів населення, щоб зламати силою опір буржуазії і паралізувати нестійкість селянства та дрібної буржуазії*»[3].

Таким чином на цьому етапі більшовицька партія ставила перед пролетаріатом завдання об'єднатися з біднішим селянством, «з усіма експлуатованими *проти капіталізму*, в тому числі проти сільських багатіїв, куркулів, спекулянтів, і остільки революція стає *соціалістичною*»[4].

Цей лозунг партії вимагав *нейтралізації* середняка. Ця нейтралізація середняка при наявності різних його хитань в окремих районах продовжувалася до кінця 1918 — початку 1919 року, коли на VIII з'їзді партії Леніним було поставлено і розв'язано питання

---

[1] *Ленін*, т. XXIII, стор. 420.
[2] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 215.
[3] *Ленін*, т. VIII, стор. 96.
[4] *Ленін*, т. XXIII, стор. 391.

про третій стратегічний лозунг по відношенню до селянства: боротьба з куркулем, *міцний союз* із середняком при опорі на бідноту.

І нарешті в період суцільної колективізації на основі ліквідації куркульства як класу третій лозунг по відношенню до селянства набув іншого змісту: середняк, що ввійшов у колгоспи, з союзника перетворюється в *опору* радянської влади *вкупі* з бідняком.

Зміна цих різних лозунгів означала *глибокі соціальні зміни* в структурі СРСР, означала соціальні зрушення великого історичного значення, означала втягування в боротьбу за соціалізм нових верств селянства, перехід їх на сторону соціалізму. Чітке розуміння цих лозунгів партії тим більш необхідне, що успіх соціалізму в СРСР значною мірою залежить від правильності політики пролетаріату по відношенню до селянства. Від цього залежить значною мірою також успіх революції і в ряді інших країн.

Завдання пролетаріату, що став при владі.
Перші декрети радянської влади

Одразу ж після захвату влади Ленін, виступаючи на засіданні Петроградської ради, заявив: «... Яке значення має ця робітнича й селянська революція? Насамперед значення цього перевороту полягає в тому, що у нас буде радянський уряд, наш власний орган влади без будь-якої участі буржуазії. Пригноблені маси самі утворять владу. В корені буде розбитий старий державний апарат, і буде створений новий апарат в особі радянських організацій»[1]. *Новою формою державної влади пролетаріату є ради.*

Ради є всеосяжні, масові й інтернаціональні організації, які об'єднують трудящих усіх національностей. Ради забезпечують *керівництво* з боку пролетаріату трудящими масами. Ради є могутні організації, здатні вести боротьбу з капіталізмом. «... ради є *безпосередні* організації самих мас, тобто *найдемократичніші* і, значить, найавторитетніші організації мас, які максимально полегшують їм участь у будуванні нової держави та в управлінні нею і максимально розв'язують революційну енергію, ініціативу, творчі здібності мас у боротьбі за зруйнування старого уряду, в боротьбі за новий, пролетарський уклад»[2].

Сила нашої партії полягає в тому, що ми не зупинилися на півдорозі, що ми не тільки пообіцяли здійснити корінне перетворення Росії на основах пролетарської держави в інтересах пролетаріату, напівпролетаріату та широких верств трудящих, а що ми ці наші обіцянки *негайно почали перетворювати в життя.*

Перший же *декрет про мир*, ухвалений на II з'їзді рад 26 жовтня 1917 р., пропонує «всім воюючим народам та їх урядам почати негайно переговори про справедливий демократичний мир». Радянський уряд запропонував негайно перемир'я не менше як на три місяці, для того, щоб вести переговори про мир. Звертаючись до урядів і народів усіх воюючих країн, робітничо-селянський уряд

---

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 4.
[2] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 30.

Росії одночасно звертався «до свідомих робітників трьох найпередовіших націй людства і найбільших держав, що беруть участь в нинішній війні — Англії, Франції та Німеччини». Він закликав цих робітників «всебічною, рішучою і самовіддано енергійною діяльністю» допомогти нам успішно «довести до кінця справу миру і одночасно справу визволення трудящих та експлуатованих мас населення від всякого рабства і всякої експлуатації». Цей декрет про мир одночасно мав величезне *міжнародне* значення — як показник наочного перетворення імперіалістичної війни в громадянську.

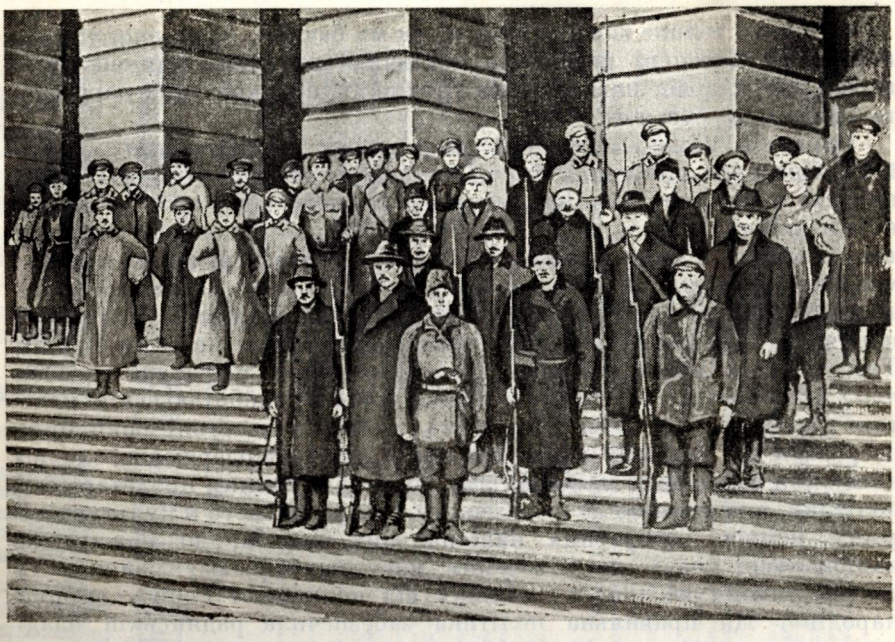
Тоді ж, 26 жовтня, о 2 годині ночі, було ухвалено *декрет про землю*, по якому «*поміщицька власність на землю скасовується негайно без всякого викупу*». «Поміщицькі маєтки, як і всі землі — удільні, манастирські, церковні — з усім їхнім живим і мертвим інвентарем... переходять в розпорядження волосних земельних комітетів та повітових рад селянських депутатів ще до Установчих зборів». Як перший земельний закон було ухвалено селянський наказ, складений на підставі 242 місцевих селянських наказів. По цьому наказу провадилася так звана соціалізація землі з урівняльним землекористанням. Право приватної власності на землю скасовувалося назавжди: «Землі не можна ні продавати, ні купувати, ні здавати в оренду або під заставу, ні будь - яким іншим способом відчужувати. Вся земля безкоштовно перетворюється на всенародний здобуток і переходить в користання всіх, хто трудиться на ній». Основа соціалізації — урівняльність — була сформульована 7 - м пунктом наказа, в якому говорилося: «Землекористання повинно бути урівняльне, тобто земля розподіляється між трудящими, зважаючи на місцеві умови, по трудовій або споживчій нормі». При цьому відзначалося, що «земля рядових селян і рядових козаків не конфіскується». Алеж соціалізація землі зовсім не була програмою більшовиків. Чому ж ми погодилися на соціалізацію землі? 18 листопада 1917 року в статті «Союз робітників з трудящими й експлуатованими селянами» Ленін пояснює, чому ми повинні погодитися на це.

Значна частина селянства йшла тоді за лівими есерами. Свою земельну програму селянство висловлювало в формі вимоги соціалізації землі. Питання про утворення *союзу* робітничого класу з масою селянства, про підтримку селянством Жовтневої революції полягало в тому, щоб *погодитися* на такі *перехідні заходи*, запропоновані трудящим і експлуатованим селянством, які *не пошкодять справі соціалізму*, а стануть перехідними до *соціалізму* заходами.

Згодом Ленін, торкаючись цього питання в своїй книзі «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі», пояснював цю угоду саме як політичний блок: «... В самий момент жовтневого перевороту ми уклали не формальний, але дуже важливий (і дуже успішний) політичний блок з дрібнобуржуазним селянством, прийнявши *цілком*, без єдиної зміни, *есерівську* аграрну програму, тобто уклали безсумнівний компроміс, щоб довести селянам, що ми хочемо не майоризування їх *(приголомшення численністю голосів на з'їзді рад.— Є. Я.)*, а угоди з ними» [1].

---

[1] *Ленін*, т. XXV, стор. 213.



Загін Червоної гвардії на сходах Смольного інституту



Загін Червоної гвардії на грузовику в жовтневі дні 1917 р.

Особливо велике значення мала, як ми бачили, *наша національна політика*. Жовтнева революція покінчила з усяким національним гнітом, об'єднавши навколо себе трудящих, пригноблених царизмом та урядом Керенського.

Одразу ж після Жовтневого перевороту за підписами Леніна й Сталіна була опублікована *«Декларація прав народів Росії»*, яка не була тільки декларацією, тому що за нею відбулося визнання незалежності Фінляндії та України. Раднарком ухвалив складену тов. Сталіним відозву радянської влади «До всіх трудящих мусульман Росії і Сходу». У цій відозві було сказано, що радянська влада пориває рішуче з усією попередньою національною політикою царизму і Тимчасового уряду, показуючи на ділі народам Персії, Туреччини та іншим державам, що пролетарська диктатура є зразок *нової національної політики*, в корені ворожої гнобительській політиці імперіалістів. Уся діяльність партії в наступні роки була скерована на боротьбу проти залишків як великодержавного шовінізму, так і місцевого націоналізму, була здійсненням пролетарської політики, яка привела до політичного, господарського й культурного росту колись безправних національних окраїн, до виживання національної розні, до утворення могутнього Союзу радянських соціалістичних республік у відміну від колишньої Росії — «тюрми народів». Ця правильна політика забезпечила радянській владі перемогу в громадянській війні і сприяла як розвитку національного визвольного руху на Сході, так і зміцненню зв'язку між цим рухом та пролетарською революцією.

Декрети перших днів радянської влади поруч із соціалістичними заходами скеровані були також на повне викорінення «решток феодалізму, кріпосництва, станів». Декрети про землю, як «Декларація прав народів», закон про відокремлення церкви від держави та школи від церкви, декрети про суд, про школу, про скасування станів і національних та віросповідних обмежень і т. п.,— всі ці декрети привели до того, що «...за якінебудь *десять тижнів*, починаючи від 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. до розгону Учреділки (5 січня 1918 року), ми зробили в цій області в тисячу разів більше, ніж за *вісім місяців* своєї влади зробили буржуазні демократи й ліберали (кадети) та дрібнобуржуазні демократи (меншовики й есери)»[1].

«... Ми ввели і усталили Радянську республіку, новий тип держави, незмірно вищий і демократичніший, ніж кращі з буржуазно-парламентських республік. Ми встановили диктатуру пролетаріату, підтриманого біднішим селянством, і почали широко задуману систему соціалістичних перетворень. Ми збудили віру в свої сили і запалили вогонь ентузіазму в мільйонах і мільйонах робітників усіх країн. Ми кинули всюди клич міжнародної робітничої революції. Ми кинули виклик імперіалістським хижакам усіх країн»[2].

Найважливіше значення в справі зміцнення переможної Жовтневої революції мають *соціалістичні заходи радянської влади*. Декретом від 14 (1) листопада 1917 року було введено *робітничий*

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 25.
[2] *Ленін*, т. XXII, стор. 375 — 376.

ДЕКРЕТЪ О МИРѢ,

принятый единогласно на засѣданіи Всероссійскаго Съѣзда Совѣтовъ Рабочихъ, Солдатскихъ и Крестьянскихъ Депутатовъ 26 октября 1917 г.

Рабочее и крестьянское Правительство, созданное революціей 24—25 октября и опирающееся на Совѣты Рабочихъ, Солдатскихъ и Крестьянскихъ Депутатовъ, предлагаетъ всѣмъ воюющимъ народамъ и ихъ правительствамъ начать немедленно переговоры о справедливомъ мирѣ.

Справедливымъ или демократическимъ миромъ, котораго желаетъ подавляющее большинство истощенныхъ, измученныхъ и истерзанныхъ войной рабочихъ и трудящихся классовъ всѣхъ воюющихъ странъ—миромъ, котораго самымъ опредѣленнымъ и настойчивымъ образомъ требовала сознательная часть рабочаго класса, миромъ, за который проливала кровь свою армія, разорванная, измученная, миромъ, наконецъ, котораго правительство считаетъ немедленный миръ безъ аннексій (т. е. безъ захвата чужихъ земель, безъ насильственнаго присоединенія чужихъ народностей) и безъ контрибуціи.

Такой миръ предлагаетъ Правительство Россіи заключить всѣмъ воюющимъ народамъ немедленно, выражая готовность сдѣлать безъ малѣйшей оттяжки тотчасъ же всѣ указанныя нами выше до окончательнаго утвержденія всѣхъ условій такого мира полномочными собраніями народныхъ представителей всѣхъ странъ и всѣхъ націй.

Подъ аннексіей или захватомъ чужихъ земель Правительство понимаетъ, сообразно правовому сознанію демократіи вообще и трудящихся классовъ въ особенности, всякое присоединеніе къ большому или сильному государству малой или слабой націи безъ точно, ясно и добровольно выраженнаго согласія и желанія этой національности, независимо отъ того, когда это насильственное присоединеніе совершено, независимо также отъ того, насколько развитой или отсталой является насильственно присоединяемая или насильственно удерживаемая въ границахъ даннаго государства нація. Независимо, наконецъ, отъ того, въ Европѣ или въ далекихъ заокеанскихъ странахъ эта нація населяетъ.

Если какая бы то ни была нація удерживается въ границахъ даннаго государства насильно, если ей, вопреки выраженному ею съ степени желанію—все равно, выражено ли это желаніе въ печати, въ народныхъ собраніяхъ, въ рѣшеніяхъ партій или возмущеніяхъ и возстаніяхъ против національнаго гнета—не предоставлено право свободнымъ голосованіемъ при полномъ выводѣ войскъ принадлежащей ей или вообще болѣе сильной націи, тѣмъ безъ малѣйшаго принужденія вопросъ о формахъ государственнаго существованія этой нація, то присоединеніе ея является аннексіей, т. е. захватомъ и насиліемъ.

Приложить эту волю ко всѣмъ безъ исключенія, какъ указано выше, къ тому, какъ указать между сильными и богатыми націями малозначимый или слабый народъ, Правительство считаетъ величайшимъ преступленіемъ передъ человѣчествомъ и горячими сторонниками немедленнаго мира, немедленно готовъ принять всѣ тѣ тяжкія, какія только ни придется, условія мира, представленнаго ему войну на указанныхъ, ранѣе опредѣленныхъ для всѣхъ странъ началахъ справедливости, условіяхъ.

Вслѣдъ съ тѣмъ Правительство заявляетъ, что оно отнюдь не считаетъ вышеуказанныхъ условій мира увѣщательными, т. е. согласными ради ускоренія другихъ условій мира, настаивая лишь на немедленно болѣе быстромъ предложеніи ихъ какой бы то ни было воюющей страной и на полнѣйшей ясности, на безусловномъ исключеніи всякой двусмысленности и всякой лжи при предложеніи такой мира.

Такую декларацію Правительство считаетъ, со своей стороны выражая твердое намѣреніе всѣ переговоры совершенно открыто передъ всѣмъ народомъ, приступая немедленно къ полному опубликованію тайныхъ договоровъ, подтвердившихъ или заключенныхъ правительствомъ помѣщиковъ и капиталистовъ съ февраля по 25 октября 1917 года. Все содержаніе этихъ тайныхъ договоровъ, поскольку оно направлено, какъ это въ большинствѣ случаевъ было въ интересахъ выгоды и сохраненія русскихъ помѣщиковъ и капиталистовъ, къ увеличенію или увеличенію великорусскихъ, Правительство объявляетъ безусловно и немедленно отмѣненнымъ.

Обращаясь съ предложеніемъ къ правительствамъ и народамъ всѣхъ странъ начать немедленно открытые переговоры о заключеніи мира, Правительство со своей стороны заявляетъ о своей полной готовности вести эти переговоры какъ посредствомъ письменныхъ сношеній, телеграфу, такъ и путемъ переговоровъ между представителями разныхъ странъ или на международныхъ предсѣдательствѣ. Для облегченія такихъ переговоровъ Правительство назначаетъ своего полномочнаго представителя въ нейтральныя страны.

Правительство предлагаетъ всѣмъ правительствамъ и народамъ всѣхъ воюющихъ странъ немедленно заключить перемиріе, со своей стороны, считаетъ желательнымъ, чтобы это перемиріе было заключено не менѣе, какъ на три мѣсяца, т. е. на такой срокъ, въ теченіе котораго вполнѣ возможно, какъ завершеніе переговоровъ о мирѣ съ участіемъ представителей всѣхъ безъ изъятія народностей, или націй, вступившихъ въ войну или принужденныхъ къ участію въ ней, такъ равно и созваніе полномочныхъ собраній народныхъ представителей всѣхъ странъ для окончательнаго утвержденія условій мира.

Обращаясь съ этимъ предложеніемъ о мирѣ къ правительствамъ и народамъ всѣхъ воюющихъ странъ, предсѣдательствующее рабочее и крестьянское Правительство Россіи обращается въ особенности къ сознательнымъ рабочимъ трехъ самыхъ крупныхъ націй человѣчества, принимающихъ нынѣшнюю войну, а именно: рабочимъ Англіи, Франціи и Германіи. Рабочіе этихъ странъ сыграли наибольшія услуги дѣлу прогресса и соціализма и великіе образцы чартистскаго движенія въ Англіи, ряда революцій, имѣющихъ всемірно-историческое значеніе, совершенныхъ французскимъ пролетаріатомъ, наконецъ, въ героической борьбѣ противъ исключительнаго осадочнаго положенія въ Германіи и обязанности для рабочихъ всего міра дающей, героизм дисциплинированной рабочей организаціи массовыхъ политическихъ организацій Германіи. Всѣ эти образцы пролетарскаго героизма и историческаго творчества служатъ намъ порукой въ то, что рабочіе названныхъ странъ поймутъ лежащія на нихъ теперь задачи освобожденія человѣчества отъ ужасовъ войны и ея послѣдствій,—тѣ задачи, что эти рабочіе, всесторонней и безусловно энергичной дѣятельностью своей помогутъ намъ успѣшно довести до конца дѣло мира и вмѣстѣ съ нимъ дѣло освобожденія трудящихся и эксплоатируемыхъ массъ рабства ихъ всякаго рабства и всякой эксплоатаціи.

Редакція коллегіи. Отпечатано, Сайдаки пер., 4, кв. 4.

ДЕКРЕТЪ О ЗЕМЛѢ

Съѣзда Совѣтовъ Рабоч. и Солдат. Депутатовъ.

(Принятъ на засѣданіе 26-го октября въ 2 часа ночи).

1) Помѣщичья собственность на землю отмѣняется немедленно безъ всякаго выкупа.

2) Помѣщичьи имѣнія, равно какъ всѣ земли удѣльныя, монастырскія, церковныя со всѣмъ ихъ живымъ и мертвымъ инвентаремъ, усадебными постройками и всѣми принадлежностями переходятъ въ распоряженіе волостныхъ земельныхъ Комитетовъ и уѣздныхъ Совѣтовъ Крестьянскихъ Депутатовъ впредь до Учредительнаго Собранія.

3) Какая бы то ни была порча конфискуемаго имущества, принадлежащаго отнынѣ всему народу, объявляется тяжкимъ преступленіемъ, караемымъ революціоннымъ судомъ. Уѣздные Совѣты Крестьянскихъ Депутатовъ принимаютъ всѣ необходимыя мѣры для соблюденія строжайшаго порядка при конфискаціи помѣщичьихъ имѣній, для опредѣленія того, до какого размѣра участки и какіе именно подлежатъ конфискаціи, для составленія точной описи всего конфискуемаго имущества и для строжайшей революціонной охраны всего переходящаго въ народу хозяйства на землѣ со всѣми постройками, орудіями, скотомъ, запасами продуктовъ и проч.

4) Дальнѣйшее руководство по осуществленію великихъ земельныхъ преобразованій впредь до окончательнаго ихъ рѣшенія Учредительнымъ Собраніемъ должно повсюду служить слѣдующій крестьянскій наказъ, составленный на основаніи 242 мѣстныхъ крестьянскихъ наказовъ редакціей «Извѣстія Всероссійскаго Совѣта Крестьянскихъ Депутатовъ» и опубликованный въ номерѣ 88 этихъ «Извѣстій» (Петроградъ, номеръ 88, 19 августа 1917 г.).

О ЗЕМЛѢ.

Вопросъ о землѣ можетъ быть разрѣшенъ только всенароднымъ Учредительнымъ Собраніемъ.

Самое справедливое разрѣшеніе земельнаго вопроса должно быть таково:

1) Право частной собственности на землю отмѣняется навсегда: земля не можетъ быть ни продаваема, ни покупаема, ни сдаваема въ аренду либо въ залогъ, ни какимъ либо другимъ способомъ отчуждаема. Вся земля: государственная, удѣльная, кабинетская, монастырская, церковная, поссессіонная, маіоратная, частновладѣльческая, общественная и крестьянская и т. д. отчуждается безвозмездно, обращается во всенародное достояніе и переходитъ въ пользованіе всѣхъ трудящихся на ней.

За пострадавшими отъ имущественнаго переворота признается лишь право на общественную поддержку на время, необходимое для приспособленія къ новымъ условіямъ существованія.

2) Всѣ нѣдра земли: руда, нефть, уголь, соль и т. д., а также лѣса и воды, имѣющіе общегосударственное значеніе переходятъ въ исключительное пользованіе государства. Всѣ мелкія рѣки, озера, лѣса и проч. переходятъ въ пользованіе общинъ, при условіи завѣдыванія ими мѣстными органами самоуправленія.

Перші декрети, видані радянською владою після Жовтневої революції 1917 р.

контроль. Завданням робітничого контролю було поставити певні межі хазяйнуванню капіталістів. Без дозволу робітників жоден капіталіст не мав права зупиняти підприємства, вся комерційна діяльність підлягала контролю представників робітництва. Завданням робітничого контролю було також навчитися у капіталістів керувати підприємствами. Це ще не була націоналізація промисловості, але саме через робітничий контроль вона була підготовлена.

5 грудня 1917 р. був опублікований декрет про утворення ВРНГ — органа пролетарської диктатури в керівництві економічним життям країни. *Важливим соціалістичним заходом* була *націоналізація банків*, при чому спочатку було націоналізовано лише один *Державний банк*, решта банків підлягали контролю радянської влади. *Саботаж буржуазії, яка до того ж матеріально допомагала контрреволюції, викликав необхідність націоналізації всіх банків і кредитних установ та арешту їх керівників*. У грудні 1917 р. Ленін подав до президії ВРНГ «Проект декрета про соціалізацію народного господарства». В «Проекті декрета» зазначалося, що всі акційні підприємства оголошуються власністю держави, анулюються (скасовуються) зовнішні і внутрішні державні позики, вводиться загальна трудова повинність для громадян від 16 до 55 років. Дальшими заходами пролетарської диктатури були *націоналізація залізниць, зовнішньої торгівлі, торгового флоту*. Усі ці заходи першого періоду пролетарської диктатури — періоду «червоногвардійської атаки на капітал», як назвав цей період Ленін, підірвали в корені економічну міць російської буржуазії і завдали удару міжнародній буржуазії, капітали якої були вкладені в російські промислові й банківські підприємства. «... Червоногвардійська атака на капітал, — писав Ленін, — була успішна, була переможна, бо ми перемогли і воєнний опір капіталу і саботажницький опір капіталу»[1]. Всі ці перші декрети, всі соціалістичні заходи радянської влади були зустрінуті з захопленням трудящими масами не тільки нашої країни, але й усіх країн, де маси дізналися про ці перші кроки радянської влади.

Утворення радянського уряду.
Боротьба з контрреволюцією

На II Всеросійському з'їзді рад було організовано радянський уряд. Перша *Рада народних комісарів* була складена цілком із більшовиків. На голову Раднаркому було обрано *В. І. Леніна*.

Але це зовсім не означало, що ми з самого початку відмовлялися від того, щоб допустити до участі в уряді інші партії. Наша партія підтримувала точку зору Леніна на можливість «чесної коаліції» з лівими есерами. Ленін доводив, що союз цей (тобто союз більшовиків з лівими есерами) *може* бути «чесною коаліцією», оскільки ліві есери відбивали в той період інтереси значної маси селянства, бо корінного розходження інтересів найманих робітників з інтересами трудящих і експлуатованих селян *немає*. Соціалізм *цілком* може задовольнити інтереси тих і других. Відси можливість і необхідність

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 445 — 446.



Загін Червоної гвардії. З карт. худ. Луппова



Робітник і матрос З карт. худ. Мансимова

«чесної коаліції» між пролетарями та трудящими й експлуатованими селянами. Навпаки, «коаліція» між трудящими й експлуатованими класами, з одного боку, і буржуазією, з другого боку, не може бути «чесною коаліцією» через корінне розходження інтересів цих класів. І ми пропонували з самого початку лівим есерам, оскільки вони стояли тоді на платформі радянської влади, таку коаліцію. Проте ліві есери вагалися, не відважувалися остаточно порвати з правими есерами та іншими дрібнобуржуазними партіями. А через те, що питання про утворення влади не допускало зволікання, то перший тимчасовий робітничо - селянський уряд — Рада народних комісарів — і був цілком більшовицьким. Звичайно, це викликало шалені нападки з боку всіх інших партій, які пророкували загибіль радянської влади.

Там, де дрібнобуржуазні партії мали ще опору,— в міських думах та інших уцілілих ще дрібнобуржуазних організаціях, в повсякденній пресі (більшість газет були буржуазні і спочатку вони не були закриті), цькували більшовиків, пророкували їм загибіль в найближчі дні або тижні.

Залізнична організація «Вікжель» (Всеросійський виконавчий комітет залізничників), керована меншовиками, вимагала від більшовиків поділити владу з дрібнобуржуазними партіями меншовиків і правих есерів, загрожуючи припинити рух на залізницях. Влада не одразу перейшла в інших містах в руки рад. Тим часом як у Петрограді діяла Рада народних комісарів, в Москві ще протягом кількох днів точилася боротьба на вулицях. Та й у самому Петрограді були зроблені спроби контрреволюціонерів повернути владу, 27 — 28 жовтня йшла вулична агітація проти більшовиків, подекуди юнкери з допомогою буржуазної юрби, настроєної вороже до більшовиків, роззброювали, навіть убивали червоногвардійців і матросів, намагалися захопити телефонну станцію, пошту і телеграф. «Комитет спасения родины и революции» — контрреволюційна організація, утворена головним чином петроградською та московською міськими думами, меншовиками й есерами,— організував юнкерів, контрреволюційне офіцерство і контрреволюційне студентство. Через це 29 жовтня 1917 р. було роззброєно юнкерів у юнкерських школах. Проте це ще не означало, що ми роззброїли контрреволюцію в самому Петрограді. Керенський, що втік із Зимового палацу, переконав козацького генерала Краснова вирушити на Петроград для повалення радянської влади. Треба мати на увазі, що в той час залізничний телеграф знаходився ще в руках «Вікжеля», радіо було також ще не в наших руках, тому телеграф повідомляв через буржуазні газети найбільш провокаційні нісенітні чутки про наступ на Петроград величезних сил, обурених нібито захватом влади більшовиками. Уже в самому Петрограді стали поширюватися відозви, підписані Керенським і генералом Красновим. Краснов з козаками захопив Гатчину. Петроградська залога в перші моменти була зовсім непідготовлена для того, щоб зустріти бойові частини, які йшли з фронту під керівництвом генерала Краснова. Вона не мала організованої артилерії, не було ще досить серйозної військової організації, не було командного складу. Солдатська маса, яка бачила, як майже безкровно влада перейшла в руки рад лише три дні тому, розрахову-

вала, що козаки не виступлять із зброєю в руках. Проте становище ставало загрозливим. Буржуазія підняла голову, її газети й відозви ставали щодалі впевненішими й нахабнішими і чимраз сміливіше говорили про кінець більшовицької влади. Телеграф розносив повідомлення по всьому світу про неминучу загибіль більшовиків. Військово - революційний комітет нашої партії звернувся до робітничих мас. Ми вказували робітничим масам Петрограда, яка небезпека загрожує здобуткам Жовтня, купленим такою дорогою ціною. Тисячі робітників стали озброюватися, утворили могутню збройну організацію, швидко організували артилерію та всі необхідні військові частини й вирушили проти Керенського. Вже перша серйозна сутичка козаків з Червоною гвардією, яка зустріла їх артилерійським вогнем, примусила козаків відступити. Ми зайняли царськосельську радіостанцію і оголосили всьому світові про перемогу над Керенським. А доти радіостанція повідомляла всьому світові тільки те, що потрібно було нашим ворогам. Після цього нам уже легше було вмовити козаків припинити боротьбу. Козаки вимагали тільки, щоб їх відпустили на Дон або на фронт. Генерал Краснов був заарештований і дав чесне слово, що припинить боротьбу проти радянської влади. Під це чесне слово генерала Краснова відпустили, проте незабаром він разом з іншими контрреволюціонерами знов організував виступ проти радянської влади. Цим не закінчилася боротьба радянської влади з ворогами пролетарської революції. Меншовицькі й есерівські вожді поїхали на фронт, змовилися з царськими генералами та ще непереобраними полковими комітетами про боротьбу з більшовиками. Деякі частини навіть вирушили на Петроград. Але найсвідоміші з цих частин, переконавшись в брехливості повідомлень, що їх поширювали меншовики та есери про радянську владу, приєдналися до більшовиків.

З жовтня 1917 до січня 1918 р. пролетарська революція «тріумфальним маршем» проходить по всій країні. Радянська влада встановилася на Україні. На Дону повстали 46 козацьких полків і в станиці Каменській організували Військово - революційний комітет для боротьби з донецькою контрреволюцією — з генералом Каледіним. На цей час було взято Оренбург і були розбиті загони генерала Дутова. Встановилася радянська влада на Уралі, в Сибіру. В Фінляндії й Латвії перемогла пролетарська диктатура. Радянська влада поширюється й охоплює значну частину території колишньої Росії.

Середпартійні розходження

Ми вже знаємо про хитання деяких членів ЦК напередодні повстання (Зінов'єв, Каменєв та ін.).

Проте ці хитання не закінчилися з переходом влади в руки рад. Саме цей перехід влади в руки рад, відповідальність за який взяла цілком на себе наша партія, поставив нашу партію і робітничий клас перед такими труднощами, які перелякали частину товаришів. Під натиском дрібнобуржуазних партій і таких організацій, як «Вікжель», як міські думи, за спиною яких діяв орган контрреволюції — «Комитет спасения родины и революции» — вищезгадана частина членів ЦК і Ради народних комісарів в ці перші дні вважала

за зовсім неможливе для комуністичної партії взяти на себе всю відповідальність за дальшу долю країни.

Меншовики - оборонці залишили II з'їзд рад (під іронічні вигуки й посмішки переважної більшості цього з'їзду), заявивши, що «... єдиним можливим мирним виходом із становища залишаються переговори з Тимчасовим урядом про утворення влади, яка спирається на всі верстви демократії».

Залишила з'їзд і партія правих есерів. В її декларації ми читаємо такий самий заклик до боротьби проти більшовиків.

Залишили з'їзд жалюгідно і безславно бундівці, які приклали руку до справи есерів і меншовиків. Від імени меншовиків - інтернаціоналістів Мартов вимагав утворення «загальнодемократичного уряду».

1 листопада 1917 р. ЦК ухвалив резолюцію, яка відкинула угоду з дрібнобуржуазними партіями; 4 листопада члени ЦК: Каменєв, Зінов'єв, Риков, Мілютін, Ногін заявили про свій вихід із складу ЦК, вважаючи за необхідне негайну угоду з іншими соціалістичними партіями (тобто з есерами та меншовиками). Ці члени ЦК вважали, що «утворення такого коаліційного уряду необхідне, щоб запобігти дальшому кровопролиттю, близькому голодові, розгромові революції каледінцями, для забезпечення скликання Установчих зборів у призначений строк і справжнього здійснення програми миру». Вони не бажали нести відповідальності за «згубну політику ЦК» і вирішили вийти з складу його, щоб «мати право одверто висловити свою думку масі робітників і солдатів та закликати їх підтримати наш клич: «Хай живе уряд з радянських партій! Негайна угода на такій умові!»

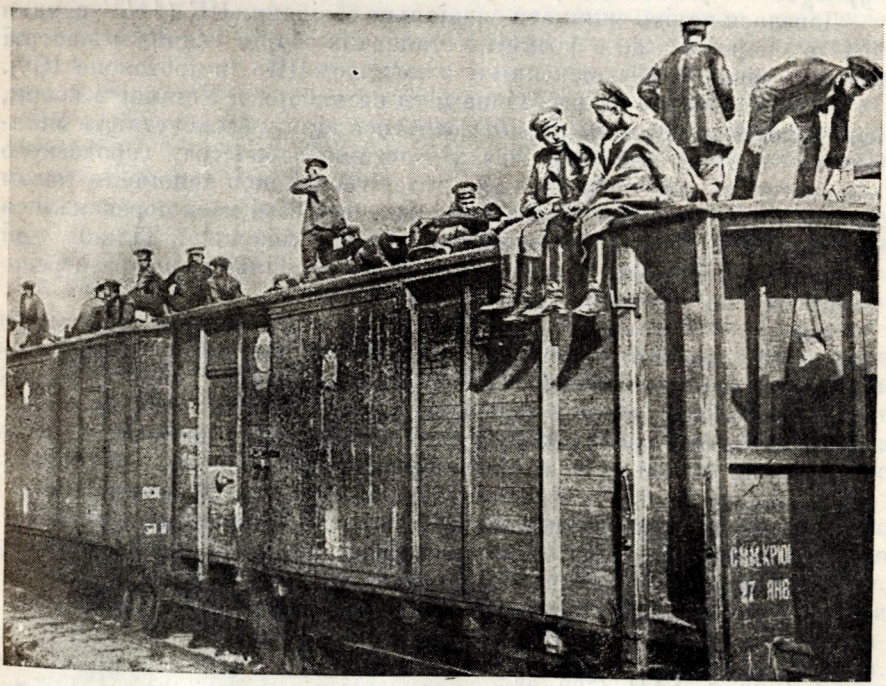
А 5 листопада 1917 р. Ногін від імени свого й тт. Рикова, В. Мілютіна, І. Теодоровича, А. Шляпнікова, Д. Рязанова, Дербишова, Арбузова, Юренєва, Федорова та Ю. Ларіна, які входили в Раду народних комісарів, заявив, що вони також стоять «на точці зору необхідності утворення соціалістичного уряду з усіх радянських партій». Поза цим шляхом вони бачили лише одно — «збереження чисто більшовицького уряду засобами політичного терору». «На цей шлях,— писали вони,— ми не можемо і не хочемо ставати». Частина цих опортуністів склала з себе звання народних комісарів, частина приєдналася лише до політичної оцінки моменту. Звичайно такий крок не міг, з одного боку, не викликати величезної радості наших ворогів, бо вони в цьому вбачали прояв слабості партії, а з другого боку, цей крок викликав відсіч *усієї партії*. У відозві ЦК «До всіх членів партії, до всіх трудящих класів Росії» Ленін писав:

«... В такій великій партії, як наша, не зважаючи на пролетарсько - революційний курс нашої політики, не могло не оказатися окремих товаришів, недосить стійких і твердих в справі боротьби з ворогами народу. Завдання, які стоять тепер перед нашою партією, воістину незмірні, труднощі величезні,— і кілька членів нашої партії, що посідали раніш відповідальні пости, не встояли перед натиском буржуазії і втекли з нашого середовища. Вся буржуазія та всі її пособники радіють з приводу цього, злорадствують, кричать про розвал, пророкують загибіль більшовицького уряду.

Товариші! Не вірте цій брехні. Товариші, які пішли, зробили як дезертири... Ми рішуче засуджуємо це дезертирство... Але ми



Солдати залишають фронт



Солдати тікають з фронту після одержання відомостей про революцію

заявляємо, що ні на хвилину і ні на волосок дезертирський вчинок кількох чоловік з верхівки нашої партії не похитає єдності мас, які йдуть за нашою партією, отже не похитає нашої партії»[1].

Щодо лівих есерів, то ця партія з великими ваганнями відмежувалася від правих есерів і, підштовхувана селянськими масами, об'єднала на час свої дії з діями більшовиків. З'їзд селянських рад, що відбувався в листопаді, в переважній більшості був лівоесерівський. Деякі ліві есери ввійшли до складу Ради народних комісарів (Колегаєв, П. Прошьян і Штейнберг). Ця коаліція тривала до підписання Брестського миру, до утворення комітетів бідноти, коли в селянстві відбулося глибше розшарування і коли ліві есери, все більше відбиваючи інтереси куркульства, підняли повстання проти більшовиків.

Розпуск Установчих зборів

Природно виникає питання: чи потрібно було, при повній перемозі радянської влади, при наявності організації пролетарської диктатури, провадити вибори в Установчі збори й скликати їх? Треба відзначити, що серед більшовиків, як і серед лівих есерів, були окремі члени Установчих зборів (Каменєв, Ногін, Риков і інші), які вважали, що Установчих зборів не треба розпускати, що можна добитися від Установчих зборів, щоб вони ухвалили прийняті радянською владою закони та «по - конституційному», як робиться в усіх *буржуазних* революціях, закріпили завоювання Жовтня.

Довелося навіть скликати спеціальне засідання ЦК (11/24 грудня 1917 р.) через те, що в фракції Установчих зборів «виникли настрої правого крила та розходження її з поглядом ЦК» (з протокола ЦК).

Партія вважала за необхідне піти на вибори в Установчі збори, щоб допомогти масам *на досвіді* позбутися віри у всемогутність Установчих зборів, яка була ще у частини селянства, городського міщанства та дрібнобуржуазної інтелігенції, щоб допомогти масам засвоїти наші лозунги. Треба було, «... щоб самі маси переконалися на власному досвіді в правильності цих лозунгів. Тільки тоді лозунги партії стають лозунгами самих мас. Тільки тоді стає революція дійсно народною революцією»[2].

Вибори в Установчі збори відбувалися в вересні. Вони дали коло 25% голосів більшовикам, при чому по Ленінграду більшовики одержали 45%, по Москві — 50%. Ми одержали в обох столицях *коло половини* голосів,— *більшість пролетаріату була за нами. Армія оказалася наполовину на боці більшовиків*, при чому ми мали перевагу в столицях і в частинах фронту, близьких до столиць (на західному фронті, в Кронштадті та Балтфлоті). Проте есери вкупі з меншовиками одержали коло 62% голосів. Пояснювалося це тим, що виборні списки були опубліковані ще тоді, коли есери ще мали великий вплив, коли від них ще не відкололися ліві есери (списки залишились спільні). Вибори не давали справжнього відбиття співвідношення сил в країні.

---

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 59.

[2] *Й. Сталін*, Жовтнева революція і тактика російських комуністів, Питання ленінізму, стор. 83.

Ще до скликання їх Ленін опублікував «Тези про Установчі збори», в яких зазначав, що неминуча в цих умовах *«невідповідність між складом виборних в Установчі збори і справжньою волею народу»*. Ленін попереджав, що до питання про Установчі збори не можна підходити формально, «не враховуючи класової боротьби і громадянської війни», які в корені змінили співвідношення сил. Ленін застерігав усіх і кожного проти цієї помилки, в яку впадають деякі з верхів більшовизму, які не вміли оцінити Жовтневого повстання і завдань диктатури пролетаріату, що той, хто стає на формальну точку зору, той зраджує справу пролетаріату, «переходить на точку зору буржуазії».

Установчі збори було розпущено постановою ЦВК в перший же день скликання, коли стало цілком ясно, що Установчі збори є прикриття для контрреволюції. Члени Установчих зборів — більшовики й ліві есери, після оголошення декларації, складеної Леніним, залишили засідання Установчих зборів і були включені до складу ВЦВК. Жалюгідна спроба правих есерів і кадетів влаштувати з цього приводу відкритий виступ закінчилася ганебним крахом: маси не підтримали цього виступу.

Брестський мир.
Боротьба з «лівими комуністами» й троцькістами

Вже в декреті про мир — першому декреті після Жовтневої революції — говориться про те, що «продовження війни є найбільший злочин проти людства». Радянський уряд запропонував «усім воюючим народам та їх урядам почати негайно переговори про справедливий демократичний мир». Проте «союзники» зовсім не мали наміру починати переговори, не добившись головного,— не добившись перемоги над німецьким імперіалізмом. Не чекаючи, поки інші держави погодяться на переговори, радянський уряд розпочав переговори лише з Німеччиною та з Австрією.

5 грудня радянська делегація підписала в Брест - Літовську угоду про припинення воєнних дій. Наприкінці грудня 1917 р. почалися переговори в обстанові жахливої втоми народних мас від імперіалістичної війни, в обстанові масової втечі, залишення фронту військовими частинами, розвалу всього фронту. Підчас переговорів з'ясувалося, що німецький імперіалізм зовсім не має наміру відмовлятися від анексій та контрибуцій, що він хоче взяти лихварські проценти за підписання миру. Перед робітничим класом, який щойно взяв владу, ставало надзвичайно тяжке завдання — відступити перед німецьким і австрійським капіталізмом в ім'я хоч би тимчасового перепочинку.

Саме в цьому питанні — в питанні про підписання Брестського миру — виникла серйозна дискусія в нашій партії. Звичайно питання про мир стояло перед нами *не тільки після* Жовтневого перевороту, воно стояло перед нами ще до Жовтневого перевороту, коли ми заявляли, що першим нашим ділом буде укладення миру. Ленін вважав, що при тому співвідношенні сил, яке ми мали після Жовтня, на умовах одержання перепочинку, ми повинні згодитися хоча б на цей «похабний», як його назвав Ленін, мир. В тезах про мир,

написаних 7/20 січня 1918 р., Ленін зазначав, що соціалістична революція в Росії забезпечена завдяки підтримці майже всіх робітників і величезної більшості селян; що радянській владі забезпечений успіх в громадянській війні, не зважаючи на те, що «неминучий певний період гострої руїни й хаосу, зв'язаних з усякою війною». Ленін передбачав, що нам доведеться витримати не тільки збройний опір буржуазії, але й саботаж, підкуп агентів буржуазії і ін. й ін. Для нього не було ніякого сумніву в тому, що ми стали на шлях «соціалістичного перетворення». Все питання полягало в часові, в який ми зможемо виконати «організаційні завдання соціалістичного перетворення». В боротьбі за мир, за перепочинок, Ленін виходив з основного положення: необхідно *укріпити радянську владу в Росії як опорну базу для розгортання світової соціалістичної революції*. «Стан справ з соціалістичною революцією в Росії мусить бути покладений в основу всякого визначення міжнародних завдань нашої Радянської влади» (*Ленін*). Саме виходячи з інтересів міжнародної пролетарської революції, Радянська Росія повинна укласти мир.

Правильна оцінка внутрішнього становища вимагала негайного укладення миру. Треба було врахувати, що стара армія розклалася, її необхідно якнайшвидше демобілізувати. Хай солдати йдуть на село і на досвіді переконаються, що радянська влада покінчила з гнітом поміщиків і капіталістів; тоді вони ввіллються в Червону армію для оборони своєї землі, своєї радянської влади. Нам потрібний перепочинок, щоб зміцнити радянську владу не тільки в центрі, але й на місцях і для того, щоб створити і навчити Червону армію.

В боротьбі проти ленінської лінії за негайне укладення миру з Німеччиною, як і в інших питаннях, утворилася в партії опозиційна фракція «*лівих комуністів*» [1].

«Ліві комуністи» говорили в той час, що підписання такого миру буде зрадою соціалізму. «Ліві комуністи» стояли *за негайне оголошення революційної війни*, не враховуючи небажання народних мас продовжувати війну, неможливість провадити далі війну. 10 січня 1918 р. пленарне засідання Московського обласного бюра, яке складалося в більшості з «лівих комуністів», висловилося за припинення мирних переговорів з імперіалістами Німеччини, а також за розрив дипломатичних відносин з усіма дипломованими розбійниками всіх країн. Закликаючи до революційної війни, «ліві комуністи» робили величезну помилку, не враховуючи насамперед виснаження селянської маси.

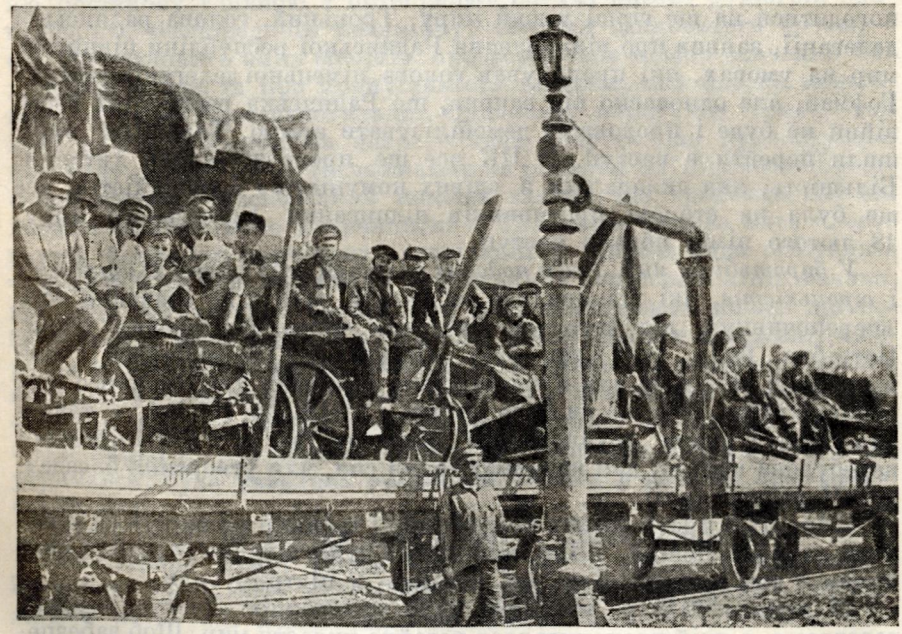
Точку зору, близьку до точки зору «лівих комуністів», захищали троцькісти: «*Війни не вести, миру не підписувати*». Не трудно бачити, що тут є найгірше від «лівого комунізму» плюс схрещені на грудях руки [2]. 21 січня 1918 р. в Петрограді на нараді, на якій зібралися коло 65 видатніших працівників партії, зроблено було

[1] До фракції «лівих комуністів» входили : Н. Бухарін, Г. Бокій, А. Бубнов, М. Бронський, В. Долецький, А. Коллонтай, С. Косіор, В. Куйбишев, Кріцман, В. Максимовський, Антонов - Лукін, В. Осінський, М. Покровський, Є. Преображенський, Г. Пятаков, К. Радек, М. Савельєв, Сапронов, Г. Сафаров, В. Смірнов, В. Сорін, І. Стуков, М. Урицький, Г. Уншліхт, В. Яковлев, Є. Ярославський та інш.

[2] Вірніше було б сказати: «лівий комунізм» хворів на своєрідну відрижку троцькізму.



Огляд червоногвардійських загонів перед відрядженням на фронт



Перші загони Червоної гвардії відряджаються на фронти громадянської війни

спробне голосування. Троцькісти одержали 16 голосів, а Ленін одержав ледве одну четверту частину — 15 голосів.

На засіданні ЦК 22 січня після дискусії по тих самих трьох точках зору перемогла проміжна точка зору троцькістів, і ЦК 9/22 січня постановив: «Війни не вести, переговори з Німеччиною зволікати». Але ЦК не дав точних директив для дальшої тактики партії. Ленін і тов. Сталін, який його підтримував, залишилися в ЦК в меншості. Через те, що в той час входили до Ради народних комісарів ліві есери, то 25 січня ЦК нашої партії та ЦК лівих есерів знову обговорили це питання, і на цьому засіданні була схвалена троцькістська лінія, при чому ця більшість виходила з тих міркувань, що німці *не наважаться*, не зможуть перейти в наступ проти революційного народу, а якщо перейдуть, то це, мовляв, викличе дуже сильне революційне піднесення в усій країні. Петроградський комітет, як і окружний Московський комітет, були на стороні «лівих комуністів», проти ленінської лінії. Так само Урал і Україна підтримували точку зору «лівих комуністів». Троцькісти вигравали в цій боротьбі тим самим, чим троцькізм завжди брав,—влізанням в щілину розходжень. Точка зору троцькістів — «ні миру, ні війни» взяла верх деякою мірою на III з'їзді рад. Проте на цьому з'їзді було ухвалено постанову, за якою Рада народних комісарів дістала досить широкі повноваження в питанні про укладення миру.

В таких умовах «ліві комуністи» домагалися скликання екстренної конференції, яку ЦК відхилив, тому що рішення конференції не обов'язкові для ЦК.

10 лютого в Брест - Літовську, не зважаючи на те, що Ленін обстоював підписання миру, передбачаючи, що інакше нам доведеться погодитися на ще гірші умови миру, Троцький, голова радянської делегації, заявив про відмовлення Радянської республіки підписати мир на умовах, які пропонував голова німецької делегації генерал Гофман, але одночасно він заявив, що Радянська республіка вести війни не буде і продовжує демобілізувати армію. Тоді німці вирішили перейти в наступ. В ЦК все ще продовжувалися хитання. Більшість, яка складалася з «лівих комуністів» і троцькістів, все ще була на стороні противників підписання Брестського миру. 18 лютого німці почали наступ.

У боротьбі за мир Ленін подолав упертий опір «лівих комуністів» і троцькістів, які відмовилися визнавати величезне значення того «перепочинку», що його ми діставали через припинення війни. Потрібно було будь - що - будь дістати цей перепочинок, щоб мати руки вільними для пролетарської розправи з буржуазією всередині країни, яка ще не була добита і підіймала голову, а також для відбудування зруйнованого господарства, для соціалістичної перебудови країни, для нагромадження сил, для утворення боєздатної Червоної армії.

В боротьбі проти «лівих комуністів» і троцькістів партія об'єдналася навколо Леніна. «Ліві комуністи» дуже швидко втратили свій вплив у тих організаціях, які недавно їх підтримували.

19 лютого 1918 р. ухвалено було пропозицію Леніна послати телеграму, в якій пропонувалося негайно укласти мир. Щоб забезпечити собі вигіднішіумови миру, німці продовжували наступ, і лише

22 лютого німецький уряд висловив згоду підписати мир на далеко тяжчих умовах, ніж раніш. Ленін мусив був 23 лютого поставити питання в найгострішій формі. З політикою революційної фрази покінчено. Якщо ця політика буде продовжуватися, то він виходить з уряду і з ЦК. Для революційної війни потрібна армія; її нема,— значить треба приймати умови. *ЦК ухвалив прийняти умови німецького командування і підписати мирний договір, не зважаючи на те, що тепер були висунуті тяжчі умови, ніж в першій стадії переговорів.*

Це рішення підписати Брестський мир остільки загострило боротьбу, що частина «лівих комуністів» готова була на одвертий антипартійний, розкольницький крок — на непідкорення рішенню ЦК.

Для остаточного розв'язання питання, для намічення дальшої тактики скликався VII з'їзд партії, і ЦК повідомив партію, що «одностайності в ЦК в питанні про підписання умов миру не було, але раз прийняте рішення повинно бути підтримане всією партією... всі члени партії в ім'я партійного обов'язку, в ім'я збереження єдності в наших власних лавах, проводять в життя рішення свого центрального керівного органу — ЦК партії». Проте Московське обласне бюро ухвалило резолюцію недовір'я ЦК і заявило, що воно вважає, що «запобігти розколові партії найближчим часом навряд чи можливо».

Щоб зрозуміти антибільшовицький характер їхніх поглядів, досить навести коротенький витяг із цієї постанови Московського обласного бюра від 24 лютого 1918 року. «*В інтересах міжнародної революції ми вважаємо за доцільне погодитися на можливість втрати радянської влади, яка стає тепер чисто формальною*». Ленін назвав цю постанову «дивною і потворною». Ленін писав: «Настрій найглибшого, безпорадного песимізму, почуття цілковитого одчаю,— ось що становить зміст «теорії» про формальне нібито значення Радянської влади та про припустимість тактики, яка йде на можливість втрати Радянської влади. Однаково, порятунку немає, хай гине навіть і Радянська влада,— таке почуття, що продиктувало потворну резолюцію»[1]. Не зважаючи на рішення ЦК підписати Брестський договір, Московський комітет заявив, що «рішення ЦК він вважає за абсолютно неприйнятне». Тим часом рядова маса членів партії, більшості партійних організацій та широкі маси робітників чимраз більше усвідомлювали правильність ленінської лінії, бачачи, що «ліві комуністи» багато де в чому повторюють докази дрібнобуржуазних революціонерів. Уже на Московській конференції 4 березня за резолюцію Леніна голосувало 65 членів, за резолюцію «лівих комуністів»— всього 5. Троцькісти, які намагалися притягти на свій бік частину «лівих комуністів», зібрали 46 голосів. На VII з'їзді партії (6 — 8 березня 1918 р.) 28 голосами проти 9 при 1, що утримався, була ухвалена резолюція Леніна в питанні про Брестський мир.

Ленін писав на другий день в статті «Нещасний мир»:

«Нестерпно тяжкі умови миру. А все ж історія візьме своє... За роботу організації, організації і організації. Майбутнє — не вважаючи ні на які іспитання,— за нами».

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 301.

«Коммунист»[1]» — орган «лівих комуністів» (вийшло 11 номерів) — підтримував опозицію проти ЦК в об'єднуваних ним організаціях Московської області. На Уралі також енергійно провадилася боротьба проти лінії ЦК[2]. Проте це був останній вибух антипартійних натисків «лівих комуністів» на ЦК партії.

Звичайно ці розходження намагалися використати вороги комуністичної партії. Особливо старалися використати ці розходження ліві есери.

Тов. Бухарін пізніше заявив, що ліві есери намагалися зговоритися з ним в питанні про спільну тактику по зриву Брестського миру, аж до арешту Леніна. Саме тому, що на цей час багато «лівих комуністів» переконалися в своїй неправоті, і для того, щоб не залишалося ні тіні сумніву в тому, що ні з якими іншими партіями «ліві комуністи» не солідаризуються, в «Правде» була вміщена стаття тов. Ярославського «Нам з ними не по дорозі»[3].

3 червня 1918 року фракція більшовиків, а 5 липня з'їзд рад більшістю понад 500 чоловік при 9, що утрималися, схвалив політику ЦК і Раднаркому. Партія показала в цей найтяжчий період свою єдність.

21 березня Петроградська партійна конференція 57 голосами проти 7 стала на ленінську точку зору, засудила попередню політику ЦК як помилкову, так само як і лінію органу «лівих комуністів» — «Коммунист». Конференція зажадала від сторонників «Коммуниста» припинення «відокремленого організаційного існування» і запропонувала згаданим товаришам дружно працювати в спільних організаціях партії.

Треба ще відзначити, що «ліві комуністи» утрималися при голосуванні резолюції про ратифікацію (затвердження) мирного договору на IV з'їзді рад. Вони не виступили проти ратифікації на з'їзді, але оголосили декларацію, в якій говорилося, що «розкол пролетарської партії був би тепер шкідливим для справи революції» та що, оголошуючи цю декларацію, «ліві комуністи» при голосуванні питання про ратифікацію договору проти рішення партії не голосують, а утримуються. Це був безперечно шкідливий, антипартійний, розкольницький крок. *«Ліві комуністи» не припинили однак боротьби і після VII з'їзду партії.* Тепер боротьба точилася головним чином в питаннях внутрішньої політики. «Ліві комуністи» в лавах партії відбивали настрій «оскаженілих дрібних буржуа», декласованих інтелігентських верств; «ліві комуністи», як і Троцький, революційною фразою прикривали найсправжнісіньку капітулянтську політику, яка веде до ліквідації пролетарської диктатури.

Дальша історія нашої партії показала, що погляди «лівих комуністів» являли собою мішанину анархо - синдикалістських і меншовицьких поглядів під оболонкою «лівих» лозунгів.

Ленін називав газету горе - «лівих» «Коммунист» — «коммунистом» домарксівської епохи. Проповідь «лівих комуністів», *що*

[1] «Коммунист» був органом Петроградського комітету і Петроградського окружного комітету партій.

[2] Особливо енергійно проводили цю лінію Преображенський і Сафаров, які на сторінках «Уральского рабочего» закликали до порядку ЦК партії.

[3] Автор цієї праці Є. Ярославський підтримував «лівих комуністів» в питанні про підписання Брестського миру.

німець не зможе наступати, сіяла найшкідливіший обман, який *допоміг* наступові німців, підтримуючи *пасивність*, бездіяльність.

На VII з'їзді партії, доповідаючи про війну і мир, Ленін говорив про те, що троцькістська революційна фраза: «Ні війни, ні підписання миру», була лише зворотним боком «глибокої помилки», переоцінкою фактів, яка поставила на карту долю міжнародної революції. Він говорив про те, що «... *та тяжка криза, яку переживає наша партія, в зв'язку з утворенням у ній лівої опозиції, є одною з найбільших криз, які переживала російська революція*»[1]. Ленін говорив з приводу пустодзвінного революційного фразерства газети «Коммунист»: «... Їхня газета зветься «Коммунист», але їй слід називатися «Шляхтич», бо вона дивиться з точки зору шляхтича, який сказав, вмираючи в красивій позі з шпагою: «мир — це ганьба, війна — це честь». Вони міркують з точки зору шляхтича, а я — з точки зору селянина»[2].

Ряд бойових статтей і брошур Ленін присвятив боротьбі з дрібнобуржуазною позицією «лівих комуністів». В основі помилкових поглядів «лівих комуністів» лежала троцькістська позиція про неможливість зміцнення соціалістичної революції у нас і перемоги соціалізму в одній країні. Без світової соціалістичної революції вони вважали за неможливе переможне соціалістичне будівництво в країні Рад. Антипартійна, розкольницька, фракційна поведінка «лівих комуністів» завдала величезної шкоди партії. Антипартійний і антиреволюційний блок з лівими есерами безперечно підштовхнув останніх на повстання проти радянської влади. Ось чому таке величезне значення мала боротьба партії проти «лівих комуністів», викриття їхніх помилок.

Боротьба більшовиків проти «лівих комуністів» і троцькістів мала *міжнародне* значення. Більшовизм скрізь росте й міцніє, загартовується в боях проти опортунізму правих і «лівих». На питання — «в боротьбі з якими ворогами всередині робітничого руху виріс, зміцнів і загартувався більшовизм?» — Ленін дав відповідь в «Дитячій хворобі «лівизни» в комунізмі»: «...Поперше і головним чином в боротьбі проти опортунізму, який в 1914 р. остаточно переріс в соціал-шовінізм, остаточно перейшов на бік буржуазії проти пролетаріату. Це був, природно, головний ворог більшовизму всередині робітничого руху. Цей ворог і залишається головним в міжнародному масштабі». З другого боку, «... більшовизм виріс, склався і загартувався в довголітній боротьбі проти *дрібнобуржуазної революційності*, яка скидається на анархізм або дещо від нього запозичає, яка відступає в чому б то не було істотному від умов і потреб витриманої пролетарської класової боротьби»[3]. За соціальну основу цієї дрібнобуржуазної революційності Ленін вважає «оскаженілого від страхіть революції дрібного буржуа». Згодом ми побачимо, як ця дрібнобуржуазна «революційність», що прикриває анархістську, меншовицьку, троцькістську і анархосиндикалістську суть, виявлялася в різних фракційних, антипартійних групах, які виникали в партії на дальшому її шляху.

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 321. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[2] Там же, стор. 327.
[3] *Ленін*, т. XXV, стор. 179 — 180.

VII з'їзд партії (6 — 8 березня 1918 р.)

VII з'їзд партії був скликаний головним чином для розв'язання питання про укладення миру. З'їзд скликався в таких умовах, коли нічого було й думати про те, щоб на ньому була представлена повно вся партія. Цьому перешкоджало насамперед небезпечне становище на фронті та нечувана руїна в цілому ряді областей Радянської країни.

Міжнародне становище було тоді остільки серйозне, що навіть резолюція, ухвалена на з'їзді в питанні про мир, не була оголошена в пресі, а було тільки повідомлено про те, що з'їзд потвердив підписання миру. В резолюції цій говориться, що «З'їзд визнає за необхідне затвердити підписаний радянською владою *найтяжчий, ганебний мирний договір* з Німеччиною через те, що ми не маємо армії, через надзвичайно хоробливий стан деморалізованих фронтових частин, через необхідність використати будь - яку, хоча б найменшу можливість перепочинку перед наступом імперіалізму на Радянську Росію».

У цій же резолюції відзначалося, що «... неминучий многократний воєнний наступ імперіалістичних держав на Радянську Росію». Тому з'їзд за найперше і основне завдання поставив:

«Вжити найенергійніших, нещадно рішучих і драконівських заходів для підвищення самодисципліни й дисципліни робітників і селян Росії, для з'ясування неминучості історичного наближення Росії до визвольної, вітчизняної, соціалістичної війни»[1].

Одночасно підкреслювалося, що пролетаріат Радянської країни розглядає революцію в Росії як частину міжнародної революції і буде підтримувати всемірно революційний рух пролетаріату всіх країн.

На VII з'їзді було розв'язано питання про зміну програми партії і було змінено назву партії. Ще в квітневих тезах 1917 року (і ще до революції 1917 року) Ленін поставив питання про зміну назви партії. Соціал - демократами називалися в той час найлютіші вороги пролетарської революції і найлютіші вороги переможної диктатури пролетаріату. Після зради II Інтернаціоналом справи пролетаріату саме ім'я «соціал - демократ» означало значною мірою ім'я тих, хто зрадив інтереси пролетаріату в найтяжчий момент. Ленін запропонував назвати нашу партію *комуністичною*, як назвали себе комуністами Маркс і Енгельс ще в 1847 році, коли писали разом «Комуністичний маніфест» від імени «Міжнародного союзу комуністів». Уже в той час соціалістами називали себе люди, які нічого спільного з соціалізмом не мали, тим часом як комунізм означав не тільки революційну теорію, але й революційну боротьбу за комунізм. Підчас імперіалістичної війни більшовики видавали за кордоном журнал «Коммунист».

Пропозиція назвати нашу партію «Російською комуністичною партією (більшовиків)» — РКП(б) — була ухвалена більшістю з'їзду, хоч були окремі товариші, які вважали за потрібне залишити стару

[1] Серед троцькістської опозиції в 1927 р. були люди, які вважали дивною заяву, що робітники СРСР захищають *свою вітчизну*, забуваючи, що робітничий клас у Жовтні 1917 року здобув, *завоював*, свою вітчизну — СРСР.



Один із плакатів, написаних на дошках, які німецькі солдати виставляли в окопів закликаючи до братання



Братання німецьких і російських солдатів на фронті

назву РСДРП, додавши в дужках «комуністів», або, як пропонував Ю. Ларін, назвати нашу партію «Російською комуністичною робітничою партією».

Щодо партійної програми була ухвалена резолюція про необхідність змінити програму партії, при чому відзначалося, що теоретична частина її повинна бути не тільки перероблена, але й доповнена характеристикою імперіалізму та ери міжнародної соціалістичної революції, що почалася, а в політичній частині програми повинно бути відзначено, що Радянська республіка є новий тип держави — форма диктатури пролетаріату і продовження тих завоювань міжнародної робітничої революції, які почала Паризька комуна.

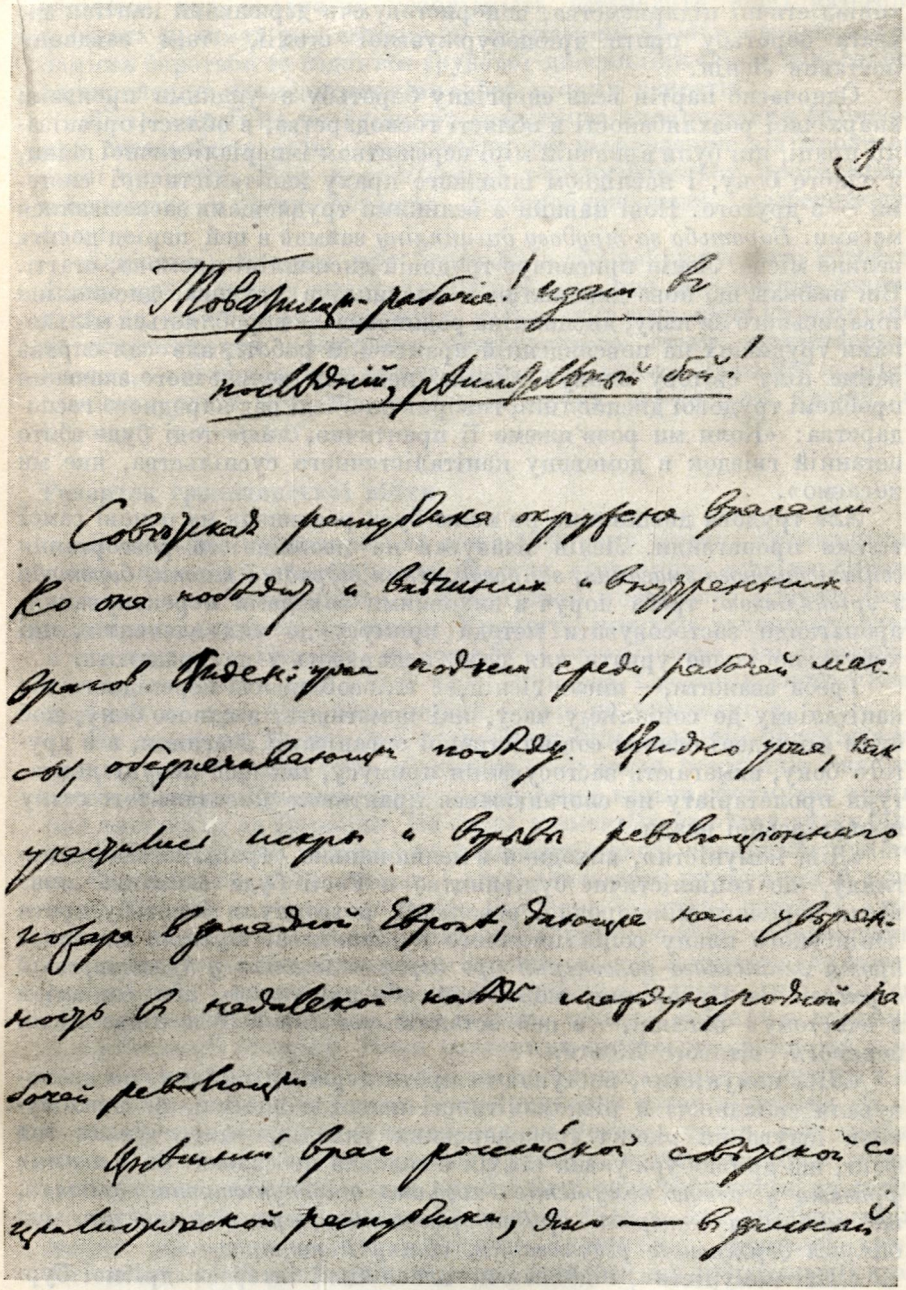
Одночасно зазначалося, що коли б ми були відкинуті ходом боротьби знов до буржуазного парламентаризму, то ми не повинні відмовлятися від використання буржуазного парламентаризму. Відповідно повинна була бути змінена і вся економічна програма. Для остаточного вироблення цієї резолюції було обрано особливу комісію, до якої ввійшли Ленін, Сталін, Бухарін, Зінов'єв та інші, при чому Ленін дав чорновий начерк проекта програми, який було прийнято при розробленні нової партійної програми за основу.

Ленінський господарський план весни 1918 р.

Діставши перепочинок, Радянська держава могла розпочати соціалістичне будівництво. За період з жовтня 1917 року до лютого 1918 року, період «червоногвардійської атаки на капітал», вдалося зламати опір буржуазії, зміцнити командні висоти народного господарства (націоналізація банків, зовнішньої торгівлі, торгового флоту і т. п.), був зламаний буржуазний апарат державної влади і переможно ліквідовані перші спроби контрреволюції повалити Радянську владу.

Весною 1918 р. на основі цих досягнень почався перехід до нового етапу соціалістичного будівництва — від «експропріації експропріаторів» до організаційного і планового закріплення здобутих перемог. Ленін вважав за необхідне максимально використати перепочинок для того, щоб побудувати фундамент соціалістичної економіки. Він заявив, що пролетарська революція не повинна обмежуватися лише експропріацією буржуазії. Настав час підняти на вищий ступінь боротьбу з капіталізмом: потрібно навчитися організовувати й управляти виробництвом.

Ленін вважав, що державний капіталізм, тобто торгові й промислові підприємства, концесії та буржуазна кооперація, які контролюються державою, стане *перехідною формою* до соціалізму, що нам доведеться пережити певний період, коли ми повільно будемо переходити — почасти й через державний капіталізм — до соціалізму. Ми мали після Жовтневого перевороту рештки патріархального напівнатурального господарства, рештки дрібного товарного господарства, мали приватний капіталізм, не контрольований державою, мали капіталізм державний, контрольований Радянською державою, створили *соціалістичні* підприємства. Ленін вважав підприємствами послідовно соціалістичного типу — націоналізовані підприємства. Головна небезпека,— зазначав Ленін,— це дрібнобур-



Товарищи-рабочие! идем в последний, решительный бой!

Советская республика окружена врагами. Со всех сторон и внешних и внутренних врагов видим: у нас поднят среди рабочих масс, обороняющих победу. Трижды у нас, как ударных искры и взрыв революционного пожара в западной Европе, знаем мы у нас в нашей и международной рабочей революции.

Главный враг российской советской социалистической республики, это — в данный

Перша сторінка рукопису Леніна (1918 р.) „Товариші робітники! ідемо в останній, рішучий бій!".

жуазна стихія, яка не піддається облікові й контролю. Зміцнюючи соціалістичні підприємства, використовуючи державний капітал зм, вести боротьбу проти дрібнобуржуазної стихії,— таке завдання поставив Ленін.

Одночасно партія вела енергійну боротьбу з усякими проявами анархічної розхлябаності в області господарства, в області організації праці, які були в значній мірі пережитком імперіалістичної війни, з одного боку, і наслідком швидкого краху капіталістичної системи — з другого. Нові навики з великими труднощами засвоювалися масами. *Боротьба за трудову дисципліну* займає в цей період досить велике місце. Ленін присвячує трудовій дисципліні промови, статті. Він вважав, що нова дисципліна — дисципліна трудова, дисципліна товариського зв'язку, дисципліна радянська — виробляється мільйонами трудящих на повсякденній практичній роботі, але «ця справа займе цілу світову епоху». Ленін, надаючи величезного значення проблемі трудової дисципліни, говорив на з'їзді рад народного господарства: «Коли ми розв'яжемо її практично, лише тоді буде вбито останній гвіздок в домовину капіталістичного суспільства, яке ми ховаємо».

Але трудова дисципліна не може бути розвинена на основі самої тільки пропаганди. Ленін вказував на необхідність розгортання *соціалістичного змагання, запровадження відрядної плати, боротьби з зрівнялівкою*: треба поруч з виховними заходами переконування, пропаганди застосовувати методи примусу до тих елементів, які хочуть побільше урвати для себе, ледарюють і не працюють.

Треба зважити,— писав Ленін,— «...особливості перехідного від капіталізму до соціалізму часу, які вимагають, з одного боку, щоб були закладені основи соціалістичної організації змагання, а з другого боку, вимагають застосування примусу, так щоб лозунг диктатури пролетаріату не споганювався практикою киселюватого стану пролетарської влади»[1].

«Ліві комуністи», виходячи з меншовицько - троцькістського погляду, що соціалістичне будівництво в Росії буде можливе лише після перемоги міжнародної революції, розгорнули боротьбу проти ленінського плану соціалістичного будівництва. *Бухарін виступив проти ленінського положення про держкапіталізм у пролетарській державі.* За Бухаріним, можливий або капіталізм, або соціалізм в «чистому» вигляді,— а цей останній можливий буде лише після перемоги світового Жовтня.

«Ліві комуністи», виступаючи проти держкапіталізму, не враховували складності й різноманітності нашої економіки, не враховували існування різних господарських укладів, заперечували той факт, що дрібнобуржуазна стихія є головна небезпека. За *«лівими» фразами у «лівих комуністів» ховалася опортуністична політика, що відбивала інтереси дрібнобуржуазних верств населення, які боялися державного регулювання, обліку й контролю.*

«Ліві комуністи», відбиваючи власницькі інтереси дрібної буржуазії, виступили проти політики партії, яка висунула завдання підвищення продуктивності праці, боротьби з зрівнялівкою, проти

[1] *Ленін*, т. XXII, стор. 455.

політики, яка вказує на необхідність встановити різні категорії в оплаті праці та ряд заходів до підвищення продуктивності праці. Замість боротьби за підняття трудової дисципліни «ліві» домагалися встановлення «самодисципліни» без всяких декретів.

Лінію партії на необхідність всемірного використання буржуазних спеціалістів «ліві» розглядали як відмовлення від пролетарської політики. Тому партія повела рішучу боротьбу проти «лівих комуністів» — проти оборони «дрібнобуржуазної розбещеності» (*Ленін*).

Ленінські вказівки про боротьбу з дрібнобуржуазною розбещеністю, про підняття продуктивності праці, про організацію соцзмагання та «застосування примусу, щоб лозунг диктатури пролетаріату не споганювався практикою киселюватого стану пролетарської влади»,—всі ці вказівки мають життьове значення і в нашій політиці пізніших років боротьби за соціалістичну перебудову країни, за перемогу соціалізму.

Розвиток громадянської війни

Ленінський господарський план 1918 року зірвала громадянська війна, яка тоді розгорнулася. Наступ німецького війська призвів до того, що з допомогою і при підтримці німецького війська українські націоналісти захватили Україну, скинули радянську владу в тих частинах України, де вона була організована, і з допомогою німців поставили при владі уряд гетьмана Скоропадського. Вони зробили це при підтримці партій есерів та меншовиків.

На окраїнах Радянської республіки білогвардійці організували армію, яка повинна була відновити панування поміщиків і капіталістів. Генерал Краснов також з допомогою німців сформував армію, яка наступала на Царицин. На сході атаман Дутов організував білогвардійські загони козаків; на південному сході орудували Толстов та Філамонов з уральськими і астраханськими куркулями й козаками. Селяни відчули, що проти них знов іде старе панство, і піднялися на боротьбу. В цій боротьбі відбувалося різке розмежування між куркульськими елементами селянства, які підтримували контрреволюцію, і масою середняків та особливо бідноти, які були на стороні радянської влади, хоч нерідко середнє селянство виявляло в цій боротьбі хитання. Цими хитаннями середнього селянства значною мірою пояснювався ряд невдач на фронтах, коли досягнуті з великими зусиллями перемоги потім уступали місце поразкам. В цій боротьбі створювалася і виковувалася *Червона армія*, яка складалася з кращих загонів червоногвардійців, куди вливалися найреволюційніші елементи старої армії і нові сили робітників та селян, що підіймалися на боротьбу. 23 лютого 1918 р. був опублікований декрет про організацію робітничо-селянської Червоної армії. На травень 1918 року ми вже маємо «перехід від добровільної армії до примусової мобілізації робітників і бідніших селян».

Хоч в березні 1918 року наступ німецького війська припинився, проте «союзники», тобто англо-французькі капіталісти, організували новий похід проти радянської Росії. Першим виступив чехословацький корпус, який був сформований при Керенському з воєн-

нополонених чехів і словаків для боротьби проти німців. Союзники просили дозволити цьому чехо - словацькому корпусові перебратися через Владівосток, тобто через Сибірську залізницю, щоб на пароплавах вирушити в Францію для продовження боротьби з німцями. Цей дозвіл їм було дано. Як тільки чехо - словацький корпус дійшов до Волги, він за вказівкою англо - французьких капіталістів підняв повстання проти радянської влади: захопив лінію залізниці Пенза — Самара — Челябінськ до Іркутська і далі. Таким чином всю течію річки Волги при підтримці есерів і меншовиків захватило військо союзників. Хлібні райони — Волга, Урал, Сибір — були відрізані. В серпні 1918 року Самара, Симбірськ, Казань, Заволжя та ряд міст Сибіру були вже зайняті білогвардійцями.

З допомогою англо - французького війська, яке висадилося на півночі, була захоплена частина Мурманської залізниці; на південь на Кубані та Північному Кавказі, також при підтримці й під керівництвом англо - французьких капіталістів, генерал Денікін став організовувати добровольчу армію. Закавказзя захопило німецьке й турецьке військо. Під їх прикриттям, а пізніше під прикриттям англійців і французів, грузинські меншовики та азербайджанські мусаватисти захопили Грузію й Азербайджан (Баку), повівши війну проти селян і робітників. В Самарі утворився «Комитет Учредительного собрания» («Комуч»). Есери, а подекуди й меншовики брали участь в цих урядах. В Сибіру есери й меншовики — ця «демократична контрреволюція»— проклали шлях адміралові Колчаку, який з допомогою англійського, французького, чехо - словацького, японського війська та польських легіонів, з допомогою карних експедицій, поїздів смерті, генералів Аненкових, атаманів Семенових та Калмикових, баронів Унгернів, генералів Бакічів душив сибірських робітників і селян. Білогвардійці з допомогою англійців і французів, есерів і меншовиків підняли в Ярославлі повстання, яке призвело до значного зруйнування Ярославля.

Оточення Радянської Росії залізним кільцем блокади (Україна, Північний Кавказ, Поволжя, Сибір) військом імперіалістів та білогвардійців загострило продовольчий стан в країні.

Для оборони Радянської республіки та для боротьби з голодом треба було повести рішучий наступ на капіталістичні елементи міста й села.

Комітети бідноти. «Боротьба за хліб — боротьба за соціалізм»

Для боротьби з голодом, для об'єднання бідноти та боротьби з куркульством, яке мало лишки хліба, було організовано похід робітників на село. «Товариші - робітники! — писав Ленін.— Пам'ятайте, що становище революції критичне. Пам'ятайте, що врятувати революцію можете *тільки ви*; більше нікому.

Десятки тисяч добірних, передових, відданих соціалізмові робітників, які не піддадуться на хабар та на крадіж, які здатні утворити залізну дисципліну проти куркулів, спекулянтів, мародерів, хабарників, дезорганізаторів,— ось що необхідно»[1].

[1] *Ленін*, том XXIII, стор. 25.



Вгорі: В. І. Ленін влітку 1918 р.

Внизу: Ленін і Свердлов на Червоному майдані в 1918 році спостерігають літ аеропланів



«*Боротьба за хліб — це боротьба за соціалізм*», — під цим лозунгом ішла організація робітників для походу на село. Було видано ряд декретів, які встановлювали продовольчу диктатуру і надавали органам Наркомпроду надзвичайних повноважень для боротьби з куркульством.

Тов. Сталін поруч із керівництвом військовою роботою був призначений керівником продовольчої справи на півдні Росії. В кінці 1918 р. тов. Сталін перебуває в Царицині (Сталінград) і прямим проводом одержує від Леніна депешу: «про продовольство повинен сказати, що сьогодні зовсім не видають ні в Пітері, ні в Москві. Становище зовсім погане. Повідомте, чи можете вжити екстренних заходів, бо крім від вас добути нівідкіль. В Ярославлі повстання білих придушено. Симбірськ взято білими або чехами. Чекаю відповіді». Товариш Сталін відповідає Леніну: «... Запасів хліба на півночі Кавказу багато, але перерив шляху не дає можливості послати їх на північ... До відновлення шляху доставка хліба немислима. В Самарську й Саратовську губернії послана експедиція, але в найближчі дні не вдасться допомогти Вам хлібом. Днів через десять сподіваємося відновити лінію. Протримайтеся якнебудь... видавайте м'ясо і рибу, які можемо прислати вам вдосталь. Через тиждень буде краще»[1]. І в ці тяжкі дні тов. Сталіна посилає партія на найвідповідальніші участки боротьби.

Для того, щоб провести заходи радянської влади і партії на селі по вилученню хлібних лишків, по боротьбі з куркульством, по збиранню надзвичайного революційного податку, для того, щоб і на селі була *класова опора*, були утворені *комітети бідноти* (комбіди), а на Україні — *комітети незаможних селян* (комнезами). «І ми тепер зробили перший і величезний крок соціалістичної революції на селі», — так Ленін характеризував значення для зміцнення пролетарської диктатури на селі організації комбідів.

Комбіди мали величезне значення в боротьбі з куркульством, в справі перерозподілу конфіскованих земель і розподілу господарського інвентаря й худоби, реквізиції продовольчих лишків у куркулів та постачання продовольства центрам і Червоній армії. Після організації комбідів соціалістична революція, яка перемогла в жовтні 1917 року, докотилася до найглухіших сільських закутків. Яке величезне значення Ленін і вся партія надавали тоді комітетам бідноти, видно з того, що говорив про них Ленін у своїй доповіді на VIII з'їзді партії. Говорячи *про революцію на селі*, Ленін підкреслював, що, «...коли стали організовуватися комітети бідноти, — з цього моменту наша революція стала революцією *пролетарською*... І коли ми побачили, що на селі, влітку 1918 р., почалася і відбулася Жовтнева революція, тільки тоді ми стали на свою справжню пролетарську базу, тільки тоді наша революція (на селі — *Є. Я.*) не по прокламаціях, не по обіцянках і заявах, *а на ділі стала пролетарською*»[2]. Організація комітетів бідноти була дальшим етапом в розгортанні соціалістичної революції на селі. Через комбіди значною мірою відбувалося й збирання військових сил серед селянства.

---

[1] «Ленинский сборник» XVIII, стор. 198.
[2] *Ленін*, т. XXIV, стор. 125.

Декретъ

объ организаціи и снабженіи деревенской бѣдноты, принятый Всерос. Центр. Испол. Комитетомъ Сов. Раб., Солд., Крест. и Каз. Депутатовъ въ засѣданіи отъ 11-го іюня 1918 года.

§ 1

1. Повсемѣстно учреждаются волостные и сельскіе комитеты деревенской бѣдноты, организуемые мѣстными Совѣтами, при непремѣнномъ участіи продовольственныхъ органовъ и подъ общимъ руководствомъ Народнаго Комиссарата Продовольствія и Центральнаго Исполнительнаго Комитета. Всѣмъ Совѣтамъ предлагается немедленно приступить къ проведенію въ жизнь настоящаго декрета. Губернскіе и уѣздные Совѣты должны принять самое активное участіе въ организаціи Комитетовъ бѣдноты. На губернскіе и уѣздные Совѣты возлагается отвѣтственность за равной мѣрѣ съ волостными и сельскими Совѣтами за неукоснительное осуществленіе настоящаго декрета.

§ 2.

Избирать и быть избранными въ волостные и сельскіе комитеты бѣдноты могутъ быть всѣ безъ какихъ бы то ни было ограниченій, какъ мѣстные, такъ и пришлые жители селъ и деревень, за исключеніемъ занимающихъ кулаковъ и богатѣевъ, хозяевъ, имѣющихъ излишки хлѣба или другихъ продовольственныхъ продуктовъ, имѣющихъ торгово-промышленныя заведенія, пользующихся батрацкимъ или наемнымъ трудомъ и т. п.

Примѣчаніе: 1. Пользующіеся наемнымъ трудомъ для веденія хозяйства, не превышающаго потребительской нормы, могутъ избирать и быть избираемы въ комитеты бѣдноты.

§ 3.

Въ кругъ дѣятельности волостныхъ и сельскихъ комитетовъ бѣдноты входитъ слѣдующее:

1) Распредѣленіе хлѣба, предметовъ первой необходимости и сельско-хозяйственныхъ орудій.

2) Оказаніе содѣйствія мѣстнымъ продовольственнымъ органамъ въ изъятіи хлѣбныхъ излишковъ изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ.

§ 4.

Кругъ лицъ, снабженіе которыхъ хлѣбомъ, предметами первой необходимости и сельско-хозяйственными орудіями составляетъ обязанность волостныхъ и сельскихъ комитетовъ бѣдноты, опредѣляется самими комитетами.

Примѣчаніе: Постановленія, принимаемыя въ связи съ этимъ волостными и сельскими комитетами бѣдноты съ согласія уѣздныхъ продовольственныхъ органовъ, могутъ отмѣняться высшими продовольственными органами, если они противорѣчатъ основнымъ задачамъ организаціи деревенской бѣдноты.

§ 5.

Образуемые мѣстными продовольственными органами, въ зависимости отъ наличныхъ запасовъ и отъ степени нужды населенія, особые запасы хлѣба, предметовъ первой необходимости и сельско-хозяйственныхъ орудій поступаютъ въ вѣдѣніе волостныхъ комитетовъ бѣдноты.

§ 6.

Распредѣленіе по указанныхъ ниже льготныхъ условіяхъ хлѣба, предметовъ первой необходимости и сельско-хозяйственныхъ орудій между деревенской бѣднотой производится сельскими комитетами по спискамъ, составляемымъ ими же и утверждаемымъ волостными комитетами бѣдноты.

Примѣчаніе: Распредѣлительные списки, составляемые сельскими комитетами бѣдноты и утверждаемые волостными, могутъ быть опротестованы уѣздными и губернскими совѣтами и соотвѣтствующими продовольственными органами.

§ 7.

Распредѣленіе хлѣба, предметовъ первой необходимости и сельско-хозяйственныхъ орудій производится по нормамъ, вырабатываемымъ и утверждаемымъ губернскими продовольственными органами, съ строгимъ соотвѣтствіемъ съ общими планами снабженія Народнаго Комиссаріата по Продовольствію и нормами, устанавливаемыми губернскими продовольственными органами.

Примѣчаніе: Въ зависимости отъ степени нужды въ хлѣбѣ въ потребляющихъ районахъ и уѣздахъ изъятія хлѣба изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ, размѣры хлѣбнаго пайка, выдаваемаго бѣднотѣ, могутъ измѣняться въ разные періоды распредѣленія губернскими продовольственными органами.

§ 8

Впредь до особаго распоряженія Народнаго Комиссара Продовольствія устанавливаются слѣдующія правила распредѣленія хлѣба:

а) Изъ хлѣбныхъ излишковъ, изъятыхъ по опредѣленію Губернскихъ и Уѣздныхъ Совѣтовъ и соотвѣтствующихъ продовольственныхъ органовъ полностью изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ и свезенныхъ въ государственные хлѣбные склады до 15-го іюля с. г., выдача хлѣба деревенской бѣднотѣ производится по установленнымъ нормамъ безплатно, за счетъ государства.

б) Изъ хлѣбныхъ излишковъ, изъятыхъ изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ послѣ 15-го іюля, но не позднѣе 15-го августа с. г., выдача хлѣба бѣднотѣ производится по установленнымъ нормамъ за плату со скидкой 50% съ твердой цѣны.

в) Изъ хлѣбныхъ излишковъ, изъятыхъ изъ рукъ кулаковъ въ теченіе второй половины августа, выдача хлѣба деревенской бѣднотѣ производится по тѣмъ же нормамъ за плату со скидкой 25% съ твердой цѣны.

§ 9.

Впредь до особаго распоряженія Народнаго Комиссара Продовольствія, устанавливаются слѣдующія правила распредѣленія предметовъ первой необходимости и простѣйшихъ сельско-хозяйственныхъ орудій:

а) Въ волостяхъ, гдѣ къ 15-му іюля хлѣбные излишки по опредѣленію губернскихъ и уѣздныхъ Совѣтовъ и соотвѣтствующихъ продовольственныхъ органовъ, окажутся полностью изъятыми изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ, предметы первой необходимости и простѣйшія сельско-хозяйственныя орудія отпускаются бѣднотѣ со скидкой 50% съ установленныхъ цѣнъ.

б) Въ волостяхъ, гдѣ хлѣбные излишки будутъ изъяты изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ къ 15-му августу, предметы первой необходимости и простѣйшія сельско-хозяйственныя орудія будутъ отпускаться со со скидкой 25% съ установленныхъ цѣнъ.

в) Въ волостяхъ, гдѣ хлѣбные излишки окажутся изъятыми изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ въ теченіе второй половины августа, предметы первой необходимости и простѣйшія сельско-хозяйственныя орудія отпускаются бѣднотѣ со скидкой 15% съ установленныхъ цѣнъ.

§ 10.

Въ распоряженіе волостныхъ комитетовъ бѣдноты передаются сложныя сельско-хозяйственныя орудія для организаціи общественной обработки полей и уборки урожая деревенской бѣдноты, при чемъ за пользованіе такого рода орудіями плата не должна взиматься въ мѣстностяхъ, гдѣ волостными и сельскими комитетами бѣдноты будетъ оказываться энергичное содѣйствіе продовольственнымъ органамъ въ изъятіи излишковъ изъ рукъ кулаковъ и богатѣевъ.

§ 11.

Для осуществленія настоящаго декрета въ распоряженіе Народнаго Комиссаріата по Продовольствію отпускаются необходимыя денежныя средства въ необходимыхъ размѣрахъ, по мѣрѣ надобности, по постановленіямъ Совѣта Народныхъ Комиссаровъ.

Предсѣдатель Всероссійскаго Центральнаго Исполнительнаго Комитета Совѣтовъ Рабочихъ, Солдатскихъ, Крестьянскихъ и Казачьихъ Депутатовъ
Я. Свердловъ.

Предсѣдатель Совѣта Народныхъ Комиссаровъ
В. Ульяновъ (Ленинъ).

Секретарь Всероссійскаго Центральнаго Исполнительнаго Комитета **В. Аванесовъ.**

Декрет про організацію комітетів бідноти

Похід пролетарів на село та організація комітетів бідноти зміцнили радянську владу на селі і мали величезне політичне значення *в боротьбі за селянина - середняка* в період громадянської війни: «...середняк хникав, поки скидали буржуазію, поки влада рад не була ще *усталена*, через що і доводилось його нейтралізувати» (*Сталін*). Але нейтралітет середняка повинен бути доброзичливим, а не ворожим до радянської влади. Селянин - середняк ішов на величезні жертви ради перемоги над своїми віковічними ворогами. Середняк повинен був на досвіді переконатися, що союз пролетаріату й селянства є для нього надто необхідний, якщо він не хоче відновлення старого ладу, відновлення поміщицької кабали. Скрізь в тих областях, де тимчасово перемагала контрреволюція, сотнями, тисячами, десятками тисяч гинули селяни від карних експедицій, розстріляні, замучені, вирізалося і спалювалося цілі села, які вважали за радянські. Середняки бачили, що *тільки Червона армія, тільки радянська влада, тільки комуністична партія можуть захистити їх від помсти і розправи озвірілих колишніх хазяїв.*

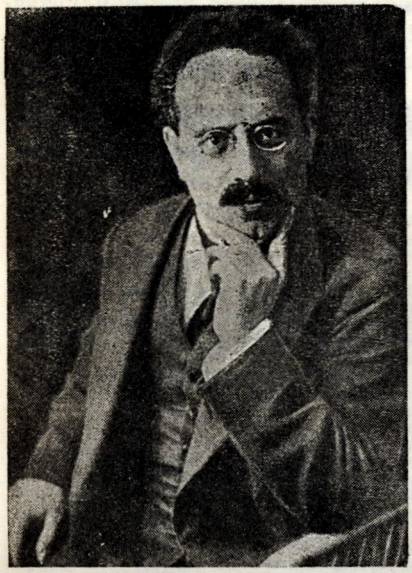
«Середняк став повертати до нас, коли він почав переконуватися, що буржуазія скинена «всерйоз», що влада рад зміцнюється, що куркуля переборюють. Червона армія починає перемагати на громадянських фронтах. Саме після такого перелому став можливим третій стратегічний лозунг партії, даний Леніним на VIII з'їзді партії: «...Спираючись на бідноту і встановлюючи міцний союз із середняком — вперед за соціалістичне будівництво»[1].

Розрив коаліції з лівими есерами

Коли ж громадянська війна загострилася, коли політикою комбідів куркуль був розбитий, *ліві есери* взяли участь в антирадянських виступах. Вони стали виразниками куркульської верхівки села, виступали гостро проти заходів радянської влади, скерованих на розкуркулювання села.

У зв'язку з укладенням Брестського миру ліві есери організували вбивство німецького посла графа Мірбаха, щоб викликати знов виступ Німеччини проти радянської влади. Ліві есери, скориставшись з того, що радянська влада довіряла їм відповідальні пости в армії і в ЧК, організували підчас V з'їзду рад (липень 1918 року) повстання, влаштувавши штаб у Трьохсвятительському переулку в Москві, захопили телеграф і розіслали скрізь телеграми про те, що радянська влада більшовиків повалена і що організується нова влада. Гармати лівих есерів були направлені проти Кремля. Проте повстання було придушене протягом одного дня. При чому частина лівих есерів тоді ж різко розійшлася з своєю партією і незабаром ввійшла в ряди комуністів. Одночасно з повстанням лівих есерів у Москві полковник Муравйов, який командував червоним військом на східному фронті, повернув військо і повів його на Москву під приводом того, що потрібно наступати на німця. Це була одверта зрада. Відстрілюючись при арешті, полковник Муравйов був убитий. Так закінчилась коаліція з лівими есерами, яка виявила

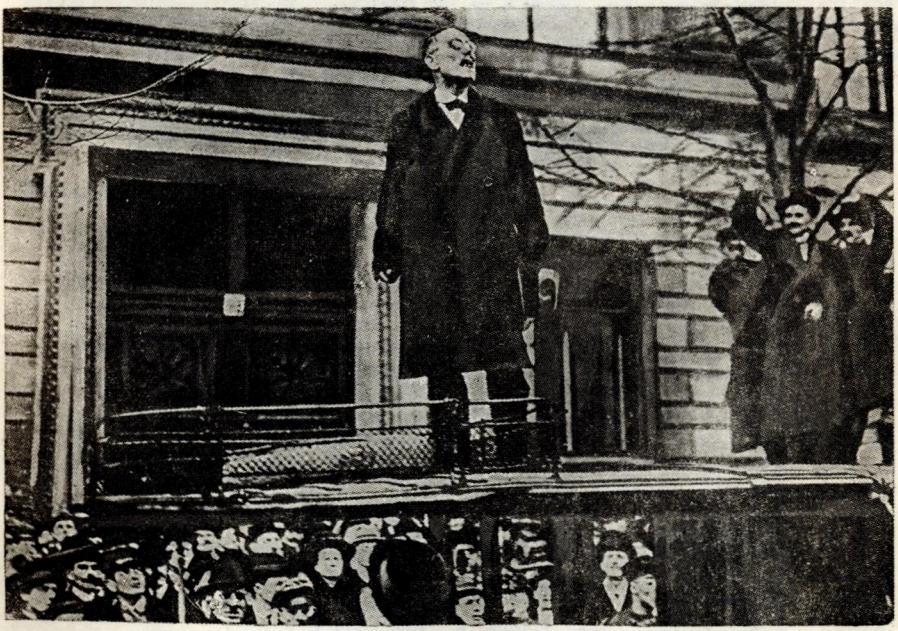
[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 219.



Карл Лібкнехт



Роза Люксембург



Карл Лібкнехт виступав на робітничому мітингу в листопаді 1918 р. в Німеччині

ПРАВДА

Постановление В. Ц. И. К. об аннулировании Брест-Литовского договора, принятое единогласно в заседании от 13 нояб. 1918 г.

Воля народов России, ненавидящих всех оккупированных областей и земель.

Всероссийский Ц. И. К. сим торжественно заявляет, что условия мира в Германией подписанные в Бресте 3 марта 1918 года различные акты и знамена, Брест-Литовский договор (равно и дополнительные соглашения, подписанные в Берлине 27 августа и ратифицированные В. Ц. И. К. 6 сентября 1918 г.), в целом и во всех пунктах объявляются уничтоженными.

Все включенные в Брест-Литовский договор обязательства, касающиеся уплаты контрибуции или уступки территорий и областей объявляются недействительными.

Последним актом правительства Вильгельма II, вынудившего этот насильнический мир, в целях ослабления и постепенного удушения Российской Социалистической Федеративной Республики и начала неограниченной эксплоатации окружающих Республику народов, была высылка Советского посольства из Берлина за его деятельность, направленную к ниспровержению буржуазно-Императорского режима в Германии. Первым актом восставших рабочих и солдат в Германии, низвергнувших императорский режим, было призыв посольства Советской Республики.

Брест-Литовский мир насилия и грабежа пал таким образом под соединенным ударами германских и русских пролетариев-революционеров.

Трудящиеся массы России, Лифляндии, Эстляндии, Польши, Литвы, Украины, Финляндии, Крыма и Кавказа, освобожденные германской революцией от гнета грабительского договора, предписанного германской военщиной, призваны ныне сами решать свою судьбу. На место империалистического мира должен придти социалистический мир, мир заключенный освободившимися от гнета империалистов трудящимися массами народов России, Германии и Австро-Венгрии. Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика предлагает братским народам Германии и бывшей Австро-Венгрии, в лице их советов рабочих и солдатских депутатов, немедленно приступить к урегулированию вопросов, связанных с уничтожением Брестского договора. В основу истинного мира народов могут лечь только те принципы, которые соответствуют братским отношениям между трудящимися всех стран и наций, и которые были провозглашены Октябрьской Революцией и отстаивались русской делегацией в Бресте. Все оккупированные области России будут очищены. Право на самоопределение в полной мере будет признано за трудящимися нациями всех народов. Все убытки будут возложены на истинных виновников войны — на буржуазные классы.

Революционные солдаты Германии и Австрии, создающие ныне в оккупированных областях солдатские Советы депутатов, вступив в связь с местными рабочими и крестьянскими Советами, будут сотрудниками и союзниками трудящихся в осуществлении этих задач. Братским союзом с крестьянами и рабочими России они излечат раны, нанесенные населению оккупированных областей германскими и австрийскими генералами, охраняющими интересы контр-революции.

Построенные на этих основах отношения международной России, Германии и Австро-Венгрии, будут не только мирными отношениями. Это будет союз трудящихся масс всех наций, в их борьбе за создание и укрепление социалистического строя на развалинах строя милитаризма, империализма и экономического рабства.

Этот союз трудящихся массы России, в лице Советского правительства, предлагают народам Германии и Австро-Венгрии.

Они надеются, что к этому могущественному союзу освободившихся народов России, Польши, Финляндии, Украины, Литвы, Прибалтики, Крыма, Кавказа, Германии и Австро-Венгрии примкнут народы всех остальных стран, ныне еще обезсиленных ига империалистов. Впредь же со этого момента, этот союз народов будет сопротивляться всякой попытке навязать народам капиталистический гнет чужеземной буржуазии.

Освобожденные германской революцией от ига германского империализма народы России, тем менее согласятся подчиниться игу империализма англо-американского или японского. Правительство Советской республики предложило всем державам, ведущим с ними войну, мирное соглашение. Впредь же до того момента, когда трудящиеся массы этих держав заставят свои правительства принять мир с рабочими, крестьянами и солдатами России, — правительство Республики будет, опираясь ныне на революционные силы всей средней и восточной Европы, сопротивляться попыткам, вновь ввергнуть Россию под иго рабства чужеземному и туземному капиталу.

Приветствуя население всех областей освобожденных от ига германского империализма, Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика зовет трудящиеся массы этих областей к братскому союзу с рабочими и крестьянами России и обещает им полную, да ныне идущую поддержку в их борьбе за установление на их землях социалистической власти рабочих и крестьян.

Насильнический мир в Брест-Литовске уничтожен.

Да здравствует истинный мир—мировой союз трудящихся всех стран и наций!

Председатель В. Ц. И. К. Я. СВЕРДЛОВ.

Председатель С. Н. К.
УЛЬЯНОВ (ЛЕНИН).

Секретарь В. Ц. И. К. В. АВАНЕСОВ.

Постанова ВЦВК про анулювання Брестського миру

загальний для дрібнобуржуазних партій закон, що в період гострих класових сутичок між пролетаріатом, з одного боку, і буржуазією — з другого, дрібна буржуазія є хитким клас. Дрібнобуржуазна природа лівих есерів виявилася в цей період цілком, коли на селі революція стала на соціалістичні рельси, спираючись на комітети бідноти та посилюючи боротьбу з куркульством.

Революція в Німеччині

На початку листопада 1918 року вибухнула німецька революція, першим результатом якої стало те, що Брестський мирний договір перестав для нас існувати. Це був момент величезного піднесення релюційного ентузіазму мас. Радянське військо, яке організувалося на цей час, вирушило на захід і радянська влада була організована в цілому ряді областей: в Естонії, Латвії, Литві, на Україні, в Білорусії. Проте революція в Німеччині становила далеко більше труднощів, ніж у нашій країні. Утворені в Німеччині ради не були ні органами боротьби за повстання, ні органами влади. На чолі рад стали зрадники робітничого класу — німецькі меншовики, і виконуючи соціальне замовлення своїх хазяїв — буржуазії, возглавили ради для того, щоб їх обезглавити. Німецькі меншовики постаралися перетворити ради в охвістя буржуазного парламенту. Ради, керовані меншовиками, скоро втратили своє революційне значення і вмерли безславною смертю. Німецька комуністична партія (вірніше союз «Спартак» на чолі з Карлом Лібкнехтом і Розою Люксембург) ще тільки розгортала свою діяльність. Союз був обезглавлений в найсерйозніший момент: в січні 1919 року Роза Люксембург і Карл Лібкнехт були по-звірячому забиті білогвардійцями при допомозі й підтримці німецьких меншовиків. Пролетарська революція шанує цих героїв пролетарської боротьби, а катів її — Носке, Еберта, Зеверінга — історія навіки прикувала до ганебного стовпа.

Література до розділу п'ятнадцятого.

Ленін, Промови на II з'їзді рад, Твори, т. XXII, стор. 7 — 24.
Ленін, Резолюція ЦК і ультиматум меншості. Там же, ст. 36 — 39.
Ленін, Тези про Установчі збори. Там же, стор. 131 — 134.
Ленін, Промова про націоналізацію банків. Там же, стор. 142 — 144.
Ленін, Проект положення про робітничий контроль. Там же, стор. 25—26.
Ленін, Тези про мир. Там же, стор. 133 — 139.
Ленін, Дивне й потворне. Там же, стор. 237 — 303.
Ленін, Як організувати змагання. Там же, стор. 142 — 144.
Ленін, Чергові завдання радянської влади. Там же, ст. 435 — 468.
Ленін, Доповідь про боротьбу з голодом. Твори, т. XXIII, стор. 47 — 65.
Ленін, Цінні визнання Пітіріма Сорокіна. Там же, стор. 283 — 296.
Сталін, Про три основні лозунги партії в селянському питанні, Питання ленінізму, стор. 213 — 220.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

ВОЄННИЙ КОМУНІЗМ

Соціально-економічна суть воєнного комунізму

Воєнно-політичний союз робітничого класу й селянства

В жовтні 1917 р. за партією пролетаріату йшли не тільки робітничий клас і переважна частина селянської бідноти,— боротьба з поміщиками і дворянами об'єднала *переважну* масу селянства навколо партії пролетаріату. «Оскільки Жовтнева революція доводила до кінця буржуазну революцію, вона повинна була зустрічати співчуття з боку всіх селян» *(Сталін)*. Як тільки селянство відчуло, що поміщиків уже немає, як тільки став можливий захват величезного земельного фонду поміщиків, найміцніша економічно частина селянства — куркульство — подекуди скористалася з першого періоду неполадок і захопила собі значну частину поміщицької спадщини. Куркульська, заможна частина селянства через це поставилася вороже і до закону про соціалізацію землі і особливо до тих заходів радянської влади, які були скеровані на «розкуркулювання» села, на піднесення економічного стану бідноти коштом поміщицької спадщини та коштом багатих селян-куркулів.

Громадянська війна, що почалася, вимагала зосередження в руках держави продовольчих та інших джерел для розподілу їх серед пролетарських мас і біднішої частини селянства. У цій громадянській війні куркульська частина селянства скрізь стала на сторону контрреволюції. На одній стороні революційної барикади — на стороні контрреволюції — утворився через це досить стійкий єдиний фронт колишніх поміщиків і капіталістів, до якого приєдналася, якому допомагала дрібнобуржуазна «демократія», в особі партії есерів, меншовиків і тих верств заможного, багатого селянства та козацтва, торговців, частини спеціалістів, чиновників і загалом міщанської інтелігенції, які за ними стояли. А на другій стороні барикади — на стороні революції — утворився фронт пролетаріату і селянської бідноти. Між цими двома силами, схиляючись далеко ближче до пролетаріату, стояла основна, середняцька маса селянства, тимчасові хитання якої в окремих районах давали можливість класовим ворогам пролетарської революції здобувати тимчасові перемоги. Буржуазію, яка боролася за відновлення колишніх, дожовтневих відносин, або, вірніше, дореволюційних відносин, за поворот до поміщицько-буржуазних порядків, підтримували «союзники» — західно-европейські, американські та японські імпе-

ріалісти,— бо російська буржуазія, борячись проти першої в світі держави нового типу, радянської держави, виконувала також завдання *міжнародного* імперіалізму.

Оборона радянської республіки від російської та міжнародної контрреволюції вимагала переходу до політики воєнного комунізму.

Воєнний комунізм виявлявся головним чином в тому, що *борющийся пролетаріат примушений був з метою оборони, самоохорони і самооборони, з метою найекономнішого і найбережливішого використання джерел продовольства та запасів сировини, які були в країні,— здійснити ряд необхідних заходів, які зачіпали економічні інтереси не тільки імперіалістів і поміщиків, але й інтереси дрібних виробників.* Ми примушені були для оборони й захисту радянської влади розв'язувати всі питання господарські й інші з точки зору того, оскільки вони розв'язують *основне, воєнне* завдання — завдання боротьби з контрреволюцією та інтервенцією. Ми примушені були націоналізувати не тільки велику й середню промисловість,— в цей період значною мірою була націоналізована й дрібна промисловість,— але й кустарне виробництво. Ми примушені були *заборонити вільний продаж хліба, жорстко проводити хлібну монополію*, введену ще при уряді Керенського, зважаючи на значне скорочення посівної площі та вичерпання запасів. *Перед лицем економічної і воєнної блокади радянська влада повинна була ввести реквізицію майна, реквізицію сировини, що залишилися у колишніх власників фабрик і заводів та у купців.*

Ми ввели продрозверстку, яка означала вилучення всіх лишків у селянства понад мінімальну норму, необхідну для задоволення потреб селянської сім'ї. Через продовольчу розверстку радянська влада дістала необхідну кількість продовольства для оборони країни.

Скасування вільної торгівлі, при відсутності в той час налагодженого торгового апарату, при необхідності створювати цей розподільчий торговий апарат в умовах найтяжчої руїни, брак продуктів і товарів фабрично - заводського виробництва призвели до того, що постачання було цілком недостатнє і ми не задовольняли навіть мінімальної потреби не тільки села, але й міста. Особливо ж надзвичайно мало дістало за ці роки село. Кооперація ще не відігравала тієї ролі, якої вона набула пізніше.

Партія повинна була ввести *загальну трудову повинність*, яка торкалася рішуче всіх класів. В обстанові, яку ми переживали, це притягнення буржуазії до фізичної праці, до роботи мало не тільки політичне значення.

«Хто не працює — той не їсть» — цей лозунг радянська влада перетворювала в життя. Буржуазії не притягувалося до Червоної армії,— вона складала тилове ополчення. Цей захід відповідав положенню Радянської конституції.

Велику роль в цей період відіграли *комуністичні суботники та комуністичні воскресники*, почин яким поклали робітники - залізничники Московсько - Казанської залізниці. Це був «великий почин» комуністичної праці. Особливо велике значення мали суботники й воскресники в містах, на залізницях, на фабриках і заводах. Трудно підрахувати всю суму людської праці, вкладеної в ці комуністичні суботники. На певний період вони запалили

трудовий ентузіазм мас, уможливили розгорнути значні роботи по відбудуванню транспорту, приведенню в порядок зруйнованих фабрик і заводів, пуску в ход цих підприємств, по очищенню міст, приведенню в порядок, санітарний стан громадських установ, лікарень, казарм, по збору білизни й одягу для Червоної армії і т. п. Ці суботники допомогли значною мірою ввести свідому трудову дисципліну. В них брали участь поруч із робітниками фабрик і заводів, поруч із обивателями, які заражалися цим трудовим ентузіазмом, і найвідповідальніші працівники держави, члени ЦК партії. В комуністичних суботниках брали не раз участь Ленін та інші члени ЦК й радянського уряду, тягаючи на собі поліна та іншу вагу.

Воєнний комунізм вимагав здійснення цілого ряду заходів, які були тяжкими для маси трудового населення, але які були необхідні для переможного закінчення громадянської війни, як от: гужова повинність, праця по очищенню залізничних шляхів від снігових заметів, повинність по підвозу дров та інших видів палива до залізниць і до міст, коли країна переживала паливну кризу, руйнувалася водогінна сіть, зупинялися фабрики й заводи, коли через брак палива припиняли роботу електричні станції; а також здійснення ряду заходів чисто воєнного характеру на фабриках і заводах. В ці роки провадився державний розподіл не тільки сільськогосподарських продуктів, але й тих невеликих запасів фабрично - заводських продуктів, які мала держава, по картковій системі, початок якій було покладено ще в період імперіалістичної війни.

Всі ці заходи входили *в економічну систему воєнного комунізму*. Природно, що це повело до *ступневого відмирання грошово - товарного обігу*. До того ж гроші знецінювалися новими й новими емісіями (випуском паперових грошей), а золотий і срібний обіг зовсім припинився, і гроші, які намагалася ховати буржуазія, знецінювалися з кожним днем.

З класової точки зору період воєнного комунізму характеризується *воєнно - політичним союзом робітничого класу з основними масами селянства*. Робітничий клас, гегемон революції, приносив величезні жертви, керуючи боротьбою трудящих мас. Інтереси основної маси селянства збігалися з інтересами пролетаріату в обороні радянської влади та здобутків Жовтневої революції, і на цій основі в огні громадянської війни був закріплений воєнно - політичний союз пролетаріату з селянством. Але цей воєнно - політичний союз був можливий саме тому, що мав певну економічну основу: пролетаріат постачав нашій Червоній армії зброю і спорядження та керував боротьбою проти внутрішньої і зовнішньої контрреволюції, а селянство постачало харчі робітничому класові й Червоній армії. Ленін писав, що воєнно - політичний союз пролетаріату й селянства «... не міг би держатися і кількох тижнів без певного економічного союзу названих класів (пролетаріату й селянства.— *Є. Я.)*. Селянин одержав від робітничої держави всю землю й оборону від поміщика, від куркуля; робітники одержували від селян харчі й позику до відбудування великої промисловості»[1].

[1] *Ленін*, т. XXVI, стор. 430.



Ворошилов × і Буденний ×× на суботнику по розвантаженню дров



Тов. Петровський на суботнику

Ось чому при всьому незадоволенні селянства продрозверсткою, трудовою і гужовою повинністю, при незадоволенні іншими видами тягот і повинностей, які накладала на нього громадянська війна, середняк, хоч і хитаючись, вкупі з робітничим класом і за його проводом боровся проти контрреволюції.

Організація Всеросійської надзвичайної комісії (ВЧК)

Через здійснення всіх цих заходів радянської влади економічна влада буржуазії була зламана. Правда, буржуазія ще не втрачала надії на відновлення свого панування. Вона всяко допомагала білогвардійцям в усіх їхніх починах. Політичні змови, спроби організації повстань, терор по відношенню до представників радянської влади, воєнна інтервенція імперіалістів і підтримка ними білогвардійських армій — все це примусило першу Республіку рад дати збройну відсіч не тільки на фронтах, але й всередині країни. *Відповіддю на білий терор буржуазії, відповіддю на розпочату буржуазією громадянську війну був червоний терор революції.* Він був, як говорив Маркс, одним із засобів «плебейської розправи» з класовими ворогами пролетаріату. Він був *нещадним способом переходу від оборони* революції до наступу на класового ворога. Звичайно, військово - обложний стан, який ми мали в країні в ці роки, терор по відношенню до буржуазії, заходи воєнного комунізму, які ми проводили,— *всі ці заходи були вимушеними* при незвичайно тяжкому становищі Радянської держави, оточеної кільцем імперіалістичного та білогвардійського війська.

Оборона проти вибухів зсередини, повстань білогвардійців, саботажу чиновників, опору куркульства, анархічної розхлябаності тих малосвідомих трудових елементів, які відчули, що старої хазяйської палки над ними немає, а свідомої трудової дисципліни ще не засвоїли, не виробили,— вимагала рішучого *придушення* контрреволюційної буржуазії, рішучої з нею *розправи.* Органом цього придушення буржуазії, розправи з нею, боротьби з контрреволюцією і була Всеросійська надзвичайна комісія — ВЧК, створена з ініціативи Леніна наприкінці грудня 1917 року (пізніше ОДПУ). На чолі її поставлена була людина з залізною волею і палкою душею більшовика - революціонера — Фелікс Едмундович Дзержинський. Відповідаючи ренегатові Каутському на питання, для чого потрібна диктатура пролетаріату, Ленін наводив думку Маркса й Енгельса в цьому питанні: «Для того, щоб зламати опір буржуазії,— для того, щоб завдавати реакціонерам страху, для того, щоб підтримати авторитет збройного народу проти буржуазії, для того, щоб пролетаріат міг насильно придушити своїх противників»[1].

Це завдання завдавати страху реакціонерам, насильно придушувати противників пролетарської диктатури, боротися з контрреволюцією, саботажем, шкідництвом, успішно виконувала ВЧК — ОДПУ.

«Буржуазія, як колись феодальне дворянство, не може уступити свого історичного місця новому класові без самої одчайдушної,

[1] *Ленін*, т. XXIII, стор. 353.



Один із комсомольських суботників допомоги транспорту



Комсомольський суботник по очищенню станційних шляхів

самої шаленої боротьби. Через це насильство буржуазії може бути зламане тільки суворим насильством пролетаріату. Завоювання влади пролетаріатом є насильне повалення буржуазної влади, *зруйнування* капіталістичного державного апарату (буржуазної армії, поліції, бюрократичної ієрархії, суду, парламенту і т. ін.) і *заміна його новими* органами пролетарської влади, які є насамперед знаряддям придушення експлуататорів»[1].

Що червоний терор пролетаріату був відповіддю на терор буржуазії, показують численні факти білого терору, скеровані проти вождів більшовицької партії. Есери намагалися висадити поїзд, в якому Раднарком переїжджав з Петрограда в Москву. Після цього есерка Конопльова стріляла в автомобіль, в якому їхав Ленін. Есери вбили Володарського й Урицького, найвідданіших справі революції більшовиків. 30 серпня 1918 р. есерка Каплан поранила Леніна після мітинга на заводі колиш. Міхельсона. 2 вересня на пропозицію Я. М. Свердлова ВЦВК ухвалив постанову про масовий червоний терор проти буржуазії та її агентів. Червоний терор здійснювала пролетарська диктатура, придушуючи контрреволюціонерів і зміцнюючи революційний тил в ім'я успішної боротьби на фронтах громадянської війни.

В цих умовах громадянської війни виняткову роль відіграла наша Червона армія.

Червона армія.

Червона армія виростала в процесі громадянської війни, вона формувалася з частин Червоної гвардії і революційних частин старої армії. Велику роль в її формуванні, в наданні їй пролетарської дисципліни відіграли перші робітничі дивізії, сформовані в промислових районах. До неї ж влилися партизанські частини, які формувалися іноді стихійно з селян і робітників, що бралися до зброї, щоб дати відсіч білогвардійщині. Історія громадянської війни знає багато імен героїв цієї війни, керівників, як Ворошилов, Чапаєв, Буденний. Будівниками та вдохновителями цієї армії були *Ленін і вся партія*. Величезну роль у ній відіграли партійні організації та інститут політичних комісарів. Найближчими помічниками Леніна в справі організації Червоної армії були *Сталін*, *Фрунзе*, *Ворошилов*. Їм же величезною мірою належить заслуга організації перемог над білогвардійськими генералами та військом інтервентів.

Не слід забувати, що в нашій Червоній армії брали участь *інтернаціональні частини*: угорські, німецькі, латишські, чешські, китайські загони, які вливалися в Червону армію і йшли на боротьбу пліч-о-пліч з російськими, українськими та іншими червоноармійцями, розглядаючи правильно цю громадянську війну як війну проти імперіалістів *усього світу*. У війську інтервентів, в тилу, ми вели революційну роботу, і громадянська війна знає такі факти, як повстання матросів французького окупаційного флоту в Чорному морі під керівництвом тов. Андре Марті. Червона армія в огні громадянської війни загартувалася, політично й органі-

[1] Програма Комінтерну.



Ф. Е. Дзержинський



В. І Ленін під час параду Всеобуча в 1918 р. на Червоному майдані в Москві

заційно виросла, зміцніла, здобула величезну заслужену пошану серед мас трудящих не тільки в СРСР, але і в інших країнах.

Червона армія стала справжньою армією світової пролетарської революції. Таку армію можуть створити тільки ради. «...Ради суть новий державний апарат, який дає, поперше, озброєну силу робітників і селян, при чому ця сила не відірвана від народу, як сила старої постійної армії, а найтісніше з ним зв'язана; у воєнному відношенні ця сила незрівняно могутніша, ніж попередні; в революційному відношенні вона незамінима нічим іншим»[1]. Перевірка в боях показала правильність цієї оцінки.

Партійні мобілізації на фронти громадянської війни відігравали велику роль в роботі парторганізації. В липні 1918 р. на чехословацький фронт було мобілізовано 20% комуністів, весною 1919 р. на південний і східний фронти — від 20 до 50%, а в прифронтовій смузі,— до 100%. Партія мобілізувала комуністів на боротьбу за хліб (продзагони), на паливні, транспортні ділянки боротьби, все підпорядковуючи одному завданню — боротьбі за перемогу над контрреволюцією. Партія проводила масові мобілізації комуністів в армію,— політпрацівники, комісари та політбійці були кістяком Червоної армії.

Робота партійних організацій, від ЦК до низового осередку, була підпорядкована воєнним завданням, завданням оборони країни. По-воєнному працювали парторганізації: суворий централізм, військова дисципліна, концентрація всіх сил і засобів на бойових участках боротьби, швидке й чітке виконання партійних наказів,— все це забезпечило нашу перемогу. «Велика честь бути організатором наших перемог належить великому колективу передових робітників нашої країни — Російській Комуністичній Партії» *(Сталін)* на чолі з Центральним комітетом партії та її вождем В. І. Леніним.

Слід відзначити велику роль в справі організації і зміцнення Червоної армії, яка випала на долю комсомолу та профспілок. Сотні і тисячі комсомольців загинули на фронтах, беручи участь в найнебезпечніших місцях, в авангарді, доказавши на ділі безмежну відданість ленінській партії.

Профспілки брали велику участь в мобілізації робітничої маси, в організації Червоної гвардії, в організації робітничих дивізій, в матеріальній допомозі, в політичному вихованню всього пролетаріату в дусі активного сприяння організації Червоної армії.

Тов. Сталін в громадянській війні

В знищенні контрреволюції та інтервенції поруч із *Леніним* відіграв вирішальну роль тов. *Сталін*. Він брав найдіяльнішу участь у виробленні наших стратегічних планів і керував найбільшими операціями. В найтяжчі для республіки моменти партія посилала тов. Сталіна на найвідповідальніші участки фронту. На колчаківському фронті, під Пітером, на півдні проти Денікіна,— скрізь «де утворювалося напружене становище, залізна рішуча воля

[1] *Ленін*, т. XXI, стор. 258.

тов. Сталіна зупиняла втікачів, запалювала частини, вела їх впевнено до перемоги».

Колчак почав свій похід ще наприкінці 1918 року. Зосередивши ударний кулак на північному участку свого фронту під командуванням генерала Гайди, Колчак перейшов у наступ в районі Пермі, відсунув нашу III армію, взяв Пермь і швидко вирушив до Вятки. Колчак розраховував своїм правим флангом прорватися до Котласа, з'єднатися там з інтервентами, які йдуть з півночі, і разом з ними вирушити на Москву. На фронті утворився катастрофічний стан. Втомлені і виснажені безперервними боями червоні частини, не маючи резервів, швидко відступали під натиском противника.

«Є ряд партійних повідомлень з-під Пермі,— телеграфував Ленін в Реввійськраду,— про катастрофічний стан армії та про п'янство. Я думав послати Сталіна...»

На пропозицію Леніна, ЦК призначив комісію в складі тт. Сталіна і Дзержинського і послав її в район Вятки для ліквідації прориву. Тов. Сталін незадовго перед цим — восени 1918 року,— з доручення ЦК, взяв участь в обороні Царицина. Під його керівництвом йшла блискуча оборона цього міста, яке ввійшло в історію громадянської війни під назвою Червоного Вердена. Під керівництвом тов. Сталіна цілком були реорганізовані червоні частини; розпорошені, напівпартизанські загони були зібрані в міцний кулак і не тільки оборонили Царицин, але й розгромили ворога, відкинувши його далеко на Дон. І тут, під Вяткою, тов. Сталін рішуче й швидко виправив становище: провів серйозну чистку радянських і партійних установ в тилу, організував ревкоми в містах, перебудував усю партійну й радянську роботу, кинув на фронт добре перевірені поповнення і не тільки припинив наступ ворога, але й перевів наші частини в успішний контрнаступ. План Колчака об'єднатися з інтервентами на півночі і створити загрозу Москві був розладнаний остільки, що більше до нього Колчак не повертався за всю свою кампанію.

Колчак швидко міняє план. Він вирішує підвезти резерви з Сибіру, де з допомогою інтервентів йому вдалося провести мобілізацію, і ввесь удар скерувати в центр, прямо на Волгу, щоб біля Саратова з'єднатися з генералом Денікіним і разом вирушити на Москву.

«Головне — не зупинятися на Волзі,— писав Денікін в листі, який потрапив в наші руки після захвату штабу Грішина-Алмазова,— а бити далі на серце більшовизму, на Москву... Я сподіваюсь зустрітися з вами в Саратові. Поляки робитимуть своє діло, щождо Юденіча, він готовий і не загаїться вдарити на Петроград» [1].

За новим планом Колчака, на генерала Юденіча, який стояв на чолі контрреволюції на Заході (в Прибалтиці, під Петроградом), було покладено завдання відтягти увагу від східного фронту атакою на Петроград. Республіка знов опинилася в надзвичайно небезпечному становищі. На сторону противників перейшли залоги

[1] *Сталин*, К военному положению на юге, «Правда» № 293 від 28/XII—1919 р.

фортів «Красная горка» і «Серая лошадь» під самим Петроградом, а в штабі фронту була викрита контрреволюційна змова: військові спеціалісти передавали противникові всі плани червоного командування. Ворог підійшов до самого міста. Центральний комітет знов посилає тов. Сталіна рятувати становище.

Протягом трьох тижнів тов. Сталін проробив грандіозну творчу роботу, добився перелому, захватив форти, які були збунтувалися, і примусив ворога швидко відійти, залишаючи в наших руках полонених, гармати, кулемети. Петроград був врятований.

«Слідом за «Красной горкой»,— телеграфував тов. Сталін Леніну про перелом,— ліквідована «Серая лошадь», гармати в них у повному порядку... Морські спеціалісти запевняють, що взяття «Красной горки» з моря перевертає всю морську науку. Мені залишається тільки оплакувати, так звану, науку. Швидке взяття «Горки» пояснюється самим грубим втручанням з мого боку і взагалі цивільних в оперативні справи, яке доходило до скасування наказів по морю і континенту та нав'язування своїх власних. Вважаю за свій обов'язок заявити, що я й надалі буду діяти таким чином, не вважаючи на всю мою пошану до науки»[1].

Розгром ворога під Петроградом полегшив нашу боротьбу і проти Колчака.

Після Колчака інтервенти висунули Денікіна, постачивши йому всі бойові припаси. Радянська Росія знов опинилася в надзвичайно небезпечному становищі. Хоч основний хлібний район — Сибір — був повернутий героїчною Червоною армією, але в руках Денікіна був увесь Південь, всі основні райони палива,— Донбас, Грозний, Баку були відрізані, до того ж Денікін швидко просунувся до центру і створив загрозу Тулі, головному джерелу постачання нашій армії набоїв, гвинтівок, кулеметів!

Центральний комітет для врятування становища знову послав тов. Сталіна на південь, погодившись при цьому з такими його пропозиціями: 1) Троцький не повинен втручатися в справи південного фронту, 2) з південного фронту повинен бути відкликаний ряд працівників, які, на думку Сталіна, непридатні для відновлення становища на фронті, 3) на фронт повинні бути командировані нові, свіжі працівники, які забезпечать виконання директив Центрального комітету.

На фронті тов. Сталін застав надзвичайно тяжку обстанову. Фронт розтягся дугою від Волги до кордону з Польщею, при чому центральна частина дуги ввесь час випиралася противником, який наступав в сторону Тули. Для розгрому Денікіна командування до приїзду тов. Сталіна розробило план, по якому головний удар завдалося в тил Денікіна — від Царицина на Новоросійськ через донські степи. План командування на перший погляд нібито відповідав усім вимогам воєнної науки: удар завдавалося по найкоротшій відстані, червоні частини заходили глибоко в тил Денікіна і відрізали його від Кубані й Кавказу. Але в громадянській війні не можна спиратися на голі доводи воєнної науки. Як і під Петроградом, де тов. Сталін відкинув плани, побудовані за всіма правилами

[1] *Ворошилов*, Сталин и Красная армия, стор. 20, 1930 р.



Один в плакатів, випущених в період наступу генерала Юденіча на Петроград

воєнної науки, але без врахування всієї соціально - класової обстанови, так і тут тов. Сталін піддав гострій критиці старий план і запропонував ЦК свій план розгрому Денікіна.

«Цими днями,— писав тов. Сталін в ЦК,— Главком дав Шорину директиву про наступ на Новоросійськ через донські степи по лінії, по якій, можливо, і зручно літати нашим авіаторам, але вже цілком неможливо буде бродити нашій піхоті й артилерії... необхідно тепер же, не тратячи часу, змінити вже скасований практикою старий план, замінивши його планом основного удару через Харків — Донецький басейн на Ростов: поперше, тут ми будемо мати оточення не вороже, навпаки,— симпатизуюче нам, що полегшить наше просування; подруге, ми дістаємо найважливішу залізничну сіть (донецьку) і основну артерію, яка живить армію Денікіна,— лінію Воронїж - Ростов... Потретє, цим просуванням ми розсікаємо армію Денікіна на дві частини, з яких Добровольчу залишаємо на поживу Махнові, а козачі армії ставимо під загрозу заходу їм в тил; почетверте, ми дістаємо можливість посварити козаків з Денікіним, який (Денікін) на випадок нашого успішного просування постарається пересунути козачі частини на захід, на що більшість козаків не згодиться... Поп'яте, ми дістаємо вугіль, а Денікін залишається без вугілля. З ухваленням цього плану не можна гаятися»[1].

Центральний комітет погодився з планом т. Сталіна і Ленін наказав скасувати стару директиву главкома. Головний удар було завдано Денікіну по лінії Харків — Донбас — Ростов. Розкладуваний широким партизанським рухом в тилу, Денікін після жорстокої відсічі під Орлом відступив, а потім і швидко покотився на південь, особливо після розгрому його кіннотою Буденного.

VIII з'їзд партії (18—23 березня 1919 р.) Обговорення й ухвалення програми партії.

В незвичайно трудній обстанові громадянської війни, яка йшла з перемінним успіхом, коли поруч з великими перемогами були й не менш великі поразки, відбувався VIII з'їзд партії (18 — 23 березня 1919 р.). Делегати з'їзду представляли 313 тис. членів партії. На цьому з'їзді була ухвалена *нова партійна програма* на основі тих вказівок, які були дані на VII з'їзді. При обговоренні програми у нас не було спорів про те, чи треба вносити в партійну програму характеристику імперіалізму, якої не було в нашій старій програмі. Вся особливість ленінської лінії полягає в тому, що Ленін зумів учення Маркса правильно застосувати в зовсім нових умовах епохи імперіалізму й пролетарських революцій[2]. «... Якщо в старій програмі партії тільки як ціль боротьби соціалістичної партії намічалася диктатура пролетаріату, то тепер, коли диктатура пролетаріату

---

[1] *Ворошилов*, Сталин и Красная армия, стор. 20, 1930 р.

[2] Це треба мати на увазі, бо нерідко ми бачимо таких «учителів ленінізму» (Г. Зінов'єв), які думають, що ленінізм є вчення, яке можна застосувати тільки до *російських* умов, і що заслуга Леніна полягає в тому, що він зумів учення Маркса застосувати до своєрідних умов *російської* дійсності. Це є відмовлення визнати безперечний факт, що ленінізм є інтернаціональна теорія — «марксизм епохи імперіалізму і пролетарських революцій».



Плакат, який поширювали під час наступу Червоної армії на Денікіна

завойована, треба в програмі вказати на порівняння двох систем — буржуазної демократії і радянської держави, яка є новою формою існування диктатури пролетаріату». У вступній частині програми ми маємо також вказівки на необхідність принципіального, рішучого розриву і нещадної боротьби з буржуазним перекрученням соціалізму, яке перемогло в офіціальних соціалістичних і соціал-демократичних партіях. Програма нашої партії викриває, з одного боку, «течію опортунізму і соціал-шовінізму, соціалізму на словах, шовінізму на ділі, прикриття оборони грабіжницьких інтересів своєї національної буржуазії брехливими лозунгами оборони вітчизни як взагалі, так і особливо під час імперіалістичної війни 1914 — 1918 рр. Програма нашої партії вимагає, з другого боку, боротьби з течією центру, яка також є буржуазним перекрученням соціалізму і хитається між соціал-шовіністами та комуністами ($2^1/_2$ Інтернаціонал, Отто Бауер, Гільфердінг та ін.).

Спори в програмних питаннях відбувалися з приводу того, чи треба давати в програмі змалювання капіталістичного ладу в цілому. Проти цього виступив тов. Бухарін, який вважав, що «нам необхідно тільки дати аналіз епохи фінансового капіталізму, бо це головне, що визначає стан світової економіки і світової політики». Ленін проти цього заперечував. Він говорив, що «коли написати програму так, як хотів тов. Бухарін, — ця програма буде невірна. Вона буде, можливо, відтворювати краще, що сказано про фінансовий капіталізм та імперіалізм, але не відтворить дійсності, тому що в цій дійсності якраз такої цільності немає». Ленін вказував на те, що «той капіталізм, який був змальований в 1903 році, продовжує залишатися і в 1919 р. в Радянській пролетарській республіці, якраз через розклад імперіалізму, якраз в силу його краху». Тому *Ленін запропонував включити в програму поруч із характеристикою імперіалізму як вищого ступня в розвитку капіталізму характеристику промислового капіталізму і простого товарного господарства з старої програми II з'їзду*. Ленін, вказуючи на необхідність враховувати складність нашої економіки, бачить в країні різні господарські уклади, зокрема й просте товарне господарство, носителем якого є селянин-середняк. Пропозиція Леніна була з'їздом ухвалена.

Ще глибше принципіальне значення мав *спір в національному питанні*.

Правильне розв'язання національного питання в нашій програмі, оборона нами права націй на самовизначення, відіграло величезну роль в справі перемоги Жовтневої революції. Саме неправильна політика Тимчасового уряду в національному питанні ускладнила його становище, прискорила його загибель.

VIII з'їзд провів рішучу боротьбу з люксембургіанськими помилками частини більшовиків (Бухарін, П'ятаков) в національному питанні.

Проти того, щоб у програмі партії висувати визнання права національностей на самовизначення, висловився тов. Бухарін, тому що, на його думку:

«... поняття нації включає в себе всі класи даного суспільства. Тому, оскільки ми держимо тепер курс на пролетарську диктатуру, мені здається, ми не можемо висувати лозунг: «Право нації на само-

визначення». Нам потрібно тепер висунути таку формулу, яка говорила б, що ми орієнтуємося на пролетарську диктатуру і висуваємо в національному питанні відповідний лозунг»[1].

І тов. Бухарін пропонував висунути замість лозунга «самовизначення націй» лозунг «самовизначення трудящих».

Ленін зазначав, що в цьому питанні «... тов. Бухарін приймає бажане за дійсність. Він говорить, що визнавати право націй на самовизначення не можна. Нація — значить: буржуазія вкупі з пролетаріатом. Ми, пролетарі, будемо визнавати право на самовизначення якоїсь паскудної буржуазії! Це ні з чим не в'яжеться. Ні, вибачте, це в'яжеться з тим, що є. Якщо ви це викинете, у нас вийде фантазія»[2].

Тов. П'ятаков пішов ще далі Бухаріна і заявив на з'їзді, що лозунг «самовизначення націй»— *контрреволюційний* лозунг. Цим найшкідливішим помилкам партія дала відсіч. Бухарін і П'ятаков не розуміли всієї складності і тривалості процесу диференціації пролетаріату від буржуазії. Чим повніше відбудеться самовизначення нації і ліквідація всякого національного гніту, тим швидше станеться відрив, відчуження пролетаріату й усіх трудящих від буржуазії всередині нації, відрив, який є вирішальним засновком для завоювання диктатури пролетаріату.

Ленін наводив цілий ряд прикладів, коли ми визнавали право націй на самовизначення тоді, коли там ще немає пролетарської диктатури, коли там існує ще буржуазна влада якихнебудь Свінхувудів (в Фінляндії). Інакше ми поставили б проти себе і пролетарську частину трудящих цієї національності.

З'їзд став на точку зору Леніна. Це правильне розв'язання національного питання мало величезне значення в справі успішного закінчення громадянської війни, притягши на нашу сторону окраїнні області, населені неруськими національностями, право на самовизначення яких віками топтав царський уряд і які бачили, що радянська держава є найбільш свободна форма взаємовідносин пролетаріату, що став при владі, і трудових селянських мас.

«Революція в Росії не перемогла б і Колчак з Денікіним не були б розбиті, коли б руський пролетаріат не мав співчуття й підтримки з боку пригноблених народів колишньої Російської імперії» (*Сталін*).

VIII з'їзд висловився також з приводу *соціального складу партії*. З часу Жовтневої революції в партію ввійшов не тільки значний прошарок *селян - комуністів* через Червону армію, через сільські осередки та союзи молоді, але ввійшов досить значний прошарок так званих *радянських службовців*, виходців з дрібнобуржуазного середовища, виходців з інших партій. Багато просто «примазалося» до комуністичної партії як партії урядової. Ці чужі люди завдавали партії багато шкоди. Тому перед партією стало *питання про перегляд свого соціального складу, про перереєстрацію членів.*

В Радянській країні, де ми маємо переважну масу селянства, природно, існує небезпека, що в партію будуть прагнути люди, які іноді нічого спільного з комунізмом не мають, перекручують лінію

---

[1] Стенографічний звіт VIII з'їзду РКП(б), стор. 40 - 41.
[2] Там же, стор. 45.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

партії і ставлять проти партії трудові маси. Ось чому *VIII з'їзд ухвалив рішення провести загальну перереєстрацію членів партії, рішення про постійне регулювання соціального складу партії.*

Військове питання на VIII з'їзді партії

Велику увагу з'їзд уділив військовому питанню. Перші кроки по утворенню регулярної Червоної армії були важкі, тому що більшовики не мали ще достатнього військового досвіду, достатніх військових знань для утворення такої армії і примушені були використати допомогу військових спеціалістів старої армії. Крім того будувати цю армію доводилося в обстанові громадянської війни, при величезній недостачі обмундирування, постачання та озброєння армії. А противник був озброєний з ніг до голови, дістаючи допомогу імперіалістичних держав. На з'їзді була опозиція в питаннях будування Червоної армії, так звана «військова опозиція».

Дебати по військовому питанню, через їх таємність в період громадянської війни, відбувалися головним чином на засіданнях військової секції. Більшість у цій військовій секції була на стороні опозиції. Заперечуючи опозиції, тов. Сталін вимагав утворення «регулярної армії, пройнятої духом дисципліни». «Або,— говорив тов. Сталін,— утворимо справжню робітничо - селянську, переважно селянську, суворо дисциплінована армію і оборонимо республіку, або загинемо»[1].

Ленін вважав, що опозиція неправильно бореться проти воєнспеців, проти тієї залізної дисципліни, яка проводилася в армії. Він пояснював ці неправильні погляди пережитками партизанщини. Ленін говорив:

«В чому тут річ? В чому вся підкладка? Підкладка в тому, що стара партизанщина живе в вас... пора вже позбавитись цих решток радянської партизанщини, які були необхідні в певний період. Вся помилка опозиції в тому й полягає, що ви, будучи зв'язані з цією партизанщиною своїм досвідом, будучи зв'язані з цією партизанщиною тими традиціями героїзму, які будуть пам'ятні, ви не хочете зрозуміти, що тепер період інший. Тепер на першому плані повинна бути регулярна армія».[2]

При поіменному голосуванні на з'їзді за резолюцію Сокольнікова голосували *174* делегати *проти 95*. Ось чому з'їзд, вважаючи надзвичайно важливим добитися єдності поглядів по такому важливому питанню, утворив погоджувальну комісію (Сталін, Позерн, Зінов'єв, Ярославський, Сафаров). Комісія ця ухвалила ряд поправок до резолюції більшості і добилася одностайного голосування з'їзду по військовому питанню. Більшість військових делегатів була різко настроєна проти керівництва будуванням армії та бойовими операціями з боку Троцького, проти його надмірної довірливості воєнспецам, частина яких зрадила нас під час громадянської війни, проти відірваності Реввійськради від деяких фронтів, проти ігнорування Троцьким відповідальних політпрацівників армії. З'їзд

---

[1] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 669.
[2] *Ленін*, т. XXIV, стор. 750.

ухвалив на пропозицію військової комісії революцію, яка визнала необхідність влаштування періодичних нарад партпрацівників фронту та реоганізації роботи штабу, доручивши ЦК посилити представництво партії в Головштабі.

Троцькому дуже не сподобалися ухвали з'їзду, тому що вони багато де в чому розходилися з його методами роботи, з його намаганням працювати поза контролем ЦК, з його погордливим ставленням до політкомісарів, з його погордливим ставленням до ряду видатніших військових працівників, які користалися довір'ям партії та любов'ю в армії.

Троцький, не зважаючи на участь у військовій роботі, до кінця не міг засвоїти стремління партії і армію будувати по - партійному. Вже після з'їзду Троцький зібрав нараду частини військових працівників у Білому залі Московської ради, де скаржився на те, що його не розуміють, що опозиція до нього безпринципна і т. п.

Рішення VIII з'їзду партії по військовому питанню мали велике значення в справі зміцнення партійного проводу в Робітничо - селянській червоній армії.

Питання про селянство на VIII з'їзді партії

VIII з'їзд став поворотним пунктом в політиці партії по відношенню до *середнього селянства*. Цьому питанню була дана нова настанова в промові Леніна та в рішеннях з'їзду.

«... На питання про середнє селянство,— говорив Ленін,— ми повинні звернути сугубу і тричі сугубу увагу... На з'їзді ми повинні не тільки особливо підкреслити наше поступливе ставлення до середнього селянства, але й подумати про цілий ряд можливо більш конкретних заходів, які безпосередньо хоч щонебудь дають середньому селянству»[1].

В ухваленій VIII з'їздом програмі було вказано, що наше завдання полягає в тому, щоб «*цього середнього селянина* ступнево і планомірно втягувати в роботу соціалістичного будівництва», що ми повинні поставити перед собою завдання:

«... відділяти його від куркулів, притягувати його на сторону робітничого класу уважним ставленням до його потреб, борючись з його відсталістю засобами ідейного впливу, зовсім не засобами примусу, прагнучи в усіх випадках, де зачеплені його життьові інтереси, до практичного погодження з ним, ідучи на поступки йому у визначенні способів проведення соціалістичних перетворень»[2].

Ленін підкреслював у звіті ЦК на VIII з'їзді:

«... Ми можемо лінію нашої партії, яка недостатньо йшла на блок, на союз, на погодження з середнім селянством,— ми цю лінію можемо і повинні вирівняти й виправити»[3].

Ленін на VIII з'їзді вказував, що «тепер уже не досить зробити з цього середнього селянина суспільну верству, яка якщо не активно допомагає революції пролетаріату, то принаймні не перешкоджає нашій роботі». «... Ми ввійшли,— говорив він,— в таку стадію

[1] *Ленін*, т. XXIV, стор. 139.
[2] Програма ВКП(б), розд. «В області сільського господарства».
[3] *Ленін*, т. XXIV, стор. 127.

соціалістичного будівництва, коли треба виробити конкретно, детально, на досвіді роботи в селі, основні правила і вказівки, якими ми повинні керуватися для того, щоб *по відношенню до середнього селянина стати на грунт міцного союзу*»[1]. Але для того, щоб став можливим цей *новий* стратегічний логунг партії по відношенню до селянства — *перехід від лозунга нейтралізації середняка до міцного союзу з ним*,— потрібно було, щоб цей середняк на *власному досвіді* переконався в необхідності такого союзу. Ось чому VIII з'їзд ухвалив ряд рішень в питанні про середнє селянство. Партія й радянська влада провели *економічні* заходи, які поліпшили ставлення середнього селянства до партії і пролетарської диктатури та допомогли закріпити *військово-політичний союз пролетаріату з основними масами селянства*. В цих постановах говорилося про те, що «... змішувати середніх селян з куркульством, поширювати на них тією або іншою мірою заходи, скеровані проти куркульства, значить порушувати найгрубіше не тільки всі декрети Радянської влади та всю її політику, але і всі основні принципи комунізму, які вказують на погодження пролетаріату з середнім селянством»...[2] Кожен може простежити, як опозиція 1926 — 1927 рр. не раз грішила саме цим змішуванням середнього селянства з куркульством, забуваючи, що ми ухвалили на VIII з'їзді рішення про те, що «... *тактика радянських працівників на селі, як і діячів партії, повинна бути розрахована на тривалий період співробітництва з середнім селянством*»[3].

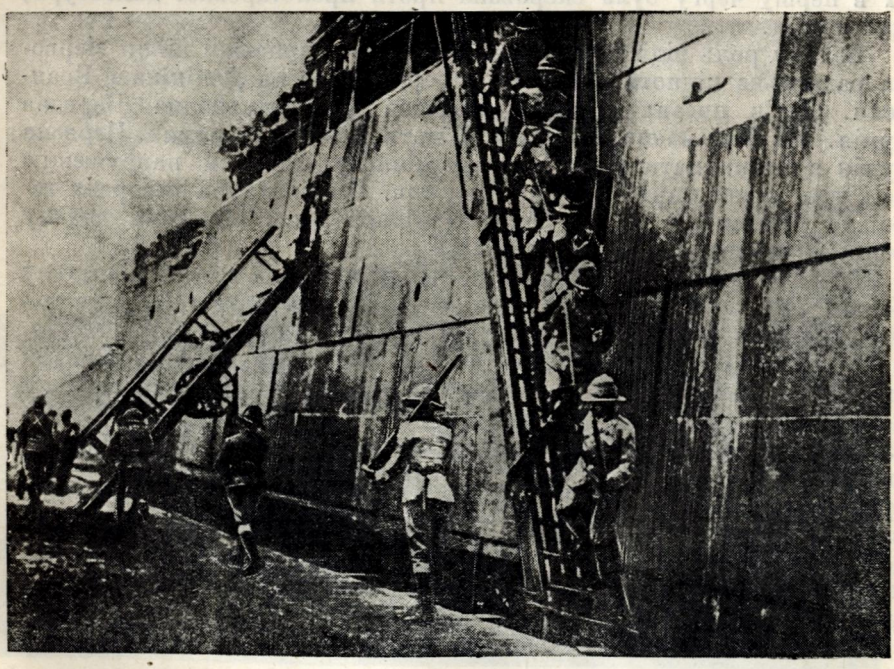
Партія під керівництвом Леніна вирішила, в повній згоді з встановленою науковим соціалізмом істиною, що середнє селянство не належить до експлуататорів, тому що не дістає прибутку з чужої праці. Відси випливала політика: соціалістичні заходи проводити в селі, не припускаючи примусу при утворенні комун, сільськогосподарських колективів і т. п. Тоді ж були висунуті заходи по наданню матеріальної допомоги селянству, головним чином «... в постачанні середнім селянам продуктів міської промисловості і особливо поліпшених сільськогосподарських знарядь, насіння та всяких матеріалів для підвищення сільськогосподарської культури і для забезпечення праці й життя селян».[4] До цих же ухвал партії стосується й ухвала про політичну пропаганду та культурно-освітню роботу на селі, на яку в цей період зверталося не досить уваги. Ця лінія партії, ухвалена на VIII з'їзді, стала лише розвитком основної лінії по відношенню до селянства як союзника пролетаріату. Роль комітетів бідноти, утворених для боротьби з куркульством в перший період радянської влади, була значною мірою виконана. Дальше існування комітетів бідноти — як відокремленої організації бідняцького селянства — загрожувало різким протиставленням селянської бідноти середньому селянству,— протиставленням, яке могло відштовхнути і відштовхувало в деяких випадках середнє селянство та заставляло його переходити на сторону куркуля. Ось чому було поставлено і розв'язано питання про розпуск комітетів бідноти та зміцнення органів радянської влади на селі.

---

[1] *Ленин*, т. XXIV, стор. 114. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 357.
[3] Там же, Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[4] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 358.



Військо японських інтервентів вступає у Владівосток



Висадка війська інтервентів у Владівостоцькому порту

На шляхах до закінчення громадянської війни

Встановлений міцний союз з основною масою селянства допоміг партії та радянській владі закінчити переможно громадянську війну. Саме завдяки тому, що маса селянства допомогла пролетаріатові,— всі спроби імперіалістів, всі спроби білогвардійців відбудувати розгромлені білі армії для нових наступів проти Радянської країни зазнали краху. Біла армія близько підходила до Москви, до Орла, загрожувала Тулі, прорвалася до Царицина, Козлова й Тамбова, підходила (під командою генерала Юденіча) до Ленінграда, до Оранієнбаума, захопила форт «Красную горку». В 1919 р. білі підходили до Гатчини, Луги, підтримувані англійськими імперіалістами з допомогою англійських суден. До Ленінграда залишалося їм всього 25 верст. Уже буржуазні уряди розсилали телеграми про взяття Ленінграда... День 21 жовтня 1919 року був переломним днем. Червона армія, до якої влилися робітники Ленінграда, завдала рішучого удару армії генерала Юденіча. Білим давали на ділі велику допомогу всякі отамани анархістських партизанських банд, які хоч в ряді випадків і боролися проти білих, але одночасно вели боротьбу і проти радянської влади. Таку роль виконували на півдні отаман Григор'єв і «батько» Махно. Такі «анархісти», як Махно, залишили по собі міцну пам'ять єврейськими погромами та бандитизмом, залишили своє ім'я в історії громадянської війни.

Махновці були виразниками настроїв *куркульсько - заможних верств селянства*, ворожих ідеї пролетарської диктатури. Боротьба їх в першу чергу була скерована проти пролетарської диктатури, проти рад.

Велику роль відіграла в закінченні громадянської війни Червона радянська кіннота, створена в боротьбі проти Денікіна і Врангеля. Ленін писав: «... Нам потрібна трьохмільйонна Червона армія. Ми її не маємо, ми будемо її мати, і ми її утворимо». Червона армія повинна мати свою Червону кінноту. Завдяки напруженню всіх сил нашої партії з ініціативи тов. Сталіна була створена героїчна, оспівана в піснях Червона кіннота, яка відіграла значну роль в успіхах Червоної армії.

Треба мати на увазі, що наша партія також вела велику підпільну роботу в тилу противника. Майже скрізь на території, зайнятій білими, були утворені підпільні організації партії більшовиків, в яких працювали відважні, сміливі товариші. Їх чекала неминуча смерть на випадок арешту, провалу, і проте партія ніколи не мала недостачі в товаришах, які йшли на смерть, не лякались небезпеки, для того, щоб допомогти партії в цій класовій війні. Завдяки політичній роботі, яку провадила партія в Червоній армії, і завдяки організаційним заходам та тому, що робітничий клас і селянство віддавали свої силу й засоби Червоній армії, була ліквідована й денікінщина на півдні. В травні 1920 року залишався ще однак на півдні барон Врангель, який з допомогою французьких та англійських капіталістів організував новий наступ на Радянську країну.



Штаб І Кінної армії



Агітпоїзд в армії Буденного

Ліквідація Врангеля. Похід на Варшаву

Після невдалої спроби на Заході з допомогою генерала Юденіча захопити Ленінград, після розгрому денікінської, колчаківської та інших армій на сході й півдні відбулися розгром інтервентів на півночі, звільнення інших областей, зайнятих білогвардійським та чужоземним військом. Проте імперіалісти зробили ще одну одчайдушну спробу розгромити Радянську Росію. Це був наступ Врангеля і наступ польського війська, відповіддю на які були наша рішуча боротьба проти Врангеля і такий же рішучий наступ на Варшаву.

Нам доводилося вести війну на такому величезному, широкому фронті, що ми не завжди закінчували повну ліквідацію якогонебудь білогвардійського наступу, як сили наші вже потрібні були на другому фронті. Так було, коли ми закінчили боротьбу з Колчаком, дійшовши до Іркутська, і коли за Іркутськом ми примушені були утворювати буферну державу — Далекосхідну республіку, в якій тимчасово радянська влада не оголошувалася, а зберігалася подібність буржуазної демократії, з парламентом і ін.; так, не добивши остаточно решток білої армії на півдні, ми примушені були допустити тимчасове зосередження в Криму білого війська під командою Врангеля.

Врангель з допомогою англійців і французів, одержавши нову зброю, панцерні автомобілі, танки, літаки, амуніцію, зібравши ударні білогвардійські частини, головним чином офіцерські, вирушив у похід в червні 1920 року, саме в момент, коли нам довелося кинути наше військо на польський фронт, щоб відбити наступ польського війська. Врангелю не вдалося зібрати скількинебудь значних сил селян і козаків навколо десантів, висаджених ним в Єйську, в Таганрозі, на Кубані й на Дону. Але йому вдалося підійти дуже близько до Донбаса і поставити під загрозу наш кам'яновугільний район. Становище наше ускладнювалося ще й тим, що в той час Червона армія була дуже стомлена. Нам довелося в нечувано важких транспортних умовах пересувати наше військо. Кіннота Буденного походним порядком вирушила з Кубані проти Врангеля і проти білополяків. Не зважаючи на перевагу техніки, яка була на стороні Врангеля, не зважаючи на те, що у нас не було танків, Червона армія відкинула Врангеля на Кримський півострів.

В історії громадянських війн взагалі залишиться назавжди прикладом величний героїзм Червоної армії, надхненної боротьбою за соціалізм і класовою ненавистю проти поміщиків та капіталістів,— боротьба за Перекоп. Ця боротьба (бій за Чонгар) особливо зв'язана з іменем М. В. Фрунзе, який поруч із Леніним, Сталіним та Ворошиловим є одним з організаторів Червоної армії.

Перекопські позиції вважалися цілком неприступними. Вони справді являли винятково трудну перешкоду, об яку, здавалося, повинна була розбитися будь-яка спроба перейти через ці вали, густо переплетені колючим дротом, захищені величезною кількістю артилерії — легкої і важкої,— і проте ці перекопські позиції здобуло червоне військо. Величезна військова здобич і маса полонених попали в руки Червоної армії.



Плакат періоду громадянської війни, що вийшов в дні боротьби з Врангелем

В середині листопада Врангелю довелося на пароплавах рятуватися самому і рятувати коло 45 тисяч чоловік, з яких значну частину становила буржуазія, що вивозила свої цінності.

Звичайно ми далеко легше справилися б з Врангелем, коли б ми не були зв'язані боями з білополяками. За висловом Леніна, *врангелівський і польський походи були двома руками міжнародного імперіалізму, які намагалися задушити Радянську Росію.*

Треба тут підкреслити те, що відзначав Ленін у своїй промові про міжнародне становище на з'їзді робітників і службовців шкіряного виробництва 2 жовтня 1920 року і в своїй промові на Московській губернській нараді:

«... 26 квітня цього року поляки почали свій наступ. Пропозиція Радянської республіки була така: з нашої сторони було врочисто і формально запропоновано мир... на умовах більш вигідних, ніж ті, які вони дістали від нас тепер. Не зважаючи на величезні поразки, яких наше військо зазнало під Варшавою...»[1]

Ми вважали за необхідне запобігти війні з Польщею, проте це нам не вдалося.

Що ж було причиною поразки нашої армії під Варшавою?

Ленін на з'їзді робітників шкіряного виробництва 2 жовтня 1920 року так пояснював ці причини: «... лише перед липнем почався рішучий наступ Червоної армії, і він виявився остільки успішним, що ми зробили майже нечуваний в воєнній історії похід. Червона армія пройшла без перерви 500, навіть 600, в багатьох місцях до 800 верств і дійшла майже до Варшави. Варшава вважалася майже втраченою для Польщі. Так принаймні вважала вся міжнародна преса. Потім стався перелом. Коли ми підійшли до Варшави, наше військо було остільки змучене, що у нас не вистачало сил перемагати далі, а польське військо, підтримане патріотичним піднесенням у Варшаві, почуваючи себе в своїй країні, дістало підтримку, дістало нову можливість іти вперед. Виявилося, що війна дала можливість дійти майже до повного розгрому Польщі, але в рішучий момент у нас не вистачило сил»[2].

Мало значення й те, що передові наші частини заскочили далеко вперед, а резерви, снаряди й набої не встигали за ними. Наприклад, кінний корпус Гая зайшов так далеко вперед, що він повинен був перейти німецький кордон та інтернуватися в Німеччині. Треба мати на увазі, що це був момент, коли радянська влада мала величезне співчуття широких передових мас Європи, коли, здавалося, в Європі вже готуються виступити сили, здатні зламати буржуазний лад. Нема ніякого сумніву в тому, що коли б нам вдалося тоді повалити уряд капіталістів і поміщиків у Польщі, темп міжнародної

---

[1] *Ленін*, т. XXV, стор. 411.

[2] *Ленін*, т. XXV, стор. 399. Ленін говорив: «Коли б Польща стала радянською, коли б варшавські робітники дістали допомогу від радянської Росії, якої вони чекали і яку вітали, Версальський мир був би зруйнований і вся міжнародна система, завойована перемогами над Німеччиною, зруйнувалася б. Франція не мала б тоді буфера, який захищає Німеччину від Радянської Росії. Вона не мала б тарана проти Радянської республіки. Вона не мала б надії повернути свої десятки мільярдів і наближалася б до катастрофи ще швидше, ніж вона йде до неї тепер». (*Ленін*, т. XXV, стор. 402).



Ворошилов і Калінін в І Кінній армії



Фрунзе, Ворошилов, Буденний на південному фронті

пролетарської революції прискорився б величезною мірою. Ось чому ми надавали такого великого значення результатові цієї війни.

В наслідок цієї війни ми уклали *Ризький мирний договір*, за яким в руках у Польщі залишилися українська Галичина і частина Білорусі. Те, що пережили галицькі й білоруські селяни під п'ятою польського поміщика за ці роки, показало наочно, яке значення має для робітничого класу й селянства всіх країн перемога буржуазії.

Польський похід і розгром Врангеля закінчують фактично період громадянської війни. Незабаром ми закінчили воєнну боротьбу в Туркестані. Це не значить, що цілком припиняється боротьба. Окремі спроби організувати інтервенцію ми маємо й далеко пізніше (отаман Семенов, барон Унгерн на сході, авантюра генерала Пепеляєва в 1923 — 1924 роках, події на КСЗ в 1930 р., події в Манчжурії в 1931—1933 рр. і т. п.). Проте головний противник в той час був розгромлений. Ми уклали перші мирні договори з Естонією, Латвією, Польщею та іншими країнами; ми дістали можливість безпосередніх зносин з Західною Європою; воєнна й економічна блокада та інтервенція були подолані з'єднаною енергією пролетаріату і селянських мас нашої країни під керівництвом комуністичної партії. Воєнне завдання відступає на задній план. Виступають конкретніше трудові завдання господарського будівництва. IX з'їзд партії (в 1920 р.) присвячений головним чином питанням господарського будівництва.

VIII партійна конференція (2 — 4 грудня 1919 року)[1]

VIII Всеросійська партійна конференція, що зібралася наприкінці 1919 р., *ухвалила статут партії* та рішення про використання нових членів партії. Питання, яке поставлено було на VIII конференції нашої партії (і в інших партіях Комінтерну), доводиться ставити *періодично: це правильна постава обліку всіх партійних сил, бо без такого правильного обліку неможливе й правильне розставлення сил, правильне використання всього складу партії.*

Партія серйозно поставила питання про *марксистсько - ленінське навчання*. Це питання необхідно ставити періодично, бо ми знаємо, яке величезне значення має в усій нашій комуністичній роботі революційна теорія, яка для нас є *знаряддям дії*. З другого боку, це питання про втягнення *всіх членів партії в масову* політичну роботу організації, пропаганди й агітації. Це *питання про виховання кадрів* для керування всіма видами і сторонами роботи партії та радянських органів. Зважаючи на слабість наших кадрів, VIII конференція рекомендувала висування *практикантів*. Велику увагу уділила VIII партконференція питанням *військового* навчання членів партії та *зміцнення партдисципліни*.

Велике значення має ухвалена VIII партконференцією резолюція про політику радянської влади на Україні. Україна була захва-

[1] Перша конференція в Таммерфорсі в грудні 1905 р.; друга — в листопаді 1906 р.; третя — в липні 1907 р.; четверта — в листопаді 1908 р.; п'ята — грудень 1908 р.— січень 1909 р.; шоста (Празька) — в січні 1912 р.; сьома — квітень — травень 1917 р.

чена по черзі рядом урядів: петлюрівцями, Скоропадським, денікінцями. Робітники й селяни України, визволяючись від усіх цих «влад», зміцнювали радянську владу.

Партія виправила помилки, припущені в ряді випадків комуністами на Україні. В спадщину залишились антисемітизм та інші види націоналізму, як великоруського, так і українського. Бандитизм і партизанщина залишили глибокі сліди на Україні. Директиви ЦК далеко не завжди здійснювалися правильно на Україні. Тому VIII партконференція постановила «опрацювати і запровадити в життя особливо детальні інструкції контролю за партійними працівниками на Україні з точки зору фактичного здійснення директив Центрального комітету». Конференція давала детальні вказівки, як проводити політику партії, особливо серед селянства, в питаннях національному й аграрному: не командувати, діяти переконуванням, боротися з усіма видами націоналізму.

Крім того VIII партконференція ухвалила детальну резолюцію про організацію рад, про взаємовідносини між окремими ланками радянської системи; цим упорядковувалася радянська система, в організації якої спочатку на місцях нерідко були значні перекручення на основі формули: «влада на місцях». Досить нагадати, що подекуди в початковий період були *республіки* в губернському й навіть повітому масштабі з своїм губернським і повітовим *раднаркомом* (наприклад «Калузька республіка» або «республіка Александровського повіту» Московської області).

IX з'їзд партії (29 березня — 5 квітня 1920 р.)

IX з'їзд відбувався на початку квітня 1920 року. За цей період Радянська країна поширилася коштом звільнених від білої армії областей і радянських республік. В нашу партію влилося коло 300 тисяч нових членів партії.

В окремих областях, як наприклад на Україні, незначні групи комуністів чинили опір єдиному, централізованому партійному керівництву. В області партійній, як і в області господарській та в інших областях в окремих районах панувала ще партизанщина. Ця партизанщина ще намагалася знайти вияв в оформленій ідеології опозиційної групи, яка виступила в цей період під прапором *демократичного централізму*.

Група «лівих комуністів» на цей час розпалася. З її арсеналу взяла зброю група «демократичного централізму», в якій ми зустрічаємо багатьох колишніх «лівих комуністів» — Сапронова, В. Смірнова, В. Осінського, Максимовського, Юренєва та ін. Борючись з *ленінським* середпартійним режимом, група «демократичного централізму» боролася і з політикою радянської влади: проти централізації радянського апарату, проти єдиноначальності в управлінні, проти ударництва, проти трудової дисципліни.

Прихильники цієї групи зовсім не були представниками масових організацій, це були радянські бюрократи, яких іронічно називали «ліберальними губернаторами». IX з'їзд дав рішучу відсіч цій групі, яка під виглядом «демократичного централізму» протягувала дрібнобуржуазний хлам.

Пізніше — на IX партконференції (в вересні 1920 р.) ця група виступила з демагогічними дрібнобуржуазними нападками на ЦК партії, з точки зору озлобленого дрібного буржуа критикуючи хиби партійної організації і ті бюрократичні перекручення лінії партії, які значною мірою були результатом тяжких умов громадянської війни.

Варта уваги дальша доля цієї групи, коли вона після тимчасового блоку з троцькістами в 1926 — 27 рр. переродилася в контрреволюційну групу, яка висунула програму насильного повалення радянської влади.

Треба мати на увазі, що опозиція в партії живилася далеко не вижитими у частини вихідців з інших партій дрібнобуржуазними поглядами. Адже ж за ці перші роки влилася в нашу партію частина есерів, меншовиків, анархістів, «с.-д. інтернаціоналістів», «партія революційних комуністів» (колишні ліві есери), українські ліві есери-боротьбісти, українські «комуністи-боротьбісти», союз максималістів, комуністична частина організації Бунда і «Поалей-ціон» і т. д., чимало їх ми знаходимо згодом в різних фракційних групах.

Головним вождем групи «демократичного централізму» був Сапронов[1], який виступив на IX з'їзді з гострими промовами проти Центрального комітету. Сапронов і тоді уявляв ленінський Центральний комітет як «*маленьку кучку партійної олігархії*». Він говорив про автоматичний послух, якого вимагав нібито ленінський ЦК. Опозиціонери скаржились на те, що ЦК засилає інакомислящих. *Ленінський ЦК* обвинувачувався в тому, що він виправляє рішення ВЦВК, тобто іншими словами, робилася спроба *послабити керівну роль партії в радянській державі*.

Господарські питання на IX з'їзді

Проте головним питанням на IX з'їзді було питання господарське.

Досить перерахувати заголовки окремих розділів резолюцій, ухвалених з'їздом, щоб зрозуміти, яке значення мав IX з'їзд в розв'язанні питань наступного господарського будівництва. Ці розділи: трудове господарське піднесення; єдність господарського плану; мобілізація кваліфікованих робітників; масова мобілізація для трудової повинності; трудове змагання; від централізму трестів — до соціалістичного централізму; обласні господарські органи; вироблення форми соціалістичного централізму; організація управління промисловістю; залучення мас до управління промисловістю; спеціалісти в промисловості; продовольчі завдання; трудові армії; трудове дезертирство; суботники; ремонт паротягів і будування нових; зразкові підприємства; паперова й друкарська справа; 1 травня[2]. Відчувалося вже на IX з'їзді, що, не зважаючи на наявність надзви-

[1] До цієї ж групи приєдналися тт. Максимовський, Осінський, Рафаїл, Дробніс, Богуславський та ін.

[2] Відповідно до великого чергового завдання соціалістичної революції з'їзд ухвалив перетворити велике міжнародне пролетарське свято 1 травня, яке припадало в 1920 р. на суботу, в грандіозний всеросійський суботник.

чайно тяжких умов, які вилилися незабаром (до X з'їзду) в серйозну політичну й економічну кризу, країна переходить до господарського будівництва.

На пропозицію Леніна організується Рада праці й оборони і на допомогу Раді праці й оборони — Держплан — Державна планова комісія, яка окремі частини широкого радянського господарства зв'язує в одно ціле, вивчає окремі частини цього господарства з точки зору інтересів *усієї* держави, усуває боротьбу між окремими відомствами й окремим установами, погоджуючи їхню роботу в області господарства, фінансів, розробляючи плани майбутнього господарства.

Перехід до господарського будівництва вимагав від партії великої уваги до профспілок. Ось чому вже на IX з'їзді стало *питання про професійні спілки.* Завдання профспілок при диктатурі пролетаріату лежать головним чином в області організаційно - господарській і виховній, і «... ці завдання профспілки повинні виконувати не як самодостатня організаційно - ізольована сила, а як один з основних апаратів Радянської держави, керованої комуністичною партією».

Уже тоді профспілки були визнані «школою комунізму».

Тоді ж було ухвалено, що комуністична партія проводить свій вплив через комуністичні фракції — осередки, і тому в кожній профспілці повинна існувати дисциплінована, організована фракція комуністів. Відносно форми участі профспілок в господарському апараті пролетарської держави було ухвалено, що профспілки беруть найдіяльнішу участь в організації заводоуправ, Ради народного господарства та інших господарських організацій, які управляють промисловістю. Як на поточні завдання профспілок вказувалося на необхідність підготовки керівного складу промисловості, підготовки командних кадрів з робітників; вказувалося на необхідність звернути увагу на справу професійно - технічного навчання.

Як одно з завдань профспілок висувалося необхідність з'ясування перед широкими масами значення *одноособового управління*, тому що група «демократичного централізму» робила спробу протиставити одноособове управління робітничому управлінню, тому що одноособове управління розглядалося як применшення прав робітничого класу, як відмовлення притягати широкі робітничі маси до справи управління.

На IX з'їзді було поставлено досить широко й *питання про ставлення до кооперації.* Кооперація висувалася вже тоді як величезна організація, яка повинна була в різних областях допомогти партії організувати маси. Кооперація ставала одним із найсерйозніших приводних пасів партії в справі побудування соціалізму. Треба було усунути невизначене становище кооперації серед інших організацій, які фактично виконували функції кооперації. Партія ухвалила усунути цей паралелізм в роботі кооперативних і радянських органів, в справі постачання продовольства об'єднати діяльність Наркомпрода і кооперації. Одночасно сільськогосподарська і промислова кооперація були об'єднані з Центросоюзом. Таким чином з'явилася можливість створення єдиного плану роботи кооперації в різних галузях.

Як одно з головних оранізаційних завдань, що стоять перед партією, висувалося *завдання розподілу людського матеріалу партії*. За головне організаційне завдання партії з'їзд визнав правильний розподіл на партійну роботу всіх 600 тис. членів партії, які входять до її лав. Це завдання остільки серйозне, що воно по-справжньому й досі повнотою не розв'язане.

Це — завдання *постійного добору*. Цей добір вимагає уважного ставлення до кожного члена й кандидата партії, з тим, щоб відмітити в ньому найсильніші й найкорисніші риси його характеру, його здібності і поставити його в такі умови, щоб ці риси виявити і зробити їх максимально корисними для партії. Це завдання партія може виконати тоді, кол керівні партійні організації мають право цілком розпоряджатися силами партії в розумінні їх розподілу за принципом доцільності. Це завдання мислиме при найсуворішій дисципліні партії, коли кожний окремий член партії віддає себе цілком в розпорядження партійного комітету, при строгому виконанні вказівок партійної організації. Але через те, що в партії були й шкурники і такі, що примазалися, то партія вимагала від партійних комітетів, щоб «вони пильно стежили за поведінкою членів партії». Ми вимагали тоді від усіх членів партії, щоб вони брали участь в трудовій роботі, в суботниках, у воскресниках.

Відповідно до нових завдань партії — господарсько-трудових — і наша пропаганда та агітація повинні були перебудуватися в сторону виробничо-трудової пропаганди. *З'їзд спеціально підкреслив необхідність роботи серед селян і серед сільськогосподарського пролетаріату* і ухвалив окрему резолюцію про роботу *серед жіночого пролетаріату*, вважаючи «роботу серед жіночого пролетаріату за одно з надзвичайно важливих завдань моменту та за необхідну частину нашої загальнопартійної роботи».

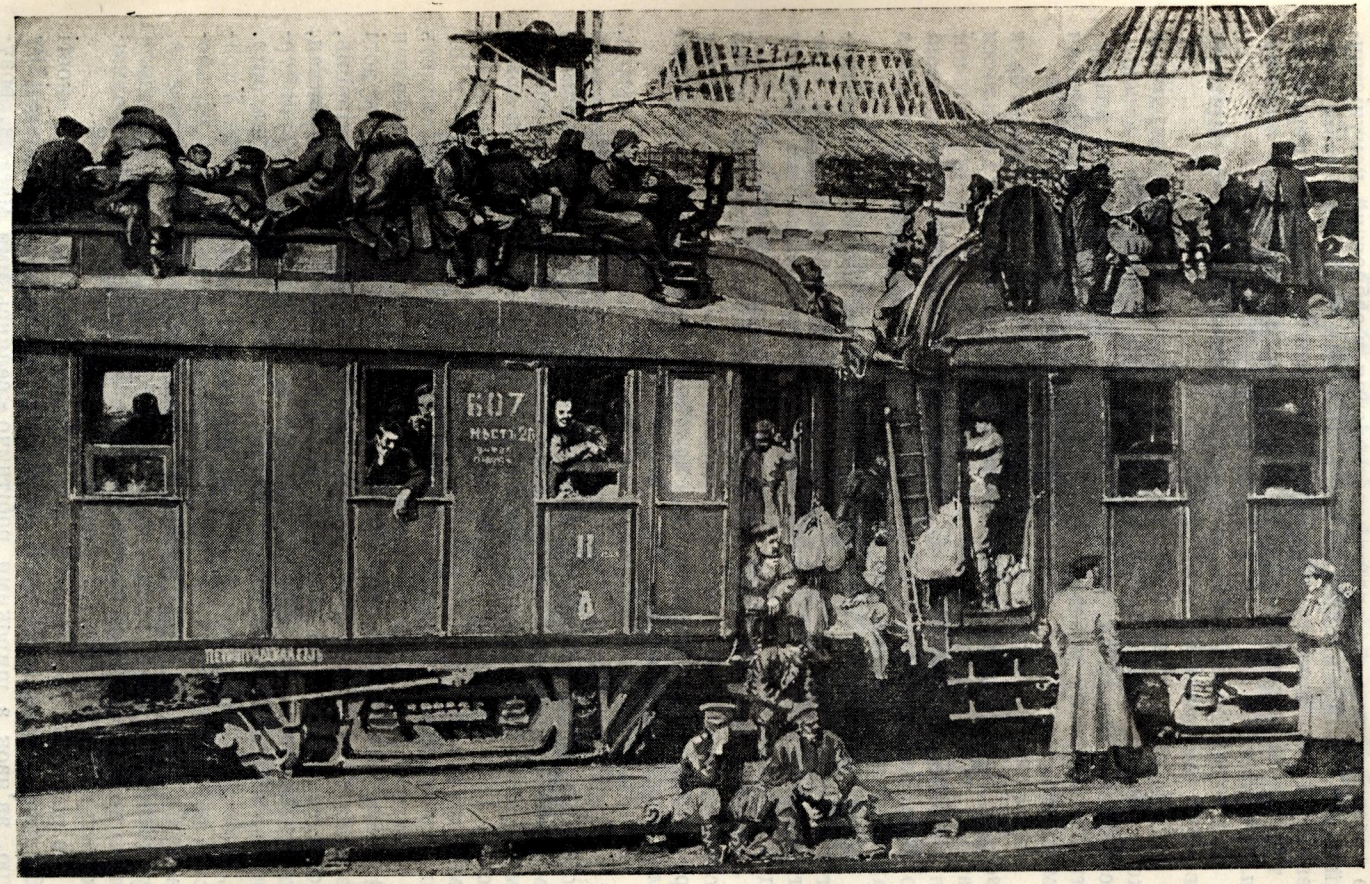
З'їзд визнав необхідність терміново, через загрозливий стан транспорту, *мобілізувати 5 тисяч комуністів на транспорт* з метою піднести його роботу, виділити для цього досвідчених організаторів, випробуваних комуністів.

Так партія наша завжди реагувала в ці роки на ті або інші прогалини в нашій роботі. В найнебезпечніші, загрозливі місця вона кидала кращі партійні сили і добивалася там певних позитивних наслідків.

Військове питання на IX з'їзді

IX з'їзд ухвалив резолюцію і по військовому питанню — *про перехід до міліційної системи*,— в якій говориться, що «наближення до кінця громадянської війни і сприятливі зміни в міжнародному становищі Радянської Росії ставлять на чергу питання про корінні зміни в поставі нашої військової справи, відповідно до невідкладних господарських і культурних потреб країни»[1]. Як така форма намічалася міліційна система, яка повинна полягати «у всемірному наближенні армії до виробничого процесу», так що жива людська сила певних господарських районів є одночасно живою люд-

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 407.



Транспорт під час господарської розрухи

ською силою певних військових частин. Одночасно підкреслювалося, що «розвиваючись в сторону перетворення в озброєний комуністичний народ, міліція в нинішній період повинна зберігати в своїй організації всі риси диктатури робітничого класу». Згодом ми перейшли до так званої *територіальної системи війська, організації територіальних частин.*

При переході від війни до мирного будівництва було вирішено утворити так звані *трудові армії.*

В 1920 році, коли були розбиті головні сили білогвардійців і коли знов стало можливим почати відбудування фабрик і заводів, постачати їм сировину, вугіль та бавовну, коли ми стали розгортати господарську роботу, в лавах армії перебувало до 300 тисяч комуністів.

Постанова про перехід до територіальної міліційної системи була ухвалена з'їздом проти Троцького, проти троцькістів. Троцькісти вважали за недоцільний, нездійсненний перехід до територіальної міліційної системи в СРСР, запропонували Московському комітетові свої тези. Смілга писав у «Военных очерках» в дусі троцькістського ставлення до основних мас селянства:

«Міліційна система... зустрічає непереборну перешкоду політичного порядку при проведенні її в Росії. При малочисельності пролетаріату в Росії ми не можемо забезпечити пролетарського проводу в цих частинах».

Звичайно, з таким самим правом можна було, виходячи з цієї настанови, говорити про недоцільність рад на селі. На таку точку зору наша партія стати не могла і не стала. *Троцькістські пропозиції були партією відкинуті.*

Ми не могли демобілізувати негайно всю нашу Червону армію, ми не були певні в тому, що не доведеться знову збирати сили проти якоїнебудь нової інтервенції. Потрібно було ще деякий час тримати армію напоготові, але в той самий час використати її сили на трудовому фронті. І ось, за постановою партії, утворюються трудові армії. В січні 1920 р. частини III Червоної армії утворили І революційну армію праці на Уралі, IV армію — в Південному Поволжі, VII — в Петроградському районі; запасна армія в Поволжі також переходить на трудовий фронт, організуються й інші трудові армії. Зберігаючи військову дисципліну, червоноармійці одержують одночасно трудові завдання по заготівлі дров, по відбудуванню зруйнованих залізниць, мостів, телеграфів, по ремонту паротягів і вагонів. Так, наприклад, запасна армія в Поволжі відбудувала на Казансько - єкатеринбурзькій залізниці до 15 березня 1920 року 663 паротяги, 3247 вагонів. В Донбасі працювали частини з південно - західного фронту. Українська трудова армія за 4 місяці роботи навантажила понад 20 мільйонів пудів вугілля, полагодила 120 великих і багато малих мостів, зруйнованих підчас громадянської війни. Одночасно проходила велика політична робота комуністів, які працювали в армії, в околишніх селах, на фабриках і заводах.

І в роботі на трудовому фронті Червона армія виявила всі якості робітничо - селянської армії — свідому дисципліну, революційну волю, зв'язок з широкими робітничо - селянськими масами, розуміння їх інтересів, уміння їх відстоювати та наполегливість в їх

Проект резолюции
фракции РКП 8-го съезда.

Обязать всех членов РКП к X-му
съезду Р.К.П.(б) — 1921 г.

1) ознакомиться в максимально-доступной им степени с планом электрификации.

2) принять меры к возможно более широкому и деятельному изучению на местах каждого районного плана.

3) подготовить к X съезду Р.К.П. практические предложения

Как о способах более широкого ознакомления всех трудящихся с планом электрификации

так и о способах немедленно приступить со всех концов к началу практического осуществления этого плана.

Проект резолюції фракції РКП(б) VIII з'їзду Рад, написаний В. І. Леніним

проведенні. Правда, трудовій армії довелося знов перейти на бойовий стан, вирушити в похід проти Врангеля та білополяків, але це була остання боротьба, слідом за якою настав перепочинок.

Ленін і Сталін про електрифікацію всієї країни

Завдання розвитку великої промисловості було поставлено вже на IX з'їзді партії в 1920 році. Війна з білополяками, яка почалася в цей час, перешкодила здійсненню його. Однак в тому ж 1920 році був уже розроблений план електрифікації країни — план ГОЕЛРО, що був першим генеральним планом реконструкції технічної бази промисловості та сільського господарства. Цей початковий план, розрахований на 10 років, передбачав збудування Волховбуду, Шатурської станції, Кізельбуду, Штерівської та інших електричних станцій, які повинні були підвести нову технічну базу під соціалістичне господарство[1].

Ленін вважав, що *план електрифікації — це в друга програма партії.*

«... Наша програма партії,— говорив він у доповіді РНК на VIII з'їзді рад в кінці 1920 р.,— не може залишатися тільки програмою партії. Вона повинна перетворитися в програму нашого господарського будівництва, інакше вона непридатна і як програма партії. Вона повинна доповнитися другою програмою партії, планом робіт по відбудуванню всього народного господарства та доведенню його до сучасної техніки. Без плана електрифікації ми перейти до справжнього будівництва не можемо»[2].

Тов. Сталін, як і Ленін, вважав за необхідне почати з електрифікації, індустріалізувати нашу країну і на цій основі переробити дрібноселянське господарство. В листі до Леніна (березень 1921 р.) тов. Сталін писав, що план електрифікації —«майстерний начерк» дійсно *єдиного* і дійсно *державного* господарського плану *без лапок*, єдина в наш час марксистська спроба підведення під радянську надбудову господарсько - відсталої Росії дійсно реальної і єдино можливої в нинішніх умовах виробничої бази. Пам'ятаєте торішній «план» Троцького (його тези) господарського відродження Росії на основі масового застосування до уламків довоєнної промисловості праці некваліфікованої селянсько - робітничої маси (Трудармії). Яке вбожество, яка відсталість порівняно з планом ГОЕЛРО! Середньовічний кустар, який уявив себе ібсеновським героєм, покликаним «врятувати» Росію сагою старовинною... А чого варті десятки «єдиних планів», які з'являються раз - у - раз в нашій пресі на ганьбу нам,— дитячий лемент приготовишок... Або ще «обивательський реалізм» (на ділі маніловщина) Рикова, який все ще критикує ГОЕЛРО і по вуха загруз в рутині»[3].

---

[1] Див. збірн. «Сталин», стр. 33, ГИЗ, 1930.

[2] *Ленін*, т. XXVI, стор. 45.

[3] Тепер ленінський план електрифікації, в розробленні якого брали участь найвидатніші спеціалісти країни і старий соратник т. Леніна— Г. М. Кржижановський, цілком здійснено. Партія і радянська влада намітили в 1928 р. грандіозний п'ятирічний план індустріалізації всієї країни. План електрифікації своїм масштабом і грандіозністю (Дніпрельстан та інші гідростанції) пе-



Вгорі: *В. І. Ленін в 1920 р.*

Внизу: *Й. В. Сталін, В. І. Ленін, М. І. Калінін серед делегатів VIII з'їзду рад*



Цей уривок з листа тов. Сталіна Леніну показує, як тоді тов. Сталін бив по шкідливих спробах Троцького й троцькістів, які переоцінювали значення трудової армії, коли троцькісти виступали з фантастичними планами, не розуміли необхідності підняти народне господарство, підвівши під нього базу електрифікації та індустріалізації. Тов. Сталін одночасно бив і по опортуністичній позиції Рикова, який стояв на чолі ВРНГ і брав під сумнів можливість виконання плану ГОЕЛРО.

IX партійна конференція (вересень 1920 р.)

На IX партконференції, на якій заслухані були доповідь Леніна про війну з Польщею та звіт про II конгрес Комінтерну, уділено особливу увагу черговим питанням партійного будівництва. Конференція в своїх рішеннях зазначила, що «нечувано тяжке становище Радянської республіки в перші роки її існування, надмірне розорення та величезна воєнна небезпека зробили неминучим виділення «ударних» (і тому фактично привілейованих) відомств та груп працівників. На цьому грунті подекуди появився антагонізм, складалися нездорові, нетоварискі відносини між «верхами й низами». Через це конференція настійно підкреслювала, що, визнаючи «... відміни членів партії лише по ступню їх свідомості, відданості, витриманості, політичної зрілості, революційної досвідченості, готовності до самопожертви,— партія бореться з усякими спробами проводити ріжницю між членами партії по будь - якій іншій ознаці: верхи й низи, інтелігенти й робітники, по національній ознаці і т. п.»[1].

Партійна конференція намітила ряд заходів боротьби з нездоровими взаємовідносинами, з усякими надмірами, з неоправдуваними високими ставками відповідальних працівників. Одночасно конференція вважала за необхідне оживити згори донизу партійне життя (запровадила звітні доповіді та обов'язкові виїзди на місця наркомів і інших відповідальних працівників), оживити критику як місцевих, так і центральних установ партії, притягти всіх членів партії до систематичної участі в комуністичних суботниках, посилити боротьбу з бюрократичними перекрученнями і т. п.

На IX партконференції було визнано *«за необхідне утворення Контрольної комісії поруч із ЦК, яка повинна складатися з товаришів, що мають найбільшу партійну підготовку, найбільш досвідчених, безсторонніх і здатних здійснити строго партійний контроль.* Контрольна комісія, яку обирає з'їзд партії, повинна мати право приймати всякі скарги і розглядати їх, погоджуючи з ЦК, на випадок потреби влаштовувати спільні засідання з ним або переносити питання на партійний з'їзд».

ревищує план 1920 року, але він є тільки однією складовою частиною загального плану індустріалізації, що охоплює все господарство в цілому — промисловість і сільське господарство.

Здійснення цього плану дає в руки пролетарської держави могутні підойми для перебудови всього народного господарства, в тому числі й землеробства, на соціалістичних началах.

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 411.

Організація національних компартій

Окремо слід зупинитися на значенні в цей період громадянської війни організації національних компартій на Україні, в Білорусі, в Закавказзі, в Середній Азії, в Криму. Ці організації за проводом ЦК ВКП(б) провели велику боротьбу з дрібнобуржуазними, націоналістичними і націонал - демократичними місцевими партіями, виховали перші комуністичні кадри і зробили популярною комуністичну партію серед національностей, де вплив дрібнобуржуазних і націонал-демократичних партій був ще міцний. Більшовики України, Білорусі, Закавказзя, Середньої Азії були активними організаторами громадянської війни проти буржуазії та проти інтервенції. Підчас окупації німецьким військом України українські комуністи організували масову відсіч цій окупації, були керівниками повстанського руху. Боротьба наших закавказьких організацій з грузинськими і армянськими меншовиками, дашнаками, мусаватистами, боротьба башкірських, татарських, узбецьких, казакських товаришів з аллашордінцями та іншими контрреволюційними організаціями, боротьба білоруських большовиків з білоруськими есерами, націонал - демократами та бундівцями і т. д. вимагала іноді величезних жертв. Варто згадати загибіль 26 бакінських комісарів, розстріляних у вересні 1918 р. грузинськими меншовиками й есерами в угоду англійським інтервентам.

Величезну роль в справі організації національних компартій виконували безпосередньо Ленін і Сталін, які особливо уважно стежили за всіма проявами життя на національних окраїнах. Їхні поради і вказівки мали величезне значення. Один час при ЦК і партійних комітетах на місцях існували відділи по роботі серед національних меншостей. Існував спеціальний Наркомат по національних справах на чолі з наркомом тов. Сталіним (згодом значна частина його функцій перейшла до Ради національностей при ЦВК СРСР). Нарешті величезне значення мала організація національних частин Червоної армії.

В наслідок великої і складної організаційної та ідеологічної роботи були утворені національні компартії, які дають можливість ЦК ВКП(б) організувати роботу в кожній окремій республіці, в кожній національній області, враховуючи особливості кожного краю, кожної національності, що сприяє якнайшвидшому висуванню і вихованню місцевих комуністичних кадрів.

Організація III, Комуністичного, інтернаціоналу

В період громадянської війни було виконано величезне завдання, організовано було III, Комуністичний, інтернаціонал. Ми знаємо вже, що з часу виникнення більшовизму Ленін і наша партія вели лінію на розкол з опортуністичним II Інтернаціоналом. Підчас імперіалістичної війни, коли II Інтернаціонал перетворився в «смердючий труп», розрив цей став цілком неминучим. Підчас війни більшовики за проводом Леніна організували в Циммервальді (в Швейцарії) у вересні 1915 р. «циммервальдську ліву» групу. Ця група допомогла на перших порах об'єднати інтернаціоналістичні елементи.

У квітневих тезах Ленін чітко поставив питання про негайну організацію III Інтернаціоналу. Ми бачили вже, що Ленін підчас війни провів боротьбу не тільки проти соціал - шовіністів і центристів, але також і проти непослідовних прихильників «циммервальдської лівої» (П'ятаков, Бухарін, Р. Люксембург, Радек). У квітні 1917 р. Ленін заявив: «Треба заснувати іменно нам, іменно тепер, без загаяння *новий*, революційний пролетарський інтернаціонал, або вірніше не боятися визнати голосно, що він *уже заснований* і діє»[1]. Сьома (квітнева) конференція 1917 р. доручила ЦК приступити негайно до заснування III Інтернаціоналу.

Тільки Жовтнева революція дала можливість здійснити це завдання, доказавши на ділі всьому світові життєздатність більшовизму і піднявши дуже високо авторитет більшовицької партії. В кінці січня 1918 р. відбулася в Петрограді нарада лівих соціалістичних партій. Ця нарада обрала Інтернаціональне бюро. На нараді на початку січня 1919 р. під керівництвом Леніна були ухвалені організаційні основи Комінтерну і 24 січня 1919 року від імени 8 комуністичних партій, утворених за цей час в різних країнах, було опубліковано відозву «До першого з'їзду Комуністичного Інтернаціоналу», складену Леніним і Бухаріним.

На початку березня 1919 р., не зважаючи на величезні перешкоди (блокада, інтервенція, арешти делегатів) в Москві відкрився *перший конгрес Комуністичного інтернаціоналу*. Цей перший конгрес і став установчим з'їздом. ВКП(б) як організатор Комінтерну — з своїм величезним теоретичним, організаційним і бойовим досвідом — природно в цьому новому Інтернаціоналі зайняв керівне місце. Утворення Комінтерну полегшило боротьбу з меншовицьким II Інтернаціоналом, сприяло з'єднанню пролетаріату в усіх країнах світу навколо революційної програми комуністів.

Безперечно виконанню цього завдання на перших порах допомогла «Федерація чужоземних груп при ЦК РКП(б)», організована в 1918 р. для роботи серед колишніх воєннополонених в Росії. Головою цієї федерації був тов. Бела Кун. Коли воєннополонені повернулися на батьківщину, вони допомогли організувати секції Комінтерну в Угорщині, Німеччині, Чехо - Словаччині та в інших країнах. «.. Сотні тисяч воєннополонених,— говорив Ленін на VIII з'їзді,— з армій, які імперіалісти будували виключно в своїх цілях, пересунувшись в Угорщину, Німеччину і Австрію, створили те, що бацили більшовизму захопили ці країни цілком. І якщо там панують групи й партії з нами солідарні, то це завдяки тій, зовні непомітній і в організаційному звіті сумарній і стислій, роботі чужоземних груп в Росії, яка становила одну з найважливіших сторінок в діяльності Російської Комуністичної партії»[2]. *І конгрес Комінтерну* відбувся 2 — 6 березня 1919 р. Основним питанням конгресу була доповідь Леніна «Про буржуазну демократію і диктатуру пролетаріату». В тезах підкреслювалося, що утворювані компартії в країнах капіталізму повинні організувати маси на боротьбу за диктатуру пролетаріату, враховуючи досвід перемігшої Радянської республіки.

---

[1] *Ленін*, т. XX, стор. 130.
[2] *Ленін*, т. XXIV, стор. 128.



Президія і частина зали засідань I конгресу Комінтерну



Ленін в президії I конгресу Комінтерну

З перших же кроків свого існування Комінтерн веде рішучу боротьбу проти соціал - демократів, агентури буржуазії всередині робітничого руху, в боротьбі з яким виросла, зміцніла і загартувалася наша партія. Величезне значення в цій боротьбі мають постанови конгресів Комінтерну. Особливе місце серед найважливіших постанов займають вироблені Леніним і ухвалені II *конгресом Комінтерну в 1920 році* 21 умова прийому до Комінтерну, які чітко формулюють поняття про партії, що входять до Комінтерну і які стали бар'єром для антикомуністичних елементів, що намагалися пролізти до наших лав. На II конгресі Комінтерну на доповідь Леніна були ухвалені найважливіші рішення по селянському і національному питаннях, де на основі досвіду більшовицької партії вказувалося, як пролетаріатові треба боротися за завоювання союзників у революційній боротьбі за повалення імперіалізму. Не менше значення має для *боротьби* Комінтерну з опортунізмом ряд літературних праць Леніна, як «Дитяча хвороба «лівізни» в комунізмі». «Більшовизм створив ідейні й тактичні основи III Інтернаціоналу, дійсно пролетарського і комуністичного, який враховує і завоювання світової епохи і досвід *початої епохи революції*». *(Ленін)*.

Література до розділу шістнадцятого

Ленін, Економіка й політика в епоху диктатури пролетаріату, Твори, т. XXIV, стор. 507 - 515.

Ленін, Промови на VIII з'їзді партії. Там же, стор. 158 - 176.

Ленін, Листи до робітників і селян України в приводу перемоги над Денікіним. Там же, стор. 655 - 660.

Ленін, Про єдиний господарський план. Там же.

Ленін, Завойоване і записане. Там же, стор. 25 - 27.

Ленін, Тези про основні завдання II конгресу Комуністичного інтернаціоналу, Твори, т. XXV, стор. 312 - 325.

Ленін, Дитяча хвороба «лівізни» в комунізмі. Там же, стор. 171 - 192.

Ворошилов, Сталин и Красная армия, стаття в збірнику «Сталин», ГИЗ, 1930.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

ПЕРЕХІД ДО НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (X і XI З'ЇЗДИ ПАРТІЇ)

Ленінська оцінка періоду воєнного комунізму

Нашу партію і її керівника Леніна намагалися обвинуватити в тому, що нова економічна політика впала на партію, як сніг на голову. Д. Рязанов говорив на X з'їзді (в березні 1921 р.): «Ця нова лінія — я її вважаю вже прийнятою — впала на нас в вигляді раптової заміни продрозверстки продподатком. Товариші з Наркомпроду вам скажуть, як для них раптово поставлено було це питання». На ділі питання про продовольчий податок було розв'язано ще весною 1918 р., «але в життя він не ввійшов», — писав Ленін, тому що громадянська війна, яка почалася, з «абсолютною необхідністю» примусила перейти до продрозверстки.

Частина товаришів не досить усвідомила собі значення скасування продрозверстки та переходу до продподатку. Їм здавалося, що політика воєнного комунізму, політика продрозверстки, вилучення лишків, які є у селянства, є *єдино можлива* політика. Самий перехід до нової економічної політики вони розглядали *як зраду* лінії пролетарської диктатури, як «сповзання з пролетарських рельс», як опортунізм, як поступку дрібнобуржуазній стихії і ін. й ін. З другого боку, якщо в 1921 р. ми повинні були різко повернути руль і перейти до нової економічної політики, то *чи не був помилкою з боку партії ввесь період воєнного комунізму*? Помилкою т. Бухаріна в оцінці воєнного комунізму («Экономика переходного периода») було те, що він не бачив позитивних сторін в системі воєнного комунізму. З другого боку, у т. Кріцмана і Варги в їхніх працях про воєнний комунізм надто перебільшена роль воєнного комунізму. Справді, чи була помилкою політика воєнного комунізму з усіма заходами, що випливали з неї: продрозверсткою, військовою і трудовою дисципліною, трудгужповинністю, загальною трудовою повинністю і ін. й ін.? На це Ленін відповідав на X з'їзді.

Звичайно, будучи зруйнована, держава не могла інакше зробити, як брати продовольчі лишки з селянства, хоч би навіть і не покриваючи їх ніякими іншими засобами. Це необхідно було, щоб врятувати країну, армію та робітничо - селянську владу. Ми говорили селянам: звичайно, ви даєте свій хліб в позику робітничо - селянській державі, але інакше ви врятувати свою державу від поміщиків і капіталістів

не можете. Ми не могли зробити інакше в тих умовах, які нам нав'язували російські та чужоземні капіталісти своєю війною. У нас іншого вибору не було.

Таким чином політика воєнного комунізму була в умовах громадянської війни, яку ми вели, необхідною політикою.

Повертаючись до оцінки політики воєнного комунізму, Ленін неодноразово підкреслював, що ця політика була правильна, бо проводячи її, вдалося розбити всі спроби контрреволюції, відстояти диктатуру пролетаріату. *Це не значить, звісно, що політика воєнного комунізму давала можливість безпосереднього переходу до соціалізму*, як думали багато товаришів. Політика воєнного комунізму продиктована була «міркуваннями й умовами воєнними, а не економічними». Тому, як тільки громадянська війна була закінчена, Ленін поставив питання про перехід до продовольчого податку, як одного з важливіших економічних заходів, які забезпечили б економічну базу союзу робітничого класу з середнім селянством.

Причини переходу до непу

У звіті ЦК X з'їздові партії [1] Ленін відзначав серед причин, які примусили різко повернути до нової економічної політики, і ті помилки, які були зроблені переважно в 1920 р., при проведенні політики воєнного комунізму. Ці помилки загострили ще більшою мірою ту господарську кризу, яку переживала країна після переможного закінчення громадянської війни і про яку Ленін говорив на з'їзді.

Які ж помилки в нашій політиці бачив Ленін? Насамперед не було достатньо враховано розміру труднощів, зв'язаних з демобілізацією, неправильно були враховані наші продовольчі запаси. Хоч Наркомпрод зібрав більшу кількість хліба, ніж в попередньому році, проте розподілили його так неекономно, що стали перед продовольчою кризою. Те саме і з паливом. Хоч ми дістали на цей час можливість — завдяки звільненню від білих Донбаса й Баку — використати вугільне й нафтове паливо, проте й тут неправильне використання паливних запасів привело до паливної кризи. До цього прибавився неврожай, через який ми повинні були заготовляти хліб в районах, віддалених од промислових центрів. Ми не зуміли так швидко справитись з руїною транспорту, як це належало, як цього вимагали обставини. Все це створювало не тільки труднощі по демобілізації армії, але й посилювало труднощі періоду воєнного комунізму і призвело кінець - кінцем до неправильності «у визначенні співвідношення між силами нашого класу і тих класів, з якими він в співробітництві, а іноді і в боротьбі повинен вирішувати долю республіки» (*Ленін*).

В наслідок імперіалістичної і трьохрічної громадянської війни сталося різке падіння всіх продуктивних сил країни. Продукція державної промисловості знизилася в п'ять разів (до 18% довоєнного рівня), продукція сільського господарства скоротилася в два з половиною рази (хліба зібрано на 32% менше, різко впала врожайність), кількість коней, рогатої худоби також дуже різко зменшилася,

[1] X з'їзд відбувся 6 - 8 березня 1921 року.

сільське господарство все більше перетворювалося з товарного в споживче.

Після закінчення громадянської війни, після ліквідації воєнних фронтів селянин не міг миритися з тим становищем, в яке він був поставлений в період воєнного комунізму, коли він віддавав не тільки лишки свого господарства, але «в умовах кризи, безкорм'я і падіжу худоби селянин повинен був давати кредит радянській владі в ім'я великої промисловості, від якої він досі нічого не одержує». Це призводило до різкого скорочення посівної площі, до різкого зниження рівня життя селянина, до його незадоволення, до того, що він став прислухатися до голосів, які радили йому скинути диктатуру пролетаріату.

Незадоволення селянства, загострення загальної кризи в країні виявилися в повстанні моряків у Кронштадті в березні 1921 р. На чолі бунтарів, які захопили фортецю і ряд військових пароплавів Балтійського флоту, стали білогвардійці, зв'язані з есерами, меншовиками та імперіалістичними колами Заходу.

Селянин — дрібний власник, ставав чутливим до контрреволюційної пропаганди. Есери посилено вели пропаганду про утворення окремого «Селянського союзу» для боротьби з пролетаріатом, закликали вкупі з меншовиками і білогвардійцями скинути радянську владу або утворити «радянську владу без комуністів» (лозунги кронштадтського повстання). *Селянин як дрібний виробник був зацікавлений в тому, щоб ввести свободу торгівлі.* Лозунг «свобода торгівлі» став лозунгом не тільки мішочників, але й значного числа селянства, якому співчувала в цьому питанні і частина виснаженого голодом робітничого класу, що вдавався до мішочництва або був зв'язаний з селянським господарством. В той час як одна частина робітничого класу в період воєнного комунізму виявила величезний героїзм в боротьбі з руїною і на фронтах громадянської війни, друга частина, зв'язана з селянством, до певної міри *декласувалася* і вкупі з селянами вимагала «вільної торгівлі».

Партії II Інтернаціоналу взяли найближчу участь у кронштадтському повстанні. Вони вихваляли мішочників і шкурників, вони підтримували куркульський бандитизм, що поширювався в цей період, антоновщину (повстання куркулів під керівництвом есерів у Тамбовській губ.), махновщину. Лозунги кронштадтського повстання, куркульські лозунги, були одночасно лозунгами, які підтримувала вся міжнародна буржуазія. *Радянська влада придушила куркульські повстання і повстання бунтівників у Кронштадті.* На придушення кронштадтського повстання виїхала частина делегатів X партійного з'їзду.

Перехід од війни до мирного періоду соціалістичного будівництва, розгул дрібнобуржуазної стихії в країні, загальна криза в країні — «і господарська, і соціальна, і політична» (*Ленін*) вимагали ліквідації політики воєнного комунізму. Треба було перейти до такої економічної політики, яка враховувала б господарські інтереси селянина — дрібного власника, *зміцнила б союз пролетаріату й основних мас селянства та диктатуру пролетаріату.* На ввесь зріст стала необхідність повороту партії від продрозверстки до такого оподаткування, яке уможливлювало б селянинові маневрувати в

своєму господарстві, щоб у нього була певність в тому, що він ось стільки віддасть, а ось стільки може використати для свого маленького обороту.

Значення й суть нової економічної політики

X з'їзд ухвалив резолюцію про заміну продрозверстки натуральним податком, при чому встановив, що «цей податок мусить бути менший від того, який накладалося до цього часу через розверстку та оподаткування». В міру відбудування транспорту і промисловості та розвитку обміну на фабрично - заводські й кустарні продукти загальна сума податку повинна була ступнево зменшуватися, при чому треба було враховувати і число їдців у господарстві і кількість худоби; вводилася основа прогресивного подоходного, помайнового податку. Сума податку повинна була публікуватися до веснянних посівів, так само встановлювалися строки здачі податку. Все те, що залишалося після виконання податку, йшло в повне розпорядження селянина.

Проте питання про вільну торгівлю на X з'їзді ставилося ще в обмежених рамках, «в межах місцевого господарського обороту». Однак життя незабаром показало недостатність цієї постанови. Свобода торгівлі зруйнувала рамки місцевого обороту; і ті обмеження в розвитку торгового обороту, які були поставлені з самого початку, незабаром були скасовані. В жовтні 1921 р. Ленін, виступаючи на VII Московській губпартконференції, зазначав, що воєнний комунізм був спробою взяти фортецю капіталізму «штурмом», тепер ми повинні способом тривалої «облоги» по - новому взяти цю фортецю капіталізму. «... Тепер ми опинилися в умовах, коли повинні відійти ще трохи назад, не лише до державного капіталізму, а й до державного регулювання торгівлі й грошового обігу. Лише таким, ще триваліш, ніж передбачали, шляхом можемо ми відбудовувати економічне життя» [1]. Інтереси народного господарства вимагали, щоб відбудування почато було з селянського господарства. Почавши з відбудування сільського господарства, потім дістави матеріальні можливості для відбудування зруйнованої промисловості, радянська держава приступила до утворення важкої індустрії, цієї основи соціалізму.

Вирішальний економічний аргумент за необхідність переходу до продподатку Ленін бачив у тому, що певна свобода товарообороту приведе *до збільшення кількості продуктів, підвищить продуктивність праці робітників і селян.*

«Ми перебуваємо в умовах такого зубожіння, розорення, перевтоми та виснаження головних продуктивних сил — селян і робітників, що цьому основному міркуванню — будь - що - будь збільшити кількість продуктів — доводиться тимчасово підпорядкувати все» (*Ленін*). Ленін підкреслював тимчасовий характер цього заходу. Це зовсім не значило, що Ленін бачив у непі засіб «заохочувати куркулів», як намагаються тлумачити наші праві опортуністи економічну суть непу. Неп якраз означав, що держава повинна вести

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 68.



Група делегатів X з'їзду партії, що повернулася після ліквідації кронштадтського бунту. В центрі В. І Ленін і К. Є. Ворошилов

тривалу роботу по боротьбі з куркулем та в соціалістичній перебудові села. Уже в момент переходу до непу Ленін підкреслював завдання «економічного впливу на селянство з допомогою машини», який стане найкращим засобом боротьби з куркульством.

«Нова опозиція» на XIV з'їзді твердила, що «неп є в суті *капіталізм*, який допускається в певних умовах, капіталізм, який держить на прив'язі пролетарську державу». Троцькісти заперечували (і заперечують), що на основі непу ми ведемо соціалістичний *наступ*, ведемо боротьбу за збудування соціалізму в СРСР. Перекручене розуміння непу призводило до того, що права опозиція, яка оформилася пізніше, проповідувала теорію *безперервних* поступок селянству. При такому тлумаченні неп дійсно міг перетворитися в шлях реставрації (відновлення) капіталізму, про який мріяли капіталісти, про який мріяла буржуазія та їх прислужники — меншовики й есери. Тов. Сталін дав на XIV з'їзді партії характеристику непу, яка діалектично зв'язує початковий період непу (припущення капіталізму з метою його витиснення і наступу соціалістичних елементів господарства) з останнім його етапом (ліквідація останнього капіталістичного класу — куркулів, перемога соціалізму і знищення класів в обстанові гострої класової боротьби). «Неп є особлива політика пролетарської держави, розрахована на припущення капіталізму, при наявності командних висот в руках пролетарської держави, розрахована на боротьбу елементів капіталістичних і соціалістичних, розрахована на зростання ролі соціалістичних елементів на шкоду елементам капіталістичним, розрахована на перемогу соціалістичних елементів над капіталістичними елементами, розрахована на знищення класів, на збудування фундаменту соціалістичної економіки»[1].

Праві опортуністи заперечують подвійну природу непу. Вони бачили в непі тільки одну сторону — свободу торгівлі, вони не враховували другої, не менш важливої сторони непу — наявності регулюючої ролі держави. Розглядаючи неп як повну свободу приватної торгівлі, праві опортуністи тим самим заперечували ленінське положення, що нам потрібно, використовуючи ринкові відносини, підіймати селянське господарство, щоб збудувати велику промисловість на вищій технічній базі і з допомогою її розпочати соціалістичне перероблення дрібного селянського господарства.

Праві ухильники не розуміють «нових форм» виробничої змички з селянством, обстоюють підйом індивідуального господарства, намагаються послабити розвиток колективізації. Тим часом ця «виробнича змичка» і колективізація села на новій технічній основі були висунені Леніним як основні завдання непу. Для «перероблення» дрібного селянського господарства, «оздоровлення» всієї свідомості дрібнобуржуазних мас потрібні «тільки матеріальна база, техніка, застосування тракторів і машин у землеробстві в масовому масштабі, електрифікація в масовому масштабі. Ось що в корені і з величезною швидкістю переробило б дрібного землероба». Так говорив тоді Ленін.

Не насадження дрібного і найдрібнішого господарства, не допомога машинами куркулеві, а технічна й соціальна перебудова селян.

---

[1] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 211.

ського господарства шляхом колективізації — ось завдання непу, на думку Леніна. Ці завдання в міру економічних і технічних сил партія і радянська влада й після смерти Леніна незмінно проводять, рішуче викриваючи ліберальне тлумачення непу правими опортуністами.

Ленін вважав у той момент за найважливіше питання — «знайти форми співжиття з дрібними землеробами, які, поки залишаються дрібними землеробами, не можуть жити без забезпечення дрібного господарства певною системою обороту».

Але поруч із «свободою обороту» на шляхах непу, що звичайно в умовах ринкових відносин зв'язано з певним ростом куркульства, Ленін ставив завдання боротьби з куркульством, подолання обмеженості селянського господарства, його перебудови на соціалістичних основах. Недарма Ленін говорив 1921 р. в своїй доповіді про натуральний податок: «Коли ти даси машини або електрифікацію, тоді десятки або сотні тисяч дрібних куркулів будуть убиті».

В програмі Комінтерну вказано міжнародне значення непу. Нова економічна політика пролетаріату в перехідний період буде в усіх країнах, тому що скрізь є в тій або іншій мірі дрібне селянське господарство. Скрізь переможний пролетаріат повинен буде зміцнювати змичку з селянством. «... Наявність в усіх областях господарського життя навичок і традицій, успадкованих від буржуазного суспільства і яких не можна позбутися одразу,— все це вимагає від економічного проводу пролетаріату правильного сполучення — на основі ринкових відносин — великої соціалістичної промисловості і дрібного господарства простих товаровиробників, тобто такого сполучення, яке забезпечує ведущу роль соціалістичної промисловості і одночасно максимальне піднесення всієї основної маси селянських господарств» [1].

Програма Комінтерну, підсумовуючи досвід економічної політики пролетаріату в роки громадянської війни і соціалістичного будівництва, вказала: не виключена можливість, що і в передових капіталістичних країнах період *воєнного комунізму* стане неминучим. «На випадок ймовірної воєнної інтервенції капіталістів і тривалої контрреволюційної війни проти диктатури пролетаріату господарське керівництво мусить виходити насамперед з інтересів оборони пролетарської диктатури, при цьому може появитися необхідність воєнно-комуністичної господарської політики (*«воєнний комунізм»*), яка є не що інше, як організація раціонального споживання з метою воєнної оборони при системі посиленого натиску на капіталістичні групи (конфіскації, реквізиції і т. д.), при більш або менш повній ліквідації вільної торгівлі і ринкових відносин, при різкому порушенні індивідуалістичних господарських стимулів дрібного виробника, що зв'язано з падінням продуктивних сил країни» [2]. Однак програма Комінтерну розглядає таку політику *зовсім не як «нормальну», нормально правильною програма Комінтерну вважає політику непу, яка забезпечує економічний союз пролетаріату з основними масами селянства та їх соціалістичне перевиховання.*

---

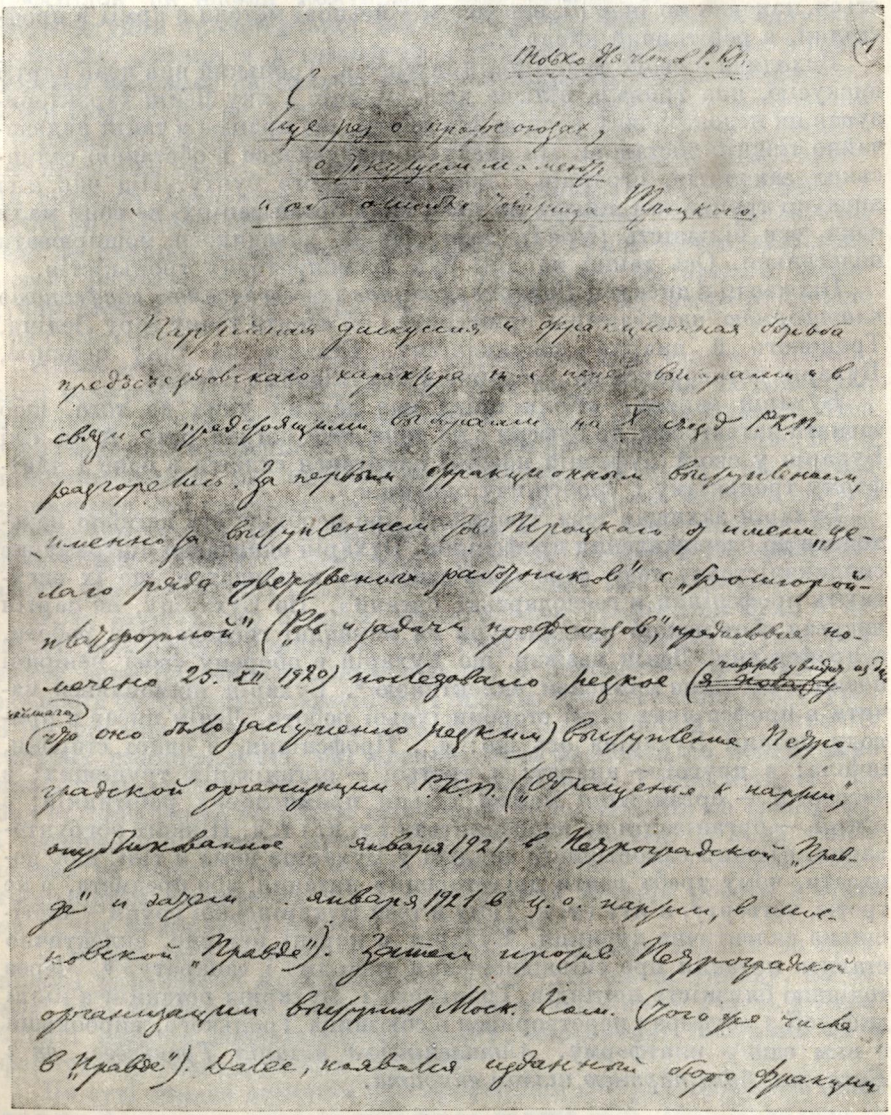
[1] Програма Комінтерну.
[2] Там же.

Дискусія про профспілки 1920 — 1921 рр.
Боротьба з троцькізмом.

Господарські й політичні труднощі в країні в період переходу до непу, розгул дрібнобуржуазної стихії не могли не породити боротьби проти ленінської лінії різних антипартійних течій, які відбивали всередині партії вплив цієї дрібнобуржуазної стихії.

Дрібнобуржуазні хитання в партії виявилися в цей період особливо в дискусії про профспілки. Ще на IX з'їзді партії в квітні 1920 р. уже виявилися розходження в питанні про роль і значення професійних спілок. Ці розходження загострилися восени 1920 р. На V конференції професійних спілок Троцький виступив з промовою, в якій до краю загострив адміністративну точку зору троцькістів на професійні спілки. Сам Троцький, який був поставлений партією на чолі Наркомшляхів, проводив цю свою адміністративну точку зору особливо яскраво в організації Цектрана (ЦК транспортників). Тут проводилася лінія голого призначенства, адміністрування, жорсткого проведення профспілкової лінії згори, «перетрушування» згори керівників професійних спілок, тобто провадилася лінія в корені неправильна, яка суперечила профспілковій демократії. За цим зразком Троцький вважав за необхідне побудувати всю систему професійних спілок. Це була лінія на одержавлення професійних спілок, на повне зрощування їх з господарськими органами. Ця лінія не враховувала зовсім необхідності тривалого періоду непу. Троцький пропонував фактично «загвинчувати гайку» воєнного комунізму в той час, коли вся обстанова вимагала переходу не тільки до нової економічної політики, але й до демократичніших форм організації в партії і в професійних спілках.

В дискусії про завдання профспілок Ленін вказував, що «гвоздь» поточного моменту полягає зовсім не в питанні про профспілки, а в новому співвідношенні класів у країні. Троцький же бачив «найбільшу суперечність всередині робітничої держави» в тій невідповідності, яка була між профспілкою, «як вона є, і спілкою, як вона повинна бути». Іншими словами, *Троцький підмінював питанням про профспілки ширше і важливіше питання — про необхідність змінити всю систему економічної політики пролетаріату.* Не враховуючи і не розуміючи завдань радянської влади в новій обстанові, заперечуючи значення селянства в соціалістичному будівництві як союзника пролетаріату, Троцький нічого не міг сказати про завдання профспілок, крім «перетрушування» і «зрощування» профспілок з державою. На думку Леніна, помилка Троцького в питанні про профспілки зв'язана «з самою суттю питання про диктатуру пролетаріату». Неправильне уявлення про соціалістичне будівництво як про бюрократичне, «начальницьке» адміністрування, при якому робітничий клас і більшість селянства є лише пасивна маса, штовхало Троцького на шлях перенесення військових методів роботи на широкі робітничі організації, що є найважливішим приводним пасом між партією і робітничим класом. Звичайно, *ЦК відкинув точку зору Троцького*, який став добирати собі групу поза ЦК і виступив з «платформою», що є «колективним трудом» цієї групи, пропонуючи X партз'їздові «вибирати між двома тенденціями».



Только для членов Р.К.П.

(1)

Ещё раз о профессиональных союзах,
о текущем моменте
и об ошибках тов. Троцкого.

Партийная дискуссия и фракционная борьба предсъездовского характера и периода выяснили в связи с предстоящим обсуждением на X съезде Р.К.П. разногласия. За первым фракционным выступлением, именно тов. Троцкого, последовал ряд отдельных „документов" с „платформой" („Роль и задачи профсоюзов", предисловие помечено 25. XII 1920) последовало резкое (в печати это было засвидетельствовано резким) выступление Петроградской организации Р.К.П. („Отношение к партии", опубликованное января 1921 в Петроградской „Правде" и затем января 1921 в ц. о. партии, в московской „Правде"). Затем группа Петроградской организации выступила Моск. Ком. (Это уже тайна в „Правде"). Далее, появился издательский бюро фракции

Перша сторінка рукопису Леніна „Ще раз про профспілки"...

Невірна позиція Троцького, за словами тов. Сталіна, «... полягає в тому, що він недооцінює ріжниці між армією і робітничим класом, ставить на одну дошку військові організації і профспілки, намагається, напевно по інерції, перенести військові методи з армії в профспілки, в робітничий клас» [1].

Виходячи з своїх фракційних інтересів, Троцький нав'язав партії дискусію, яка тривала більше двох місяців і яку Ленін характеризував як недозволенну розкіш для партії, що працює в такій надзвичайно тяжкій обстанові. Ця дискусія відбувалася в обстанові селянських заколотів, страйків і кронштадтського бунту. Під час цієї дискусії троцькісти дійшли до того, що в організаціях, де вони мали один час більшість (Урал), тези Леніна доводилося поширювати нелегально. Ось такий на ділі був «демократизм» троцькістів.

Під час цієї дискусії *Бухарін виступив з своєю окремою «буферною» платформою*, намагаючись примирити і об'єднати точку зору Леніна, Троцького й анархо - синдикалізму. Ставши на таку позицію, Бухарін договорився до «розриву з комунізмом» (*Ленін*).

Бухарін заявив: «Коли поїзд має деякий ухил до того, щоб зазнати катастрофи, то буфери є не така вже погана річ». А на ділі Бухарін у своїй буферній позиції намагався склеїти в одно і платформу троцькізму і «робітничу опозицію».

Бухарін захищав тезу Троцького про необхідність негайно переходити до одержавлення профспілок. Бухарін одночасно підтримував синдикалістську тезу «про обов'язковість кандидатур, що їх висувають профспілки в господарські органи». По Бухаріну, не партія висуває обов'язкові кандидатури на командні господарські роботи, а профспілки. Ленін вважав, що Бухарін в оборону своєї невірної позиції підміняє марксизм еклектикою [2]. Бухарін відмовлявся бачити в профспілках різні сторони їхньої роботи. Ленін писав з приводу позиції Бухаріна ось що: «... Профспілки, з одної сторони, школа; з другої — апарат; з третьої — організація трудящих; з четвертої — організація майже тільки промислових робітників; з п'ятої — організація по виробництвах і т. д. і т. д. Ніякого обгрунтування, ніякого самостійного аналіза у Бухаріна нема й тіні, щоб доказати, чому треба взяти дві «сторони» питання, або предмета, а не третю, четверту, п'яту і т. д. Тому й тези Бухарінської групи — чистісінька еклектична дурниця. Бухарін в корені невірно, еклектично ставить питання про співвідношення «школи» і «апарату» [3]. Через тодішню близкість поглядів Троцького і Бухаріна останній в кінці дискусії з «буфера» перетворився в союзника Троцького, виробивши з ним єдину платформу. *Антиленінська позиція Троцького, як і Бухаріна, була партією цілком викрита.*

Точка зору партії в профспілковій дискусії.

У боротьбі проти троцькістів та інших опозиційних груп в питанні про профспілки позиція партії була сформульована в тезах десяти

[1] *Сталин*, Наши разногласия, зб. «Об оппозиции», стор. 9 - 10.

[2] Еклектизм означає чисто механічне сполучення різних ідеологічних систем, мішанину з різних, іноді протилежних поглядів (наприклад матеріалізм і ідеалізм).

[3] *Ленін*, т. XXVI, стор. 136.

членів ЦК, складених на основі пропозицій, розроблених т. Рудзутаком.

Ленін разом з «десятьма» висував на перший план завдання профспілок як школи комунізму. Він вважав за шкідливе для даного ступня пролетарської диктатури зрощувати або об'єднувати професійні спілки з державними органами. *Ленін назвав троцькістську політику політикою бюрократичного змикання профспілок.* Ленін вважав, що справжнє розходження в питанні про профспілки між позицією «десяти» і троцькістами полягає в розв'язанні завдання, «як оволодіти масою, в питанні про підхід до неї, про зв'язок з нею». Ця помилка Троцького, яка полягає у вимозі «перетрушування з пісочком» профспілок, «... якщо її не усвідомити і не виправити, веде до падіння диктатури пролетаріату» [1]. Ленін бачив настільки велику небезпеку в цьому виступі Троцького, що вважав «неминучим розкол у партії, якщо не вилікуватися від хвороби швидко і радикально».

Після досить палких дебатів у партії протягом кількох місяців, коли величезна маса партійних сил була витрачена на цю дискусію, *точка зору Леніна і «десяти» перемогла.* На X з'їзді резолюція «Про роль і завдання профспілок» була ухвалена значною більшістю. В ній підкреслювалося, що профспілки є школа комунізму, що тільки профспілки, які систематично дбають про всі сторони життя й побуту робітничого класу як на фабриці, так і поза нею, можуть стати початковою школою раціональних навичок і політичного самовиховання для найширших і навіть найвідсталіших мас трудящих.

З'їзд вважав, що швидке одержавлення профспілок було б великою політичною помилкою саме тому, що на даному ступні розвитку воно надзвичайно перешкодило б виконанню профспілками завдання бути школою комунізму і опорою пролетарської диктатури. З'їзд для того часу відкинув організацію *політвідділів* при окремих галузях промисловості, які повинні були замінити до певної міри професійні спілки. Через це з'їзд ліквідував Главполітпуть, що був організований за рік до цього саме як політвідділ на транспорті і намагався підмінити профспілку транспортників. X з'їзд також вказав на бюрократичні методи роботи троцькістів і запропонував троцькістам «відмовитися від специфічних методів роботи і стати на грунт нормальної робітничої демократії».

З метою дати можливість профспілкам ближче підійти до організації управління промисловістю з'їзд ухвалив постанову, на основі якої профспілки повинні були взяти найближчу участь у виробленні єдиного господарського плану, виробничої програми та в формуванні господарських органів.

По суті справи дискусія про профспілки не була дискусією лише про профспілки,— вона на ділі йшла далеко далі. Вона охоплювала і взаємовідносини робітничого класу з селянством і всю систему Радянської держави. Але одночасно до певної міри ця дискусія відтягувала увагу партії від ряду важливіших питань, які хвилювали робітників і селян. Під час палкої дискусії так були загострені розходження по ряду питань, що наслідки цієї дискусії, цієї «надмір-

[1] *Ленін*,, т. XXVI, стор. 127.

ної розкоші», як її називав Ленін, давали себе відчувати в хитаннях окремих груп товаришів, які не усвідомили на протязі ряду років правильної, ленінської точки зору.

Боротьба партії з «робітничою опозицією»

В 1920 р., в розгар профспілкової дискусії, вийшла брошура А. Коллонтай «Рабочая оппозиция». В цій брошурі на питання про те, що таке «робітнича опозиція», тов. Коллонтай відповідає: «В опозицію входить передова частина класу свідомих пролетарів - комуністів. Опозиція складається майже виключно з професіоналістів». «Робітнича опозиція» називала себе «класово спаяною, класово свідомою і класово витриманою частиною нашого промислового пролетаріату». Ленін на X з'їзді висміював це визначення. «Ну, слава богу,— говорив він,— так і будемо знати, що тов. Коллонтай і тов. Шляпніков— «класово спаяні, класово свідомі». *(Гучні оплески)* Але, товариші, коли так говориш і так пишеш, то треба трошки знати й міру»[1].

«Робітнича опозиція» ставила собі в заслугу, що «вона частина пролетаріату, яка не розплилася по радянських установах». На ділі «робітнича опозиція» відбивала інтереси декласованих верств, дрібнобуржуазних елементів. В згаданій брошурі А. Коллонтай висувала проти партії цілий ряд обвинувачень. Основне обвинувачення — нібито партія не вірить в сили робітничого класу, нібито партія відходить від пролетарського шляху. Згодом ці обвинувачення підхопили, як ми побачимо, й інші опозиційні та антикомуністичні групи.

В спеціальних тезах, які висунула «робітнича опозиція», захищалося *анархо - синдикалістську* точку зору.

Як пояснили Ленін і вся партія виникнення цього ухилу?

«Згаданий ухил, — читаємо ми в резолюції X з'їзду,— викликаний почасти вступом до лав партії елементів, які не цілком ще засвоїли комуністичний світогляд. А головним чином ухил цей викликаний впливом на пролетаріат і на РКП дрібнобуржуазної стихії, яка винятково сильна в нашій країні і яка неминуче породжує хитання в бік анархізму, особливо в моменти, коли становище маси різко погіршилося через неврожай та надто руїнні наслідки війни і коли демобілізація мільйонної армії викидає сотні й сотні тисяч селян і робітників, які не можуть одразу знайти роботи і засобів до життя» [2].

«Робітнича опозиція» пропонувала організувати управління народним господарством через *всеросійський з'їзд виробників*, об'єднуваних у професійні виробничі спілки.

Ленін зазначав, що «ідеї, які лежать в основі цієї й інших подібних заяв, в корені неправильні теоретично, будучи повним розривом з марксизмом і комунізмом, а так само з підсумками практичного досвіду всіх напівпролетарських і теперішньої пролетарської революцій».

---

[1] Протоколи X з'їзду партії, стор. 120.
[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 431.

Помилка «робітничої опозиції», на думку Леніна і всього X з'їзду, була в тому, що «робітнича опозиція відступила в корені від основних понять класової боротьби та від основної вимоги точно розрізняти класи». Через те, що під поняттям *«виробники»* об'єднуються і пролетарі, і напівпролетарі, і дрібні *товаровиробники — селяни й кустарі*, то «робітнича опозиція» пропонувала замість чіткої пролетарської лінії проводити лінію, при якій *маса дрібних виробників подавила б пролетаріат і фактично заставила б вести у нас в країні не пролетарську лінію, а дрібнобуржуазну*. Таким чином на ділі «робітнича опозиція» *була виразницею дрібнобуржуазних, почасти ремісничих і селянських, почасти цехових інтересів і настроїв, тобто була по суті архіправою опозицією*. З'їзд не тільки засудив теоретично шкідливе і в корені неправильне ставлення до практичного досвіду початого радянською владою господарського будівництва,— він визнав «політичну неправильність і безпосередню політичну небезпеку для збереження влади за пролетаріатом» в пропаганді поглядів «робітничої опозиції» та інших подібних груп. З'їзд визнав, що погляди «робітничої опозиції» та подібних їй елементів «...практично є відбиток дрібнобуржуазних і анархічних хитань, практично послаблюють витриману керівну лінію комуністичної партії і на ділі допомагають класовим ворогам пролетарської революції»[1]. З'їзд ухвалив по відношенню до «робітничої опозиції»:

«1) *визнати за необхідну неухильну й систематичну боротьбу з цими ідеями*; 2) *визнати пропаганду цих ідей за несумісну з належністю до РКП*»[2].

X з'їзд зробив ще спробу притягти частину лідерів «робітничої опозиції» та інших опозиційних груп до роботи, і частина членів «робітничої опозиції» дійсно спрацювалася з партією; друга ж частина, на чолі з Шляпніковим і Медведєвим, продовжувала вести свою неправильну лінію. Вони продовжували протиставляти себе партії, скликали свої фракційні наради, на яких ухвалювали таємні постанови, виконання яких покладалося на вождів цієї групи — Шляпнікова і Медведєва. Члени «робітничої опозиції» вели антипартійне листування таємно від ЦК, і нарешті на одній із нарад, скликаній Шляпніковим і Медведєвим з прихильників колишніх груп «робітничої опозиції», було вирішено звернутися до Комінтерну з скаргою на РКП. *Так до XI з'їзду виникла «заява 22 - х»*. Спеціальна комісія, виділена Комінтерном, встановила брехливість обвинувачень, висунутих опозицією в цій заяві. XI з'їзд ухвалив спеціальну резолюцію «Про деяких членів колишньої «робітничої опозиції». Цією резолюцією з'їзд приєднався до постанови ВККІ. Щодо тт. Шляпнікова, Медведєва і Коллонтай з'їзд доручив ЦК «на випадок виявлення з боку цих товаришів подібного антипартійного ставлення виключити згаданих товаришів з партії».

Двоє з тих, що підписали «заяву 22 - х» — Мітін і Кузнєцов — як такі, що переродилися, були виключені з'їздом із партії.

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 433.
[2] Там же, стор. 433 - 434. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

Національне питання на X з'їзді партії

Вперше після захоплення влади пролетаріатом національне питання було поставлене на широке обговорення X з'їзду партії. На VIII з'їзді, як нам уже відомо, в зв'язку з ухваленням програми партії національне питання також обговорювалося. Полеміка тоді відбувалася між Леніним і «ультра лівими» в національному питанні — Бухаріним і П'ятаковим, які не визнавали лозунга самовизначення націй. Ленін доказав, що лозунг «лівих» — самовизначення трудящих — означає відмахування від національного питання, яке повинно бути розв'язане пролетаріатом. На X з'їзді була поставлена доповідь про завдання партії і Радянської держави в національному питанні.

Доповідачем виступив т. Сталін, який намітив три етапи в розвитку національного питання. Перший етап — це утворення національностей і національних держав «на світанку капіталізму». Другий етап — загострення національного гніту в період імперіалізму, коли національне питання зливається з колоніальним. Третій етап — розвиток національного питання — це «період знищення капіталізму і ліквідація національного гніту». Фактично цей період починається з встановлення диктатури пролетаріату.

В чому суть розв'язання національного питання в Радянській державі, де здійснено рівноправність національностей?

Ось відповідь т. Сталіна:

«...Суть національного питання в РСФРР полягає в тому, щоб знищити ту відсталість (господарську, політичну й культурну) національностей, яка лишилася в спадщину від минулого, щоб дати можливість відсталим народам догнати Центральну Росію і в державному, і в культурному, і в господарському відношеннях»[1].

Проте юридичного проголошення рівності національностей недосить: щоб ця рівність була фактичною, в житті необхідна ще господарська і культурна допомога відсталим національностям. Цілком зрозуміло, що ця допомога може бути дана лише при диктатурі пролетаріату, тому що лише пролетаріат зацікавлений в розвитку політичного, господарського і культурного рівня відсталих національностей.

В ухваленій резолюції з'їзд відзначив насамперед необхідність організації *федерації республік, бо тільки об'єднавшись в єдиний тісний союз*, радянські республіки зможуть «оборонити своє існування і перемогти об'єднані сили імперіалізму». З'їзд підкреслив необхідність добровільного характеру федерації на основі взаємного довір'я і згоди.

Як чергові завдання роботи партії серед відсталих народів з'їзд намітив:

«...а) розвинути й зміцнити у себе радянську державність в формах, які відповідають національно - побутовим умовам цих народів; б) розвинути й зміцнити у себе чинні на рідній мові суд, адміністрацію, органи господарства, органи влади, складені з людей місцевих, які знають побут і психологію місцевого населення; в) розвинути у себе пресу, школу, театр, клубну справу і взагалі культурно -

[1] Протоколи X з'їзду партії, стор. 188.





Плакати, випущені в період боротьби з голодом під час неврожаю 1921 р.

освітні установи на рідній мові; г) поставити й розвинути широку сіть курсів і шкіл як загальноосвітніх, так і професійно - технічного характеру на рідній мові... для прискорення підготовки туземних кадрів кваліфікованих робітників і радянсько - партійних працівників по всіх областях управління і насамперед в області освіти»[1].

Крім того було поставлено *завдання індустріалізації національних окраїн* «через перенесення фабрик до джерел сировини». Партія ухвалила ряд практичних заходів до класового розшарування та визволення трудящих мас з - під влади куркульства та байства шляхом організації бідноти, організації артілей і т. д.

В національному питанні на з'їзді відзначалося два ухили від пролетарської комуністичної лінії. Один ухил — в «сторону великодержавності, колонізаторства, ведликодержавного шовінізму», а другий — в сторону розвитку місцевого національного шовінізму, перебільшування національних особливостей, що приводить іноді до залишення «в тіні класових інтересів трудящих» або до змішування інтересів «трудящих даної нації з так званими «загальнонаціональними» інтересами тієї ж нації». З'їзд пояснював обидва ці ухили засміченістю партійних організацій на окраїнах, де часто в партії були колишні чиновники, «куркульсько - колоніваторські елементи», місцеві мулли й попи — «комуністичні батюшки» (про що розповідав на з'їзді Сафаров), які в свята робили релігійні одправи.

Партя засудила обидва згадані ухили як шкідливі й небезпечні для комунізму. Проте партія скерувала *головні свої удари проти великодержавності*, проти колонізаторства, тобто проти залишків і пережитків такого ставлення до національностей, яке виявляють буржуа - імперіалісти до народів у своїх колоніях, яке виявляли до «інородців» великоруські націоналісти при царизмі.

XI з'їзд партії[2]. Змичка з селянством. Підсумки першого року непу.

1921 рік був роком першої серйозної перевірки нової економічної політики. Не зважаючи на тяжкий голодний 1921/22 рік, на основі непу місцевий товарооборот перетворився в товарооборот загальний. «Вільний» ринок значно поширився. Прямий товарообмін перетворився на вільну торгівлю, яку, правда, регулює держава. Але через те, що торговий і кооперативний апарати Радянської держави були спочатку слабі, роль приватного капіталу в перші рокі непу була дуже значна. Наслідки першого ж року непу виявилися в значному заспокоєнні селянства, майже повній ліквідації селянсько - куркульських повстань, відродженні сільського господарства, яке дістало поштовх завдяки забезпеченню за дрібним виробником лишків його господарства. Перші ж роки непу відбилися в певному рості промисловості, транспорту й торгівлі.

Намітився перший успіх і в області фінансової політики, і в області скорочення емісії (випуску паперових грошей) і в утворенні

[1] ВКП(б) в революціях, ч. I, стор. 456 - 457.
[2] XI з'зд відбувся 27 березня — 2 квітня 1922 р.

більшої стійкості грошевої одиниці. Радянська влада політично зміцніла, і це виявилося найбільше в тому, що капіталістичні держави стали шукати зближення з Радянською державою. Радянський уряд дістав запрошення взяти участь в Генуезькій і Гаазькій конференціях.

Одночасно в частини білогвардійської еміграції та радянської інтелігенції народилася «зміновіхівська» течія, найяскравішим виразником якої був проф. Устрялов, який вважав, що нова економічна політика є показник *еволюції*, *переродження радянської влади*, переходу її на рельси буржуазної держави. Ленін наводив на XI з'їзді слова Устрялова: «Я за підтримку Радянської влади в Росії, хоч був кадет, буржуа, підтримував інтервенцію,— я за підтримку Радянської влади, тому що вона стала на шлях, по якому котиться до звичайної буржуазної влади»[1].

Багато зміновіхівців були певні в тому, що більшовики є виразники термідора, тобто заката революції, і що більшовики виконують роль націоналістів - організаторів нової «великої Росії».

Ленін радив прислухатися до цього голосу класового ворога. Він говорив: «...Ворог прагне до того, щоб це стало неминучим. Зміновіхівці відбивають настрій тисяч і десятків тисяч всяких буржуїв або радянських службовців, учасників нашої нової економічної політики. Це — основна і справжня небезпека. І тому на це питання треба звернути головну увагу: справді, чия візьме?»[2]. І Ленін ставив різко питання про комуністичне *змагання*: «...Це не є змагання, це є одчайдушна, шалена, якщо не остання, то близька до цього, боротьба не на життя, а на смерть між капіталізмом і комунізмом»[3].

XI з'їзд партії повинен був підвести перші підсумки непу і намітити дальші шляхи соціалістичного розвитку народного господарства Радянської держави. В блискучій політичній доповіді ЦК Ленін дав оцінку першого року непу, його досвіду і намітив дальші директиви партії. Ленін заявив, що нова економічна політика є для нас *перевірка* того, як «ми дійсно досягаємо змички з селянською економікою». Він вважав, що у нас «абсолютно вистигла необхідність нового підходу до соціалістичної економіки». «Досі,— говорив Ленін,— у нас підходу справжнього до соціалістичної економіки, побудови її фундаменту немає, і є єдиний спосіб знайти цей підхід — це нова економічна політика».

Чи була досі змичка соціалістичних елементів нашого господарства, нашої державної промисловості з селянською економікою?

«Змички з селянською економікою, з тією новою економікою, яку ми намагалися утворити, у нас не було. Чи є вона тепер? Ще немає. Ми до неї тільки підходимо. Все значення нової економічної політики... тільки в цьому: знайти змичку тієї нової економіки, яку ми з величезними зусиллями створюємо»[4].

Яке основне завдання непу?

---

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 243.
[2] Там же.
[3] Там же, стор. 244.
[4] *Ленін*, Доповідь про діяльність ЦК на XI з'їзді РКП(б), Твори, т. XXVII, стор. 229.

Треба пам'ятати, що «...основне, вирішальне завдання, яке підпорядковує собі все інше,— це встановлення змички між тією новою економікою, яку ми почали будувати (дуже погано, дуже невміло, але все ж почали будувати)... і селянською економікою, якою живуть мільйони й мільйони селян»[1].

Яка ж повинна бути ця змичка?

«Треба показати цю змичку, щоб ми її ясно бачили, щоб увесь народ її бачив, щоб уся селянська маса бачила, що між її тяжким, нечувано зруйнованим, нечувано вбогим, тяжким життям тепер і тією роботою, яку ведуть в ім'я віддалених соціалістичних ідеалів, є зв'язок... Наша мета — відновити змичку, доказати селянинові ділами, що ми починаємо з того, що йому зрозуміло, знайомо і зараз доступно при всій його вбогості, а не з чогось далекого, фантастичного, з точки зору селянина,— доказати, що ми йому вміємо допомогти, що комуністи в момент тяжкого становища зруйнованого, зубожілого, тяжко голодуючого дрібного селянина йому зараз допомагають на ділі. Або ми йому це докажемо, або він нас пошле до всіх чортів. Це цілком неминуче.

Ось в чому значення нової економічної політики, ось в чому основа всієї нашої політики»[2].

У відміну від троцькістів, які в політиці непу бачать тільки відступ, Ленін заявляв:

«Ми тепер відступаємо, немов би відступаємо назад, але ми це робимо, щоб *спочатку відступити, а потім розігнатися і сильніше стрибнути вперед*».

Який же повинен бути цей відступ? Яку ціль він повинен переслідувати?

«...Зімкнутися з селянською масою, з рядовим трудовим селянством, — відповідав Ленін, — і почати рухатисяв перед незмірно, безконечно повільніше, ніж ми мріяли, але зате так, що справді буде рухатися вся маса з нами. Тоді прискорення цього руху в свій час настане таке, про яке ми тепер і мріяти не можемо. Це, по-моєму, перший основний політичний урок нової економічної політики»[3].

Це завдання партія виконала пізніше, на протязі ряду років відбудовного і особливо в реконструктивний період. Але вже в березні 1922 року в доповіді про міжнародний і внутрішній стан Радянської республіки на засіданні комуністичної фракції Всеросійського з'їзду металістів Ленін заявив:

«*Відступ, який ми почали, ми вже можемо припинити і припиняємо. Досить*»[4].

«*Далі назад ми не підемо*, а займемося тим, щоб правильно розгорнути і групувати сили»[5].

І на XI з'їзді Ленін цю заяву підкріпив у своїй доповіді: «*Відступ закінчився*, справа тепер у перегрупуванні сил». На основі

---

[1] *Ленін*, Доповідь про діяльність ЦК на XI з'їзді РКП(б), Твори, т. XXVII, стор. 230.

[2] Там же, стор. 230-231.

[3] Там же.

[4] Там же, стор. 173.

[5] Там же, стор. 175.

нового перегрупування сил ми повели наступ на капіталістичні елементи країни, забезпечивши зміцнення диктатури пролетаріату, побудову фундаменту соціалістичної економіки.

«Хто кого?». Лозунг «вчіться торгувати»

Другим уроком першого року непу і другим способом перевірки «хто кого?» Ленін вважав правильну організацію державної торгівлі, кооперації і товарообміну.

Він говорив у своїй доповіді: «...Другий, більш частковий урок, це — перевірка змаганням державних і капіталістичних підприємств. За цей рік ми доказали з повною ясністю, що хазяйнувати ми не вміємо. Це основний урок. Або в найближчий рік ми докажемо протилежне, або Радянська влада існувати не може»[1].

Дальше просування радянської влади вперед і зміцнення союзу з середнім селянством було неможливе без практичного розв'язання питання про торгівлю. В перший рік непу приватний капітал вклинився в товарооборот між містом і селом, захопив до своїх рук майже всю роздрібну торгівлю. Кооперація була ще слаба, державна торгівля не встигла також ще розгорнути широку сіть торгових установ. З цього і скористався приватний капітал, добре на цьому нажившись. Тому Ленін так різко поставив питання про змагання з капіталістичним господарством. Ленін вкладав в уста селянства «убійчу» критику комуністичної партії, що не змогла ще організувати постачання селу краще за приватного капіталіста, який хоч і грабував, але «вмів» діло робити: постачати селянству товари.

Ленін вказував на перспективу боротьби з міжнародним капіталізмом та з «російським капіталізмом, з тим, який росте з дрібного селянського господарства, з тим, який ним підтримується. Ось тут має бути в найближчому майбутньому бій, строк якого не можна точно визначити».

Проблема, поставлена тут,— «хто кого?» означає тривалу боротьбу з приватним капіталом, в першу чергу всередині країни, витиснення цього приватного капіталу, оволодіння ринком шляхом державної торгівлі і кооперації. Потрібне вміння кооперувати дрібних виробників і кустарів, з'єднавши їх роботу, їх труд і збут їхніх продуктів з державною торгівлею, кооперацією та з соціалістичною примисловістю. І Ленін *підганяв*, передбачаючи, які труднощі будуть на цьому шляху.

Ленін ставив *питання про неп*, про змичку з селянством як *питання про нові форми класової боротьби, про керівний вплив пролетаріату на селянство з метою перероблення дрібного селянського господарства*. Для цього вимагалося відмовитись від методів воєнного комунізму, перегрупувати сили для нового, рішучішого і могутнішого соціалістичного наступу.

Цю суть ленінського вчення про неп, як було сказано вище, перекручували троцькісти, а потім — і праві ухильники. Партія подолала «лівий» ухил Троцького — Зінов'єва. Меншовицький характер цього ухилу, який заперечував необхідність притягнення селянства до соціалістичного будівництва, тепер ясний для всіх.

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 232 - 233.

Праві опортуністи надають самодостатнього характеру змичці робітничого класу з селянством, зовсім забуваючи, *що цей союз повинен зміцнювати диктатуру пролетаріату*. У них «союз» перетворюється в блок двох класів, в якому пролетаріат втрачає свою керівну роль. Неп як нову форму класової боротьби праві заміняють теорією *мирного вростання куркуля в соціалізм*, а проблему соціалістичного перероблення селянського господарства та кооперування заміняється допомогою індивідуальному господарству. Так причісують своїм опортуністичним гребінцем праві елементи ленінську політичну спадщину.

Звичайно партія передбачала небезпеки, які повинні були викликати нова економічна політика й розвиток приватного капіталу. Але при правильному веденні справи, *при розвитку соціалістичної індустріалізації*, при створенні нової технічної основи для соціалістичного перероблення народного господарства, при правильній поставі державної торгівлі й кооперації, при витисненні крок за кроком з області промисловості й товарообороту приватного капіталу — питання «хто кого?» розв'язується на користь пролетарської держави, тому що ця держава зберігала в своїх руках всю повноту влади, землю, велику промисловість, транспорт, монополію зовнішньої торгівлі. Це були «командні висоти», які уможливлювали пролетаріатові переможно будувати соціалістичне господарство.

Чи надовго вводилася нова економічна політика? Ленін говорив: «Всерйоз і надовго». Дві перешкоди зустріла партія на шляху правильного проведення нової економічної політики. З одного боку, великої шкоди завдавали окремі товариші й групи, які вважали відступ неправильним, які впадали в паніку від цього відступу, які вважали неп «зрадою» справи соціалізму, виходили навіть з партії через незгоду з непом і сіяли навколо песимістичні настрої; а з другого боку, була небезпека від того, що частина членів партії вважала нову економічну політику *єдино правильною політикою не тільки «всерйоз і надовго», але й «назавжди»*. Звідси в дрібнобуржуазних верствах виникали вже *неонепівські* настрої, які вважали за недостатній *такий* тимчасовий відступ, які вважали за необхідні поступки приватному капіталові як всередині країни, так і в міжнародному масштабі. Нарешті, як це виявилося згодом, нова економічна політика розглядалася окремими групами товаришів не тільки як відступ для поширення соціалістичної бази, не тільки як тимчасовий відступ, а *тільки* як відступ (Зінов'єв, Каменєв, Сафаров, Залуцький та ін.). Це виявилося особливо в ставленні до державного капіталізму й до непу нової ленінградської опозиції в кінці 1925 р., напередодні XIV з'їзду партії.

Критика партії з боку опозиції на XI з'їзді

Ленін мав повне право говорити в своєму звіті, що ми прийшли на XI з'їзд далеко більш з'єднаними, ніж були на X з'їзді. Проте й на XI з'їзді проти Леніна гостро виступили «робітнича опозиція», з одного боку, і група «демократичного централізму», яку Ленін називав «фракцією крикунів голосніше за всіх», — з другого.

Як розглядала тоді «робітнича опозиція» нову економічну політику? Вона заявляла, що це — «шукання міцнішої бази, ніж та, яку ми мали досі, спираючись на робітничий клас». Хіба це не докори на адресу партії в «сповзанні з пролетарських рельс», або, як тепер (після смерті Леніна) говорять,— *з ленінських рельс*? Різниця в тому, що тоді Шляпніков обвинувачував Леніна, що *Ленін сповзає з пролетарських рельс*, а пізніше, з тією ж «грунтовністю», обвинувачував і *всю партію* в тому, що вона сповзає з пролетарських, з ленінських рельс.

С. Медведєв, також представник «робітничої опозиції», говорив: «...в робітничих масах починає зароджуватися байдуже ставлення до їх власної долі, ми спостерігаємо настрій немов би розчарування в тих успіхах, які з'явилися в наслідок величезних жертв, принесених ними за ці роки. За минулий рік партія в цілому, її комуністичні осередки не брали участі в наміченні своєї політики, у визначенні й розробленні її... В самій партії також нерідко ми спостерігаємо байдужість, песимізм по відношенню до тих завдань, про які ми так наполегливо кричимо, які на кожних зборах ставимо»[1].

В. Косіор (з групи «демократичного централізму») обвинувачував навіть *Центральний комітет в фракційності*. Ленінський партійний режим В. Косіор характеризував як режим *«ежовых рукавиц»*.

Можна бачити на цих прикладах, оскільки *елементи критики* опозиції пізніших днів повторюють майже в буквальних висловах думки, докори, настрої опозиції, *яка існувала при Леніні, виступала проти Леніна*. Тоді Троцький вважав, що найнебезпечніше в поведінці «робітничої опозиції» це протиставлення себе партії. *«В цій опозиції — «ми» і «вони» є основний гріх і основний злочин політичної позиції т. Шляпнікова»*,— говорив Троцький. Тоді Троцький розумів і такі речі, що зовсім не випадково «радіостанція польського уряду розіслала по всьому світу витяг з брошури т. М'яснікова, виключеного з партії. Це не випадковість, що брошура т. М'яснікова стала негайно матеріалом для фейлетона Чернова, передових статтей Мартова, Мілюкова». Тоді Троцький дорікав Коллонтай в тому, що її брошура цитувалася в білогвардійських органах за кордоном. Він дорікав «робітничій опозиції» в тому, що вона тяжке становище країни експлуатує для прапора, «який може стати прапором Кронштадта, тільки Кронштадта, що своєю поведінкою вона ставить себе поза Інтернаціоналом».

Троцький, опинившись після кількох років боротьби проти партії за кордоном, звичайно мало похожий навіть на Троцького 1921 — 1922 рр. Він далеко випередив «робітничу опозицію». Він уже співробітник буржуазних газет, в яких пропагує свою «теорію» термідора (переродження) радянської влади, викликаючи тим самим нечувану похвалу від буржуазії. Наклепницька «робота» Троцького за кордоном скерована тепер в угоду світовій буржуазії, проти радянської влади і Комінтерну.

Троцький став в авангарді контрреволюційної боротьби проти партії, організатором цієї боротьби.

---

[1] Стенографічний звіт XI з'їзду РКП(б), стор. 107 - 108.

Чистка партії

У зв'язку з вказівкою X з'їзду партії протягом 1921 р. була зроблена перевірка, перереєстрація партійних лав.

В доповідях тт. Молотова і Шкірятова на XI з'їзді партії ми знаходимо такі дані про цю перевірку:

Всього до моменту чистки в усіх наших організаціях (коли не рахувати Туркестана та Брянської й Астраханської губерній) було 659 тис. членів, при чому виключено було по чистці 142 тис. і вийшли добровільно заперіод чистки 18 тис. чоловік [1]. Таким чином виключені з партії і ті, що вийшли добровільно, становили: робітники — 20% (32 тис.), селяни — 45% (72 тис.), службовці й ін.— 35% (56 тис.). Хоч процент робітників, виключених з партії під час цієї чистки, порівняно до неробітників був в 2 рази нижчий (15% і 32%), проте якщо ми порівняємо наслідки цієї перевірки з наслідками перепису 1927 року, то повинні будемо визнати, що *в той період було виключено і відсіялося під час перереєстрації далеко більше число робітників, ніж в 1927 році.*

Ленін уважно стежив за ходом чистки партії. В окремій статті «*Про чистку партії*» він писав: «Чистка партії розвинулася, видимо, в роботу серйозну й гігантськи важливу». Він радив чистити партію, спираючись на вказівки безпартійних трудящих, звичайно, ставлячись критично до цих вказівок. «... Чистити партію, вважаючи на вказівки безпартійних трудящих,— справа велика. Вона дає нам серйозні наслідки. Вона зробить партію далеко сильнішим авангардом класу, ніж раніш, зробить її авангардом, міцніше зв'язаним з класом, більше здатним вести його до перемоги серед маси труднощів і небезпек»[2]. Ленін радив грунтовно очистити партію насамперед від «...мазуриків, від збюрократілих, від нечесних, нестійких комуністів та від меншовиків, які перефарбували «фасад», але залишилися в душі меншовиками»[3].

Взагалі Ленін рекомендував дуже суворо ставитись до приймання нових членів у партію. В двох листах напередодні XI з'їзду на ім'я *т. Молотова* (секретаря ЦК) *Ленін пропонував збільшити стаж для прийому нових членів у партію.* «Нема сумніву,— писав Ленін,— що у нас постійно вважаються за робітників такі особи, які найменшої серйозної школи в розумінні великої промисловості не пройшли. Часто - густо в категорію робітників попадають самі справжні дрібні буржуа, які випадково і на самий короткий строк перетворилися в робітників»[4].

Кампанія перевірки особового складу партії викрила ряд хиб, які залежали як від неправильної побудови партійних апаратів або від неправильних методів роботи цих апаратів, так і від недостатності ідейного виховання й товариської спайки, особливо серед нових членів партії післяреволюційного періоду. Ці хиби були «...в зв'язку з неоднорідністю соціального складу партії,

---

[1] Пізніше цифра ця ще збільшилась. Вийшло з партії і було виключено коло 200 тис. чоловік.

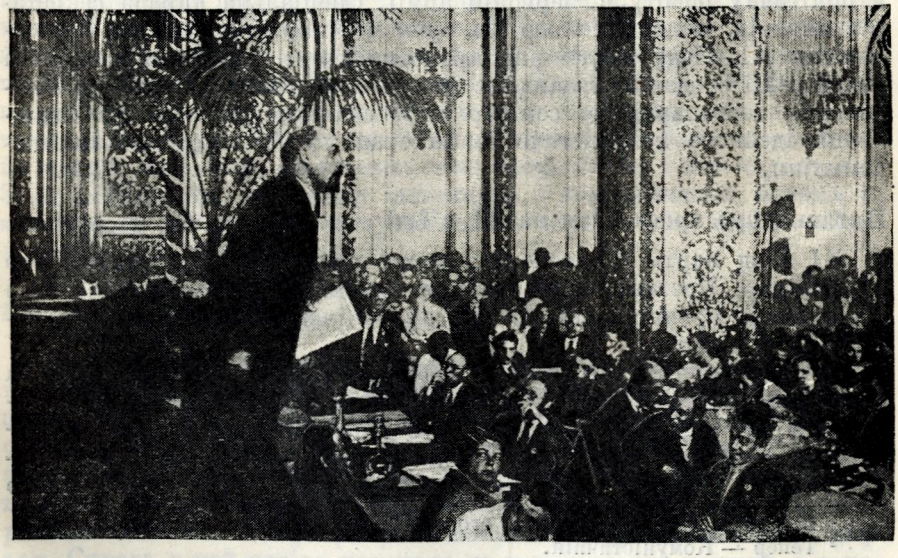
[2] *Ленін*, т. XXVII, стор. 12.

[3] Там же.

[4] Там же, стор. 209.



В І. Ленін під час робіт III конгресу Комінтерну



Ленін виголошує промову на III конгресі Комінтерну

яка в умовах нової економічної політики повинна бути особливо взята на увагу»[1].

У зв'язку з цим партія ухвалила цілий ряд постанов, які поліпшують партійно - організаційну і партійно - виховну сторону роботи партії та особовий склад партії.

Поперше, був підвищений партійний стаж секретарів губкомів (до жовтневий стаж) і секретарів повітових комітетів; був поліпшений склад керівників професійних організацій; поставлено завдання правильнішого розподілу партійних обов'язків між старішими й молодими членами партії, посилена робота партії в сторону вироблення професіоналів - організаторів і пропагандистів; намічені заходи по скороченню до мінімума технічного апарату партійних організацій та підвищенню його якісного складу. Поставлено завдання поліпшення партійних шкіл, бібліотек, розвитку гуртків по вивченню марксизму. Тоді ж партія ухвалила зміцнити Інститут червоної професури, курси при Соціалістичній [2] академії, розгорнути ширше й посилити Свердловський та Зінов'ївський [3] університети, Комуністичний університет національних меншостей Заходу й Університет трудящих Сходу, поліпшити сіть і матеріальне становище радпартшкіл та учнів у радпартшколах, а також уважніше добрати склад лекторів і викладачів радпартшкіл та забезпечити їх матеріальне становище.

До XI з'їзду партії було зовсім припинено прийом нових членів. Винятки допускалося тільки для робітників і селян, які довели свою відданість революції протягом громадянської війни і виявили свідоме ставлення до комунізму. Партія звернула увагу не необхідність врегулювання партійних навантажень. Партія поставила собі завдання — посилити свою роботу серед основних резервів партії: комсомолу, Червоної армії, а також серед маси робітниць і селянок; посилити з цією метою роботу організацій жінвідділів, комсомолу й політичну роботу в Червоній армії. Спеціальна нарада секретарів обкомів, обласних бюр та губкомів партії внесла на затвердження XI з'їзду партії ряд пропозицій про зміцнення партійної спайки. Ці завдання зводилися до трьох головних: 1) всемірне посилення середпартійної солідарності, спаяності, єдності; 2) посилення ідейного комуністичного виховання; 3) зміцнення партдисципліни.

Питання про профспілки на XI з'їзді

XI з'їзд партії повинен був знову вернутися до питання про профспілки. Постава цього питання випливала з тих істотних змін в становищі пролетаріату, отже й профспілок, які внесла нова економічна політика.

В той час як троцькісти і «робітнича опозиція» вважали за необхідне перетворити профспілки в адміністративно - виробничий апарат, партія вважала за необхідне поставити перед профспілками як одно з найважливіших завдань — «всебічний і всемірний захист класових інтересів пролетаріату та боротьбу його

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 517.
[2] Тепер — Комуністичній.
[3] Пізніше — Ленінградський комуністичний університет.

з капіталізмом, оскільки при непі збереглася свобода торгівлі і до певної міри розвиток *приватного* капіталу». По відношенню до державних підприємств профспілки повинні були виправляти «помилки і перебільшення господарських органів, оскільки вони випливають з бюрократичного перекручення держапарату». Через те, що при цих перекрученнях держапарату можливі були конфлікти робітників на наших державних підприємствах, то на профспілки покладалося обов'язок запобігати «масовим конфліктам на державних підприємствах шляхом передбачливої політики, скерованої на справжній і всебічний захист інтересів робітничої маси та своєчасне усунення причин до конфліктів». Тоді ж якнайрішучіше було висунуто завдання *добровільності* як щодо індивідуального, так і колективного вступу в спілки.

Необхідно було регулювати взаємини між управами підприємств та професійними органами. Тут роль і участь профспілок виявлялися в доборі людей до всіх господарських і державних органів, зв'язаних з економікою, у висуванні своїх кандидатів, з зазначенням їх стажу й досвіду роботи, у висуванні та підготовці адміністраторів з робітничих і трудящих мас. Профспілки повинні брати участь у всіх планових органах пролетарської держави, в обговоренні всіх питань, що їх висувають держоргани в області культури й освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я і т. д.

По відношенню до *спеціалістів* профспілки ставили собі завдання налагодити правильні взаємовідносини трудящих мас з спеціалістами, а також добір та заохочення найбільш здатних і працездатних із них. Головним *методом* діяння профспілок висувалося переконування, *комуністичне виховання*; головним завданням — захист інтересів трудящих мас. Проте партія бачила особливі умови роботи профспілок при диктатурі пролетаріату, коли профспілки є будівниками *всього* народного господарства в цілому, і «не повинні потурати передсудам та відсталості маси, а неухильно підіймати її на чимраз вищий рівень». З'їзд вважав, що ці суперечності не випадкові і неминучі протягом багатьох років, «тому що, поки є рештки капіталізму і дрібного виробництва, неминучі суперечності в усьому суспільному ладі між цими рештками і паростками соціалізму». *Хто ж мусить розв'язувати конфлікти в останній інстанції, якщо вони виникають між профспілкою і держорганами?* З'їзд постановив, що такою інстанцією є *комуністична партія* та міжнародне об'єднання комуністичних партій всіх країн — *Комінтерн*.

Про фінансову політику

Перехід до нової економічної політики вимагав розгортання і впорядкування грошевої системи. А це впорядкування звичайно передбачало насамперед *точний облік і точну звітність*. Тим часом ні того ні другого ми в період воєнного комунізму та в перші роки непу не мали. Тому перший державний бюджет, який був поданий IX з'їздові рад в кінці 1921 р., був зовсім невдалим, відірваним од життя. Всі розрахунки побудовані були на невірних цифрах. Справа в цей період полягала не в відмиранні грошей, а в по-

силенні значення грошевої системи. Впорядкування її було питанням життя і смерті всього нашого державного організму. Під керівництвом призначеного Наркомфіном члена ЦК *Сокольнікова* була проведена грошева реформа — перехід до червінця.

Таким чином фінансова політика будувалася на пов'язанні всієї економічної діяльності держави, всього народного господарства — його промисловості, транспорту, сільського господарства, торгівлі. Ми не могли ще безпосередньо перейти до золотого обігу. Проте ми повинні були забезпечити резервний золотий фонд і розпочати розвивати видобуток дорогоцінних металів. Тоді ж (при Леніні) було розв'язане питання про поширення сфери застосування приватного капіталу в торгівлі стимулюванням переходу селянства від споживчого господарства до товарного.

Тоді ж ставилося завдання провести «жорстке урізування адміністративного апарату, скорочення числа урядових установ у центрі й на місцях, перенесення ряду витрат на місцевий бюджет, вигнання з державного бюджету всіх видатків, не зв'язаних з безпосереднім підтриманням існування пролетарської держави». Одночасно партія провадила політику *«забезпечення всіма засобами реальної заробітної плати від зниження»*. Паперова грошева емісія (випуск грошей) повинна була скоротитися, податкова політика повинна була бути скерована на регулювання процесів нагромадження через пряме оподаткування майна, доходів і т. д., при чому від системи посередніх податків держава повинна була переходити *все більше до системи прямого оподаткування*.

Одночасно була розвинена банківська *кредитна система*, без якої неможливий був розвиток товарообороту між містом і селом.

Всі ці заходи повинні були зміцнити наше фінансове становище. Взагалі економічне й міжнародне становище Радянського Союзу в кінці 1922 р. значно зміцніло. Ми мали перші успіхи в розвитку держторгівлі та в справі соціалістичного нагромадження, значне зміцнення союзу робітничого класу з селянством.

«Уже тепер ми маємо доказ того,— говорив Ленін,— що ми як держава спроможні вести торгівлю, зберегти за собою міцні позиції сільського господарства та індустрії і йти вперед». На пленумі Московської ради 20 листопада 1922 р., підводячи підсумки п'ятиріччя Жовтневої революції, Ленін пророче говорив: «... Соціалізм уже тепер не є питання далекого майбутнього, або якоїсь абстрактної картини, або якоїсь ікони. Щодо ікон ми залишились думки старої, дуже поганої. Ми соціалізм протягли в повсякденне життя і тут повинні розібратися. Ось що становить завдання нашого дня, ось що становить завдання нашої епохи. Дозвольте мені закінчити висловленням певності, що хоч яке це завдання важке, хоч яке нове порівняно з попереднім нашим завданням, і хоч як багато труднощів воно нам завдає,— всі ми разом, не завтра, а за кілька років, всі ми разом розв'яжемо це завдання будь-що-будь, так що з Росії непівської буде Росія соціалістична»[1].

Поруч із внутрішнім зміцненням радянської влади в області міжнародної політики ми мали період визнань і загравання капіталістичних країн з Радянським союзом.

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 366.

Література до розділу сімнадцятого

Ленін, Криза партії, Твори, т. XXVI, стор. 33.

Ленін, Ще раз про профспілки, про поточний момент та про помилки товаришів Троцького і Бухаріна. Там же, стор. 109 - 145.

Ленін, Звіт про політичну діяльність ЦК на X з'їзді і кінцеве слово. Там же, стор. 258 - 264.

Ленін, Доповідь про єдність партії та про анархо - синдикалістський ухил. Там же, стор. 265 - 275.

Ленін, Про чистку партії. Там же, стор. 6.

Ленін, Промова на II з'їзді політосвіт, Твори, т. XXVII, стор. 32 - 52.

Лечін, Про продовольчий податок. Там же, стр. 317 - 352.

Ленін, Доповідь і кінцеве слово на XI з'їзді ВКП(б). Там же, стор. 225 - 270.

Сталін, Наші розходження, зб. «Об оппозиции», стор. 5 - 14.

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ НАСТУП НА ШЛЯХАХ НЕПУ ВІД XI ДО XIII З'ЇЗДУ ПАРТІЇ

XII партконференція (4 — 7 серпня 1922 р.)

В перші місяці 1922 р. постанови XI з'їзду проводилися під безпосереднім керівництвом Леніна. Проте вже влітку 1922 р. здоров'я Леніна настільки погіршало, що він не міг бути присутнім на XII партконференції. *Після XI з'їзду на генерального секретаря ЦК був обраний т. Сталін*, який на чолі партії керував і керує нашою боротьбою за перемогу соціалізму. *На XII партконференції був ухвалений новий статут партії* на основі вказівок, які дані були XI з'їздом партії, і тих змін, які відбулися фактично в будівництві партійної організації за останні роки.

В ухваленому статуті було сказано: залежно від соціального стану нові члени приймаються з числа кандидатів, які пройшли школу політичної грамоти і встановлений кандидатський стаж; встановлювалося три категорії і різний стаж прийому кандидатів до партії (робітники й червоноармійці з робітників і селян, селяни й кустарі, які не експлуатують чужої праці, службовці і т. п.); зазначалося, що партія будується на основах демократичного централізму за територіальною ознакою; організації, які обслуговують певний район, вважаються вищими по відношенню до всіх організацій, які обслуговують частину даного району.

XII партконференція в серпні 1922 р. підвела перші підсумки роботи партії в професійних спілках на основі останніх партійних ухвал. Досвід показав цілком правильність ухвал XI з'їзду партії про роль профспілок як школи комунізму, як одного з найважливіших приводних пасів партії.

По доповіді т. Сокольнікова *про міжнародну політику* в зв'язку з Генуезькою і Гаазькою конференціями партія схвалила лінію ЦК.

Центральне місце на XII партконференції зайняла доповідь *про антирадянські партії і течії*, яка мала величезне політичне значення і в якій відзначалася диференціація, розкол серед цих антирадянських партій. Ліві есери розкололися на дві групи; в таборі правих есерів поруч із попередніми угрупованнями визначилася архіправа група; в таборі меншовиків виділилися права група «Заря» за кордоном і «позапартійна група соціал-демократів» у Росії; розкололася й кадетська партія на правих і лівих кадетів. Усі ці розколи й угруповання серед антирадянських партій викликалися спробами однієї

частини цих угруповань пристосуватися до нових умов діяльності в СРСР, до тих зрушень, які відбулися в країні в зв'язку з новою економічною політикою, — з одного боку, вдержати за собою прихильників, які переконувалися все більше в правильності більшовицької лінії («ліві» групи), з другого — використати нову обстановку класової боротьби для притягнення на свою сторону найбільш правих елементів (праві групи) та відповідно пристосовувати свою тактику. Партія уважно відзначала ті зміни, які сталися в антирадянських партіях, їхні спроби використати легальні можливості радянської суспільності. Партія звертала особливу увагу на ті організації, які могли бути широко використані антирадянськими партіями,— всі види кооперації, школи, профспілки, культурно - освітні організації молоді, видавничу справу і т. п.

Партія вказувала на необхідність боротьби з класовим ворогом, який міняє методи роботи в зв'язку з новою обстановою. Одночасно партія рекомендувала найуважніше ставлення до тих елементів безпартійної інтелігенції, «які хоча б в самих основних рисах зрозуміли справжню суть того великого перевороту, що відбувся». По відношенню до таких елементів партія рекомендувала «систематичну підтримку і ділове співробітництво». Це не значило, що партія відмовилася від застосування репресій не тільки по відношенню до есерів та меншовиків, але й по відношенню до верхівки нібито безпартійної, буржуазно - демократичної інтелігенції, яка намагається вести і веде контрреволюційну роботу, для якої справжні інтереси науки, техніки, політики, педагогіки, кооперації і т. ін. є тільки порожні слова, політичне маскування.

XII партконференція в своїх постановах підкреслила також завдання посилення партійно - виховної роботи серед комуністів, піднесення науково - комуністичної думки, поліпшення справи радянської партійної журналістики, взагалі підвищення політичного рівня рядових членів партії.

Останні політичні виступи В. І. Леніна

Восени 1922 р. ми мали останні виступи Володимира Ілліча Леніна на сесії ВЦВК, на IV конгресі Комінтерну й на пленумі Московської ради. Ленін захворів і повинен був надовго відмовитися від політичної діяльності. В своїй останній промові на конгресі Комінтерну (13 листопада 1922 р.) Ленін відзначив перші досягнення на шляху соціалістичного будівництва. Він вказав на перші успіхи непу, які виявилися в тому, що ми маємо покищо дуже скромний, «що не набагато перевищує 20 млн. золотих карбованців, капітал», який дала нам державна торгівля.

«В усякому разі,— говорив він,— початок зроблено: наша торгівля дає нам кошти, які ми можемо використати для поліпшення стану важкої промисловості... Я гадаю, що ми вже можемо дещо заощадити. Це ми будемо робити й далі... Ми працюємо тепер над тим, щоб скоротити наш державний бюджет, скоротити наш державний апарат... Ми знаємо, що без врятування важкої промисловості, без її відбудування ми не зможемо збудувати ніякої промисловості, а без неї ми взагалі загинемо як самостійна країна.

... Важка індустрія потребує державних субсидій. Якщо ми їх не знайдемо, то ми, як цивілізована держава — я вже не говорю, як соціалістична,— загинули. Отже, в цьому відношенні ми зробили рішучий крок. Ми добули кошти, необхідні для того, щоб поставити важку індустрію на власні ноги. Сума, яку ми до цього часу добули, правда, ледве перевищує двадцять мільйонів золотих карбованців, але, в усякому разі, ця сума є, і вона призначається тільки для того, щоб підняти нашу важку індустрію»[1].

Замітьте: *Ленін вважав успіхом, про який він визнав за необхідне говорити на IV конгресі Комінтерну, нагромадження 20 млн. крб., які були використані на важку індустрію.* А в 1927 р. знаходилися в нашій партії люди, які називали себе ленінцями і які впадали в паніку з приводу того, що ми могли тоді дати на індустрію *тільки один міліард.* Через десять років після виступу Леніна на IV конгресі Комінтерну, здійснюючи ленінську політику, Радянська країна, керована партією на чолі з т. Сталіним, вкладає в народне господарство в перший рік другої п'ятирічки 18 млрд. крб. В 1922 р.— 20 млн. крб., в 1933 р.— 18 млрд. крб. капітальних вкладень. Так здійснюються вказівки В. І. Леніна.

Кооперативний план Леніна

Те, що передумав за тижні й місяці своєї хвороби Володимир Ільїч, підсумовуючи діяльність партії, почасти опубліковано в вигляді «Сторінок з щоденника» та статтей «Як реорганізувати Рабкрін», «Краще менше, та краще» і «Про кооперацію». В цих статтях Ленін з надзвичайною глибиною намітив ряд питань зміцнення союзу робітничого класу й селянства, про шляхи перемоги соціалізму в нашій країні. Щоб зімкнути сільське господарство з соціалістичною індустрією, величезного значення набуває кооперація в пролетарській державі. Ленін розгорнув свій *кооперативний план* — як план соціалістичного будівництва на селі і в місті, як план колективізації дрібного селянського господарства. В чому полягає кооперативний план Леніна? В невеликій статті «Про кооперацію», написаній в січні 1923 р., Ленін вказує на те, що ми уділяємо не досить уваги кооперації.

«... Навряд чи всі розуміють,— писав Ленін,— що тепер, з часу Жовтневої революції і незалежно від непу (навпаки, в цьому відношенні доводиться сказати: саме завдяки непові), кооперація набуває у нас цілком виняткового значення.

... У нас, дійсно, раз державна влада в руках робітничого класу, раз цій державній владі належать всі засоби виробництва, у нас, дійсно, завданням лишилося тільки кооперування населення. При умові максимального кооперування населення сам собою досягає мети той соціалізм, який раніш викликав законне глузування, усмішку, зневажливе ставлення до себе з боку людей, справедливо переконаних в необхідності класової боротьби, боротьби за політичну владу і т. д. І ось не всі товариші усвідомлюють собі, якого тепер гігантського, незмірного значення набирає для нас кооперування

[1] *Ленін*, Промова на IV конгресі Комінтерну, т. XXVII, стор. 348 - 349.

Росії... Справді, влада держави на всі великі засоби виробництва, влада держави в руках пролетаріату, союз цього пролетаріату з багатьма мільйонами дрібних і найдрібніших селян, забезпечення керівництва за цим пролетаріатом по відношенню до селянства і т. д.,— хіба це ще не все, що потрібно для того, щоб з кооперації, з самої тільки кооперації, яку ми раніш третирували, як крамарську, і яку з певної сторони маємо право третирувати тепер при непі так само, хіба це не все необхідне для побудування повного соціалістичного суспільства? Це ще не побудування соціалістичного суспільства, але це все необхідне й достатнє для цього побудування [1].

Для того, щоб кооперувати поголовно все селянство, потрібна величезна культурна робота. Ленін вважав, що для цього потрібна буде ціла історична епоха.

Цілком зрозуміло, що кооперативний план Леніна *не стоїть осторонь* всього нашого плану господарського будівництва. Він найтісніше *зв'язаний* з ростом нашої важкої індустрії, з розгортанням плану електрифікації. *З допомогою державної соціалістичної промисловості, з допомогою фінансової підтримки пролетарської диктатури більшість селян спочатку через збутову, а потім виробничу кооперацію буде включена в соціалістичне будівництво.*

Лише праві опортуністи всередині партії протиставляють кооперативний план Леніна планові *колективізації* сільського господарства і намагаються витлумачити справу так, що політика індустріалізації країни, політика колективізації села й розвитку радянських господарств нібито суперечить ленінському кооперативному плану. Праві опортуністи *відривають* кооперування села від усіх інших господарських заходів партії. Зокрема, розвиток колективних господарств, на думку опортуністів, не є складова частина кооперативного плану Леніна, тому що в останніх статтях Ленін про них нічого не писав. Ленін «не писав» про індустріалізацію країни, а говорив про розвиток важкої промисловості, електрифікації, металургії, кам'яновугільної промисловості. Чи значить це, що колективізація села та індустріалізація країни не зв'язані між собою, не становлять частини одного цілого плану будівництва соціалізму? Звичайно, ні. Колективізувати село можна найуспішніше на основі машинної техніки — тракторів, комбайнів та інших удосконалених сільськогосподарських машин, на основі застосування автомобілів і електричної енергії. Цю нову технічну основу для колективізації дає важка промисловість і машинобудівництво, які партія прагне розвинути й посилити. Праві опортуністи, не згоджуючись з політикою індустріалізації і колективізації, тим самим на ділі відмовляються від ленінського кооперативного плану, відмовляються від ленінізму. А з другого боку, троцькісти намагаються довести, що при відсутності високої техніки нічого й думати про колективізацію. Троцький, перебуваючи в таборі контрреволюції, придумав своє «знамените»» порівняння колгоспного будівництва з пароплавом і глузував з партії за її роботу по об'єднанню індивідуальних господарств у колгоспи. Троцький заявляв, що утворення колгоспного ладу — це шкідливий намір «з човнів скласти корабель». Однак практика показала, що поруч з величезною

[1] *Ленін*, Про кооперацію, т. XXVII, стор. 391 - 392.

революціонізуючою ролею МТС з їх машинами в справі колективізації селянських господарств масовий рух за колективізацію висунув ряд зразкових колективів, які працюють *на перших порах* і без тракторів, кінним тяглом. Ленінський кооперативний план, не зважаючи на спроби троцькістів і правих опортуністів загальмувати нашу боротьбу, переможно здійснюється партією під керівництвом тов. Сталіна.

Ленін про поліпшення державного апарату

В цих же останніх своїх статтях Ленін пов'язав усі проблеми Радянської держави з проблемами міжнародної революції, особливо з проблемами національного визвольного руху на Сході. І тут же він, турбуючись за долю партії, за її єдність, намітив реорганізацію Центральної контрольної комісії і висловив глибокі думки про способи поліпшення нашого державного апарату. В статті «*Краще менше, та краще*» Володимир Ільїч ставить перед партією і перед Робітничо - селянською інспекцією, яка повинна бути реорганізована, ряд завдань по поліпшенню нашого державного апарату. «Краще менше, та краще»— це лозунг, що його Ленін висуває перед всіма працівниками Радянської держави. «Не гнатися за кількістю і не поспішати; зосередити в Рабкріні матеріал дійсно західно - европейської якості, тобто такий, який не відстає від кращих европейських зразків»[1],— ось яке завдання ставить Ленін. «В питаннях культури квапливість і розмашистість найшкідливіші»[2],—попереджав Ленін.

Звичайно, ця точка зору нічого спільного не має з спробами виправдати повільні темпи в соціалістичній перебудові господарства СРСР, проповідувані правими опортуністами, або невиконання програми виробництва, коли треба дати країні *більше* продукції *кращої* якості.

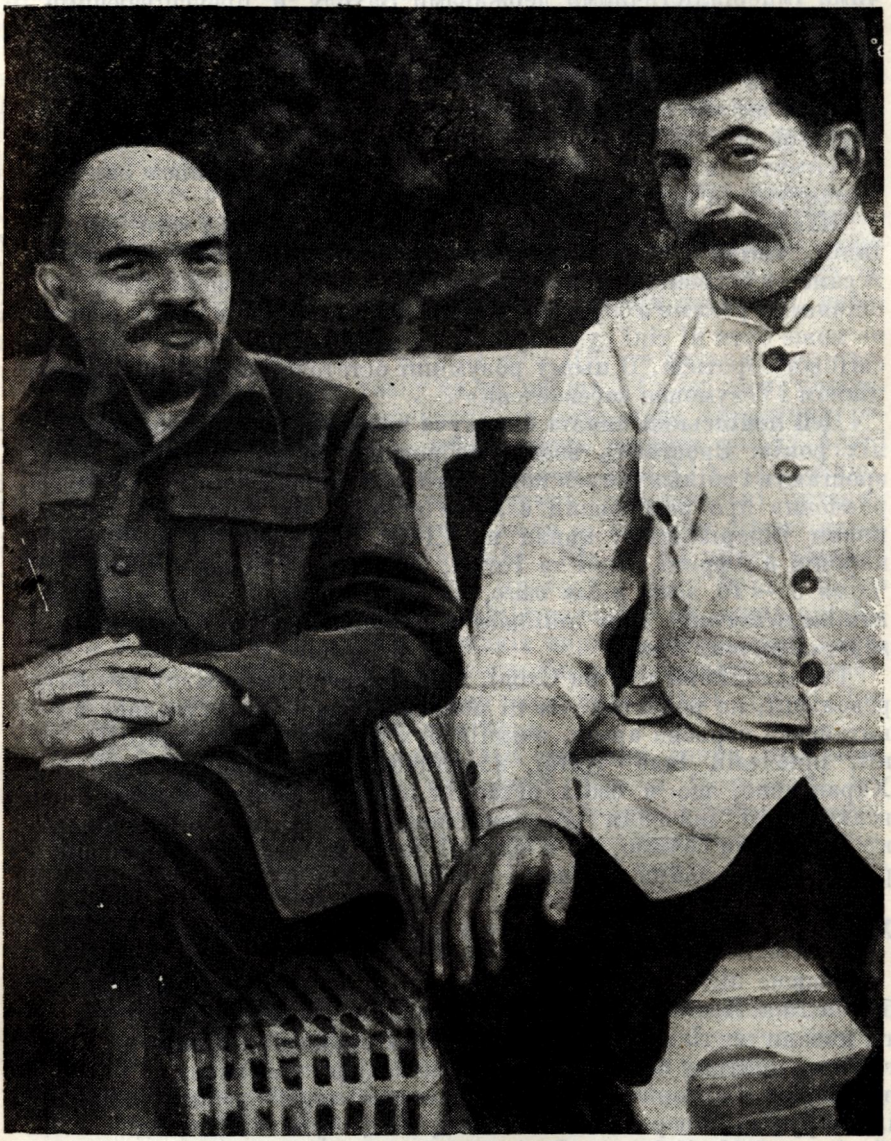
Ленін поставив на всю широчінь питання про утворення нового державного апарату,— який «дійсно заслуговує назви соціалістичного, радянського і т. д.»

Які елементи у нас є для створення цього апарату? Поперше, «робітники, захоплені боротьбою за соціалізм». Але «ці елементи недосить освічені». Подруге, у нас є й «елементи знання, освіти, навчання», але їх у нас «до смішного мало». Висновок, який робив Ленін, той, що «ми повинні зробити Рабкрін, як знаряддя поліпшення нашого апарату, дійсно зразковою установою». Відзначмо тут же, що Ленін вважав за необхідне робити найретельніший добір кращих людей для роботи в Робітничо - селянській інспекції, як найпильніше перевіряючи кожен крок по поліпшенню державного апарату та *раціоналізації його, щоб можна було рухатися хоч і повільно, але неухильно вперед.*

Політика партії і боротьба за перемогу світової революції

Як уявляв собі Ленін наслідок боротьби з капіталістичним світом в цих своїх останніх статтях?

[1] Див. *Ленін*, т. XXVII, стор. 406.
[2] Там же, стор. 406.



В. І Ленін і Й. В. Сталін влітку 1922 р.

Він не вважав за можливе уникнути в майбутньому сутички з цими імперіалістичними державами. На питання про те, «чи є у нас надія на те, що внутрішні суперечності і конфлікти між преуспіваючими імперіалістичними державами Заходу й преуспіваючими імперіалістичними державами Сходу дадуть нам відстрочку другий раз, як вони дали в перший», Ленін відповідає:

«... На це питання, мені здається, слід відповісти таким чином, що розв'язання залежить тут від дуже багатьох обставин, і наслідок боротьби загалом і в цілому можна передбачити лише на тій підставі, що гігантська більшість населення землі кінець - кінцем навчається і виховується для боротьби з самим капіталізмом.

Наслідок боротьби залежить, кінець - кінцем, від того, що Росія, Індія, Китай і т. п. становлять гігантську більшість населення. А саме ця більшість населення і втягується з незвичайною швидкістю останніми роками в боротьбу за визволення, так що в цьому розумінні не може бути ні тіні сумніву в тому, яке буде остаточне розв'язання світової боротьби. В цьому розумінні остаточна перемога соціалізму цілком і безумовно забезпечена»[1].

Цей ленінський аналіз блискуче потверджується досвідом останніх років. Зростають воєнні озброєння імперіалістичних держав, зростають і збільшуються конфлікти між імперіалістами. «Женевські розмови» про роззброєння є лише ширма, яка приховує справжні плани імперіалістів: напад на СРСР, поневолення колоніальних народів в Африці, Індії та Китаї, боротьба за новий переділ світу. *Через 8 — 10 років після того, як Леніним були написані ці слова, капіталістичний світ підійшов якнайщільніше до нового туру імперіалістичних воєн.*

Революційний рух на Сході, не зважаючи на поразку китайської революції, не розбитий. За ці роки виросла і загартувалася в боях китайська червона армія, зміцнів рух за проводом компартії в Японії, Індонезії, Індо - Китаї, посилився революційний рух в Індії. Характерно, що в своїх останніх працях Ленін надавав такого величезного значення революційному рухові саме в колоніальних країнах. І ми бачимо, що в останні роки розвивається революційний рух в колоніальних країнах і в першу чергу в Китаї та Індії.

XII з'їзд партії[2]. Роль партії в керівництві державою

Вперше після Жовтневої революції з'їзд нашої партії відкрився без Леніна, Ленін був хворий. Політичні звіти Леніна на з'їздах партії давали не тільки правильну оцінку пройдених етапів, не тільки глибоку критику помилок партії, але й міцну настанову на найближчий період, і авторитет Леніна допомагав партії робити найрізкіші і найкрутіші повороти в її політиці, як це було на X з'їзді.

Але й XII з'їзд партії пройшов під знаком тих вказівок, які дав Ленін в останніх своїх статтях («Як нам реорганізувати Рабкрін», «Про кооперацію», «Краще менше, та краще»).

XII з'їзд відбувався в обстанові, коли вже дало себе відчути

---

[1] *Ленін*, Краще менше, та краще, т. XXVII, стор. 416.

[2] XII з'їзд партії відбувся 17 - 25 квітня 1923 р.

поліпшення матеріального становища країни, яка стала на шлях непу. Покращало й міжнародне становище. Почалося помітніше в дбудування промисловості, транспорту й сільського господарства. Паливна промисловість виросла за рік на 39%, витоп чавуну — на 33%, бавовняні товари — на 33%. Не зважаючи на голод 1920 — 1921 рр., посівна площа весною 1922 р. збільшилася, і держава дістала в своє розпорядження далеко більше хліба, ніж за всі попередні роки. XII з'їзд пройшов під знаком зміцнення партійного керівництва, зміцнення союзу робітничого класу й селянства, введення більшої плановості в усе народне господарство. Разом з тим XII з'їзд дав розгорнуте розв'язання національного питання, яке мало величезне значення в усій нашій дальшій роботі. XII з'їзд дав рішучу відсіч тим, хто не вірив у можливість побудування своїми силами соціалістичного господарства в нашій країні, хто пропонував піти на поступки імперіалістам, — а такі пропозиції, як ми побачимо, робилися на з'їзді.

Переглядаючи резолюції з'їзду на звіт ЦК і в питанні про промисловість, треба звернути увагу на те, що ще XI з'їзд двічі підкреслив важливість заходів, скерованих на неухильне виконання резолюцій попередніх з'їздів про необхідність точного поділу праці між партійними і радянськими організаціями. Уже XI з'їзд ухвалив, що «партійні організації самі розв'язують господарські питання лише в тих випадках і в тій частині, коли ці питання дійсно вимагають принципіального рішення партії». Ще до XI з'їзду частина товаришів заперечувала необхідність проводу з боку партії діяльністю всіх наших господарських, адміністративних та інших організацій, а з другого боку, в ряді випадків партійні організації намагалися *замінити* собою цілком компетенцію господарських і адміністративних організацій, розв'язуючи *всі*, іноді навіть дрібні, питання на засіданнях партійних комітетів.

Перед XII з'їздом і всередині ЦК виникли спори про межі керівництва, при чому частина товаришів (Красін, Осінський), почасти при підтримці Троцького, обстоювали значне звуження керівництва з боку партії роботою радянських і господарських органів. Погляди цих товаришів висловлені були в так званій «анонімній» (без підпис ів) платформі, яку партійці характеризували як «платформу партійних лібералів».

XII з'їзд партії, даючи відсіч подібним спробам ослабити партійний провід, ухвалив:

«... В нинішній період РКП керує і повинна керувати всією політичною й культурною роботою органів державної влади, скеровує і повинна скеровувати діяльність всіх господарських органів республіки. Завдання партії не тільки в тому, щоб правильно розподілити своїх працівників по окремих галузях державної роботи, але і в тому, щоб у всьому істотному визначати і перевіряти самий хід цієї роботи. Партія ні в якому разі не може тепер обмежуватися лише загальною пропагандою і агітацією... *Ще ближче до господарства, ще більше уваги, керівництва, сил госпорганам,— ось такий лозунг партії на найближчий період*»[1].

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 565.

Боротьба проти надмірних поступок чужоземному капіталові

Ще до XI з'їзду партії, в зв'язку з великими утрудненнями в матеріальних засобах серед частини комуністів виникла думка про те, що ми повинні піти на далеко більші жертви й поступки чужоземному капіталові з метою притягнення його до будівництва. Ці пропозиції виходили від найрізноманітніших груп. Такі пропозиції робила, як ми згодом побачимо, «робітнича опозиція»,— думки ці розвивалося у відомому листі С. Медведева «до бакінського товариша»; вони також знайшли відбиток у практичних пропозиціях т. Красіна про те, щоб піти на великі поступки англійським капіталістам і підписати невигідну для держави концесію Уркварта, що віддає в руки імперіалістів надзвичайно важливу галузь промисловості — кольорову металургію.

З обороною цієї лінії виступив Красін на XII з'їзді. Хід його міркувань був такий:

«чи може селянству в відбудуванні його господарства дати істотну допомогу радянська казна? Не може. Чи може дати істотну допомогу промисловість? Не може, тому що сама промисловість іде ще на костурах»[1].

Звідки ж може прийти допомога? Допомога ця може прийти, на думку Красіна, тільки від чужоземних кредитів.

«Але чи не утопія,— запитує він,— чи не наївність чекати від наших капіталістичних ворогів якоїсь допомоги? Ні, не утопія, бо капіталістичний світ весь складається з суперечливих інтересів. І, граючи вміло на цих інтересах, ми добивалися і добиваємося матеріальної допомоги [2].

Звичайно, сама по собі думка про те, що можна, граючи на суперечностях інтересів капіталістів різних країн, одержати кредити, правильна; але важливо, які *практичні висновки* робилося з цього. Практичні висновки, які робив тов. Красін, зводилися до того, що *ми повинні піти на великі поступки чужоземним капіталістам, здати їм в концесію такі галузі промисловості, які є життєвими для Радянської держави, і потім виплатити анульовані нами борги царського уряду, тобто перетворити нас в данників капіталістичних держав.*

Красін виявляв невір'я в те, що ми можемо справитися з будівництвом нашого господарства своїми силами. З цього невір'я він робив панічні висновки, вимагаючи, щоб ми будь-що-будь пристали на кабальні пропозиції, зроблені нам міжнародною конференцією в Генуї 1922 р. З цього *невір'я* в сили робітничого класу, в сили пролетарської держави виходила й «робітнича опозиція». Це були меншовицькі настрої, продиктовані схиленням перед міццю буржуазії, міццю *капіталістичної* системи. На ці капітулянтські пропозиції партія не погодилася.

Чи відмовлялася партія, однак, від притягнення чужоземного капіталу? Ні, не відмовлялася. В резолюції XII з'їзду є окремий розділ — «Чужоземний капітал», в якому говориться, що

«... державне соціалістичне будівництво при новій економічній політиці цілком сумісне в певних, і при тому широких, межах з акти-

[1] Стенографічний звіт XII з'їзду РКП(б), стор. 116.

[2] Там же, стор. 117.

вною роллю приватного, зокрема й чужоземного капіталу... в усіх тих формах, доцільність яких уже виявилася до цього часу: концесії, мішані товариства, оренда»[1].

Проте не в цьому бачила партія *основні* джерела засобів для будівництва соціалізму. В статті «Краще менше, та краще» Ленін вказав ці *внутрішні* джерела.

«Ми повинні,— писав Ленін,— постаратися збудувати державу, в якій робітники зберегли б провід над селянами, довір'я селян до себе і з найбільшою економією вигнали б із своїх суспільних відносин будь - які сліди будь - яких надмірів.

Ми повинні в нашому держапараті дотримувати максимальної економії. Ми повинні вигнати з неї всі сліди надмірів, яких в ній залишилось так багато від царської Росії, від її бюрократично - капіталістичного апарату.

Чи не буде це царством селянської обмеженості?

Ні. Якщо ми збережемо за робітничим класом провід над селянством, то ми дістанемо можливість ціною найбільшої і найбільшої економії господарства в нашій державі добитися того, щоб всяке найменше заощадження зберегти для розвитку нашої великої машинної індустрії, для розвитку електрифікації, гідроторфу, для побудування Волховбуду і інш.

В цьому і тільки в цьому буде наша надія. Тільки тоді ми спроможемося пересісти, висловлюючись фігурально, з одного коня на другого, саме, з коня селянського, мужицького, вбогого, з коня економій, розрахованих на зруйновану селянську країну,— на коня, якого шукає і не може не шукати для себе пролетаріат, на коня великої машинної індустрії, електрифікації, Волховбуду і т. д.»[2].

Саме тому контрольні комісії і вся партія уділили в наступні роки таку величезну увагу боротьбі з надмірами, режиму економії, скороченню всяких зайвих адміністративних видатків, звуженню, скороченню, спрощенню апарату,— і на цьому шляху були знайдені додатково *міліарди карбованців* на індустріалізацію, електрифікацію країни, колективізацію сільського господарства. Саме тому в наступні роки ми змогли цілком згорнути нашу концесійну політику.

XII з'їзд про держпромисловість

Велике місце зайняло на XII з'їзді питання про держпромисловість. Доповідачем по цьому питанню від імени ЦК виступив Троцький, у якого до XII з'їзду були вже розходження з ЦК в ряді питань, особливо в питанні про взаємовідносини між партією і державним апаратом. Це була остання доповідь, яку партія ще довірила Троцькому, сподіваючись, що він стане твердо на позицію партії. Треба було допомогти *всій партії* побачити помилки Троцького, без цього неможливо було подолати троцькізм.

Троцький прийняв поправки, запропоновані ЦК в тезах на його доповідь на XII з'їзді про держпромисловість.

Резолюція, ухвалена на доповідь про держпромисловість, особливо підкреслювала думку про те, що потрібно створити таку

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 580
[2] *Ленін*, т. XXVII, стор. 417.

обстанову, «яка виключила б можливість відриву окремих кіл господарників від партії», можливість їх переродження. А така тенденція була, така тенденція існує, і з нею партія повинна постійно вести рішучу боротьбу.

Безперечно ми мали певні економічні успіхи на цей час. Підсумок цих успіхів такий:

«В сільському господарстві в 1922 р. ми мали $^3/_4$ середнього врожаю довоєнного часу; промисловість давала 25% продукції довоєнного часу; наша зовнішня торгівля — 14% довоєнного балансу; продуктивність праці — коло 60%; заробітна плата — приблизно 50% довоєнної».

XII партійний з'їзд ухвалив ряд постанов, виконання яких повинно було створити в промисловості тверду базу для її дальшого розвитку. XII з'їзд у своїй резолюції підкреслив: «Тільки в міру справжніх успіхів фабрично - заводської промисловості та відбудування важкої індустрії — цієї єдиної сталої бази диктатури пролетаріату, а також наближення реального завершення роботи з електрифікації можлива і неминуча зміна питомої ваги сільського господарства в усій економіці країни та переміщення центру ваги від селянського господарства до промисловості». Але одночасно наша партія не повинна ні на хвилину забувати або хоча б спускати з ока при оцінці будь - якого свого кроку фактично переважного значення селянського господарства.

Велику увагу з'їзд уділив питанню *про плановість* господарства. Цілком зрозуміло, що без плановості у величезному соціалістичному господарстві ми не можемо посуватися вперед. Плановість є обов'язкова умова розвитку соціалістичного господарства.

Ось чому з'їзд зупинився окремо на ролі Держплану і постановив, як правило, «що жодне загальнодержавне господарське питання не проводиться у вищих органах республіки без Держплану».

Постанови XII з'їзду дали точніше визначення ролі трестів і завдань їх перетворення. Протягом досить довгого часу трести організувалися без певного плану, виробництво розгорталося на підприємствах з дуже розладнаним устаткуванням, в цілком нераціональній обстанові, яка викликала зайві, непродуктивні витрати. З'їзд визнав, що «... вихіді з становища лежить на шляху радикальної *концентрації виробництва* на технічно найкраще устаткованих і географічно найкраще розміщених підприємствах»[1].

Проте треба відзначити, що Троцький та його прибічники і в цьому питанні перегинали палку і *вимагали в ім'я жорсткої концентрації виробництва закрити такі заводи*, як Путіловський та інші, що було б *політично шкідливо*. Ось чому партія не погодилася з пропозиціями Троцького, в яких переважала насамперед точка зору *бюрократичного адміністрування*.

З приводу заробітної плати робітників з'їзд визнав за необхідне прагнути до «вирівнювання заробітної плати в усіх галузях промисловості». Крім того була дана директива покінчити з «соціальним забезпеченням» на підприємствах. Заробітна плата робітників може рости лише при умові росту доходності підприємств, а тому треба

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 575.

було провести скорочення зайвих робітників, яких не використовується на підприємствах, збільшити навантаження машин, підвищити продуктивність праці. З'їзд вказав на ряд заходів, які забезпечують повернення на підприємства спеціалістів, що відірвалися від виробництва. Між іншим, зазначалося, що заслужені спеціалісти в промисловості мусять користатися громадською пошаною, «якою користалися спеціалісти, що успішно працюють в Червоній армії».

Національне питання на XII з'їзді партії

Не зважаючи на те, що національне питання обговорював X з'їзд партії, через два роки це питання обговорює і XII партз'їзд. Це пояснюється тим, що в обстанові непу, при проведенні національної політики на окраїнах, досить яскраво виявились ухили від партійної лінії — і великодержавність і місцевий шовінізм (Грузія). Крім того при проведенні в цілому правильної політики було зроблено ряд помилок на місцях. Все це викликало необхідність ще раз зайнятися на партійному з'їзді обговоренням національного питання.

Наприкінці 1922 р. був утворений Союз радянських соціалістичних республік, до якого ввійшли на добровільних началах РСФРР, Закавказзя, Середня Азія, Білорусь і Україна (в останні роки також і новоутворена Таджицька республіка). Були утворені союзні наркомати (Наркомвійськмор, Наркомзаксправ, Наркомзовнішторг та ін.) для зміцнення господарської і військової моці Союзу радянських республік. В кожній з республік є ЦВК, раднаркоми, ряд наркоматів (Наркомос, Наркомздоров'я, Наркомсоцзабез та ін.). Вищі органи Союзу утворюються з Союзної ради та Ради національностей. В Раду національностей посилається по 5 представників від кожної республіки і по 1 представникові від автономної області. Радянські закони обговорюються й ухвалюються Союзною радою і Радою національностей. *В утворенні СРСР виняткова роль належала тов. Сталіну.*

На XII партз'їзді особливо чітко було поставлено питання про класову суть національного питання. Тов. Сталін у своїй доповіді сказав, що «класова суть *національного питання полягає у визначенні взаємовідносин,— я говорю про нашу обстанову, радянську,— у визначенні правильних взаємовідносин між пролетаріатом колишньої державної нації і селянством раніш пригноблених національностей...*»[1].

Майже в усіх частинах нашого Радянського союзу «...ми маємо справу з питанням про встановлення правильних взаємовідносин між пролетаріатом колишньої державної нації, який представляє найкультурнішу верству пролетаріату всієї нашої федерації, і селянством, переважно селянством національностей, раніш пригноблених»[2].

Справді, ми відзначали вже, що політика царського уряду була скерована на те, щоб затримувати економічний і господарський ріст на окраїнах. Фабрики й заводи будувалося головним чином в Центральній промисловій області, і через те, що все управління фабриками й заводами було підконтрольне *російським* чиновникам, через

[1] Стенографічний звіт XII з'їзду РКП(б), стор. 441. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

[2] Там же.

те, що скрізь пануючою була *російська* мова, то й вийшло, що навіть на Україні, де фабрично - заводський пролетаріат був не тільки російський, але й український, значна частина цього українського пролетаріату більше говорила російською мовою, ніж українською. На території нинішнього Азербайджана, в нафтових районах кваліфіковані робітники були головним чином російські. Бакінська партійна організація складалася переважно з російських робітників (почасти армянських), а тюркські робітники стали втягуватися в партійну організацію значно пізніше, здебільшого вже при радянській владі. Тому сталося так, що партійна організація, яка дає директиви, направляє всю роботу,— переважно російська, а населення, серед якого доводиться проводити на ділі політику радянської влади, політику партії,— тюркське. Те саме ми мали в Середній Азії; значною мірою на Україні, де в 1930 р. було лише коло 50% українців у партії. В Казакстані в 1924 р. в партії було коло 5% казаків і це головним чином в містах. Щодо маси селянства, майже виключно туземного, то там втягнення націоналів у партію було ще менше.

Ось чому партійна організація повинна надзвичайна уважно підходити до роботи серед різних національностей: враховувати їх історичне минуле, культуру, мову. Тому для правильного проведення національної політики в районах національних меншостей, для широкого залучення їх в соціалістичне будівництво потрібно виховувати і готувати кадри комуністичних сил з місцевих туземних робітників.

Це завдання було широко поставлено XII з'їздом і спеціально скликаною в 1923 р. партійною нарадою по національному питанню. На цій нараді було дано гостру відсіч як великодержавному шовінізму, так і буржуазним націонал - демократичним намаганням окремих членів партії, що стали на антипартійний і антирадянський шлях (султангалієвщина). Султангалієвщина була відбитком буржуазних націоналістичних прагнень, агентурою націоналістичних буржуазних верств, яка проникала в партійні лави.

XII з'їзд партії повинен був найсерйозніше занятися питанням про *грузинських ухильників*. В чому була суть цього питання, розповів у своїй доповіді на XII з'їзді тов. Сталін. Ми мали в той час в Закавказзі три республіки — Азербайджанську, Грузинську і Армянську, в склад яких входило багато національностей. В минулому Закавказзя було ареною загостреної національної боротьби, яка доходила іноді до поголовної різні тієї або іншої національності, до гострих збройних сутичок між різними національностями. Тому радянська влада повинна була організувати в Закавказзі «орган національного миру, який може врегулювати сутички й конфлікти». Коли б, говорив тов. Сталін, ми такого органу не утворили, «...ми повернулися б до епохи царизму або епохи дашнаків (буржуазно - національна армянська організація. — *Є. Я.)*, мусаватистів (буржуазно - національна тюркська організація.— *Є. Я.)*, меншовиків, коли люди спалювали, різали один одного. Ось чому ЦК тричі потверджував необхідність зберегти Закавказьку федерацію як «орган національного миру»[1]. Чому ж *тричі* повинен був ЦК

[1] *Сталін*, Доповідь на XII з'їзді партії. Стенографічний звіт, стор. 438.



В. І. Ленін на прогулянці в Горках під час хвороби



В. І. Ленін і Н. К. Крупська в Горках влітку 1922 р.

потвердити необхідність зберегти орган національного миру в Закавказзі — Закавказьку федерацію? Тому, що частина товаришів — їх назвали грузинськими ухильниками — була за те, щоб кожна окрема республіка: Грузинська, Азербайджанська й Армянська — ввійшла в Радянський союз, але вони були проти того, щоб входити в Закавказьку федерацію.

Ці ухильники намагалися використати вигоди географічного й економічного стану в інтересах тільки «своєї» країни, а не в інтересах всієї федерації. Ухильники видали наказ за підписом троцькіста Мдівані виселити з Тифліса всіх осіб, не зв'язаних з містом корінним мешканням, а це означало вислати насамперед *негрузинських* «іногородців». Місцевий націоналізм ухильників був скерований проти інтересів інших національних меншостей на Кавказі, він перетворювався в «націоналізм наступальний». Тому в резолюції XII з'їзду говориться:

«...В деяких республіках, які мають в своєму складі кілька національностей, цей оборонний націоналізм перетворюється нерідко в націоналізм наступальний, в завзятий шовінізм сильнішої національності, скерований проти слабих національностей цих республік. Шовінізм грузинський (в Грузії), скерований проти армян, осетин. аджарців і абхазців; шовінізм азербайджанський (в Азербайджані), скерований проти армян; шовінізм узбецький (в Бухарі й Хорезмі), скерований проти туркмен і киргизів; шовінізм армянський та ін., — всі ці види шовінізму, заохочувані до того ж умовами непу й конкуренції, є найбільше зло, яке загрожує перетворити деякі національні республіки в арену гризні і чвар»[1].

В кінці резолюція знову повертається до того ж і відзначає, що «...ухил до націоналізму шкідливий тим, що він, гальмуючи процес визволення національного пролетаріату з-під ідейного впливу національної буржуазії, утруднює справу об'єднання пролетарів різних національностей в єдину інтернаціоналістичну організацію»[2].

Слід відзначити, що грузинські ухильники знайшли підтримку в Троцького і Раковського. Троцькізм і тоді притягував до себе всі антипартійні течії.

XII з'їзд на доповідь тов. Сталіна розгорнув дебати головним чином в двох напрямках. Один, що про нього ми вже розповідали, — це боротьба проти грузинських ухильників. Перед цим ЦК призначив до Грузії дві комісії — комісію тов. Дзержинського і комісію тов. Куйбишева, які повинні були перевірити правильність обвинувачень, висунутих грузинськими ухильниками проти партійного керівництва Грузії. Принципіальна лінія була визнана там за правильну, не зважаючи на окремі помилки товаришів, які проводили цю принципіальну політику. Друге питання, яке стояло на XII з'їзді, було питання про те, щоб рядом практичних, організаційних і економічних заходів забезпечити правильне розв'язання національного питання.

З'їзд ухвалив проводити лінію, яка веде до подолання фактичної нерівності радянських національних республік: насаджувати промисло-

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 593.
[2] Там же, стор. 595.

вість у відсталих республіках Сходу, створювати кадри промислового пролетаріату і т. п. Союз радянських республік, створений на основах рівності й добровільності, є перша спроба пролетаріату в справі врегулювання міжнародних взаємовідносин незалежних країн і перший крок до утворення майбутньої всесвітньої радянської республіки праці. Союз радянських соціалістичних республік є нова форма співжиття народів, яка забезпечує їх економічний і культурний ріст.

З організаційних заходів слід відзначити ухвалу з'їзду про те, щоб —

«а) при побудові центральних органів Союзу було забезпечено рівність прав і обов'язків окремих республік як у взаємних між ними відносинах, так і в відносинах центральної влади Союзу; б) в системі вищих органів Союзу був утворений спеціальний орган представництва всіх без винятку національних республік і національних областей на основах рівності, з можливим обліком представництва всіх національностей, які входять в склад цих республік; в) виконавчі органи Союзу були сконструйовані на началах, які забезпечують реальну участь в них представників республік та задоволення потреб і нужд народів Союзу; г) були надані республікам досить широкі фінансові й зокрема бюджетні права, які забезпечують можливість виявлення їх власної державно - адміністративної, культурної і господарської ініціативи; д) органи національних республік і областей будувалися переважно з людей місцевих, які знають мову, побут, норови і звичаї відповідних народів; е) були видані спеціальні закони, які забезпечують вживання рідної мови у всіх державних органах і в усіх установах, що обслуговують місцеву іонаціональну людність і національні меншості, — закони, які переслідують і карають з усією революційною суворістю всіх порушників національних прав і особливо прав національних меншостей; є) була посилена виховна робота в Червоній армії в дусі насадження ідей братерства й солідарності народів Союзу і були вжиті практичні заходи по організації національних військових частин, дотримуючи всіх заходів, необхідних для забепечення повної обороноспроможності республік»[1].

Поруч із цим було вжито ряд заходів, які забезпечували політичне виховання партійних кадрів, а саме: утворення марксистських гуртків вищого типу з місцевих партійних працівників національних республік; розвиток теоретичної марксистської літератури на рідній мові; посилення роботи Університету народів Сходу та його відділів на місцях; утворення при ЦК національних компартій інструкторських груп з місцевих працівників; посилення партійно - виховної роботи та поліпшення роботи серед молоді в республіках.

Правильне розв'язання національного питання укріпляє змичку між пролетаріатом і селянством радянських окраїн, тому що національне питання в основі своїй є селянське питання. Правильне розв'язання національного питання в Радянській Росії є «досвідне поле», є приклад, який кличе до боротьби з імперіалістичним гнітом багатомільйонні маси колоній і напівколоній.

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 594.

Постанови XII з'їзду по організаційному питанню

XII з'їзд ухвалив ряд постанов, які внесли більшу впорядкованість в роботу ЦК. Визначилася структура пленумів ЦК, Політбюра та Оргбюра й ЦКК.

Особливої уваги заслуговують постанови XII з'їзду в питанні про організаційне регулювання складу партії. Виходячи з того, що при непі «можливість переродження певних клітинок партії не виключена», а також з того, що «партія не може не зважати на те, що до її лав протягом ще кількох років будуть неминуче припливати чужі елементи», з'їзд вказав на необхідність —

«...*великими організаційними заходами маневренного характеру регулювати склад партії (прийом в члени й ін.)* з тим, щоб систематично *поліпшувати склад* РКП»[1].

З метою регулювання складу партії XII з'їзд знизив вимоги для робітників, які працюють біля верстата (скоротив число рекомендуючих з трьох до двох чоловік з двохрічним стажем). Такий же порядок встановлено і для червоноармійців (з робітників і селян), які мають не менше одного року стажу члена комсомолу. Такі ж пільги встановлено для комсомольців - робітників, які вступають до партії. До XII з'їзду в члени партії могли переводитися з кандидатів *тільки* промислові робітники, які працюють біля верстата. Для решти кандидатський стаж збільшувалося ще на один рік. З'їзд вказував на необхідність суворішого ставлення до вихідців з інших партій, але одночасно вимагав, щоб по відношенню до прийнятих уже в партію вихідців з інших партій або з непролетарського соціального середовища ставлення було як до рівноправних членів.

«Проти найменших спроб створювати атмосферу поділу членів партії на повноправних і неповноправних треба провадити рішучу боротьбу»[2].

Вигнання з партії контрреволюційних угруповань «робітнича група» і «робітнича правда»

Труднощі, які ми переживали на шляху непу, суперечності, які викликав розвиток непу, і небезпеки, які в цій політиці таїлися, призвели до утворення в нашій партії ряду опозиційних груп. Утворенню цих груп сприяло те, що в партію влилися за ці роки рештки різних ліквідованих некомуністичних партій (колишні ліві есери, анархісти, меншовики, максималісти, бундівці і т. п.). До робітничого класу влилися нестійкі дрібнобуржуазні елементи, які тиснули на авангард робітничого класу, на партію. На цьому грунті виросла ще напередодні переходу до нової економічної політики «*робітничо - селянська партія*», *організована Панаюшкіним*[3]. Ці ж труднощі і суперечності породили контрреволюційну «*робітничу групу*» Мясникова та меншовицько - богданівську групу «*робітнича правда*».

«Робітнича група» на чолі з Г. Мясніковим виникла в 1923 р. Багато ідей «робітничої групи» розвинулися ще під впливом «ро-

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. I, стор. 603.

[2] Там же, стор. 604 - 605.

[3] Вона не мала скількинебудь широкого кола прихильників і швидко була ліквідована.

бітничої опозиції». Якщо «робітнича опозиція» відбивала головним чином настрої дрібнобуржуазної стихії та цехові інтереси робітників, якщо «робітнича опозиція» збилася з шляху класових марксистських понять, то «робітнича група» розвинулася на грунті тих же дрібнобуржуазних настроїв трохи в іншому напрямі.

Разом з «робітничою опозицією» Мясніков і деякі його однодумці в 1921 р. підписали «Заяву 22-х» до Виконкому Комінтерну — скаргу на ленінську партію. В травні 1921 р. в листі до ЦК партії Мясніков гостро критикує порядок в тодішньому Петрограді. Уже в цьому листі Мясніков розвинув погляди, які згодом повніше були розвинені в брошурі «Тревожный вопрос» та в «Манифесте рабочей группы». Мясніков розвивав у цьому «маніфесті» погляди, які вели до розриву між пролетаріатом і селянством.

Основна вимога, яку висував Мясніков у листі до ЦК, полягала ось у чому:

«Після того, як ми придушили опір експлуататорів і конституювалися як єдина влада в країні, ми повинні... *оголосити свободу слова й преси, якої не мав у світі ще ніхто — від монархістів до анархістів включно*».

В серпні 1921 р. Ленін написав листа Мяснікову, в якому намагався переконати Мяснікова в неправильності його поглядів. Ленін це зробив тому, що хотів врятувати ще цього товариша і тих, хто був настроєний подібно до Мяснікова. «Ви дали себе подавити певному числу сумних і гірких фактів і втратили здатність тверезо врахувати сили», — писав він йому. (Як багато людей, опозиціонерів усіх мастей, з того часу дали себе подавити «певному числу сумних і гірких фактів і втратили здатність тверезо врахувати сили»!) Ленін зазначав, що свобода преси допоможе тільки силам світової буржуазії в боротьбі проти радянської влади.

Одержавши листа від Леніна, Мясніков ще більше запишався. «Писати вам зараз відповідь — немає часу, — пише він. — Поїду на завод Мотовилиху і відти пришлю відповідь».

ЦК, обміркувавши висунуті Мясніковим тези, ухвалив: «Визнати тези тов. Мяснікова несумісними з інтересами партії. Поставити в обов'язок тов. Мяснікову на офіціальних партійних зборах з своїми тезами не виступати».

Через те, що Мясніков не скорився постанові ЦК, він був виключений з партії.

На осінь 1923 р. він організує разом з виключеними з партії XI з'їздом Кузнєцовим та рядом інших так звану *«робітничу групу»*, видає «маніфест» цієї групи, організує в Москві тимчасове центральне організаційне бюро, розсилає скрізь свій «маніфест» та свої відозви.

Відозви Мяснікова співчутливо передруковувала вся білогвардійська преса.

В цей же час у мясніковців виникла думка про організацію загального політичного страйку.

«Робітнича група», як і всі опозиційні угруповання, протиставляла робітничий клас Радянській державі. «Робітнича група» заявляла, що Радянська держава не захищає інтересів робітничого класу. Ці погляди «робітничої групи» були підхоплені «новою опозицією» Зінов'єва, Каменєва та ін. і знайшли більш закінчений

розвиток в 1926 р. в творові троцькіста Оссовського, виключеного тоді з партії. Надзвичайна подібність не тільки окремих формулювань, але і всієї аргументації є найкращий доказ, наскільки опозиція в ВКП(б) обертається в колі одних і тих же ворожих ленінізмові поглядів. Це повинні були визнати в 1933 р. Зінов'єв і Каменєв у своїх заявах в «Правде». Мясніков емігрував за кордон і приєднав там свій голос до хору білогвардійських, меншовицьких та есерівських клеветників, видаючи в Парижі журнальчик «Рабочий путь к власти», що мало чим відрізняється, крім неписьменності, від інших білоемігрантських видань такого характеру.

«*Робітнича правда*» об'єднувала головним чином учнів, інтеліґенцію, яка недосить засвоїла пролетарську лінію. «Робітнича правда» видала ще в 1921 р. *відозву* до революційного пролетаріату та до всіх революційних елементів, «які залишилися вірними робітничому класові, що бореться». «В тяжкі місяці ідейної розгубленості й розброду в партії та апатії серед робітничого класу ми, група комуністів, ставимо своїм завданням виявлення класової пролетарської позиції», — читаємо ми в цій відозві. *Вірно, що ця група виникла саме на ґрунті ідейної розгубленості*, але тільки не робітничого класу, а своєї власної.

«Робітнича правда» розглядає неп як «відновлення нормальних капіталістичних відносин».

Тому група *одверто заявила про те, що Жовтневу революцію вона розглядає як революцію, яка відкрила шлях до розвитку капіталізму*. Цілком зрозуміло, що ніякого соціалістичного будівництва в країні ростущого капіталізму бути не може. Відси спроби групи «робітнича правда» тлумачити політичний і господарський лад Росії як *буржуазну диктатуру*. Відси уявлення про те, що «Радянська держава на найближчий період є представник загальнонаціональних інтересів капіталу». (Ці думки згодом повторив троцькіст Оссовський). Відси й такі формулювання завдань «робітничої правди», як, наприклад, завдання «максимальної дезорганізації та розшарування РКП».

«Робітнича правда» мала певну політичну фізіономію — фізіономію мало привабливу, яскраво забарвлену меншовизмом. Організаційні форми колективу «робітничої правди» відповідали тій ідейній позиції, яку вона посідала. Це насамперед відокремлений, ретельно законспірований гурток. Методи роботи — пропаганда через нелегальні гуртки.

Ця група була заарештована як контрреволюційна.

Боротьба партії з троцькістською опозицією восени 1923 р.

Восени 1923 р. в країні були значні господарські утруднення, зв'язані з кризою збуту виробів промисловості.

Криза збуту сталася через те, що, з одного боку, місткість ринку була ще мала, — селянин не встиг нагромадити достатньої кількості продуктів сільського господарства для обміну; а з другого боку — що важливіше, — *у нас не було свого торгового апарату*, який міг би ближче підійти до селянського ринку.

В основі утруднень лежало *розходження* цін на продукти сільськогосподарські й продукти промисловості. Ціни на продукти про-

мисловості все ще були дуже високі через громіздкий господарський апарат, що дорого коштував, через величезні накладні видатки та штучне підвищування цін госпорганами, які монопольно розпоряджалися товарами.

А тим часом сільське господарство, яке дістало поштовх завдяки новій економічній політиці, викинуло на ринок велику кількість сільськогосподарських продуктів. І хоч на цей час був організований експорт сільськогосподарських продуктів, але він був недостатній, і тому сталася величезна ріжниця між цінами на сільськогосподарські продукти і на продукти промисловості — знамениті «*ножиці*».

Селянин в свою чергу реагував на високі ціни своєрідним «страйком», тобто не купував товарів, через що сталася криза збуту. Це теж відбилося на нашій державній промисловості, на утрудненнях з видачею заробітної плати, і восени 1923 р. відбувся ряд економічних страйків, викликаних незадоволенням окремих груп робітників головним чином затримками з видачею заробітної плати. Через ці утруднення створювалася загроза розриву союзу між робітничим класом і селянством. Ряд значних труднощів, що стали перед партією, викликав в найближчий період відродження опозиційних груп в нашій партії, які стали виразниками незадоволення дрібнобуржуазних верств населення країни.

В цей час було подано в ЦК заяву, під якою підписалося 46 чоловік, головним чином троцькісти і частина колишніх керівників групи «демократичного централізму». Колишні прибічники самого неприкритого адміністративного натиску на маси — троцькісти об'єдналися в боротьбі проти ленінської лінії з групою «демократичного централізму», при чому це об'єднання відбувалося не тільки в питаннях організаційних, але і в господарських. Серед тих, хто підписав цю заяву, ми бачимо майбутніх прибічників троцькістської опозиції пізніших років: Преображенського, Серебрякова, І. Н Смірнова, В. Смірнова, В. Косіора, Н. Муралова, Т. Сапронова, П. Пятакова, А. Белобородова, Антонова - Овсієнко та ін., при чому багато з них підписали цю заяву з різними застереженнями.

В цій заяві говорилося про те, що «продовження політики більшості Політбюра загрожує тяжкими нещастями для всієї партії»; говорилося «про випадковість, необдуманість, безсистемність рішень ЦК, який не зводить кінців з кінцями в області господарства». В заяві «46 - ти» було сказано, що коли і є безперечно великі успіхи в області промисловості, сільського господарства, фінансів і транспорту, то ці успіхи досягнені господарством країни «стихійно, не завдяки керівництву, а не зважаючи на незадовільне керівництво або, вірніше, на відсутність будь - якого керівництва». Яким чином можна було *відбудувати стихійно*, *без керівництва партії*, *транспорт*; як можна було *відбудувати* стихійно *фінанси*, *промисловість* і т. д.,— над цими питаннями опозиціонери і не хотіли задумуватись. Опозиціонери *пророкували тяжку загальну економічну кризу*, *потрясення червінцевої валюти*, *неможливість здійснення хлібної експортної програми*. «Ми стоїмо,— писали вони в цій заяві,— перед можливістю незвичайного, гострого господарського потрясення, неминуче зв'язаного з внутрішніми політичними ускладненнями та з повним паралічем нашої зовнішньої активності і дієспроможності».

В області середпартійних відносин опозиціонери бачили «ту саму неправильність керівництва, яке паралізує і руйнує партію». «Партія значною мірою перестає бути тим живим, самодіяльним колективом, який чутливо схоплює живу дійсність, будучи тисячами ниток зв'язаним з цією дійсністю. Замість цього ми спостерігаємо все більш прогресуючий, уже нічим неприкритий поділ партії на *секретарську ієрархію* і «мирян», на професійних партійних функціонерів, яких обирається згори, і на решту партійної маси, яка не бере участі в партійному житті». Цей виступ троцькістської опозиції був скерований проти ленінської лінії ЦК і Леніна. Адже *до кінця* 1922 р. Ленін брав найактивнішу участь в усьому житті партії. Отже — саме *Леніна і ленінський ЦК обвинувачувалося в тому, що вони проводять «режим фракційної диктатури» всередині партії.*

46 опозиціонерів заявили, що в країні господарська криза і «криза фракційної диктатури» в партії та що «з таким вантажем на плечах диктатура пролетаріату в Росії і гегемон її — РКП не можуть ввійти в смугу нових світових потрясень, яка насувається, інакше, як з перспективою невдач по всьому фронту пролетарської боротьби». На початку опозиціонери як вихід з становища пропонували: скликати своєрідний парламент думок, дискусійний клуб — нараду членів ЦК *з найбільш видатними і активними працівниками, з тим, щоб список запрошених включав у себе ряд товаришів, які мають погляди, відмінні від поглядів більшості ЦК.*

Слід сказати, що ця заява була подана слідом за листом Троцького до ЦК, де він, дуже зачеплений відсіччю, якої він зазнав у ЦК своєму адміністративному розмахові, своїм бюрократичним пропозиціям та своїй невірній лінії, висунув і загострив цілий ряд розходжень, які розділяють його з ЦК. Це був сигнал, за яким опозиція почала свій наступ на ЦК.

5 грудня 1923 р. Політбюро ЦК ухвалило резолюцію про середпартійну демократію, яка давала повну можливість усунути всі хиби середпартійного життя, що їх партія одностайно визнала. Однак, не зважаючи на те, що Троцький голосував за цю резолюцію, не зважаючи на те, що вона була ухвалена одноголосно, Троцький виступив з листом до партійних нарад, які відбувалися в той період, висуваючи в ньому цілий ряд обвинувачень на адресу партії.

Як пояснював Троцький існування фракційних груп в нашій партії, таких як «робітнича правда» та «робітнича група»? Не по марксистськи, — не тим, що в нашій партії є чужі елементи, не тим, що частина нашої партії піддається, як це відзначав Ленін на X з'їзді, впливу дрібнобуржуазної стихії, не тим, що частина членів партії проводить цей дрібнобуржуазний вплив всередині партії, не суперечностями, які є в нашому устрої, а «надмірним посиленням апаратного централізму». «Надмірне посилення апаратного централізму коштом партійної самодіяльності викликало в партії почуття *«недуги»*, — читаємо ми в цьому листі Троцького. — «Воно знайшло собі на крайньому фланзі надзвичайно хоробливий вияв, аж до утворення нелегальних угруповань в партії під керівництвом явно ворожих комунізмові елементів».

У цьому листі Троцький ставив ставку на учнівську молодь. «*Молодь*, — говорив він, — *найвірніший барометр партії*, найгостріше

реагує на партійний бюрократизм». Тут же висувалося питання *про переродження «старої гвардії»*. На доказ наводилося «найсвіжіший і найяскравіший історичний приклад»— вожді і партії II Інтернаціоналу. Троцький говорив: «Бачите, ось чим стали Каутський, Бернштейн, Віктор Адлер, Гед. Такою ж може стати і стара гвардія більшовиків». Так клеветав Троцький на нашу партію, підготовляючи грунт для обвинувачення партії та радянської влади в переродженні. *Історія показала, що переродилися в контрреволюційну групу троцькісти, а партія наша залишилась більшовицькою, ленінською партією і в боротьбі з різними антипартійними течіями ще більше зміцніла як авангард комуністичних партій усього світу.* Троцький закликав молодь «брати революційні формули з боєм». Троцький підкреслював, що «апаратний бюрократизм є одно з найважливіших джерел фракційності». Цим листом Троцький підіймав нову дискусію. Ось чому партія дала йому в цьому питанні рішучу відсіч.

В «Правде» появилася відповідь редакції, в якій зазначалося, що розходження Троцького з партією випливають з його попередньої лінії, яка була, по суті справи, лінією меншовицькою. У відповіді ЦО «Правда» говорилося про те, що в розпочатій дискусії, а також і в статтях Троцького ясно видно, як і в питаннях середпартійної політики фракція Троцького, Сапронова, Преображенського відходить від ленінізму. Троцькісти вказували на необхідність дозволу «фракцій, груп і течій». Сама постава питання в листі «46 - ти» вела до того, що ЦК повинен «договорюватися» з представниками інших течій, фракцій і груп. Це була лінія, ворожа ленінізму.

В листі Троцького, як і в виступах тодішніх і пізніших опозиціонерів, багато дістається партійному апаратові. Придумано було навіть таке слово —«апаратчик», яке вживалося і вживається опозиціонерами як лайка. «Однак більшовизм, ленінізм ніколи не протиставляв партію апаратові,— писала редакція «Правды».— З більшовицької точки зору — це елементарна безграмотність, бо партії немає без апарату. Висмикніть із партії її апарат, і партія перетвориться в розпорошену масу людей... *Протиставляти* партію її апаратові — це значить... ухилятися *в бік від ленінізму»*. Троцький *організував* свою фракцію. Організація фракції почалася ще тоді, саме в 1923 р. А теорія, нібито саме молодь є найвірніший барометр партії, перетворюється згодом у опозиції в міркування про те, що опозиція становить «ліве, пролетарсько - ленінське крило», що до неї приєднуються тільки «героїчні особи», які, мовляв, нічого не бояться, яким чужий кар'єризм і ін. і ін. Так ще тоді підготовлялося Троцьким протиставлення нашій партії своєї фракції, підготовлялося утворення другої партії.

Що ж пропонувала опозиція під час дискусії 1923 р. в області економіки? Чим відрізнялася її точка зору від точки зору партії? Ми вже наводили заяву опозиціонерів у записці «46 - ти», в якій говорилося, що нас чекає фінансова криза, якщо ми будемо неухильно здійснювати грошеву реформу. Ясно, що коли б ми прийняли в той час пропозиції опозиції, то зазнали б фінансового краху. Коли б партія послухалася опозиції в питанні про організацію промисловості, про жорстоку концентрацію промисловості в тій формі, в якій Троцький і Пятаков вимагали проводити її, ми зробили б великі

політичні й господарські помилки. Коли б ми послухалися опозиції в питанні про підвищення цін на продукти промисловості (восени 1923 р. Пятаков розіслав циркуляр про *підвищення цін)*, ми розсунули б ще більше «ножиці», ми поставили б проти Радянської держави селянство, ми утруднили б відбудування сільського господарства, ми затримали б ріст народного господарства в *цілому*. Коли б ми послухалися опозиції (Преображенського, Пятакова) і допустили б «товарну інтервенцію», тобто стали б тратити валюту на придбання речей широкого вжитку за кордоном, ми розтратили б валюту, посилили б пасивний баланс зовнішньої і внутрішньої торгівлі, ми затримали б ріст нашої промисловості, яка виробляє речі широкого вжитку, і тим самим посилили б безробіття в нашій країні, тим самим затримали б ріст народного господарства в цілому.

Значне місце в усіх цих розходженнях між партією і опозицією займало питання про взаємовідносини між робітничим класом і селянством. Партія стояла на точці зору співробітництва пролетаріату з середняком та перероблення економіки дрібного селянського господарства шляхом зміцнюваної економічної змички державного соціалістичного господарства з селянським господарством через кооперацію, через колективізацію сільського господарства. *Опозиція стояла на точці зору експлуатації і пожирання цього дрібного селянського господарства.*

В цьому відношенні опозиція в особі одного з своїх лідерів — Преображенського висунула навіть цілу теорію — так званий закон «про початкове соціалістичне нагромадження». Цей закон цілком суперечив ленінському розумінню взаємовідносин робітничого класу й селянства. Ленін неодноразово зазначав, що у Преображенського формальне ставлення до питання заслоняє іноді конкретну суть питання. Так було з Преображенським, коли він спорив проти ленінського розуміння державного капіталізму, коли Ленін стверджував, що одна річ — державний капіталізм в буржуазному суспільстві, інша річ — державний капіталізм при диктатурі пролетаріату. Так і на цей раз у Преображенського, як і у всієї опозиції, немає розуміння чіткої ріжниці між шляхами розвитку селянського господарства в капіталістичному суспільстві і шляхами цього розвитку при диктатурі пролетаріату.

В основному таке розуміння опозицією взаємовідносин між пролетаріатом і селянством є наслідок того, що опозиція була в полоні троцькістської ідеології, яка виявилася в теорії «перманентної революції».

Дискусія восени 1923 р. знову потрясла партію. Цілі ночі, аж до світанку, іноді по два й по три дні тривали партійні збори, і опозиція мала порівняно значний успіх у вишах, в радянських осередках. В Москві приблизно $^1/_3$ організацій голосувала на районних конференціях в 1924 р. за лінію опозиції. В деяких районах, наприклад в Хамовніческому, за лінію опозиції було коло половини всіх організацій. Фактично в той час опозиція мала свій орграсспред і агітпроп, який посилав на всі збори своїх промовців, підготовляючи їх в певному напрямку. Зінов'єв тоді, захищаючи лінію ЦК, говорив про те, що «наші товариші по опозиції діють тепер за формулою: «А Васька слушає та їсть». Вони хочуть явочним порядком відво-

ювати собі існування фракцій у партії. Розбивайте нас, ухвалюйте проти нас резолюції, а ми за цей час явочним порядком легалізуємося як фракція. Так міркують вони, але ми повинні сказати: ми не можемо управляти партією, не можемо правити країною, якщо будуть легалізовані фракції. Це цілком ясно. Ми не можемо кожного разу при збільшенні податку або в питанні про перехід на валюту бігати наввипередки і боротися з фракціями». Через два роки Зінов'єв сам став на ці позиції антипартійних груп, які намагалися завоювати нашу партію. *Через два роки Зінов'єв і Каменєв опинилися в блоці з найлютішими ворогами ленінської партії.*

XIII конференція про середпартійне становище й господарську політику

XIII партійна конференція (січень 1924 р.) *підвела остаточні підсумки дискусії з троцькістською опозицією.* Ця конференція, заслухавши доповідь *тов. Сталіна* «Про чергові завдання партбудівництва», ухвалила резолюцію *про підсумки дискусії та про дрібнобуржуазний ухил в партії.* В цій резолюції говорилося про ту боротьбу, яку підняли були троцькісти з осени 1923 р., про те, як жовтневий пленум ЦК і ЦКК засудив виступ Троцького і «46 - ти» як акт фракційності і схвалив ініціативу Політбюра в питанні про пожвавлення середпартійної роботи та посилення робітничої демократії.

В резолюції підкреслюється, що ухвала Політбюра і президії ЦКК про середпартійне будівництво від 5 грудня 1923 р. була прийнята одноголосно, при чому Троцький хоч і настоював на тому, щоб не була заборонена свобода угруповань, але погодився на вироблений Політбюром і президією ЦКК текст, після чого все ж почав боротьбу проти партії і організував опозиційну групу.

Партія заявляла, що критика троцькістською опозицією партійного апарату і спроби прямого дискредитування його «об'єктивно не можуть привести ні до чого іншого, як до емансипації (визволення) державного апарату з - під впливу на нього з боку партії, до відриву державних органів від партії». Партія вважала і вважає шкідливим протиставлення партійного молодняка основним кадрам партії та її ЦК. *Партія повинна рівнятися на основне ядро — на робітників - комуністів, які працюють коло верстата, тим часом як опозиція доводила, що найважливішим барометром партії є учнівська молодь.*

Партія вважала за наклеп натяки Троцького не перероджения основних кадрів нашої партії. Вона бачила в них спроби підірвати авторитет ЦК.

Резолюція відзначала *банкрóтство опозиції в питаннях економіки*, різнобій в її власних лавах по цих питаннях.

Опозиція в усіх своїх відмінах виявляла цілком антибільшовицькі погляди на значення партійної дисципліни. Опозиція порушила постанову X з'їзду РКП, що забороняє утворення фракцій всередині партії.

«... Підсумовуючи ці розходження і аналізуючи ввесь характер виступів представників «опозиції», Всесоюзна партійна конференція робить висновок, що в особі нинішньої опозиції ми *маємо перед*

собою не тільки спробу ревізії більшовизму, не тільки прямий відхід від ленінізму, але і явно виражений дрібнобуржуазний ухил. Не викликає ніякого сумніву, що ця «опозиція» об'єктивно відбивав натиск дрібної буржуазії на позиції пролетарської партії та її політику. Принципи середпартійної демократії починають уже тлумачитися за межами партії надто широко: в розумінні послаблення диктатури пролетаріату та поширення політичних прав нової буржуазії»[1].

Проте конференція відзначала і деякі позитивні наслідки дискусії: «... Основне ядро партії з'єдналося ще більше. Робітничі осередки по всьому Союзу республік, не вагаючись ні хвилини, зразу ж дали найрішучішу відсіч помилкам «опозиції». Партійний молодняк, який вперше спостерігав гострі суперечки всередині партії, дістав можливість на живому прикладі побачити, що таке справжній більшовизм. Найближча до фабрично - заводського життя комуністична молодь з комсомолу не вагаючись підтримала основну лінію партії. Підвищилася активність і свідомість усіх членів партії. По - новому поставлені серйозні господарські й партійні питання, які партія буде опрацьовувати протягом найближчого періоду.

З особливою гостротою підкреслено було прагнення всієї партії до забезпечення партійної єдності»[2].

Резолюція висловлювала певність, що хитання студентської молоді в вишах — явище тимчасове, що «при належній пояснювальній роботі з боку партії ці хитання скоро будуть вижиті». І щодо цього партія була безумовно права, тому що згодом вишівська молодь партійно й ідеологічно зміцніла.

Крім питань про середпартійне становище XIII партконференція, зібравшись після дискусії, на якій опозиція піддала критиці економічну політику партії, ухвалила ряд постанов про чергові завдання економічної політики й сільського господарства, про державну промисловість, заробітну плату і профспілки, про зовнішню і внутрішню торгівлю, кооперацію, приватний капітал, фінансову політику та необхідність посилення планового начала в господарстві.

Партія відзначала в своїх постановах, що криза збуту, яку ми переживали тоді, «значною мірою пояснюється недостатнім врахуванням вказівок партії на роль і значення селянського господарства і на особливості, які випливають із завдань здійснення диктатури пролетаріату». Партія відзначала, що в 1923 — 1924 рр. із загальної суми виробництва державної промисловості предметів споживання тільки $^{3}/_{10}$ ішло на задоволення селянського споживання і $^{7}/_{10}$—на міське споживання. Це показувало, що соціалістична промисловість далеко не в достатній мірі проклала собі шлях до масового селянського споживання.

Зважаючи на те, що окремі товариші в партії висловлювалися за необхідність послабити монополію зовнішньої торгівлі, партія потвердила, що «... монополію зовнішньої торгівлі треба й надалі цілком зберегти як найважливіший, особливо в період непу, елемент господарської політики партії»[3]. В області внутрішньої торгівлі та

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. 1, стор. 650.
[2] Там же, стор. 651.
[3] ВКП(б) в резолюціях, ч. 2, стор. 660 - 661.

кооперації партія ухвалила цілий ряд заходів, скерованих на впорядкування державної торгівлі, на зниження цін, на зниження залізничних тарифів для масових вантажів, на посилення кооперативних організацій.

Міжнародна обстанова на осінь 1923 р.

Щоб зрозуміти вплив опозиції в цей період на деякі менш стійкі прошарки нашої партії, на шкільну молодь особливо, треба мати на увазі не тільки наше внутрішнє становище, не тільки труднощі соціалістичного росту на перших кроках непу, але й міжнародну обстанову.

Через занепад німецької промисловості, через знесилення всього державного і народногосподарського організму Німеччини наслідками імперіалістичної війни та Версальського миру (репарації, окупація Руру й інших областей) вона переживала тяжку економічну й політичну кризу.

Революційно настроєні були не тільки робітники, але й більшість дрібної буржуазії, яка була розорена знеціненням грошей (інфляцією); падав вплив соціал-демократії; гігантськи зростав вплив німецької компартії. Погано було те, що провід німецької компартії належав на той час правим елементам (Брандлер і ін.), які знаходили підтримку в російській опозиції (Радек, на ділі й Троцький).

Через цілий ряд правоопортуністичних помилок, в першу чергу неправильне застосування тактики єдиного фронту, через винятково угодовську політику керівників компартії в Саксонії німецька революція цього періоду не перемогла, не зважаючи на те, що наявні були і революційний настрій і революційна обстанова, і не зважаючи на те, що об'єктивно Німеччина була підготовлена до соціалістичної революції.

Ці помилки, які привели до поразки робітничого класу Німеччини, відбилися на нестійкій, троцькістськи настроєній частині в Комінтерні і в нашій партії. Таке ж значення мала поразка болгарської революції, коли болгарські товариші, не засвоївши тактики єдиного фронту по відношенню до селянського руху, були самі розбиті й полегшили розгром селянського революційного руху. Ці поразки безперечно почасти викликали й посилили період хитань і всередині РКП. Вірніше буде сказати: троцькістські елементи в партії використали ці поразки для поновлення своїх атак на партію і Комінтерн.

Партія наша була певна, що цей період затишшя зміниться новим революційним піднесенням в найближчі роки. Ось чому ми рекомендували «... використати теперішній період затишшя для зміцнення комуністичних партій, для їх більшовизації, для перетворення їх в справжні масові партії, що спираються на профспілки, для згуртування трудових елементів непролетарських класів і, насамперед, селянства навколо пролетаріату, нарешті, для підготовки пролетарів в дусі революції і диктатури пролетаріату»[1].

---

[1] *Сталін*, До підсумків робіт XIV конференції, «Питання ленінізму», стор. 115.

Література до розділу вісімнадцятого

Ленін, Про кооперацію, Твори, т. XXVII, стор. 371 - 397.
Ленін, Як реорганізувати Рабкрін. Там же, стор. 402 - 405.
Ленін, Краще менше, та краще. Там же, стор. 406 - 418.
Ленін, Доповідь на IV конгресі Комінтерну. Там же, стор. 335 - 355.
Сталін, Доповідь по національному питанню на XII з'їзді.
Сталін, Про чергові завдання партбудівництва (доповідь і кінцеве слово на XIII партконференції), «Об оппозиции, стор. 51 - 80.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

ПАРТІЯ В ПЕРІОД ВІД XIII З'ЇЗДУ ДО XIV ПАРТКОНФЕРЕНЦІЇ

Смерть Леніна. Ленінський призов і зміцнення пролетарських лав партії

Проте заходи, які здійснювала партія для того, щоб послабити вплив дрібнобуржуазних елементів у нашій партії, були б недостатні, коли б ми систематично не дбали про зміцнення основного кістяка партії — її пролетарського ядра. Ось чому партія вирішила збільшити кількісно пролетарське ядро партії та його питому вагу в партії протягом найближчого року. Потрібне було посилене вербування в члени партії робітників від верстата, щоб з числа корінних пролетарів притягти в лави РКП(б) не менше, як 100 тис. нових членів. Таке завдання — притягнення нових 100 тис. корінних пролетарів до партії — могло бути поставлене тільки такою партією, яка має широке довір'я в лавах робітничого класу, яка всією попередньою своєю роботою підготовила свідомих, передових робітників до того, що їх місце в лавах комуністичної партії. Цьому сприяли і господарське піднесення, і поліпшення становища робітничого класу, і підвищення політичної активності робітничого класу, і загальний ріст культурності пролетаріату. Але цьому ж сприяла і вся політика партії, скерована на зближення з широкими безпартійними масами.

Смерть Леніна 21 січня 1924 р. була колосальною втратою для нашої партії і для всього Комуністичного інтернаціоналу.

Партія втратила свого вождя, все життя якого належало партії і робітничому класу. Під ідейно - політичним керівництвом Леніна партія проробила всю свою історію, починаючи від перших кроків свого оформлення, кінчаючи захватом влади й епохою соціалістичного будівництва. Ім'я Леніна є найпопулярніше в усьому світі серед трудящих і експлуатованих класів. Тому смерть Леніна набула значення величезної світової події. Вона примусила робітників продумати своє ставлення до комуністичної партії, вона примусила тих, хто ще не ввійшов до партії, висловити своє ставлення до носителя заповітів Леніна — партії більшовиків. До партії пішли сотні тисяч пролетарів. Хто ж ішов до партії? Ішли ті, хто порвав або поривав із старим побутом, з міщанством, з релігією, з усякими дрібнобуржуазними ілюзіями, хто готов був іти на жертви за справу

комуністичної партії, за соціалізм. Фактично в комуністичну партію ввійшла вся передова частина робітничого класу — найбільш енергійна, найбільш сміліва, найбільш політично свідома й революційна.

Число поданих заяв було вдвоє більше числа прийнятих до партії, а таких, що бажали вступити в партію, було ще більше.

Партія чисельно збільшилася на 203 тис. членів, кандидатський склад партії збільшився з 126 тис. на 1 лютого 1923 р. до 327 тис. на 1 серпня 1924 р., тобто на 160%. Особливо дуже виросли організації Ленінграда, Москви, Тули, Іваново - Вознесенська та ряд інших пролетарських організацій.

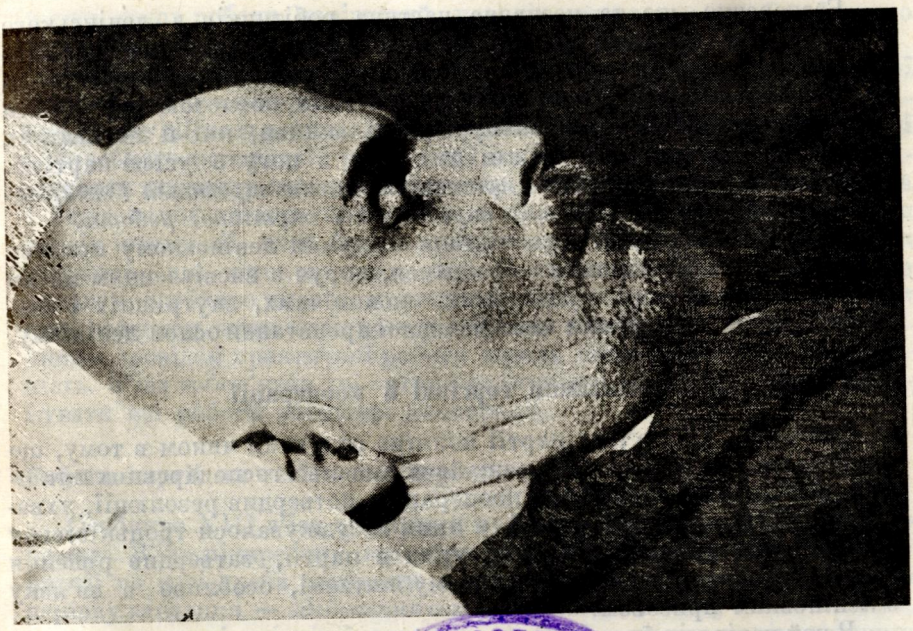
Загалом вся партія, яка скоротилася після чистки до 446 тис. на початок 1924 р., на 1 серпня 1924 р. збільшилася до 666 тис., тобто збільшилася в зв'язку з ленінським призовом майже на 50%.

Цей ленінський призов значно змінив соціальний склад партії. У п'яти промислових центрах — в ленінградській, московській, донецькій, тульській і грозненській організаціях — до ленінського призову було 57,6% робітників, через рік — 72,1%, тобто збільшення на 14,5%. В групі землеробських губерній і областей чисельність робітників за цей рік виросла з 28% на початку 1924 р. до 35% на кінець його.

Таким чином *ленінський призов значно зміцнив пролетарське ядро партії*. Партія дістала великий зв'язок з безпартійними масами. Партія зміцнила свої зв'язки з селом через маси робітників - комуністів ленінського призову, зв'язаних із селом. Посилився вплив партії у професійних спілках.

Великий приплив робітників, особливо на великих підприємствах, примусив подумати про більше розгалуження низових ланок організації. Фабрично - заводські колективи й осередки вже були недостатні для того, щоб охопити своїм впливом всю партійну організацію фабрик і заводів. Збільшилося не тільки число промислових осередків — партія перейшла до організації цехових осередків і до висування *цехових організаторів*. Якщо на 1 січня 1924 р. в 55 організаціях партії нараховувався 2101 осередок, то на 11 січня 1925 р. було вже 2500 промислових осередків. Проте вся ця величезна маса нових членів партії вимагала посиленої партійно - виховної роботи.

Спеціальна комісія по вихованню ленінського призову розробила ряд заходів, з яких особливої уваги заслуговує *організація пропагандистських груп*. Ці пропагандистські групи, зв'язані безпосередньо з ЦК, працюючи за його завданням, на чолі з видатними досвідченими пропагандистами, провели величезну виховну роботу серед ленінського призову. Але завдання по відношенню до ленінського призову не обмежилося лише утворенням певних організаційних форм роботи й розвитком пропагандистсько - виховної діяльності. Потрібно було *втягти ленінський призов в громадсько - політичну роботу на підприємстві і висунути ряд робітників на важливішу громадську роботу*. Це завдання добору і правильного розподілу партійних сил вимагало звичайно довгого часу. В 1927 р., під час партійного перепису, незначна частина ленінського призову вибула з партії, відсіялася від неї.



В. І. Ленін у труні

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ



Почесна варта біля труни В. І. Леніна на Червоному майдані 22 січня 1924 р.

Безперечно, що та незначна частина робітників з ленінського призову, яка відійшла від партії, недостатньо продумала своє ставлення до партії, вступаючи до неї. Дисципліна партії стала їй непосильною. Ці члени партії не зуміли повнотою перебороти міщанські навички та дрібнобуржуазні впливи, які й потягли їх назад, вони стали нездатними йти нога в ногу з усією партією. *Але основна маса ленінського призову політично виростала і загартовувалася на різних дільницях виробничої і партійної роботи.*

На XIII з'їзді партії ми підвели підсумки ленінському призову й поставили собі завдання — добитися, поруч з висвітленням масам поточних політичних, культурних, економічних, внутрішніх і зовнішніх подій, поширення систематичної пропаганди основ ленінізму.

XIII з'їзд партії[1]. Питання торгівлі й кооперації

Значення XIII з'їзду партії полягає головним чином в тому, що він ухвалив ряд надзвичайно важливих рішень в господарських питаннях, особливо в питанні про кооперацію, потвердив резолюції, ухвалені на XIII партконференції, в яких засуджувалося троцькістську опозицію як дрібнобуржуазний ухил в партії, затвердив рішення партії, ухвалені в організаційному питанні, особливо в зв'язку з ленінським призовом.

В цей період не було ніякого сумніву в тому, що ми *маємо справжній соціалістичний наступ на шляхах непу.* Якщо перші успіхи цього наступу відзначав ще Ленін на IV конгресі Комінтерну в 1922 р., то на XIII з'їзді партії ці успіхи були ще більш очевидні. Посівна площа в 1923 р. досягла 80% посівної площі 1916 р. По нафті, по вугіллю, по металу ми досягли величезних наслідків. По легкій промисловості ми досягли приблизно 70% довоєнних, по продуктивності праці — 60%, по заробітній платі — 65% (на XI з'їзді ми мали лише 50%).

Лінія, вказана Леніним ще на XI з'їзді в питаннях економічної політики, відбилася на XIII з'їзді в постанові, яка ухвалила перетворення комісії Ради праці й оборони по внутрішній торгівлі в окремий *наркомат зовнішньої і внутрішньої торгівлі* (Наркомторг). Основним завданням цього наркомату повинні були стати «... така організація внутрішньої торгівлі і таке керівництво діяльністю державної торгівлі й кооперації, яке полегшило б останнім оволодіння ринком — в першу чергу вдержання і дальше завоювання державним капіталом гуртового обороту — і здійснило б справжній контроль держави над діяльністю приватного капіталу»[2].

Наш державний лад забезпечує кооперації допомогу, авторитет і засоби державної влади, забезпечує їй пільги і необмежену свободу для розвитку. «Ось чому наша кооперація, будучи одним із основних знарядь в руках пролетаріату для соціалістичного будівництва і повинна йти в своєму розвитку в сотні раз швидше, ніж будь - де». Особливо підкреслювалася роль кооперації на селі. Різко відзначалися всі її хиби: недосить швидке пристосування кооперації до

[1] XIII з'їзд відбувся 23 - 31 травня 1924 р.
[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. 2, стор. 23 - 24.

нових умов роботи, нерішучий перехід на систему добровільного членства і т. п.

XIII з'їзд підводив підсумки в питанні про утворення так званої «інтегральної кооперації», тобто об'єднання різних видів кооперації в одну. Досвід показав недоцільність такого об'єднання споживчої і сільськогосподарської кооперації і з'їзд ухвалив, що «треба організувати спочатку повнотою селянина як споживача і як виробника і лише потім ставити питання про об'єднання, ретельно вивчаючи досвід інтеграції, який був до цього часу». З'їзд ухвалив цілий ряд постанов, які встановлювали окремі пільгові умови банківського кредиту, особливо низової кооперації. Тоді ж було висунуто питання про розвиток *житлової кооперації*, яка вже на той час своїм невеликим досвідом практичної роботи довела свою життєвість і доцільність. З'їзд зобов'язав усі органи радянської влади всемірно підтримувати всі роботи житлової кооперації.

Робота партії на селі в цей період

Особливо XIII з'їзд зупинився на питаннях, зв'язаних *з роботою на селі*. З'їзд підкреслив, що «при розв'язанні питання про роботу партії на селі треба виходити з основного для цілого історичного періоду завдання — *здійснення союзу робітничого класу з селянством*», маючи на увазі дві лінії розвитку на селі — лінію капіталістичну і лінію, скеровану через кооперацію до соціалізму. Наявність радянської влади, скасування приватної власності на землю, зосередження кредиту в руках робітничо - селянської держави, державне сприяння розвитку сільського господарства полегшують розвиток сільського господарства саме по другому шляху. Ось чому з'їзд особливо зупинився на питаннях організації сільськогосподарського кредиту, на організації різного виду селянської взаємодопомоги, на розвитку роботи комітетів селянської взаємодопомоги та пов'язання їх роботи з кооперацією.

Це не значило, що партія й радянська влада вважають за непотрібну роботу селянських комітетів взаємодопомоги по індивідуальній допомозі населенню. Але завдання кооперування висувалося й тут *на перший план*, при чому з'їзд намітив цілий ряд найпростіших форм об'єднання навколо найбільш доступних засобів громадської праці (машинні товариства, артілі по спільному обробітку землі і т. п.). У зв'язку з цим з'їзд звернув увагу на роботу *Всеробітземлісу*, *на посилення організації наймитів*.

XIII з'їзд зосередив увагу партії на допомозі селу, на організації сільської бідноти, на організації селянських комітетів взаємодопомоги, на різних формах колективного сільського господарства. XIII з'їзд дав ряд вказівок щодо посилення землевпорядних робіт як способу поліпшення становища біднішого селянства. Через це саме з'їзд дав ряд вказівок щодо роботи українських комітетів незаможних селян (комнезамів) як організацій, які в 1920 — 1921 рр. здійснювали владу бідняків на селі і тепер повинні були ставати все більше організацією виробничою. В той же час в Середній Азії зміцнювалися своєрідні місцеві комітети бідноти — союзи кошчі.

З цією ж метою — поліпшення роботи на селі — партія звертала

увагу на становище *сільської інтелігенції* — дільничих агрономів, землемірів, лісоводів, учителів. Загальне піднесення господарства країни давало можливість поставити питання про поліпшення матеріального становища цієї найціннішої армії спеціалістів, працівників сільської суспільності. З'їзд відзначив безперечне зрушення учительства в сторону радянської влади і ставив завдання перед партією та перед комсомолом — допомогти цим силам розгорнути культурну роботу серед селянства.

Маючи на увазі, що сільське населення має в своєму складі значне число молоді, яка пройшла школу Червоної армії і громадянської війни й активно підтримує партію і радянську владу,— з'їзд звертав увагу партії на необхідність втягнення в партію цієї передової верстви села, втягнення кращої частини молоді села, особливо наймитів і маломіцних, в комсомол.

Партія рішуче засуджувала спроби адміністрування як з боку партійних організацій, так і з боку комсомолу. Вона вимагала від партійних і комсомольських організацій, щоб робота на селі була посилена, щоб було звернуто увагу на поліпшення й реорганізацію низового радянського апарату, особливо щоб було уділено більше уваги інтересам *жіночої частини* селянських мас.

Через те, що волосний бюджет, який запроваджувала радянська влада, давав економічну, фінансову основу діяльності волосної ради, партія звертала увагу на необхідність зміцнення низової сіті рад, розгортання й поліпшення роботи цієї низової сіті на нових основах. *Одночасно партія висувала завдання боротьби з куркульством, посилення партійного впливу в радах і зосереджувала свою увагу на господарських і культурних питаннях, навколо яких можна найлегше організувати найближчі до партії і радянської влади бідніші й середні верстви села* (питання землевпорядження, агрономічної допомоги населенню, школи ліквідації неписьменності, поширення й читання газет і т. п.).

В дальший період, вже в 1926 — 1927 рр., партія зробила перевірку тих сільських осередків, відносно яких було найбільше нарікань з боку селянства, очистила склад цих сільських осередків, іструктувала місцевих партійців.

Крім того партія вжила цілий ряд інших заходів для поліпшення роботи на селі. Вона мобілізувала значне число членів партії спеціально для роботи на селі. Крім «Бедноты» була утворена «*Крестьянская газета*», яка виходила з тиражем в мільйонах екземплярів. Центральні й місцеві партійні організації майже скрізь підіймають на значну височінь сільську пресу. У всіх великих організаціях видаються свої селянські газети, які крім величезної політичної роботи сприяють переходові селянського господарства до більш раціональних і колективних форм, сприяють культурному й матеріальному піднесенню села, борючись з усіма негативними й темними сторонами селянського життя.

Дуже великого значення набув уже на цей час *інститут робселькорів* (робітничих і селянських кореспондентів, число яких за короткий час досягло величезної цифри в кілька сот тисяч), які допомагають партії висвітлювати всі болючі сторони сільського життя, допомагають вести з ними боротьбу і є провідниками заходів партії

та радянської влади на селі, при чому ця їх роль викликала ненависть до них від реакційних елементів села (і не тільки села, але й міста).

Один час, в 1925 — 1926 рр., прокотилася хвиля вбивств і переслідувань робселькорів, головним чином з боку реакційних елементів села. Партія повела рішучу боротьбу з усіма, хто переслідував робселькорів. Партія стала в оборону цього інституту і тим дала можливість укріпитися молодим селянам, громадським працівникам — селькорам, виховуючи таким чином цілу армію низових працівників преси.

Для посилення пропагандистської роботи на селі партія організувала і підтримувала так зване культшефство, при чому основною базою культшефства партія висунула фабрично - заводські підприємства. Ця робота партії, в яку залучено значну частину безпартійних робітників, дала величезні наслідки в розумінні посилення впливу партії, організації партійних і комсомольських осередків на селі, організації хат - читалень, культбаз, шкіл, бібліотек, постачання селу літератури, газет, чарівних лихтарів, пересувних кіно, радіоустановок і т. п. Подекуди ця допомога виявляється в приянні кооперативам, комунам в придбанні тракторів, електричних установок і т. п.

Боротьба проти «Уроков Октября» Троцького

Восени 1924 р. вийшов збірник статтей Троцького про революцію 1917 р., з передмовою під назвою «*Уроки Октября*». Ці «Уроки Октября» були загострені проти керівних кадрів партії. Це був полемічний твір, який викривляв суть і хід Жовтневого перевороту та роль в цьому перевороті робітничого класу, партії і їх керівника — Леніна. Виходило так, що головну роль у Жовтневому перевороті виконував Троцький, партія була відсунута в сторону. За Троцьким виходило, що Ленін виступав в ролі людини, яку доводилось Троцькому умовляти, що пора виступати. Цілком невірно змальовувався хід всієї боротьби в 1917 р., роль Леніна в квітневому виступі та в липневі дні.

В «Уроках Октября» Троцький зробив спробу воскресити меншовицько - троцькістську теорію «перманентної революції» і замінити нею ленінізм. За Троцьким виходило так, що не він прийшов у більшовицьку партію, визнавши тим самим крах своєї політичної лінії, а Ленін прийшов до троцькізму, до його теорії.

У зв'язку з такою настановою Троцький вигадав версію про ідейне «переозброєння» більшовизму, яке сталося ніби після Лютневої революції. Не розуміючи більшовизму в період першої революції, будучи центристом і залишаючись в меншовицькому таборі в період світової війни, Троцький природно заперечував і ленінську теорію переростання буржуазної революції в пролетарську, яка перетворилася в життя за період від лютого до жовтня 1917 р., а тому він намагався підмінити ленінське розуміння Жовтня своєю теорією «перманентної революції». Природно, що за цю книгу вхопилися всі вороги комунізму й радянської влади. Ця книга була перекладена за кордоном і вийшла в масі видань, при чому соціал -

демократичний «Форвертс» рекомендував книгу Троцького як «книгу, якої всі чекали». До книги додана була передмова відомого ренегата Пауля Леві; соціал-демократи вважали за потрібне рекомендувати цю книгу всім, хто зв'язаний з робітничим рухом, тому що, на думку «Форвертс», Троцький виклав у цій книзі «своє розуміння марксизму, яке критично знищує прийоми нинішніх владик Росії».

Партія не могла не реагувати на цей полемічний виступ Троцького, тому що «Уроки Октября» ставили ряд питань про правильність партійного керівництва не тільки в партії, але і в Комінтерні. Троцький скидав з хворої голови на здорову і приписував неправильному керівництву Комінтерну невдачу болгарської та німецької революцій. На питання про те, що таке більшовизація комуністичних партій, Троцький відповідав так: «Їх виховання — це такий у них добір керівного персоналу, щоб вони не здрейфили в момент свого Жовтня». Але якщо не можна було «дрейфити» в Жовтні, то не можна було «дрейфити» і в дореволюційний підготовчий період, до 1917 р., коли Троцький кидався в обійми ліквідаторів, і не можна було «дрейфити» й після Жовтня 1917 р., коли Троцький і його прибічники «дрейфили» і в питанні про грошеву реформу та в здійснюваній партією економічній політиці і т. д. Ми тут не будемо зупинятися на тих громових статтях і промовах, скерованих проти Троцького, що їх виголошували тоді майбутні його прибічники — Каменєв, Зінов'єв та ін.

Це не перешкодило Каменєву й Зінов'єву *через рік* перекинутися в табір троцькістів і «забути» всі свої писання, в яких викривалося антибільшовизм Троцького. Це «забуття» помилок було результатом взаємної амністії учасників блоку антипартійної опозиції.

Найбільш систематичний аналіз наклепницьких «Уроков Октября» дав тов. Сталін, який вказав на те, що коли раніш Троцький висував і захищав свою «безглуздо ліву» теорію перманентної революції з її недооцінкою селянства та нерозумінням історичної ролі пролетаріату як керівника селянства, то новий Троцький всередині нашої партії цілком неправильно тлумачить ленінізм як теорію, що переозброїлася в 1917 р. в дусі троцькізму. Цілком неправильно, наклепницьки Троцький тлумачить справу так, нібито справжня історія партії починається тільки після Жовтня. Троцький робить наклеп, доказуючи непридатність основних більшовицьких кадрів та необхідність корінної зміни партійного керівництва.

Тов. Сталін писав: «Ця теорія розсічення ленінізму потрібна троцькізмові, як перший, більш або менш «прийнятний» крок, потрібний для того, щоб полегшити йому дальші кроки в боротьбі з ленінізмом. Але ленінізм не є еклектична теорія, яка склеєна з різноманітних елементів і допускає можливість свого розсічення. Ленінізм є цільна теорія, яка виникла в 1903 році, пройшла випробування трьох революцій і йде тепер вперед як бойовий прапор всесвітнього пролетаріату»[1].

Резолюція січневого пленуму 1925 р. вказувала на те, що безперервні виступи Троцького проти більшовизму ставлять тепер партію перед необхідністю або відмовитися від залізної дисципліни

[1] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 121 - 122.

і повної єдності поглядів на основі ленінізму, на що партія більшовиків ніколи не піде, або припинити раз назавжди такі виступи.

Пленум ЦК відзначив, що «всередині країни опозиційні виступи Троцького всі антирадянські і хитрі елементи розуміють *як сигнал* об'єднуватися проти політики партії», що «це — *ревізія* більшовизму, це — *спроби підмінити ленінізм троцькізмом*». Уже тоді січневий пленум ЦК 1925 р. ухвалив постанову, в якій говорилося, що «...по суті справи сучасний троцькізм є фальсифікація комунізму в дусі наближення до «европейських» зразків псевдо - марксизму, тобто кінець - кінцем в дусі европейської соціал - демократії» [1].

Резолюція відзначала, що поведінка Троцького підриває дисципліну робітничого класу, намагається зірвати політику союзу з селянством, тягне молодь на антиленінський шлях «боротьби поколінь», хитає настрої Червоної армії і Червоного флоту, оскільки Троцький був тоді ще головою Реввійськради і наркомом військових справ; що вся партія зацікавлена в тому, щоб не допускати далі такої боротьби Троцького проти більшості партії; що Комінтерн бачить, як один з найвидатніших членів партії перешкоджає більшовизації секцій Комінтерну. На цей раз січневий (1925 р.) пленум ЦК зробив Троцькому лише «найкатегоричніше попередження в тому розумінні, що належність до більшовицької партії вимагає справжнього, а не словесного тільки підлягання партійній дисципліні і повного без застережень відмовлення від будь - якої боротьби проти ідей ленінізму», і постановив звільнити Троцького від обов'язків голови Реввійськради, визнавши за неможливу роботу Троцького в Реввійськраді СРСР.

Однак уже в цей час в питанні про виведення з Політбюра Троцького почалися розходження між більшістю Політбюра і ЦК, з одного боку, та Зінов'євим, Каменєвим і ін.— з другого. Чого ж вимагали Зінов'єв і Каменєв ? *Вони вимагали негайного виключення з складу Політбюра Троцького*, в той час як тов. Сталін і більшість Політбюра та ЦК були ще за те, щоб залишити Троцького в складі Політбюра і обмежитися поки попередженням та зняттям його з поста голови Реввійськради. *Потрібно було крок за кроком викрити перед партією і робітничим класом позицію Троцького.*

Боротьба була перенесена і в комсомол. Прибічники Зінов'єва намагалися провести через ЦК комсомолу рішення в дусі меншості. А коли цей крок не вдався, то в Ленінграді зроблена була спроба утворити другий ЦК комсомолу. На Ленінградську конференцію комсомолу були запрошені представники різних губернських і обласних організацій без в дома ЦК комсомолу з метою підготовки їх до дальшої боротьби проти партії. Уже в той час почалася підготовча робота по районах, яка полягала в підкреслюванні неправильності керівництва з боку більшості ЦК, який обвинувачувався в *потуранні троцькістам*. А незабаром стали вишукувати і «глибші» ідейні розходження.

Так перед XIV партконференцією починає вже намічатися ряд принципіальних розходжень між Зінов'євим і Каменєвим, з одного

[1] За цю резолюцію голосували тоді і Зінов'єв і Каменєв, які через дуже короткий час стали учасниками троцькістського блоку, «ВКП(б) в революціях», ч. II, стор. 91.

боку, і ленінською більшістю Політбюра й ЦК в цілому — з другого. 1925 рік — це вже початок нового відходу Каменєва й Зінов'єва від партійної лінії або початок утворення «нової опозиції».

Жовтневий пленум ЦК 1924 р. Зміцнення низового радянського апарату. Пожвавлення рад.

Восени 1924 р. в районах Грузії відбулося збройне повстання, організоване так званим «Комітетом незалежності», куди входили грузинські меншовики й націоналісти. Це повстання відбулося за директивою і при фінансовій підтримці європейського імперіалізму й II Інтернаціоналу, зв'язаного з так званим «урядом Жорданія», при чому повстанням були охоплені два повіти: Озургетський (Гурія) і Сенакський, та кілька повітів — частково, особливо там, де було значне *дворянсько - князівське населення.*

Проте в Гурії меншовикам вдалося потягти на шлях повстання частину селянства.

Це повстання показало, що між Радянською Грузією та державними утвореннями національних меншостей (Аджаристан, Абхазія, Південна Осетія) і між республіками Закавказзя існує повна єдність. Ці автономні республіки добровільними збройними загонами допомогли радянській владі сусідніх районів Грузії, охоплених повстанням, його ліквідувати. І не зважаючи на те, що це повстання безперечно викрило цілий ряд хиб в політиці окремих органів радянської влади та окремих організацій партії в Закавказзі, особливо в Грузії, воно ж показало в цілому «правильність національної політики нашої партії та її відповідність життьовим інтересам усіх народів Грузії й Закавказзя».

У зв'язку з повідомленням про це повстання ЦК на пленумі ухвалив ряд рішень про посилення роботи радянської суспільності по перевірці роботи низового апарату, по кращій організації постачання товарів, по боротьбі з рештками впливу та політичного значення грузинського дворянства, при чому селянським громадам було надано право виселяти з своїх меж дворян, конфіскуючи майно останніх на користь селян, з тим, щоб максимальне число бідніших селян дістало від цього реальні вигоди.

Це повстання лише підкреслило роль соціал - інтервентів як одного з загонів міжнародного імперіалізму. Меншовики намагалися розчистити шлях імперіалістам в Радянське Завкаказзя, щоб зробити його плацдармом для дальшої інтервенції в СРСР.

До осени 1924 р. було виявлено цілий ряд ненормальностей у взаємовідносинах пролетаріату й селянства, які нагромадилися в цей період в ряді районів.

Від періоду воєнного комунізму в багатьох місцях ще залишились методи командування селянством, методи примусу, тим часом як *головне полягало в тому, щоб уміти діяти по відношенню до середняка методами переконування.*

Незадоволення селян викликалося цілим рядом обставин: тяжка спадщина голодних років (1921 — 1922), деякий неврожай 1924 р., повільність розгортання нашої промисловості, яка не вбирала в себе всіх лишків селянської робочої сили, високі ціни на промислові

товари, погана постава кооперації, бюрократизм низового радянського апарату,— все це дратувало селянство.

Поруч із цим в цілому ряді низових радянських організацій безконтрольність, самоуправство, відсутність революційної законності викликали політичне незадоволення селянства, яке використовувалося куркульством та іншими контрреволюційними елементами країни.

До всіх згаданих причин незадоволення селян приєдналася надзвичайно погана організація виборів до рад. Гонитва за тим, щоб у радах будь-що-будь було якнайбільше комуністів, невміння висунути авторитетних громадських працівників із селян на радянську роботу, невміння зацікавити всю масу бідняцького й середняцького селянства участю не тільки в виборах, але і в роботі рад — все це утворювало таке становище, коли, як, наприклад, восени 1924 р., участь селян у виборах до рад виявлялася в наймізерніших цифрах. *У багатьох сільрадах значна маса селянства у виборах участі не брала.*

Все це вимагало від партії швидких і рішучих заходів виправлення хиб політики по відношенню до села.

Жовтневий пленум ЦК 1924 р. уділив велику увагу питанню *про пожвавлення роботи рад на селі.* Партія тоді вжила ряд заходів, розвиваючи ті рішення, які були ухвалені вже XIII з'їздом про керівництво роботою партійних організацій. Було ухвалено, щоб комісії по роботі на селі систематично функціонували при ЦК, обкомах, губкомах і окружкомах. Партія посилила роботу партійної преси щодо висвітлення питань сільської роботи, провела кампанію огляду роботи партійних організацій на селі.

В пізніші 1925 — 1926 рр. була зроблена перевірка найбільш слабих і нездорових сільських осередків, яка мала за мету усунути хиби роботи низового радянського й партійного апарату на селі: були висунуті тисячі нових працівників із селянства; були організовані повторні курси й короткострокові школи волосних секретарів, кооператорів, земельних працівників, комсомолу, організаторів селянок, працівників хат-читалень, учителів для підготовки як партійних, так і безпартійних сільських і волосних працівників. При партійних комітетах, починаючи з повітового комітету, обов'язково вводилися інструктори з селян і селянок, а особливо партія посилила увагу до селькорів і послала в волості й повіти ряд найвідповідальніших працівників, в тому числі членів ЦК, ЦКК, наркоматів, голів губвиконкомів і т. д., для роботи на місцях протягом 2-3 місяців.

Все це мало безперечно велике значення і створило певний перелом у нашій сільській роботі. Особливо ж це мало значення для посилення низового радянського апарату. Звичайно потрібний був цілий ряд і інших заходів: посилення уваги до видання дешевої селянської літератури, обережніший підхід до питань антирелігійної пропаганди; заборона засобами адміністративного впливу боротися з релігійними забобонами; поліпшення складу комсомолу коштом середняків і особливо коштом бідноти й наймитства. XIV партійна конференція і XIV з'їзд партії, які відбувалися в 1925 р., намітили ряд економічних заходів, що повинні були ще більше закріпити наш партійний вплив на селі.

XIV партконференція [1]. Про ліквідацію пережитків воєнного комунізму на селі

XIV партійна конференція відбувалася в обстанові, коли, з одного боку «... в Європі почався відплив революції, почалося деяке затишшя, те, що називається у нас тимчасовою стабілізацією капіталізму *при* одночасному рості господарського розвитку і політичної моці Радянського союзу» [2]. Ми мали, як говорив тов. Сталін, дві стабілізації: «тимчасову стабілізацію капіталізму і стабілізацію радянського ладу».

XIV партійна конференція в квітні 1925 р. грунтовно розглянула поруч з партійно-організаційними питаннями питання про кооперацію, про сільськогосподарський податок, про металопромисловість, про поширений пленум ВККІ та про революційну законність. *Найважливішим питанням* конференції було питання *про будівництво й перемогу соціалізму в одній країні.*

Чому ж партія ухвалила в цей момент резолюцію, в якій говорилося, що «...в центрі уваги нашої партії тепер стоять завдання здійснення правильного керівництва пролетаріату по відношенню до села» [3]? Тому, що цілий ряд шкідливих пережитків воєнного комунізму перешкоджав правильному керівництву пролетаріату по відношенню до селянства, а без цього правильного керівництва ми не могли б забезпечити збереження союзу між двома основними соціальними силами пролетарської держави: пролетаріатом і селянством; без зміцнення цього союзу немисливе соціалістичне будівництво.

Питання про будівництво й перемогу соціалізму в одній країні було зв'язано з тим, чи зуміє партія здійснити правильні взаємовідносини й керівництво селянством, забезпечити індустріалізацію країни та соціалістичне перевиховання дрібного власника,— цю думку підкреслював Ленін, коли говорив, що 10 — 20 років правильної політики по відношенню до селянства і перемога соціалізму забезпечена *напевне* в світовому масштабі.

Ми мали в розвитку господарства країни ряд суперечностей. «Ці суперечності,— як говориться в ухваленій конференцією резолюції,— не є, однак, непримиренні в пролетарській державі при правильному здійсненні державних заходів економічного регулювання цін та при всемірній підтримці державою справи відбудування сільського господарства всієї основної маси селянства» [4].

Ці суперечності загострювалися рештками воєнного комунізму на селі як в економічній, так і в політико-адміністративній області. Без втягнення «в усю справу будівництва пролетарської держави разом з робітниками й селянства» нічого було й думати про остаточну перемогу соціалізму. Питання стояло «про методи залучення селянства до соціалістичного будівництва».

Які ж заходи пролетарського керівництва по відношенню до села висувала XIV партконференція? Ці заходи були: «... пожвавлення

---

[1] XIV партконференція відбулася 27 — 29 квітня 1925 р.

[2] *Сталін*, До підсумків робіт XIV партконференції, «Питання ленінізму», стр. 95.

[3] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 112.

[4] Там же, стор. 111.

рад (а поруч з цим і кооперації, селянських комітетів і т. п.), з дійсно широким висуванням на відповідальну роботу в радах та їх виконкомах, в кооперативних і інших органах (села, повіту, губернії, республіки) безпартійних селян і селянок»[1], звичайно одночасно з поліпшенням постави партійної роботи на селі та посиленням комуністичного впливу в усіх органах Радянської держави.

XIV партконференція ухвалила нове рішення *про єдиний сільськогосподарський податок*, загальна сума якого значно знижувалася. Держава прагнула полегшити податковий тягар для деяких категорій платників, в першу чергу для бідноти й частини середняків. Це робилося з метою зацікавити бідняцько-середняцькі маси селянства в поліпшенні сільського господарства, підняти їх матеріальний рівень життя, підвищити техніку й інтенсифікацію сільського господарства: збільшити застосування машин, технічних культур — і полегшити процес нагромадження в сільському господарстві. З цією метою загальна сума податку була знижена до 280 млн. крб. і крім того схвалено постанову ЦВК Союзу про «виділення з надходжень по єдиному сільськогосподарському податку 100 млн. крб. у волосні бюджети з метою зміцнення останніх та сприяння політичному й господарському розвиткові волості»[2].

Ми підкреслили це рішення партії тому, що тут м[illegible]а йде про полегшення приватногосподарського нагромадження. XIV партійна конференція ухвалила це рішення тому, що партія вважала за необхідне полегшити середнякові розвиток свого господарства таким чином, щоб воно було досить забезпечене інвентарем, машинами, знаряддями, племінною худобою, культурним насінням і ін. Але це ж і є нагромадження, це і є деяке *збагачення* основних мас селянства, без якого неможливий розвиток *товарності* сільського господарства. Цілком зрозуміло, що партія мала на увазі шляхом розвитку кооперації й колективних об'єднань цих приватних господарств *направити й це приватногосподарське нагромадження основних середняцьких мас села в русло кооперації й колективізації сільського господарства*.

Ці рішення партії наші вороги тлумачили як новий *відступ*. В цьому питанні 18 травня 1925 р. тов. Сталін говорив у своїй промові «Про політичні завдання Комуністичного університету народів Сходу».

«Кажуть, що нова політика партії щодо селянства, даючи ряд нових поступок (короткотермінова оренда, допущення найманої праці), містить у собі деякі елементи відступу. Чи вірно це? Так, вірно. Але це такі елементи відступу, які допускаються нами *при* збереженні величезної переваги сил на стороні партії і радянської влади. Тверда валюта, промисловість, що розвивається, транспорт, що розвивається, кредитна система, що укріпляється, з допомогою якої, через пільговий кредит, можна зруйнувати або підняти на вищий ступінь першу-ліпшу верству людності, не вчинивши ні найменших потрясінь,— все це такі резерви в руках пролетарської диктатури, що на їх основі деякі елементи відступу на одній ділянці

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 113.
[2] Там же, стор. 135.

фронту можуть лише полегшити підготовку наступу по всьому фронту. Саме тому деякі нові поступки селянству, допущені партією, повинні будуть не утруднити, а полегшити в даний момент справу прилучення селянства до соціалістичного будівництва»[1].

Конференція дала цілий ряд вказівок про роботу партії в радах, в кооперації, в профспілках, в комсомолі, на делегатських зборах селянок і т. п. Був утворений спеціальний журнал «*Деревенский коммунист*» для виховання кадрів партійних працівників на селі. Були вжиті заходи для поліпшення економічного становища партійних працівників на селі, поставлено завдання — поповнити й поновити склад сільських партійних організацій силами наймитства, бідняків і середняків. Для цього полегшено було вступ до партії наймитам, селянам - землеробам і червоноармійцям з робітників і селян в розумінні скорочення числа рекомендуючих товаришів та їх стажу (до двох членів партії з двохрічним партійним стажем). В багатьох місцях селяни й наймити, які бажали вступити до партії, не знали, куди звернутися, тому що не було партійних організацій в цих місцях. Партія постановила послати туди членів партії, що мають право рекомендації, з метою ознайомитися з тими селянами і наймитами, які бажають вступити до партії.

Питання кооперації на XIV партконференції

Особливо великого значення XIV партконференція надавала питанню *про кооперацію*.

Кооперативний план Леніна — втягнення в соціалістичне будівництво дрібного селянського господарства найпростішим шляхом, зрозумілим для селянства,— набував з кожним роком все більше й більше реального значення. Кооперація охоплює все більші маси селян, всебічно охоплює господарську діяльність селянина через різні свої види і все більше стає формою майже поголовної організації бідняцько - середняцького селянства, не тільки забезпечуючи таким чином шлях некапіталістичного розвитку села, але й даючи вихід активності селянства.

XIV партійна конференція підкреслила, що «необхідно надати *всім верствам* населення, яке займається сільським господарством, право участі в кооперації. Але одночасно партія передбачала ті небезпеки, які випливають з цього. Не виключена можливість захвату куркульськими елементами села через їх економічне значення та деякі навички адміністрування (колишні старости, колишні сільські й волосні старшини, куркулі, крамарі і т. д.) впливу в ряді низових органів кооперації. Тому конференція ухвалила, що «для забезпечення керівного впливу в кооперації за більшістю селянства кооперативні організації всіх видів повинні внести в свої статути обмеження, які гарантують *недопущення в правління товариств явно куркульських елементів*». Звичайно, і при цьому обмежувальному заходові заможні верстви середняцького селянства можуть в багатьох кооперативних організаціях відігравати вирішальну роль. Проте партія розуміла, що було б *політично шкідливо відштовхувати середняцьку частину від кооперації*. Це штовхнуло б середняцьку

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 120.

частину в обіймі куркульства, утворило б на селі блок куркуля й середняка, тим часом як правильна політика партії полягає в тому, щоб середняк був на стороні бідняцької людності села, підтримував би *союз* не з куркулем, а з пролетаріатом. Ряд заходів, які ми ухвалили по відношенню до всіх видів кооперації, особливо сільськогосподарської і кредитної, до її зміцнення (на основі товарності сільського господарства, яка розвивається, перероблення лишку продуктів сільського господарства, розвитку всіх можливих форм колективного землеробства — колгоспів, комун, постачання широким селянським масам засобів виробництва) посилював вплив радянської влади на «виробничі процеси окремих, розпорошених селянських господарств».

Партія вирішила, що *колективізації сільського господарства треба уділити більше уваги, ніж це робилося до цього часу*. Проте потрібно було внести ряд змін в практику організації всякого роду колгоспів, товариств спільного обробітку землі, артілей, комун, які протягом досить довгого часу будувалися як споживчі організації. Тепер підкреслювалося, що вони повинні організуватися так, щоб розвивалася їх товарність і на началах господарського розрахунку.

Партія визнавала необхідність підвищення техніки сільського господарства, а щодо землевпорядних робіт підкреслювала, що *землевпорядні роботи повинні в першу чергу забезпечити потреби тієї частини селянства, яка буде переходити до колективних форм господарювання*. Це важливо підкреслити для того, щоб ясніше стало, що наша партія *весь* час прагне забезпечити сприятливі умови для колективізації сільського господарства.

Впорядковувалася кредитна робота центрального й місцевих сільськогосподарських банків і товариства сільськогосподарського кредиту. Цілий ряд заходів встановлював більш правильні взаємовідносини державних заготовчих органів, які працюють на селі.

Одночасно конференція постановила впорядкувати роботу промислової і споживчої кооперації. Величезна армія кустарів-ремісників прилучалася до справи кооперування, до справи соціалістичного будівництва. Звичайно, треба було мати на увазі, що й під формою промислової кооперації іноді ховалися й ховаються приватні організації підприємців, маскуючись формою кооперативів. Проте ці окремі випадки ні в якій мірі не міняли погляду партії на необхідність розвитку кустарної промисловості і промислів, які обслуговують внутрішній селянський і міський ринок, тим більше, що продукти промислової кооперації все більше й більше становлять предмет нашої зовнішньої торгівлі (хутра, кустарні вироби кустпрому). Ця постанова XIV партійної конференції мала серйозне економічне й політичне значення.

Боротьба партії проти опортуністичних перекручень постанов XIV партконференції

Бухарін в цей період кинув лозунг «збагачуйтесь» і вигадав теорію про мирне вростання куркульських кооперативних гнізд в соціалізм. Учень Бухаріна Слепков писав у «Большевике» про

«поширення непу». Богушевський запевняв, що у нас куркуля немає, що куркуль це — «жупел» і т. п. Опортуністичні елементи пояснювали поступки середнякові в інтересах зміцнення пролетарської диктатури як поступку куркулеві. Партія визнала за помилкові подібні тлумачення партійної лінії. Автори подібних висловлювань повинні були публічно оголосити про свої помилки.

Пізніше праві елементи партії знову відновлюють проповідь цих шкідливих, помилкових і антимарксистських поглядів, які протиставляються лінії партії на соціалістичну індустріалізацію, колективізацію села. Безперечно, що позиція правих опортуністів пізнішого часу має одно з своїх ідейних джерел в тій неправильній теорії, яку висловлював Бухарін після XIV партійної конференції, нібито куркуль може «вростати в соціалізм» і що класова боротьба в епоху диктатури пролетаріату все більше пом'якшується. Слід відзначити, що *постанови XIV партконференції були ухвалені одноголосно і цілком виправдані життям.* Ні Зінов'єв, ні Каменєв не виступали на конференції проти того, щоб «заохочувати і забезпечити процес здорового нагромадження в надрах селянського господарства» і одночасно поліпшити систему оподаткування села, щоб паралізувати ріст куркульських елементів.

В 1925 р. Троцький в промові, виголошеній на зборах в Запоріжжі, опортуністично витлумачуючи постанови XIV конференції, *захищав «поширення рамок для товарно - капіталістичних відносин на селі».* Троцький захищав необхідність розвитку *«фермерського капіталістичного господарства»*, «для того, щоб розвивалися продуктивні сили на селі». Троцький був *за те*, щоб куркуля не називати куркулем. Цьому могли б тільки позаздрити праві опортуністи, які заявляли, що куркуль — жупел. Виступ Троцького і троцькістів через деякий час після цього з обвинуваченнями партії в тому, що вона «поширює неп на селі», був скиданням з хворої голови на здорову. Треба мати на увазі, що в тій самій промові Троцький ставив питання так: *«або ми вводимо воєнний комунізм і затримуємо продуктивні сили на селі, або ми на даній стадії допускаємо на селі розвиток продуктивних сил, хоча б і з допомогою капіталістичних методів»*[1]. Ця одверто куркульська точка зору Троцького явно розходилася з лінією нашої партії й постановами XIV партконференції.

XIV партійна конференція про перемогу соціалізму в одній країні

Найважливішою постановою XIV партійної конференції (а потім XIV з'їзду) слід визнати затверджені конференцією тези про завдання Комінтерну і ВКП(б) в зв'язку з поширеним пленумом ВККІ. В тезах чітко поставлені були питання про стабілізацію капіталізму й про дальшу долю СРСР в зв'язку з загаянням темпу міжнародної революції. Подавав ці тези Зінов'єв, який був на той час головою Виконкому Комінтерну. *Партія ще до виступу «нової опозиції» на XIV з'їзді ухвалила постанови, які захищала в боротьбі з троцькіз-*

[1] *Троцкий*, О наших новых задачах, Доклад на общегородском собрании партийной организации в Запорожьи 1 сентября 1925 г., стр. 19, ГИЗ, 1926 г.

мом і правим опортунізмом. Якщо слідом за цим вчення про можливість переможного будівництва соціалізму в одній країні «нова опозиція», яка появилася через деякий час, оголосила дрібнобуржуазною теорією національної обмеженості, що нічого спільного не має з марксизмом і ленінізмом, то це тому, що опозиція в особі Зінов'єва, Каменєва й ін., формально захищаючи на конференції ці тези, на ділі *відступила* від постанов XIV партійної конференції, *відмовилася* від них.

В постановах конференції підкреслювалося, що *безпосередньої революційної ситуації* в даний момент в Європі не існує, *але революційна ситуація взагалі безумовно залишається*[1]. Поразка німецького і болгарського пролетаріату восени 1923 р., тимчасове і відносне зміцнення капіталізму ні в якій мірі не знижували боротьби компартій за пролетарську революцію на Заході.

Епоха світової революції, як зазначав тов. Сталін, має свої припливи й відпливи. В 1925 р. ми на Заході спостерігали відплив революційної хвилі та відносну стабілізацію капіталізму коштом змови про способи й розміри пограбування Німеччини (план Дауеса), коштом змови про встановлення сфери впливу в Китаї та невтручання в справу пограбування «своїх» колоній, але ця змова між імперіалістичними хижаками не могла бути міцною через властиві капіталізмові суперечності. Ця стабілізація не може бути міцною й тому, що неминуче будуть загострюватись суперечності між пролетаріатом і буржуазією, колоніальними народами й імперіалістичними країнами. Тимчасовий відплив революції неминуче зміниться припливом і відносна стабілізація закінчиться. «Поруч з частковою стабілізацією капіталізму в буржуазній Європі відбувається безперечний ріст державної промисловості й посилення соціалістичних елементів народного господарства в СРСР»[2]. Це створювало певну рівновагу. Тому є всі підстави сподіватися, «що СРСР і власними силами... *зможе* й далі успішно підіймати своє господарство, продовжуючи бути найсерйознішим чинником росту світової революції та продовжуючи допомагати робітникам інших країн готувати свою пролетарську революцію». Посилаючись на закон нерівномірності економічного й політичного розвитку, розвинутий Леніним, Комінтерн підкреслював правильність ленінських положень про можливість перемоги соціалізму спочатку в небагатьох, або навіть в одній, окремо взятій капіталістичній країні. Чи виправдалося це? На це резолюція відповідає:

«Досвід російської революції довів, що така перша перемога в одній країні не тільки можлива, але що при ряді сприятливих обставин ця перша країна переможної пролетарської революції може (при певній підтримці міжнародного пролетаріату) продержатися й зміцнитися на довгий період навіть в тому випадку, коли ця підтримка не виливається в формі прямих пролетарських революцій в інших країнах»[3].

В цьому формулюванні — пряма відповідь на теорію Троцького, за якою пролетарська революція в нашій країні неминуче загине,

---

[1] Див. Стенографічний звіт XIV партконференції, стор. 308.
[2] Там же.
[3] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 141.

якщо вона не буде підтримана перемігшим пролетаріатом однієї з передових країн. Резолюція відзначала ріжницю між питанням про остаточну перемогу соціалізму в розумінні *повної* гарантії від реставрації буржуазних відносин і питанням про переможне будівництво соціалізму. Резолюція підкреслювала, що «*...остаточна* перемога соціалізму в розумінні повної гарантії від реставрації буржуазних відносин можлива тільки в міжнародному масштабі (або в кількох вирішальних країнах)».

Резолюція XIV конференції одночасно відзначає ті доповнення, які Ленін вносив у вищезгадане положення. Насамперед про строки. Резолюція нагадує, що в 1921 р. Ленін писав уже:

«10 — 20 років правильних відносин з селянством — і забезпечена перемога у всесвітньому масштабі (навіть при затриманні пролетарських революцій, які ростуть), інакше 20 — 40 років мук білогвардійського терору»[1].

Резолюція доказувала, що з усього «цього зовсім не випливає, що неможливе побудування повного соціалістичного суспільства в такій країні, як Росія, без «державної допомоги» (*Троцький*) більш розвинених в техніко-економічному віндошенні країн». Твердження Троцького, нібито «справжнє піднесення соціалістичного господарства в Росії стане можливим *тільки після перемоги* пролетаріату у важливіших країнах Европи», — твердження, яке засуджує «пролетаріат СРСР в нинішній період на фаталістичну пасивність». Далі в постанові розвивається кооперативний план Леніна, де Ленін говорив, що в *СРСР ми маємо все необхідне для збудування повного соціалістичного суспільства.*

Спеціальний абзац резолюції говорить про те, в чому ми розходимося з троцькізмом в питанні про комінтернівську політику.

Спор з троцькізмом, говориться в резолюції, йшов і йде в питанні про те, *якою повинна бути тактика Комуністичного інтернаціоналу в цей період загаяного розвитку світової революції.*

Перебільшена й невірна оцінка Троцьким англо-американського зближення, змазування внутрішніх суперечностей в капіталістичних країнах підводили його щільно до необхідності корінного перегляду ленінської теорії імперіалізму. Одночасно Троцький і Радек та їх найближчі однодумці цілком підтримували тактику правих опортуністів у німецькій компартії — групи Брандлера в 1923 р.— групи, яка намагалася витлумачити тактику єдиного фронту як тактику «коаліції з соціал-демократами».

Таким чином партія цілком точно формулювала, в чому її розходження з троцькістами, тому партія мала право згодом, коли Зінов'єв, Каменєв та інші прибічники тодішньої більшості ЦК приєдналися до троцькістської опозиції, ставити їм руба питання про те, *хто ж зрадив* ленінське положення про перемогу соціалізму в СРСР, *хто переглядав* ленінську теорію імперіалізму, *хто неправильно витлумачував* тактику єдиного фронту як тактику коаліції з соціал-демократією?

Звичайно, ми й тоді бачили небезпеку, що частина товаришів зробить такий висновок: раз перемога соціалізму можлива в одній

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 192.

країні, то можна не турбуватися про долю міжнародної революції; *можливий* ухил у окремих товаришів і до національної обмеженості так само, як можливий ухил до *пасивності*, який випливає з того, що окремі товариші будуть вважати взагалі безнадійним на ближчий період розвиток міжнародної революції. *Партія давала завжди рішучу відсіч подібним ухилам.* Партія більшовиків ніколи не поділяла і не поділятиме подібних поглядів. Перемога соціалізму в нашій країні, як неодноразово вказував тов. Сталін, зміцнює позиції міжнародного пролетаріату в боротьбі за перемогу світової соціалістичної революції.

Тов. Сталіну належить величезна заслуга дальшого розроблення вчення Леніна про перемогу соціалізму, про можливість збудування соціалістичного суспільства в одній країні. Йому належить величезна заслуга керівництва партією в дальший період рішучого соціалістичного наступу. Цей наступ вимагав боротьби, розгрому всіх дрібнобуржуазних *троцькістських теорій як головної небезпеки того періоду*, які заперечували можливість збудування соціалістичного суспільства в СРСР *без перемоги* революції на Заході. Цей наступ вимагав викриття також тих груп всередині партії, які виникали на грунті боротьби проти ленінської лінії партії, які заявляли, що всередині СРСР класова боротьба «погасає», що куркуль може «мирно» врости в соціалізм. Цим наступом, цим розгромом ворогів ленінізму керував тов. Сталін.

В чому ж історичне значення *всіх* робіт XIV конференції? Тов. Сталін так визначає його:

«Зараз у нас близько 4 мільйонів індустріального пролетаріату. Цього, звичайно, мало, але це все таки дещо для того, щоб будувати соціалізм і збудувати оборону нашої країни на страх ворогам пролетаріату. Але ми не можемо і не повинні зупинитися на цьому. Нам треба мільйонів 15 — 20 індустріальних пролетарів, електрифікація основних районів нашої країни, коопероване сільське господарство і високорозвинена металічна промисловість. І тоді нам не страшні ніякі небезпеки. І тоді ми переможемо в міжнародному масштабі.

Історичне значення XIV конференції в тому саме й полягає, що вона ясно намітила шлях до цієї великої мети»[1].

Література до розділу дев'ятнадцятого

Сталін, Заповіти Леніна.
Сталін, До підсумків робіт XIV конференції ВКП(б), «Питання ленінізму» стор. 93 - 151.
Сталін, Питання й відповіді, «Питання ленінізму» стор. 126 - 154.
Сталін, Ленинизм или троцкизм, «Об оппозиции», стор. 101 - 127.

[1] *Сталін*, До підсумків робіт XIV конференції, «Питання ленінізму», стор. 115. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ

XIV З'ЇЗД ПАРТІЇ — З'ЇЗД ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Розходження після XIV конференції. «Нова опозиція»

Резолюції XIV партконференції, не зважаючи на внутрішню боротьбу в Політбюро, ЦК були ухвалені одноголосно. Але й це не забезпечило єдності всередині Політбюра і ЦК. Боротьба й розходження посилились особливо восени 1925 р.

Восени в зв'язку з прорахунком у хлібофуражному балансі особливо гостро стало питання про взаємовідношення з селянством. Каменєв виступив з заявою, що 61% всіх хлібних лишків знаходиться в руках 14% селянства — куркулів, що «центральною» фігурою на селі є куркуль, а не середняк. На думку Каменєва, ринок регулює куркуль, а не держава. З цих невірних (це доказали комісія ЦК і дальша практика) положень Каменєв і Зінов'єв робили дальші висновки і готувалися до боротьби з ЦК. Вони мобілізували кадри ленінградської організації, поширювали разом з Залуцьким, секретарем Ленінградського комітету, вигадану антипартійну наклепницьку меншовицьку «теорію» про термідоріанське переродження партії, виступили в «Ленинградской правде» з полемічними статтями проти ухвалених рішень партії і ЦК. Губернську конференцію в Ленінграді Зінов'єв провів під лозунгом підготовки до боротьби з ЦК. Він доводив, що нібито резолюція, ухвалена московською конференцією, дає лозунг: «Бий ленінградців». Щоб забезпечити «одностайність» серед ленінградської делегації на з'їзді партії, з списка делегатів на з'їзд були зняті всі прибічники ЦК, в тому числі тт. Сталін, Дзержінський, Комаров, Лобов та ін.

На XIV з'їзді партії появилася «нова опозиція». Незрозуміло було багатьом: як же так, — люди, які протягом ряду років доводили, що троцькізм є відміна меншовизму, що Троцькому небезпечно доручати керівництво партією, особливо на крутих поворотах історії, люди, які протягом довгих років доводили, що лінія ЦК цілком правильна, раптом виступили з гострими обвинуваченнями в неправильності лінії ЦК, підкреслюючи цілий ряд розходжень, які існують у них з партією. Спочатку ленінградська опозиція виступала нібито одна, але вже зовсім було ясно під час промови - співдоповіді Зінов'єва, що «нова опозиція» зробить спробу притягти на свій бік всі опозиційні елементи, не цікавлячись особливо їх принциіпальною позицією, — аби тільки посилити атаку на ЦК. Зінов'єв закінчив кінцеве слово своєї співдоповіді заявою, що, «залишаючись

в питанні про фракції на старих позиціях», він пропонує «доручити ЦК притягти до роботи всі сили *всіх колишніх груп в нашій партії* і дати їм можливість працювати під керівництвом ЦК». До цього він додав вимогу випуску постійного дискусійного тижневика. Цілком ясно було, що це *маневр* з метою притягти на свою сторону всіх незадоволених лінією ЦК, бо ніхто інший, як Зінов'єв і Каменєв, були найяскравішими проповідниками тієї лінії, що в питанні про притягнення до керівної політичної роботи ми повинні керуватися тим, чи поділяє і наскільки поділяє лінію ЦК той або інший товариш, наскільки він забезпечує правильне проведення цієї лінії.

Цілком зрозуміло, партія ніколи не відштовхувала від себе тих товаришів з різних фракцій і груп, про яких була хоч найменша певність, що вони будуть лояльно проводити рішення партії. Доказом цьому є хоча б те, що на дуже багатьох відповідальних керівних постах Радянської держави стояли в той час люди, які не поділяли тоді цілком лінії ЦК (І. Н. Смірнов, Г. П'ятаков, Г. Сокольніков, Смілга й ін.).

Майбутнє показало, що Зінов'єв кинув заклик до утворення *найбезпринципнішого* опозиційного блоку, який і створений був протягом 1926 р. під керівництвом Троцького, на точку зору якого скотилася і «нова опозиція» та під ідейною гегемонією якого проходила боротьба проти партії між XIV і XV з'їздами партії.

Господарські успіхи до XIV партз'їзду

До XIV партз'їзду (грудень 1925 р.) Радянський союз закінчив відбудування зруйнованого імперіалістичною і громадянською війною народного господарства; проте XIV з'їзд партії є переломним не тільки в цьому відношенні. Господарські успіхи, досягнуті на цей час, дозволили ширше поставити питання про соціалістичне будівництво, про швидший темп соціалістичного розвитку і по лінії державної промисловості і по лінії кооперації.

На основі досягнутих успіхів *партія намітила генеральну лінію розвитку нашої країни — шлях соціалістичної індустріалізації*. Ми досягли підвесення виробництва сільського господарства до 71% порівняно з довоєнним рівнем (1913 р.), в 1925—1926 р. передбачалося довести цю цифру до 88% довоєнного рівня. Щодо промисловості ми в 1924/25 р. мали також 71% довоєнної норми, а в 1925/26 р. ця цифра дорівнювала вже коло 95%. Якщо державна і кооперативна промисловість в 1923/24 р. мала 76%, а приватна —24,%, в 1924/25 р. державна і кооперативна промисловість становила вже близько 80%, а частка приватної — близько 20%. В 1923/24 р. на державну і кооперативну торгівлю падало 65%, на приватний капітал — 35%, а в 1924/25 р. державна і кооперативна торгівля вже становила 75%, приватна тільки 25%. Відповідно до цього ми мали ріст пролетаріату, занятого в усіх видах промисловості і в сільському господарстві. В 1924 р. ми мали, за даними Наркомпраці, $5^1/_2$ млн. робітників, на 1 жовтня 1925 р.— вже 7 млн. Заробітна плата, яка в квітні 1925 р. становила 62,5% довоєнної, в вересні 1925 р. становила вже 95% довоєнної, при середньому виробітку 85% довоєнної. Відповідно виросли й фонди соціального страхування та інші статті

бюджету, скеровані на задоволення потреб робітничого класу й бідніших верств селянства.

Всі ці цифри показували безперечний *ріст командних висот пролетарської диктатури на цей час.* Через це XIV з'їзд повинен був зупинитися на ряді господарських питань виняткової ваги. В основному це були питання соціалістичного будівництва, намічення шляху *перемоги* соціалізму в СРСР.

Через те, що по ряду питань виявилися хитання, вагання, перекручення партійної лінії, партія повинна була дати відповідь на такі питання, які ми вже ставили на партійних конференціях, і серед цих питань перше місце займає питання про перемогу соціалізму в одній (нашій) країні. Як визначав на XIV з'їзді ці завдання тов. Сталін? Характеризуючи наш лад в цей період, тов. Сталін в своєму політичному звіті говорив: «... Наш лад в цілому не можна ще назвати ні капіталістичним, ні соціалістичним. Наш лад в цілому є перехідний від капіталізму до соціалізму, — де все ще переважає, в розумінні обсягу продукції, приватно-власницьке селянське виробництво, але де частка соціалістичної промисловості росте не днями, а годинами»[1].

Відси неминуче на ближчі роки випливали завдання боротьби за перемогу соціалізму: *перетворення СРСР з країни аграрної в індустріальну*, перетворення індивідуального селянського господарства в соціалістичне.

«... Вести економічне будівництво під таким кутом зору, щоб СРСР з країни, яка довозить машини і устаткування, перетворити в країну, яка виробляє машини і устаткування, щоб таким чином СРСР в обстанові капіталістичного оточення зовсім не міг перетворитися в економічний придаток капіталістичного світового господарства, а являв собою самостійну економічну одиницю, що будується по-соціалістичному і здатна, завдяки своєму економічному ростові, бути могутнім знаряддям революціонізування робітників усіх країн і пригноблених народів колоній та напівколоній»[2].

Але це переможне будівництво соціалізму можливе тільки в союзі *з основною масою селянства.* Тов. Сталін підкреслював: «Головне тепер полягає в тому, щоб об'єднати середняків навколо пролетаріату, завоювати їх знов. Головне тепер полягає в тому, щоб зімкнутися з основною масою селянства, підняти її матеріальний і культурний рівень і рушити вперед разом з цією основною масою по шляху до соціалізму. Головне полягає в тому, щоб будувати соціалізм разом з селянством, обов'язково разом з селянством і обов'язково під керівництвом робітничого класу, бо керівництво робітничого класу є основна гарантія того, щоб будівництво пішло по шляху до соціалізму».

Таким чином XIV партійний з'їзд був з'їздом індустріалізації. XIV партз'їзд не тільки підвів підсумки восьми років диктатури пролетаріату і Радянської держави, але й намітив більш твердо шляхи перемоги соціалізму в СРСР, шляхи дальшого соціалістичного будівництва.

---

[1] *Сталін*, Політичний звіт ЦК, Стенографічний звіт XIV з'їзду, стор. 1.
[2] Резолюція XIV з'їзду на звіт ЦК, «ВКП(б) в резолюціях», ч. II, стор. 165.

XIV з'їзд про перемогу соціалізму в одній країні

Чому ж на XIV з'їзді знову було поставлено питання, яке обговорювалося на XIV партійній конференції? Адже ж рішення XIV партійної конференції були ухвалені одноголосно. Адже їх правильності тоді, на XIV конференції, ніхто не заперечував.

Ці питання стали на XIV з'їзді тому, що в ряді літературних творів — «Ленінізм» Зінов'єва, в статтях Сафарова, Залуцького та ін.— ці рішення XIV партійної конференції, затверджені поширеним пленумом Виконкому Комінтерну, стали підпадати обстрілові. Згодом точка зору партії про перемогу соціалізму в одній країні, за яку голосували на XIV конференції і Зінов'єв і Каменєв, була оголошена цими останніми, вкупі з усією троцькістською опозицією, «теорією національної обмеженості», «дрібнобуржуазною теорією, яка нічого спільного не має з ленінізмом, з марксизмом».

Відки ж це обвинувачення в національній обмеженості?

Ще в 1915 р. в одній із своїх статтей Троцький обвинувачував Леніна в тому, що він проповідує теорію національної обмеженості. В чому ж була ця проповідь теорії національної обмеженості?

Ленін в серпні 1915 р. писав:

«Нерівномірність економічного й політичного розвитку є безумовний закон капіталізму. Відси виходить, що *можлива перемога соціалізму спочатку в небагатьох або навіть в одній, окремо взятій, капіталістичній країні. Перемігший пролетаріат цієї країни, експропріювавши капіталістів і організувавши* у себе соціалістичне виробництво, став би *проти* решти капіталістичного світу, прилучаючи до себе пригноблені класи інших країн, підіймаючи в них повстання проти капіталістів, виступаючи на випадок необхідності навіть з військовою силою проти експлуататорських класів і їх держав»[1].

Троцький в цьому побачив захист теорії національної обмеженості; він писав:

«Розглядати перспективи соціальної революції в національних рамках — значило б робитися жертвою тієї самої національної обмеженості, яка становить суть соціал-патріотизму».

Саме тому, що «нова опозиція» ідейно скотилася до троцькізму, вона стала застосовувати це обвинувачення в національній обмеженості по відношенню до ленінської теорії будівництва соціалізму, по відношенню до того, що вона ж сама ухвалювала на XIV партійній конференції.

Партія ж не мала ніякої підстави відмовлятися від свого рішення або переглядати його, бо воно було основане не тільки на теоретичних передбаченнях можливості побудування соціалізму в нашій країні, але й на тому, що диктатура пролетаріату, володіння соціалістичними командними висотами країни, наявність кооперативної організації, яка охоплює і скеровує в соціалістичне русло масу дрібних селянських господарств, наявність правильної політики пролетаріату по відношенню до селянства забезпечують фактичну можливість побудування соціалістичного господарства, соціалістичного суспільства.

[1] *Ленін*, т. XVIII, стор. 232 - 233. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

Як ставила питання опозиція? Вона намагалася довести, що наші державні підприємства не є підприємства *цілком* соціалістичного типу наперекір твердженню Леніна.

Опозиція готова була визнати, що ми *почали* будувати соціалізм і можемо його будувати, але наперекір Леніну твердила, що ми його не можемо *добудувати, що неможлива перемога соціалізму в одній країні*; вони заперечували таким чином одно з найважливіших положень ленінізму. На засіданні Політбюра Зінов'єв і Каменєв захищали ту точку зору, нібито ми не зможемо справитися *з внутрішніми труднощами через нашу технічну й економічну відсталість, якщо* тільки нас не врятує міжнародна революція, тобто ставали на меншовицьку точку зору в питанні про нашу технічну відсталість.

Тов. Сталін, який на чолі ЦК вів боротьбу за ленінську теорію перемоги соціалізму в СРСР, вказував на те, що ми повинні мати перед собою *перспективу* нашого будівництва, що без цієї перспективи працювати не можна по-справжньому. Він говорив, що не можна будувати по-справжньому, не знаючи, в ім'я чого будуєш. Не можна посуватися ні на крок, не знаючи напрямку руху. Питання про перспективу є найважливіше питання нашої партії, яка звикла мати перед собою ясну і певну ціль. Чи будуємо в ім'я соціалізму для перемоги соціалістичного будівництва, чи будуємо абияк, наосліп, для того, щоб «дожидаючи соціалістичної революції в усьому світі угноїти грунт для буржуазної демократії»[1], — в цьому тепер одне з основних питань. Не можна працювати і будувати по-справжньому, не маючи основної відповіді на це не менш ясне питання.

Можливо побудуванню соціалізму перешкодить соціальний лад нашої країни, наявність двох класів? Ленін передбачав ці труднощі і попереджав:

«... Якщо виникнуть серйозні класові розходження між цими класами, тоді розкол буде неминучий, але в нашому соціальному ладі не закладені з необхідністю основи такого розколу»[2].

Головне таким чином зводиться *до встановлення правильної політики пролетаріату по відношенню до селянства, до попередження небезпеки розколу, до недопущення цього розколу.*

Ленін вважав, що ці суперечності ми самі можемо усунути, запобігти їм, уникнути розколу. Троцький доводив, що «без прямої державної підтримки європейського пролетаріату робітничий клас Росії *не зможе вдержатися при владі* і перетворити своє тимчасове панування в тривалу соціалістичну диктатуру», тим часом як Ленін і весь наш революційний досвід вчили нас тому, що ми *можемо* збудувати соціалізм, організувати соціалістичне виробництво, якщо не перешкодить інтервенція. Ясно, що точка зору Троцького не мала і не має нічого спільного з ленінізмом. І так само ясно, що саме в цьому питанні «нова опозиція» стала на точку зору Троцького. Ось чому партія засудила на XIV з'їзді «нову опозицію».

«В області *економічного будівництва* з'їзд виходить з того, що наша країна, країна диктатури пролетаріату, має «все необхідне

---

[1] *Сталін*, Об оппозиции, стор. 457.

[2] *Ленін*, Як нам реорганізувати Рабкрін, т. XXVII, стор. 405.

для збудування повного соціалістичного суспільства» *(Ленін)*. З'їзд вважає, що боротьба за перемогу соціалістичного будівництва в СРСР є основним завданням нашої партії. Звітний рік цілком доказав правильність цих положень. До захвату влади в інших країнах з боку пролетаріату, але при безсумнівній його підтримці, без так званої «допомоги» з боку чужоземного капіталу і в безперервній боротьбі з приватним капіталом в нашій країні — робітничий клас в союзі з основною масою селянства вже досяг перших серйозних успіхів у соціалістичному будівництві»[1].

Тов. Сталін у своїй відомій промові «Про підсумки XIV конференції» детально розвинув те положення, що заперечення можливості перемоги соціалізму в СРСР є заперечення соціалістичного характеру Жовтня. *Внутрішніми силами в нашій країні можна переможно збудувати соціалістичне суспільство. Щождо питання про те, чи можлива при перемозі соціалізму в одній країні повна гарантія від інтервенції, тов. Сталін показав, що «...остаточна перемога соціалізму можлива... тільки в міжнародному масштабі, тільки в результаті спільних зусиль пролетарів ряду країн або — ще краще — тільки в результаті перемоги пролетарів кількох країн»* [2].

Про генеральну лінію нашого розвитку

Якщо ми можемо *збудувати* соціалістичне господарство в нашій країні, то в якому ж напрямку повинно йти це будівництво в *найближчий період, яка повинна бути основна лінія нашого розвитку*?

Ленін зазначав, що, здійснюючи більшовицьку політику, ми зможемо «з коня селянського, мужицького, пересісти на коня великої машинної індустрії, електрифікації, Волховбуду і т. д.». *Цим уже давалася певна лінія нашого розвитку на найближчі роки.*

Тов. Сталін на основі здобутих успіхів вказав на необхідність проводити *рішучий курс на соціалістичну індустріалізацію країни*, і це було закріплено в ухвалах XIV з'їзду партії.

Соціалістична індустріалізація є основна ланка, яку партія висунула, переходячи до реконструктивного періоду.

Лінія на індустріалізацію країни здійснювалася в боротьбі з опортуністичними елементами партії. Перед XIV з'їздом в окремих статтях в газеті «Экономическая жизнь» і в інших виданнях розвивалося погляди, які значною мірою могли б зірвати наш господарський план, коли б партія пройнялася цими поглядами. Вони зводилися до того, що СРСР протягом довгого часу ще мусить залишатися країною аграрною переважно, яка вивозить все більшу й більшу кількість сільськогосподарських продуктів і замість них довозить устаткування (та інші товари). Коли б ми стали на цей шлях, це означало б згортання нашої промисловості, відмовлення від індустріалізації країни. Ці погляди розвивав Шанін, почасти їх підтримував Сокольніков. Розвиваючись в цю сторону, наша країна перетворилася б на придаток до капіталістичних держав. Сокольніков допускав значні поступки по лінії монополії зовніш-

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 165 - 166.
[2] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 108. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

ньої торгівлі. Кооперацію на селі він вважав «легко замінимою муніципальною крамничкою». В 1922 р. з приводу організації трестів він стояв на тій точці зору, що «з чисто державних установ їх слід було б перетворити в приватногосподарські підприємства, які працюють з участю чужоземних капіталів». Проти цих опортуністичних настанов партія повела рішучу боротьбу. XIV з'їзд на доповідь тов. Сталіна ухвалив:

«а) найважливішим завданням поставити завдання всемірного забезпечення перемоги соціалістичних господарських форм над приватним капіталом, укріплення монополії зовнішньої торгівлі, ріст соціалістичної держпромисловості і втягнення під її керівництвом та з допомогою кооперації все більшої маси селянських господарств в русло соціалістичного будівництва; б) забезпечити за СРСР економічну самостійність, яка оберігає СРСР від перетворення його в придаток до капіталістичного світового господарства, для чого держати курс на індустріалізацію країни, розвиток виробництва засобів виробництва та утворення резервів для економічного маневрування»[1].

Партія також боролася проти «лівого», троцькістського ухилу, який в даний період становив *головну небезпеку*. Троцькісти вважали селянське господарство «колонією» пролетаріату і єдиним джерелом нагромадження, при чому змішували в одно куркуля й середняка. *Лінія троцькізму — це розрив союзу робітничого класу й середняка.* Як ми вже знаємо, під «лівою» фразою Троцького ховалася також політика потурання куркулям, як це було на його виступі в Запоріжжі, де Троцький заявив, що держава повинна допустити утворення фермерсько-капіталістичних господарств у землеробстві.

Відповідно *до кооперативного плану Леніна* XIV з'їзд визнав, що «...основний шлях будівництва соціалізму на селі полягає в тому, щоб при зростаючому економічному керівництві з боку соціалістичної держпромисловості, державних кредитових установ та інших командних висот, які знаходяться в руках пролетаріату, втягти в кооперативну організацію основну масу селянства і забезпечити цій організації соціалістичний розвиток, використовуючи, переборюючи та витісняючи капіталістичні її елементи»[2].

XIV з'їзд про суть непу і держкапіталізму

Ми знаємо вже, що Ленін бачив соціальну суть нової економічної політики «... в *змичці авангарду пролетаріату з широким селянським полем*»[3]. *В той час* Ленін вважав торгівлю (тобто одно з основних знарядь непу) «*...едино можливою змичкою передового загону пролетаріату з селянством, едино можливою зчепкою, щоб почати спільним фронтом економічний підйом*»[4].

Але те, що було правильно для того періоду непу, значною мірою втратило силу пізніше, коли виросла наша машинна індустрія.

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 166.
[2] Там же, стор. 168.
[3] *Ленін*, т. XXVII, стор. 135. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[4] Там же, стор. 136. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

Коли наша велика промисловість змогла дати сільському господарству трактори, комбайни, торгівля перестала бути «єдино можливою» формою змички робітничого класу й селянства. А правоопортуністична опозиція й пізніше, в зовсім новій обстанові, продовжувала повторювати зади і цим тягла партію назад до пройденого вже етапу непу.

Намічаючи нову продовольчу політику (яка теж є одним із елементів непу), Ленін говорив, що «тільки вона здатна зміцнити основи соціалізму і привести його до повної перемоги».

А перед XIV з'їздом Зінов'єв, скочуючись з ленінських позицій до троцькізму, доводив, що наші поступки по відношенню до селянства є поступки верхівці села, і неп був нібито поступкою капіталістам. Чому ж тоді Ленін не сказав цього? Зінов'єв навіть запевняв, що «коли б в 1921 р. ми не сказали прямо робітникам, що неп — поступка капіталізмові, це було б *фальшю* з нашої сторони». Таким чином виходить, що слова Леніна про те, що неп є політика пролетаріату, яка забезпечує перемогу соціалізму, що ми відступили для того, щоб ширшим фронтом наступати, що неп є змичка з селянством,— *ці твердження Леніна, як запевняє Зінов'єв, є фальшю.* Таку ж точку зору захищав і Каменєв, стверджуючи, що ми на XIV партійній конференції робили поступки куркулеві. Тов. Сталін, викриваючи опортуністичні погляди Зінов'єва й Каменєва, цілком правильно вказував тим, які бачили в непі форму капіталізму, що Ленін передбачав «перетворення Росії непівської в Росію соціалістичну». Аджеж Ленін не вважав в 1922 — 1923 рр. нашу державу за капіталістичну. Коли б він вважав, то він так би й сказав: «Росія капіталістична буде Росією соціалістичною».

XIV з'їзд повинен був дати відсіч тим, хто наше соціалістичне господарство намагався розглядати як капіталістичне або як держкапіталістичне. Представники «нової опозиції» в цілому ряді літературних творів намагалися довести, що «те, що ми маємо тепер, в основному покищо є те, що Ленін називав державним капіталізмом»[1]. Сокольніков на XIV з'їзді доводив, що наші залізниці, наш Держбанк, зовнішня торгівля є не що інше, як державно-капіталістичні підприємства, так само як і наша грошева система є система, пройнята принципами капіталістичної економіки.

Всупереч цим *опортуністам* Ленін нагадував, що ми ні в якому разі не повинні забувати факту соціалістичних відносин робітників на фабриках, які належать державі. Це і є соціалізм. Ленін доводив, що у нас селяни вступають в товарообмін з соціалістичною фабрикою, що державний продукт — це продукт соціалістичної фабрики. Тов. Сталін та інші прибічники більшості на з'їзді вказували на це протиріччя між ленінською точкою зору на державну промисловість і точкою зору «нової опозиції». Більшість ЦК вказувала на те, що *з розмов про не цілком соціалістичний характер нашої державної промисловості неминуче повинні виникнути висновки про капіталістичну експлуатацію в нашій державі.*

Опозиція виявила неправильне розуміння непу, соціалістичної промисловості й держкапіталізму. Цим антиленінським поглядам

[1] *Залуцкий*, Звеньевые организаторы и их задачи.

партія дала відсіч. Чим був неп з точки зору переходу до соціалізму, з точки зору міжнародного розвитку пролетарської революції? *На думку Зінов'єва й Сафарова, неп був перепочинком між двома штурмами. На думку Леніна, неп потрібний був для соціалістичного будівництва як шлях соціалістичного наступу.* І вся дальша наша боротьба за соціалізм показала, що саме на шляхах непу ми добилися величезних соціалістичних перемог.

Опозиція не розуміла ленінського визначення держкапіталізму, даного в 1918 — 1921 рр., як одного з п'яти господарських укладів, та необхідності при слабості соціалістичної промисловості використати держкапіталізм як один із засобів, через який можна було зв'язати селянське господарство з індустрією. «Але розвиток пішов по другому руслу,— говорив тов. Сталін на XIV з'їзді,— концесії майже не прищепилися, держпромисловість виросла, держторгівля і кооперація виросли, і змичка між містом і селом стала встановлюватися через соціалістичну промисловість. Ми опинилися в кращому становищі, ніж думали самі. Як можна після цього говорити, що держкапіталізм є головна форма нашого господарювання»[1].

XIV з'їзд про селянство, середняка, бідняка і про куркульську небезпеку

Галас про куркульську небезпеку в нашій партії наповнює собою передз'їздівську полеміку «нової опозиції». «Синя папка», яку сфабрикували ленінградські комсомольські працівники під диктовку Сафарова з спеціально підібраними статтями Бухаріна, Богушевського та ін., з спеціальними примітками, зробленими для проробки та для викриття кулацького ухилу, статті й промови про куркульський ухил — все це було скеровано на доказ того, що куркульський ухил існує в *самому ЦК*.

На XIV з'їзді всі ці докори були повторені в ще більш загостреній формі. Але по суті справи *це була спроба опозиції відмовитися від ухвал XIV партійної конференції, відмовитися від ухвал XIII партійного з'їзду, відмовитися від цілого ряду інших партійних ухвал, скерованих до того, щоб зберегти союз пролетаріату з основною масою селянства.* Основна лінія опозиції полягала саме в тому, що вона заперечувала необхідність міцного союзу з *середнім селянством*, що зв'язано було з запереченням можливості перемоги соціалізму в нашій країні. Ще на VIII з'їзді Ленін доказав, що від старого лозунга — «союз пролетаріату з біднотою», від старого лозунга — «*нейтралізації* середнього селянства» — треба перейти до нового лозунга — «опора на бідноту, боротьба з куркулем і *міцний союз* із середнім селянством». «Ми ввійшли в таку стадію соціалістичного будівництва, коли треба виробити конкретно, детально, перевірені на досвіді роботи в селі, основні правила і вказівки, якими ми повинні керуватися для того, щоб по відношенню до середнього селянина стати *на грунт міцного союзу*»[2]. Ось чому основне завдання партії в цей період полягало в тому,

[1] Стенографічний звіт XIV з'їзду партії, стор. 48.

[2] *Ленін*, Промова на відкритті VIII з'їзду партії, Твори, т. XXIV, стор. 114.

щоб боротися за *середняка*, щоб завоювати середняка на сторону пролетаріату. Звичайно, для цього потрібні були і поліпшення низового державного апарату, і правильна постава кооперації та державної торгівлі, і зниження цін на промислові товари, і пожвавлення рад, і ряд інших заходів політичного й економічного характеру. *Саме цю лінію ЦК й оголошувала опозиція лінією куркульською.*

Тов. Сталін вказував у відповіді опозиції на те, що безсумніву існує ухил в сторону недооцінки куркульської небезпеки, так само як існує небезпека недооцінки середняка. На питання про те, який же ухил гірший, Сталін відповідав:

«Обидва вони гірші, і перший і другий ухили. І коли розвинуться ці ухили, вони здатні розкласти і погубити партію. На щастя, у нас в партії є сили, які можуть відсікти і перший і другий ухили...»[1].

«...Якщо задати комуністам питання, до чого більше готова партія, до того, щоб роздягти куркуля, чи до того, щоб цього не робити, але йти до союзу з середняком, я думаю, що з 100 комуністів 99 скажуть, що партія найбільше підготовлена до лозунга: бий куркуля. Дай тільки,— і в одну мить роздягнуть куркуля. А ось щодо того, щоб не розкуркулювати, а вести більш складну політику, ізоляції куркуля через союз із середняком, то ця справа не так легко переварюється»[2].

Ці слова тов. Сталіна через деякий час потвердилися, коли після розгрому троцькістської опозиції при проведенні колективізації на селі під впливом «запаморочення від успіхів», окремі організації й окремі працівники кинулися розкуркулювати зовсім по тому методу, проти якого попереджав тов. Сталін.

З'їзд визнав, що *біднота і насамперед наймити є опора пролетаріату на селі, а середняк є і повинен бути його міцним союзником*, що, не маючи цієї маси (середняка) як міцного союзника або обмежуючись самою лише нейтралізацією цих верств, тепер, після усталення пролетарської диктатури, не можна будувати соціалізм. З'їзд рішуче засудив ухил, який полягає в недооцінці диференціації на селі, засудив тих, хто не бачить небезпек, зв'язаних з ростом куркульства та різних форм капіталістичної експлуатації, тих, хто не бажає зрозуміти всієї необхідності відсічі куркульству й обмеження його експлуататорських стремлінь, не бачить обов'язковості для партії пролетаріату організовувати й об'єднувати бідноту та наймитство проти куркуля і в боротьбі з ним. Але в той же час з'їзд з такою ж рішучістю засудив спроби затушувати основне питання комуністичної політики на селі, питання про боротьбу за середняка як центральну фігуру землеробства і про кооперацію як основну організаційну форму руху села до соціалізму на цьому етапі. З'їзд особливо підкреслює необхідність боротьби з цим останнім ухилом.

Торцькістська «ліва» опозиція, яка недооцінює союзу пролетаріату з середняком, заперечує можливість соціалістичного перероблення середняка і перемоги соціалізму, була головною небезпекою тодішнього періоду.

[1] Стенографічний звіт XIV з'їзду ВКП(б), стор. 48. Підкреслено мною — *Є. Я.*

[2] Там же.

Організаційне питання на XIV з'їзді. Партія і клас. Опозиція скочується до Аксельрода

Партія цілком чітко поставила питання про регулювання росту нашої партії. Тов. Молотов у своєму організаційному звіті ЦК XIV з'їздові вказував на те, що на 1 листопада 1925 р. партія нараховувала 1025 тис. комуністів. Дійсно, це був перший з'їзд, на якому партія виступила з більш, ніж мільйонною армією комуністів. Загальна чисельність партії на 1 квітня 1924 р. без ленінського призову становила 446 тис. членів і кандидатів: робітників — 196 тис., тобто 44%, селян — 129 тис., тобто 28%, службовців і інших — 121 тис., тобто 28%. На 1 липня 1924 р. в партії було вже 911 тис. членів і кандидатів, з них робітників — 534 тис., тобто 58,6%, селян — 216 тис., тобто 23,8%, службовців і інших — 161 тис., тобто 17,6%.

Тов. Сталін правильно відзначав, що «наша партія є по суті справи *виборною партією робітничого класу*». Цей швидкий ріст партії запаморочив голову особливо ленінградським товаришам. Ленінградська організація ставила собі завдання до XV партійного з'їзду довести число промислових робітників від верстата в партії до 90%. Згодом Саркіс роз'яснив цю точку зору таким чином, що через рік 90% партії повинні складатися з робітників від верстата. Бухарін показав, до чого привела б така арифметика: *вся партія повинна була вирости до 6 млн. членів*, а через те, що наша партія до XVI з'їзду мала тільки 1 млн., то це значило, що протягом одного - півтора року ми повинні були «екстренним порядком», порядком врятування від куркульської небезпеки, набрати 5 млн. членів партії.

В чому ж була помилка Саркіса й інших? Помилка полягала в тому, що вони змішували партію як передовий загін робітничого класу з усім класом, що вони впадали в аксельродовщину. Аксельрод пропонував у свій час разом з Ю. Ларіним організувати «безпартійну робітничу партію», безпартійний широкий робітничий з'їзд. Щось подібне пропонувала «нова опозиція». Але саме проти такого ставлення до партії застерігав Ленін напередодні XII з'їзду партії. Томський оголосив на XIV з'їзді два листи Леніна, адресовані тов. Молотову в березні 1922 р., в питанні про прийом до партії. Ленін подав на пленум ЦК такі пропозиції:

«Я вважаю дуже важливим збільшити стаж для прийому нових членів у партію. У Зінов'єва стаж визначений в півроку для робітників і рік для інших. Пропоную залишити півроку тільки для тих робітників, які не менше 10 років пробули фактично робітниками на великих промислових підприємствах. Для інших робітників призначити півтора; два роки призначити для селян і червоноармійців і три роки для всіх інших...

Дуже часто в категорію робітників попадають самі справжні дрібні буржуа, які випадково і на самий короткий строк перетворилися в робітників»[1].

Це Ленін писав 24 березня 1922 р., а 26 березня він пише знов листа, в якому висловлюється з приводу рішень пленуму від

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 209.

25 березня. Він нагадує, що «...з часу війни фабрично - заводські робітники Росії стали далеко менше пролетарськими по складу, ніж раніш, бо під час війни йшли на заводи ті, хто хотів ухилитися від військової служби»[1].

Ленін нагадує про існуючу спокусу вступу до *урядової* партії. Ось чому він вважає, що двохрічний стаж для робітників ні в якому разі не зможе зупинити цей напор. Тому Ленін пропонував:

«1) збільшити всі кандидатські стажі, 2) визначити з особливими деталями, в чому повинно полягати дійсне проходження кандидатського стажу, які повинні бути конкретні й практичні умови перевірки того, що кандидатський стаж дійсно проходиться, а не залишається пустою формальністю, 3) потрібно утворити кваліфіковану більшість в тих установах, які розв'язують питання про прийом нових членів до партії, 4) потрібно обумовлювати цей прийом постановами не тільки губкомів, але й контрольних комісій, 5) треба виробити ще якінебудь заходи для того, щоб полегшити звільнення партії від тих її членів, які зовсім не є комуністами, що проводять цілком свідомо пролетарську політику»[2].

Ось як ставив Ленін питання про партію і клас. Ось чому партія виступила рішуче проти невдалої пропозиції Саркіса, підтриманої Ленінградською організацією, про безупинне поширення нашої партії, про включення в неї нестійких, по суті справи непролетарських елементів. Партія оголосила це стремління аксельродовщиною.

На XIV партз'їзді опозиція висунула досить оригінальну теорію про те, що не вона організує фракцію, а що фракція існує в самому ЦК, вірніше сказати, ЦК це і є фракція.

Згодом в усних виступах і в літературних творах опозиції ЦК на чолі з тов. Сталіним називається не інакше, як «сталінською фракцією». Уже по одному тому більшість ЦК не могла бути фракцією, що для існування фракції потрібна *окрема* від ЦК фракційна платформа, тим часом як постанови ЦК були постановами іменно більшості. Ось чому цілком неправильний був виступ на XIV з'їзді і тов. Крупської, яка нагадувала з'їздові, що і на Стокгольмському з'їзді була більшість і меншість, і проте правою виявилася не більшість Стокгольмського з'їзду, а його меншість. Це внесло багато гіркості й загострення в дебати з'їзду. Партія не могла допустити порівняння комуністичної партії з меншовицькою більшістю Стокгольмського з'їзду, так само партія не могла розглядати себе як таку, що складається з двох фракцій. Це цілком перекручувало ленінське поняття про єдність партії.

До XIV з'їзду Зінов'єв і Каменєв вимагали стопроцентної єдності нашого керівництва, вимагали, щоб ми виключили з складу Політбюра Троцького саме тому, що він порушував цю єдність, тому, що він протиставляв себе ЦК. А тепер, як тільки ці члени ЦК з «нової опозиції» опинилися в меншості, вони вхопилися за ту саму зброю фракційності, проти якої вони воювали останніми роками. Тепер вони вимагали, щоб партія допустила до керівництва представників усіх фракційних груп, які були в партії.

[1] *Ленін*, т. XXVII, стор. 211.
[2] Там же, стор. 212.

Опозиція висунула на XIV з'їзді цілий ряд вимог. Одна з цих вимог полягала в тому, щоб «меншості, яка складається не з прийшлих для нас елементів, яку ви знаєте, до кінця дати можливість відстоювати свої погляди в партії, звичайно з усією відповідальністю, яка на нас покладена партією і диктатурою». Опозиція вимагала, щоб до неї не застосовували ніяких «організаційних репресій, усунень і т. п.». Положення, яке Ленін не один раз доводив,— «хто хоч скількинебудь послаблює залізну дисципліну партії пролетаріату, допомагає буржуазії проти пролетаріату»,— «нова опозиція» тепер забула.

Як організаційну платформу, організаційні принципи Каменєв висунув таке положення: «Ми за те, щоб всередині наша верхівка була організована так, щоб було справжнє повновладне Політбюро, яке об'єднує всю політику нашої партії, і одночасно, щоб був підпорядкований йому секретаріат, який технічно виконує його постанови. Ми не можемо вважати за нормальне і думаємо, що це шкідливо для партії, якщо буде продовжуватися таке становище, коли секретаріат об'єднує політику й організацію і фактично наперед визначає політику». Тов. Сталін правильно відзначив, що при всьому різнобої в економічних питаннях членів «нової опозиції» у них виявилося одно спільне: «всі вони хотіли реформувати секретаріат ЦК. Це їх усіх об'єднувало. Це дивно і смішно, але це факт». Вони вимагали перетворення секретаріату в звичайний технічний апарат. Але всякому, хто знає роботу секретаріату, ясно, що ця вимога цілком неправильна. Так само позбавлена була будь-якого сенсу вимога, щоб Політбюро було повновладне. Воно й без того повновладне, секретаріат і оргбюро йому й без того підлягають. А потім, якщо повновладним є Політбюро, то ще більше повновладним є пленум ЦК, про який нічого не говорила опозиція. Слід ще відзначити, що коли опозиція почала, особливо після XIV з'їзду, ставити питання про зміну генерального секретаря, зводити всі принципіальні питання до питання про генерального секретаря тов. Сталіна, то цим вона показувала повне нерозуміння того, що в нашій партії існує не керівництво генерального секретаря, а *колективне* керівництво.

Генеральний секретар нашої партії остільки є авторитетом, оскільки він правильно відбиває лінію всієї партії, лінію всього ЦК. Саме тому, що тов. Сталін, поставлений партією на чолі керівництва, є вірним виразником більшовицької лінії нашої партії, саме тому він і користується величезним авторитетом. Його партія *перевірила, партія оцінила його, і тому всі розмови опозиції, починаючи з XIV з'їзду особливо, скеровані проти тов. Сталіна, є по суті справи розмови про зміну більшовицького керівництва* на керівництво троцькістське, про переміну ленінського курсу партії на новий курс — курс Троцького.

Новий статут партії

На XIV з'їзді був ухвалений новий статут партії. Перша основна зміна, яку було внесено в статут ще в 1922 р.,— це пункт про соціальний склад нашої партії. Ті рішення, які ми ухвалювали

в цьому питанні, повинні були бути внесені в статут партії. В статуті було проведено чіткіше розмежування між дійсними членами партії і кандидатами. Це потрібно було тому, що «практика давала нам перекручення цієї цілком ясної істини — ріжниці між дійсними членами партії і кандидатами партії. В цілому ряді випадків помічалися такі явища, коли ця грань між дійсними членами партії і між кандидатами в члени партії стиралася. В роботі осередків досить часто при голосуванні брали участь кандидати поруч із членами партії. Ось чому ми в статуті говорили в тому розумінні, що кандидати в члени партії не мають ухвального права голосу» (з доповіді тов. Андрєєва).

В статут партії внесено додаток про те, що право затверджувати редакторів партійних органів преси великих місцевих організацій належить ЦК.

Питання про затвердження ЦК редакторів великих партійних органів виникло вже на XIV з'їзді. Після того, як з'їзд ухвалив резолюцію на звіт ЦК, «Ленинградская правда» повела шалену кампанію проти правильності цієї партійної постанови. Було цілком ясно, що в Ленінграді утворюється свій центральний орган, свій організаційний центр, і тому з'їзд доручив ЦК забезпечити виконання постанови з'їзду про «Ленинградскую правду». Більшість Політбюра висловилася тоді за заміну редактора «Ленинградской правды» Закса - Гладнєва І. І. Скворцовим - Степановим. Був скликаний екстренний пленум (28 грудня 1925 р.). На цьому пленумі разом з Зінов'євим голосували лідери троцькістської опозиції проти зняття Закса - Гладнєва і взагалі проти механічного способу розв'язання конфлікту. Пленум ЦК ухвалив рішення, в якому «постановляє зняти теперішнє керівництво «Ленинградской правды» і замінити його новим, згідно з ухвалою з'їзду партії».

На XIV з'їзді партія змінила назву РКП(б) на ВКП(б).

На грудневому партз'їздівському пленумі ЦК питання про зміну назви партії викликало деяку дискусію. Тов. Молотов зазначав, що перейменування партії на Всесоюзну може викликати тільки один сумнів: «Чи не буде це вести до того, що у Всесоюзній партії потрібно буде утворення Російської комуністичної партії». Це перейменування партії було наслідком уже проведеної реорганізації, а зовсім не викликало в свою чергу реорганізації Радянської держави. «Ми робимо не більше, як формальний крок, не міняючи нічого по суті, не міняючи організаційних партійних взаємовідносин, не міняючи відносин центру до місцевих організацій і зокрема ЦК до окремих партій наших республік. Ми усуваємо формальні протиріччя, які є між теперішньою назвою партії і всіма іншими перейменуваннями, які нами вже зроблені». Деякі товариші пропонували перейменувати національні партії. Однак пленум це відкинув. Були товариші, які заперечували проти зміни назви, вважаючи за необхідне залишити назву «Російська комуністична партія». Проте це безсумніву викликало б уже найближчим часом незадоволення. Отже Бухарін правильно відзначив, що «не можна, знищивши слово «Росія», залишити «Російська» в назві партії». На з'їзді це рішення про перейменування РКП(б) в ВКП(б) було ухвалено одноголосно.

XIV з'їзд про комсомол

XIV з'їзд обговорював питання про роботу комсомолу детальніше, як окремий пункт порядку денного. З'їзд особливо уважно зупинився на тому, що класові суперечності, які розгортаються, та ріст нової буржуазії в місті й на селі означають і розгортувану боротьбу за молодь. З'їзд зазначив, що рештки контрреволюційних партій есерів і меншовиків змальовують наші *соціалістичні* своїм типом державні підприємства як капіталізм або ту чи іншу форму державного капіталізму; говорять про систему експлуатації робітничого класу; державу пролетаріату змальовують як капіталістичного наймача і т. д. Ці партії заперечують диктатуру пролетаріату, заперечують факт належності пролетарській державі основних засобів виробництва; використовують наші хиби, намагаються підірвати віру робітничого класу та учнівської молоді в силу пролетаріату; сіють песимізм і готують таким чином ідейне поле для одверто-буржуазної контрреволюції. В таких умовах боротьба за молодь набуває винятково великого значення. З'їзд відзначав можливі в таких умовах ухили. Він вказував, що «боротьба з цими ухилами зводиться до пов'язання особистого і групового інтересу молоді з інтересами цілого класу, підпорядкування повсякденної будівничої роботи загальним революційним завданням пролетаріату». Партія висунула ряд завдань впорядкування побуту й життя комсомолу, чіткіше поставила проблему *партійного керівництва*.

XIV з'їзд партії вказав, що «комсомол ні в якім разі не може бути організацією «нейтральною» в питаннях, які цікавлять партію,— це порушувало б основне співвідношення між партією і комсомолом. З'їзд потверджує попередні ухвали партії і ще раз засуджує теорію «нейтральності».

Але з цього зовсім не виходить, що комсомол — рівноправна з партією організація в *розв'язанні всіх питань партійної політики*. Такі претензії висували деякі українські товариші на IV з'їзді комсомолу.

В 1925 р. Зінов'єв у книзі «Ленінізм» висунув вимогу утворити окремі делегатські збори селянської молоді поруч з існуючими комсомольськими організаціями. «Ми думаємо,— писав Зінов'єв,— що приблизно таку ж форму організації доведеться застосувати до союзу молоді на селі — всякі допомічні організації, можливо, систему «делегатів» і т. п.». XIV з'їзд ВКП(б) ухвалив постанову, яка відзначає шкідливість такої організації.

«...Потрібно всемірно уникати заходів, які можуть розірвати зв'язок між пролетарською і селянською частиною союзу. З цієї точки зору з'їзд вважає за недоцільну окрему від РЛКСМ організацію середняцької безпартійної селянської молоді навколо комсомолу в формі постійних делегатських зборів, як то пропонували деякі товариші. Такі організації неминуче розвивали б тенденцію перетворення в другий, чисто селянський союз, в *протилежність* РЛКСМ і партії»[1].

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 202.

Питання про пролетарське керівництво в комсомолі

Питання про пролетарське керівництво в комсомолі особливо загострюється в зв'язку з неминучим ростом комсомолу коштом селянських елементів. Комсомол своїм складом є організація робітничо-селянська, проте керівництво в ній повинно бути забезпечено пролетарське. В цьому полягає трудність. Справді, подана нижче табличка, показуючи склад комсомолу, одночасно ілюструє, які труднощі стоять перед пролетарським ядром комсомолу в справі керівництва.

	Робітників і кустарів	Селян	Інших
На 1 січня 1925 р.	42,8	45,1	12,1
» 1 » 1926 »	44,2	47,5	8,3
» 1 квітня 1927 »	43,9	47,5	8,6

І це — поруч з величезним загальним ростом комсомолу. Ми повинні при цьому мати на увазі, що коли робітнича молодь була охоплена комсомолом приблизно наполовину (47%), то наймитська була охоплена тільки на 14%, з 10 млн. бідняцької молоді комсомольського віку — тільки коло 5%, з 13 млн. середняцької молоді було охоплено менше 3% (2,6% в 1926 р.). Отже перед комсомолом стояло ще колосальне завдання організації майже такої самої кількості робітничої молоді, яку вона має в своєму складі, — кілька мільйонів бідняцької, наймитської і середняцької селянської молоді.

В чому полягала помилка опозиції в питанні про пролетарське керівництво? В тому, що *опозиція намагалася протиставити пролетарське керівництво партійному*. Один із керівників ленінградської організації комсомолу, член ЦК комсомолу, в статті «Організаційні принципи більшовизму в юнацькому русі» писав: «*Не можна думати, що керівна роль пролетарського ядра може бути забезпечена самим фактом наявності партійного керівництва*». Тому XIV з'їзд партії підкреслив, що «...пролетарське керівництво в союзі не може бути однак досягнуте без твердого керівництва з боку партії. Турбота про збільшення партійного ядра повинна, як і раніше, стояти на черзі дня. *Протиставлення питання* про пролетарське ядро питанню про партійне керівництво є через це теоретично неправильне, а практично — політично шкідливе»[1].

Після XIV з'їзду партії ленінградський комсомол зробив шкідливу спробу протиставити себе партії. Коли на ленінградському губкомі було заслухано доповідь про XIV з'їзд (14 січня 1926 р.), опозиційний губком ухвалив постанову, що є нечуваним в історії комуністичного союзу молоді фактом, якого не було з часу його заснування. *Губернський комітет комсомолу відмовився визнати, що постанова з'їзду правильна* (16 голосами проти 8). На щастя ця верхівкова комсомольська опозиція, генерали без армії, швидко була ліквідована, і ленінградська комсомольська організація зайняла належне їй місце в комсомолі. *Запобігти повторенню подібного протиставлення комсомолу партії партія може тільки в тому випадку, якщо вона буде уділяти належну увагу комсомолові як організаторові комуністичної зміни партії.*

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 202.

XIV з'їзд про профспілки

XIV з'їзд на доповідь тов. Томського ухвалив резолюцію про профспілки. Ця резолюція висуває в зв'язку з ростом політичної активності і кількісним ростом профспілок необхідність пожвавлення їхньої роботи на основі широкої виборності всіх профспілкових органів, на основі ясної, простої, приступної розумінню кожного робітника звітності виборних службових осіб перед своїми виборцями, чутливого уважного ставлення до здорової, ділової критики, що йде від мас, розвитку активності й самодіяльності рядових членів, максимального здешевлення спілкового апарату і наближення його до мас, а також розвитку й поширення спілкової допомоги всім членам. Особливо підкреслювалося необхідність «впорядкування діловодства та фінансової звітності й посилення контролю над фінансовою діяльністю низових профспілкових організацій». Підкреслювалося значення *виробничих нарад*; відзначалося випадки, коли працівники профспілок ставляться некритично до діяльності і заходів господарських органів, огульно ухвалюючи і огульно захищаючи ці органи навіть тоді, коли вони роблять неправильно. З'їзд відзначав необхідність посилення ролі профспілок в розв'язанні конфліктів, точнішого формулювання ставлення профспілок до страйків. Відзначалося необхідність посилення культроботи, особливо клубної роботи, на основі самодіяльності, добровільності й ініціативності самих членів клубу. Давалося директиви відносно роботи профспілок на селі серед жінок і серед молоді. XIV з'їзд також підкреслював роль того зв'язку, міжнародної солідарності, яка встановлювалася між робітничими делегаціями різних країн і пролетаріатом нашої країни. Він постановив всемірно підтримувати цей зв'язок.

Таким чином XIV з'їзд партії, не зважаючи на те, що виступ «нової опозиції» був безперечно ударом по єдності партії, виконав величезну роботу.

На XIV партійній конференції і особливо на XIV парт з'їзді питання соціалістичного будівництва були поставлені з принциціальною широтою і глибиною. Перед партією стояло величезне завдання здійснити соціалістичну індустріалізацію країни. В міру нашого росту з'їзди, конференції та пленуми набувають все більшого виховного значення для всієї маси членів партії. Звичайно, та обставина, що ленінградська організація на XIV з'їзді була представлена противниками партійних ухвал, тимчасово завдала серйозного удару партії. Тому партія мобілізувала в Ленінград ще під час з'їзду ряд членів ЦК з доповідями. Протягом 2 — 3 тижнів відбувалася жорстока боротьба в осередках і районах. Ухвалено було скликати нову екстренну партійну конференцію. Члени ЦК крок за кроком відвойовували один осередок за другим знизу, організуючи доповіді на зборах осередків. Не одразу великі партійні колективи («Треугольник», колишній Путіловський та інші заводи) розібралися в становищі. Проте скликана вже через місяць партійна конференція дала більш позитивні для партії підсумки. Переважна маса членів у ленінградській організації і в комсомолі засудила ленінградську опозицію. Це були вже генерали без армії.

Партія вступила на шлях соціалістичної індустріалізації, в тяжку смугу боротьби з соціал-демократичним ухилом, який намітився вже на XIV з'їзді. Ця боротьба заповнює собою період між XIV і XV з'їздами.

Література до розділу двадцятого

Сталін, Політичний звіт ЦК і закл. слово на XIV з'їзді партії. (Стенографічний звіт).
Резолюції XIV партз'їзду.
Сталін, Троцькизм чи ленінізм, «Об оппозиции», стор. 99 - 127.
Сталін, Про завдання комсомолу.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

ОД ВІДБУДОВНОГО ПЕРІОДУ ДО ПЕРІОДУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

(між XIV і XV з'їздами)

Утворення опозиційного блоку під гегемонією Троцького

Після XIV партз'їзду всередині Радянського союзу йшов процес дальшого витиснення капіталістичних елементів і переможного будівництва соціалістичного господарства. Успіхи індустріалізації країни висували завдання повної технічної реконструкції нашої промисловості, щоб на цій основі дістати необхідні засновки для соціалістичної реконструкції сільського господарства. І в цей період, поруч із згуртуванням навколо ленінського ЦК та його вождя тов. Сталіна всієї партії і робітничого класу, на другому полюсі — противників генеральної лінії — об'єдналися на платформі троцькізму всі опозиційні угруповання.

Безперечно мовчання («гробове») Троцького на XIV з'їзді було своєрідною «тактикою далекого прицілу». Троцький приглядався, вибирав зручнішу позицію для того, щоб пролізти в щілину розходжень які виявилися між «новою опозицією» та більшістю партії, щоб потім нечувано загострити ці розходження, вишукати нові, нагромаджувати одно обвинувачення на друге проти керівного складу партії, щоб взяти на буксир «нову опозицію». У нього безперечно була надія не тільки на погодження з «новою опозицією», але й на те, що «нова опозиція» піде за ним як за найбільш авторитетним в очах усіх опозиціонерів вождем.

Звичайно, рядовики - опозиціонери з Ленінграда дуже обурювалися, коли їм пророкували, що вони скотяться до блоку з троцькістами. Проте *до квітневого пленуму ЦК 1926 р. цей блок уже намітився* цілком виразно. Правда, покищо троцькісти окремо виробляли свої поправки, ленінградська опозиція — окремо свої поправки, при чому на квітневому пленумі були окремі тези двох груп, що блокуються, а уламки «робітничої опозиції» явно співчували створеному опозиційному блокові. Каменєв заявив, що він підтримує «поправки т. Троцького», Троцький підтримував поправки Каменєва.

До липневого пленуму ЦК 1926 р. ми маємо *утворення опозиційного блоку троцькістів і «нової опозиції», блоку «всерйоз і надовго»*, — за словами Зінов'єва, при чому блок цей обороняє антипартійні

погляди виключеного потім з партії Оссовського, побічно захищаючи платформу «робітничої опозиції» Шляпнікова і Медведєва.

Цілком зрозуміло, що такий найбезпринципніший блок для свого існування вимагав: 1) взаємної амністії, 2) взаємних теоретичних поступок. І ця амністія і ці поступки були зроблені. Без них неможливий був блок. На липневому пленумі ЦК 1926 р. недавні завзяті застрільщики боротьби з Троцьким і троцькізмом заявили, що опозиція 1923 р. в основному в критиці нашого середпартійного становища була права. Цим, мовляв, виправдувалися і «новий курс» троцькістів і всі ті шалені нападки, які були не тільки починаючи з 1923 р., але й раніш, з боку троцькістів та інших опозиційних груп по відношенню до більшості нашої партії. З свого боку Троцький амністував Зінов'єва і Каменєва, заявивши, що він в «Уроках Октября» був неправ, кажучи про помилки Зінов'єва і Каменєва. Виходить, що вони ніколи не помилялись.

Звичайно, прихильники ленінградської опозиції старанно намагалися довести, що не вони прийшли до Троцького і троцькізму, а Троцький прийшов до них, відмовившись від «Уроков Октября» і теорії «перманентної революції». Троцький називав «спроби використовувати старі статті або тези представників обох течій з метою посіяти серед «нової опозиції» взаємне недовір'я, основане на згадках про стару ідейну боротьбу... замахом з негідними засобами». Він обіцяв, що в жовтні (1926 р.) об'єднана опозиція *покаже*, що єдність її поглядів лише зміцнюється.

Для всіх було ясно, що «нова опозиція», як висловився один товариш, «пішла на пайок до Троцького». Троцькісти *примусили* «нову опозицію» зробити такі заяви, які хоронили більшовицьке минуле Каменєва, Зінов'єва й ін. В питанні, наприклад, про можливість перемоги соціалізму в одній країні Каменєв допомагав Троцькому перекручувати прямі вказівки Леніна.

Це не заважало тому, що кожна з груп, які входили до блоку, потішала себе тим, що інші прийшли до неї, як потішала себе в цьому і «робітнича опозиція», окремі представники якої також ввійшли в блок з троцькістською опозицією. Саме тому, що групи, які входили до блоку, надто різнорідні, вони ще не довіряли одна другій; так складався новий блок, до певної міри нагадуючи *серпневий блок* періоду ліквідаторства. Не зважаючи на відміни епохи і на зовсім іншу обстанову, подібність цього нового «серпневого блоку» з попереднім виявлялася в тому, що всі ці опозиційні групи скеровані були *проти ленінської партії*, в тому, що наявне було найбезпринципніше об'єднання найрізноманітніших правих і «лівих» угруповань, і в тому, що всі ці групи по-різному протиставили ленінським поглядам свої, опортуністичні. *Організатором цього нового «серпневого блоку» був все той же «позафракційний» майстер серпневого блоку Троцький.* Якщо партія викрила цей троцькістський безпринципний блок в дореволюційні роки, ясно було, що вона зуміє подолати його і в умовах відкритої боротьби.

Варт відзначити, що вже тоді виявила своє справжнє лице *буферна* група (на чолі з Смілгою). Ця буферна група фактично була підголоском «нової опозиції», і частина прибічників цієї буферної групи — Смілга та інші — благополучно перебралася через короткий

час цілком в табір троцькістської об'єднаної опозиції. В основі утворення опозиційного блоку лежала троцькістська теорія «перманентної революції», заперечення можливості перемоги соціалізму в СРСР.

Об'єднана опозиція мала до липневого пленуму ЦК і ЦКК 1926 р. оформлену фракцію з своєю окремою платформою, з зародками підпільної організації, з своєю внутрішньою груповою дисципліною.

Партія між XIV і XV з'їздами

В 1926 — 1927 рр. господарство СРСР, соціалістична промисловість швидко виросли. Не тільки було досягнено довоєнного рівня промисловості й сільського господарства, але значною мірою в окремих галузях господарства країни ми перевищили довоєнний рівень і стали будувати господарство на новій основі. Було збудовано ряд нових заводів і фабрик з устаткованням по останньому слову західноєвропейської і американської техніки; значно переустатковані були найновішими машинами старі фабрики й заводи; було поширено ряд найважливіших галузей промисловості, головним чином по видобутку вугілля, нафти й металу. По гідроторфу СРСР на цей час став на перше місце не тільки щодо кількості, але й щодо техніки добування. Відкриття величезних родовищ калійних солей та організація масового видобутку їх вели до корінного перевороту в сільському господарстві, а почасти і в хімічній промисловості.

Виконання плану електрифікації значно збільшувало обслуговування промисловості електричною енергією, а включення значних районів села і кустарної промисловості в сіть електрифікації встановлювало першу відчутну змичку між соціалістичною промисловістю й дрібним сільським господарством. Перехід на многопілля в сільському господарстві і на тракторний обробіток одночасно з розростанням кооперативної сіті всіх видів розширював шлях для колективних форм господарства на селі.

Країна на цей час добилася стійкої фінансової системи, твердого бездефіцитного бюджету, активного балансу зовнішньої торгівлі. І хоч в ці роки ряд фактів свідчить про інтервенціоністські плани імперіалістів (поведінка «твердолобих» у Великобританії в 1927 р., наскоки на повпредства і торгпредства в Берліні, Пекіні, Шанхаї й Лондоні) і над Радянською країною звисала загроза війни, проте Радянська держава відчувала в собі достатню впевненість і силу для розгортання дальших планів соціалістичного будівництва, спираючись не тільки на озброєні сили країни, але й на міцний союз пролетаріату й селянства, а також і на виросту економічну міць. Всі ці факти свідчать не тільки про те, що перший досвід соціалістичного будівництва в основному довів можливість переходу до збудування соціалізму в одній країні, але й давали основи для виконання далеко ширших планів соціалістичного будівництва. Ці плани виявлялися в тому, що вперше ставало можливим розроблення не тільки випадкових розрізнених планів будівництва в тій або іншій області господарства, але що країна переходила до розроблення п'ятирічного генерального плану розвитку всього народного господарства. *Таким чином один із основних елементів соціалістичного будівництва СРСР — планове начало здобувало міцну основу.* Країна рад уже не

тільки знала свої ресурси, не тільки вела точний облік їх, але вона могла з достатньою певністю в своїх силах здійснювати широкі плани соціалістичного будівництва.

Опозиція, критикуючи партію та її господарську політику з точки зору окремих її хиб, намагалася угрунтувати суперечливу, що постійно хитається, «власну» платформу в області народного господарства. Ми тут спробуємо нагадати найважливіші питання, по яких партія сперечалася за ці роки з троцькістською опозицією.

Про темп і шляхи індустріалізації

Партія боролася з опозицією в питанні *про шляхи й темп* індустріалізації. Троцькісти весь час підкреслювали, що промисловість наша посувається надзвичайно повільно порівняно з ростом сільського господарства. При цьому троцькісти оперували неправильними цифрами, як це було доказано тов. Дзержинським на липневому пленумі ЦК і ЦКК в 1926 р. Опозиція наводила той доказ, що село багатіє, село нагромаджує кошти. На липневому пленумі 1926 р. вказувалося на те, що в 1924 — 1925 рр. село купило на 2,5 млрд. товарів, а в 1925—1926 рр.— на 2,6 млрд. «От нещастя,— говорив з цього приводу тов. Дзержинський у своїй предсмертній промові[1],— наші державні діячі, представники промисловості й торгівлі, проливають сльози про добробут селянина, а який добробут — чотириста мільйонів селяни нагромадили, по чотири карбованці на брата».

Ми бачили вже, як на XIV з'їзді визначилися дві різні основні лінії розвитку. Одна — лінія партії, яка веде до знищення нашої залежності від далеко більш розвинених технічно капіталістичних країн,— лінія, скерована на збільшення виробництва знарядь виробництва, машин, і друга лінія — лінія опозиції (Шанін, Сокольніков), яка в основному скерована була на те, щоб ще надовго затримати ріст нашої промисловості й поставити нашу країну в ще більшу залежність від чужоземного капіталу, перетворити таким чином нашу країну в придаток капіталістичного світу. *З часу XIV з'їзду об'єднана опозиція скеровувала свої удари в дещо іншій формі; вона бачила, який популярний лозунг індустріалізації, і удавала, що вона за більш прискорений темп її.* Вона вважала темп індустріалізації, намічений партією, за недостатній, вона вимагала збільшення капітальних витрат на промисловість.

На перший погляд ця вимога могла показатися справді надзвичайно «лівою», але коли доходило до питання про те, відки повинні були взяті ці кошти, пропозиції опозиції незмінно упиралися в необхідність здійснювати такі заходи, які, поперше, могли б озброїти проти партії та радянської влади значну частину селянства, подруге, настроїти проти партії і радянської влади значну частину робітничого класу. Ці пропозиції опозиції по суті упиралися в політику цін: опозиція вимагала високих цін.

Опозиція вимагала також посилення податків по відношенню до *середняка* і вважала за цілком припустиму «тимчасову» сварку з селянином. Партія вважала за необхідне, використовуючи внутрішні ресурси, зміцнюючи змичку з середняком, все більші й більші

[1] Тов. Дзержинский помер від розриву серця одразу після своєї промови.

суми вкладати в капітальне будівництво. Опозиція, критикуючи недостатність цих вкладень, пропонувала таку політику, яка могла б зірвати (коли б партія пішла по шляху опозиції) навіть і ті успіхи в індустріалізації, яких досягла країна, могла б порушити союз робітничого класу й основних мас селянства.

Політика цін і зарплата

Як ми вже сказали, особливо помилковою була лінія опозиції в питаннях *політики цін*. Уже під час XIII з'їзду країна стояла перед господарською кризою, що була наслідком величезної ріжниці між цінами на продукти промисловості й на продукти сільського господарства. Треба було ліквідувати створені «ножиці» шляхом зниження цін на продукти промисловості. Тим часом в цьому питанні партії доводилось також сперечатися з опозицією.

Партія неодноразово за останні роки ухвалювала постанови про зниження цін, бо тільки на цьому шляху лежали реальне підвищення заробітної плати робітників та підвищення оплати сільськогосподарської праці. Звичайно, зниження цін повинно було йти поруч із раціоналізацією виробництва, зниженням собівартості продуктів фабрично-заводської промисловості, підняттям продуктивності праці. Але саме зниження цін є заходом, який одночасно відповідає *інтересам робітничого класу й інтересам селянства*. За літо 1926 р. ціни були знижені на 10%. Липневий пленум ЦК ухвалив повести дальше зниження цін.

Партія ставила перед собою завдання постійного і всемірного поліпшення економічного стану робітників — поліпшення соціального страхування, знищення безробіття, поліпшення будинків відпочинку, санаторіїв, житлового будівництва і т. п. Але все це більш чи менш можливо в міру росту промисловості, в міру росту загального господарства, в міру нагромадження коштів. В області зарплати партія ставила за своє завдання насамперед підтягування заробітної плати у відсталих галузях промисловості, вирівнювання її і нарешті підвищення загального рівня заробітної плати. В цій області було досягнуто серйозних успіхів. Проте опозиція виявила себе й тут, зображуючи справу так, нібито ріст заробітної плати відстає у нас від росту продуктивності праці. Опозиція в своїх міркуваннях не враховувала «маленької дрібниці» — *необхідності соціалістичного нагромадження*, необхідності поширення виробництва, а це звичайно повинно було відбуватися *до певної міри* й коштом підвищення продуктивності праці робітничого класу. В основному соціалістичне нагромадження іде коштом прибутків державної торгівлі й державної промисловості, як воно іде й коштом податків; іншими словами, і коштом селянства, а також і коштом нової буржуазії, але в соціалістичне нагромадження вкладає певну частку і робітничий клас. Ось чому *політику заробітної плати партія проводить відповідно до росту продуктивності праці, відповідно до успіхів соціалістичного будівництва* та до політики зниження цін і поліпшення робітничого постачання.

Те саме в питанні *про раціоналізацію виробництва*. Партія поставила перед собою широке завдання — раціоналізації виробництва. Ця раціоналізація провадиться насамперед коштом переустаткування

фабрик і заводів. Але нерідко питання ставиться так, що треба раціоналізувати виробничі процеси при *старому* устаткованні: іншим розміщенням верстатів, машин, запровадженням більшого порядку в справі доставки та просування матеріалу, заощадженням сировини, палива, мастильних матеріалів і т. п.; запровадженням, де технічні умови це дозволяють, конвеєрної системи; зміною співвідношення між підсобними робітниками і основними; скороченням управлінського штату і т. д.

В справі раціоналізації виробництва партія надає особливо великого значення участі самих робітників. З цією метою партія і професійні спілки висунули ідею організації *виробничих нарад*, премій винахідникам, уважного ставлення до пропозицій робітників, що стосуються раціоналізації виробництва і тих або інших поліпшень внутрішнього розпорядку підприємств і т. п. В питанні про раціоналізацію опозиція демагогічно грала на *цехових* інтересах окремих груп робітників, настроєних іноді проти раціоналізації, яка вимагає більш серйозної трудової дисципліни.

Боротьба з безробіттям

До цих же питань належало й питання про безробіття. Безробіття — і дуже значне — було в той час наявне, але це *безробіття було принципіально відмінне від безробіття в капіталістичних країнах*. Там безробіття викликається головним чином закриттям збиткових фабрик і заводів, і *загальна чисельність робітників, зайнятих у промисловості, там часами* (вугільна промисловість в Англії в 1926 — 27 рр.) *зменшується, тим часом як в СРСР число робітників, занятих у промисловості, з кожним роком по всіх галузях все збільшується незалежно від тимчасових змін і утруднень*, і *приплив безробітних* проходить в той період головним чином *коштом села*, коштом нового надлишку сил села.

Політика партії тут полягала в правильній поставі *соціального страхування*, в організації громадських робіт, в поширенні виробництва в сільському господарстві, в поширенні посівів трудомістких культур, в ширшому переробленні продуктів сільського господарства, в поширенні робіт по меліорації, в розвитку переселенської справи (наприклад, в район Примор'я), в підготовці більш кваліфікованої робочої сили (фабзавуч та інші школи й технікуми), в організації праці безробітних (артілі) і т. п., в проведенні семигодинного робочого дня, а пізніше в запровадженні безперервки.

Тим часом опозиція висувала демагогічні плани ліквідації безробіття в короткий строк. Так на липневому пленумі ЦК 1927 р. Пятаков наводив факти наявності безробіття як доказ того, що країна все ще переживає кризу, і говорив про ліквідацію безробіття *протягом найближчого року*. Тим часом кожному ясно, що ліквідація безробіття вимагає *корінних змін в народному господарстві* і далеко більшого росту протягом *кількох років* не лише нашої промисловості, а й сільського господарства.— І справді, вже в 1931 р. було ліквідовано безробіття на основі гігантського розгортання соціалістичного будівництва в місті й на селі — ліквідовано навіть значно швидше, ніж ми намічали за першою п'ятирічкою соціалістичного будівництва.

Соціалістичне нагромадження і боротьба з приватним капіталом

Питання соціалістичного будівництва при непі зв'язується також з питанням про боротьбу проти приватного капіталу. Поки при непі приватний капітал конкурує з державним капіталом, соціалістична промисловість і державна торгівля конкурують з приватною торгівлею і приватною промисловістю,— питання «хто кого?» є серйозне, істотне питання.

Політика партії була скерована на те, щоб *допускати тільки такий рівень приватної торгівлі і приватної промисловості*, який був би в інтересах Радянської держави. *Диктатура пролетаріату регулює і контролює ріст приватного капіталу.* В чому ж була ріжниця між лінією партії і лінією опозиції по відношенню до приватника? Ріжниця полягала в тому, що опозиція, з одного боку, висувала пропозицію нібито надзвичайно «ліву»: опозиція вимагала наприклад більш високого оподаткування приватника, роздмухуючи розміри приватного нагромадження, ігноруючи той факт, що з кожним роком значення приватного капіталу і в торгівлі і в промисловості зменшується; а, з другого боку, опозиція пропонувала такі заходи, які могли *збільшити роль приватника*, як наприклад високі ціни, більш вигідні приватникові, ніж нижчі. Пропозиція опозиції вилучити з торгівлі і кооперації частину коштів і вкласти їх у промисловість також означала поширення приватного капіталу в області торгівлі. Партія ж провадила таку політику, яка, *обмежуючи* ріст приватного капіталу, ступнево *витісняла* його з обороту країни, насаджуючи державні й кооперативні підприємства. У цьому партія досягла великих успіхів, які незабаром дозволили їй перейти до повної ліквідації капіталістичних елементів у країні.

Податкова політика

Податкова політика партії зводилася до *повнішого* звільнення від податків неімущого селянства, до легшого оподаткування середняка порівняно з куркулем і на даному етапі боротьби за соціалізм на селі до такого оподаткування заможних і куркульських верств, яке не підривало б самого існування селянського господарства. Тим часом і в цьому питанні опозиція протиставила свою точку зору точці зору партії. Її пропозиції зводилися головним чином до того, щоб «взяти більше з селянства». Пятаков на липневому пленумі ЦК і ЦКК в 1927 р. висунув від імени опозиції вимогу додаткового вилучення у селян з лишків 150 — 200 млн. пудів хліба. Таке вилучення фактично привело б *тоді* до порушення правильних взаємовідносин пролетаріату з середняком. Однак пропозиції опозиції не були випадковими. Троцькіст Преображенський спробував навіть обгрунтувати особливий «*закон соціалістичного нагромадження*», який зводився до того, що соціалістичне нагромадження можливе тільки коштом *експлуатації* дрібних виробників, які являють собою «*колонію*» пролетарської промисловості. Цілком ясно, що коли б ми керувалися *таким законом*, ми прийшли б до зриву тієї політики пролетаріату по відношенню до селянства, яка забезпечує збереження й зміцнення диктатури пролетаріату.

Ленінська політика полягає *в переробленні дрібного селянського господарства на велике колективне господарство* [1] через колгоспи й комуни, через кооперацію, через кооперативні об'єднання селян під керівництвом пролетарської держави. Раніш опозиція радила брати «по змозі дорожче»,— до цього зводилася вся її мудрість. Пізніше вся її мудрість стала зводитися до того, щоб брати «по змозі більше», а як складуться при цьому взаємовідносини пролетаріату й селянства, про це опозиція особливо не турбувалась. А втім троцькіст І. Н. Смірнов прямо заявив, що «ніякої біди не буде», якщо пролетаріат «на час» посвариться з середняком.

Політика партії і політика опозиції в питанні про диктатуру пролетаріату

Цілий ряд обвинувачень на цей час був висунутий об'єднаною опозицією проти політики партії в питанні про диктатуру пролетаріату: «сповзання з класових рельс», «переродження», «термідоріанство», «переродження класової природи Радянської держави», «не цілком пролетарський характер державної влади»,— всі ці обвинувачення зводилися до нібито «лівої» настанови, «лівої», а на ділі — меншовицької критики партії. Опозиція доводила, що «ради бюрократично переродились». Сапронов і Смірнов висунули вимогу почати «відбудування рад». В 1926 р. опозиція висунула *тезу про затоплення рад дрібною буржуазією* і т. д. Партія викрила і в цьому важливішому питанні троцькістську опозицію.

Що ж ми мали на ділі? На ділі диктатура пролетаріату зобов'язувала робітничий клас вести таку політику по відношенню до середняка, яка дозволяла б йому *керувати ним*. При збільшеній активності селянства, його бідняцьких і середняцьких верств, партія *повинна була здійснити такі заходи, як пожвавлення рад*, втягнення селянського активу в роботу громадських організацій, поліпшення низового апарату, поліпшення системи кредитування села. Партія повинна була проводити таку політику по відношенню до селянства, яка забезпечувала б боротьбу з куркульством і міцний союз пролетаріату й сільської бідноти з середнім селянством під керівництвом пролетаріату.

Перед липневим пленумом ЦК 1926 р. якийсь Оссовський, тоді член партії, яскраво висловив антипартійні меншовицькі тенденції, які вже були в поглядах об'єднаної опозиції. В програмній статті (надруковано в «Большевике») Оссовський розвинув цілком меншовицькі погляди про Радянську державу. На його думку, ВКП(б) захищала не інтереси робітничого класу, а «інтереси різних класів, в тому числі і капіталістичних підприємців». Оссовський вимагав дозволити всередині ВКП(б) і всі «законні відтінки» думок, навіть «дрібнобуржуазні угруповання і фракції». Він вважав за необхідне дозволити існування інших партій, які будуть захищати інтереси

[1] Звичайно це зовсім не означало, що партія відмовлялася від примусових заходів, від примусового вилучення хліба у куркулів, коли це було потрібно. Згодом, в 1928 - 1929 рр., праві наклепницьки обвинувачували партію в «феодальній експлуатації селянства», коли партія примушена була вдатися до примусових заходів для одержання хліба.

«капіталістичних підприємців». Оссовський проповідував курс на буржуазний демократизм, на буржуазний парламентаризм. Партія викрила ліквідаторські погляди Оссовського.

На липневому пленумі ЦК 1926 р. тов. Молотов виступив з вказівкою на ті небезпеки, які криються в поглядах Оссовського. Троцький на це відповів, що «проти молотовських обвинувачень» він Оссовського завжди буде захищати, тому що, на його думку, в «грубо-помилкових формулюваннях Оссовського знаходять свій вираз певні потреби класового руху». Каменєв і Троцький *голосували проти виключення Оссовського з партії.*

Так само троцькістська опозиція не відмежувалася і від правих, ліквідаторських поглядів «робітничої опозиції», висловлених нею у відомому листі Медведєва до бакінських робітників.

Цей антипартійний лист був написаний в кінці дискусії 1923 — 1924 рр. В цьому листі (детально розглянутому в «Большевике» і «Правде») «робітнича опозиція» висунула цілу ліквідаторську програму, в якій пропонувала капітулювати перед міжнародним капіталом, тому що, на її думку, податками, економією та заощадженнями з прибутків нашої державної торгівлі й держпромисловості ми не можемо нагромадити коштів на дальшу індустріалізацію, а міжнародний капітал, мовляв, «готовий піти на оживлення наших погашених промислових районів».

По відношенню до селянства «робітнича опозиція» заявляла, що *«дрібне і найдрібніше селянське господарство в обстанові непу всередині країни і в залежності від міжнародного ринку засуджене на хиріння у варварських умовах і неминучу загибель»*. Всі спроби врятувати його, допомогти йому вдержатися і навіть розвиватися в його сучасному виді є *реакційні, утопічні* спроби. Кооперативний план Леніна випав у «робітничої опозиції» цілком. «Куркульські або більш чи менш спроможні, так звані *середняцькі*, маси селянства» в цій платформі об'єднані в одно поняття. По відношенню до середняцької маси «робітнича опозиція» вважала, що *«з нею у нас нічого, крім жорстокої політичної боротьби, бути не може»*.

Але особливо огидно, антипартійно, ліквідаторськи були висловлені в цьому документі погляди «робітничої опозиції» на міжнародну політику партії. Вона заявила, що робота Комінтерну приводить до дезорганізації робітничого руху, *«до насадження матеріально неміцних «комуністичних» секцій та до утримання їх коштом того добробуту російських робітничих мас, за який вони платили своєю кров'ю і жертвами, але який для себе вони використати не можуть при сучасних умовах; що на ділі утворюються орави дрібнобуржуазної челяді, підтримувані російським золотом, які самі з себе удають пролетаріат і мають представництво в Комінтерні як більш революційні робітники»*. Відповідно до цього «робітнича опозиція» вважала Профінтерн загоном роз'єднання робітничих мас. *«Він є прямою перешкодою, нічим фактично не виправдуваною, на шляху до утворення дійсно єдиного фронту робітничого класу кожної країни в міжнародному масштабі»*. Так само в цій платформі виявляється різко відмінна від ВКП(б) оцінка соціал-демократичної партії. Таким чином платформа ця зводилася *до ліквідації лінії Комінтерну і Профінтерну, до вихваляння меншовиків, до оборони*

II Інтернаціоналу, до опльовування партій Комінтерну, до повного заперечення лінії ВКП(б) в міжнародній політиці.

Коли партія зажадала, щоб Зінов'єв, Троцький та ін. відмежувалися від таких антипартійних поглядів, то лідери троцькістського блоку відмовилися це зробити, тому що в боротьбі проти генеральної лінії більшовизму їм треба було шукати союзників також і в уламків «робітничої опозиції».

Боротьба партії проти підпільної й розкольницької діяльності опозиції

Ще перед липневим пленумом ЦК і ЦКК 1926 р. «нова опозиція» перейшла до «нових методів боротьби з партією» — *конспіративних лісових зборів*. Партії стало відомо про одні такі конспіративні збори, організовані опозиціонерами Бєленьким, Лашевичем[1] та ін., на яких Лашевич виступив з доповіддю про середпартійне становище. Пояснення, які давалися з цього приводу, зводилися до того, що партія примусила опозицію піти на лісові збори неможливим середпартійним режимом. Іншими словами, «нова опозиція» стала висувати проти партії всі ті обвинувачення, проти яких вона ще недавно так гаряче боролася. Поведінка «нової опозиції» дала привід колишньому організаторові «робітничої групи» Г. Мяснікову прислати Зінов'єву листа, в якому він висловлював надію на те, що Зінов'єв, який «почав жити по Гегелю», кінець - кінцем прийде до поглядів Мяснікова.

Не зважаючи на те, що липневий пленум гостро засудив лінію опозиції, виключивши Лашевича з складу ЦК і попередивши опозицію, що партія примушена буде боротися з нею більш рішучими засобами, фракційна боротьба не тільки не припинилася, а набула ще більш загостреного характеру.

На липневому пленумі ЦК і ЦКК 1926 р., на якому виступала вже об'єднана троцькістська опозиція, партія примушена була констатувати, що намітилася тенденція «до блоку в міжнародному масштабі, як з «ультралівою», типу Корша, так і з ультраправою, типу Суваріна, які, будучи виключені з Комуністичного Інтернаціоналу, ведуть шалену атаку проти диктатури пролетаріату в СРСР, мотивуючи це нібито наявним «селянсько - куркульським переродженням нашої партії»

На липневому пленумі ЦК і ЦКК 1926 р. лідери опозиції заявили, що вони будуть «держати руки по швам». Проте фракційна робота розгорнулася якнайдужче саме після липневого пленуму.

Опозиція розповсюджувала широко свою антипартійну літературу не лише серед партійців. Твори ці попадали і далеко за межі партії. Опозиція поширювала не тільки свої власні твори, але й такі ворожі партії статті, як стаття проф. Устрялова «Собор XX века» (про XIV з'їзд ВКП(б) або книгу троцькіста Макса Істмена «Після смерті Леніна», повну наклепу на партію. В цій зливі підпільної літератури трудно було відрізнити, де яка опозиція: кожна група, ніби зв'язана круговою порукою, допомагала другій, поширюючи її твори.

[1] Помер в 1928 р.

В підпільних гуртках підготовлявся актив, який повинен був виступити в жовтні. Дійшло до спроб організувати (в Ленінграді) військове бюро для роботи серед партійців у Червоній армії. У багатьох місцях були встановлені членські внески на організаційні видатки, на друкування літератури та на допомогу виключеним з партії. Введені були відповідні правила конспірації; вироблялася навіть відповідна лінія, як триматися на випадок виклику в Контрольну комісію: сказати Контрольній комісії правду про підпільну роботу опозиції — це значило на мові опозиції «видати своїх однодумців», бути «провокатором».

Перед XV конференцією [1] опозиція вирішила, що «пора». «Сміливе слово» почалося з таких виступів, як виступ Радека в Комуністичній академії, де він в присутності безпартійних заявив, нібито наша партія доюотилася до думки збудувати соціалізм «в одному повіті», і порівнював це з спробами щедрінських помпадурів, які мріяли збудувати лібералізм в одному повіті. Опозиція вирушила на осередкові збори, намагаючись розгорнути загальну дискусію, при чому майже по всіх виробничих зборах відсіч опозиції давала рядова партійна маса, середняк - партієць, робітник. І скрізь опозиція зазнавала найжорстокішої поразки.

Майже одночасно з поразкою в Москві опозиція зазнала такої ж або ще більшої поразки в Ленінграді, де виступали Зінов'єв, Євдокімов та ін. Так було по всьому Союзу. Партія не хотіла дискусії. Опозиція це пояснювала тим, нібито перед партійними масами була дилема — *або* середпартійна демократія, яку нібито пропонувала провести в життя опозиція своєю вимогою відкрити дискусію, *або* партійна дисципліна. Таке меншовицьке розуміння середпартійної демократії, таке *протиставлення* середпартійної демократії партійній дисципліні могли допустити лише троцькісти через певне духовне споріднення з меншовизмом.

Не зважаючи на «популярність» і «авторитетність» вождів опозиції, партійна маса не захотіла їх слухати, не пішла на дискусію, дарма що опозиція обіцяла навіть негайно і значно підвищити заробітну плату, обіцяла додатковий міліард на індустріалізацію та інші блага.

Дворушницька заява опозиції від 16 жовтня 1926 р.

4 жовтня 1926 р. за підписом Троцького, Зінов'єва, Каменєва, Сокольнікова, П'ятакова і Євдокімова до ЦК надійшла заява про необхідність ліквідації тяжкого періоду середпартійної суперечки і про необхідність налагодити спільну, дружну роботу.

Через те, що опозиція будь - що - будь намагалася зберегти за собою можливість продовжувати фракційну роботу, можливість зберегти опозиційний блок, то їй був пред'явлений ЦК ряд вимог, які зводилися до того, що опозиція повинна безумовно і безвідмовно підкоритися всім постановам партії, відкрито засудити свою фракційну роботу, відкрито визнати, що вона порушила партійну дисципліну спробою розпочати дискусію без дозволу партії, негайно при-

[1] XV партконференція відбулася 26 жовтня — 2 листопада 1926 р.

пинити всяку фракційну роботу і розпустити фракцію. Опозиція повинна відкрито відмежуватися від Оссовського та від меншовицьких поглядів «робітничої опозиції», так само і від таких груп, як група Корша — Маслова — Рут Фішер — Урбанса в Німеччині, засудити зроблене на XIV з'їзді порівняння нашої партії з об'єднавчим Стокгольмським з'їздом і визнати за абсолютно неприпустиму будь - яку підтримку фракційних груп в окремих секціях Комінтерну.

16 жовтня 1926 р. опозиція закликала до негайного розпуску всіх фракційних угруповань, які утворилися навколо поглядів опозиції; опозиція визнала, що вона порушила постанову партії, почавши всесоюзну дискусію; вона визнала за неправильну аналогію з Стокгольмським з'їздом; вона рішуче засудила таку критику Комінтерну, яка була у Корша та йому подібних, що порвали з комунізмом. Шестірка заявила, що вона вважає за абсолютно неприпустиму пряму або побічну підтримку фракційності будь - яких груп в окремих секціях Комінтерну проти лінії Комінтерну. Опозиція засудила погляди Оссовського і Медведєва, вона заявила, що вважає для себе постанови XIV з'їзду, ЦК партії і ЦКК за безумовно обов'язкові і буде їх безвідмовно проводити в життя. *Життя показало, що більшість цих своїх обіцянок опозиція грубо порушила, не виконала, зробила всупереч їм.*

Слід також відзначити, що ЦКК поставила питання про ставлення до «бакінського листа» С. Медведєва (викладеного вище), з яким на сторінках «Большевика» солідаризувався А. Шляпніков та від якого об'єднана опозиція не відмежувалася до 16 жовтня.

Питання про цю ліквідаторську платформу «робітничої опозиції» обговорювалося також на XV партійній конференції. Шляпнікову й Медведєву ЦКК також поставила ряд вимог як умову дальшого перебування в лавах ВКП(б). Кінець - кінцем Шляпніков і Медведєв зробили ряд заяв, які по суті справи є *відмовленням* (хоча й неповним) від тих антипартійних поглядів, які містилися в «бакінському листі».

Постанова XV партійної конференції про соціал - демократичний ухил опозиції

XV партійна конференція (в жовтні - листопаді 1926 р.) мала можливість підвести підсумки всієї діяльності об'єднаної опозиції, дати оцінку всьому її ідейному обличчю та її програмним, тактичним і організаційним поглядам.

Доповідь *т. Сталіна* «Про соціал - демократичний ухил» та резолюція XV конференції констатують перехід «нової опозиції» до троцькізму в основному питанні — про характер і перспективи нашої революції. Конференція вважає, що погляди Троцького та його однодумців є наближення до поглядів соціал - демократії в особі її нинішнього лідера Отто Бауера, який твердить, що «в Росії, де пролетаріат становить тільки незначну меншість нації, він може утвердити своє панування тільки тимчасово», що «він повинен неминуче знову втратити його, як тільки селянська маса нації зробиться досить зрілою в культурному відношенні для того, щоб самій взяти владу в свої руки», що «тимчасове панування індустріального

соціалізму в аграрній Росії є тільки полум'я, яке закликає пролетаріат індустріального Заходу до боротьби», що «тільки завоюванням політичної влади з боку пролетаріату індустріального Заходу можна забезпечити тривале панування індустріального соціалізму в Росії» [1].

Тов. Сталін у своїй доповіді на XV партконференції, викриваючи опозиційний блок, заявив: «Основна помилка опозиції полягає в тому, що вона не бачить ріжниці між двома фазами капіталізму або уникає підкреслити цю ріжницю. А чому вона уникає цього? Тому що ця ріжниця веде до закону нерівномірності розвитку в період імперіалізму.

Друга помилка опозиції полягає в тому, що вона не розуміє або недооцінює вирішального значення закону нерівномірності розвитку капіталістичних країн при імперіалізмі. А чому вона недооцінює цього? Тому що правильна оцінка закону нерівномірності розвитку капіталістичних країн веде до висновку про можливість перемоги соціалізму в окремих країнах.

Відси третя помилка опозиції, яка полягає в запереченні можливості перемоги соціалізму в окремих капіталістичних країнах при імперіалізмі.

... Яке практичне значення цього питання?

З точки зору практики перед нами встають дві лінії.

Одна лінія — це лінія нашої партії, яка кличе пролетарів окремих країн готуватися до майбутньої революції, стежити пильно за ходом подій і бути готовими до того, щоб при сприятливих умовах прорвати самостійно фронт капіталу, взяти владу й розхитувати основи світового капіталізму. Друга лінія — це лінія нашої опозиції, яка сіє сумніви про доцільність самостійного прориву капіталістичного фронту і закликає пролетарів окремих країн до того, щоб вони чекали моменту «загальної розв'язки».

Якщо лінія нашої партії є лінія на посилення революційного натиску на свою буржуазію та розв'язування ініціативи пролетарів окремих країн, то лінія нашої опозиції є лінія пасивного вичікування і зв'язування ініціативи пролетарів окремих країн в їх боротьбі проти своєї буржуазії.

Перша лінія є лінія активізації пролетарів окремих країн.

Друга лінія є лінія послаблення волі пролетаріату до революції, лінія пасивності й вичікування» [2].

Конференція далі констатує, що практична платформа опозиційного блоку в питаннях міжнародного руху збивається на шлях «вспишкопускательства» (путчизму) і відси випливає підтримка опозицією «ультра - лівих» крикунів та опортуністів у Комінтерні.

По відношенню до пролетаріату й селянства в СРСР опозиція виходить з цілком інших засновків, ніж партія, яка грунтується на ленінській директиві, що «найвищий принцип диктатури — це збереження союзу пролетаріату з селянством, щоб пролетаріат міг удержати керівну роль і державну владу».

Конференція відзначає, що «*боротьба (опозиції.— Є. Я.) проти партійного апарату під прапором боротьби з бюрократизмом в партії*, не маючи нічого спільного з ленінізмом, може привести лише

[1] *О. Бауер*, Більшовизм чи соціал - демократія.

[2] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 517 - 518.

до роззброєння партії в її боротьбі проти бюрократизму державного апарату, за справжнє перероблення цього апарату і тим самим за зміцнення диктатури пролетаріату»[1]. Боротьба опозиції проти «режиму» в партії під прапором боротьби за середпартійну демократію «не має також нічого спільного з організаційними принципами ленінізму, може привести до підриву єдності партії, до послаблення диктатури пролетаріату та до розв'язування антипролетарських сил в країні, які намагаються послабити і розвалити диктатуру».

Конференція відзначала «революційні слова і опортуністичні діла опозиційного блоку». Ці опортуністичні діла — пропозиція перегляду тактики єдиного фронту, підтримка високих цін на промислові товари, підвищення відпускних цін, вимога вилучити з обігу державні капітали на користь промисловості і т. п. Конференція постановила: стежити за тим, щоб оцінка шести лідерів опозиції розпустити фракцію і припинити фракційну боротьбу була виконана; вести рішучу ідейну боротьбу з соціал-демократичним ухилом в нашій партії; добиватися, щоб опозиційний блок визнав помилковість своїх поглядів, і не допускати спроб відновлення фракційності.

Боротьба проти троцькістської опозиції в питаннях міжнародної політики

На VII поширеному пленумі ВККІ (в кінці 1926 р.) на доповідь тов. Сталіна про соціал-демократичний ухил та рішення XV конференції ВКП(б) виступили представники об'єднаної опозиції — Троцький, Зінов'єв і Каменєв, обвинувачуючи партію в політиці «національної обмеженості».

Тов. Сталін у своїй доповіді на VII пленумі ВККІ, викриваючи перед представниками міжнародного комуністичного руху висунуті проти партії обвинувачення троцькістської опозиції, заявив: «... тільки божевільні можуть заперечувати величезне значення союзу пролетарів нашої країни з пролетарями всіх інших країн в справі будівництва соціалізму. Тільки божевільні можуть обвинувачувати нашу партію в недооцінці справи союзу пролетарів усіх країн. Тільки в союзі з світовим пролетаріатом і можна будувати соціалізм в нашій країні...

... Сила нашої революції і сила революційного руху капіталістичних країн полягає в цій взаємній підтримці і в цьому союзі пролетарів усіх країн... Помилка опозиції полягає в тому, що вона не розуміє або не визнає цих форм союзу. Біда опозиції полягає в тому, що вона визнає лише одну форму союзу, форму «прямої державної підтримки» пролетаріату СРСР з боку пролетарів Західної Европи, тобто ту форму, яка не має покищо, на жаль, застосування, при чому долю соціалістичного будівництва в СРСР ставить вона в пряму залежність від цієї підтримки в майбутньому. Опозиція думає, що тільки визнаючи таку форму підтримки, можна зберегти за партією «міжнародну революційну перспективу». Але я вже говорив, що на випадок загаяння світової революції така позиція може повести лише до безперервних поступок капіталістичним елементам нашого господарства, кінець-кінцем до капітулянтства, до пораженства»[2].

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 315-316.
[2] *Сталин*, Об оппозиции, стор. 540-541.

VII пленум ВККІ в своїй резолюції на доповідь тов. Сталіна визнав, що «... опозиція у ВКП(б) своїм ідейним змістом являє по суті праву небезпеку всередині ВКП(б), прикриту лівими фразами... ВКП(б) всією своєю минулою і всією теперішньою роботою довела не на словах ,а на ділі свій інтернаціоналізм і дала найвеличніші зразки цього інтернаціоналізму» [1].

VII пленум ВККІ, відкидаючи наклепницькі обвинувачення партії троцькістською опозицією в національній обмеженості, зазначив, що ВКП(б), керуючи соціалістичним будівництвом, має всередині країни «все необхідне і достатнє для збудування повного соціалістичного суспільства». VII пленум ВККІ зазначив, що опозиційний блок керує троцькістськими групами в братерських партіях, що в ім'я більшовизації секцій Комінтерну треба цілком покінчити з опозиційним блоком у ВКП(б).

На початку 1927 р. фракційна діяльність троцькістської опозиції відновлюється. Знову посилюється поширення підпільної літератури, різних документів, скерованих проти ЦК партії.

На лютневому й квітневому пленумах ЦК 1927 р. опозиція примушена була відступити в ряді питань від своїх позицій, особливо в економічних питаннях (на квітневому пленумі). Це виявилося і в голосуванні в питанні про зниження цін, а також і в інших питаннях економічної політики. Опозиція значною мірою видихалася і перенесла головний свій удар в область міжнародної політики: китайське питання і англо - російський комітет — ось два питання, по яких опозиція намагалася дати бій. Правда, на фракції з'їзду рад опозиція вносить свої поправки по ряду економічних питань. Фракція з'їзду відкидає ці поправки. Опозиція й тут робить спробу поставити на обговорення фракції питання про правильність лінії партії в китайській революції.

В оцінці китайської революції опозиційний блок виходив з троцькістської теорії «перманентної революції». Троцькісти заперечували антиімперіалістичний, анти - феодальний характер китайської революції, де селянство при гегемонії пролетаріату є революційною силою.

Опозиція не визнавала революційно - демократичної диктатури пролетаріату й селянства в китайській революції, висувала «лівий» лозунг організації китайських рад в той період, коли комуністи були в блоці з гоміданом, в той період, коли він (гоміндан) боровся проти імперіалістів, виконуючи революційну справу і сприяючи організації робітничо - селянських мас. Коли на дальшому етапі китайської революції гоміндан повернув до імперіалістів, перестав бути революційною організацією і Комінтерн висунув лозунг організації рад в Китаї проти гоміндану, тоді троцькісти виступили з одверто меншовицьким лозунгом «Установчих зборів». Партія, керована тов. Сталіним, викрила троцькістську опозицію і в питаннях міжнародної політики.

В наслідок полівішання англійських робітників, організованих в тред - юньйони (профспілки), і росту симпатій до СРСР було створено в квітні 1925 р. «Англо - російський дорадчий комітет» з представників ВЦРПС і Генради англійських тред - юньйонів. Через голову членів Генради, які входили в Англо - російський комітет,

[1] Стенографічний звіт VII поширеного пленуму ВККІ, стор. 447.



Генеральний секретар ЦК КПН т Тельман виголошує промову на робітничому мітингу в Берліні



Німецькі червоні фронтовики на демонстрації в Берліні

представники радянського пролетаріату працювали над утворенням єдності з англійським робітничим класом.

Профбюрократи з Генради зірвали Англо - російський комітет, але останній відіграв велику роль в справі зміцнення зв'язку радянського пролетаріату з міжнародним робітничим рухом.

Троцькістський опозиційний блок, заперечуючи тактику єдиного фронту, виступав проти участі в Англо - російському комітеті. Троцький і Зінов'єв «...намагаються перестрибнути через відсталість англійських профспілок, через їх реакційність, добиваючись того, щоб *ми* повалили Генраду з Москви, *без* англійських профспілкових мас. А ми стверджуємо, що така політика є дурниця, авантюризм, що реакційні вожді англійського профруху повинні бути повалені *самими* англійськими профспілковими масами *з нашою допомогою...*»[1].

Під «лівими» фразами троцькістського блоку ховалося заперечення ленінського положення про необхідність працювати в реакційних профспілках, завойовувати маси, вириваючи їх з - під впливу соціал - демократичних вождів.

На VIII поширеному пленумі Виконкому Комінтерну в 1927 р. Троцький і Вуйович виступають з гострими, грубими, антипартійними нападками на ЦК. Перед лицем загрози війни Троцький кидається такими заявами, як заява про те, що «найнебезпечнішою з небезпек є середпартійний режим». Пускається в хід обвинувачення в термідоріанському переродженні партійного керівництва й радянського апарату. Поширюється величезна кількість тез і статтей, які обвинувачують партію в усіх гріхах опортунізму і націонал - реформізму; при цьому висувається наклепницькі обвинувачення на партію і перекручується факти.

Всі троцькістські документи майже одночасно були надруковані в органах «ультра - лівих» в Німеччині, в «Вістях» і в «Прапорі комунізму», тобто в органах непартійних, антипартійних, в органах груп, виключених з партії і Комінтерну.

Фактично утворювалося таке становище, коли опозиційний блок підтримує спробу утворення спочатку в Німеччині, а відси і в міжнародному масштабі другого центру поза Комінтерном, бо група Урбанса — Рут Фішер — Маслова, що має свій центральний орган, свою фракцію в рейхстазі, свій ЦК, веде непримиренну боротьбу проти КПН, ВКП(б) і Комінтерну, підтримувана російською опозицією, є фактично таким центром.

Такий стан викликав відсіч Комуністичного інтернаціоналу. *Одноголосно,* проти голосів Троцького і Вуйовича, поширений пленум Виконкому, засудивши опозицію, *умовно* залишає в рядах Виконкому Троцького і Вуйовича і звертається до ВКП(б) з вказівкою на необхідність вжити рішучих заходів, щоб припинити фракційні виступи російської опозиції та її антипартійну діяльність.

Липневий пленум ЦК і ЦКК 1927 р.

Ми вже бачили, що підтримка троцькістською опозицією «ультралівих» — групи Урбанса — Маслова була фактично виходом за рамки

[1] *Сталин,* Об оппозиции, стор. 301.

партії, за межі Комінтерну. Через голову партії, через голову Комінтерну опозиція на сторінках ворожої Комінтернові преси під крильцем «свободи преси» генерала Гінденбурга апелювала по суті справи до безпартійних мас.

Всередині країни фракційні документи поширювалося не тільки серед членів партії та виключених з партії, але й серед безпартійних. В день п'ятнадцятирічного ювілею «Правды» Зінов'єв виступив на зборах в Домі спілок з критикою ЦО і ЦК партії та її політики перед аудиторією, в якій було досить багато безпартійних.

Через це липневий пленум ЦК і ЦКК повинен був поставити на всю широчінь питання про ставлення до опозиції. Президія ЦКК, обміркувавши поведінку Троцького і Зінов'єва, внесла на липневий пленум ЦК і ЦКК пропозицію застосувати по відношенню до Троцького й Зінов'єва пропозицію Леніна, подану ним на X з'їзді, проти членів ЦК, порушників партійної дисципліни і партійної єдності, і вивести їх з складу ЦК. Треба мати на увазі, що під час розгляду справи в президії ЦКК Зінов'єв і Троцький висунули ряд нових обвинувачень проти партії, або попередні свої обвинувачення формулювали в ще більш нечуваному, антипартійному тоні.

Троцький визначив ставлення керівної більшості партії до опозиції як термідоріанську главу нашої революції. А в листі до голови ЦКК тов. Орджонікідзе з приводу обвинувачень його, Троцького, в пораженстві, він висунув *тезу про Клемансо*, що віднині стала знаменитою, сенс якої зводився до того, що в зв'язку з небезпекою війни опозиція зробить правильно, якщо, подібно до буржуазного політика Клемансо та його групи, не спиниться перед зміною керівництва навіть в тому випадку, коли ворог буде стояти за кілька десятків кілометрів від столиці.

Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК, щоб дати можливість лідерам опозиції вийти з тупика, в який вони самі себе загнали, щоб дати партії доказ, що ЦК готовий зробити рішуче все для того, щоб зберегти Зінов'єва й Троцького для партії, дати їм можливість одуматися, визнати свої помилки, — поставив, як і в жовтні 1926 р., тринадцяти членам ЦК і ЦКК, які були в опозиції (Зінов'єв, Троцький, Каменєв, П'ятаков, Раковський, Євдокімов, Смілга, Бакаєв, Муралов Авдеєв, Петерсон, Лідін, Соловйов) ряд вимог, щоб вони відмовилися від своїх антипартійних тверджень. Опозиція погодилася частково і прийняла, хоч і не повнотою, ці вимоги. Вона *відступила* від ряду антипартійних своїх заяв, але відступила лише формально, боязливо, половинчато, відступила так, що залишила враження нещирості, лицемірства.

Однак об'єднаний пленум ЦК і ЦКК, виходячи з того, що Зінов'єв і Троцький засудили свою заяву про термідор і переродження нашої партії та зобов'язалися порвати з антикомуністичними течіями в Комінтерні, — вирішив на цей раз обмежитися гострим попередженням опозиції і залишив Троцького і Зінов'єва в складі ЦК.

Викриття «платформи 83 - х» і «групи 15 - ти»

Уже заява опозиції від 16 жовтня 1926 р. викликала незадоволення в лавах опозиційного блоку. «Ліві» і «найлівіші» в цьому опозиційному блоці засуджували заяву як шестірки (Троцький, Зінов'єв,

Каменєв та ін.), так і лідерів «робітничої опозиції». «Найлівіші» вважали цю заяву трохи не «зрадництвом» з боку лідерів опозиції по відношенню до тієї рядової маси, яка повірила лідерам і пішла за ними.

І незабаром група «найлівіших» (Сапронов, Міньков, В. Смірнов та ін.) в опозиційному блоці виділяється і виступає з окремою платформою. В цій платформі був закінчений відхід від партійної лінії. Не тільки окремі формулювання — вся платформа в цілому пройнята антипартійним духом, а в деяких місцях прямо контрреволюційна. З другого боку, троцькістська опозиція так далеко зайшла в своїх антипартійних виступах, що частина її прихильників, почина́ючи з XV партійної конференції, відходить від неї і одверто про це заявляє.

Товариші Бадаєв, К. Ніколаєва, Н. Крупська, Шелавін, Сокольніков, Зоф та інші, які виступали ще недавно спільно з опозицією, рішуче від неї відходять.

В момент загрози війни, в момент наскоку на лондонське торгпредство і на «Аркос» та розриву з Великобританією троцькістська опозиція висуває своєрідний ультиматут партії, заяву, підписану 83 прихильниками опозиції, і відкриває петиційну кампанію, збираючи підписи під заявою, в якій міститься протиставлення лінії партії особливій лінії опозиції майже в усіх питаннях організації, тактики, міжнародної і внутрішньої політики. Робиться спроба цими підписами зробити натиск на партію й Комінтерн.

Цей своєрідний перепис прибічників опозиції, зроблений самою опозицією, виявив: 1) що опозиція кількісно мізерна (за 3 — 4 місяці вдалося зібрати в усій партії трохи більше тисячі підписів — на 1250 тисяч членів і кандидатів партії); 2) що вона розгубила своїх прихильників, що більше ніж на половину опозиція складається з категорії «службовців і інших»; 3) що до неї приєднуються праві грузинські ухильники - націоналісти; 4) нарешті далі виявилося, що й ці підписи збиралися часом остільки неприпустимими способами, що частина тих, які підписалися, незабаром зняли свої підписи.

Одночасно опозиція виступає на партійних зборах з спробою почати дискусію. Вона висуває вимогу до партії, щоб принаймні *за три місяці* до з'їзду відкрити широку дискусію з приводу платформ; вона вимагає скликання екстренного пленуму ЦК через п'ять днів після розпуску лютневого пленуму.

В наклепницькій заяві «83 - х» опозиція називала себе «пролетарським, лівим, ленінським крилом», очевидно тому, що не була ні пролетарською своїм складом, ні ленінською своїми поглядами, ні ленінською, ні пролетарською, ні дійсно лівою своїм ставленням до праволіквідаторських поглядів серед опозиційного блоку; очевидно тому називала вона себе так, що партія і Комінтерн неодноразово засуджували елементи, які складали об'єднану опозицію, як дрібнобуржуазний анархо - синдикалістський (X — XI з'їзди про «робітничу опозицію»), як дрібнобуржуазний ухил (троцькістська опозиція 1923 — 24 рр.), як соціал - демократичний ухил (XV конференція і VII поширений пленум ВККІ про опозиційний блок).

В цій «платформі 83 - х» антирадянська поведінка «твердолобих» англійських консерваторів пояснювалася в першу чергу не-

правильною політикою ЦК партії, так само як і тимчасова поразка китайської революції та похід проти англійського робітничого руху в основному пояснюється тим самим. Утворюється «демократична» платформа, навколо якої можна було б зібрати всіх незадоволених і безробіттям, і повільним ростом заробітної плати, і тим, що раціоналізація виробництва й державного апарату частково б'є по окремих групах службовців і робітників, хоч вона і проводиться в інтересах всього робітничого класу.

Але найбільше дістається партійному режимові, при чому по відношенню до партійного режиму заява «83 - х» повторює все те, що говорили засуджені партією фракційні й антикомуністичні групи, починаючи від «робітничої опозиції» і кінчаючи групою «робітничої правди». Щодо пролетарської диктатури в платформі є така заява: «*Пролетарська диктатура послаблюється в самій її класовій основі*». Опозиція заявляла, що відбувається переродження Радянської держави по шляху неонепу.

Таким чином ця платформа виявила, що між опозицією і партією є безодня. «Нове» в цьому документі хіба тільки те, що опозиція оголошувала себе «лівим, пролетарським, ленінським крилом», особливим крилом партії. Теорія побудови нашої партії за принципом двох крил зводиться кінець - кінцем до теорії існування в партії фракцій і угруповань.

В дальшому своєму розвитку ця теорія означає розкол в партії, якщо партія не зуміє подолати фракційності цього «особливого крила», яке називає себе «лівим, пролетарським, ленінським» і яке партія та Комінтерн засудили за дрібнобуржуазний, соціал - демократичний ухил.

Незабаром після заяви від 16 жовтня група Сапронова — В. Смірнова, яка входила як одна з складових частин в опозиційний блок, почала оформлюватися як «лівіша», як «найлівіша».

Ця «ліва» група вважала за помилку заяву шестірки від 16 жовтня 1926 р. про визнання своїх помилок. Уже в лютому 1927 р. вона розіслала своїм прихильникам тези, в яких говорилося про те, що «середпартійна робота набуває класового відтінку», що в момент боротьби на стороні ЦК буде вся армія чиновників, на стороні опозиції — робітнича частина партії, що боротьба не може обмежитися середпартійними рамками.

Основне в «*платформі 15 - ти*» щодо будівництва соціалізму, щодо перспектив полягає в твердженні, що соціалізм у нас неможливий через технічну відсталість нашої країни та низький рівень продуктивності праці, що з цього випливає. *Це чисто меншовицьке* твердження було досить роз'яснено ще за життя Леніна. Фактично таке тлумачення веде до того, що Жовтнева революція не забезпечила переходу до соціалістичного будівництва. Такий перехід до соціалістичного будівництва «платформа 15 - ти» вважає за неможливий.

Щодо державного ладу група робить контрреволюційне відкриття, що у нас уже тепер «селянсько - куркульська демократія». «Ліквідація в 1923 р. середпартійної, а разом з нею і робітничої демократії,— читаємо в заяві «15 - ти»,— стала лише приводом до розгортання селянсько - куркульської демократії. Політика ЦК не тільки

зв'язує активність пролетаріату, але й розв'язує активність непролетарських класів». Вся платформа в цілому пройнята ворожістю до партії. Жодного успіху робітничого класу в справі соціалістичного будівництва опозиція не відзначає.

Це була платформа для організації другої партії, дрібнобуржуазної, контрреволюційної.

Ленінська більшість ЦК під керівництвом тов. Сталіна мобілізувала партію на боротьбу з цими антипартійними елементами, розгромила опозицію. ЦК добився цього завдяки опорі на пролетарські кадри нашої партії, апелюючи до їх свідомості, завдяки більшовицькій дисципліні своїх лав, їх вірності теорії і практиці ленінізму.

В ідейному й організаційному розгромі опозиції, в боротьбі за ленінську єдність партії тов. Сталіну належить керівна роль. Переважна більшість партії підтримала в цьому тов. Сталіна, проти якого і в цей період скеровані були головні нападки всіх антипартійних угруповань.

«Партія виявила в цій боротьбі свій величезний ідейний ріст, відкинула без вагань принципіальні погляди опозиції і добилася швидкої й рішучої перемоги над опозиційним блоком, примусивши його відкрито відмовитися від фракційності й примусивши його відмежуватися від явно - опортуністичних угруповань всередині і поза ВКП» (*Сталін*).

Література до розділу двадцять першого

Сталін, Про соціал - демократичний ухил в нашій партії, «Об оппозиции», стор. 325 - 413.

Сталін, Питання Китайської революції, «Об оппозиции», стор. 548-557.

Сталін, Троцькістська опозиція раніше і тепер, «Об оппозиции», стор. 213 - 214.

Резолюції XV партконференції.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

XV З'ЇЗД—З'ЇЗД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Троцькізм перетворюється в авангард контрреволюційної буржуазії

Навряд чи коли напруженість боротьби всередині партії доходила до такої гостроти, як напередодні XV з'їзду партії.

В цей період консервативний уряд Англії розірвав дипломатичні відносини з Радянським союзом. Опозиція вибирає цей момент для найлютіших нападок на партію, заявляючи, що «найнебезпечнішою з небезпек перед лицем війни є існуючий середпартійний режим». Тоді ж кидається в маси відому тезу Троцького про уряд Клемансо та про необхідність зміни керівництва. Опозиція вимагає *негайного* відкриття передз'їздівської дискусії, негайного опублікування її меншовицької платформи, і тому що партія не може піти на це, опозиція йде «напролом», розриваючи всякі рамки партійності.

Опозиція організує підпільну друкарню, притягуючи до цієї справи людей, зв'язаних з білогвардійцями, з тими, хто задумує державний переворот в нашій країні на зразок перевороту Пілсудського. І коли органи радянської влади заарештовують нелегальну друкарню Щербакова і К°, видатніші діячі опозиції — Преображенський, Серебряков, Шаров подають заяву в ЦК і ЦКК, що *вони* є організатори цієї підпільної друкарні і вимагають негайного звільнення заарештованих в справі цієї друкарні. ЦКК у відповідь на це виключила 14 чоловік з партії — за організацію підпільної друкарні. Лідери опозиції Троцький і Зінов'єв не тільки не засудили цих спроб будувати нелегальний апарат проти партії, — вони самі керували цією організацією і виступали на засіданні ЦКК з обороною цих підпільників.

Одночасно опозиція використала через підкуп та обман окремих робітників радянських друкарень, щоб випустити в світ свою меншовицьку платформу, яка була надрукована і всупереч постанові партії розіслана на місця, з тим, щоб негайно почати скрізь збирання підписів під цією платформою і відкрити дискусію. Потім робиться спроба насильно захопити друкарню для друкування відозви, і нарешті за 20 кілометрів від Москви троцькісти організують нелегальну друкарню. Такі ж спроби організувати друкарні робиться і в інших місцях: на Україні, в Ленінграді. Цілком зрозуміло, що вся ця антипартійна діяльність викликала виключення з партії учасників цієї підпільної фракційної роботи.

Опозиція почала широко влаштовувати підпільні збори, спочатку невеликі — актив, потім зроблені були спроби влаштувати

«змичку» по районах. У цих зборах брало участь чимало контррево люційних обивателів, які раділи, що знайшлася сила, яка бореться проти ВКП(б), проти пролетарської диктатури. Дійшло до того, що силою була захоплена аудиторія Московської вищої технічної, школи, куди не були допущені члени ЦК і ЦКК, прихильники партії, які прийшли на ці збори, щоб їх розпустити. Вони були зустрінуті загрозами й кулаками.

Всіма цими діями прихильники опозиції самі ставили себе поза партією, бо партія не могла дозволити їм безкарно будувати організацію другої партії всередині ВКП(б) і коло ВКП(б).

Третя сила звичайно широко використала цю боротьбу проти партії. Вся меншовицька, вся білогвардійська преса вітала виступ троцькістів, підбадьорювала, підганяла їх, улюлюкала на адресу партії. Підпільні білогвардійські листівки підіймають на щит троцькістську опозицію як захисницю демократії, як противницю пролетарської диктатури. Лозунги Троцького підхоплюються ворогами пролетарської диктатури. Білогвардійська преса відзначає, що хочуть, чи не хочуть троцькісти, вони поширюють канал, по якому має можливість рушити свої сили контрреволюція.

В 1927 р. партія підводила підсумки десятиріччя пролетарської диктатури першої в світі соціалістичної держави. Відзначити десятиріччя Жовтневої революції партія вирішила такими актами, як *проведення 7 - годинного робочого дня на фабриках і заводах, як звільнення від податків 35% селянських господарств, тобто всієї маси селянської бідноти, як початок соціального страхування для трудящих села.*

В злісному засліпленні проти цих заходів комуністичної партії, які мали величезне політичне значення, *опозиція* скотилася до такої глибини падіння, що *виступила проти 7 - годинного робочого дня.* На фракції сесії ЦВК лідери опозиції заявили, що вони будуть голосувати проти маніфеста про 7 - годинний робочий день. Міркування троцькістів у цьому питанні зводилися до того, що треба *спочатку* забезпечити повністю 8 - годинний робочий день, щоб він не порушувався *ніде*, а *потім* уже вводити 7 - годинний. Те саме писали й меншовики з цього приводу: «Насамперед — забезпечення суворого додержання чинного законодавства про 8 - годинний робочий день, і лише після здійснення цього завдання доцільно було б ставити питання про запровадження 7 - годинного робочого дня»[1]. Таким чином в цьому питанні троцькісти й меншовики стали на однакову точку зору. Це ганебне голосування проти 7 - годинного робочого дня викрило краще за всякі декларації й платформи меншовицьке лице опозиції.

За кілька днів до 7 листопада ЦК і ЦКК стало відомо, що опозиція готується під час демонстрації виступити з своїми лозунгами, вийти на вулицю окремими колонами. ЦКК покликала тоді лідерів опозиції — Троцького, Зінов'єва і Каменєва та інших на засідання 5 листопада і зажадала від них прямої відповіді: чи правда, що вони йдуть на такий виступ? Тут же їм були поставлені вимоги: негайно припинити свою антипартійну роботу серед безпартійних, припинити

[1] «Социалистический вестник» № 21 - 22 за 1927 р.

підпільні збори, припинити виступи проти партії. Каменєв заявив на засіданні ЦКК: «ті відомості, які у вас є,— це доноси. Доносчики вам їх доставили». Проте дійсність показала, що ці заяви Каменєва були лицемірними, тому що в той же час велася надзвичайно енергійна підготовка до вуличного виступу. Троцький на засіданні ЦКК не зупинився перед найбруднішим наклепом на керівні органи партії. Він пророкував, що платформа його «восторжествує в партії і в Комінтерні вже через рік». *Менше ніж через рік, в 1928 р., VI конгрес Комуністичного інтернаціоналу з обуренням відкинув домагання троцькістів бути поверненими в лави партії і цілком підтвердив постанову ВКП(б).*

7 листопада 1927 р. групи троцькістів намагалися порушити демонстрацію, вигукуючи опозиційні лозунги на честь вождів опозиції. Це викликало подекуди вуличні сутички між масою демонстрантів і мізерними кучками опозиціонерів. Коли 10 листопада вожді опозиції були викликані в ЦКК на поширене засідання, де було присутніх коло 300 чоловік, ЦКК нічого крім скарг на неввічливе поводження з контрдемонстрантами опозиціонерами не почула. *ЦКК ухвалила виключити з ЦК і ЦКК прихильників опозиції і поставити на з'їзді партії питання про виключення з партії Зінов'єва і Троцького.* Одночасно ЦКК поставила їм вимогу, щоб негайно були припинені нелегальні збори. ЦК оголосив, що всякі нелегальні збори повинні розпускатися негайно силами партійних організацій і робітників, що всякі відозви проти постанов партії до непартійних будуть вважатися такими виступами, за які слід виключати з партії. Але тут же партія одержала ряд відомостей про поведінку опозиціонерів — Раковського й інших, які порушують цю постанову, і 11 листопада вожді опозиції знову були викликані на засідання. Проте й тут ніякої прямої відповіді від них ЦКК не добилася. *Троцький і Зінов'єв після цього були виключені з партії. Це був крайній захід — виключення з лав партії колишніх членів Політбюра ще до з'їзду. Це було необхідно, тому що троцькізм став на шлях контрреволюції.*

Питання соціалістичного будівництва на XV з'їзді

Жовтневий призов 1927 р. влив у ряди партії коло 130 тис. робітників і робітниць, при чому ці робітники мали не тільки виробничий, але й громадський стаж. Так партія з армією в мільйон з чвертю членів і кандидатів, з сильним пролетарським ядром, з тенденцією до ще більшого росту цього пролетарського ядра підійшла до XV з'їзду[1].

«XV з'їзд був переважно з'їздом колективізації» (Сталін).

В політзвіті ЦК тов. Сталін вказав на гнилизну і суперечливість капіталістичної стабілізації, яка веде до загострення класових суперечностей і наростання революційної боротьби трудящих проти імперіалізму. По політзвіту ЦК з'їзд констатував, що «відзначена ще XIV з'їздом стабілізація капіталізму досить чітко виявила на теперішній час свою суть і розгорнула заховані в ній суперечності». З'їзд відзначив, що розвиток капіталізму в післявоєнний період

[1] XV з'їзд відбувся 12 - 19 грудня 1927 р.

ховає в собі небезпеки нових воєн — як між самими імперіалістичними державами, так і проти революційного руху в капіталістичних державах, в колоніях і особливо проти СРСР.

Ще XV партконференція (1926 р.) зазначила, що наша країна перейшла до реконструктивного періоду. — «Під керівництвом ВКП(б) завершена загалом і в цілому величезна робота по відбудуванню народного господарства. Відбудовний період може вважатися в загальних рисах закінченим. Тепер народне господарство входить в новий період свого розвитку — період перебудови господарства на основі нової, вищої техніки»[1].

Здійснюючи генеральну лінію партії, Радянський союз добився нових успіхів. Тов. Сталін в політзвіті ЦК на XV партз'їзді наводив такі дані, які характеризують індустріалізацію радянської країни: «Якщо частка гуртової продукції промисловості по відношенню до всієї продукції народного господарства в 1924 — 1925 рр. становила за довоєнними цінами 32,4%, а частка сільського господарства — 67,6%, то в 1926 — 1927 р. частка промисловості зросла до 38% при падінні частки сільського господарства до 62%. В 1927/28 р. частка промисловості повинна вирости до 40,2%, а частка сільського господарства повинна знизитися до 59,8%»[2]. *XV з'їзд партії доручив ЦК «продовжувати неослабним темпом політику соціалістичної індустріалізації, яка вже принесла свої перші позитивні результати».*

Але одночасно XV з'їзд партії підкреслив, що в сільському господарстві ми маємо зовсім недостатні досягнення. Рівень сільського господарства все ще залишається дуже низьким. З'їзд доручив ЦК «вжити практичних заходів для посилення піднесення сільського господарства», визнавши за необхідне «поставити як першочергове завдання на основі дальшого кооперування селянства ступневий перехід розпорошених селянських господарств на рельси великого виробництва (колективний обробіток землі на основі інтенсифікації й машинізації землеробства), всемірно підтримуючи і заохочуючи паростки усуспільненої сільськогосподарської праці». З'їзд висунув як одне з основних завдань — дальшу індустріалізацію країни і раціоналізацію виробництва та управління. Потім з'їзд підкреслив *«необхідність переходу до 7 - годинного робочого дня при дальшому підвищенні життєвого рівня робітничого класу*, що є принциповою відміною наших методів раціоналізації від методів капіталізму, де раціоналізація, навпаки, супроводжується зниженням життєвого рівня мас і збільшенням робочого дня».

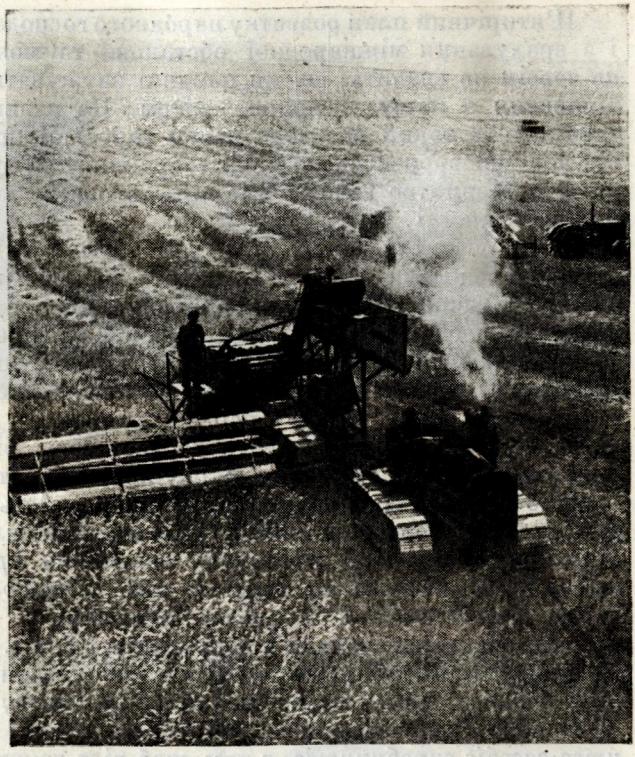
XV з'їзд про п'ятирічний план народного господарства

В резолюції *«Про директиви по складанню п'ятирічного плану народного господарства»* XV з'їзд намітив певні перспективи для дальшого соціалістичного будівництва. Самий факт постави на XV з'їзді питання про п'ятирічний план народного господарства свідчить про те, що десять років пролетарської диктатури зміцнили планове соціалістичне господарство остільки, що стало можливе розроблення п'ятирічного плану.

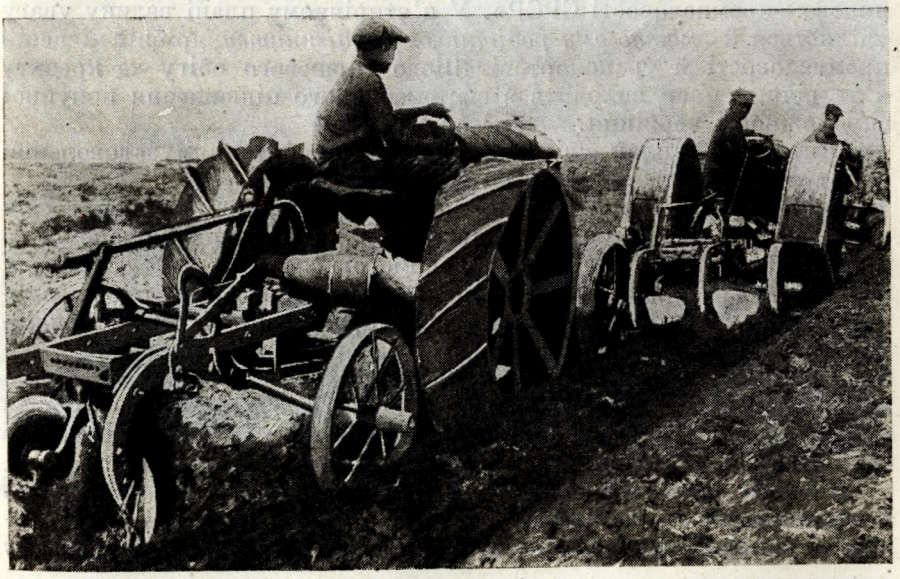
[1] Резолюція XV конференції «Про господарське становище країни й завдання партії», «ВКП(б) в резолюціях», ч. II, стор. 279.

[2] Стенографічний звіт XV з'їзду, стор. 51.

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ



В результаті досягнень нашого народного господарства на полях працюють найскладніші збиральні машини — комбайни



Пропашка трилемешними плугами

П'ятирічний план розвитку народного господарства виходив також і з врахування міжнародної обстанови та можливості війни. Але це зовсім не значить, що ми повинні звужувати економічні взаємовідносини з капіталістичним світом. Це значить, що ми повинні забезпечити такий розвиток нашої індустрії, щоб залежність наша від західноевропейського машинобудівництва була мінімальна, щоб наше будівництво вело до все більшого й більшого визволення від цієї залежності.

Щодо розвитку *важкої і легкої індустрії* з'їзд вважав за необхідне, переносячи центр ваги на виробництво засобів виробництва, одночасно використати якнаймаксимальніше засоби й сили для розвитку легкої індустрії. З'їзд також підкреслив, що на основі досягнених успіхів «... пролетаріат, подолавши протисередняцький ухил серед своєї партії, на основі досягнутого зміцнення робітничо-селянського блоку, *разом* з усією бідняцькою і середняцькою масою має тепер можливість перейти до дальшого, більш систематичного і наполегливого обмеження куркуля й приватника»[1].

Щоб усунути диспропорцію (невідповідність) між промисловістю та сільським господарством, партія стала на шлях *зниження собівартості промислової продукції*, *зниження промислових цін*, *розвитку трудомістких культур на селі*, *індустріалізації самого сільського господарства і залучення заощаджень в країні* (внутрішні позики, ощадкаси, вклади в кооперацію і т. д.). Одночасно в *області зовнішньої торгівлі* партія поставила собі завдання — досягти *активного балансу*, тобто перевищення суми вивозу над сумою довозу.

В області промисловості партія вимагала «*посилення виробництва засобів виробництва*, з тим, щоб ріст важкої і легкої індустрії, транспорту й сільського господарства, тобто висунутий з їх сторони виробничий попит, був в основному забезпечений внутрішнім виробництвом промисловості СРСР». У п'ятирічному плані велику увагу уділяється й *житловому робітничому будівництву*, дрібній місцевій промисловості й транспортові. Щодо грошевого обігу та кредиту п'ятирічний план виходить з систематичного підвищення покупної спроможності червінця.

П'ятирічний план уділяє велику увагу питанням задоволення культурних потреб.

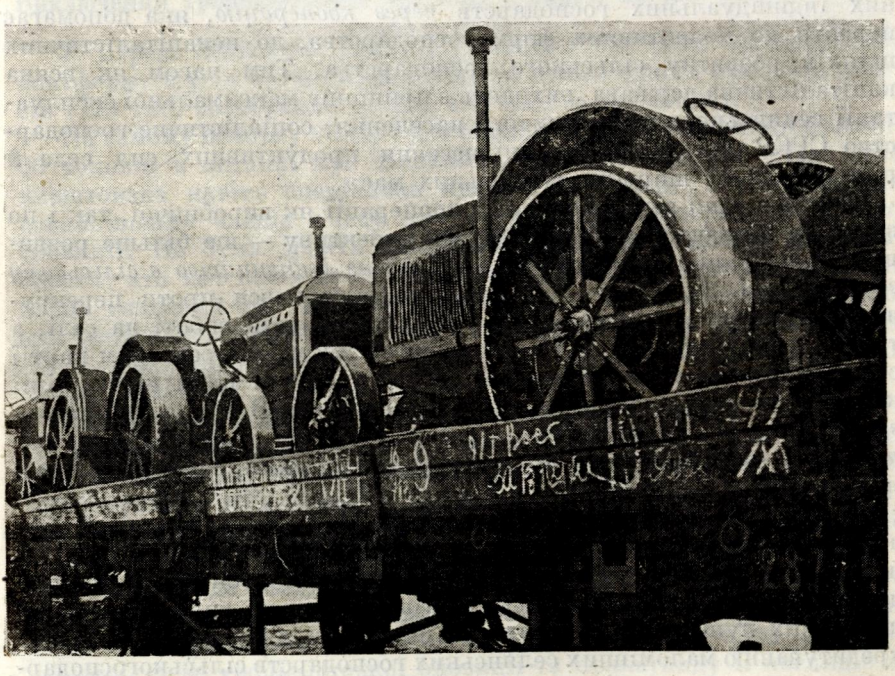
Усі ці поліпшення й досягнення в розвитку соціалістичного господарства п'ятирічний план вважає за можливе здійснити з допомогою соціалістичної раціоналізації, з допомогою *значного підвищення ролі науки й наукової техніки*, а головне — з допомогою широкого залучення робітничих і селянських мас в справу соціалістичного будівництва. Партія вважає, що в цьому перероблені нашої економіки *профспілки повинні стати «основною підоймою»*. В цьому ж розрізі партія надає величезного значення ролі *кооперації*, комсомолу та широкому залученню маси жіночого пролетаріату і передових верств селянок в справу будівництва соціалізму і раціоналізації господарства.

На базі соціалістичної індустріалізації необхідно здійснити колективізацію селянських господарств»... Всі наші заходи по обмеженню капіталістичних елементів сільського господарства, розвитку

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 419 - 420.



Численні колони тракторів обробляють колгоспні й радгоспні лани



Готова продукція наших тракторних заводів

соціалістичних елементів на селі, втягненню селянських господарств в русло кооперативного розвитку, плановому впливу держави на село по лінії охоплення селянського господарства як з боку постачання й збуту, так і з боку виробництва,— усі ці заходи є заходи, правда вирішальні, але все ж підготовчі для переведення сільського господарства на рельси колективізму»[1]. Так визначив на XV з'їзді тов. Сталін наш шлях до колективізації.

Питання про роботу на селі на XV з'їзді. «Село — вперед до великого колективного господарства»

На доповідь тов. Молотова «Про роботу на селі» партія ухвалила постанови, які можна схарактеризувати коротко як план *розгортання соціалістичного господарства на селі*. Резолюція виходить з того, що «*диктатура пролетаріату, націоналізація землі, великої промисловості і банків не тільки дають можливість вести сільське господарство за собою, але й створюють цілком інше, ніж в капіталістичному суспільстві, співвідношення між містом і селом*».

Велика промисловість соціалістичної держави, яка є ведущим началом всього народногосподарського розвитку, одночасно править за «наймогутнішу підойму соціалістичного перетворення села», робить можливим планове керівництво навіть при наявності численних індивідуальних господарств *через кооперацію*, яка допомагає перейти до колективних форм господарства, до некапіталістичних шляхів розвитку сільського господарства. Тим часом як всяка капіталістична держава виходить з принципу максимальної експлуатації селянського й робітничого населення, соціалістичне господарство СРСР спирається на «піднесення продуктивних сил села й ріст добробуту широких селянських мас».

Відзначивши величезний ріст кооперації як виробничої, так і по збуту та постачанню, XV з'їзд дав директиву — ще більше розвивати кооперацію і розвивати *колективне будівництво в сільському господарстві*. Одночасно з'їзд рішуче висловився проти перекручення партійної лінії та проти хиб у практичній роботі на селі, а також звернув увагу на те, що всупереч прямим директивам партії сільськогосподарський кредит і розподіл машин ішли не по лінії класової політики партії, а наперекір цій лінії. В області *оподаткування* XV з'їзд доручив ЦК розробити питання *про перехід до найповнішого прогресивно - подоходного* оподаткування, що й було виконано в 1928 р.

В області кооперації постанови XV з'їзду мають величезне значення в розумінні поширення й зміцнення кооперативної сіті, більшої централізації керівництва різними видами кооперації, більшої допомоги маломіцним селянським господарствам через утворення прокатних пунктів, машинних товариств і т. д., більших пільг по кредитуванню маломіцних селянських господарств сільськогосподарськими машинами, збільшення фондів допомоги бідноті з державного й місцевого бюджетів, більшого розвитку кооперативної громадськості на селі.

---

[1] *Сталін*, Політичний звіт ЦК XV з'їздові, Стензвіт, стор. 57.

Одночасно XV з'їзд намітив поширення й зміцнення *сіті колгоспів і радгоспів*. В цьому ж напрямі — в напрямі поширення соціалістичних форм господарства — були розв'язані й питання про землекористання та землевпорядження, про найману працю та союз сільськогосподарських робітників, про страхування маломіцного селянства та селянських комітетів, про культурну й партійно - організаційну роботу на селі. *XV з'їзд партії дав чіткі вказівки в боротьбі за колективізацію селянських господарств.*

Ріст соціалізму неминуче викликає загострення класової боротьби в країні і особливо боротьби куркульства, яке останніми роками дещо виросло. «XV з'їзд вважає, що по відношенню до виросших в своїй абсолютній масі,— хоч і в далеко меншій мірі, ніж соціалістичний сектор господарства,— елементів приватно - капіталістичного господарства повинна і може бути застосована політика ще більш рішучого господарського витиснення».

Таким чином XV з'їзд партії зосередив свою увагу не тільки на завданнях найближчого року,— він намітив завдання розгортання соціалістичного будівництва на кілька найближчих років під кутом поширення й зміцнення соціалізму на селі, під кутом колективізації сільського господарства.

Виключення троцькістської опозиції з партії на XV з'їзді

У передз'їздівській дискусії опозиція за свою антипартійну платформу в усіх організаціях зібрала менше одного процента голосів (725 тис. голосували за ЦК і 6 тис. за опозицію).

На самому початку з'їзду була обрана спеціальна комісія в складі 60 чоловік в питанні про діяльність опозиції. На XV з'їзді була влаштована навіть спеціальна кімната, де були виставлені для ознайомлення членів з'їзду документи, що стосуються діяльності опозиції. Це була досить своєрідна, показова і цікава виставка. Кожен, хто хоч побіжно знайомився з цими документами, діставав повне уявлення про цю нову меншовицько - троцькістську партію, яка намагалася звити собі гніздо в надрах ВКП(б). Під час самого з'їзду серед опозиціонерів відбувалися численні зібрання для вироблення тактики.

На звіт ЦК з'їзд відзначив, що «опозиція ідейно розірвала з ленінізмом, переродилася в меншовицьку групу, стала на шлях капітуляції перед силами міжнародної і внутрішньої буржуазії та перетворилася об'єктивно в знаряддя третьої сили проти режиму пролетарської диктатури». З'їзд схвалив усі постанови ЦК і ЦКК, скеровані проти дезорганізаторської роботи троцькістів. Разом з тим, «беручи до уваги, *що розходження між партією і опозицією з тактичних переросли в програмні*, що троцькістська опозиція об'єктивно стала фактором антирадянської боротьби, XV з'їзд оголошує належність до троцькістської опозиції та пропаганду її поглядів за несумісні з перебуванням в лавах більшовицької партії».

В питанні про опозицію з'їздові доповідав т. *Орджонікідзе*, тоді голова ЦКК. Він вказував на те, що «комісія вважає за абсолютно доведене, що опозиція мала свої місцеві комітети, обласні комітети і свій ЦК». В комісію надійшли три документи від опозиції. Першим

документом була заява опозиції від 3 грудня 1927 р., в якій опозиція зазначала, що вона в боротьбі за свої погляди стала на шлях фракційності, яка набувала іноді надто гострої форми, і в ряді випадків вдавалася до заходів, які йдуть врозріз з партдисципліною, але не з власної вини, а з вини ЦК. Від поглядів своїх вона не відмовлялася, вважаючи їх за справжні ленінські і вимагала, щоб їй дали можливість і далі проповідувати ці погляди, які партія засудила як меншовицькі. Це було ще до ухвалення з'їздом резолюції на звіт ЦК. Після того, як з'їзд ухвалив постанову, яка засуджує опозицію, визнає пропаганду поглядів троцькістської опозиції за несумісну з належністю до партії, з'їзд одержав два нових документи. Ці документи були результатом того, що *серед троцькістської опозиції відбувся розкол*: ленінградська група опозиції відокремилася і вирішила звернутися з своєю заявою до з'їзду. Троцькістська група також звернулася до з'їзду з окремою заявою.

Яка ж ріжниця між цими заявами? В заяві ленінградської групи говорилося: «Захищаючи перед лицем з'їзду свої принципіальні погляди, в правильності яких ми переконані, ми одночасно в своїх заявах з'їздові підкреслювали, що вважаємо для себе обов'язковим підкорення рішенням з'їзду, які б тяжкі вони для нас не були». В заяві троцькістської групи говорилося: «Ми вважаємо, що наші погляди, викладені в платформі й тезах, кожен з нас в межах статуту може захищати перед партією». Іншими словами, троцькісти не відмовлялися захищати свої погляди в «межах статуту». Але в межах статуту ВКП(б) не можна захищати погляди, визнані з'їздом за меншовицькі, а цього не хотіли усвідомити троцькісти.

З'їзд, відкинувши ці заяви, як такі, що не задовольняють вимог партії, ухвалив виключити з партії активних діячів троцькістської опозиції і цілком виключити групу Сапронова.

Одночасно з'їзд доручив ЦК і ЦКК «вжити всіх заходів ідейного впливу на рядових членів троцькістської опозиції з метою переконати їх, при одночасному очищенні партії від усіх явно непоправних елементів троцькістської опозиції». Вже після того, як цю постанову було ухвалено, надійшли нові заяви від ленінградської групи опозиції та від троцькістської групи. Заява троцькістської групи ще більше підкреслювала рішучість троцькістів боронити засуджені партією погляди, тим часом як ленінградська група, скоряючись постановам з'їзду, заявляла, що вона приймає до виконання вимогу з'їзду про ідейне й організаційне роззброєння, зобов'язується захищати погляди й постанови партії, її з'їздів, конференцій та її ЦК, засуджує свою боротьбу в лавах троцькістського блоку проти партії, визнає, що вона стала на шлях дій, які зробили реальною небезпеку другої партії, засуджує виступ 7 листопада і організацію нелегальних друкарень.

З'їзд однак постановив не розглядати цих заяв і запропонував ЦК та ЦКК приймати заяви виключених з партії активних діячів колишньої опозиції лише в індивідуальному порядку і ухвалювати постанови по заявах лише через шість місяців після подачі заяви з умовою, що: а) поведінка тих, що подали заяви, відповідає зобов'язанням, взятим на себе авторами заяв; б) самі заяви колишніх опозиціонерів цілком відповідають вимогам XV з'їзду, отже вихо-

дять з відмовлення від «платформи 83 - х», «платформи 3 вересня» і «платформи 15 - ти».

Троцькісти перетворилися в контрреволюційну групу і були вигнані з лав ВКП(б).

Тов. Сталін писав: «... оскільки троцькісти порвали організаційно — хоч би й тимчасово — з меншовизмом, згорнули — хоч би й тимчасово — свої антибільшовицькі погляди, були прийняті в ВКП(б) і Комінтерн та підлягали постановам цих останніх,— троцькізм без сумніву був частиною, фракцією комунізму... В чому полягала характерна риса троцькістів, коли вони складали фракцію комунізму? Вона полягала в тому, що троцькісти «перманентно» хиталися між більшовизмом і меншовизмом, при чому хитання ці доходили до вищої точки при кожному повороті партії й Комінтерну, перетворюючись в фракційну боротьбу проти партії. Що це значить? Це значить, що троцькісти не були *дійсними* більшовиками, хоч і перебували в партії та підлягали її постановам, що їх не можна було також назвати *справжніми* меншовиками, хоч вони й хиталися часто в сторону меншовизму. Ці хитання і лягли в основу середпартійної боротьби між ленінцями й троцькістами за період перебування троцькістів у нашій партії (1917 — 1927 рр.). Основу ж самих хитань троцькістів становив той факт, що, згорнувши свої антибільшовицькі погляди і ввійшовши таким чином в партію, троцькісти *не відмовилися* все таки від цих поглядів, через що вони, ці самі погляди, давали про себе знати з особливою силою при кожному повороті партії й Комінтерну... троцькізм був фракцією меншовизму до вступу троцькістів у нашу партію. Він став тимчасово фракцією комунізму після вступу троцькістів у нашу партію, він став знову фракцією меншовизму після вигнання троцькістів з нашої партії. «Собака вернулася до своєї блювотини»[1].

Троцькісти після XV з'їзду

Перед виключеною з партії опозицією було два шляхи: або підкоритися постановам XV з'їзду, вернутися в партію і працювати разом з нею, виправляючи свої помилки і допомагаючи партії переборювати труднощі, які стоять перед робітничим класом, або продовжувати попередню підпільну діяльність, збираючи, як і раніш, все, що було ворожим ВКП(б), під свої прапори. Не слід забувати, що троцькісти намагалися створити й міжнародну організацію, протиставляючи її Комінтернові. Така організація була створена і в Франції, і в Німеччині[2], і в ряді інших країн. Дуже скоро Троцький та його прихильники довели, що вони свідомо обдурюють партію. Через два тижні після з'їзду Троцький спробував послати за кордон два директивних листи, в яких він розвивав план дальшого наступу на Комінтерн та ВКП(б). Ці два документи були передані буржуазному журналістові для надрукування за кордоном. Потрапивши в руки радянської влади, вони були опубліковані в «Правді» (15 січня 1928 р.).

[1] *Сталін*, Лист до т. Олехновича, «Большевик» № 16 за 1932 р., стор. 46 - 47.

[2] При чому троцькістська організація в Німеччині «Ленінбунд» навіть виступала під час виборів до рейхстагу з окремими списками. Вона ганебно провалилась. Частина «Ленінбунду» перейшла в табір соціал - фашистів.

Які ж директиви дає Троцький своїм однодумцям?

Насамперед він накинувся на «капітулянтів». «Капітулянтами» називає він тих, хто відійшов від опозиції і скорився постановам партії. Він вимагає *безвідмовного підкорення не партії, не Комінтернові, а опозиції*. Всякого, хто хитається в бік партії і Комінтерну, Троцький оголошував свідомим противником і вимагав нещадної боротьби з цим противником.

В питанні — одна чи дві партії, Троцький заявляє, що поки можна обійтися існуванням окремої фракції, звичайно «лівої». В «листі до Петра» (лист цей був надісланий Петру Переверзеву в Берлін) Троцький радив «бити по керівництву ВКП(б), не протиставлячи себе СРСР». Троцький *ще боїться розкрити всі карти, сказати, що він вважає СРСР буржуазною державою*, але він це робить з тактичних міркувань. Він пише: «*Якщо* опозиція просто протиставить себе СРСР як буржуазній державі, ВКП(б) і Комінтернові як дрібнобуржуазній партії,— вона перетвориться в секту. Треба вести боротьбу за оволодіння ВКП(б) і Комінтерном». Така «скромна» мета «далекого прицілу» Л. Троцького та його прихильників. Одночасно Троцький радить повести широку кампанію з приводу виключених опозиціонерів в усьому Комінтерні, а також почати підготовку до конгресу Комінтерну. Опублікування цих листів дало можливість з'ясувати широким масам робітників СРСР та інших країн, чому партія і радянська влада примушені були вдатися до виняткових, крайніх репресивних заходів по відношенню до підпільної троцькістської опозиції, яка завдала величезної шкоди ВКП(б) і Комінтернові. Але, з другого боку, цей крок показав групам опозиціонерів, які ще хиталися, на який згубний і небезпечний шлях кличе їх Троцький.

Ряд заяв опозиціонерів до ЦК і ЦКК партії показав, що цей крок відштовхнув від опозиції зв'язаних з партією товаришів, які не бажають будувати другу партію, не бажають рвати з партією. Після цього Зінов'єв і Каменєв написали листа в редакцію «Правды», в якому найрішучіше засуджують свої помилки і блок, який вони уклали з Троцьким, викриваючи одночасно внутрішню боротьбу, що відбувалася в цьому блоці по різних питаннях. Як згодом з'ясувалося, вони й тут не сказали *всієї правди* партії, її ЦК, багато дечого приховавши. А в лютому 1928 р. і т. П'ятаков зробив аналогічну заяву партії. Протягом літа 1928 р. значна частина опозиціонерів — майже цілком ленінградська група — була відновлена в партії. Правда, в цій групі відбувалися ще хитання й вагання. В ній була своя «ліва» (сафаровська) група, яка тільки в травні 1928 р. визнала за необхідне відмовитися від оборони троцькістської платформи. Ці товариші протягом довгого часу не могли зрозуміти, що *не можна відмежуватися від троцькістів, залишаючись на одній з троцькістами платформі*. Троцькістсько-сапроновська організація не припинила, звичайно, повністю своєї підпільної діяльності, використовуючи найменші труднощі, які виникають в нашому Союзі, апелюючи до обивателя, вербуючи антипартійні елементи. Вона стала на шлях одвертої антирадянської діяльності [1].

[1] Це привело на початку 1929 р. до висилання Троцького за кордон, коли він відмовився припинити антирадянську діяльність. За кордоном Троцький

Тому цілком правильно т. Сталін у своєму листі до редакції «Пролетарской революции» (в жовтні 1931 р.) писав, що троцькізм давно вже перестав бути фракцією комунізму. *На ділі троцькізм є передовий загін контрреволюційної буржуазії, який веде боротьбу проти комунізму, проти радянської влади, проти будівництва соціалізму в СРСР.*

Троцькізм,— зазначає в своєму листі т. Сталін,— «дав контрреволюційній буржуазії духовну зброю проти більшовизму в вигляді тези про неможливість збудування соціалізму в нашій країні, в вигляді тези про неминучість переродження більшовиків і т. п.».

Троцькізм «дав контрреволюційній буржуазії в СРСР тактичну зброю в вигляді спроб одвертих виступів проти Радянської влади», він «дав контрреволюційній буржуазії організаційну зброю в вигляді спроб влаштування підпільних антирадянських організацій». *Троцькізм став передовим загоном контрреволюційної буржуазії, і боротьба з ним вимагала, щоб по відношенню до троцькізму, хоч би й замаскованого, не було проявів гнилого лібералізму, який був виявлений в літературних працях не лише троцькістських контрабандистів, але й більшовицьких істориків.*

Література до розділу двадцять другого

Сталін, Про соціал-демократичний ухил у нашій партії, «Об оппозиции», стор. 325 - 413.

Сталін, Питання китайської революції, «Об оппозиции», стор. 548 - 557.

Сталін, Троцькістська опозиція раніше и тепер, «Об оппозиции», стор. 213 - 244.

Лист т. Сталіна Олехновичу, «Большевик» № 16 за 1932 р.

Резолюції XV партконференції.

виступив в реакційній капіталістичній пресі з статтями, скерованими проти ВКП(б) і СРСР, чим остаточно викрив себе. Вся його дальша діяльність за кордоном показала, що партія зробила по відношенню до нього цілком правильно.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

НА ШЛЯХАХ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

Хлібозаготівні труднощі і надзвичайні заходи проти куркуля

Квітневий пленум ЦК і ЦКК 1928 р. показав, які труднощі нас чекають на шляхах виконання ухваленого XV з'їздом плану дальшого соціалістичного будівництва. Заспокоєні трьома послідовними роками врожаю, багато наших господарських і партійних організацій не використали восени 1927 р. сприятливого моменту для виконання хлібозаготівного плану, а ця обставина — при відсутності спеціальних хлібних запасів і при тій ролі, яку хліб відігравав в експорті СРСР, примушеного тоді вивозити частину своїх сільськогосподарських продуктів, щоб забезпечити купівлю машин та устаткування для будованих нових заводів,— створила на початку 1928 р. грізні утруднення, небезпеку перебоїв у заготівлі хліба, в заготівлі сировини, в постачанні промисловості, небезпеку перебоїв у постачанні для міст, порушення експортно - імпортного плану і т. д.

В цій обстанові партія повинна була вдатися до ряду необхідних заходів, скерованих на те, щоб посилити виробництво промтоварів для постачання на сільський ринок та завіз їх в хлібозаготівні райони. З цією ж метою партія вдалася до вилучення частини сільських нагромаджень в грошевій формі, посиливши оподаткування верхівок села і провівши *закон про самооподаткування* й позику зміцнення селянського господарства.

Партія провела ряд заходів, які вдарили по куркулях та скупщиках - спекулянтах, що підзищували ціни на хліб (застосування ст. 107, здача 25% конфісковуваного у спекулянтів хліба сільській бідноті в позику і ін.).

Партія мобілізувала не один десяток тисяч партійців для роботи на селі, для успішного проведення хлібозаготівної кампанії. Ця кампанія сколихнула партійне керівництво в низових організаціях на місцях. Вона уможливила згори донизу прочистити кооперативний, радянський апарат в хлібозаготівних районах, усунути шкурницькі елементи, які перекручують політику партії, «не бачать класів», і домоглася в питанні про хлібозаготівлі рішучого перелому. Надзвичайні заходи *врятували* становище і усунули небезпеку тієї кризи, яка могла б мати далеко ширші розміри.

Правда, не обійшлося без перекручень на місцях. Пленум ЦК і ЦКК засудив ті перекручення, які були припущені на місцях з

боку партійних і радянських органів під час хлібозаготівель. Партія скасувала ті методи, які вдарили не тільки по куркулеві, але й по середнякові і фактично були «сповзанням на рельси продрозверстки», а саме: конфіскацію хлібних лишків без судового застосування ст. 107, заборону внутрісільської купівлі - продажу хліба та заборону «вільного» хлібного ринку взагалі, заставні загони, примусове розміщення облігацій селянської позики при розрахунку за хліб і т. п.

Пленум підкреслив, що *ніяких розмов не може бути про скасування нової економічної політики.* Він повинен був це зробити через те, що надзвичайні заходи викликали неминучі розмови й теорії про скасування непу, про поворот на шлях воєнного комунізму. Партія підкреслила, що «нова економічна політика є саме той шлях, по якому твердо йде партія і через який тільки й можливе соціалістичне перетворення господарства країни».

На липневому пленумі ЦК у 1928 р. було знов поставлено питання про політику хлібозаготівель, у зв'язку з загальним господарським піднесенням країни. Тут партія постановила рішуче боротися як з тими елементами, які є виразниками буржуазних тенденцій в нашій країні і намагаються обійти постанови XV з'їзду про розвиток дальшого наступу на куркульство, так і з тими елементами, які прагнуть надати надзвичайним і тимчасовим заходам характеру постійного або тривалого курсу і тим самим поставити під загрозу справу союзу робітників і основних мас селянства.

Партія намітила ряд заходів, які повинні були забезпечити успішність нової хлібозаготівної кампанії. До цих заходів стосуються: негайна ліквідація всіх порушень революційної законності на селі, ліквідація всяких рецидивів продрозверстки, відкриття базарів і т. п., а також деяке підвищення цін на хліб, більша планомірність в розподілі промтоварів, більша плановість в питанні про кредити та збір сільгоспподатку, боротьба з самогоноварінням, більш правильна організація справи постачання хліба та обов'язкове утворення державного хлібного, продовольчого і насіннєвого резервів.

Тов. Сталін зазначав, що в 1928 р. ми заготовили на 100 млн. пудів хліба більше, ніж в 1927 р., і на 230 млн. більше, ніж в 1926 р., але утруднення не зменшились, а збільшились. «... Основа наших хлібних утруднень полягає в тому, що ріст виробництва товарного хліба йде у нас повільніше, ніж зростання потреб на хліб. Росте промисловість. Зростає число робітників, зростають міста. Зростають, нарешті, райони виробництва технічної сировини (бавовна, льон, буряк і т. д.), які пред'являють попит на товарний хліб. А виробництво товарного хліба зростає убійчо - повільним темпом»[1]. Вихід з хлібних утруднень,— сказав тов. Сталін.— «... полягає насамперед в тому, щоб перейти від дрібних, відсталих і розпорошених селянських господарств до об'єднаних, великих, усуспільнених господарств, забезпечених машинами, озброєних даними науки і здатними виробити найбільшу кількість товарного хліба. Вихід — у переході від індивідуального селянського господарства до колективного, до усуспільненого господарства в землеробстві»[2].

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 272.
[2] Там же, стор. 276.

Про організацію зернових радгоспів

Особливе значення серед постанов, ухвалених в цьому році, має постанова про організацію *нових зернових радгоспів*, ухвалена на доповідь тов. Калініна і на пропозицію т. Сталіна на липневому пленумі ЦК 1928 р. Цей захід є розвитком постанов XV з'їзду і зводиться до того, що «протягом найближчих чотирьох - п'яти років в РСФРР і на Україні утворюється ряд нових великих радгоспів по виробництву хліба в районах, де не можуть бути зачеплені новими радгоспами селянські наділи, розраховуючи на те, щоб на кінець цього строку мати в них масове виробництво товарного хліба в розмірі 100 млн. пудів».

Ця історична постанова є найважливішим заходом по впровадженню великого соціалістичного господарства в землеробство і поруч з підтримкою утворених раніш радгоспів підводить фундамент під соціалістичне землеробство. Воно стало одним із найважливіших елементів намічуваної партією п'ятирічки соціалістичної перебудови всього народного господарства.

Шахтинська справа та її уроки

Надзвичайно важливою подією, що сколихнула суспільну думку широких робітничих мас в той момент, стала так звана *шахтинська справа*. Суть цієї справи полягає в тому, що протягом кількох років контрреволюційна, шкідницька організація працювала в Донбасі, обравши для своєї шкідницької діяльності Шахтинський район, як один з найважливіших районів, і поширила цю діяльність по всій організації Донвугілля. Ця справа, як говориться в резолюції, «набула явно загальносоюзного значення, викривши *нові форми й нові методи боротьби буржуазної контрреволюції проти пролетарської держави, проти соціалістичної індустріалізації*».

Шахтинська справа колишніх шахтовласників і групи особливо привілейованих в минулому спеціалістів, зв'язаних з колишніми російськими й чужоземними власниками, а також з чужоземною військовою розвідкою, показала, що всередині Союзу імперіалісти мають надійну агентуру, яка гальмує розвиток соціалістичного господарства. Стало ясно, що коли в Донвугіллі група спеціалістів вела шкідницьку роботу протягом ряду років, то така ж шкідницька робота може провадитись і в інших організаціях — і в металургії, і на транспорті, і в інших галузях народного господарства СРСР.

Викриття цієї організації заставило пролетаріат всієї країни пильніше приглядатися до діяльності старих спеціалістів. Одночасно шахтинська справа викрила цілий ряд дуже глибоких прогалин і хиб в нашій власній роботі. На доповідь т. Рикова в цьому питанні була ухвалена резолюція, яка вказує на погані методи роботи керівників - господарників, на неуважний добір і відсутність ділової підтримки кращих по кваліфікації і підібраних на роботі спеціалістів, на відсутність рішучої боротьби з недобросовісними і саботажницькими елементами, на зближення їх з окремими групами спеціалістів, на основі приятельської, побутової змички й ін. Резолюція відзначала також, що робота профепілок і залучення мас в справу керування виробництвом поставлені зовсім незадовільно.

Партія відзначила слабість роботи деяких партійних організацій по керівництву госппідприємствами, по добору і перевірці людей; в ряді організацій недостатня увага до скарг робітників.

Пленум намітив цілий ряд заходів, найважливішими з яких є: *підготовка нових спеціалістів з робітників, посилення висування керівників промисловості з самих робітників, кращий добір господарників, втягнення мас в справу керування виробництвом, поліпшення умов праці й побуту робітників у Донбасі та поліпшення партійного керівництва.*

Найголовнішими заходами по поліпшенню побуту робітників у Донбасі є поширення житлового будівництва, поліпшення водопостачання *та рішуче проведення 6 - годинного робочого дня на підземних роботах у вугільній промисловості.* Восени 1928 р. постанова партії про запровадження 6 - годинного робочого дня була вже проведена по всій Сталінській окрузі і в більшості підприємств Донбасу. Спеціальна комісія пленуму в складі тт. Молотова, Томського і Ярославського, об'їхавши перед пленумом Донбас і ознайомившись із становищем на місці, дала можливість ЦК розв'язувати це питання, після того як найголовніші прогалини й хиби роботи були виявлені на місці.

Розгортання самокритики

У своїй доповіді на XV партз'їзді т. Сталін загострив питання про розгортання самокритики в усіх ланках роботи.

Як хлібозаготівна криза, так і шахтинська справа, що обговорювалися на квітневому пленумі ЦК і ЦКК 1928 р., показавши в усій системі нашої роботи наявність дуже великих прогалин і хиб, стали могутнім поштовхом до того, щоб розбудити ініціативу мас, щоб залучити ще більші маси до безпосереднього виправлення прогалин у нашому господарстві. Самокритика, яка завжди була найсильнішою зброєю більшовицької партії в її боротьбі з хибами й помилками в роботі, стала й на цьому етапі тією випробуваною зброєю, якою партія озброїла своїх членів для боротьби за поліпшення роботи всіх організацій.

Постанови квітневого пленуму ЦК і ЦКК 1928 р. стали новим, могутнім поштовхом до того, щоб винести на обговорення широких мас усі важливіші питання нашої партійної, профспілкової і господарської роботи, щоб *під контроль мас поставити всі хиби нашої роботи, щоб з допомогою мас виправляти ці хиби.* Партія ухвалила постанову про розгортання критики і самокритики та середпартійної демократії. ЦК звернувся до всіх організацій і до всіх робітників з закликом широко розгорнути самокритику на основі середпартійної, середспілкової і радянської демократії, розгорнути критику хиб нашої роботи, перетворити самокритику в могутню підойму виправлення хиб нашого господарства «не зважаючи на осіб».

Самокритика дала можливість викрити й усунути цілий ряд хиб роботи радянських, господарських і профспілкових органів, виявити хворобливі наросли на тілі партії і Радянської держави. Самокритика спричинилася до підвищення почуття відповідальності у кожного партійця, до кращого добору працівників, до очищення партійного,

профспілкового і радянського апарату від злочинних елементів або таких, які перекручують партійну лінію. Самокритика стала м цно одним із важливіших елементів поліпшення всієї роботи партії, профспілок, господарських, державних організацій і комсомолу. *Велике значення в справі розгортання самокритики мали виступи т. Сталіна.*

Підготовка кадрів

На липневому пленумі 1928 р. на доповідь т. Молотова було ухвалено п станову про більш раціональну і більш посилену підготовку нових спеціалістів.

Завдання ставилося так: до п'ятирічки подвоїти питому вагу інженерно - технічного складу в великій промисловості, утворити кілька витшів нового типу, поширити контингент і сіть технікумів, посилити наукову підготовку технічних сил з робітників і розпочати в 1928/29 учбовому році уніфікацію системи технічної освіти в СРСР. Потрібно зв'язати також учбову роботу з виробництвом, прикріпити для цього до головних управ, до трестів та найбільших підприємств відповідні витші або їх факультети і відділи; ширше поставити виробничу практику студентів, змінити систему стажування, ширше використати науково - дослідчі інститути й лабораторії, збільшити число відряджень молодих спеціалістів за кордон, переглянути з точки зору нових завдань учбові плани й програми. Треба поширити кадри викладачів і професорів, залучити видатні наукові сили з - за кордону, поновити й доповнити устаткування та учбові приладдя, бібліотеки, зробити обов'язковим вивчення чужоземних мов, асигнувати для всього цього необхідні кошти і забезпечити дальше збільшення робітничого ядра у витшах і технікумах з тим, щоб в 1928 р. робітники становили не менше 65% загального прийому у витші, з тим, щоб протягом ближчих двох років втягти в сіть робфаків зверх існуючого контингенту не менше 3 тис. робітників. Ця постанова знову була потверджена й поширена по доповіді т. Кагановича на листопадовому пленумі ЦК 1929 р.

Партія в боротьбі на два фронти і з примиренством

«Ухил від генеральної лінії створює подвійну небезпеку, а тому необхідна боротьба на два фронти» (*Сталін*). Боротьба з троцькістами на певному етапі (до 1927 р.) була стрижнем боротьби з дрібнобуржуазним соціал - демократичним ухилом, який виступав звичайно під «лівою» оболонкою. Ця боротьба закінчилася виключенням з партії коло 5 тис. учасників троцькістського блоку. Блок розпався, і значна частина членів партії, які примикали до блоку, на літо 1929 р. повернулася в партію. Від Троцького відійшла не тільки так звана «ленінградська група» (Зінов'єв, Каменєв, Залуцький, Євдокімов, Саркіс, Сафаров та ін.), але відійшли й ті, хто зв'язаний був з Троцьким, починаючи з 1923 р. і раніш (Преображенський, Радек, Смілга, Серебряков, Смірнов І. Н. та ін.). В 1933 р. з'ясувалося, що багато з тих, які відійшли, як Преображенський, Ваганян та ін., продовжували, повернувшись в партію, дворушницьку лінію, не порвали з троцькістами. За це вони були виключені з партії знов.

Після виключення з партії троцькісти скотилися на одверто контрреволюційні позиції. Сам Троцький і його найближчі друзі стали на шлях повного виправдання використання буржуазної преси для боротьби з Комінтерном, з ВКП(б) й радянською владою.

В гострий період боротьби з троцькістами виріс правий ухил в партії. Звичайно, прояви правого опортунізму існували в партії завжди. І партія завжди вела боротьбу *на два фронти.* Так само партія вела боротьбу завжди з елементами центризму й примиренства до ухилів від генеральної лінії партії. Одверто опортуністичні елементи партії використали боротьбу з Троцьким, щоб прикрити свої праві ухили посиланнями на троцькістську небезпеку. *Троцькістська небезпека в той період була головною*, бо троцькісти не зупинялися перед тим, щоб посварити робітничий клас з основною масою селянства і таким чином підірвати основу союзу робітничого класу з селянством. Не викривши буржуазної теорії про неможливість збудування соціалізму в нашій країні, не можна було організувати трудового піднесення мільйонних мас робітничого класу й селянства, не можна було повести їх в наступ проти капіталістичних елементів міста й села.

Скеровуючи головний удар проти троцькістів, партія неодноразово викривала правоопортуністичну теорію й практику. Ще напередодні XIV з'їзду були викриті правоопортуністичні лозунги: «куркуль — це жупел» (*Богушевський*), «збагачуйтесь» (*Бухарін*), «нагромадження в добрий час» (*Сирцов*). Після розгрому троцькістів, коли на базі зміцнюваної соціалістичної індустрії партія перейшла до соціалістичної реконструкції народного господарства, в обстанові загостреної класової боротьби *головною небезпекою ставав правий ухил.*

Активізація правих поставила партію перед необхідністю звернути особливо серйозну увагу на боротьбу з правими елементами. Що праві елементи підняли голову й подекуди використали апарат радянської влади, показав ряд фактів, які мали місце як до XV з'їзду, так і викритих після нього.

На цей час Радянська республіка дійшла великих успіхів в справі зміцнення соціалістичного сектора господарства. Виходячи з цього, XV з'їзд ухвалив, що *по відношенню до «куркульства та приватнокапіталістичних елементів потрібно застосовувати політику ще рішучішого господарського витіснення».* Зосереджені в руках пролетарської держави належні матеріально - господарські ресурси були вже достатні як для успішного подолання капіталістичних елементів на селі, так і для дальшого витіснення приватного капіталу в місті.

В резолюції про роботу на селі, характеризуючи чергові завдання партії, XV з'їзд вказав на те, що досягнуті успіхи політики партії на селі і створена в зв'язку з цим нова обстанова дозволяють партії пролетаріату, використовуючи всю міць господарських органів і спираючись, як і раніш, на бідняцько - середняцькі маси селянства, *розвивати далі наступ на куркульство і вжити ряд нових заходів, які обмежують розвиток капіталізму на селі і ведуть селянське господарство в напрямку до соціалізму.* Тому особливу небезпеку являв правий ухил, який у партії відбивав інтереси витіснюваного

куркульства. Ось чому в даний період головна увага партії була скерована на переборення правоопортуністичних хитань, які послаблювали цю боротьбу з капіталістичними елементами, затушовували необхідність рішучої класової боротьби.

Оформлення правого ухилу. Правий ухил як головна небезпека цього періоду

Куркульський хлібний страйк, який загрожував залишити без хліба міста, фабрики й заводи, загострив ще більше питання про боротьбу з капіталістичними елементами. Партія повинна була вжити цілий ряд надзвичайних заходів для того, щоб врятувати становище. Необхідність цих надзвичайних заходів усвідомлювали всі організації партії в цілому, проте тут же лунали й окремі голоси незадоволення цими надзвичайними заходами, відбиваючи опір тієї частини заможного й багатого селянства, від якої пролетарська держава вимагала здати в кооперацію лишки хліба по державній ціні. Це особливо ясно стало після утруднень в хлібозаготівлях 1928 р.

На липневому пленумі 1928 р. вся партія визнала, що ці надзвичайні заходи врятували становище. На цей момент кооперація і державна торгівля оволоділи значною частиною низової товаропровідної сіті і витіснили значною мірою приватника з торгівлі. А з торгівлі хлібом та іншими продуктами сільського господарства (м'ясо, городина) куркуль, спекулянт ще тільки витіснялися в цей період. Відси їх шалений опір соціалістичному наступові.

Партія передбачала ще до XV з'їзду, що ріст соціалістичного господарства неминуче викличе загострення класової боротьби. Всередині партії праві проповідували, що справа може обійтися і без загострення класової боротьби. *Праві стали плекати ідею про те, що з кожним днем, з кожним успіхом соціалістичного наступу класова боротьба буде пом'якшуватися, зникати, що класова боротьба піде по «погасаючій кривій лінії», що куркуль перестав уже бути класовим ворогом, видумували засоби до того, щоб цього куркуля примусити «мирно вростати в соціалізм».*

Праві виступали проти наступу на куркуля і в особі одного з своїх представників — Фрумкіна викинули лозунг: «Назад від XV до XIV парта'їзду». Відійти назад від постанов XV з'їзду — означало відмовитися від наступу на куркульство. Лист т. Фрумкіна привернув до себе увагу партії, тому що він відбивав думки й настрої не самого т. Фрумкіна: цей документ є ідеологічний вираз тих правих ухилів і перекручень партійної лінії, які фактично ведуть до зриву соціалістичного будівництва.

Не тільки в теорії, але й *на практиці* і в області податковій, і в області кредитування, і в області розподілу сільськогосподарських машин, і в інших областях, де зачіпаються маси селянства, права настанова веде до того, що беруться *під захист інтереси заможної, куркульської верхівки на селі, приватника в місті, уповільнюється темп соціалістичного наступу, індустріалізації, соціалістичного будівництва в сільському господарстві, робиться спроба затушувати неминучість загострення класової боротьби на даному етапі.*

В документах правих (заяви тт. Бухаріна, Рикова, Томського) під сумнів бралася політика партії, скерована на індустріалізацію

країни. Давалася цілком неправильна характеристика стану народного господарства та співвідношення класів у країні. Говорилося *про деградацію сільського господарства, про розмичку робітничого класу з селянством* і т. п. Під виглядом необхідності підвищення хлібних цін, розв'язування ринкових відносин робиться спроби послабити наступ на капіталістичні елементи і взяти під захист капіталістичну верхівку села.

У вересні 1928 р. Бухарін виступив з статтею «*Заметки экономиста*», де давав правоопортуністичну оцінку господарського становища країни. Партія мобілізувала маси на швидкі темпи індустріалізації країни, забезпечивши тим самим на її основі соціалістичну реконструкцію сільського господарства та подолання по цій лінії всіх труднощів, усіх «вузьких місць». А Бухарін виступив з правоопортуністичною настановою і запропонував послабити індустріалізацію і рівнятися на «вузькі місця». Бухарін заявляв, що в країні— «перенапруження капітальних затрат», а тому треба рівнятися на легку промисловість і згорнути темпи індустріалізації.

Деякі члени московської організації, окремі її керівники виступали з проповіддю опортуністичної теорії безперервних поступок селянству. Відси йшли розмови про те, чи не можна полегше оподатковувати куркуля. В той час секретар МК Угланов виступав проти будування Дніпрельстану. Тут же плекалися плани перекидання коштів у легку промисловість з важкої, ідеалізація «ситцевої Москви» і т. п. Тов. Сталін, виступаючи на пленумі МК (1928 р.), вказував на необхідність боротися на два фронти, особливо зосереджуючи увагу на правому ухилі.

Тов. Сталін заявив, що через те, що ми ще не вирвали коріння капіталізму в країні, дрібне селянство переважає, виділяючи капіталістичні елементи, і наше просування вперед неминуче загострює класову боротьбу,— «... перемога правого ухилу в нашій партії розв'язала б сили капіталізму, підірвала б революційні позиції пролетаріату і підняла б шанси на відновлення капіталізму в нашій країні»[1].

VI конгрес Комінтерну про ВКП(б)

VI конгрес Комінтерну (липень - серпень 1928 р.) дав вичерпливу оцінку всієї тієї роботи, яка була пророблена протягом десятиріччя під керівництвом ВКП(б). *VI конгрес Комінтерну ухвалив програму, в розробленні якої керівна роль належала т. Сталіну.*

Програма Комінтерну є найважливіший теоретичний документ, який дає настанови для боротьби міжнародному комуністичному рухові.

Програма Комінтерну не могла не відзначити такого виняткової ваги чинника в розвитку міжнародного комуністичного руху, як утворення першої в світі Радянської держави. Цілі розділи цієї програми побудовані на підсумках нашого досвіду будівництва соціалістичної держави. Такими є розділ «Диктатура пролетаріату і радянська її форма» або розділ «Диктатура пролетаріату в СРСР і міжнародна соціалістична революція». Радянська демократія в цій програмі характеризується як пролетарська демократія, як демокра-

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 304

тія трудящих мас, демократія, скерована проти експлуататорів, як держава озброєного пролетаріату, як новий тип держави, принципіально відмінний від буржуазної держави не тільки своєю класовою суттю, але й своєю внутрішньою структурою, як держава, що безпосередньо виростає з найширшого масового руху трудящих, як держава, яка забезпечує найбільшу активність мас, отже й найбільшу гарантію остаточної перемоги.

Програма Комінтерну загострена проти соціал-фашизму як головної соціальної опори буржуазії в робітничому русі, а також проти правих і «лівих» ухилів у комунізмі.

Цілий ряд питань, які обговорювалися на VI конгресі Комінтерну,— питання про небезпеку війни, питання про колоніальну політику й програмне питання — розв'язані були з урахуванням міжнародного значення революційного досвіду ВКП(б), досвіду будівництва Радянської держави та збройної боротьби Радянської держави з імперіалістичною буржуазією. Але питання про ВКП(б) стояло на VI конгресі Комінтерну і як окреме питання. Ряд декларацій, поданих групами окремих делегацій, цілком схвалив політичну лінію ВКП(б), підкреслив правильність її п станов і заявив про повну готовність міжнародного пролетаріату, організованого в комуністичні партії, рішуче підтримати СРСР і заходи Всесоюзної комуністичної партії. Вага й значення Всесоюзної комуністичної партії для світового руху пролетаріату ще більше виросли, і це закріплено тепер в постановах VI Конгресу Комінтерну в такому основному документі, що прийнятий всіма комуністичними партіями, як програма Комінтерну.

Праві (Бухарін) не згоджувалися з оцінкою, яку дав Комінтерн післявоєнному капіталізмові. Бухарін вважав, що є «організований капіталізм», замазував внутрішні суперечності капіталізму, заперечував гнилизну і суперечливість капіталістичної стабілізації.

Радянська делегація на VI конгресі Комінтерну на чолі з т. Сталіним вела боротьбу з цими настановами Бухаріна.

VI конгрес Комінтерну загострив увагу всіх секцій Комінтерну не тільки на боротьбі з правим ухилом, але й з примиренством як з прикритим видом опортунізму.

Соц'альні корені ухилів

Викриваючи правий ухил як головну небезпеку, партія вела боротьбу і проти «ліваків», які намагалися в той період боротьбу з правим ухилом звести виключно до оргвисновків. «Ти нам дай так чоловік 10 або 20 правих ухильників, ми їх розключаємо вмить і покінчимо таким чином з правим ухилом»,— говорив т. Сталін на пленумі МК в 1928 р., викриваючи «ліваків». Основним методом боротьби з правим опортунізмом в той період (в 1928 р.), коли праві ще не утворили фракції, була ідеологічна боротьба, а оргвисновки відігравали підлеглу роль.

Коли б переміг правий або «лівий» ухил в партії, це неминуче привело б до відновлення капіталізму. «Лівий» ухил є тінь правого ухилу»,— заявляв т. Сталін. Програма «ліваків» зводилася до антисередняцької вимоги негайного будування комун, усуспільнення всього майна селян, негайного скасування торгівлі і т. д. Здійснення

політики «ліваків» привело б до розриву союзу пролетаріату з середняком і підриву пролетарської диктатури та кінець - кінцем до реставрації (відновлення) капіталізму.

Праві вимагають загальмувати темпи соціалістичного будівництва і в промисловості і в сільському господарстві, пропонують поступитися куркулеві, не хочуть визнавати неминучості загострення класової боротьби і тим самим є куркульським рупором в партії. Здійснення політики правих неминуче привело б до реставрації капіталізму.

Соціальні корені ухилів — у дрібнобуржуазній стихії, яка оточує пролетаріат. Якщо праві відбивають вплив куркульства, то «ліві» - відбивають інтереси розорюваної міської дрібної буржуазії. І правий і «лівий» ухили, як ми вже з'ясували, ведуть до зриву пролетарської диктатури. Різниця між ними, за словами т. Сталіна, «...полягає в тому, що платформи в них різні, вимоги різні, підхід і прийоми різні. Якщо, наприклад, праві кажуть: «*Не треба було будувати Дніпробуд*», а «ліві», навпаки, заперечують: «*Що нам один Дніпробуд, подавайте нам щороку по Дніпробудові*»... Якщо праві кажуть: «*Не займай куркуля, дай йому вільно розвиватися*», а «ліві», навпаки, заперечують: «*Бий не тільки куркуля, але й середняка, тому що він такий самий приватний власник, як і куркуль*»[1], — то це показує, що тільки підходи у правих і «лівих» різні, але що ті й другі відбивають натиск капіталістичних елементів. Ось чому «ліві» нерідко йдуть на погодження, на блок з правими для боротьби проти ленінської партії. *Ведучи боротьбу на два фронти, партія зазначала, що в умовах реконструкції та розгорнутого соціалістичного наступу, коли викорчовуються рештки капіталізму в країні, правий ухил є головною небезпекою.*

Примиренство є одна з відмін опортунізму, але це прихований, трусливий опортунізм. Примиренець - центрист завжди «проти фракційності» як правих, так і лівих, але по суті справи *примиренець найкращий пособник фракційності*, тому що він прикриває фракційність. Так і в 1928 р. примиренство було прикриттям зародків фракційності правих. Безперечно, примиренці бачили ці зародки фракційності, але вони їх замазували, прикривали своїм примиренським ставленням і тим живили фракційність правих. Праві застосували в цей період по відношенню до керівництва партії цілком неприпустиму форму натиску — *політику відмовлення від керівних постів.* В такий момент це не могло не бути *спробою відмовлення від рішучої боротьби з труднощами*, які стояли на нашому шляху, умиванням рук. Примиренці і в цьому прикривали правих. Тому, проводячи неухильну боротьбу за перемогу соціалізму, партія дала найрішучішу відсіч як правим, так і примиренцям на квітневому пленумі ЦК 1929 р. і на XVI Всесоюзній партійній конференції.

Партія в боротьбі з правим опортунізмом як куркульською агентурою в партії

Праві насамперед не розуміють особливостей класової боротьби при диктатурі пролетаріату. Виходячи з абстрактного положення,

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 326

що перехідний період неминуче приведе кінець - кінцем до відмирання класів, праві роблять висновок, що в процесі соціалістичного будівництва класова боротьба буде ступнево пом'якшуватись, погасати. Праві не хочуть зрозуміти, що «...знищення класів — справа довгої, трудної, упертої *класової боротьби*, яка *після* повалення влади капіталу, *після* зруйнування буржуазної держави, *після* встановлення диктатури пролетаріату *не зникає*... а тільки міняє свої форми, стаючи в багатьох відношеннях ще жорстокішою»[1].

Праві опортуністи загострення класової боротьби пояснювали хибами, слабістю низового радянського й партійного апарату. Ленін вважав, що в перехідний період міняються форми класової боротьби, але сама класова боротьба стає ще жорстокішою. А на думку правих класова боротьба в цей період перестає існувати.

Розвиваючи далі свою антиленінську теорію погасання класової боротьби при диктатурі пролетаріату, *праві прогляділи в куркулеві непримиренного ворога соціалізму і не зрозуміли необхідності його ліквідації як класу в інтересах колективізації та соціалістичного перероблення селян.* «Куркуль,— писав Ленін,— скажений ворог радянської влади... Мирові не бути: куркуля можна і легше примирити з поміщиком, царем і попом, навіть коли вони посварились, але з робітничим класом — ніколи». А праві говорять: «Ми йому (куркулеві.— *Є. Я.)* даємо допомогу, але й він нам. Кінець - кінцем можливо внук куркуля подякує нам, що ми з ним так повелися». Праві вважають, що куркуль і куркульські кооперативні гнізда і навіть концесійні підприємства будуть «мирно вростати в соціалізм». Праві переглядають учення Маркса — Леніна про класову боротьбу, відмовляються визнавати ленінське положення, потверджене досвідом, що в умовах розгорнутого соціалістичного наступу в місті й на селі рештки капіталізму всередині країни чинять особливо упертий опір, дістаючи підтримку від міжнародної буржуазії.

Праві виступають проти швидкого розгортання важкої індустрії, проти взятих партією темпів. Праві не хотіли і не хочуть визнавати, що «розвиток індустрії є ключем перетворення всього народного господарства на началах соціалізму» *(Сталін).*

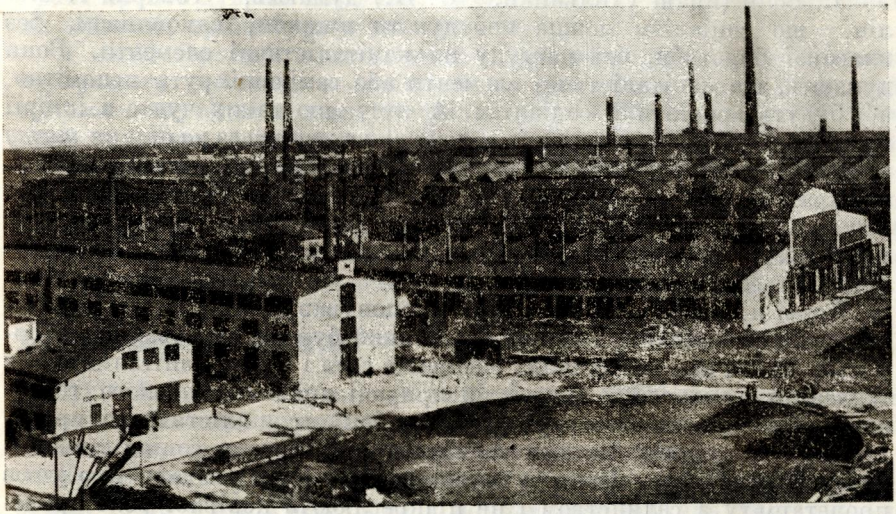
Праві розгорнули боротьбу проти п'ятирічного плану соціалістичного будівництва. Замість соціалістичного плану робіт п'ятирічки праві запропонували капітулянтський план — «двохрічку».

В той час як п'ятирічний план був побудований з таким розрахунком, щоб перетворити СРСР з аграрної в індустріальну країну, зміцнити обороноспроможність країни, здійснити завдання соціалістичної реконструкції сільського господарства, забезпечити розгром капіталізму і перемогу соціалізму, праві з своєю «двохрічкою» піднесення селянського господарства без відповідних темпів росту промисловості намагалися затримати ріст соціалізму, залишити нашу країну аграрною, що неминуче вело до реставрації капіталізму [2]. *Партія якнайрішучіше відкинула капітулянтську «двохрічку».*

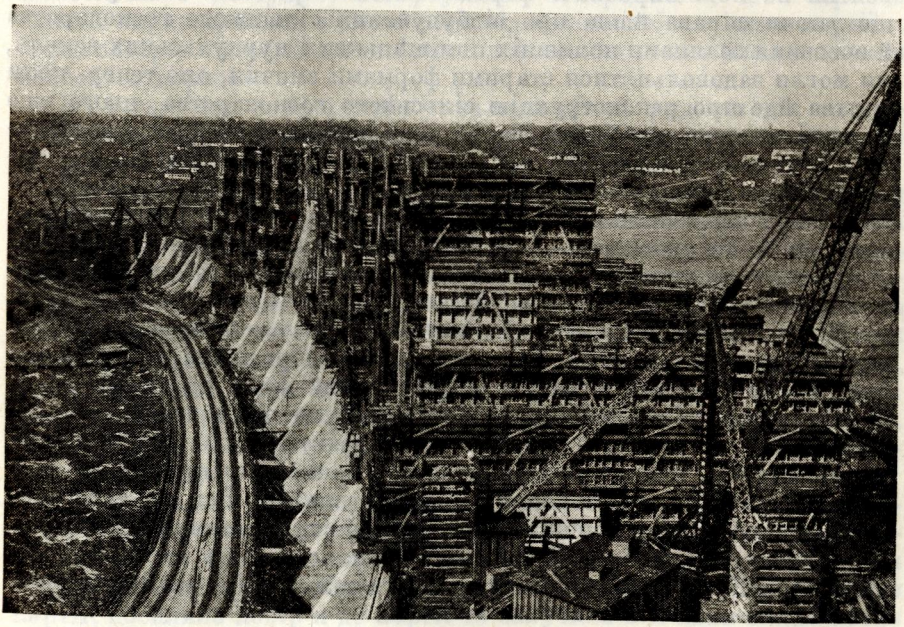
---

[1] *Ленін*, т. XXIV, стор. 315.

[2] На січневому пленумі ЦК 1933 р. т. Сталін підвів блискучі підсумки першої п'ятирічки, здійсненої в 4 роки. Виступаючи по доповіді т. Сталіна, автор «двохрічки» т. Риков признався, що «двохрічка» мала своїм завданням зірвати п'ятирічку.



Загальний вигляд уральських машинобудівельних заводів (Уралмаш)



Побудова греблі Дніпробуду в період 1928 — 1930 рр.

«...Вони (праві ухильники.— *Є. Я.)* думають,— говорив т. Сталін,— що соціалізм можна побудувати нишком, самопливом, без класової боротьби, без наступу на капіталістичні елементи. Вони думають, що капіталістичні елементи або самі відімруть непомітно, або будуть вростати в соціалізм. А тому, що таких чудес в історії не бувае, то виходить, що *праві ухильники скочуються на ділі на точку зору заперечення можливості збудування соціалізму в нашій країні»*[1].

Праві ухильники формально визнають необхідність залучення основних мас селянства в соціалістичне будівництво, але на ділі не розуміють, що, «якщо є дрібне господарство, якщо є сьобода обміну — появляється капіталізм» *(Ленін)*.

Праві не розуміють, що Ленін пропонував не просто союз пролетаріату з середняком, а такий союз, який був би скерований на боротьбу проти капіталістичних елементів села і проти капіталістичних тенденцій, закладених в двоїстій природі дрібноселянського господарства. Ленін вимагав керівництва з боку «соціалістичного пролетаріату» основними масами селянства в інтересах соціалістичного перероблення села. Праві ухильники, говорячи взагалі про союз пролетаріату з селянством і не підкреслюючи керівної ролі пролетаріату в цьому союзі, тим самим заперечують ленінське розуміння гегемонії пролетаріату.

Праві ухильники стверджують, що «радгоспи й колгоспи не є стовповий шлях до соціалізму» *(Бухарін)*. Праві не розуміли й не розуміють, що коли на першому етапі непу головною особливістю була торгова змичка, то на даному етапі непу упор повинен бути взятий на нові виробничі форми змички. Праві не згоджувалися, що «поки справа йшла про відбудування сільського господарства й освоєння селянами колишніх поміщицьких і куркульських земель, ми могли задовольнятися старими формами змички, але тепер, коли справа йде про реконструкцію сільського господарства, цього вже не досить, тепер треба йти далі, допомагаючи селянству перебудувати сільськогосподарське виробництво на базі нової техніки і колективної праці» *(Сталін)*.

Заперечуючи шляхи соціалістичного перероблення основних мас селянства, «*...праві ухильники,*— як зазначив т. Сталін,— *на ділі скочуються на точку зору заперечення можливості втягнення основних мас селянства в справу збудування соціалізму»* [2].

Праві опортуністи в профспілковому русі намагалися проводити тредюньйоністську цехову політику. Праві опортуністи неспроможні були організувати і виховувати робітничий клас на боротьбу за перемогу соціалізму. «Навряд чи можна було сумніватися,— писав т. Сталін,— що одним із найважливіших фактів, коли не самим важливим фактом, нашого будівництва є в даний момент широко розгортуване змагання мільйонних мас робітників»[3]. Замість того, щоб очолити роботу передовиків - робітників у соціалістичному змаганні й ударництві, виховати в робітничому класі борців за генеральну лінію партії, за здійснення більшовицьких темпів,—замість цього

---

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 484.
[2] Там же, стор. 485.
[3] *Сталін*, Передмова до брошури Є. Мікуліної «Соревнование масс».

праві проповідували хвостизм, капітулянтську політику, рівняння на відсталі, дрібнобуржуазні елементи.

У своїй боротьбі проти партії праві ухильники, які відбивають куркульську небезпеку в країні, неминуче повинні були фракційно оформитися; відси колективні декларації в ЦК, спроба на IX з'їзді профспілок утворити фракцію проти лінії партії, обвинувачення партії в суворому середпартійному режимі, в політиці «воєнно - феодальної експлуатації селянства» і т. п. Разом з тим праві вели закулісні переговори з троцькістами про спільний блок в боротьбі проти партії. *Опортуністи в нашій партії були центром притягання для опортуністичних елементів братерських компартій.*

XVI конференція ВКП(б) [1]

XVI Всесоюзна партійна конференція (1929 р.) пройшла під знаком мобілізації партії для соціалістичного наступу, для соціалістичної реконструкції всього народного господарства.

Конференція ухвалила так званий «оптимальний варіант» п'ятирічки, тобто п'ятирічний план з *максимально* розгорнутими завданнями будівництва. Конференція передрішила цим величезну перемогу соціалізму на протязі ближчих п'яти років. Вона ухвалила *п'ятирічний план соціалістичного будівництва*, який вимагає поруч з мобілізацією активності й організованості мас трудящих нещадної відсічі хитанням в бік від партійної лінії, а особливо правому ухилу. Конференція розглядала цей план як «програму розгорнутого соціалістичного наступу». Конференція попереджала, що «правий ухил... вираз прямого відмовлення від ленінської політики партії... вираз одверто опортуністичної здачі ленінських позицій під натиском класового ворога».

XVI партійна конференція ухвалила цілий ряд заходів по піднесенню сільського господарства, по зміцненню господарської змички з середняком.

Питання стояло так, що партія повинна сполучити «роботу над розв'язанням корінного і найважливішого завдання — організації великого соціалістичного землеробства — з повсякденною широкою організаційною, технічною і економічною допомогою індивідуальному бідняцькому й середняцькому господарству». Посилюючи на цьому етапі *обмеження і витіснення куркульства*, партія ширшим фронтом переходила до колективізації сільського господарства, утворюючи сіть *машинотракторних станцій*. Конференція підвела підсумки й намітила найближчі завдання боротьби з бюрократизмом. Конференція остаточно ухвалила постанову й намітила лінію в питанні про чистку партії.

Ця генеральна чистка партії, звільнивши з партії кілька десятків тисяч членів партії, які розклалися, примазалися, обюрократіли, були чужі для партії, зміцнила її лави, підвищила почуття відповідальності у перевірюваних, піднесла політичний рівень членів партії, посилила довір'я до партії та залучила в її лави *сотні тисяч* нових членів партії з робітників і колгоспників. Вся настанова

[1] XVI конференція відбулася 23 - 29 квітня 1929 р.

партії на ближчий період полягала в тому, щоб ще більше мобілізувати маси навколо партії для соціалістичного будівництва, ще більше залучити в справу соціалістичного будівництва робітників і селян. Партія висунула як серйозне завдання *перевірку* виконання і ухвалила постанову *про чистку радянського апарату* від чужих і бюрократичних елементів, про організацію *масового контролю*.

Конференція поставила в порядок дня здійснення ленінсько-сталінського лозунга: «Догнати й випередити в техніко-економічному відношенні передові капіталістичні країни».

П'ятирічка намітила широку програму соціалістичного будівництва в національних республіках, яка повинна була забезпечити «...господарське і культурне піднесення національних республік та відсталих районів і областей».

X пленум ВККІ про ВКП(б)

X пленум ВККІ, що відбувся в липні 1929 р. і пройшов під знаком посилення боротьби з правими елементами та примиренством у компартіях, цілком потвердив лінію ВКП(б) в її боротьбі з правими ухильниками і примиренцями. Крім того X пленум ВККІ уділив особливу увагу успіхам індустріалізації та соціалістичного будівництва в СРСР. У своїх тезах по цьому питанню пленум зазначив, що «в боротьбі проти загрози небезпеки війни, проти наступу підприємців і проти наклепницької кампанії реформістів усі комуністичні партії повинні вести широкі кампанії по роз'ясненню колосальних досягнень соціалістичного будівництва в Радянському союзі».

Разом з тим X пленум ВККІ підкреслив, що головною і найбільш безпосередньою небезпекою є небезпека війни проти СРСР — факт, який схильні недооцінювати деякі опортуністичні елементи. В тезах пленуму по цьому питанню говориться: «Основна світова суперечність між капіталістичним світом і СРСР, як двома принципіально протилежними господарсько-політичними системами, все більш загострюється. Напад імперіалістів на СРСР є головна небезпека». Безперечно, що однією з головних причин наближення небезпеки збройного нападу на Радянський союз капіталістичних країн є крах надій буржуазії на капіталістичне переродження Радянського союзу і ступневе підкорення його капіталістичному світові.

Перехід Радянського союзу з відбудовного періоду в реконструктивний і досягнуті тут величезні успіхи завдають жорстокого удару всій капіталістичній системі. Ворожість світової буржуазії до Радянського союзу росте в міру того, як посилюються господарська міць і соціалістичне будівництво в Радянському союзі.

Листопадовий пленум ЦК 1929 р.

Пленум ЦК, що відбувся 10 — 17 листопада 1929 р., підвів *підсумки першого року соціалістичного будівництва*, наміченого п'ятирічним планом. Підсумки ці перевищили всі найсміливіші сподіванки. Перший рік здійснення п'ятирічного плану став роком краху всіх пророкувань як «лівих», так і правих ухильників, роком торжества генеральної лінії партії.

«Минулий рік,— писав т. Сталін,— був *роком великого перелому* на всіх фронтах соціалістичного будівництва. Перелом цей ішов і продовжує йти під знаком рішучого *наступу* соціалізму на капіталістичні елементи міста й села. Характерна особливість цього наступу полягає в тому, що він уже дав нам ряд вирішальних *успіхів* в основних областях соціалістичної перебудови (реконструкції) нашого народного господарства»[1].

«Ми йдемо на всіх парах по шляху індустріалізації — до соціалізму, залишаючи позаду нашу вікову, «расєйську» відсталість. Ми стаємо країною металічною, країною автомобілізації, країною тракторизації. І коли посадимо СРСР на автомобіль, а мужика на трактор — хай спробують доганяти нас шановні капіталісти, які чваняться своєю «цивілізацією». Ми ще побачимо, які з країн можна буде тоді «опредєлити» у відсталі і які в передові»[2].

Так закінчив т. Сталін свою підсумкову статтю пророчими словами, які цілком збулися на протязі ближчих років.

Головні завдання в здійсненні п'ятирічного плану полягають у *швидких темпах індустріалізації країни і соціалістичної реконструкції сільського господарства*. В цьому відношенні досягнуті результати далеко випередили передбачення, які були з приводу цього. Наприклад, державний бюджет 1928/29 р. по п'ятирічному плану визначався в сумі 7762 млн. крб., фактично ж доведений був у цьому господарському році до 8 млрд. з лишком; капітальні вкладення в промисловість намічалися в 1928/29 р. в сумі 1650 млн. крб., а фактично було вкладено 1761 млн. крб. Виходячи з досягнутих успіхів і наявності матеріальних ресурсів, пленум ЦК ухвалив контрольні цифри на 1929/30 р., які далеко виходять за межі п'ятирічного плану.

Так, наприклад, державний бюджет на 1929/30 р. по п'ятирічному плану намічений був в сумі 9200 млн. крб., а пленум ЦК ухвалив контрольні цифри державного бюджету на цей рік в сумі 11390 млн. крб.; капітальні вкладення в промисловість вкупі з електрифікацією в 1929/30 р. за п'ятирічним планом намічалися в сумі 2800 млн. крб., а за контрольними цифрами, ухваленими пленумом, капітальні вкладення в промисловість вкупі з електрифікацією в цьому році повинні були досягти 4 млрд. крб.; по транспорту за п'ятирічним планом капітальні вкладення в 1929/30 р. намічалися в сумі 1500 млн. крб., а за контрольними цифрами, ухваленими пленумом, ці вкладення в 1929/30 р. повинні були бути збільшені до 1900 млн. крб. Темпи росту продукції промисловості визначалися в таких розмірах: в 1928/29 р. за контрольними цифрами передбачалося збільшення продукції соціалістичної промисловості на 21%, а фактично вона збільшилася на 23,5%; в 1929/30 р. за п'ятирічним планом збільшення продукції соціалістичної промисловості передбачалося на 21,5%, а за контрольними цифрами, затвердженими пленумом ЦК, цей ріст визначається в 32%, тобто з перевищенням на 10,5%. Збільшення продукції важкої індустрії, яка відіграє вирішальну роль в нашому соціалістичному господарстві, за п'ятирічним планом в 1929/30 р. передбачалося на 26%, пленум ЦК ухвалив довести це збільшення до 45%.

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 374. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[2] Там же, стор. 382.

Посівна площа в 1929 р. збільшилася на 4,5% порівняно з попереднім роком. Особливо успішно посівна кампанія пройшла весною 1929 р., при чому велику роль в ній відіграло застосування тих самих заходів громадсько-примусового впливу на куркуля, що їх праві ухильники зв'язували з неминучим, на їхню думку, провалом посівної кампанії. Виконаний уже на 15 листопада на 92% хлібозаготівний план,— чого до того часу ще ні разу не вдавалося домогтися,— забезпечував пролетарську державу основними продуктами харчування. Так життя розбило всі теорії правих ухильників про зниження темпу індустріалізації та про деградацію сільського господарства, наступну хлібну кризу і т. д. *Правильність генеральної лінії партії блискуче потвердилася в усіх областях господарської діяльності.*

Як необхідний наслідок тих темпів індустріалізації і соціалістичного будівництва, які розвиваються в країні, перед пленумом ЦК стало питання про *підготовку технічних і господарських кадрів спеціалістів.* Перед партією стала небезпека: якщо вона не забезпечить промисловість і все народне господарство новими кадрами пролетарських спеціалістів, то вона не зможе справитися з наміченими завданнями індустріалізації і соціалістичного будівництва.

Питання про кадри найтісніше зв'язується з загостренням класової боротьби в країні, яка кинула частину старих спеціалістів в табір активних ворогів соціалістичного будівництва, в табір шкідників. Пленум визнав за необхідне радикальну перебудову роботи радянських органів, які займаються підготовкою кадрів спеціалістів, радикальну перебудову роботи самих витшів і вишів та привернення до цієї справи уваги партійних і професійних організацій.

Як же тримали себе на пленумі праві ухильники? Частина з них— ядро колишнього керівництва московської організації — Котов, Міхайлов, Угланов[1] і Куліков цілком визнали свої помилки і заявили пленуму про свій розрив з правими ухильниками. *Проте лідери правого ухилу тт. Бухарін, Риков і Томський, заявивши про «зняття розходжень з партією», остаточно не відмовилися від своїх правоухильницьких поглядів.* Кінець-кінцем свої розходження з партією вони звели до питання про «застосування надзвичайних заходів», точніше — заходів громадсько-примусового впливу на куркуля весною 1928 р. Не наважуючись заперечувати колосальних успіхів партії, визнавши таким чином провал усіх своїх пророкувань, вожді правої опозиції насмілилися додати, що партія добилася б тих самих результатів, що й тепер, тільки менш болізними засобами, коли б прийняла їхні рецепти імпорту хліба з-за кордону, нормалізації ринкових відносин,— іншими словами, коли б надала куркулеві фактичну свободу спекуляції і т. п.

Підводячи підсумки боротьби партії за цей період, встановивши, що правоухильницька ідеологія явно і певно стає знаряддям мобілізації сил, ворожих партії й пролетарській диктатурі, а правоухильницька практика — знаряддям прямого саботажу політики партії,— *пленум визнав пропаганду поглядів правого опортунізму*

[1] Згодом події показали, що Угланов не виправдав своєї заяви про розрив із правими.

і примиренство до нього за несумісні з перебуванням у партії. Пленум ухвалив вивести з складу Політбюра т. Бухаріна, а іншим вождям правої опозиції зробити рішуче попередження. Вже після пленуму ЦК, під посиленим натиском всієї партії, вщент розбиті й викриті ідейно, притиснуті до стіни, залишені величезною більшістю своїх колишніх прихильників, вожді правої опозиції визнали нарешті свої помилки й правильність політичної лінії партії.

Питання суцільної колективізації сільського господарства та ліквідації куркульства як класу

Уже листопадовий пленум ЦК 1929 р. відзначив, що колгоспне будівництво на селі до весни 1930 р. перевищить весь той план колективізації сільського господарства, який був намічений п'ятирічкою. 27 грудня 1929 р. т. Сталін виступив на конференції аграрників - марксистів з промовою, в якій піддав гострій критиці антимарксистські, антиленінські, опортуністичні теорії, як от: теорії «рівноваги», теорії «самопливу» в соціалістичному будівництві, теорії «стійкості» дрібноселянського господарства, і закликав до марксистсько - ленінської розробки проблем, зв'язаних з соціалістичною перебудовою сільського господарства.

Тов. Сталін показав, які глибокі класові зрушення відбулися на селі в зв'язку з соціалістичним наступом на капіталістичні елементи. «... Це значить,— сказав т. Сталін,— що від політики *обмеження* експлуататорських тенденцій куркульства ми перейшли до політики *ліквідації* куркульства як класу. Це значить, що ми проробили і продовжуємо проробляти один з вирішальних поворотів в усій нашій політиці»[1]. Промова т. Сталіна мала величезне значення в справі дальшої розробки питань колгоспного будівництва.

Бурхливе колгоспне будівництво, яке відбувалося після листопадового пленуму ЦК, перевищило всі найсміливіші сподіванки. Цілі райони, як наприклад Північний Кавказ, Урал, райони Середньої і Нижньої Волги, на початку 1930 р. показали такий надзвичайно швидкий ріст колективізації, що в ряді районів вважали за розв'язане питання про суцільну колективізацію.

Цей нечуваний ріст колективізації сільського господарства викликав шалений опір куркуля, який мобілізував проти колгоспного руху всі свої сили. Класова боротьба на селі на грунті колективізації сільського господарства розгорнулася з величезною силою. Куркуль вживав усіх заходів, щоб зірвати колгоспне будівництво. Він нацьковував проти колективізації несвідомі верстви сільської людності; пролазячи в колгоспи, провадив там шкідництво, намагався підірвати колгоспне будівництво; вдавався до знищення худоби, розбазарювання та хования насіння, до псування інвентаря і т. п., а де це не вдалося, застосовував одвертий терор проти окремих керівників колгоспного руху.

Це загострення класової боротьби на селі, цей жорстокий опір куркуля цілком зрозумілий. Суцільна колективізація сільського господарства вириває з коренем куркульство, вона ліквідує можли-

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 395.

вість появи куркульства. В 1920 р. в брошурі «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» Ленін писав: «... дрібне виробництво *породжує* капіталізм і буржуазію постійно, щодня, щогодини, стихійно і в масовому масштабі»[1]. Знищити остаточно, вирвати з коренем будь - яку можливість появи куркульства може тільки повна колективізація сільського господарства, усуспільнення знарядь і засобів виробництва. *Щільно підійшла партія до цього завдання тільки в кінці 1929 — на початку 1930 р., коли були наявні матеріальні і політичні засновки для широкої колективізації*, створені попереднім розвитком промисловості, сільськогосподарської техніки, досвідом часткової колективізації та підготовкою відповідних кадрів керівників колгоспного будівництва.

З переходом до суцільної колективізації сільського господарства партія висунула лозунг ліквідації куркульства як класу. Постава партією цього *нового лозунга* знаменує собою поворот політики партії: перехід партії до нової політики на селі. До постави в порядок дня лозунга ліквідації куркульства як класу політика партії по відношенню до куркульства виявлялася в тому, що вживалося заходів до обмеження експлуататорських стремлінь куркульства та витіснення капіталістичних елементів з господарської діяльності на селі через застосування ряду заходів економічного впливу на куркуля. Ці заходи, починаючи з XIV з'їзду партії (1925 р.), застосовувалися до куркуля все рішучіше й рішучіше, але ліквідувати куркульство як клас самими цими заходами не можна було, поки залишалися в економіці села джерела, що живили куркульство, а саме: вільне користання землею, одноосібне володіння знаряддями виробництва, право оренди, право найму робітників і т. п. Рішучий поворот політики партії в бік остаточного викорчування капіталістичних елементів на селі передбачав кінець - кінцем скасування всього цього.

Лозунг ліквідації куркульства як класу ЦК партії закріпив 5 січня 1930 р. історичною постановою «Про темп колективізації», де говориться: «Ми маємо матеріальну базу для заміни великого куркульського виробництва великим виробництвом колгоспів, могутнього просування вперед по створенню соціалістичного землеробства, не кажучи про радгоспи, ріст яких уже значно перевищує всі планові передбачення». І та обставина, що ми можемо прискорити колективізацію села,— «ця обставина, яка має вирішальне значення для всього народного господарства СРСР, дала партії повну підставу *перейти* в своїй практичній роботі *від політики обмеження* експлуататорських тенденцій куркульства *до політики ліквідації куркульства як класу*. Ця політика, як пояснював т. Сталін, не є *продовження* старої політики обмеження і витіснення куркульства, а *поворот* до нової політики. Застосовуючи на практиці цю постанову ЦК партії, Центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів СРСР 1 лютого 1930 р. ухвалили постанову, в силу якої в районах суцільної колективізації скасовується чинність закону про оренду землі та про застосування найманої праці в одноосібних селянських господарствах. Обласним виконавчим комітетам цією постановою надано право в районах суцільної колективізації вживати всіх необхідних

[1] *Ленін*, т. XXV, стор. 173.

заходів для боротьби з куркульством аж до повної конфіскації майна куркулів та виселення їх за межі окремих районів. Перед трудящими села за проводом партії, за проводом робітничого класу стояло завдання подолати опір куркульства і довести до кінця нечувано грандіозну перебудову села на соціалістичних началах.

Література до розділу двадцять третього

Сталін, На хлібному фронті, «Питання ленінізму», стор. 272 — 280.
Сталін, Про підсумки липневого пленуму ЦК ВКП(б), «Питання ленінізму, стор. 289 — 299.
Сталін, Про праву небезпеку у ВКП(б), «Питання ленінізму», стор. 300—308.
Сталін, Про індустріалізацію країни і правий ухил у ВКП(б), «Питання ленінізму», стор. 309 — 333.
Сталін, Про правий ухил у ВКП(б), «Питання ленінізму», стор. 300—308
Резолюції XVI партконференції.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

XVI З'ЇЗД ПАРТІЇ — З'ЇЗД РОЗГОРНУТОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО НАСТУПУ

Передз'їздівська обстанова

Протягом двох з половиною років, за час від XV до XVI з'їзду партії, в Країні Рад відбулися величезні зміни. В цей проміжок часу досягнуті були величезні успіхи в справі зміцнення соціалістичного господарства СРСР.

Широко розгорнута колективізація сільського господарства ще більше зміцнила — і до того на новій основі — союз робітничого класу з основною масою селянства — бідняками й середняками. *Селянин - колгоспник став міцною опорою радянської влади.* Одночасно як у місті, так і на селі з особливою силою розгорнулася найжорстокіша боротьба капіталістичних елементів, які ще збереглися в СРСР, проти всіх заходів щодо соціалістичного будівництва.

Ця боротьба спростувала теорію правих опортуністів про пом'якшення класової боротьби в перехідний період від капіталізму до соціалізму, теорію мирного вростання куркуля в соціалістичну систему господарства, теорію «погасаючої кривої» класової боротьби. Капіталістичні елементи, хоча й обмежені в своєму розвитку, не могли уступити своїх позицій без жорстокого опору. Схватка між цими елементами і переможно наступаючим соціалізмом стала неминучою. Успішний розвиток індустріалізації, колгоспного будівництва й інші заходи радянської влади все міцніше й міцніше затискували в лещата рештки капіталістичних елементів міста й села. Куркуль, зміцнивши свої виробничі позиції в сільському господарстві, кожен захід, скерований на його обмеження, зустрічав жорстокою боротьбою. Боротьба, яку провадив куркуль, набирала найрізноманітніших форм. Вона зосереджувалася навколо захоплення рад куркульськими елементами, виявлялася в агітації серед середняків, в терористичних актах проти найактивніших працівників села та в підпалах колгоспів і радгоспів. Такими заходами куркуль намагався зупинити переможний наступ соціалізму.

Контрреволюційний виступ куркуля на селі не був одиноким. Його союзниками в містах і промислових центрах були шкідницькі контрреволюційні організації, які складалися з решток колишньої буржуазії та частини старих спеціалістів. Ці організації вели шкідницьку роботу трохи не в усіх галузях радянського господарства, намагаючись привести до краху соціалістичне будівництво Радянського союзу. Таким чином в умовах класової жорстокої боротьби,

в умовах підривної роботи різних шкідницьких організацій, пролетаріатові Радянського союзу довелося в цей період просуватися вперед по шляху соціалістичного будівництва. Наперекір контрреволюційним спробам протидіяти нашому ростові успіх соціалістичного будівництва за цей період перевищив сподівання не тільки друзів, але й ворогів.

Боротьба з правим і «лівим» ухилами напередодні XVI з'їзду

Як ми бачили вище, в період між XV і XVI з'їздами партія найрішучіше боролася проти всяких опортуністичних перекручень і в теорії й на практиці, які набували найрізноманітніших форм. *Праві опортуністи* на практиці дуже часто чинили опір проведенню семигодинного робочого дня, вдавалися до «самостраховки» при складанні планів капітального будівництва з орієнтацією на мінімальні програми, захищали теорію «об'єктивних умов», які нібито перешкоджають виконанню п'ятирічного плану, заперечували або байдуже ставились до соціалістичного змагання й ударництва, не дбали про підготовку нових кадрів та висування, косно ставилися до скорочення апарату в радянських установах і т. п. Партії доводилось боротися і тут *на два фронти, скеровуючи головний огонь проти правого опортунізму*,— боротися і проти явищ протилежного характеру, коли прихильники максималістських програм, не враховуючи реальних можливостей будівництва, створювали додаткові труднощі в справі соціалістичного будівництва.

В області сільського господарства партія найрішучіше боролася з правоопортуністичними спробами затримати ріст колективізації сільського господарства, з спробами підмінити соціалістичне будівництво будівництвом одноосібного хуторського господарства. Ці перекручення партійної лінії на практиці були посилені ще тим, що в ряді земельних органів міцно засіли шкідницькі організації. Шкідники використали правоопортуністичний ухил в своїх цілях — для згортання соціалістичного будівництва, для посилення капіталістичного сектора.

Вище відзначалося, що кінець 1929 і початок 1930 р. були зв'язані з величезним піднесенням колгоспного руху. Не зважаючи на те, що в постанові ЦК від 5 січня 1930 р. «Про темпи колективізації та про заходи допомоги колгоспному будівництву» були вказані взірцеві строки завершення суцільної колективізації, зваживши всі особливості окремих областей і районів,— цілий ряд місцевих партійних організацій не взяли до уваги цих вказівок ЦК і поставили своїм завданням закінчити колективізацію вже весною 1930 р. Відси вийшли «ліві» перекручення в колективізації сільського господарства, які кинули не тільки частину середняків, але й частину бідноти в сторону куркуля. *Ці перекручення т. Сталін влучно визначив як «запаморочення від успіхів»*.

Багато партійних організацій захопилися розкуркулюванням там, де ще не було нічого зроблено, щоб з'ясувати завдання партії в області колективізації. Так завдання колективізації в цілому ряді міст було підмінено завданням розкуркулювання. До цієї справи

поспішили примазатися подекуди прямо ворожі партії елементи, для того, щоб настроїти середняка проти партії, проти радянської влади. Шкідники згодом прямо вказували, що вони подекуди підтримували «ліві» перекручення, щоб озлобити селян проти колективізації. Ряд найгрубіших перекручень було допущено у виконанні найважливішої директиви партії — щодо колективізації. Праві опортуністи надзвичайно зраділи з цих «лівих» закрутів. «Ліві» закрути полегшували їм боротьбу проти партії, що й було відзначено тов. Сталіним в статті «Відповідь товаришам - колгоспникам».

«Справа в тому,— писав т. Сталін,— що помилки «лівих» закрутників в області колгоспного руху є такі помилки, які створюють сприятливу обстанову для посилення й зміцнення правого ухилу в партії. Чому? Тому, що ці помилки зображають лінію партії у перекрученому світлі,— значить, вони полегшують справу дискредитації партії,— отже, вони полегшують боротьбу правих елементів проти керівництва партії. Дискредитація партійного керівництва є той самий елементарний грунт, на базі якого тільки й може розігратися боротьба правих ухильників проти партії. Цей грунт дають правим ухильникам «ліві» закрутники, їхні помилки й викривлення. Тим то, щоб боротися успішно з правим опортунізмом, треба перебороти помилки «лівих» опортуністів. «Ліві» закрутники є об'єктивно союзниками правих ухильників»[1].

Одночасно з статтею т. Сталіна була опублікована «Відозва ЦК до всіх центральних комітетів національних республік, до всіх крайових, обласних, окружних і районних комітетів партії про необхідність негайно ліквідувати викривлення політики партії». Лист т. Сталіна і постанова ЦК влучили прямо в ціль і допомогли парторганізаціям рішуче виправити припущені помилки й перекручення.

Правда, деякі товариші намагалися пояснити розпад «паперових» колгоспів соціальною природою середняка, який, мовляв, неминуче «*повинен*» хитатися. Створювалися всякі невірні, опортуністичні теорії неминучих припливів і відпливів, які затемнювали ясне розуміння завдань, поставлених перед партією.

Права небезпека залишалася головною, тому що вона відбивала натиск куркульства — головного ворога соціалізму всередині країни. Помилки «лівих» закрутників посилювали позиції правих. «Ліві», напівтроцькістські закрути відбивали антисередняцькі настрої. Прихильники цих «закрутів» втратили розуміння того важливішого факту, що без притягнення середняка колективізацію не можна як слід перетворити в суцільну, що колективізація повинна давати *вигоду* середняцьким верствам, підіймаючи їх життєвий рівень на основі росту виробничої бази колгоспів.

Не зважаючи на всі опортуністичні хитання в окремих групах партії, не зважаючи на додаткові труднощі в зв'язку з «лівими» перекрученнями, партія підходила до XVI з'їзду внутрішньо більше спаяною, ніж будь - коли. Вона виросла чисельно коштом припливу сотень тисяч робітників у партію. Партійні кадри загартовувалися в боротьбі з класовим ворогом. Керівна роль, авторитет і вплив ВКП(б) в найширших масах трудящих міста й села величезною мірою

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 415.



Тов. Сталін під час доповіді на XVI з'їзді ВКП(б). З карт. худ. А. Герасімова

виросли за період між XV і XVI з'їздами партії саме тому, що на шляхах проведення своєї лінії партія домоглася вирішальних успіхів в справі соціалістичного наступу, викорчовування коренів капіталізму.

Історичне значення XVI з'їзду партії

XVI з'їзд партії був з'їздом розгорнутого наступу соціалізму. Питання «хто кого»? було розв'язано *в області індустріалізації на користь соціалізму. В цьому величезне історичне значення підсумків, підведених XVI з'їздом.*

З'їзд партії відбувався в момент величезного перелому в розвитку народного господарства СРСР, в момент крутого історичного повороту в будівництві соціалізму в Радянській країні, в розгар широкого соціалістичного наступу по всьому фронту. Крім того він припав на момент критичного перелому в розвитку світового капіталізму — перелому, зумовленого економічною кризою, яка глибоко захитала підвалини часткової стабілізації капіталізму. Все це зумовило характер постанов з'їзду, його історичне місце в розвитку партії.

Якщо XIV з'їзд був з'їздом індустріалізації країни, якщо XV з'їзд був з'їздом колективізації сільського господарства, то XVI з'їзд, продемонструвавши непохитну єдність лав ленінської партії, виявив незламну волю робітничого класу СРСР до широкого соціалістичного наступу по всьому фронту, до ліквідації останніх залишків капіталістичних елементів в країні і до проведення в життя суцільної колективізації сільського господарства.

Питання індустріалізації на XVI з'їзді

XVI з'їзд партії відбувався 26 червня — 13 липня 1930 р. *З доповіддю про діяльність ЦК виступив на з'їзді т. Сталін.* З величезним фактичним матеріалом в руках він показав з'їздові всі ті досягнення в соціалістичному будівництві, яких домоглася партія в період між XV і XVI з'їздами. Ці досягнення в різних галузях радянського господарства були величезні. Так, наприклад, як зазначив у своїй доповіді т. Сталін, нафтова промисловість за п'ятирічним планом повинна була дати в кінці п'ятирічки продукції на 977 млн. крб., справді ж вона вже в 1929/30 господарському році дала продукції на 809 млн. крб., тобто 83% продукції, наміченої в п'ятирічному плані для 1932/33 р.

Таким чином п'ятирічний план по нафтовій промисловості виконується в 2½ роки. По торфяній промисловості п'ятирічний план також виконується в 2½ роки. По загальному машинобудівництву було дано 70% продукції, наміченої п'ятирічкою для 1932/33 р. І в цій галузі промисловості п'ятирічний план виконується в 2½ — 3 роки. По сільськогосподарському машинобудівництву, як і по електротехнічній промисловості, п'ятирічний план виконується також в 3 роки. Ось такі були успіхи соціалістичного будівництва партії в основних галузях радянського господарства.

Проте, не вважаючи на ці величезні досягнення в індустріалізації країни, т. Сталін підкреслив у своїй доповіді, що *не можна змішувати темп розвитку промисловості і рівень розвитку промисловості.*



Перемагаючи опортуністичні хитання і ухили, партія на основі послідовного проведення ленінської політики будівництва соціалізму згуртовує під своїм прапором все ширші маси робітничого класу і трудящих села й укріплює позиції міжнародного пролетаріату в боротьбі за комунізм.

(З резолюції XVI з'їзду)

«...*Темп* розвитку промисловості і *рівень* розвитку промисловості,— говорив т. Сталін,— не можна змішувати одно з одним. У нас багато хто змішує їх, гадаючи, що коли ми добилися небувалих темпів розвитку промисловості, то ми тим самим досягли вже рівня розвитку промисловості передових капіталістичних країн. Але це в корені невірно.

Взяти, наприклад, виробництво електроенергії, де ми маємо дуже високі темпи. У виробництві електричної енергії ми добилися збільшення з 1924 р. по 1929 р. майже до 600%, тоді як ПАСШ збільшили продукцію електроенергії за той же період тільки до 181%, Канада — до 218%, Німеччина — до 241%, Італія — до 222%. Як бачите, ми маємо тут темп прямо небувалий, темп, що перевершує темпи всіх інших держав. Та коли взяти рівень розвитку виробництва електроенергії в цих країнах, приміром, у 1929 р., і порівняти його з рівнем розвитку в СРСР, то картина буде для СРСР далеко невтішна. Не зважаючи на небувалий темп розвитку виробництва електроенергії, продукція електроенергії в СРСР у 1929 р. становила лише 6.465 млн. к/г., тоді як ПАСШ мали 126 млрд. к/г., Канада мала 17.628 млн. к/г, Німеччина — 33.000 млн. к/г, Італія—10.850 млн. к/г.

Ріжниця, як бачите, колосальна.

Виходить, що за рівнем розвитку ми стоїмо позаду всіх цих держав...

Про що все це говорить?

Про те, що:

1) *не можна змішувати* темп розвитку промисловості з рівнем її розвитку;

2) ми диявольськи *відстали* щодо рівня розвитку нашої промисловості від передових капіталістичних країн;

3) тільки *дальше прискорення* темпу розвитку нашої промисловості дасть нам можливість догнати й перегнати в техніко - економічному відношенні передові капіталістичні країни;

4) люди, які базікають про необхідність *зниження* темпу розвитку нашої промисловості, є вороги соціалізму, агенти наших класових ворогів»[1].

Враховуючи досягнуті результати в індустріалізації країни, спираючись на величезний ентузіазм робітничих мас, які висунули лозунг *здійснення п'ятирічки в чотири роки*, з'їзд відзначив необхідність не тільки догнати передові капіталістичні країни в техніко-економічному відношенні, але й випередити їх в найкоротший строк. В постанові з'їзду на звіт ЦК партії вказувалося на необхідність розв'язати ще одно найважливіше завдання по шляху соціалістичної індустріалізації:

«... всемірне розгортання *важкої промисловості*, як основної бази соціалістичного будівництва (чорна і кольорова металургія, виробництво електричної енергії, паливо, машинобудування, хімія), створення в найближчий період *нової потужної вугільно - металургічної бази в виді Урало - Кузбаського комбінату*»[2].

XVI з'їзд означав вступ СРСР в період соціалізму, хоч до знищення класів, як сказав т. Сталін, ще далеко.

---

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 440 - 441.

[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 618.

Тов. Сталін сказав на з'їзді, що суть більшовицького наступу полягає в мобілізації пильності й активності мас на боротьбу з капіталістичними елементами країни, на боротьбу за більшовицькі темпи в будівництві індустрії, радгоспів і колгоспів та перебудові для цього всієї роботи. «Суть більшовицького наступу полягає нарешті в тому, щоб мобілізувати саму партію для організації всієї справи наступу; укріпити й відточити партійні організації, вигнавши звідти елементи бюрократизму й переродження; ізолювати й відтіснити виразників правого і «лівого» ухилів від ленінської партії, висунувши на перший план справжніх, стійких ленінців» (*Сталін*).

Питання колективізації на XVI з'їзді

Як ми бачили, період між XV і XVI з'їздами партії був періодом величезного перелому в розвитку господарства Радянського союзу. Цей період ознаменувався тим, що на весну 1930 р. у виробляючих зернових районах колективізація селянських господарств досягла 40 — 50%, а посівна площа цих колективізованих господарств охопила коло 30 — 35 млн. *га*. Програма п'ятирічного плану по колективізації селянських господарств протягом двох років була перевиконана в 1½ раза.

Цей величезний успіх колективізації селянських господарств був обумовлений правильною політикою партії на селі, політикою, в наслідок якої в кінці 1929 р. відбувся рішучий поворот бідняків і середняків в сторону колгоспів. Поворот середняцьких мас села в сторону колгоспів дав можливість партії рішуче перейти від обмеження і витіснення капіталістичних елементів на селі до політики ліквідації куркульства як класу на основі суцільної колективізації. Перехід до цієї політики відкрив собою новий *період в будівництві соціалізму в Радянському союзі*. В постанові з'їзду «Про колгоспний рух і піднесення сільського господарства» на доповідь т. Яковлева цей найважливіший момент в історії СРСР був схарактеризований так:

«Якщо конфіскація землі у поміщиків була *першим* кроком Жовтневої революції на селі, то перехід до колгоспів є *другим* і до того вирішальним кроком, який визначає найважливіший етап в справі побудування фундаменту соціалістичного суспільства в СРСР»[1].

Суцільна колективізація селянських господарств є величезне досягнення пролетарської диктатури. «...Не тільки теоретично доказана, але й перевірена на досвіді мільйонів людей можливість при диктатурі пролетаріату *безпосереднього переходу* од відсталого, малопродуктивного дрібного і найдрібнішого індивідуального селянського господарства до великого, колективного, високопродуктивного господарства»[2]. Далі в тій же постанові з'їзд відзначив:

«... В наслідок масового розвитку колгоспів і радгоспів та розпочатої ліквідації куркульства *міняється саме співвідношення різних економічних укладів у господарстві СРСР*, оскільки в додаток до соціалістичного укладу, представленого промисловістю, виростає соціалістичний уклад в сільському господарстві СРСР, який витісняє

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 657.
[2] Там же, стор. 649.

капіталістичний уклад. Соціалістичні відносини в СРСР, які опиралися досі майже виключно на соціалістичну промисловість, *відтепер починають опиратися також і на швидко ростущий соціалістичний сектор* (велике виробництво в виді колгоспів і радгоспів) у *сільському господарстві*. Тим самим відкрита можливість подолання величезної трудності пролетарської революції, яка полягає в тому, що пролетарська влада «готових» соціалістичних «відносин не одержує» *(Ленін)*»[1].

З'їзд гостро засудив всякі спроби застосування насильства або адміністративного примусу по відношенню до бідняцьких і середняцьких мас з метою об'єднання їх в колгоспи. Колективні господарства повинні будуватися тільки на основі добровільності. Одночасно з'їзд засудив і всі перекручення партійних організацій та окремих працівників, припущені ними в проведенні колективізації.

Основною формою колективізації є сільськогосподарська артіль. XVI з'їзд, схваливши політику ЦК в колгоспному будівництві, дав партії вказівки про заходи дальшого розвитку колгоспного будівництва та про шляхи переведення звичайних колгоспів (сільськогосподарських артілей) на вищий ступінь — до комуни. «Колгоспний рух може підійматися до вищої форми — до комуни — відповідно до підвищення технічної бази, росту колгоспних кадрів та культурного рівня колгоспників при неодмінній умові визнання самими селянами відповідних змін в статуті та їх здійснення знизу».

При цьому з'їзд відзначив, що «...партія добилася вирішального перелому в справі колективізації завдяки тому, що були розгромлені як контрреволюційний троцькізм, політика якого неминуче вела до розриву змички з основними масами селянства, так і праві ухильники з їх політикою відмовлення від здійснюваної партією індустріалізації країни, відмовлення від насадження радгоспів і розвитку колгоспів, з їх *політикою* капітуляції перед куркульством»[2].

Питання будівництва радгоспів на XVI з'їзді

Другим важливим чинником соціалістичного перетворення сільського господарства СРСР було радгоспне будівництво. В період між XV і XVI з'їздами ЦК партії вжив надзвичайних заходів до розвитку радгоспного будівництва. В квітні 1928 р. Політбюро ЦК ухвалило постанову про організацію протягом ближчих 3 — 4 років ряду нових радгоспів з таким розрахунком, щоб ці радгоспи під кінець зазначеного строку могли дати не менше 100 млн. пудів товарного хліба. Результат заходів ЦК партії по радгоспному будівництву виявився в таких цифрах: в 1928/29 р. посівна площа Зернотреста дорівнювала 150 тис. *га*, а в 1929/30 р. вона дорівнювала вже 1060 тис. *га*; посівна площа Радгоспцентра в 1928/29 р. становила 430 тис. *га*, а в 1929/30 р. вона дорівнювала вже 860 тис. *га*.

Радгоспне будівництво крім того вели ще два радгоспні об'єднання — Укррадгоспоб'єднання і Союзцукор. Посівна площа першого об'єднання в 1928/29 р. становила 170 тис. *га*, а в 1929/30 р. вона дорівнювала вже 280 тис. *га*; посівна площа другого об'єднання по

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 649 — 650.
[2] Там же, стор. 658.



Наша відповідь (худ. Дені)



зернових культурах в 1928/29 р. становила 780 тис. *га*, а в 1929/30 р. вона була доведена до 820 тис. *га*. Гуртова продукція зернових культур усіх радгоспів в 1927/28 р. становила 9,5 млн. *ц*, з яких товарних було 6,4 млн. *ц*; в 1928/29 р. ця продукція дорівнювала вже 12,8 млн. *ц*, з яких товарних було 7,9 млн. *ц*. В 1929/30 р. передбачалося мати по всіх радгоспах гуртової продукції зернових культур уже 28,2 млн. *ц*, з них 18 млн. товарної продукції. Такі були результати політики ЦК партії в радгоспному будівництві.

З'їзд цілком схвалив цю політику і постановив «... забезпечити засів по лінії Зернотреста в наступному році не менше 4½ млн. *га* та підготовку до посіву 1932 р. 9 млн. *га*»[1].

За п'ятирічним планом передбачалося на кінець п'ятирічки мати гуртової продукції зернових культур від усіх радгоспів 54,3 млн. *ц*, а на ділі завдяки заходам ЦК партії стало можливим уже в 1930 р. мати 28,2 млн. *ц* цієї продукції. В наступному ж році передбачалося мати 71,7 млн. *ц*.

Таким чином по радгоспному будівництву п'ятирічний план перевиконувався протягом 3 років.

Куркульські елементи села відповіли на піднесення колгоспного руху розбазарюванням та хижацьким убоєм худоби; а під вплив куркуля підпадали іноді й окремі групи середняків. В наслідок цього *загострилася тваринницька проблема*. В період перед з'їздом ЦК партії вжив заходів до розв'язання тваринницької проблеми на соціалістичних началах. З цією метою були організовані тваринницькі центри — «Свиноводтрест» та «Скотовод», в завдання яких входило масове розведення як убойної, так і молочної худоби. Схваливши політику ЦК партії в цьому напрямку, з'їзд постановив:

«Забезпечити товарний вихід по лінії «Свиноводтреста» свиней в 1930/31 р. не менше 400 тис., в 1931/32 р. — не менше 3 млн. і в 1932/33 р. — не менше 7 млн. голів... Довести число голів худоби «Скотовода» в 1930/31 р. до 3,2 млн. і в 1931/32 р. до 5,5 млн., в 1932/233 р. —до 9 — 10 млн. Розвивати тваринницькі галузі в колгоспах, направивши на це значну частину сільськогосподарських кредитів»[2].

Ріст колгоспів і радгоспів на базі широкого застосування в них складних сільськогосподарських машин і тракторів забезпечує перехід дрібного малопродуктивного селянського господарства до вищого типу укрупнених сільськогосподарських організацій, а разом з тим забезпечує й побудування соціалізму в Радянській країні.

Радгоспи є підприємства послідовно - соціалістичного типу. Вони покликані відіграти *керівну* роль в справі підняття продуктивності праці, колективізації і механізації сільського господарства. Але партія бореться проти підміни політики колективізації сільського господарства політикою штучної ліквідації сільськогосподарських колективів та включення їх з усіма членами колективів, живим і мертвим інвентарем в радгоспи, — а такі факти були. Лінія партії не має нічого спільного з «радгоспізацією»» колгоспів.

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 653.

[2] Там же, стор. 653 - 654.

Міжнародне становище СРСР в цей період

Як було відзначено вище, XVI з'їзд партії відбувся в момент переломний не тільки в будівництві соціалізму в СРСР, але і в розвитку світового капіталізму. Економічна криза в капіталістичних країнах загострювалася, поруч з цим переможно виростав соціалізм в СРСР. У своїй доповіді т. Сталін відзначив:

«... у них, у капіталістів, економічна *криза* і *занепад* виробництва як в області промисловості, так і в області сільського господарства.

У нас, в СРСР, економічне *піднесення* і *ріст* виробництва в усіх галузях народного господарства.

У них, у капіталістів, *погіршення* матеріального становища трудящих, *зниження* заробітної плати робітників і *ріст* безробіття.

У нас, в СРСР, *піднесення* матеріального становища трудящих, *підвищення* заробітної плати робітників і *скорочення* безробіття.

У них, у капіталістів, *зростання* страйків і демонстрацій, що веде до *втрати* мільйонів робочих днів.

У нас, в СРСР, відсутність страйків і *зростання* трудового піднесення робітників та селян, що *дає* нашому ладові мільйони додаткових робочих днів.

У них, у капіталістів, *загострення* внутрішнього становища і *наростання* революційного руху робітничого класу проти капіталістичного режиму.

У нас, в СРСР, *укріплення* внутрішнього становища і *згуртування* мільйонних мас робітничого класу навколо радянської влади»[1].

Величезний ріст соціалістичного будівництва в СРСР розхитує основи капіталізму, прискорює наближення його кінця.

Відносини капіталістичних держав до СРСР характеризуються двома тенденціями: з одного боку підготовкою інтервенції, економічної блокади, організацією шкідництва всередині СРСР і т. д.; з другого — схильністю підтримувати економічні зносини, що обумовлюється ростом економічної і політичної моці Радянського союзу. З'їзд відзначив, що—

«... загострення всіх суперечностей імперіалістичної системи відбувається поруч *із загостренням суперечностей між СРСР та оточуючим капіталістичним світом*. Ненависть міжнародної буржуазії до єдиної в світі держави пролетарської диктатури та її революціонізуючого впливу виявляється в спробах організації економічної блокади, в боротьбі проти радянського експорту, в кампанії церковників, в шаленій наклепницькій кампанії буржуазної і соціал-демократичної преси, в посиленій підготовці війни проти СРСР»[2].

З'їзд вказав на необхідність дальшого розвитку економічних зв'язків СРСР з капіталістичним світом. Одночасно він підкреслив необхідність «зміцнення обороноспроможності пролетарської держави та відсічі всяким спробам інтервенції з боку міжнародного імперіалізму»[3].

---

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 463

[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 615 - 616.

[3] Там же, стор. 616.

XVI з'їзд партії був могутньою демонстрацією моці й росту Радянської країни, єдиної в світі соціалістичної держави, вплив якої на всі капіталістичні країни збільшується з кожним днем, підіймаючи на боротьбу за краще майбутнє мільйони пролетарів.

Дві системи

Підводячи підсумки пережитому і завойованому за роки революції, т. Сталін поставив перед трудящими всього світу, перед пролетаріатом усіх країн питання *про дві системи* господарства — соціалістичну радянську і буржуазно - капіталістичну. Тов. Сталін поставив це питання в момент, коли особливо яскраво виявилися ознаки росту соціалізму в СРСР і найглибшої кризи всього капіталістичного світу. Чим же пояснюються цей ріст соціалістичного господарства і загибель капіталістичного? Найяскравіше виявилися *переваги* радянської системи і *неспроможність* капіталістичної. Переваги радянської системи т. Сталін бачить в переході політичної влади в руки робітничого класу; в переході засобів і знарядь виробництва в руки робітників і трудящих селян; *в плановій* організації виробництва, скерованій на піднесення матеріального й культурного рівня мас; в розподілі народного доходу в інтересах систематичного підвищення матеріального становища робітників і селян та поширення соціалістичного виробництва в місті й на селі; в тому, що такий розподіл народного доходу гарантує робітничий клас від криз перепродукції, безробіття і т. п.; в тому, що робітничий клас є господар країни, який працює не на капіталістів, а на свій власний клас.

В протилежність всьому цьому капіталістична система залишає політичну владу, а також засоби й знаряддя виробництва в руках кучки експлуататорів - капіталістів; капіталісти дбають не про поліпшення становища пролетаріату, а про високі прибутки: народний доход розподіляється в інтересах капіталістів; капіталістична раціоналізація й ріст виробництва при зубоженні мас ведуть до криз перевиробництва, безробіття і т. д.; робітничий клас, експлуатований, працює на чужий клас, на клас експлуататорів[1].

Ця характеристика двох систем у звіті т. Сталіна XVI з'їздові, відзначаючи основні риси двох систем господарства, показує одночасно і *напрямок розвитку* цих двох систем: соціалістична розвивається в сторону справжнього розквіту й росту матеріального та культурного рівня мас, в сторону ліквідації решток капіталістичних класів, перетворюючи СРСР на вогнище соціалізму для *всіх* пригноблених народів, для пролетаріату всіх країн; капіталістична система розвивається в сторону ще більшого антагонізму, розвалу, загострення класової ненависті експлуатованої більшості проти експлуататорської меншості.

XVI з'їзд про боротьбу з правим і «лівим» ухилами

XVI з'їзд став могутньою демонстрацією єдності більшовицької партії. Не знайшлося жодної хоч скількинебудь оформленої опозиційної групи, яка могла б протиставити генеральній лінії партії

[1] Див. *Сталін*, Політзвіт ЦК XVI з'їздові ВКП(б), «Питання ленінізму»,

свою платформу. Партія виросла й зміцніла в нещадній боротьбі з правим і «лівим» ухилами. Борючись на два фронти, партія вела найнещаднішу боротьбу і проти примиренства до правих та «лівих» ухилів.

Величезні успіхи соціалістичного будівництва як в місті, так і на селі виявили цілковите банкрутство правих опортуністів, їхню по суті зрадницьку роль.

«Чому правий ухил є тепер головна небезпека в партії?— запитував т. Сталін у своїй доповіді на з'їзді. — Тому, що він відбиває собою куркульську небезпеку, а куркульська небезпека в даний момент, в момент розгорненого наступу і корчування коренів капіталізму, є основна небезпека в країні... Не може бути сумнівів, що перемога правого ухилу в нашій партії означала б повне роззброєння робітничого класу, озброєння капіталістичних елементів села і наростання шансів на реставрацію капіталізму в СРСР»[1].

Ми бачили вже, що Ленін на X з'їзді партії засудив анархо-синдикалістський ухил як відображення поглядів дрібнобуржуазної стихії, яка особливо сильна в нашій країні.

Ще раніше, в «Дитячій хворобі «лівизни» в комунізмі» Ленін, говорячи про двох головних ворогів у робітничому русі, в боротьбі з якими виріс, міцнів і гартувався більшовизм, відзначав також буржуазний характер не лише правого опортунізму, але й «лівої» дрібнобуржуазної революційності, відміною якої був «лівий» комунізм, як і троцькізм. Пізніше, в статті «Нові часи, старі помилки в новому виді» Ленін писав, що

«... Кожен своєрідний поворот історії викликає деякі зміни в формі дрібнобуржуазних хитань, які завжди мають місце поруч з пролетаріатом, завжди проникають в тій або іншій мірі в середовище пролетаріату»[2].

На XVI з'їзді партії т. Сталін дав глибоку характеристику соціальної природи ухилів, які розвивалися всередині партії за останні роки. Як і Ленін, т. Сталін насамперед звертав увагу на те, що пролетаріат не відокремлений «китайською стіною» від інших класів, що він «живе і діє не в безповітряному просторі», що середовище, яке оточує пролетаріат, складається з різних класів і соціальних груп. Соціалістичний наступ викликає опір відживаючих класів. *Відображенням опору відживаючих класів і є всі і всякі ухили від ленінської лінії, які є в лавах нашої партії.*

Через це соціалістичний наступ вимагає нещадної, непримиренної боротьби з ухилами й особливо *з правим ухилом як головною небезпекою на даному етапі.*

Хоч і троцькісти і праві відбивають настрої відмираючих класів, але між ними є істотна різниця. «... Суть троцькізму полягає, насамперед, у запереченні можливості збудування соціалізму в СРСР силами робітничого класу й селянства нашої країни», «в запереченні можливості втягнення основних мас селянства в справу соціалістичного будівництва на селі», «в запереченні необхідності залізної дисципліни в партії, у визнанні свободи фракційних угру-

---

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 482 - 483.
[2] *Ленін*, т. XXVII, стор. 5.

пувань у партії, у визнанні необхідності утворення троцькістської партії»[1].

Троцькізм — відображення хитань розорюваної міської дрібної буржуазії. Відси — капітулянтство, що прикривається «лівою» фразою, відси — *авантюризм та істерика* в політиці. Двоїстість становища цієї верстви буржуазії пояснює двоїсту фізіономію троцькізму і той факт, що «...свої «шалені» нібито атаки проти правих ухильників троцькізм звичайно увінчує блоком з ними, як з капітулянтами без маски»[2].

«Ліві» закрути (як наприклад в області колгоспного руху) «... становлять деяку, правда, несвідому, спробу відродити у нас традиції троцькізму на практиці, відродити троцькістське ставлення до середнього селянства. Вони є результатом тієї помилки в політиці, яку Ленін називав «переадмініструванням»[3].

Сила правого опортунізму в іншому. «*Сила правого опортунізму полягав в силі дрібнобуржуазної стихії, в силі напору на партію з боку капіталістичних елементів взагалі, з боку куркульства — особливо*»[4]. *Формально* визнаючи, у відміну від троцькістів, можливість збудування соціалізму в СРСР, праві не визнають намічених партією *шляхів* збудування соціалізму, неминучості й необхідності непримиренної класової боротьби та розгорнутого соціалістичного наступу на капіталістичні елементи. Вони «*скочуються на ділі на точку зору заперечення* можливості збудування соціалізму в нашій країні».

Формально визнаючи також, у відміну від троцькістів, «можливість втягнення основних мас селянства в справу збудування соціалізму на селі», праві «... *заперечують ті шляхи й способи, без яких неможливе втягнення селянства в справу збудування соціалізму*»[5]. Праві заперечують, що колгоспи й радгоспи — «стовповий шлях» до соціалізму. Проповідуючи куркульські теорії «вростання куркуля в соціалізм», «самопливу» в соціалістичному розвитку села, переваги змички з селом шляхом *ринкових* відносин, борючись проти намічених партією темпів будівництва колгоспів і радгоспів, недооцінюючи значення індустріалізації країни для розвитку соціалізму на селі, «*праві ухильники на ділі скочуються на точку зору заперечення можливості втягнення основних мас селянства в справу збудування соціалізму*»[6].

Відси — закулісні переговори правих з троцькістами про *блок* з ними.

«Основне зло правого опортунізму полягає в тому, що він *розриває* з ленінським розумінням класової боротьби і скочується на точку зору *дрібнобуржуазного лібералізму*».

Так характеризує т. Сталін троцькістів і правих ухильників. Вся попередня історія боротьби з ними, як і всі дальші події середпартійного життя, цілком потвердили правильність цієї характеристики. Як у свій час праві вели закулісні переговори з троцькі-

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 482 - 483
[2] Там же, стор. 483
[3] Там же, стор. 484.
[4] Там же, стор. 485. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[5] Там же.
[6] Там же.

стами (група Бухаріна — Рикова — Томського), так і згодом не раз вони блокувалися з троцькістами. Тому величезне значення мав заклик т. Сталіна «... *продовжувати й надалі непримиренну боротьбу на два фронти, як з «лівими», що представляють дрібнобуржуазний радикалізм, так і з правими, що представляють дрібнобуржуазний лібералізм*»[1].

«... Завдання полягає в тому, щоб продовжувати й надалі *непримиренну* боротьбу з тими *примиренськими* елементами в партії, які не розуміють або удають, що не розуміють необхідності рішучої боротьби на два фронти»[2].

З'їзд зажадав від колишніх лідерів правої опозиції визнати, що погляди, які вони захищали і протиставляли генеральній лінії партії, об'єктивно вели до відновлення капіталізму в СРСР. З'їзд зажадав, щоб вони визнали свої погляди за антиленінські і повели б активну боротьбу в оборону лінії партії. І хоч колишні лідери правої опозиції Риков, Томський і Угланов визнали на з'їзді свої помилки в окремих питаннях, проте повнотою від своїх поглядів вони не відмовились і не засудили тоді ж своєї попередньої правоопортуністичної лінії, яка йшла врозріз з генеральною лінією партії.

Схваливши політику ЦК в боротьбі з правим і «лівим» ухилами, з'їзд відзначив, що —

«... Партія добилася величезних успіхів соціалістичного будівництва завдяки твердому проведенню генеральної лінії партії, завдяки нещадній і рішучій боротьбі на два фронти — проти троцькізму й примиренства до нього, проти правого ухилу як головної небезпеки на даному етапі і примиренства до правого ухилу.

Тільки боротьба на два фронти привела до повного викриття троцькізму, який цілком скотився на контрреволюційні меншовицькі позиції... Розбивши троцькізм, партія зіткнулася з новим проявом опортунізму в особі правого ухилу (група Бухаріна). Правий ухил протиставив генеральній лінії партії свою одверто опортуністичну лінію. Лінія правих ухильників веде до капітуляції перед куркульсько - капіталістичними елементами країни. Здійснення лінії правих ухильників, які є об'єктивно агентурою куркульства, означало б зрив будівництва соціалізму й відновлення капіталізму в нашій країні. В період розгорнутого по всьому фронту наступу на капіталістичні елементи правий ухил був і залишається головною небезпекою в партії»...

При цьому з'їзд оголосив «*погляди правої опозиції за несумісні з належністю до ВКП(б)*»[3].

XVI з'їзд партії завершив повний розгром правої опозиції в лавах ВКП(б). Одночасно з'їзд вказав на необхідність невпинної боротьби в майбутньому з найменшими проявами правого або «лівого» ухилу, так само як і з примиренством до них.

Національне питання на XVI з'їзді

Той, хто вивчає історію нашої партії, повинен був звернути увагу на те, якого величезного значення наша партія надає правильному роз-

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 486. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[2] Там же.
[3] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 623.

в'язанню національного питання, правильній національній політиці. Спори більшовиків з бундівцями на II з'їзді партії — перед революцією 1905 р.; в період реакції —боротьба проти лозунга культурно - національної автономії, в період імперіалістичної війни — повторення в поширеному масштабі дискусії на II з'їзді з представниками польської партії в питанні про лозунг «право націй на самовизначення», боротьба Леніна з помилками в цьому питанні К. Радека, Р. Люксембург, з одного боку, Н. Бухаріна, Г. П'ятакова, Є. Бош— з другого; постава нацпитання на квітневій конференції 1917 р. та боротьба проти невірних настанов Г. П'ятакова; спори по нацпитанню при виробленні програми на VIII з'їзді партії; постава нацпитання на X з'їзді партії; постава нацпитання знов на XII з'їзді партії; в 1924 р. спеціальна нарада в нацпитанні і нарешті на XVI з'їзді постава т. Сталіним національного питання в його політичному звіті з'їздові — все це свідчить про виняткову увагу партії до цього питання[1]. Велику роль в розробленні національного питання, як ми це вже відзначали, виконував поруч з Леніним т. *Сталін*.

Говорячи про ухили від генеральної лінії, які помічаються в партії, т. *Сталін звернув увагу XVI з'їзду на ухили до великоруського шовінізму і до місцевого націоналізму*. «Ці ухили,—говорив т. Сталін,— не так помітні і напористі, як лівий або правий ухил. Їх можна було б назвати повзучими ухилами. Але це ще не значить, що вони не існують, вони існують, і, головне,— ростуть» . Ці ухили т. Сталін схарактеризував так:

«Суть ухилу до великоруського шовінізму полягає в прагненні обійти національні відмінності мови, культури, побуту; в прагненні підготувати ліквідацію національних республік і областей; в прагненні підірвати принцип національної рівноправності і розвінчати політику партії щодо націоналізації апарату, націоналізації преси, школи й інших державних та громадських організацій.

Ухильники цього типу виходять при цьому з того, що оскільки при перемозі соціалізму нації мусять злитися воєдино, а їх національні мови мусять перетворитися в єдину спільну мову, то настав час для того, щоб зліквідувати національні відмінності і відмовитись від політики підтримки розвитку національної культури раніше пригноблених народів»[2].

Тов. Сталін детально викрив антимарксистські теорії ухильників цього типу, які до того ж посилаються на Леніна. Тов. Сталін показав, як ці ухильники попали в лабети каутськіанського соціал - шовінізму, як, обстоюючи одну спільну мову, «... в межах *однієї* держави, в межах СРСР, вони добиваються по суті справи відновлення *привілеїв* панівної раніше мови, а саме — *великоруської* мови»[3].

Партія має достатню перевірку правильності своєї національної політики. Більше 10 років існують нацреспубліки: Україна, Білорусія, Крим, Грузія, Азербайджан, Татарія, Якутія, Арменія, німців Поволжя, Узбекістан, Казакстан, Таджикістан, Туркменістан, Карелія та ряд автономних областей. Ці республіки й області,

[1] Див. відповідні розділи підручника.
[2] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 486.
[3] Там же, стор. 487.

як правильно відзначив т. Сталін, — «... не тільки не обрусіли в зв'язку з перемогою соціалізму в СРСР, а, навпаки, відродилися і розвинулися в самостійні нації»[1]. Ці республіки й області розвинули при пролетарській диктатурі культуру *соціалістичну* своїм змістом і національну формою, культуру, яка має за свою мету виховати маси в дусі інтернаціоналізму й зміцнити диктатуру пролетаріату. Таким чином період будівництва соціалізму не тільки не є періодом розвалу й розпаду національних культур — школи, преси, літератури, театру й інших культурно - освітніх установ на рідній мові, але саме в цей період вперше в історії Росії ця національна формою і соціалістична своїм змістом культура *дістала державну підтримку*.

На основі програми партії та ухвалених X з'їздом постанов розгорнута величезна робота щодо розвитку й зміцнення в кожній республіці й області радянської державності в формах, які відповідають національно - побутовим умовам кожного народу; розвинуті й зміцнені «діючі на рідній мові суд, адміністрація, органи господарства, органи влади, складені з людей місцевих, які знають побут і психологію місцевого населення». На цій основі ведеться виховання місцевих національних кадрів. На цій основі виросли партійна й комсомольська організації.

З приводу того, що є позірна суперечність в тому, що ми, прихильники *злиття* в майбутньому національних культур в одну спільну (і формою і змістом) культуру, з однією спільною мовою, є одночасно прибічниками *розквіту* національних культур в даний момент, в період пролетарської диктатури, т. Сталін зазначив, що ця діалектична суперечність цілком життєва, як життєве те, що ми, будучи прихильниками відмирання держави, відмирання державної влади, стоїмо за посилення диктатури пролетаріату. «...Найвищий розвиток державної влади з метою підготовки умов *для* відмирання державної влади, — ось марксистська формула...»[2].

Другий ухил, з яким XVI з'їзд закликав боротися, — ухил до місцевого націоналізму, який —

«... полягає в прагненні відособитися і замкнутися в рамках своєї національної шкарлупи, в стремлінні затушувати класові суперечності всередині своєї нації, в прагненні захиститися від великоруського шовінізму шляхом відходу від загального потоку соціалістичного будівництва, в прагненні не бачити того, що зближає і з'єднує трудящі маси національностей СРСР, і бачити лише те, що може їх віддалити одні від одних»[3].

«... Небезпека цього ухилу полягає в тому, що він культивує буржуазний націоналізм, ослаблює єдність трудящих народів СРСР і грає на руку інтервенціоністам»[4].

В цьому дусі в резолюції на звіт ЦК XVI з'їзд включив окремі вказівки про боротьбу з цими ухилами як відображеннями класової боротьби, відзначивши, що головну небезпеку на даному етапі становить *великодержавний ухил*.

---

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 487.
[2] Там же, стор. 490.
[3] Там же.
[4] Там же.

Література до розділу двадцять четвертого

Сталін, Рік великого перелому, «Питання ленінізму», стор. 374 — 382.
Сталін, До питань аграрної політики в СРСР. Там же, стор. 383 — 398.
Сталін, Запаморочення від успіхів. Там же, стор. 402 — 406.
Сталін, Політзвіт ЦК на XVI з'їзді і кінцеве слово.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

МІЖ XVI З'ЇЗДОМ І XVII ПАРТКОНФЕРЕНЦІЄЮ

Питання економічної блокади й інтервенції проти СРСР

Успіхи, досягнуті партією в будівництві соціалізму, не тільки міцні, але й невід'ємні. В колгоспах робітничий клас здобув нову опору, принципіально відмінну від тієї опори, яку він мав у розпорошених індивідуальних селянських господарствах бідняків і середняків. Союз із середняком у *колгоспах* закріпився остільки, що *середняк у колгоспах з союзника перетворився в міцну опору радянської влади. Колгоспник став центральною фігурою землеробства.* Це ті кроки, які необхідні для повного збудування соціалізму, для повного знищення класів, знищення ріжниці між містом і селом, ріжниці між робітниками землі й робітниками фабрик і заводів. «Соціалізм є знищення класів», — писав Ленін. Пролетаріат в союзі з селянством скинув поміщиків і капіталістів в 1917 р., але це була тільки перша частина завдання. «Щоб знищити класи, — писав далі Ленін, — треба знищити ріжницю між робітником і селянином, зробити всіх працівниками». До цього завдання партія приступила щільно тільки в період, підсумований XVI з'їздом.

За останні роки робітничий клас зумів об'єднати під своїм проводом *всю промисловість* — як велику, так і середню, а в значній частині й дрібну. Довоєнний рівень промисловості залишився далеко позаду.

Гігантські успіхи соціалістичного будівництва в радянській країні, бурхливий розмах її індустріалізації й колективізації сільського господарства завдали нищівного удару надіям міжнародної буржуазії на крах радянської влади та на відновлення капіталізму в СРСР.

Шукаючи методів боротьби з Радянським союзом, міжнародна буржуазія, яка не має покищо можливості вдатися до інтервенції, намагалася використати для зриву соціалістичного будівництва в СРСР економічну блокаду. З цією метою, після довгої й жорстокої підготовчої кампанії консервативної французької преси проти так званого радянського «демпінга», французький уряд (3 жовтня 1930 р.), а слідом за ним і уряд ПАСШ (в лютому 1931 р.) видали закон про заборону довозу деяких радянських товарів у Францію та в ПАСШ. Французький імперіалізм, організуючи економічну блокаду проти СРСР, намагався втягти в неї й інші капіталістичні країни. В безпосередньому зв'язку з економічною блокадою міжнародний імперіалізм готував і воєнну інтервенцію проти СРСР.

Процес «промпартії» цілком викрив усі махінації міжнародного імперіалізму в цьому напрямі. Коли ще шахтинська справа викрила, як міжнародна буржуазія, організуючи шкідництво силами й засобами окремих антирадянських капіталістичних організацій, буржуазних спеціалістів і колишніх шахтовласників, готувала зрив господарського будівництва в СРСР, то процес «промпартії» показав, як контрреволюційна, шкідницька діяльність пов'язана з діяльністю ворожих СРСР міжнародних сил і стала їх знаряддям в боротьбі з нашим соціалістичним будівництвом, знаряддям підготовки імперіалістичної інтервенції та війни проти СРСР.

Як безпосереднє знаряддя повалення радянської влади світовий імперіалізм намагався використати всередині СРСР частину буржуазної інженерно - технічної інтелігенції, що об'єдналася в контрреволюційну організацію під назвою «промпартії».

Процес «промпартії» в кінці 1930 р. незаперечно довів наявність щільного зв'язку з французьким генштабом і генштабами інших імперіалістичних держав та зрадницькою роботою шкідників всередині СРСР. Свідчення шкідників з «промпартії» — Рамзіна, Ларічева й ін. — цілком потвердили це на процесі. Французький імперіалізм не тільки скеровував злочинну діяльність шкідників всередині СРСР, але й готував також живі кадри для збройного повалення радянської влади. Імперіалістична Франція стала другою батьківщиною для всіх білоемігрантських антирадянських угруповань. Під захистом правих кіл французької буржуазії в Парижі виникла організація колишніх власників царської Росії, що втекли туди після Жовтневої революції, так званий Торгпром, який і став зв'язуючою ланкою між французькими урядовими колами та організацією шкідників всередині СРСР — «промпартією».

Процес «промпартії» викрив перед усім світом, що загроза безпосередньої воєнної інтервенції проти СРСР поставлена міжнародним імперіалізмом в порядок дня. Хоч плани інтервентів викриті процесом «промпартії», проте не слід забувати, що небезпека інтервенції, загроза війни проти СРСР цим з порядку дня зовсім не знята. Світовий імперіалізм, відчуваючи свою близьку загибель, постарається в тій або іншій формі відновити спроби інтервенції.

Право - «лівацький» блок Сирцова — Ломінадзе — Шацкіна

Дуже скоро після XVI з'їзду партії довелося розв'язувати питання про один із проявів право - «лівацького» блоку.

Паніка перед труднощами соціалістичного будівництва викликала утворення на ідейній основі правого ухилу підпільної антипартійної групи Сирцова - Ломінадзе — Шацкіна й ін. На чолі основного ядра цієї гупи правих стояв Сирцов, а «лівих» — Ломінадзе і Шацкін. Спільна платформа, на якій вони об'єдналися, в основному збігалася з платформою правих опортуністів; вона давала програму для незадоволених лінією партії, які бажали поспекулювати на труднощах соціалістичного будівництва, вимагала відмовлення від більшовицьких темпів та «звуження фронту капітального будівництва» (Ломінадзе). Для виправдання своєї опортуністичної платформи Сирцов, Ломінадзе й інші вдавалися до таких

чисто меншовицьких, грубо наклепницьких способів боротьби з партійним і радянським керівництвом, як оголошення успіхів нашого будівництва «замилюванням очей» (Сирцов), оголошення Сталінградського тракторного заводу «потьомкінським селом» (Сирцов), твердження про те, що в радянському апараті Закавказзя «панує пансько - феодальне ставлення до потреб і інтересів робітників та селян» (Ломінадзе) і т. п. «Обидві групи допускали в своїй фракційній роботі розконспірування таємних постанов партії; як Сирцов, так і Ломінадзе й Шацкін проводили в своєму ставленні до партійного керівництва тактику дворушництва й обману партії, а при допиті в ЦКК давали явно неправильні свідчення». На підставі цього ЦК й ЦКК ухвалили 1 грудня 1930 р. Сирцова й Ломінадзе виключити з складу ЦК ВКП(б), Шацкіна виключити з складу ЦКК ВКП(б)[1].

Так партія в період вступу СРСР в соціалізм повинна була вести боротьбу проти дворушницьких груп, проти жалюгідних спроб підірвати довір'я до правильної лінії партії, проти алілуйщини, яка прикриває опортуністичну лінію опозиції, проти всіх видів перекручень партійної лінії.

Але атаки опозиції проти партії знаходили все менше прихильників. Поразка право - «лівацького» блоку була відображенням того ідейного розгрому троцькізму й правого опортунізму, який став *обов'язковим наслідком* успішного руху вперед шляхом до соціалізму.

Грудневий (1930 р.) об'єднаний пленум ЦК і ЦКК

XVI з'їзд партії визначив основні завдання партії на даному етапі розвитку. Ці завдання зводилися до того, щоб виконати п'ятирічку в чотири роки, перебудувати в основному сільське господарство країни на соціалістичних началах, перетворити СРСР в країну суцільної колективізації і на цій базі викорчувати останні рештки капіталізму. Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК, що відбувся 17 — 21 грудня 1930 р., підсумував роботу партії за півроку, які минули з моменту XVI з'їзду, і намітив програму роботи на 1931 рік. Радянська країна вступила в третій рік здійснення п'ятирічки. Успішне розв'язання завдань економічного будівництва в цей вирішальний рік набувало величезного історичного значення.

«Наша країна,— говорилося в резолюції пленуму «Про народногосподарський план СРСР на 1931 р.»,— де соціалістичний сектор зайняв абсолютно переважну роль в народному господарстві, вступила в період розгорнутого соціалістичного наступу, в період соціалізму. Наступний 1931 рік буде роком нових досягнень, нових величезних успіхів соціалізму в його боротьбі з капіталізмом. Виконання плану в області колективізації дасть абсолютну перевагу соціалістичних елементів над індивідуальним сектором на селі, зміцнить змичку робітничого класу з трудящими масами селянства і завершить збудування фундаменту соціалістичної економіки СРСР. Це буде перемога всесвітньо - історичного значення»[2].

[1] Постанова ЦК і ЦКК ВКП(б) про фракційну роботу Сирцова, Ломінадзе та ін.

[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 681.

Величезне значення грудневого пленуму ЦК і ЦКК полягає в тому, що він намітив конкретні завдання роботи партії в відповідальний третій рік п'ятирічки — план переможного наступу соціалізму, план величезних соціальних, економічних і технічних завдань в усіх областях народного господарства. На основі ленінської політики партія досягла таких успіхів, в наслідок яких показалися ясні обриси майбутнього соціалістичного суспільства.

«Створити економічну базу соціалізму, — говорив т. Сталін на VII пленумі ВККІ, — це значить зімкнути сільське господарство з соціалістичною індустрією в одно ціле господарство, підпорядкувати сільське господарство керівництву соціалістичної індустрії, налагодити відносини між містом і селом на основі прямого обміну продуктів сільського господарства й індустрії, закрити й ліквідувати всі ті канали, з допомогою яких народжуються класи й народжується насамперед капітал, створити кінець - кінцем такі умови виробництва й розподілу, які ведуть прямо і безпосередньо до знищення класів»[1].

В резолюції «Про народногосподарський план на 1931 р.» об'єднаний пленум ЦК і ЦКК відзначив, що —

«.. перспектива вирішальної перемоги не може не викликати нового вибуху ентузіазму й нового трудового піднесення серед робітників і селян. Але вона не може також не посилити ненависті й люті наших класових ворогів. Саме тому так одчайдушно чинять опір рештки капіталізму всередині Радянського союзу (опір куркулів, шкідництво і т. д.). Саме тому так гарячково готується міжнародний капіталізм до збройної інтервенції проти Радянського союзу. В цих умовах загостреної класової боротьби потрібна максимальна мобілізація творчих сил робітничого класу, колгоспників і всіх трудящих на подолання труднощів, які стоять на шляху соціалістичного будівництва, на шляху здійснення лозунга *«П'ятирічка — в чотири роки»*. Саме в цих умовах вимагається від нас максимальне напруження сил для дальшого розгортання індустріалізації країни й соціалістичного будівництва, для посилення обороноспроможності країни»[2].

На пленумі ЦК і ЦКК тт. Риков і Бухарін виступили з визнанням успіхів соціалістичного будівництва. На жаль, ці визнання значно спізнилися.

«Після того, — зауважив у своїй промові т. Каганович, — як вороги починають бачити наші сили й наш ріст, не дивно, що й ті, хто клеветав на партію, починають визнавати наші сили».

Пленум ухвалив звільнити т. Рикова від обов'язків члена Політбюра ЦК та голови Раднаркому СРСР і намітив замість нього *головою Раднаркому т. Молотова*.

Збудування фундаменту соціалістичної економіки вимагає залучення в соціалістичне будівництво багатомільйонних мас трудящих. Величезні успіхи соціалістичного будівництва в радянській країні зв'язані з широким розвитком пролетарської демократії. Розгортання вищих форм цієї демократії, — *соціалістичного змагання, ударництва*

---

[1] *Сталин*, «Об оппозиции», стор. 453.
[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 681.

й зустрічного промфінплану на фабриках і заводах, в радгоспах і колгоспах — стало основою перебудови всіх органів робітничої держави — і в першу чергу рад — на принципах пролетарської демократії. Корінна перебудова рад вимагала від партії величезної організаційної роботи. Щоб досягти прямого й безпосереднього зв'язку державного апарату з найглибшими низами трудящих мас, пленум ЦК до наступних на початку 1931 р. перевиборів рад дав лозунг про поголовне залучення до виборчої кампанії в ради всього трудящого населення.

Процес контрреволюційної організації меншовиків

На фоні величезного соціалістичного будівництва Радянського союзу, на фоні все збільшуваного добробуту трудящих мас міста й села, при наявності величезного культурного й господарського піднесення країни, слідом за процесом «промпартії» розгорнувся процес меншовицького «союзного бюра». Цей процес завершував ланцюг зрадництва й злочинів перед робітничим класом російських меншовиків. 1 березня 1931 р. на лаву підсудних сіли 14 найвидатніших меншовиків, які займали в радянському апараті відповідальні керівні місця і одночасно провадили шкідництво та підготовку інтервенції проти Радянського союзу. Разом з цими 14 меншовиками на лаву підсудних сів і весь російський меншовизм в його минулому й теперішньому, оскільки ще збереглися його жалюгідні уламки всередині радянської країни і в закордонній білій еміграції. Але це був і суд над II Інтернаціоналом, оскільки російські меншовики входили в склад II Інтернаціоналу, визнавали його ідеологію й підлягали його директивам.

Розгромлені на історичній арені політичної боротьби, цілком збанкрутовані російські меншовики в повній згоді з інтересами буржуазії ще в 1924 р. виробили програму своєї діяльності, так звану «платформу РСДРП», цілком розраховану на відновлення капіталізму в СРСР. В цій «платформі» меншовики висунули такі вимоги: скасування радянського ладу, допускаючи такий лише як перехідний ступінь до буржуазно-демократичної республіки; повернення колишнім власникам їх підприємств, крім підприємств загальнодержавного значення, як наприклад залізниці, пошта, телеграф і т. п., а також деяких найбільших підприємств в основних галузях народного господарства, головним чином по видобутку палива та обробленню металу, і то з умовою, «якщо введення цих підприємств буде посильне для держави»; скасування націоналізації землі з наданням окремим домовласникам права вільно розпоряджатися землею, що знаходиться в їх володінні, знищення монополії зовнішньої торгівлі та відновлення приватної торгівлі всередині країни. Така була програма російських меншовиків, розрахована на повне відновлення капіталістичних відносин в СРСР.

Початкова стадія непу й виступи троцькістів та правих опортуністів підтримували надії меншовиків на «мирне» здійснення їхньої програми. Проте надії ці швидко повинні були зникнути.

Ріст індустріалізації країни, ріст радгоспного й колгоспного будівництва та нарешті перехід до суцільної колективізації селян-

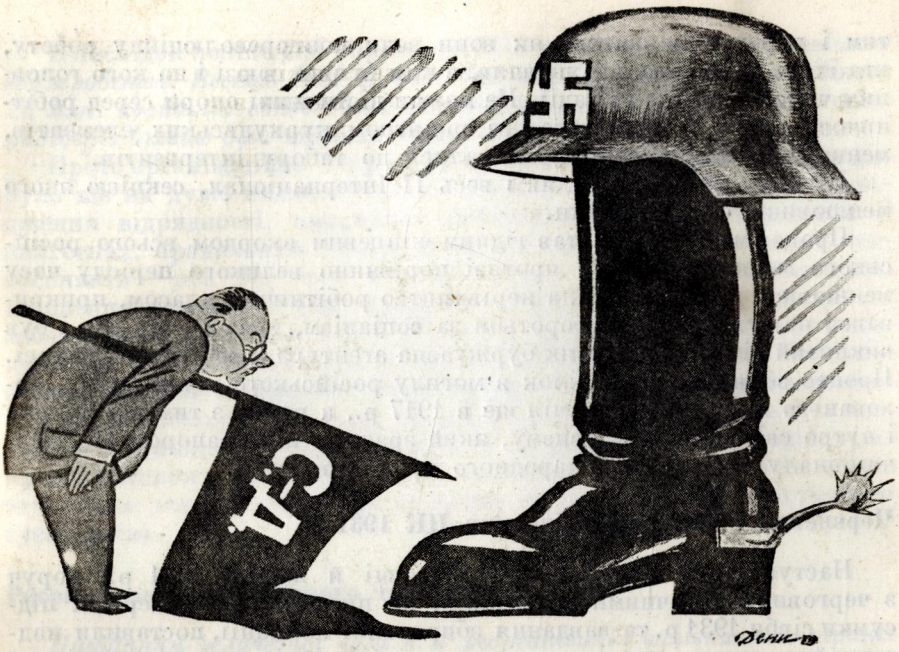
ських господарств і ліквідації куркульства як класу на базі цієї колективізації остаточно переконали меншовиків в неспроможності їх надій на «мирне» відновлення капіталістичних відносин в СРСР. Переконавшись в неспроможності своїх розрахунків на «мирне» відновлення капіталістичних відносин в СРСР, меншовики перейшли до прямого шкідництва в справі соціалістичного будівництва й до готування збройної інтервенції проти СРСР разом з іншими групами інтервентів — «промпартією» і «трудовою селянською партією», які живилися з одного джерела — з гаманця російської білоемігрантської та закордонної імперіалістичної буржуазії.

На чолі контрреволюційної шкідницької організації меншовиків всередині СРСР стояло так зване «союзне бюро», яке оформилося на початку 1928 р., коли ставка на «мирну» реставрацію капіталізму в СРСР остаточно була бита. В склад «союзного бюра» входили видатні меншовики, які десятки років до революції 1917 р. працювали в меншовицьких організаціях,— Громан, Шер, Гінзбург, Соколовський, Фінн - Єнотаєвський, Іков та ін. Всі вони займали видатні, відповідальні посади в радянському апараті, користалися довір'ям, і тим огидніше було їх шкідництво.

«Союзне бюро» безпосередньо було зв'язане з закордонним центральним комітетом меншовиків, одержувало від нього директиви в своїй шкідницькій роботі і кошти на підготовку повстання проти радянської влади. Зневірившись силами внутрішньої контрреволюції повалити радянську владу,— «союзне бюро», кероване закордонним центральним комітетом меншовиків на чолі з Даном, Абрамовичем, Гарві та ін., стало на шлях підготовки збройної інтервенції проти СРСР силами світової імперіалістичної буржуазії.

Свою контрреволюційну діяльність «союзне бюро» вело в тісному контакті з іншими контрреволюційними організаціями — «промпартією» і «трудовою селянською партією», одержувало від «промпартії» кошти на шкідницьку роботу і в свою чергу постачало «промпартії» таємні відомості з метою підготовки інтервенції. Судовий процес викрив не тільки всю контрреволюційну діяльність російських меншовиків, які об'єдналися в «союзне бюро», та їх безпосередніх надхненників з закордонного центрального комітету РСДРП,— цей процес оголив усі таємні нитки, якими були зв'язані меншовики в своїй діяльності з найчорнішою реакцією — *з завзятими контрреволюціонерами з білоемігрантського табору та з паліями війни проти СРСР* з імперіалістичного табору капіталістичних країн. Підсудні один по одному в своїх свідченнях розгорнули перед судом жахливу картину тих злочинів, що їх готували і готують проти робітників і селян Радянського союзу їх вороги.

Процес меншовиків ще раз підкреслив і наочно переконав усіх, хто забуває про грозящу нам небезпеку, що табір ворогів радянських республік сягає від католицького папи до вождів II Інтернаціоналу включно, що вороги Радянського союзу, якими б вони фіговими листками не прикривалися, в своїх ворожих діях проти Радянського союзу кінець - кінцем одностайні. В цьому розумінні процес контрреволюційної організації меншовиків мав і має величезне виховне значення як для робітників Радянського союзу, так і для міжнародного пролетаріату. Підсудні самі розповіли перед судом, а разом з



„Біля чобота" *Худ. Д ні*

2-ой Интернационал



Худ. Дені

тим і перед усім світом, як вони вели контрреволюційну роботу, хто їх на цю роботу вдохновляв, з ким були в союзі і на кого головним чином покладали надії. Не маючи найменшої опори серед робітничого класу й селянства, за винятком куркульських елементів, меншовики безвідмовно приєдналися до табору інтервентів.

В цьому ж напрямі діяв і весь II Інтернаціонал, секцією якого меншовики себе вважали.

Процес меншовиків став гідним кінцевим акордом всього російського меншовизму. На протязі порівняно великого періоду часу меншовизм претендував на керівництво робітничим класом, прикривався навіть прапором боротьби за соціалізм, хоча в свій час і був викритий більшовиками як буржуазна агентура в робітничому класі. Процес вбив осиковий кілок в могилу російського меншовизму, похованого як політична течія ще в 1917 р., а разом з тим він викрив і нутро світового меншовизму, який зраджує під прапором II Інтернаціоналу інтереси міжнародного пролетаріату [1].

Червневий і жовтневий пленуми ЦК 1931 р.

Наступні два пленуми ЦК (в червні й жовтні 1931 р.) поруч з черговими поточними питаннями, як питання про попередні підсумки сівби 1931 р. та завдання збиральної кампанії, поставили надзвичайно важливі питання *про реорганізацію залізничного транспорту та про розвиток міського господарства СРСР*. Обидва останні питання були поставленні на обговорення пленуму ЦК, тому що розвиток залізничного транспорту відбувався повільнішим темпом, ніж розвиток інших галузей народного господарства, а дальше загаяння його розвитку створювало великі труднощі для збільшуваного вантажообороту, товарообороту та збільшеного величезною мірою нересування людності. Те саме — з міським господарством, яке вимагає до себе на ближчий ряд років посиленої уваги партії, тому що ріст впорядкування міст відстає від росту міської людності, що є перешкодою до належного росту матеріального й культурного рівня робітничого класу.

Уже попередні підсумки сівби 1931 р. показали, яких величезних, вирішальних успіхів досягла партія на шляху колективізації сільського господарства. На цей час *завершена* була колективізація *в основних зернових районах*. В інших зернових районах та у вирішальних бурякових і бавовняних районах колективи об'єднали більше половини господарств і понад 60% селянських посівів. Таким чином *перевищені* були темпи колективізації, намічені постановою ЦК від 5 січня 1930 р. та постановами XVI з'їзду. *Підвищилася* значно *продуктивність* об'єднаного в колективи селянського господарства. *Колгоспне селянство перетворилося в справжню й міцну опору радянської влади на селі*, колгоспи й радгоспи стали *основним* виробником в сільському господарстві. В зернових і сировинних районах закінчувалася ліквідація куркульства як класу. Бідняцькі й середняцькі господарства одноосібників стали відігравати другорядну роль. Вдвоє виросло число радгоспів за один лише рік.

[1] У зв'язку з цим процесом виключено було з партії Д. Б. Рязанова, який приховував діяльність меншовиків.

В наслідок ленінської політики *СРСР став країною найкрупнішого землеробства. Весною 1931 р. коло 400 тис. колгоспів, які об'єднали 13 млн. колишніх одноосібних господарств, засіяли разом з 4 тис. радгоспів більше двох третин ярової посівної площі.*

Проте організаційно-господарське становище багатьох колгоспів було ще на дуже низькому рівні. Боротьба з знеосібкою, запровадження відрядності, правильно налагоджений облік трудоднів у колгоспах, правильний і своєчасний розподіл прибутків серед колгоспників — ось від чого залежав успіх дальшої колективізації, зміцнення утворених уже колгоспів. Пленум вжив ряд заходів до забезпечення збирання зерна, городини, бавовни та інших технічних культур, сіна й інших кормів і до забезпечення колгоспів сільськогосподарськими машинами. Партія стала справжнім організатором народного господарства, тому на партійних зборах, починаючи з осередків і кінчаючи пленумами ЦК й з'їздами, партія ставить конкретні питання соціалістичного будівництва, розв'язуючи їх в світлі загальних завдань боротьби за повне побудування соціалістичного суспільства.

Реорганізація залізничного транспорту

Питанням величезної ваги є й реорганізація залізничного транспорту. Соціалістична реконструкція народного господарства, «...успішне здійснення індустріалізації країни, швидкий розвиток усіх галузей промисловості, будівництво нових заводів-гігантів, потужних комбінатів, ростущий підйом сільського господарства на базі його колективізації, будівництво радгоспів, бурхливий розвиток нових районів з багатющими родовищами, широке втягнення окраїн в господарське життя країни вимагають величезного росту роботи залізничного транспорту, що є нерозривною органічною частиною соціалістичної індустріалізації»[1]. Пленум відзначив чималий ріст залізничної сіті СРСР. Вантажооборот в 1930 р. перевищив довоєнний рівень на 80%, пасажирські перевози виросли в 3 рази. Але через те, що сіть залізниць надто мала, виходить перенапруженість, якої не знає жодна країна, особливо в зв'язку з світовою кризою, яка відбивається яскраво й на транспорті. Країна Рад збудувала за роки свого існування 12,8 тис. *км* нових залізниць, між ними такі потужні залізниці, як Турксиб. Але темпи росту транспорту «... не відповідають темпам розгортання соціалістичного будівництва країни, в наслідок чого транспорт став вузьким місцем у народному господарстві»[2].

ЦК партії не раз ставив на своїх засіданнях питання про поліпшення, про реорганізацію транспорту, про поліпшення матеріального становища залізничників. Червневий пленум ЦК 1931 р. намітив *систематичну реконструкцію* в напрямі *електрифікації залізниць, введення потужного рухомого складу* (паровозів, електровозів і тепловозів), — 50 — 60-тонних вагонів, автозчеплення, автомоторів, автоблокування, реконструкцію верхньої будови колії, переустаткування тягових споруд, водопостачання, зв'язку, механізацію вантажно-

[1] З резолюції червневого пленуму ЦК 1931 р., ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 698.

[2] Там же, стор. 699.

розвантажних робіт і т. д. Велику увагу пленум уділив питанням зарплати, житлово-побутовим умовам залізничників та кращій поставі професійної і партійної роботи на транспорті, пікресливши, що «транспорт — невід'ємна частина соціалістичної індустріалізації країни — повинен в усіх своїх ланках розвиватися в повній відповідності до загального розгортання соціалістичного будівництва».

На жовтневому (1931 р.) пленумі ЦК питання про залізничний транспорт поставлено було знову в порядку перевірки виконання ухвалених раніш постанов.

Розвиток міського господарства СРСР

Доповідь секретаря ЦК *т. Кагановича* про Московське міське господарство та про розвиток міського господарства СРСР стала вихідним пунктом величезної роботи по поліпшенню всього нашого міського господарства, по його реконструкції, особливо в великих промислових центрах — Москві, Ленінграді, Харкові, Нижньому-Новгороді й ін. Питання про поліпшення міського господарства є питання про поліпшення матеріальних і культурно-побутових потреб мільйонів пролетарів і керівних кадрів нашої країни.

Радянська влада поставила міське господарство на службу пролетаріатові. Вона «експропріювала цілком всі будинки капіталістичних домовласників і передала їх міським радам; провела масове вселення робітників з околиць в буржуазні будинки (Програма КВП(б)»[1]. Завдання партії і радянської влади було в тому, щоб покінчити з барським, панським ставленням до міського гсподарства, коли вся увага уділялася центрові міста, околиці потопали в бруді, темряві, без каналізації, без водогонів, без засобів сполучення, коли будинки були засобом наживи домовласників. Труднощі полягали не лише в відсутності у пролетаріату досвіду, коли в ряді найбільших міських господарств процвітало шкідництво, але і в тому, що імперіалістична й громадянська війни привели й без того погано організоване міське господарство (водогін, каналізація, бані, будинки) в стан повного розвалу, руїни. В перші роки радянської влади довелося головну увагу уділити відбудуванню й реконструкції промисловості та сільського господарства і лише в останні 3 роки радянська влада могла серйозніше взятися до розв'язання й цього завдання — розвитку міського господарства. *І в цій області завершений був в основному відбудовний і почався реконструктивний період*. Тому пленум ЦК поставив завдання:

«... розгорнути роботу по поширенню, перебудові й розвитку міського господарства відповідно до вимог, які ставляться тепер бурхливими темпами індустріалізації, збільшенням міської людності, ростом побутових і культурних потреб широких трудящих мас»[2].

Це завдання тим більш невідкладне, що ростуть нові соціалістичні міста (*за 14 років виникло 42 нових міста*) і потрібно в цих містах «... забезпечити культурний підйом і охорону здоров'я широких трудящих мас, підвищення продуктивності праці й визво-

[1] З резолюції червневого пленуму ЦК 1931 р., ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 709.

[2] Там же, стор. 710.

лення жінки - робітниці з пут домашнього господарства»[1]. Пленум ЦК дав тверді директиви боротися за поліпшення матеріально - побутових умов трудящих, за культурний підйом і охорону їх здоров'я, за неухильний ріст реальної зарплати,— коли «питання міського господарства (житло, водопостачання, освітлення, опалення, каналізація, міський транспорт, зовнішнє впорядкування, бані, пральні, громадське харчування) набувають величезного значення».

Пленум констатував величезні успіхи в справі розвитку за останні роки міського господарства СРСР — в Москві, Ленінграді, Баку, Грозному, Ново - Сибірську, Сталінграді й інших містах: поширення житлобудівництва, трамвайної, водогінної, каналізаційної сіті, поліпшення *соціально - культурного* обслуговування, медичної допомоги і т. п. Особливо ж липневий пленум ЦК 1931 р. звернув увагу на міське господарство столиці СРСР — Москви і схвалив намічену МК та Московською радою широчезну програму соціалістичної перебудови міського господарства, доручив розробити трьохрічний план житлового будівництва, доручив ВРНГ розгорнути також поруч із промбудівництвом і відповідне житлове будівництво, передбачивши при цьому нові завдання побуту (пральні, бані, лікарні, їдальні, дитячі будинки, крамниці, склади і т. п.); поширити й поліпшити громадське харчування та хлібовипікання; поширити й поліпшити енергетичне господарство міста; реорганізувати міський транспорт, побудувавши внутріміську електричну залізницю і почавши в 1932 р. будувати підземну залізницю; поліпшити санітарний стан міста. З метою достатнього забезпечення Москви водою та поліпшення водних шляхів побудувати канал, що сполучає Москву з Волгою (відповідна конкретна постанова про це ухвалена була влітку 1932 р.). Нарешті пленум ЦК доручив московським організаціям приступити до «розробки серйозного, науково - обгрунтованого плану дальшого поширення й забудування Москви».

Одночасно пленум ухвалив *прискорити темпи розвитку міського господарства по всьому СРСР*, зосередивши увагу на важливіших промислових центрах; серйозно поставити виробництво й застосування місцевих будматеріалів і особливо нових будматеріалів, різних машин для комунального господарства; серйозно організувати підготовку кадрів для міського господарства. В організаційному відношенні пленум намітив перебудову існуючих в республіках ГУКХ в окремі наркомати комунального господарства, а для розробки основних проблем житлового й міського господарства ухвалив утворити при ЦВК СРСР Всесоюзну раду в справах міського й житлового будівництва.

Пленум вказав також на необхідність боротьби «... як з правим опортунізмом, який виступає проти більшовицьких темпів розвитку соціалістичного господарства, проти перебудови культурно - побутового обслуговування робітничої й колгоспної людності, так і з закрутами «ліво» - опортуністичних фразерів, які виступають з усякими прожектерськими пропозиціями (примусова ліквідація індивідуальних кухонь, штучне насадження побутових комун і т. д.)».

Пленум висловив певність, що на основі проведення своєї гене-

[1] З резолюції червневого пленуму ЦК 1931 р., ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 710.

ральної лінії партія зуміє «перетворити теперішні міста в культурні, технічно й господарсько розвинені центри і збудувати десятки й сотні нових соціалістичних міст».

Питання розгортання радянської торгівлі й поліпшення постачання робітникам

Майбутні покоління навряд чи зрозуміють, як багато перешкод і які труднощі ми повинні були перебороти, для того, щоб організувати як слід постачання широким масам продуктів харчування, одягу, взуття й інших речей широкого вжитку, яка це була трудна справа — *навчитися торгувати*.

Коли Ленін на XI з'їзді партії поставив перед нами ці питання, багато хто й не передбачав, що потрібно буде стільки років для правильної організації радянської й кооперативної торгівлі. В своїх статтях про кооперацію незадовго до смерті Ленін знов повертався до цих питань, вказував, яке величезне значення для перемоги соціалізму має *культурна* радянська й кооперативна торгівля. Та обставина, що ріст товарної маси *відставав* у цей період від величезного росту потреб і росту розмірів споживання, безсумніву створювала *основну трудність*, яку повинна була перебороти наша п'ятирічка. І вона дійсно в значній мірі її переборола в розумінні *росту виробництва*. Але *розподіл* всієї маси товарної продукції країни все ще був поставлений так незадовільно, що партія повинна була на ближчий період зосередити на ньому увагу, добитися переходу «з рельс механічного розподілу товарів на рельси розгортання радянської торгівлі, повного вигнання непманського духу й усунення бюрократичних елементів торгово - кооперативного апарату».

ЦК ухвалив у 1931 і 1932 рр. ряд постанов для усунення, ліквідації цих гальм кооперативної й *радянської* торгівлі. Одночасно партія поставила завдання розгортання *колгоспної* торгівлі, надавши ряд пільг колгоспам і забезпечивши в містах правильну поставу цієї торгівлі, при чому щодо регулювання торгівлі колгоспів встановлено було такий же порядок, як і для кооперації.

Одночасно партія вжила ряд заходів до поліпшення тваринницьких радгоспів, створення свинорадгоспів та відгодівних пунктів при їдальнях і т. п., розведення риби у внутрішніх водоймищах, розвитку кролівництва. Жовтневий пленум ЦК 1931 р. ухвалив закінчити механізацію хлібовипікання в усіх великих промислових центрах не пізніше кінця 1933 р., а в Москві, Ленінграді, Донбасі й на Уралі — до кінця 1932 р.

Література до розділу двадцять п'ятого

Резолюції грудневого пленуму ЦК 1930 р.
Резолюції червневого пленуму ЦК 1931 р.
Резолюції жовтневого пленуму ЦК 1931 р.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

ПАРТІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

«По - новому працювати — по - новому керувати»

В промові «Про завдання господарників» на Всесоюзній конференції працівників соціалістичної промисловості 4 лютого 1931 р. т. Сталін формулював нові завдання, здійснення яких забезпечує збудування соціалістичного суспільства *в умовах диктатури пролетаріату, при наявності величезних природних багатств, при наявності міцної, витриманої більшовицької партії.* Ці об'єктивні умови ми маємо. Але для перемоги ще необхідно:

1) конкретне, оперативне керівництво, 2) оволодіння технікою, наукою виробництва, 3) проведення єдиноначальності в управлінні. Особливо т. Сталін підкреслив необхідність оволодіння технікою. Він говорив: «... *Максимум за десять років ми повинні пробігти ту віддаль, на яку ми відстали від передових країн капіталізму*» [1].

Ці вказівки т. Сталіна відіграли величезну роль в дальшому соціалістичному наступі, в прискоренні темпів оволодіння технікою, в поліпшенні керівництва народним господарством.

Ще більше значення мала промова т. Сталіна «*Нова обстанова — нові завдання господарського будівництва*». В цій промові т. Сталін сформулював *шість умов роботи по - новому.* Питання поставлено було так глибоко, що не тільки промисловість, але й інші галузі народного господарства й управління знайшли в цих вказівках т. Сталіна підойму для поліпшення роботи, для піднесення її на новий, вищий ступінь. Які ж ці умови?

1. Насамперед це питання *про робочу силу, про організований* її набір в період, коли ліквідоване було безробіття, про договори з колгоспами, про механізацію процесів праці, що звільнить зайву робочу силу. Це питання *про припинення плинності* робочої сили, одночасно це питання про *соціалістичну* раціоналізацію праці.

2. *Зарплата робітників* (і службовців). Тов. Сталін виступив гостро проти зрівнялівки в зарплаті як проти основної причини плинності, нагадуючи, що Маркс і Ленін говорили про неминучість залишення ріжниці між працею кваліфікованою і працею некваліфікованою «... навіть при соціалізмі, навіть після знищення класів, що лише при комунізмі має зникнути ця ріжниця, що, з огляду на це, «зарплата» навіть при соціалізмі повинна видаватися по праці, а не по потребах» [2]. Відси завдання: «... *зліквідувати плинність*

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 506. Підкреслено мною. — *С. Я.*
[2] Там же, стор. 510.

робочої сили, знищити зрівнялівку, правильно організувати зарплату, поліпшити побутові умови робітників» [1].

3. *Організація* праці повинна бути радикально перебудована: треба «... *зліквідувати знеосібку, поліпшити організацію праці*, правильно розставити сили на підприємстві» [2].

4. *Треба домогтися того, щоб у робітничого класу СРСР була своя власна виробничо - технічна інтелігенція.* «... Ініціатори змагання, вожаки ударних бригад, практичні вдохновителі трудового піднесення, організатори робіт на тих чи інших дільницях будівництва — ось новий прошарок робітничого класу, який і повинен скласти разом з товаришами, що пройшли вищу школу, ядро інтелігенції робітничого класу, ядро командного складу нашої промисловості»[3].

5. «... *Змінити ставлення до інженерно - технічних сил старої школи, виявляти до них побільше уваги й турботи, сміливіше притягати їх до роботи*». Тов. Сталін рішуче виступив проти необгрунтованого спецоїдства, підкресливши «ознаки повороту серед старої виробничо - технічної інтелігенції» в сторону лояльного ставлення до радянської влади в зв'язку з успіхами соціалістичного будівництва.

6. «*Впровадити й укріпити* ' *госпрозрахунок, підняти середпромислове нагромадження*».

Здійснення цих шести умов вимагало *перебудови всієї роботи*: «по - новому працювати — по - новому керувати». Тим, хто сумнівався в реальності нашого виробничого плану, т. Сталін вказав на сили, які забезпечують його виконання: «... виробничий план є жива і практична діяльність мільйонів людей. Реальність нашого виробничого плану — це мільйони трудящих, що творять нове життя. Реальність нашої програми — це живі люди, це ми з вами, наша воля до праці, наша готовність працювати по - новому, наша рішимість виконати план. Чи є вона в нас, ця рішимість? Так, є. Значить, наша виробнича програма може і мусить бути здійснена» [4].

Значення теоретичної роботи т. Сталіна в цей вирішальний період

Величезним здобутком партії за тридцятиріччя її існування було те, що в її лавах зібрано було більше трьох мільйонів членів і кандидатів, що за проводом партії виросла багатомільйонна організація комсомолу. Випадкові, чужі і такі, що примазалися, елементи, становили в цій масі мізерну меншість, і партія нещадно виганяла їх з свого середовища. Кілька мільйонів людей, озброєних революційною теорією марксизму - ленінізму — цією найсильнішою революційною зброєю,— становили величезну силу, здатну керувати соціалістичним наступом. Про цю силу вже не можна було сказати, як кілька років тому, *що це* «лише капля в селянському морі». Партія нагромадила величезний практичний досвід управління й соціалістичного будівництва, партія нагромадила великий теоретичний досвід. Марксистсько - ленінська освіта членів партії і всієї маси трудящих була постійною турботою партії. Сіть комвишів, радпартшкіл, політнавчання на підприємствах —

[1] *Сталін*, Питання ленінізму, стор. 511.
[2] Там же, стор. 514.
[3] Там же, стор. 515.
[4] Там же, стор. 522.

все це піднято було партією на більшу порівняно з минулим височінь. Третє, повне видання творів Леніна, скорочене зібрання творів Леніна в півмільйонному тиражі, повне зібрання творів Маркса й Енгельса — це були основні джерела марксистсько-ленінської освіти.

Але жоден історик партії не може пройти мимо величезної теоретичної роботи, виконаної, особливо в останні роки, т. Сталіним.

Ми відзначали вже вище значення т. Сталіна як теоретика в період підпілля і в пізніші роки — в період пролетарської революції. *Після смерті Леніна всі важливіші питання теорії й практики марксизму-ленінізму розроблялися вождем нашої партії т. Сталіним.* Таке є насамперед *питання про перемогу соціалізму в одній країні* — питання, по якому т. Сталін дав бій всім опортуністам, не тільки вияснивши його по-ленінськи перед усією партією теоретично, але й розробляючи практично всі деталі соціалістичного наступу. Ленінське положення, що для нас марксизм не догма, а керівництво до дії, т. Сталін зумів блискуче застосувати на протязі тридцятирічного існування партії. В найтрудніший період соціалістичної реконструкції, для якої нам ніде було черпати вказівок з минулого, т. Сталін розробив питання, зв'язані з індустріалізацією країни, такі питання, як перетворення дрібного й найдрібнішого товарного селянського господарства в господарство колективне, утворення радгоспів, розгортання виробничої змички, радянської і колгоспної торгівлі, організація МТС. Всі ці величезного значення питання соціалістичного господарства, соціалістичної економіки вимагали глибокого теоретичного підходу в сполученні з практичним, діловим їх розв'язанням. *Залізна твердість в проведенні намічених партією цілей, політична далекозорість і величезне вміння розбиратися в людях створили т. Сталіну непохитний авторитет вождя, навколо якого об'єднувалися вся партія й Комуністичний інтернаціонал.*

Не менше значення має розв'язання в працях т. Сталіна цілого ряду питань *міжнародної політики пролетаріату*, політики Комуністичного інтернаціоналу.

Під керівництвом т. Сталіна розроблені й розв'язані такі завдання, як утворення Союзу радянських соціалістичних республік. Питання суцільної колективізації й ліквідації куркульства як класу в останній стадії непу і теоретично й практично розроблені т. Сталіним.

Ми говорили вже про величезне значення листа т. Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму» до редакції журнала «Пролетарская революция». В цьому листі т. Сталін викрив троцькістську пропаганду, не тільки показав всю шкідливість гнилого лібералізму, з допомогою якого в нашу літературу протягуються ворожі ленінізму погляди,— т. Сталін показав, як треба підіймати на велику теоретичну височінь вивчення історії більшовизму. Лист цей без сумніву став поворотним пунктом в розробленні ряду питань історії партії, історії революції. Такі заходи партії, як «Історія громадянської війни», як «Історія фабрик і заводів», проходили під безпосереднім керівництвом т. Сталіна. «Питання ленінізму» т. Сталіна стали для кожного комуніста найнеобхіднішою керівною книгою в його роботі.

XVII партконференція

На початку 1932 року, завершального *четвертого* року першої п'ятирічки соціалістичного будівництва, зібралася XVII партконференція. Конференція відбувалася в обстанові все більш поглиблюваної, нечуваної своїми розмірами й глибиною світової кризи імперіалізму. В той час, коли виробництво в капіталістичних країнах скорочувалося, коли майже повністю припинялося нове будівництво, коли число безробітних в Європі і в ПАСШ перевищило 25 млн. і ряд найбільших магнатів капіталу з одчаю кінчали самогубством («сірниковий король» Крейгер, король бритвенних лез, король чікагських боєнь, фотоапаратів і т. п.),— в цей період СРСР був єдиною країною, де продукція промисловості росла (в 1931 р. 21% приросту порівняно з попереднім роком, а по важкій промисловості — 28%). *Такого розквіту ніколи не знала капіталістична промисловість в жодній країні. Радянський союз — єдина країна, де не тільки знищено безробіття, але забезпечено гігантський дальший ріст народного господарства.*

На основі проведення в життя шости умов т. Сталіна «зусиллями всієї партії, господарників - організаторів, кращих інженерно - технічних працівників, зусиллями всього робітничого класу проводилися впровадження в широкому масштабі нової техніки й освоєння нових виробництв». Величезного розвитку набуло будівництво потужного і надпотужного (блюмінги, вальцівні стани) машинобудівництва й устаткування важливіших галузей промисловості, могутній поштовх дістав розвиток хімічної промисловості; великий крок вперед зробило виробництво штучного волокна.

В наслідок дружних зусиль робітничого класу під керівництвом партії, в боротьбі з опортуністами всіх відтінків, в 1931 і 1932 рр. були до строку пущені в хід такі гіганти індустрії, як Магнітогорськ, Кузнецькбуд, Харківський тракторний, Московський автомобільний, Нижегородський автомобільний, «Шарикопідшипник», Уральський мідетопильний, Волховський алюмінієвий, «Хібінські апатити», Воскресенський хімічний, Березніки, Невський та ряд інших найбільших підприємств, потужністю і технічним устаткуванням першокласних соціалістичних підприємств. Була закінчена на 1 травня 1932 р. гігантська дніпровська гребля і дано перший струм з Дніпрельстану. Розв'язано було питання про найбільші в світі своїми розмірами й значенням гідроелектричні спорудження на Волзі для зрошення в посушливих районах кількох мільйонів гектарів землі та електрифікації Заволжя.

Одночасно утворювалися нові потужні вугільно - металургічні бази в Сибіру, на Уралі, в Середній Азії, освоювалися нові, раніш нерозвідані копальні багатства.

Конференція відзначила в резолюції, що *ці величезні успіхи були досягнуті завдяки перебудові організації праці й роботи промисловості в цілому на основі положень, висунутих т. Сталіним*: «...перебудова системи заробітної плати, боротьба з зрівнялівкою та зневосібкою, боротьба з плинністю робочої сили, боротьба за організоване залучення робочої сили в промисловість і за дальше поліпшення житлово - побутових умов робітників; впровадження й

укріплення госпрозрахунку; розкрупнення об'єднань з метою наближення їх до підприємств та посилення конкретного керівництва; дальше розгортання роботи по підготовці пролетарської виробничо - технічної інтелігенції й зміна ставлення до інженерно - технічних сил старої школи в бік більшої уваги до них та турботи про них, в бік більшого притягнення їх до роботи та заохочення їх ініціативи»[1].

На основі цих постанов в 1932 р. була розкрупнена ВРНГ і утворені три наркомати: важкої промисловості, легкої промисловості й лісної промисловості. Наркомторг був також розкрупнений в два наркомати: Наркомпостач і Наркомат харчової промисловості. Наркомзем був розкрупнений в два наркомати: Наркомзем і Наркомрадгоспів. Був розкрупнений ряд інших об'єднань.

Була ухвалена спеціальна постанова про збудування понад 100 великих будинків для спеціалістів; була розгорнута боротьба за поліпшення житлово - побутових умов і поліпшення харчування робітників. IX з'їзд профспілок, що відбувався весною 1932 р., ухвалив ряд постанов, які означають перебудову роботи профспілок в дусі постанов XVII партконференції.

Директиви до складання другого п'ятирічного плану народного господарства СРСР. Історичне значення XVII партконференції

XVII конференція підвела попередні підсумки першої п'ятирічки. Одним із досягнень було *утворення власної бази для завершення реконструкції всього народного господарства, бази соціалістичної великої машинної індустрії.*

Другим величезним здобутком було те, що «...Радянський союз *з країни дрібного й найдрібнішого землеробства перетворився в країну найкрупнішого в світі землеробства на основі колективізації, розгортання радгоспів і широкого застосування машинної техніки*»[2].

Найважливішим результатом величезної роботи по соціалістичному переробленню всієї країни став ... остаточний підрив коренів капіталізму на селі, що передрішає повну ліквідацію капіталістичних елементів і повне знищення класів. *Завершення побудови фундаменту соціалізму в СРСР означає, що ленінське питання «хто — кого» розв'язано проти капіталізму, на користь соціалізму цілком і безповоротно і в місті й на селі*»[3].

А це значить, що «...ліквідуються основи й джерело експлуатації людини людиною, росте недосяжними для капіталістичних країн темпами народний доход, знищені безробіття й злидні (пауперизм), знищуються «ножиці цін» та протилежність між містом і селом, ростуть рік - у - рік добробут і культурний рівень робітників та трудящих селян, падає смертність і швидко зростає народонаселення СРСР»[4].

---

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 730.
[2] Там же, стор. 739.
[3] Там же, стор. 740. Підкреслено мною.— *С. Я.*
[4] Там же.

Ці перемоги забезпечені були тим, що партія, розгромивши опортуністичні й контрреволюційні теорії троцькістів та правих опортуністів, зуміла мобілізувати активність мільйонних мас, організувати соціалістичне змагання й ударництво і, ведучи по всьому фронту наступ на капіталістичні елементи, розгромила класового ворога.

В чому ж бачила партія завдання другої п'ятирічки, які перспективи дала вона робітничому класові й трудящій масі селянства? Конференція вважала, що «... *основним політичним завданням другої п'ятирічки є остаточна ліквідація капіталістичних елементів і класів взагалі, повне знищення причин, які породжують класові відміни й експлуатацію, і подолання пережитків капіталізму в економіці й свідомості людей, перетворення всього трудящого населення країни в свідомих і активних будівників безкласового соціалістичного суспільства*»[1].

Звичайно, розв'язання такого грандіозного завдання повинно супроводжуватися швидким піднесенням матеріального й культурного рівня життя трудящих мас. Тому конференція вважала, що «забезпечення населення основними споживчими товарами і в тому числі предметами харчування на кінець другої п'ятирічки повинно збільшитися не менш, як в два — три рази проти кінця першої п'ятирічки».

Для цього необхідна *технічна реконструкція* всього народного господарства — промисловості, транспорту, сільського господарства.

В дповідно до цього XVII партконференція дала директивні вказівки для побудови другої п'ятирічки по всіх основних галузях народного господарства.

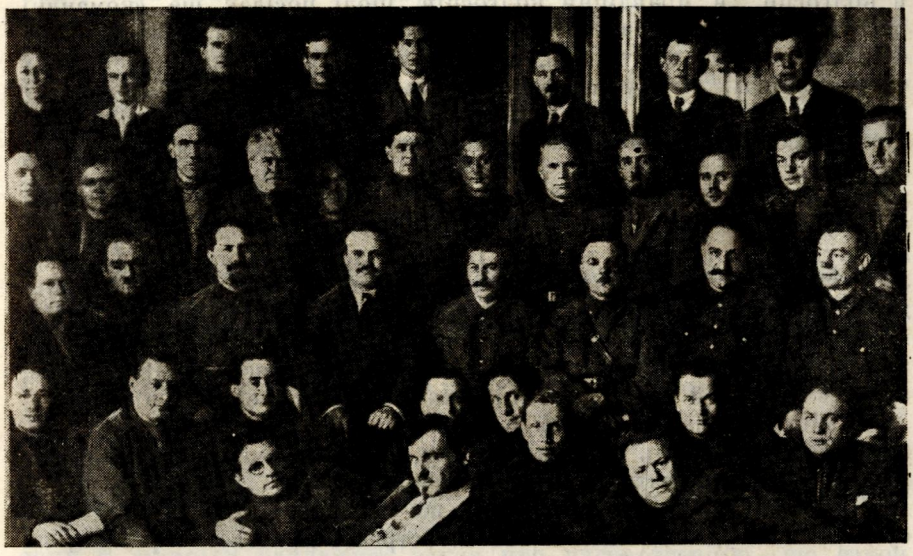
Історичне значення XVII партконференції, яка поставила завдання створення безкласового суспільства, ставить постанови цієї конференції, як і посганови наступного, січневого, пленуму 1933 р., в ряд з постановами найважливіших наших з'їздів.

Класовий ворог, форми його боротьби в цей період

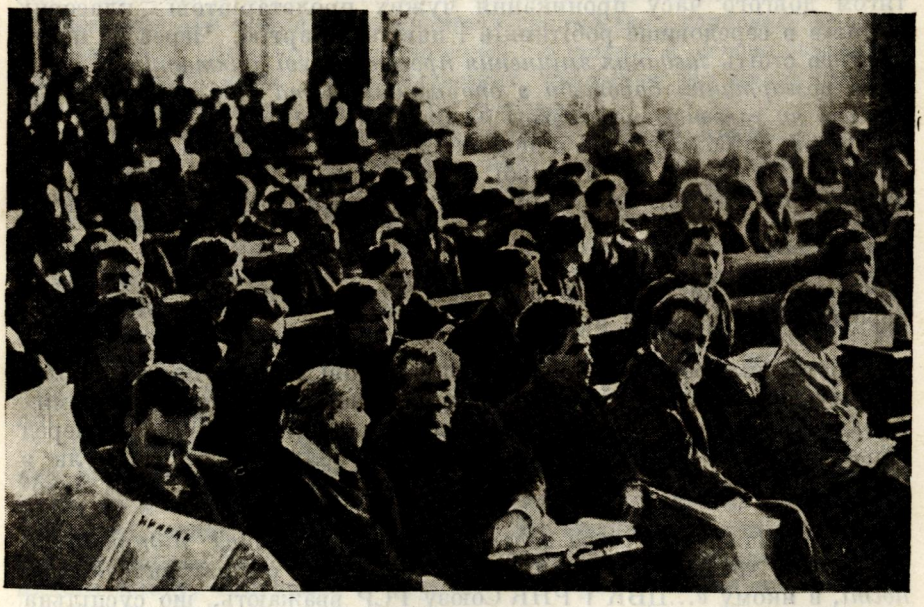
Соціалізм є знищення класів. Цю ленінську думку ми ніколи не забували в усій нашій боротьбі за соціалізм. Ленін підкреслював, що «... Знищити класи значить не тільки прогнати поміщиків і капіталістів — це ми порівняно легко зробили — це значить також *знищити дрібних товаровиробників*, а їх **не можна прогнати**, їх не можна подавити, з ними *треба вжитися*, їх можна (і повинно) переробити, перевиховати тільки дуже довгою, повільною, обережною організаторською роботою»[2].

Вся наша робота на селі по створенню соціалістичного господарства, скерована на розв'язання цього другого завдання, але не слід забувати, що ми не знищили *цілком* ворожих нам класів; ми розгромили куркульство, але не добили його. Рештки ворожих класів розбрелися по всій країні, пролізли до радянських, господарських установ, до постачальницьких органів, кооперації, держторгівлі. Куркульство, яке особливо уперто чинить опір, пролізло

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 740 - 741. Підкреслено мною.— *Є. Я.*
[2] *Ленін*, т. XXV, стор. 190.



Тов. Сталін серед делегатів Московської області на XVII партконференції



Загальний вигляд зали засідань XVII партконференції

в колгоспи, в правління колгоспів, іноді посідає ще «командні висоти» на селі, через відсутність класової пильності, через класову сліпоту окремих комуністів, через розклад, перерождення окремих членів партії. Куркульство вміло маскується. Йому на допомогу приходять рештки колись сильного духівництва, монахи, монашки, яких революція позбавила можливості жити колишнім паразитичним життям. Вони ведуть, де можуть, розкладову, підривну, антирадянську, контрреволюційну роботу: пускають контрреволюційні чутки, підривають довір'я до соціалістичних заходів, залякують, подекуди вдаються до терору. Вони вміло маскуються. Це не колишній тип куркуля, яким його звичайно малювали. Він прикидається *«за»* колгоспи, щоб увійти в колгосп і розвалити його. Він псує машини, саботує, зриває зяблеву оранку, весняну сівбу, збирання й обмолот хліба; він зриває хлібо - і м'ясозаготівлі, псує, знищує худобу й хліб; він гноїть хліб необмолоченим або в ямах.

В місті ці класові вороги пролізли на фабрики, заводи, псують машини, підривають трудцисципліну, соціалістичне змагання, намагаються розкладати лави робітничого класу.

Чи можна при цьому говорити, що цей перехід до безкласового суспільства буде здійснений без загостреної класової боротьби, як думають опортуністи?

XVII партконференція дала на це чітку відповідь. Вона визнала, що «...і надалі ще неминуче загострення класової боротьби в окремі моменти і особливо в окремих районах та на окремих ділянках соціалістичного будівництва, що разом з тим підкреслює неминучість залишення, а в деяких випадках і посилення буржуазних впливів на окремі верстви й групи трудящих, неминучість ще протягом довгого часу проникання чужих пролетаріатові класових впливів в середовище робітників і навіть в партію. Через це перед партією стоїть *завдання зміцнення пролетарської диктатури і дальшого розгортання боротьби з опортунізмом та особливо з правим ухилом як головною небезпекою на даному етапі»*[1].

Зриви хлібозаготівель в деяких районах Кубані (на Північному Кавказі), України й Нижньої Волги, що були восени і взимку 1932/33 р., значною мірою були проявом класової боротьби куркульства та решток інших ворожих класів.

Пролетарська диктатура в боротьбі проти решток ворожих класів в цей період

Проти цих решток ворожих соціалізмові класів партія пролетаріату повинна була вжити найрішучіших заходів. В окремих випадках злісного відмовлення від виконання зобов'язань перед державою застосовувалося виселання з району, проведена була в багатьох районах чистка колгоспів від куркулів, які там захо-валися.

Було видано *закон про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної соціалістичної власності*, в якому «...ЦВК і РНК Союзу РСР вважають, що суспільна

[1] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 744. Підкреслено мною. — *Є. Я.*

власність (державна, колгоспна, кооперативна) є основа радянського ладу, вона священна і недоторкана, і люди, які роблять замах на суспільну власність, повинні розглядатися як вороги народу, через що рішуча боротьба з розкрадачами суспільного майна є найперший обов'язок органів радянської влади». Закон цей вимагає застосування як заходу судової репресії за розкрадання колгоспного й кооперативного майна найвищої міри соціального захисту — розстрілу, з конфіскацією всього майна і заміною лише при пом'якшувальних обставинах позбавленням волі на строк не менше 10 років, і відмовляє в застосуванні амністії до засуджених по цих справах.

Таким чином пролетарська держава загострювала зброю державної влади проти ворогів соціалістичної суспільної власності, завдаючи ударів тим, хто хотів жити, не працюючи, коштом праці робітничого класу й трудящих селян. По суті справи цей закон є лише одним із найсуворіших і найпослідовніших застосувань революційної законності, яка нещадна до ворогів народу.

В грудні 1932 р. ЦВК і РНК СРСР видали закон про встановлення єдиної паспортної системи по СРСР і обов'язкового прописування паспортів. Вороги пролетарської диктатури намагалися пояснити цей закон як повернення до старого. Але ці вороги саме тому й зустріли найлютіше закон про паспортизацію, що закон цей був, як і закон про охорону соціалістичної власності, насамперед скерований проти ворогів народу, проти паразитів, дармоїдів, класових ворогів. Закон ставить своїм завданням кращий облік населення міст, робітничих селищ та новобудов, що має величезне значення для правильного розподілу житлоплощі, організації постачання і т. п. В опублікованому законі сказано: «*...розвантаження цих населених місць від осіб, не зв'язаних з виробництвом і роботою в установах або школах і не занятих громадсько - корисною працею (за винятком інвалідів і пенсіонерів), а також з метою очищення цих населених місць від куркульських, уголовних та інших антигромадських елементів, які там ховаються*».

«З них — «осілих» і зайшлих дармоїдів — формуються значні шари «літунів», які спекулюють накраденими по підприємствах продовольчими картками, — писала «Правда» 28 грудня 1932 р. — З них формуються банди спекулянтів, перекупщиків, які заважають торгівлі, підвищують ціни на продукти колгоспного виробництва. З них формуються групи скупщиків предметів ширвжитку, які організують черги біля крамниць, що торгують промтобарами. З них значною мірою формуються в містах злодійські елементи та скупщики краденого...» «Очистити, розвантажити наші міста, новобудови, робітничі селища від цих паразитичних елементів — найважливіше завдання».

Для того, щоб паспортизація не перетворилася в формальність, яку класовий ворог легко міг би обійти, — потрібно було розгорнути, як і навколо закону про охорону соціалістичної суспільної власності, велику політичну роботу. Проводячи цю політичну роботу в масах, партія мобілізувала революційну пильність робітничого класу, втягувала в боротьбу з паразитичними елементами маси робітників і селян.

За підвищення трудової дисципліни.
За чіткий в роботі і дешевий держапарат

Другою найважливішою умовою успішного соціалістичного наступу в цей період було підвищення трудової свідомої дисципліни в промисловості й сільському господарстві. Через проникання на фабрики й заводи непролетарських елементів трудова дисципліна дуже часто підривалася, прогули стали звичайним явищем. А соціалізм немислимий без вищої, ніж в капіталістичному суспільстві, продуктивності праці і *вищої* свідомої трудової дисципліни. Для боротьби з прогулами, за підвищення трудової дисципліни в цей період був вироблений закон, який зобов'язує дирекцію підприємства звільнити з підприємства того, хто не прийшов на роботу без уважної причини, позбавивши його одночасно права користатися постачанням і квартирою від підприємства.

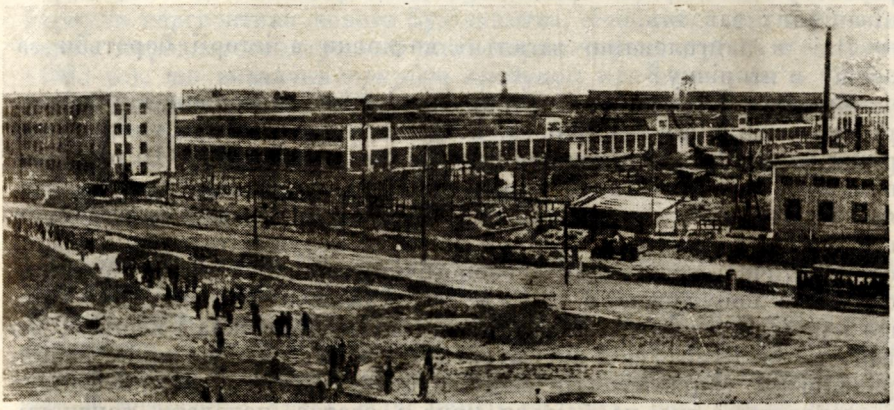
Цей захід скерований був проти анархічних, дрібнобуржуазних, рвацьких, шкурницьких елементів на виробництві. Він зв'язаний був одночасно з величезною увагою до тих, хто ставився по-пролетарському до виробництва, хто оберігав його, підвищуючи якість і продуктивність праці, в заохоченням їх та кращим матеріальним забезпеченням.

Другим заходом, який проведений був партією в цей період, було скорочення держапарату, скорочення представництв, спрощення державного й господарського апаратів. Це скорочення *спростило* апарат, зробило його рухливішим, усунуло непотрібні ланки, знищило паралельну роботу органів, посилило відповідальність керівників і всіх працівників за доручену їм справу, заощадило країні великі кошти для соціалістичного будівництва. Одночасно цей захід допоміг перевірити апарат, прочистити його ще раз, вигнати з нього явно непридатних, чужих людей. В цей захід втягнуті були робітники заводів і фабрик.

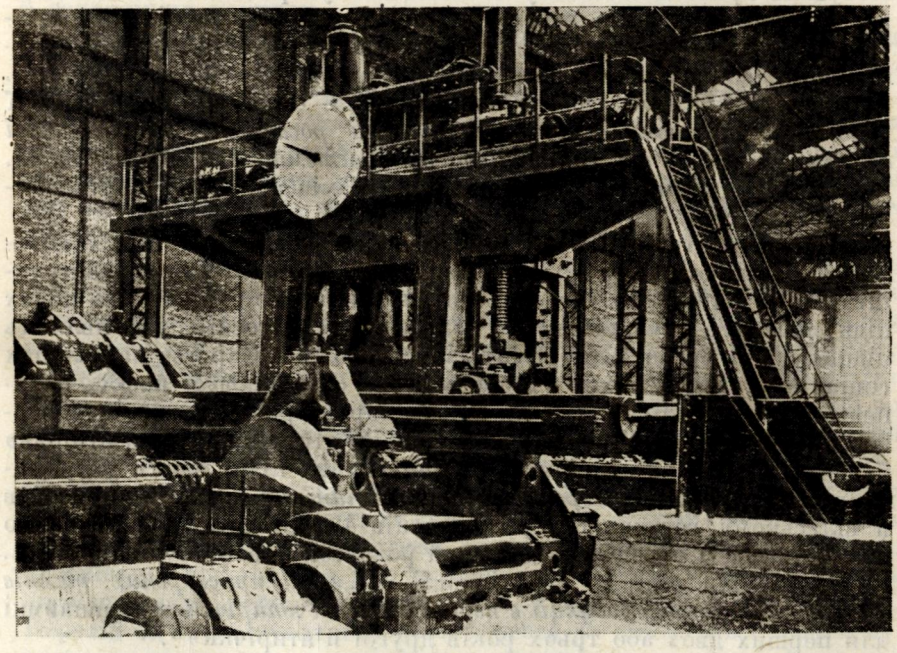
Нова п'ятирічка вимагала поліпшення роботи в усіх областях. І партія проводила це поліпшення залізною рукою, знаючи, що найменше послаблення дисциплінованості, дряблість, безхарактерність, недисциплінованість зробить невмірно труднішим шлях до остаточної перемоги соціалізму. Вона домагалася перетворення праці в «справу доблесті, честі й геройства» мільйонних мас *всього народу*.

Січневий пленум ЦК і ЦКК. Його історичне значення

В січні 1933 р. був скликаний об'єднаний пленум ЦК і ЦКК, який пройшов при напруженій увазі до нього всієї країни, вірніше навіть сказати — всього світу. Пленум цей мусить ввійти в історію нашої партії як пленум, який не тільки підвів підсумки першої п'ятирічки, але й намітив основні риси нової п'ятирічки. Він затвердив народногосподарський план першого року нової п'ятирічки (на 1933 р.). На межі двох п'ятирічок, в обстанові все поглиблюваного розвалу капіталістичної системи, т. Сталін в своїй історичній промові підвів підсумки здійснення величезного плану першої п'ятирічки. Вперше на пленумі ЦК і ЦКК брало участь разом з гостями коло 1200 чоловік. Постанови пленуму дали новий поштовх героїчному ентузіазмові мас, дали ясну лінію дальшого



Загальний вигляд завода „Шарикопідшипник" ім. т. Л. М. Кагановича



Дуже складний металовальцівний агрегат — блюмінг, освоєний виробництвом радянськими заводами

розвитку господарства країни, поставили ряд найважливіших організаційних завдань.

Які ж найголовніші загальні висновки з історії боротьби за першу п'ятирічку?

Буржуазні й соціал-демократичні діячі твердили, що «п'ятирічний план є фантазія, бред, нездійсненна мрія. Підсумки п'ятирічки показали, що п'ятирічний план уже здійснений». Ці підсумки показали, «що робітничий клас здібний так само будувати нове, як і руйнувати старе». Всупереч соціал-демократам «підсумки п'ятирічки показали, що цілком можливо побудувати в одній країні соціалістичне суспільство, бо економічний фундамент такого суспільства вже побудовано в СРСР». «Підсумки п'ятирічки показали, що капіталістична система господарства неспроможна і нестала, що вона вже відживає свій вік і мусить уступити своє місце іншій, вищій, радянській, соціалістичній системі господарства, що єдина система господарства, яка не боїться криз і здатна подолати труднощі, неподоланні для капіталізму, — це радянська система господарства. Нарешті підсумки п'ятирічки показали, що партія непереможна, *якщо* вона знає, куди вести діло і не боїться труднощів»[1].

Роки здійснення першої п'ятирічки були роками мобілізації мас навколо цього грандіозного завдання.

П'ятирічка соціалістичного будівництва в СРСР стала могутнім засобом пропаганди за пролетарську революцію в усьому світі. Нечувана криза капіталізму оголила всі суперечності капіталістичної системи, показала всьому світові трудящих, що тільки диктатура пролетаріату, тільки соціалістичний лад несуть справжнє визволення, знищення безробіття та всіх видів класової експлуатації. *Підведення підсумків цієї п'ятирічки на січневому пленумі ЦК 1933 р. стало тому демонстрацією сили ростущої соціалістичної системи перед лицем капіталістичної системи, яка розвалюється.*

В чому ж відміна нової п'ятирічки, наміченої XVII партконференцією та січневим пленумом ЦК і ЦКК?

«Перша п'ятирічка була п'ятирічкою *будівництва* нових заводів, що являють нову технічну базу *промисловості* для реконструкції всього народного господарства, п'ятирічкою будівництва нових підприємств в *землеробстві* — колгоспів і радгоспів, які являють підойму для організації всього сільського господарства на началах соціалізму. Відси нахил в сторону *нового будівництва*, пафос, надхнення нового будівництва, як перша характерна риса періоду першої п'ятирічки»[2]. «У відміну від першої п'ятирічки друга п'ятирічка буде переважно п'ятирічкою *освоєння* нових підприємств у промисловості, п'ятирічкою *організаційного зміцнення* нових підприємств в сільському господарстві — колгоспів і радгоспів, що звичайно не виключає, а передбачає дальший розвиток нового будівництва»[3].

Ця відміна веде до необхідності «...*менш прискорених темпів росту промислової продукції в період другої п'ятирічки* — принаймні для перших двох або трьох років другої п'ятирічки»[4].

---

[1] *Сталін*, Підсумки першої п'ятирічки.
[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 769.
[3] Там же, стор. 770.
[4] Там же. Підкреслено мною.— *Є. Я.*

На доповіді *тт. Молотова, Куйбишева і Орджонікідзе*, які розгорнули перспективи нового будівництва, січневий пленум ухвалив також народногосподарський план першого року другої п'ятирічки (1933 р.), що визначив *приріст продукції промисловості* в 1933 р. в 16,5% порівняно до 1932 р., що в вартісному виразі в *абсолютних* цифрах *переважало* цифру попереднього року.

Організація політвідділів МТС і радгоспів. Промова т. Сталіна «Про роботу на селі»

Січневий пленум ЦК заслухав доповідь *т. Кагановича* в питанні про організацію політвідділів МТС і радгоспів. Зміцнення цих організацій було постійною турботою партії та її ЦК. Але треба було, вступаючи в нову п'ятирічку, не тільки підвести підсумки величезної роботи соціалістичної реконструкції сільського господарства, але й зосередити увагу всієї партії на тому, щоб *якісно підняти колгоспи й радгоспи на новий, вищий ступінь*. Тов. Каганович у своїй доповіді розгорнув яскраву картину стану колгоспів, радгоспів і МТС, критично показав усі хиби нашої роботи і викрив причини й джерела цих хиб. У своїй програмній промові про роботу на селі тов. Сталін показав, які помилки припущені партійними організаціями щодо роботи на селі, які хиби цієї роботи, в наслідок яких при більш сприятливих шансах на виконання плану хлібозаготівель в 1932 р. ці заготівлі пройшли *гірше*, ніж в 1931 р. Тов. Сталін відзначив 5 головніших помилок.

Першою причиною т. Сталін вважає те, що «... наші товариші на місцях, наші сільські працівники не зуміли врахувати нової обстанови на селі, створеної оголошенням колгоспної торгівлі... Не зрозумівши нової обстанови, вони стали боятися не того, що стриманість селян в справі хлібоздачі може загальмувати хлібозаготівлі, але стали боятися того, що селяни не догадаються придержати хліб для вивозу його потім на ринок по лінії колгоспної торгівлі і, чого доброго, візьмуть та й здадуть увесь свій хліб на елеватори» [1].

Другою причиною хиб нашої роботи на селі т. Сталін вважає *нерозуміння нових умов роботи на селі*. Перехід до колективізації не лише не послаблює нашої турботи про сільське господарство, «а підвищує керівну роль комуніста в справі піднесення сільського господарства». Тим часом колгоспне господарство розвивалося без достатнього конкретного керівництва безпосередньо на селі. «На ділі ми бачимо відірваність цілого ряду районних і обласних організацій від життя колгоспів, від їх запитів. Сидять люди в канцеляріях і самозадоволено скриплять перами, не помічаючи, що розвиток колгоспів іде мимо бюрократичних канцелярій. В окремих випадках відірваність від колгоспів доходила до того, що деякі члени крайових організацій дізнавалися про справи в колгоспах у себе в краї не од відповідних районних організацій, а від членів ЦК в Москві... Перехід од індивідуального господарства до колгоспів повинен був привести до посилення керівництва комуністів на селі. А на ділі в ряді випадків цей перехід привів до того, що комуністи спочили

[1] *Сталін*, Про роботу на селі. Промова на січневому об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) 1933 р.

на лаврах, козиряючи високим процентом колективізації, і залишили справу на самоплив, залишили справу природному ходові речей. Проблема планового керівництва колгоспним господарством повинна привести до посилення керівництва комуністів у колгоспах. А на ділі в ряді випадків сталося те, що комуністи оказалися в нетях, а в колгоспах заправляли колишні білі офіцери, колишні петлюрівці і взагалі вороги робітників і селян» [1].

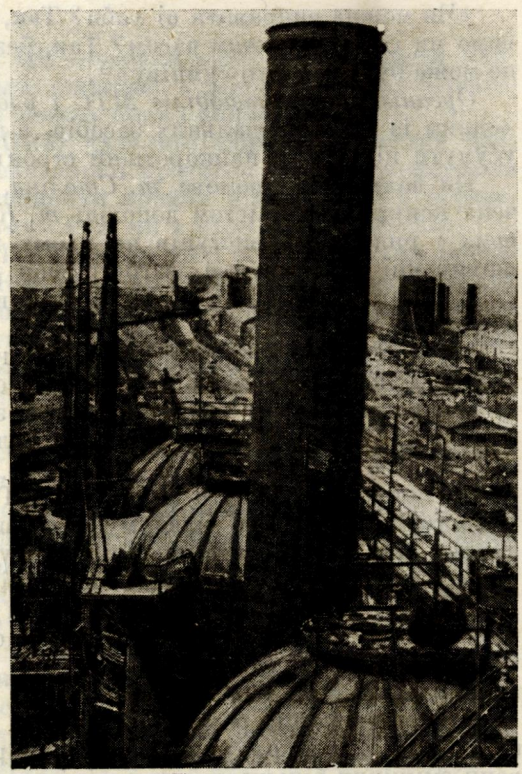
Третьою причиною хиб роботи на селі т. Сталін вважає *переоцінку колгоспів* як нової форми господарства, *ідеалізацію форми*, перетворення колгоспів «*в ікону*». «Головна хиба полягає в тому, що багато наших товаришів переоцінили сили й можливості самих колгоспів, як нової форми організації сільського господарства. Вони не зрозуміли того, що колгосп сам по собі, не зважаючи на те, що він є соціалістичною формою господарства, — далеко ще не гарантований від всякого роду небезпек і проникання в керівництво колгоспів всякого роду контрреволюційних елементів, не гарантований від того, що при певних умовах колгоспи можуть бути використані антирадянськими елементами в своїх цілях» [2].

Тов. Сталін через це попереджав, що колгоспи, якщо ними не керують комуністи, можуть навіть перетворитися на час в прикриття для діяльності контрреволюційних елементів. «Отже справа не тільки в самих колгоспах, як соціалістичній формі організації, але насамперед в тому, який зміст вливається в цю форму, — справа насамперед в тому, *хто* стоїть на чолі колгоспів і *хто* керує ними» [3].

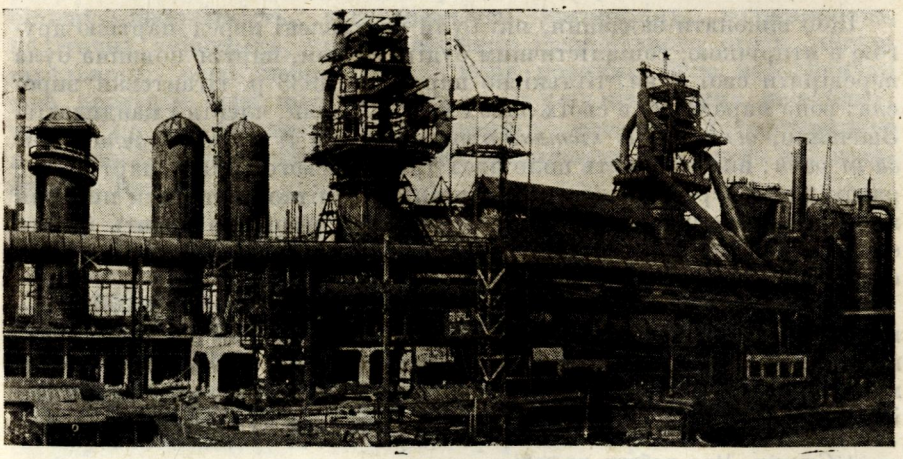
Четверта причина хиб нашої роботи на селі, — говорить т. Сталін, — полягає в невмінні цілого ряду наших товаришів на місцях перебудувати фронт боротьби з куркульством, в нерозумінні того, що лице класового ворога змінилося за останній час, змінилася тактика класового ворога на селі і що відповідно до цього треба змінити свою тактику, щоб добитися успіху. Ворог зрозумів змінену обстанову, зрозумів силу й міць нашого нового ладу на селі і, зрозумівши це, перебудувався, змінив свою тактику, — перейшов від прямої атаки проти колгоспів до роботи тихою сапою... Куркулі розбиті, але далеко ще не добиті. Більше того, — вони не скоро ще будуть добиті, якщо комуністи будуть зівати та благодушествувати, гадаючи, що куркулі сами зійдуть у могилу в порядку, так сказати, стихійного свого розвитку... При такій гострій класовій боротьбі, яка є у нас тепер в радянській країні, для «нейтральних» колгоспів не залишається вже місця, при такій обстанові колгоспи можуть бути *або* більшовицькими, або антирадянськими. І якщо ми не керуємо в тих або інших колгоспах, то це значить, що ними керують антирадянські елементи» [3].

Тов. Сталін відзначив *п'яту причину*, яка полягає «... в недооцінці ролі й відповідальності комуністів в справі колгоспного будівництва, в недооцінці ролі й відповідальності комуністів в справі хлібозаготівель. Якщо річ іде про відповідальність і виновність, то відповідальність падає цілком і повнотою на комуністів, а винуваті тут в усьому — тільки ми, комуністи».

[1] *Сталін*, Про роботу на селі.
[2] Там же.
[3] Там же.



Потужна „Комсомольська домна" Магнітогорська



Загальний вигляд доменного цеху Кузнецькбуду

«Чи можна виправити ці хиби? Так, безумовно можна. Чи виправимо ми їх найближчим часом? Так, безумовно виправимо. В цьому не може бути ніякого сумніву» [1].

Організація політвідділів МТС і радгоспів і повинна була стати «одним із тих вирішальних засобів, з допомогою яких можна буде усунути ці хиби в найкоротший строк».

Ця знаменита промова *т. Сталіна*, критично загострена, насичена конкретним змістом доповідь *т. Кагановича*, виступ *т. Постишева* і ряд інших виступів на цьому пленумі стали зразком більшовицької самокритики, загостривши увагу на помилках і хибах роботи партійних організацій та вказавши шляхи виправлення цих помилок і хиб.

МТС відіграли величезну роль в колективізації країни. Вони стали величезною силою соціалістичної реконструкції сільського господарства. Але й вони виявились засміченими. Їх треба було зміцнити будь-що. Тому ухвалено було дати їм міцне політичне керівництво.

«З метою політичного зміцнення МТС і радгоспів, — читаємо ми в постанові січневого пленуму — підвищення політичної ролі та впливу МТС і радгоспів на селі й рішучого поліпшення політичної і господарської роботи наших осередків у колгоспах і радгоспах, ЦК ВКП(б) ухвалив організувати в усіх машинотракторних станціях і радгоспах *політвідділи*, на чолі з заступниками директорів МТС і радгоспів по політичній частині, які є одночасно начальниками політвідділів МТС і радгоспів» [2]

Ці політвідділи, ретельно підібрані ЦК з перевірених роками партійців, в найкоротший період виправдали своє призначення: вони зміцнили більшовицьку організацію на селі, вони стали справжніми підоймами партії в справі зміцнення політичного впливу партії й комсомолу на селі, в справі зміцнення соціалістичного господарства та очищення колгоспів і радгоспів від ворожих елементів.

Постанова про чистку партії

Щоб виконати завдання, які були поставлені перед партією другою п'ятирічкою, соціалістичним будівництвом, партія повинна була перевірити свої лави. Кількісно партія на 1933 р. гігантськи виросла: вона нараховує в своїх лавах коло 3½ млн. членів і кандидатів. Звичайно, *основний її кістяк*, *пролетарський її склад*, *значно вирісза ці роки*: він становить коло двох третин всього складу партії. Але разом з тим через те, що не всі організації чітко поставили питання про прийом нових членів партії, до партії пройшло досить багато елементів ненадійних, нестійких, які показали на новому етапі класової боротьби всі свої слабості.

Боротьба за хліб, боротьба за нову трудДисципліну, боротьба за колективізацію сільського господарства показала — поруч з високими зразками партійної свідомості, дисципліни, твердості, витриманості, відданості партії — зразки загнивання окремих осередків і окремих членів партії, переродження, змички з чужими елементами,

[1] *Сталін*, Про роботу на селі.
[2] ВКП(б) в резолюціях, ч. II, стор. 775.

опортунізму. Ще до пленуму ЦК дозволив через це перевірити найбільш неблагополучні сільські осередки в деяких районах Північного Кавказу, на Україні і в деяких інших районах.

10 грудня 1932 р. ЦК ВКП(б) ухвалив: «Провести чистку членів партії і кандидатів в члени партії протягом 1933 р.; припинити з дня опублікування цієї постанови прийом в кандидати і переведення в члени партії по всьому СРСР як в місті, так і на селі».

Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК в січні 1933 р. схвалив цю постанову і доручив Політбюро ЦК та президії ЦКК «організувати справу чистки партії таким чином, щоб забезпечити в партії залізну пролетарську дисципліну й очищення партійних лав від усіх ненадійних і тих, що примазалися, елементів». Одночасно ЦК партії вжив ряд заходів для зміцнення партійних організацій там, де виявилися особливо серйозні зриви в справі хлібозаготівель. Так для зміцнення роботи на Україні і особливо в Харківській обласній організації було послано секретаря ЦК т. Постишева.

Постанова ЦК і ЦКК про припинення прийому в партію на час чистки є заходом, до якого вдавалася вже, як ми знаємо, не раз наша партія. Без сумніву, причиною засмічення партії стала недостатня пильність окремих організацій при прийомі в партію, гонитва подекуди за кількістю тих, що їх приймають в партію. Не скрізь партійні організації проводили ретельний добір вступаючих в партію, а, навпаки, захоплювалися масовим прийомом, не дбали про відповідне політичне виховання новоприйнятих. Періодичні чистки партії та систематична робота контрольних комісій за час від Жовтневої революції викинули з лав партії коло 800 тис. членів і кандидатів партії, коло 200 тис. членів і кандидатів вибули за ці роки механічно. Лише незначна частина виключених, менше 10%, повернулася знов до лав партії.

Партія, яка гігантськи виросла за цей час, здобула новий величезний досвід, значно поліпшила свій соціальний склад, повинна була разом з тим поставити питання про ще більшу єдність своїх лав, ще більшу монолітність, загартованість, дисципліну, витриманість, політичну свідомість, про підвищення ідеологічного рівня, відповідальності всіх своїх членів. Вона повинна була переглянути свої лави для того, щоб очистити їх від усіх ненадійних, нестійких, таких, що примазалися, переродженців, «шахраїв з партквитком в кишені». Цим партія ще більше зміцнювала довір'я до неї мільйонних мас.

Опортунізм став прапором контрреволюційних організацій

Резолюція XVII партконференції попереджала, що «нові успіхи соціалізму робітничий клас забезпечить лише в боротьбі з рештками капіталізму, даючи нещадну відсіч опорові гинучих капіталістичних елементів, переборюючи буржуазні та дрібнобуржуазні передсуди серед трудящих і ведучи уперту роботу по соціалістичному їх перевихованню». XVII партконференція передбачала, «що й надалі ще неминуче загострення класової боротьби в окремі моменти та особливо в окремих районах і на окремих ділянках соціалістичного будівництва». Вона передбачала «неминучість ще протягом дов-

гого часу проникання чужих пролетаріатові класових впливів в середовище робітників і навіть в партію».

Партії довелося і в цей період класової боротьби викорчовувати з партійних лав групки, які відбивали настрої озлобленого куркуля, оскаженілого, тупоумного дрібного буржуа, що чинить шалений опір соціалістичному наступові. Такою групкою і стала групка Рютіна, Галкіна, Іванова, Каюрова та ін., яка зімкнулася з виключеними з партії троцькістами й іншими антипартійними елементами на грунті захисту найреакційніших поглядів, що їх досі проповідували різні антипартійні й антирадянські групи. Ця контрреволюційна група, викрита восени 1932 р., складалася головним чином з людей, які боролися на протязі ряду років проти лінії партії, проповідувала в своїх документах справжню програму відновлення капіталізму, відновлення куркуля, проповідувала необхідність розпуску колгоспів та радгоспів, вимагаючи такої політики, яка означає передачу в концесію капіталістам соціалістичних підприємств, створених героїчною працею і ентузіазмом робітничого класу.

Пособниками цієї контрреволюційної групи, одні — безпосередніми, інші — посередніми, опинилися такі люди, як Угланов, Зінов'єв, Каменєв. Не зважаючи на їх величезні раніші помилки й злочини перед партією, партія виявила довір'я до них, вона не тільки вернула Зінов'єва і Каменєва в свої лави, але довірила їм відповідальну роботу. Замість нещадної відсічі контрреволюціонерам, тим, хто злісно клеветав на партію, замість їх викриття перед партією — негайного і безвідмовного,— вони прикривали цю контрреволюційну групу, і партія зробила з ними як з дворушниками: вона виключила з партії разом з членами контрреволюційної рютінської організації — Галкіна, Іванова, Каюрова, Слєпкова, Марецького та ін.—також Зінов'єва, Каменєва, Стена, Петровського, Угланова і Равіч - Черкаського.

Січневий пленум ЦК і ЦКК на доповідь т. Рудзутака про антипартійне угруповання Ейсмонта, Толмачова, Смірнова А. П. й ін. ухвалив також постанову про виключення з партії Ейсмонта і Толмачова та про виведення з ЦК т. А. П. Смірнова в зв'язку з тим, що, заявляючи на словах про свою згоду з лінією партії, ці члени партії на ділі вели антипартійну роботу проти політики партії. Вони утворили з цією метою підпільно - фракційну групу, при чому Ейсмонт і Толмачов вербували своїх прихильників серед елементів, які розклалися, серед буржуазних переродженців, які відірвалися від робітничого класу. В момент, коли партія підводить підсумки величезних перемог п'ятирічки, ця групка, подібно до рютінсько - слєпковської групки, ставила за своє завдання по суті відмовлення від політики індустріалізації країни і відновлення капіталізму, зокрема куркульства.

Виключаючи з складу ЦК партії т. А. П. Смірнова, пленум попередив його, що на випадок, якщо Смірнов своєю роботою надалі не заслужить довір'я партії, він буде виключений з партії.

Крім того січневий пленум детально обговорив поведінку членів ЦК тт. Томського і Рикова й кандидата в члени ЦК т. Шмідта, які, не зважаючи на припущені ними в минулому серйозні політичні помилки, «замість справжньої і активної боротьби з антипартійними елементами за генеральну лінію партії і практичну політику ЦК

партії,— стояли осторонь боротьби з антипартійними елементами і навіть підтримували зв'язок з Смірновим і Ейсмонтом, чим, по суті, допомагали їм в їх антипартійній роботі, при чому всією своєю поведінкою давали привід всяким антипартійним елементам розраховувати на підтримку колишніх лідерів правої опозиції». «Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК вимагає від тт. Рикова, Томського і Шмідта корінної зміни своєї поведінки в питаннях боротьби з антипартійними елементами і попереджає їх, що при продовженні їх помилкової поведінки до них будуть застосовані суворі заходи партійної кари».

Уже після січневого пленуму з'ясувалося, що рештки правих опортуністів, які групувалися в свій час навколо тт. Бухаріна, Рикова, Томського (Слепков, Марецький, Петровський, Астров, Айхенвальд та ін.), організували в 1932 р. контрреволюційну групу, яка ставила собі завдання вербувати членів партії для боротьби проти партійного керівництва, одверто заявляючи, що вони є оборонцями генеральної лінії партії. Цю дворушницьку організацію партія також викинула з своїх лав. Партія також нещадно вдарила і по дворушниках з колишніх троцькістів, які, заявляючи про своє відмовлення від контрреволюційних троцькістських теорій, заявляючи про свою згоду з ленінською партією, вернулися в лави партії для продовження боротьби, зберігши свій зв'язок з троцькістами і продовжуючи свою контрреволюційну роботу.

Так і на новому етапі партія повинна очищати свої лави, щоб посуватися вперед, до нових перемог на шляху соціалізму.

Перший всесоюзний з'їзд колгоспників - ударників

Завершенням перебудови всієї партійної роботи на цьому новому етапі боротьби за соціалізм на початку нової п'ятирічки став Перший всесоюзний з'їзд колгоспників - ударників, який відбувся в лютому 1933 р. З усієї країни з'їхалися ударники полів, вони принесли з собою на цей з'їзд величезний досвід соціалістичного будівництва, ентузіазм передовиків соціалістичного перетворення сільського господарства.

Партія зробила все необхідне для того, щоб весна 1933 р. стала переломним моментом в розвитку сільського господарства, піднесенню його на новий, вищий ступінь. Доповіді тт. Кагановича, Яковлева і Косарева розгорнули перед колгоспниками й ударниками радгоспів в найконкретніших формах завдання, які стоять перед усією країною в області сільського господарства. Ці доповіді, виступи самих учасників з'їзду, виступи на з'їзді тт. Ворошилова, Буденного, Калініна і особливо т. Сталіна мали безперечно величезне значення для створення нової хвилі творчого ентузіазму мас на подолання величезних труднощів, помилок і хиб соціалістичного будівництва на селі.

Тов. Сталін в своїй промові, яка є зразком простоти, сполученої з глибоким змістом, зразком уміння розмовляти з масами *мовою цих мас*,— поставив перед колгоспниками ряд питань.

«*Перше питання* — чи правильний шлях, на який стало колгоспне селянство, чи правильний колгоспний шлях?»

На це питання т. Сталін дав вичерпливу відповідь: «Є тільки два шляхи: *або* — вперед на гору, до нового колгоспного ладу, *або* —

назад під гору — до старого куркульського, капіталістичного ладу. Третього шляху немає». «Трудове селянство зробило правильно, відкинувши шлях капіталістичний і ставши на шлях колгоспного будівництва».

«*Друге питання* — чого ми добилися на новому шляху, на нашому колгоспному шляху, і чого ми думаємо добитися в найближчі два — три роки?»

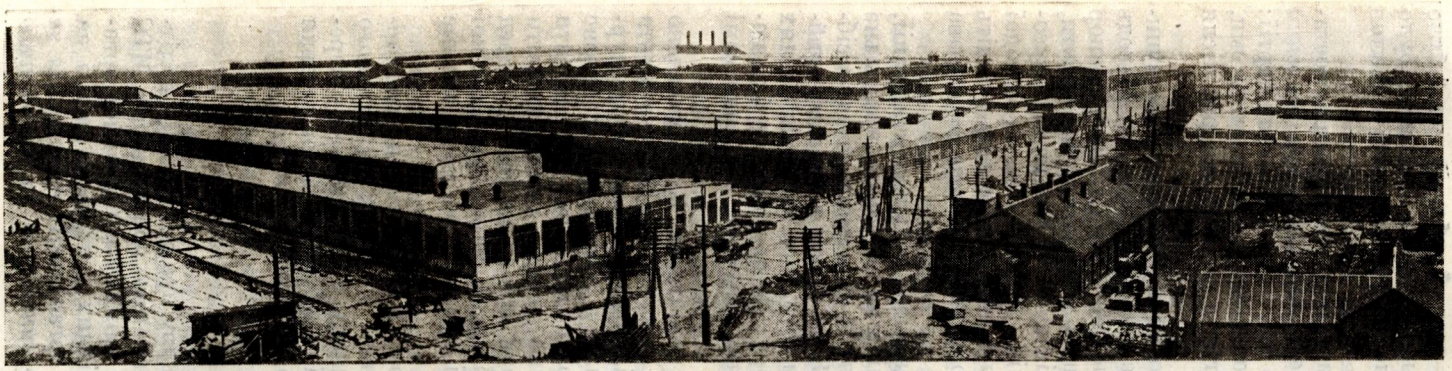
Тов. Сталін вказав на величезні досягнення, які полягають в тому, що ми не тільки передали кращі землі колгоспам і всі землі селянам, а що ми «не менше 20 млн. селянського населення, не менше 20 млн. бідняків — врятували від злиднів і розорення, врятували від куркульської кабали і перетворили завдяки колгоспам в забезпечених людей». Але це був лиш *перший крок*. Щоб укріпляти колгоспи, треба зробити *другий крок*. «В чому полягає цей другий крок?» — «Він полягає в тому, щоб підняти колгоспників — і колишніх бідняків, і колишніх середняків,— ще вище. Він полягає в тому, щоб *зробити всіх колгоспників заможними*. Так, товариші, заможними».

При цьому не слід забувати й другого завдання, зв'язаного з цим: колгоспники повинні бути заможними, а *колгоспи — більшовицькими*.

Тов. Сталін, зупинившись на взаємовідносинах партійців і безпартійних на селі, вказав на величезну шкоду для партії від того, що деякі партійці на селі відштовхують безпартійних. «Ми, більшовики,— говорив т. Сталін — не мали б тих успіхів, які маємо тепер, коли б ми не вміли завоювати на сторону партії довір'я мільйонів безпартійних робітників і селян. А що для цього потрібно? Для цього потрібно, щоб партійні не відгороджувалися від безпартійних, щоб партійні не замикалися в свою партійну шкарлупу, щоб вони не вихвалялися своєю партійністю, а прислухалися до голосу безпартійних, щоб вони не тільки вчили безпартійних, але й вчилися у них».

Тов. Сталін зробив дуже велику справу, виступивши на цьому першому колгоспному з'їзді в питанні про значення жінок у колгоспах. Тов. Сталін вказав на те, що «жінки в колгоспах — велика сила. Держати цю силу під спудом, значить допустити злочин. Наш обов'язок полягає в тому, щоб висувати вперед жінок в колгоспах і пустити цю силу в діло». Тов. Сталін підкреслив, що «без колгоспів — нерівність, в колгоспах — рівність прав. Хай пам'ятають про це товариші колгоспниці і хай вони бережуть колгоспний лад як зіницю ока». Тов. Сталін поставив перед колгоспниками в усій конкретності ці завдання: «Ми добилися того, що більшість колгоспників уже має по корові на двір. Мине ще рік - два,— і ви не знайдете жодного колгоспника, у якого не було б своєї корови. Уже ми, більшовики, постараємося, щоб усі колгоспники мали у нас по корові».

Цю обіцянку т. Сталіна партія виконала значною мірою вже влітку 1933 р. Це літо стало переломним в розвитку і в якісному рості соціалістичного сільського господарства. Перелом стався під безпосереднім впливом величезної організаційної роботи партії і під впливом того зрушення в свідомості колгоспних мас, яке стало результатом першого колгоспного з'їзду. Після цього з'їзду відбулися з'їзди по областях, краях і республіках. Вони мобілізували маси на боротьбу за вищий урожай, за кращий обробіток землі, своєчасні посіви й збирання, більш раннюю здачу заготівель державі. В наслі-



Сталінградський тракторний завод



Магнітогорський металургічний завод

док величезного піднесення ентузіазму і кращої роботи урожай було зібрано і розподілено достроково і кращої якості, збільшено було кількість озимих і зяблевої оранки, спостерігався новий приплив селян у колгоспи.

Влітку 1933 р. ЦК партії і РНК видали постанову про постачання безкорівним колгоспникам *мільйона корів*. Це був *реальний практичний крок на шляху до здійснення волі партії*. Лозунг партії: зробити колгоспників заможними, а колгоспи — більшовицькими, був значною мірою перетворений в життя в перший же рік після ухвалення постанови.

Тов. Сталін в своїй промові на колгоспному з'їзді окремо зупинився на ролі комсомолу на селі, який є нашою зміною. «...Молодь повинна змінити нас — стариків. Вона повинна донести наш прапор до переможного кінця». Але для того, щоб вона могла це зробити, потрібно «вчитися і ще раз вчитися ленінізму». «Товариші, комсомольці і комсомолки,— говорив т. Сталін, звертаючись до молодої половини цього знаменитого з'їзду,— вчіться більшовизму і ведіть вперед нерішучих. Базікайте поменше, працюйте побільше,— і справа у вас вийде напевне».

Безперечно величезне значення для дальшої долі колективізації, для її завершення мали вказівки т. Сталіна на не зовсім правильне ставлення, а подекуди і цілком неправильне ставлення до одноосібників, які ще не ввійшли в колгоспи. «Я не проти того, щоб приймали в колгоспи з розбором. Але я проти того, щоб закривали шлях в колгоспи всім одноосібникам без розбору. Це не наша, не більшовицька політика. Колгоспники не повинні забувати, що вони самі недавно були одноосібниками».

З'їзд не ухвалив ніяких особливих резолюцій. Було ухвалено відозву до всіх селян - колгоспників Союзу РСР. Ця знаменита відозва — з закликом зробити колгоспи більшовицькими, добити куркуля, боротися за тверду трудову дисципліну, розгорнути всесоюзне соціалістичне змагання, повнотою зібрати насіння, підготовити трактори на весну, забезпечити надійний догляд коня, створити в бригадах залізну дисципліну, виконати всі зобов'язання перед державою, з'єднатися навколо ленінської партії, навколо радянської влади — ця відозва безсумніву в історії колгоспного руху матиме величезне значення.

Велике значення мала також постанова ЦК про посилання жіноргані заторів на село. Політичне виховання, підняття культурного рівня, залучення передової маси колгоспниць в соціалістичну перебудову села стали могутніми рушіями цієї перебудови, впровадження в життя села нових форм побуту й соціалістичної культури.

Політвідділи на транспорті

Влітку 1933 р. партія ухвалила постанову про організацію політвідділів на транспорті, яка поруч з організацією політвідділів МТС і радгоспів має величезне значення для зміцнення партійної організації. Безперечно утворення цих партійних центрів на селі і на транспорті є проведенням *нової* основи організації: *організація за територіальною ознакою доповнюється організацією за виробничою*

ознакою. Необхідність цієї організації викликана була в цей період тим, що «на залізничному транспорті появилися деякі ознаки перебоїв у роботі». Партія не могла допустити перебоїв у «головному нерві економічного життя країни», який є «матеріальною опорою для зв'язку між містом і селом, між промисловістю і землеробством, між різними областями СРСР, нарешті — для зв'язку між тилом і фронтом».

В чому ж полягають завдання політвідділів на транспорті?

«Завдання політвідділів полягає в тому, щоб забезпечити, на основі переконування, засобами організаційного й ідейно - політичного впливу створення на залізничному транспорті «свідомої залізної дисципліни» *(Ленін)*, нового могутнього піднесення соціалістичного змагання й ударництва, підняти всю партійно - політичну роботу серед робітників і службовців - залізничників на вищий рівень.

Завдання політвідділів на транспорті полягає далі в тому, щоб розгорнути боротьбу з класово - чужими і ворожими елементами (саботажниками, злодіями, рвачами, ледарями і т. п.), виявляти, викривати і виганяти їх з залізничного транспорту, проводити необхідні заходи проти розкрадання, забезпечити міцну охорону й бережне ставлення до державної соціалістичної власності.

Завдання політвідділів полягає далі в тому, щоб організувати справу справжнього оволодіння технікою залізничного транспорту комуністами і безпартійними активістами, допомогти їм підняти свою кваліфікацію і дати їм таким чином можливість стати справжніми господарями дорученої їм справи.

Викриваючи і нещадно виганяючи з партійних і комсомольських організацій опортуністичні й соціально - чужі елементи, які ведуть підривну роботу, прикриваючись парткви тком, політвідділи повинні підняти ідейно - політичний рівень партійців і безпартійних активістів, їх ведущу роль на транспорті, створюючи і згуртовуючи цілком надійний безпартійний актив навколо парторганізацій.

Забезпечуючи партійне око й контроль в усіх областях залізничного транспорту, політвідділи повинні вести непримиренну боротьбу з боязкістю самокритики та з канцелярсько - бюрократичним методом в керівництві залізничного транспорту, домагаючись чіткої оперативної роботи, безумовного виконання та відповідальності в усіх його ланках, безумовного і невідкладного виправлення викритих помилок і хиб».

«...Політвідділи розподіляють партійні кадри на транспорті, затверджують секретарів осередків, проводять переміщення комуністів».

Здійснюючи ці й інші організаційні заходи, ЦК партії підіймав *якісно* роботу найважливіших галузей народного господарства СРСР на нову височінь, підготовляючи умови для більш швидкого й більш успішного залучення самих широких мас трудящих в бій — за виконання програми партії.

Так партія, ідучи в бій за нову п'ятирічку, зміцнювала свої лави, так мобілізувала вона маси на боротьбу за соціалізм.

ВИСНОВОК

Автор закінчує цю роботу в вересні 1933 р., коли партія підводить підсумки гігантської своєї роботи, підсумки величезних успіхів міжнародного значення за 16 років пролетарської диктатури.

В цьому році партія підвела підсумки *50 - річчя з дня смерти Карла Маркса* — основоположника і вчителя комунізму, заповіти якого з величезною послідовністю здійснювала наша партія. Історія цього півсторіччя показала, що єдино правильний шлях — це шлях наукового соціалізму. Партія більшовиків стала вірним знаменосцем революційного соціалізму Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна, палким непохитним борцем за його торжество.

В 1933 р. партія підвела також підсумки 30 - річчя свого існування як політичної, більшовицької партії. 30 - річний славний шлях партії більшовиків — зразок боротьби для пролетарських партій усього світу. Наш досвід — величезний досвід революційної роботи — нелегальної і легальної, революційної боротьби всіх видів, досвід єдиної в світі соціалістичної, пролетарської революції та побудування першої в світі соціалістичної держави, побудування єдиного в світі соціалістичного господарства — має величезне *міжнародне* значення. *Більшовизм* є *«тактика для всіх»*.

Святкуючи в 1933 р. 16 - річчя пролетарської революції, ми підводимо підсумки нашої боротьби за соціалізм за період пролетарської диктатури. Цього досвіду не має жоден народ, жодна країна, жодна інша комуністична партія. На цьому шляху партія переборювала величезні труднощі. В переборенні величезних труднощів і неминучих помилок наша партія показала, що вона є зразком для всіх інших партій.

В січні 1933 р. наша партія підвела підсумки виконання першого п'ятирічного плану соціалістичного будівництва. Героїчними зусиллями мас, соціалістичним змаганням, забезпечена правильною політикою ленінської партії, ця п'ятирічка була виконана в чотири роки.

Революція, прискорюючи біг історії, забезпечує в найкоротші строки максимальні результати боротьби за другу п'ятирічку — побудування безкласового соціалістичного суспільства.

Підсумки своїх перемог партія більшовиків підводить в обстанові величезної кризи в країнах капіталізму. У трудящих всього світу, у пролетаріату всіх країн перед очима приклад боротьби десятків народів, об'єднаних волею однієї партії, приклад боротьби за соціалізм.

Наші успіхи гігантськи прискорюють хід світової пролетарської революції. Кожен наш крок — це крок вперед, до світової проле-

тарської революції. Партія забезпечила ці успіхи в нещадній, непримиренній боротьбі з опортуністами «зліва» і з правим опортунізмом як головною небезпекою на даному етапі, в боротьбі з примиренством, з гнилим лібералізмом, і її дальші успіхи лежать на цьому шляху.

Веде цю партію — випробуваний в боях Центральний комітет на чолі з т. Сталіним.

Перед партією ще стоять найтрудніші жорстокі бої за остаточну перемогу соціалізму. Але вона має все необхідне для цієї остаточної перемоги.

Вересень 1933 р.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

АБРАМОВИЧ Р. А. (нар. в 1879 р.)— лідер меншовиків. Лютий ворог Жовтневої революції і радянської влади. Перебуває в еміграції. Організатор і надхненник шкідницької, контрреволюційної організації меншовиків в СРСР— «Союзного бюра» ЦК меншовиків. Один з редакторів органу меншовиків за кордоном «Социалистический вестник». 314.

АВІЛОВ Б. В. (нар. в 1874 р.)— колишній більшовик. Учасник III з'їзду партії. Після Лютневої революції входив до складу Петроградського комітету партії. В 1917 р. приєднався до новожизненців, був членом редакції «Новой жизни». Після Жовтня відійшов від політичної діяльності, живе й працює в СРСР.

АВКСЕНТЬЄВ Н. Д. (нар. 1867 р.)— керівник партії соціалістів - революціонерів (есерів), очолював її праве крило. Брав участь в одному з коаліційних урядів Керенського як міністр внутрішніх справ. Один з організаторів громадянської війни на чехо - словацькому фронті в Сибіру, член контрреволюційної Уфімської директорії. Перебуває в таборі білої еміграції. 35, 40.

АНТОНОВ - ОВСЄЄНКО (нар. в 1884 р.) — комуніст. В 1906 р. за організацію військового повстання в Севастополі заарештований і засуджений до смертної кари з заміною 20 роками каторги. Після вдалої втечі виїхав за кордон, звідки повернувся лише в лютому 1917 р. В роки війни меншовик інтернаціоналіст. В травні 1917 р. вступив до партії більшовиків. Активний учасник Жовтневої революції, під час якої керував захватом Зимового палаца і арештом Тимчасового уряду. В громадянську війну займав різні командні посади на південному фронті. В 1922 — 1924 рр. начальник ПУР і член РВР СРСР. В 1923 р. приєднувався до троцькістської опозиції. В 1928 р. порвав з нею. Повпред СРСР в різних країнах. Нині повперд СРСР у Польщі. 191.

АРОСЄВ А. Я.— комуніст, член партії з 1907 р. Під час Жовтневої революції був командувачем війська Московського військово - революційного комітету і входив до його складу. Останніми роками займався літературною діяльністю. Був на дипломатичній роботі (повпредом СРСР в Чехо - Словаччині).

АРТЕМ (СЕРГЄЄВ) Ф. А. (1883 - 1921 рр.) — комуніст, видатний партійний організатор. В 1901 р. емігрував в Австралію. В 1918 р. голова РНК Донецько - криворізької радянської республіки. Був головою ЦК спілки гірників і членом ВЦВК. Член ЦК ВКП(б) з X з'їзду. Загинув під час залізничної катастрофи. 46.

Б

БАДАЄВ А. Є. (нар. в 1883 р.) — комуніст. Член партії з 1904 р. Депутат IV Державної думи від пітерських робітників і член більшовицької фракції в Думі. На початку світової війни разом з іншими більшовиками - депутатами був засланий в Сибір, де пробув до революції 1917 р. Тепер член ЦК ВКП(б), голова МСПО. Член ЦВК СРСР і ВЦВК. 254.

БЕЛА - КУН (нар. 1881 р.) — комуніст. Вождь угорського пролетаріату і колишній голова РНК Угорської радянської республіки в 1919 р. Один з основоположників угорської компартії і Комінтерну. Після повалення Угорської радянської республіки втік в Австрію. З 1920 р. в СРСР. VI конгресом Комінтерну обраний до ВККІ. 142.

БЄЛОБОРОДОВ А. Г. (нар. в 1891 р.) — комуніст. Член партії з 1907 р. В 1920—1921 рр. заступник голови РВР Кавказької трудової армії, голова південно - східного ЕКОСО. В 1921—1923 рр. заступник наркома внутрішніх справ. В 1923 р. нарком внутрішніх справ. Прихильник «об'єднаної» опозиції в 1925—1927 рр. Був виключений з партії. Відновлений в партії після визнання своїх помилок. 191.

БЕРНШТЕЙН Е. (1850 — 1932 рр.) — один з керівників і теоретиків німецької соціал - демократії, вождь реформізму й ревізіонізму (відси слово «бернштейніанство»). Виступив з критикою вчення К. Маркса, намагаючись піддати його переглядові — «ревізії» (відси — «ревізіонізм»). Доводив всупереч основним положенням марксизму, що класові суперечності ступнево згладжуються, що капіталістичне суспільство еволюціонує і що можливе його перетворення в соціалістичне шляхом реформ, яких, на думку Б., робітники повинні домагатися парламентським шляхом. В. І. Ленін вів рішучу боротьбу з Б., гостро критикуючи його опортуністичні погляди. 193.

БРЕШКО - БРЕШКОВСЬКА Є. К. (нар. в 1864) — видатна есерка. Після Лютневої революції приєдналася до крайнього правого крила партії есерів, захищаючи війну «до переможного кінця». Після Жовтневої революції непримиренна противниця радянської влади. 35, 36.

БУБНОВ А. С. (нар. в 1883 р.) — комуніст. В революційному русі бере участь з 900 - х рр. Член партії з 1903 р. Підпільний робітник більшовицьких організацій промислових центрів Росії. Під час Жовтневої революції член Практичного центру по керівництву повстанням і член Політбюра ЦК партії. В 1918 р. працював на Україні, де входив до складу українського робітничо-селянського уряду та ЦК КП(б)У. Видатний керівний працівник Червоної армії, член РВР різних армій на південному фронті. В період Брестського миру «лівий комуніст». Учасник ліквідації кронштадтського бунту. Починаючи з IV з'їзду партії учасник всіх партійних з'їздів. З 1924 по 1929 р. начальник ПУР і член РВР СРСР. З 1930 р. народний комісар освіти РСФРР. Член ЦК ВКП(б), член ЦВК СРСР і ВЦВК. 46, 62, 84.

БУДЕННИЙ С. М. (нар. в 1881 р.) — комуніст. Видатний працівник Червоної армії. Організатор червоної кінноти. Член партії з 1919 р. Під час громадянської війни — командувач І Кінної армії. Нині член РВР СРСР і інспектор кавалерії РСЧА. Членколегії Наркомзему. Член ЦВК СРСР. 110, 116.

БУХАРІН Н. І. (нар. в 1886 р.) — комуніст. Член партії з 1906 р. Видатний партійний працівник. Літератор - економіст. В період світової війни відстоював антиленінські «ліві» погляди в національному питанні, в питанні про державу і т. д. Після повернення з - за кордону після Лютневої революції член МК партії і член Виконкому Московської ради. Був редактором органу московських більшовиків «Социал - Демократ». Під час Жовтневої революції редактор «Известий Московского военно - революционного комитета». На VI з'їзді партії обраний до ЦК. Після Жовтня редактор «Правды». В питанні про Брестський мир і в пізнішій середпартійній боротьбі стояв на чолі «лівих комуністів». Пізніше визнав свої помилки.

На VIII з'їзді партії в питанні про програму відстоював свої помилкові погляди періоду світової війни (теорія «чистого імперіалізму» проти ленінського лозунга «право націй на самовизначення аж до відокремлення»). В профспілковій дискусії в 1921 р. прибічник «буфера», а потім платформи Троцького. В 1929 р. по ряду питань у Бухаріна почалося відкрите розходження з генеральною лінією партії, яке незабаром оформилося в опортуністичну платформу правого ухилу. В 1929 р. знятий з поста редактора «Правды», виведений з складу членів ВККІ і Політбюра ЦК ВКП(б) як ідеолог правого ухилу. Після листопадового пленуму ЦК в 1929 р. заявив про визнання своїх помилок і правильність генеральної лінії партії. Нині — член колегії Наркомважпрому, член академії наук СРСР. Кандидат ЦК ВКП(б). 43, 46, 84, 88, 92, 94, 154, 278.

Б'ЮКЕНЕН ДЖОРДЖ (1854 - 1926 рр.) — англійський посол в царській Росії, робив величезний вплив на політику царського і Тимчасового урядів. Після Лютневої революції активно підтримував генерала Корнілова і кадетську партію. 51.

В

ВОРОШИЛОВ К. Є. (народився в 1881 р.) — комуніст. Один з найвидатніших керівників партії, робітник, до більшовицької партії вступив в 1903 р.

Учасник IУ, V і пізніших з'їздів партії. Кілька років пробув у тюрмах і на засланні. В 1918—1919 рр. один з керівних учасників громадянської війни на Україні. Організатор і член РВР I Кінної армії. З X з'їзду партії член ЦК. З 1921 по 1924 р. на керівній військовій роботі. З 1925 р. наркомвоєнмор і голова РВР СРСР. Член Політбюра ЦК ВКП(б), член ЦВК СРСР. 110, 149.

ВУЙОВИЧ В.— комуніст. Був членом югославської комуністичної партії. Працював в СРСР. Був членом ВККІ. Активний учасник троцькістської опозиції. Восени 1927 р. за фракційну й розкольницьку роботу знятий з керівної партійної роботи. З лав партії виключений. Постановою партколегії ЦКК в 1930 р. відновлений в партії. 252.

Г

ГІЛЬФЕРДІНГ РУДОЛЬФ (нар. в 1878 р.) — видатний теоретик німецької соціал-демократії, економіст ; автор відомої праці «Фінансовий капітал». В роки імперіалістичної війни примикав до правого крила німецьких незалежних соціал - демократів. В 1918—1920 рр. виступав проти приєднання незалежних соціал - демократів до Комуністичного інтернаціоналу. Міністр фінансів в кабінетах Штреземана і Мюллера. 118.

ГІНДЕНБУРГ П. (нар. в 1847р.) — президент Німецької республіки, генерал, монархіст. На початку світової війни командував Східною армією, а в 1916 р. начальник штабу і верховний головнокомандувач німецької армії.

ГІНЗБУРГ А. М.— син купця, по професії економіст. Меншовик. Один з організаторів контрреволюційної організації російських меншовиків і член «Союзного бюра» ЦК меншовиків. Організатор шкідництва в металургічній, металообробній та машинобудівній промисловості. Засуджений Верховним судом. 314.

ГОЦ А. Р.— правий есер, терорист, член ЦК партії есерів. Після Жовтневої революції організує ряд терористичних актів проти вождів пролетарської революції. По процесу правих есерів влітку 1922 р. засуджений до смертної кари, заміненої ув'язненням. 40.

ГРОМАН В. Г.— меншовик, економіст, колишній член президії Держплану СРСР. Організатор і керівник контрреволюційної меншовицької організації і член «Союзного бюра» ЦК меншовиків. Будучи відповідальним працівником апарату Радянської держави, використав службовий стан для безпосереднього шкідництва в області планування різних галузей народного господарства. Засуджений Верховним судом. 314.

ГУСЄВ С. І. (1874 — 1933 рр). — комуніст, в партії з 1898 р., в революційному соціал - демократичному русі з 1896 р. Видатний більшовик. Учасник II з'їзду РСДРП. В жовтневі дні — секретар Петроградського військово - революційного комітету. В роки громадянської війни член РВР багатьох армій і фронтів. З весни 1921 р. начальник ПУР і член колегії НКРСІ СРСР. В 1925 р. завідувач відділу преси ЦК ВКП(б). Пізніше завідувач Істпарту при ЦК. Член президії Комінтерну. На X з'їзді обраний кандидатом в ЦК, останнім часом був членом ЦВК.

ГУЧКОВ А. І (нар. в 1862 р.)—великий московський промисловець, представник найбільш реакційних кіл великої промислової буржуазії. Після Лютневої революції був військовим і морським міністром, вимагаючи продовження війни «до переможного кінця». Після Жовтня 1917 р. учасник і надхненник контрреволюційних виступів проти радянської влади. 7.

Д

ДАУЕС ЧАРЛЬЗ — американський генерал, юрист. Був віце - президентом ПАСШ. Автор «плана Дауеса», який ставив за мету підняття платіжоспроможності Німеччини для викачування з неї репарацій—повернення воєнних втрат, яких зазнали країни - переможці в світовій війні.

ДЗЕРЖИНСЬКИЙ Ф. Е. (1877 — 1926 рр) — комуніст. Найвидатніший діяч польської соціал - демократії. Член ЦК РСДРП від соціал - демократів Польщі й Литви. Активний учасник підготовки й проведення жовтневого повстання, член Практичного центру по керівництву повстанням. Після Жовтня беззмінний керівник ВЧК, створеної для боротьби проти контрреволюції. Пізніше голова ОДПУ. Не залишаючи роботи в ОДПУ, був наркомом шляхів, потім головою ВРНГ. З 1927 р. член ЦК ВКП(б), з 1925 р. кандидат в члени Політбюра. 46, 61.

ДРОБНІС Я. Н. (нар. в 1881 р.) — комуніст. В партію вступив в 1906 р. В 1921 р. голова Донецького губвиконкому. Прибічник групи «демократичного централізму». Пізніше учасник троцькістської опозиції. В 1927 р. виключений з партії. Після визнання своїх помилок в партії відновлений. Тепер помічник начальника Цудортранса.

ДУТОВ — полковник, отаман Оренбурзького козацького війська. Після Жовтневої революції, в 1918—1919 рр., активний учасник і керівник збройної боротьби проти радянської влади на Уралі. Розбитий Червоною армією, відступив в південно - східні степи, звідки рештки дутовців перейшли в Туркестан, де й були остаточно ліквідовані. 55, 79, 95.

Е

ЕБЕРТ Ф. (1871 — 1925 рр.) — один з вождів німецької соціал - демократії. З початку світової війни соціал - шовініст, що люто боровся проти революційних робітників, які порушили «громадянський мир». Пройшов шлях від соціал - демократа до імперського канцлера. В 1918 р., ставши канцлером в уряді принца Баденського, жорстоко придушував робітничий рух. Ставши в 1919 р. президентом Німецької республіки, проводив і виконував усі вимоги буржуазії, нещадно придушуючи революційні виступи робітників. 103.

Є

ЄВДОКІМОВ Г. Є. (нар. в 1884 р.) — комуніст. В партії з 1903 р. Провадив партійну роботу в Сибіру, а потім в Ленінграді. Під час громадянської війни на керівній політроботі в VII армії. В 1925 р. секретар Ленінградського комітету партії. Був членом ЦК ВКП(б) кількох скликань. Напередодні XIV з'їзду був на чолі «нової опозиції», яка об'єдналася з троцькістами. За участь у фракційній роботі в лавах троцькістської опозиції був виключений з ЦК, а потім XV з'їздом — з лав партії. Після визнання помилок в 1928 р. був відновлений у партії. Тепер на господарській роботі. 253, 274.

ЄНУКІДЗЕ А. С. (нар. в 1877 р.) — комуніст, один з найстаріших членів більшовицької партії. Був робітником - залізничником, працював як пропагандист і організатор робітничих гуртків. Приєднався до організованої в Баку групи «Искры», взяв участь в утворенні підпільної друкарні, яка відіграла велику роль в поширенні партійної преси по всій Росії. Після Лютневої революції працював в частинах Петроградської залоги. З липня 1917 р. член Виконкому Петроградської ради. На I з'їзді рад був обраний членом ВЦВК від більшовиків. Брав активну участь в Жовтневій революції. З осени 1918 р. до 1923 р. член Президії і секретар ВЦВК ; з моменту утворення ЦВК його секретар. Член ЦКК ВКП(б).

З

ЗАЛУЦЬКИЙ П. А. (нар. в 1887 р.) — комуніст, член партії з 1907 р. Був есером - максималістом. В дні Лютневої революції член Бюра ЦК більшовиків. Пізніше член Петроградського ревкому. Був членом ЦК. В 1925 р. секретар Ленінградського комітету і один з керівників «нової опозиції». В 1927 р. за активну діяльність в троцькістській опозиції з партії виключений. Після заяви про відмовлення від троцькістських поглядів відновлений в партії. З 1929 по 1932 р. був головою Нижнєволзького крайраднаргоспу. 6, 164, 221, 274.

ЗЕВЕРІНГ К. (нар. в 1879 р.) — німецький соціал - демократ. Пруський міністр внутрішніх справ в 1920 р., один з лютих ворогів комуністичного руху. Автор цілого ряду законів проти компартії. Придушував революційні виступи німецьких робітників. Лідер II Інтернаціоналу. 103.

ЗЕМЛЯЧКА Р. С. (нар. в 1876 р.) — видатний член партії більшовиків. Професійна революціонерка. На II з'їзді була делегатом від одеської організації. Була кооптована в ЦК, перебуваючи одночасно секретарем Петербурзького комітету. З. була обрана в Бюро комітетів більшості ; на III з'їзді партії була делегаткою від Петербурзької організації; під час грудневого повстання в Москві в 1905 р. була секретарем Московського комітету. Брала активну участь в роботі бойової організації. В 1917 р. під час Лютневої революції була секретарем МК. З червня 1918 р. по березень 1921 р. працює на північному й південному фронтах, начпоарм VIII, XIII і VI армій. В 1924 - 1925 рр. була

членом Південно - східного бюра Центрального комітету. Нині — член Центральної контрольної комісії.

ЗІНОВ'ЄВ Г. Є. (нар. в 1883 р.) — колишній комуніст, член партії з 1901 р. Видатний партійний працівник. В період підготовки Жовтня й пізніше виявив хитання від генеральної лінії партії. Займав правоопортуністичні позиції, виступаючи разом з Каменєвим проти повстання. Його поведінка в цей період заплямована В. І. Леніним як штрейкбрехерство. Після Жовтня відстоював необхідність утворення радянського уряду спільно з есерами й меншовиками. В 1917 р. підписав відому заяву про вихід з ЦК партії. В 1919 - 1925 рр. голова ВККІ. В 1925 р. став на чолі «нової опозиції», в 1926 р. вступив в блок з Троцьким і був одним з лідерів «об'єднаної опозиції». В 1927 р. постановою ЦКК з партії виключений. Після визнання своїх помилок відновлений в партії в 1928 р. Працював в Центросоюзі і в ГУС. В жовтні 1932 р. вдруге виключений з партії за сприяння контрреволюційній групі Рютіна — Слєпкова — Галкіна й ін. В серпні 1933 р. подав заяву про повне визнання своїх помилок. 38, 46, 56, 57, 79, 80, 92, 190, 195, 206, 249.

ЗОФ В. І. (нар. в 1889 р.) — комуніст, член партії з 1913 р. Після Жовтневої революції член Виконкому Петроградської ради. З 1921 по 1926 р. на керівній військовій роботі. Після XIV з'їзду приєднався до троцькістської опозиції, але в серпні 1927 р. визнав припущені ним помилки. З 1928 р. голова правління Радторгфлоту. Один з керівних працівників нашого морського флоту. Нині член колегії Наркомводу. 254.

І

ІОФФЕ А. А. (1883 — 1927 рр.) — учасник VI з'їзду партії, на якому був обраний до Центрального комітету. Після Жовтневої революції працював виключно по дипломатичній лінії. Був головою радянської мирної делегації в Брест - Літовську. Посол СРСР в Німеччині. Голова комітету в справі переговорів про мир з Естонією і Латвією. В 1926 -1927 рр. учасник троцькістської опозиції. В хоробливо - психічному стані покінчив з собою. 46.

К

КАВЕНЬЯК ЛУІ (1802 — 1857 рр.) — генерал, військовий міністр Франції після французької революції 1848 р. В червні 1848 р., маючи диктаторські повноваження, розгромив повстання паризьких робітників, після чого став на чолі уряду. 42.

КАГАНОВИЧ Л. М. (нар. в 1893 р.) — комуніст, робітник - шкіряник, у партії з 1911 р., один з найвидатніших керівників партії. До революції вів партійну роботу на Україні, неодноразово зазнавав арештів. В жовтні 1917 р. був головою Поліського обласного комітету партії в Гомелі. Після Жовтневої революції член Всеросійської колегії по організації Червоної армії, потім керував найбільшими партійними організаціями. З X з'їзду член ЦК ВКП(б). Був секретарем ЦК КП(б)У. Член ЦВК СРСР, секретар ЦК ВКП(б) і член Політбюра, секретар Московської обласної і міської організацій ВКП(б). 274, 312.

КАЛІНІН М. І. (нар. в 1875 р.) — комуніст, один з найвидатніших керівників нашої партії. Член партії з 1898 р. Входив до Петербурзького «Союза борьбы»; працював у більшовицьких організаціях Петрограда, Тифліса й Москви. Неодноразово був у тюрмах і на засланні, відки кілька разів тікав. Учасник VI і пізніших з'їздів партії. З 1919 р., після смерті Я. М. Свердлова, голова ВЦВК, з 1924 р. голова ЦВК СРСР. Член ЦК ВКП(б) з 1919 р. Член Політбюра. 139.

КАМЕНЄВ Л. Б. (нар. в 1883 р.) — колишній комуніст. В РСДРП вступив в 1901 р., до більшовиків приєднався в 1903 р. Учасник III і V з'їздів партії. Під час еміграції (1908 р.) співробітничав у більшовицьких газетах за кордоном. В роки світової війни на суді по справі про думську фракцію захищав опортуністичні позиції. На квітневій конференції партії в 1917 р. виступав проти тез Леніна. Перед жовтнем 1917 р. разом з Зінов'євим виступив проти повстання, а після перемоги Жовтневої революції прибічник коаліції з есерами й іншими соціалістичними партіями в утворенні радянського уряду. Розходячись з партією в цьому питанні, вийшов з Центрального комітету. З 1919 р. по 1926 р. голова Московської ради. Був членом ЦК партії і заступником голови РНК та РПО. На протязі свого перебування в партії в найвідповідальніші моменти

мав ряд глибоких розходжень з генеральною лінією партії. Відстоював погляди про неможливість побудування соціалізму в одній країні. В 1925 р. організатор «нової опозиції», блокувався з Троцьким і до 1928 р. був лідером троцькістсько - зінов'євської опозиції. XV з'їздом з партії виключений, але після визнання своїх помилок відновлений в партії. В жовтні 1932 р. постановою ЦКК ВКП(б) за обман партії та зв'язок з контрреволюційною групою Рютіна—Слєпкова з партії виключений. В серпні 1933 р. подав заяву про повне визнання своїх помилок. 16, 38, 56, 79, 164, 190, 195, 206, 216, 249.

КАУТСЬКИЙ К. (нар. в 1854 р.) — німецький соціал - демократ, теоретик II Інтернаціоналу. Почавши працювати під безпосереднім впливом Маркса й Енгельса, Каутський в основних питаннях марксизму (диктатура пролетаріату, роль партії й ін.) не стояв на послідовно - революційних позиціях марксизму. В міжнародному робітничому русі став на центристські позиції. Під час імперіалістичної війни, бувши лідером міжнародного центризму, прикривав і заохочував своїми діями соціал - шовіністів. Грубо перекручуючи, фальсифікуючи вчення Маркса, Каутський скотився до одвертого реформізму, ставши прихильником так званої «чистої», тобто буржуазної, демократії, тієї самої демократії, яка в Німеччині розчистила шлях фашизмові. Після революції 1918 р. в Німеччині входив як товариш міністра закордонних справ в перший уряд Еберта — Шейдемана, одночасно як вождь правого крила незалежної соціал - демократичної партії зробив усе, щоб деморалізувати лави німецького робітничого класу в вирішальний момент революційного піднесення. Після Жовтневої революції виступив як найлютіший і найнахабніший ворог радянської влади, одверто проповідуючи війну й інтервенцію проти СРСР. 193.

КАЮРОВ В. Н.— колишній комуніст, організатор контрреволюційної групи Рютіна, в якій був виділений для зв'язку з колишньою «робітничою опозицією». За зраду партії й за активну участь в діях цієї групи постановою ЦКК з партії виключений.

КЕРЕНСЬКИЙ А. Ф. (нар. в 1881 р.) — есер. Набув популярності як присяжний повірений і оборонець в політичних процесах. З початку світової війни соціал - патріот. Входив в склад Тимчасового уряду. Після корніловщини прем'єр - міністр і верховний головнокомандувач. В Жовтні в боротьбі проти рад намагався спертися на фронт і організувати похід на Петроград. Розбитий під Гатчиною, втік за кордон. Активний ворог робітничого руху в СРСР. Один з вождів білої еміграції. 10, 34, 50, 79.

КЛЕМАНСО Ж. (нар. в 1841 р.) — видатний французький політичний діяч; вождь реакційної французької буржуазії і один з надхненників світової імперіалістичної війни. Неодноразово був прем'єр - міністром. Один з творців Версальського миру. Непримиренний ворог Радянської Росії і активний надхненник інтервенції проти СРСР. Помер.

КОЛЄГАЄВ — колишній лідер лівих есерів, тепер комуніст. Був у складі Раднаркому як нарком юстиції. Після повстання, організованого лівими есерами в липні 1918 р., вийшов з партії есерів. В листопаді 1918 р. вступив до більшовицької партії. Тепер на господарській роботі. 82.

КОМАРОВ Н. П. (нар. в 1886 р.) — комуніст, в партії з 1909 р. В 1921 р. голова Петроградської ЧК. З 1925 по 1926 р. голова північно - західного обласного виконкому. В 1930 - 1931 рр. член президії ВРНГ. Член ЦК ВКП(б). Народний комісар комунального господарства РСФРР.

КОТОВ В. А. (нар. в 1885 р.) — комуніст, член партії з 1915 р. В 1919 р. секретар Сокольницького райкому партії. Учасник ліквідації кронштадтського бунту. Секретар МК ВКП(б) в 1925 р. На XV з'їзді був обраний в члени ЦК. Учасник «правої опозиції». На листопадовому пленумі ЦК 1929 р. заявив про відхід від неї і визнав свої правоопортуністичні помилки. 286.

КРАСІН Л. Б. (1870 - 1926 р.) — комуніст. Один з найвидатніших працівників більшовицької партії періоду першої революції. Був членом ЦК. Учасник III і пізніших з'їздів партії. На підпільній роботі виявив видатні організаторські здібності. Прекрасний конспіратор. В 1909 р. належав до групи «впередівців», Пізніше відійшов від активного політичного життя. До активної партійної роботи повернувся в 1918 р., з того часу займав ряд видатних посад по господарській і дипломатичній лінії. На XIII з'їзді був обраний в ЦК. Був наркомзовнішторгом і повпредом СРСР в Франції і в Англії. 180.

КРЕСТІНСЬКИЙ Н. Н. (нар. в 1883 р.) — комуніст, старий партійний працівник, член партії з 1903 р. В роки реакції брав участь в організації більшовицького легального видавництва «Прибой» і працював у «Правде». В 1918-

1921 рр. народний комісар фінансів. В 1917 р. член ЦК ВКП(б). З 1919 по 1921 р. секретар ЦК. Під час переговорів про Брестський мир прибічник позиції Троцького. Під час профспілкової дискусії 1921 р. прибічник платформи Троцького. З 1921 по 1930 р. повпред СРСР в Німеччині. Нині заступник Наркомзаксправ 46.

КРУПСЬКА Н. К. (нар. в 1869 р.) — комуністка, один з найстаріших членів партії. З 1896 р., будучи вчителькою, брала участь в петербурзькому «Союзі боротьби за визволення робітничого класу». Зазнавала неодноразово переслідувань з боку царизму. Разом з В. І. Леніним емігрувала за кордон, де вела велику роботу по зв'язку ЦК з більшовицькими організаціями в Росії. Була секретарем редакції «Искры». В 1917 р. разом з Леніним повернулася в Росію, беручи активну участь в підготовці Жовтневої революції. Після Жовтня на керівній роботі в Наркомосі. Член ЦК ВКП(б), заступник народного комісара освіти. Член ЦВК СРСР і ВЦВК. 185, 229, 254.

КУЙБИШЕВ В. В. (нар. в 1888 р.) — комуніст. Один з найвидатніших керівників партії, член партії з 1905 р. В революційному русі з 1904 р. Працював у більшовицьких організаціях в промислових центрах, переважно в Ленінграді. Неодноразово заарештовувався і засилався. Після жовтня 1917 р. займає ряд відповідальних радянських постів. Під час Бреста «лівий комуніст». В період громадянської війни член реввійськрад VI і XI армій на туркестанському фронті. На XI з'їзді партії обирається в ЦК. З XII з'їзду голова ЦКК і нарком РСІ. Пізніше голова ВРНГ. З 1930 р. заступник голови РНК СРСР і голова Держплану СРСР. Член ЦК ВКП(б) і Політбюра, член ЦВК СРСР. 84, 333.

КУТУЗОВ І. І. (нар. в 1885 р.) — комуніст, робітник ; член партії з 1917 р. В 1921 р. голова ЦК Всеросійської спілки текстильників. Був прибічником «робітничої опозиції». На X з'їзді обраний до ЦК ВКП(б). Член президії ВЦВК і член ЦВК СРСР. Голова Комісії сприяння держкредитові й ощадній справі при ВЦВК, голова Наградної комісії й ін.

Л

ЛАРІЧЕВ В. А.— колишній голова паливної секції і член президії Держплану СРСР. Керував шкідництвом в області планування паливної промисловості. Брав участь в організації шкідництва на транспорті. Член контрреволюційної шкідницької організації «промпартії», засуджений Верховним судом.

ЛЕВІ ПАУЛЬ (нар. в 1883 р.) — німецький соціал - демократ. Був членом ЦК КПН. Брав участь в роботі II конгресу Комінтерну. В 1921 р. зайняв угодовські позиції в німецькому робітничому русі, виявив ухил вправо, намагаючись утворити праве крило в Комінтерні. За розкольницьку діяльність виключений з лав КПН і Комінтерну. Знов перейшов до табору правої німецької соціал - демократії. 206.

ЛІБКНЕХТ КАРЛ (1871 — 1919 рр.) — вождь лівого революційного крила німецької соціал - демократії. Основоположник групи «Спартак», з якої виросла комуністична партія Німеччини. Один з перших в Німеччині став на сторону російської революції. Організатор революційного Інтернаціоналу молоді. Зрадницьки вбитий разом з Р. Люксембург після січневого повстання в Берліні в 1919 р. офіцерами штабу при пособництві соціал - демократів, які стояли при владі. 12, 101.

ЛОБОВ С. С. (нар. в 1888 р.) — комуніст, член партії з 1913 р. В лютневі дні 1917 р. член Петроградського комітету партії і Петроградської ради. Після Жовтня 1917 р. відповідальний працівник Раднаргоспу. З 1918 по 1921 р. на роботі в органах ВЧК, з 1921 р. на госпроботі. З XIII з'їзду член ЦК ВКП(б). З 1926 р. заступник голови ВРНГ СРСР і голова ВРНГ РСФРР. Нині нарком лісної промисловості. 218.

ЛОЗОВСЬКИЙ (ДРІЗДО) (нар. в 1878 р.) — комуніст. Активний учасник професійного руху, починаючи з 1907 р. В роки реакції був більшовиком примиренцем. В 1912 р. був виключений з більшовицької партії, вернувся до неї разом з групою інтернаціоналістів в 1919 р. Працює переважно в професійному русі. З 1922 р. беззмінний генеральний секретар Профінтерну. Член ВККІ, кандидат в члени ЦК ВКП(б).

ЛОМОВ Г. І. (нар. в 1888 р.) — комуніст, член партії з 1903 р., активний учасник Жовтневої революції. Товариш голови Московської ради робітничих і солдатських депутатів в 1917 р. Входив у склад першого Раднаркому як народний комісар юстиції. В період Бреста «лівий комуніст». В 1918 — 1921 рр.

заступник голови ВРНГ. В 1921 р. голова Нафтосиндикату, член правління Донвугілля, член Сибірського бюра ЦК, пізніше голова «Союзнафти». Член президії Держплану СРСР, член ЦК ВКП(б). 45, 46.

ЛЮКСЕМБУРГ РОЗА (1870 — 1919 рр.) — визначна революціонерка, найвидатніша діячка польського й німецького соціал - демократичного руху. Учасниця ряду міжнародних соціалістичних конгресів і Лондонського з'їзду РСДРП. Вождь лівого крила німецької соціал - демократії. Маючи великі заслуги перед всесвітнім робітничим рухом по ряду принципіальних питань (гегемонія пролетаріату, перерастання буржуазно - демократичної революції в революцію соціалістичну, оцінка імперіалізму, національно - колоніальне й селянське питання, розкол з опортуністами й центристами та створення монолітної партії робітничого класу, централізм і дисципліна та ін.), зробила великі помилки напівменшовицького характеру і розходилася з більшовиками. Під час війни заснувала з К. Лібкнехтом союз «Спартак». Брала керівну участь в установчому з'їзді комуністичної партії Німеччини (грудень 1918 р.). В січні 1919 р. була вбита разом з К. Лібкнехтом німецькими офіцерами при пособництві соціал-демократів (характеристику Р. Люксембург див. у Леніна в статті «Замітки публіциста», Твори, т. XXVII, стор. 196 — 205). 40, 101.

М

МАКСИМОВСЬКИЙ В. Н. (нар. в 1887 р.) — комуніст. В партії з 1903 р. В 1917 — 1918 рр. секретар Московської ради, потім член колегії НКВС. В 1920 р. завідувач оргрозподілу ЦК партії. Працював в Головполітшляхів. В 1922 р. член колегії Наркомосу. Належав до прихильників групи «демократичного централізму». Нині завідувач видавництва ВЦВК. 84.

МАНУІЛЬСЬКИЙ Д. З. (нар. в 1883 р.) — комуніст, член партії з 1903 р. Революційну роботу почав з участі в студентських гуртках Петербурга. В 1905 р. був агітатором при Петербурзькому комітеті. В роки реакції був отзовістом і входив в групу «Вперед». В роки війни інтернаціоналіст. В лютому 1917 р. «міжрайонець», з серпня 1917 р. більшовик. В 1920 р. був членом Українського ревкому. В 1920 - 21 рр. нарком земельних справ УСРР і секретар ЦК КП(б)У. З 1924 р. член президії ВККІ, член ЦК ВКП(б). 42.

МАРТОВ Л. (1873 — 1923 рр.) — вождь меншовизму, керівник опортуністичної меншості на II з'їзді партії. Був членом Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», входив в склад редакції «Искры». В роки реакції лідер ліквідаторів. В період світової війни меншовик - інтернаціоналіст. Після Жовтневої революції, як противник і ворог пролетарської революції й радянської влади, емігрував за кордон, де очолював боротьбу проти більшовиків і радянської влади. Редактор контрреволюційного органа меншовиків «Социалистический Вестник». 36, 42, 48, 165.

МАСЛОВ М. (нар. в 1890 р.). — колишній німецький комуніст. Один з ідеологів «ультра - лівої» групи в КПН, яка утворилася в 1923 р. в зв'язку з профспілковою дискусією. З 1923 р. був членом ЦК КПН і разом з Рут Фішер в 1926 р. був одним з керівників компартії Німеччини. Через розходження з лінією Комінтерну був усунутий від керівництва КПН. Пізніша діяльність Маслова характеризується активною боротьбою проти Комінтерну і ВКП(б), за що VII пленумом ВККІ виключений з лав компартії. В 1928 р. разом з Урбансом та іншими «ультра - лівими» організував антикомуністичну партію «Ленінбунд», з якої згодом вийшов. Ідейний союзник троцькізму. 247, 252.

МАХНО — анархіст, «батько», отаман великого партизанського бандитського загону на Україні під час громадянської війни, який складався переважно з заможного селянства.

Виступи махновців супроводжувалися єврейськими погромами, убивствами комуністів і грабунками. Після розгрому махновців частинами Червоної армії Махно втік за кордон.

МЕДВЄДЄВ С. П. (нар. в 1885 р.) — комуніст ; робітник — токар по металу. Член партії з 1901 р. В 1920 р. голова Всеросійської спілки робітників металістів. В 1920 - 1922 рр. один з лідерів групи «робітничої опозиції». Автор «Листа до бакінських робітників» (1924 р.), в якому він розвивав яскраво меншовицькі погляди. В заяві, написаній ним в ЦК і ЦКК, від своїх поглядів відмовився. Пізніше голова правління Всесоюзного синдикату кольорової металопромисловості, тепер на госпроботі. 157, 180, 237.

МІЛЮКОВ П. Н.— організатор і лідер партії кадетів, вождь російської

ліберальної буржуазії. Під час війни ідеолог російських імперіалістів. Як міністр Тимчасового уряду проводив політику «війни до переможного кінця». Після Жовтневої революції активний учасник різних контрреволюційних виступів на півдні Росії, які мали за мету з допомогою чужоземних держав повалити радянську владу. В еміграції став на чолі лівого крила кадетської партії. Учасник і надхненник багатьох контрреволюційних змов. Редактор «Последних новостей». 3, 7, 31, 51, 165.

МІЛЮТІН В. П. (народився в 1884 р.)—комуніст. Член партії з 1903 р., був меншовиком ; до більшовицької партії приєднався в роки піднесення. На квітневій конференції був обраний в ЦК партії. Після Жовтневої революції входив до першого складу Раднаркому як нарком земельних справ. Разом з Ногіним, Шляпніковим та іншими підписав відому заяву про вихід з складу ЦК партії і Раднаркому. Керівний працівник Комакадемії. В 1928 - 1929 рр. керівник ЦСУ СРСР. Був членом ЦКК XIII і XIV скликань. Нині заступник голови Держплану СРСР. 46, 80.

МОЛОТОВ В.М. (нар. в 1890 р.) — старий більшовик, один з найвидатніших керівників ВКП(б), в партії з 1906 р. Революційну діяльність почав у Казані, в 1909 р. був заарештований і засланий у Вологодську губернію, де розгорнув широку революційну роботу. Після заслання працював у Петербурзі по організації більшовицьких фракцій вищих учбових закладів, брав найближчу участь в більшовицькій газеті «Звезда», а потім в «Правде», де був секретарем редакції. В 1913 р. примушений був перейти на нелегальний стан. На партійній роботі в Москві був заарештований і засланий в Іркутську губернію, звідки втік на нелегальну партійну роботу в Петроград. В кінці 1916 р. ввійшов до складу Російського бюра ЦК. Після Лютневої революції один з найвидатніших працівників Петроградського комітету більшовиків. В дні Жовтневої революції був членом Петроградського військово - революційного комітету. Після Жовтневої революції керував найбільшими партійними організаціями. З 1921 р., з X з'їзду партії, член і секретар ЦК ВКП(б), з 1924 р. член Політбюра, з 1926 р. член президії ВККІ, з 1930 р. голова Ради народних комісарів СРСР. 6, 166, 228, 244, 264, 273.

МУРАНОВ М. К. (нар. в 1873 р.) — комуніст, в партії з 1904 р. Депутат IV Державної думи, член більшовицької фракції. Під час імперіалістичної війни разом з іншими більшовиками, членами IV Думи, був засуджений і засланий в Туруханський край. В 1922 - 1923 рр. інструктор ЦК ВКП(б). З 1923 р. член колегії Найвищого суду СРСР. Член ЦКК в часу її заснування.

Н

НЕВСЬКИЙ В. І. (нар. в 1876 р.) — комуніст, член партії з 1908 р. Учасник IV з'їзду партії. В 1917 р. діяльний працівник і один з керівників більшовицької військової організації. Після Жовтневої революції до 1919 р. наркомшляхів. В 1921 - 1924 рр. ректор Свердловського комвишу. З 1924 р. директор Публічної бібліотеки СРСР ім. Леніна.

НОГІН В. П. (1878 - 1924 рр.) — комуніст, один з найстаріших членів і основоположників партії. З 1906 р. член ЦК партії. Неодноразово підпадав арештам і засланням. В роки реакції «більшовик - примиренець». Після Лютневої революції стояв на правоопортуністичних позиціях. В 1917 р. був обраний на голову Московської ради робітничих депутатів. Після Жовтневої революції входив до складу першого Раднаркому, займаючи пост Наркомпраці. На початку листопада 1917 р. з групою правих підписав відому заяву про вихід з РНК і ЦК партії. Останніми роками був керівником текстильної промисловості й головою правління Всеросійського текстильного синдикату. 46, 56, 80, 82.

НОСКЕ ГУСТАВ (нар. в 1868 р.) — німецький соціал - демократ. Після листопадової революції 1918 р. військовий міністр шейдеманівського уряду. Придушив повстання моряків у Кілі 1918 р. Один з керівників розгрому союзу «Спартак» і виновник вбивства К. Лібкнехта та Р. Люсембург. Нещадно придушував робітничий рух, за що прозваний «кривавим собакою». 103.

О

ОЛЬМІНСЬКИЙ М. С. (1863 - 1933 рр.) — комуніст, один з найстаріших членів більшовицької партії, професіонал - революціонер. Учасник революційного руху з кінця 80 - х рр. Після II з'їзду партії більшовик. Активний

співробітник більшовицьких газет «Вперед» і «Пролетарий» в 1905 р. Пробув кілька років на засланні і в тюрмах. В 1911 - 1914 рр. був одним з редакторів «Звезды і «Правды». В дні Лютневої революції працював у Московському комітеті партії. Брав активну участь в Жовтневій революції в Москві. Був членом редакції органу московських більшовиків «Социал - Демократ». До кінця 1924 р. завідував Істпартом при ЦК ВКП(б). Був членом дирекції Інституту Леніна. Автор ряду цінних праць з історії партії. 45.

ОРДЖОНІКІДЗЕ Г. К. (СЕРГО) (нар. в 1886 р.) — комуніст. Один з найвидатніших керівників партії. Член партії з 1903 р. Учасник революційного руху в Закавказзі. На Празькій конференції в 1912 р. був обраний в ЦК партії. До революції підпадав багато разів арештам, був на каторзі, в засланні і в еміграції. Після Лютневої революції — член ПК і член його виконавчої комісії. Після Жовтневої революції надзвичайний комісар України, півдня Росії і Північного Кавказу.

В період громадянської війни член РВР кількох армій і кавказького фронту. Організатор радянської влади в Закавказзі. З 1920 по 1926 р. на відповідальній партійній роботі на Кавказі. Після X з'їзду партії член ЦК (з 1926 по 1930 р.), голова ЦКК ВКП(б) і нарком РСІ. З листопада 1930 р. голова ВРНГ, а потім Наркомважпром. Член РВР СРСР. Член ЦК ВКП()б) і Політбюра. 253.

ОСІНСЬКИЙ Н. (нар. в 1885 р.) — комуніст. В партії з 1907 р. В революційному русі бере участь в 1903 р. В жовтні 1917 р. член Харківського ревкому. В період Бреста один з лідерів «лівих» комуністів» і член редакції їх журналу «Коммунист», потім лідер групи «демократичного централізму». Був головою Держбанку РСФРР і першим головою ВРНГ в 1917 - 1918 рр. В 1930 р. заступник голови ВРНГ і начальник Всесоюзного автотранспортного об'єднання. Член Держплану СРСР, начальник ЦУНХУ, кандидат в члени ЦК ВКП(б). 84, 179.

П

ПІЛСУДСЬКИЙ Ю. (нар. в 1867 р.) — диктатор сучасної Польщі. Один з найстаріших членів і керівників ППС (Польської соціалістичної партії); очолював її націоналістичну фракцію — «правицю». В 1918 р. захопив владу й оголосив себе «першим маршалом Польщі». Надхненник і керівник війни 1920 р. проти Радянської Росії. В 1924 - 1926 рр. тимчасово відійшов від політичної діяльності. Влітку 1926 р. з допомогою армії зробив у країні державний переворот, встановивши фашистську диктатуру. Нині — необмежений, повновладний диктатор Польщі. 257.

ПОЗЕРН Б. П. (нар. в 1881 р.) — комуніст, старий член партії. В період з 1903 по 1910 р. перебував на партійній роботі в Москві, Казані та в інших містах. Неодноразово підпадав арештам і ув'язненню. Після Лютневої революції був головою Мінської ради. Після Жовтня 1917 р. комісар штабу північного фронту. В роки громадянської війни на керівній політроботі в Червоній армії. В 1922 - 1923 рр. секретар Північно - Західного бюра ЦК, а в 1924 - 1926 рр. секретар Південно - Східного крайкому. З XIV з'їзду член ЦКК. Секретар Ленобкому ВКП(б).

ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ Є. А. (нар. в 1886 р.) — колишній комуніст. Літератор - економіст. На VI з'їзді партії був обраний в члени ЦК. Під час переговорів про Брестський мир «лівий комуніст». З IX по X з'їзд секретар ЦК. В період профспілкової дискусії прибічник «буфера», приєднався пізніше до платформи Троцького. В 1923 — 1927 рр. теоретик троцькістської опозиції, в 1927 р. виключений з партії. В 1929 р. після визнання своїх помилок відновлений в правах члена партії. За троцькістську контрреволюційну роботу знову виключений з партії. 84, 191, 193, 194.

ПРОШЬЯН — лівий соціаліст - революціонер. Входив до складу Раднаркому, де займав пост наркома пошт і телеграфів. Один з організаторів лівоесерівського повстання, після якого політичної ролі не відігравав. Помер в 1918 р. 82.

Р

РАДЕК К. (нар. в 1885 р.) — член партії з 1904 р., видатний публіцист і літератор, видатний діяч німецької і польської соціал - демократії, до 1914 р. в обох партіях належав до лівого крила ; під час світової війни стояв на точці

зору «Циммервальдської лівої», разом з Р. Люксембург по ряду основних питань (про гегемонію пролетаріату, по селянському і національно - колоніальному питанням) займав напівцентристську позицію. З 1917 р. працював у більшовицьких організаціях в Росії, в 1918 р. один з вождів «лівих комуністів», в 1923 - 1924 рр. приєднувався до троцькістської опозиції всередині ВКП(б) і до правого ухилу в Комінтерні, засудженого V конгресом Комінтерну. В 1926 - 1927 рр. належав до опозиційного блоку. За активну діяльність у троцькістській опозиції XV з'їздом був виключений з партії. В 1929 р. визнав свої помилки і відновлений в партії. Нині член редколегії «Известий ЦИК СССР». 84, 197, 274.

РАКОВСЬКИЙ Х. Г. (нар. в 1873 р.) — колишній комуніст, учасник соціал - демократичного руху в Болгарії, Румунії, Швейцарії і Франції. Центрист. В російському революційному русі з початку 900 - х рр. Під час світової війни інтернаціоналіст. Учасник Циммервальдської і Кінтальської конференцій. Був головою Раднаркому УСРР, повпредом СРСР в Англії, членом ЦК ВКП(б). Активний учасник троцькістського опозиційного блоку. Виключений з партії XV з'їздом. 186, 253.

РАМЗІН Л. К.— колишній професор МВТУ і колишній директор Теплотехнічного інституту. Організатор і керівник шкідницьких контрреволюційних організацій «інженерного центра», а потім ЦК «промпартії». Шкідник паливної і енергетичної промисловості. Організатор підготовки різних диверсійних актів. Спільно з Торгпромом розробляв план інтервенції проти СРСР. Засуджений Верховним судом.

РАСКОЛЬНІКОВ Ф. Ф. (нар. в 1892 р.) — комуніст. Підпільний працівник, більшовик з 1910 р. В імперіалістичну війну офіцер морського флоту. Після Лютневої революції керівник більшовицької організації в Кронштадті. Після Жовтневої революції був командувачем Каспійського флоту, який під його керівництвом очистив Каспійське море від білогвардійців і англійців. Був повпредом СРСР в Афганістані. З 1928 р. на літературній роботі. 38.

РИКОВ А. І. (нар. в 1881 р.) — комуніст, член партії з 1901 р. Учасник ряду партійних з'їздів і конференцій. Член ЦК в 1905 - 1906 рр. В роки реакції був примиренцем. Після лютого 1917 р. член президії Московської ради. На квітневій конференції 1917 р. разом з Каменєвим та іншими виступав проти тез Леніна. Після Жовтня разом з іншими правими вийшов з Раднаркому й ЦК партії. В 1918 р. голова ВРНГ. З 1924 по 1930 р. голова РНК СРСР. В 1928-29 рр. один з керівників правої опозиції в ВКП(б). Був виведений з складу членів Політбюра. Після листопадового пленуму ЦК в 1929 р. публічно заявив про визнання своїх правоопортуністичних помилок. В 1930 р. звільнений від обов'язків голови Раднаркому СРСР. Нині — нарком зв'язку. Член ЦК ВКП(б).

РЯЗАНОВ Д. Б. (нар. в 1870 р.) — колишній комуніст. В революційному русі з 90 - х рр. Був меншовиком. До більшовицької партії вступив в 1917 р. В жовтні 1917 р. і в період Бреста виступав проти лінії партії. Учасник пізніших опозицій проти партії. Був директором Інституту Маркса й Енгельса з моменту його заснування до 1931 р. За зраду справи партії і за пряме й безпосереднє сприяння шкідницькій організації та меншовикам - інтервентам з лав ВКП(б) виключений. 80.

С

САПРОНОВ Т. В. (нар. в 1887 р.) — колишній комуніст. В партії перебував з 1912 по 1927 р. В період Бреста «лівий комуніст». В 1920 р. голова Харківського ревкому. В 1920 р. очолював опозиційну групу «демократичного централізму». Очолював праву опозиційну групу «15 - ти», відому під назвою «сапроновців». Активний учасник опозиційного блоку в 1925 - 1927 рр. В своїй фракційній роботі скотився на явно антиреволюційні позиції; виключений партії XV з'їздом. 84, 191, 193, 243, 254, 266.

САФАРОВ Г. І. (нар. в 1891 р.) — комуніст, журналіст. В революційному русі з 1905 р. Член партії з 1903 р. В період Бреста «лівий комуніст». Учасник VII і VIII з'їздів партії. Делегат з вирішальним голосом на X з'їзді РКП(б). В 1922 - 1926 рр. редактор «Ленинградской Правды». В період XIV з'їзду прибічник «нової опозиції». XV партійним з'їздом виключений з партії як прибічник опозиційного блоку. Визнав свої помилки. 30 травня 1928 р. за постановою партколегії ЦКК ВКП(б) відновлений в лавах ВКП(б). Працює в Комінтерні. 84, 88, 164, 221.

СВЕРДЛОВ Я. М. (1885 — 1919 рр.) — комуніст. Один з найвидатніших працівників партії. В партії з 1902 р. В 1913 р. на партійній нараді в Пороніні був заочно кооптований до ЦК. На квітневій конференції 1917 р. обраний і залишався до самої смерті членом ЦК партії. Член Практичного центру по керівництву повстанням. В 1917 р. беззмінний голова ВЦВК (див. некролог В. І. Леніна про Я. М. Свердлова, Твори, т. XXIV, стор. 80-82). 8, 42, 45, 61, 97.

СЕРЕБРЯКОВ Л. П. (нар. в 1888 р.) — комуніст, член партії з 1905 р. Учасник Празької партійної конференції 1912 р. Секретар ЦК ВКП(б) з 1919 по 1921 р. Під час дискусії про профспілки в 1925 р. прибічник «буфера», а потім платформи Троцького. В 1923 - 1924 рр. один з керівників троцькістської опозиції. В 1926 - 1927 рр. належав до опозиційного блоку. В 1927 р. за активну фракційно - розкольницьку троцькістську роботу з партії виключений. В 1930 р. відійшов від троцькізму і відновлений в партії. Начальник Цудортранса. 191, 257, 274.

СКОБЕЛЕВ М. І. (нар. в 1885 р.) — комуніст, був меншовиком. Влітку 1924 р. був одним з керівників знаменитого бакінського страйку. Був обраний в IV Державну думу, де входив до фракції меншовиків. В роки війни каутськіанець. Після Лютневої революції член Виконкому Петроградської ради, член Тимчасового коаліційного уряду — міністр праці. Після корніловського повстання (5 вересня) виходить з Тимчасового уряду. Після Жовтневої революції різко змінив свої попередні погляди. Працював у «Петросоюзі». В 1922 р. вступає до ВКП(б). З 1928 р. голова концесійного комітету РСФРР і член Главконцескому. 13, 32, 34, 47.

СМІЛГА І. Т. (нар. в 1882 р.) — комуніст, член партії з 1907 р. На квітневій партконференції в 1917 р. був обраний членом ЦК. Перед жовтнем 1917 р. працював у Фінляндії, де був головою Комітету армії, флоту й робітників Фінляндії. Під час громадянської війни керівний працівник Червоної армії, член РВР республіки. По закінченні громадянської війни на керівній роботі в ВРНГ. В 1923 р. приєднався до троцькістської опозиції, будучи одним з її лідерів. XV з'їздом виключений з партії як активний троцькіст. В січні 1930 р. після визнання своїх помилок відновлений у партії. Був на госпроботі. Керівний працівник Середньазіатського Держплану. 46, 219, 237, 253, 274.

СМІРНОВ І. Н.— колишній комуніст, старий член партії. Під час громадянської війни член РВР східного фронту, член РВР V армії, пізніше член Сибірського бюра ЦК. Після розгрому Колчака голова Сибірського ревкому. В 1921 р. голова Петроградського комітету партії. Був наркомом пошт і телеграфів. В 1923 - 1927 рр. учасник троцькістської, а потім прибічник «об'єднаної опозиції». За активну опозиційну роботу в 1927 р. з партії виключений. В 1930 р. після визнання своїх помилок відновлений в лавах партії. В 1933 р. знову виключений з партії за дворушництво. 191, 219, 274.

СОКОЛОВСЬКИЙ А. М.— меншовик. Член «Союзного бюра» ЦК меншовиків. Учасник контрреволюційної організації російських меншовиків, діяльність якої була скерована на повалення радянської влади. Шкідник в області планування п'ятирічки по сировині і особливо по бавовні. Засуджений Верховним судом.

СОКОЛЬНІКОВ Г. Я.— член партії з 1905 р., член групи більшовиків-примиренців в 1910 - 1911 рр. В роки світової війни співробітник троцькістського «Нашего слова». В 1917 р. був прийнятий до партії. Видатний військовий працівник в роки громадянської війни. На VI з'їзді (1917 р.) обраний в члени ЦК партії. В 1922 - 1926 рр. наркомфін. Був повпредом СРСР в Англії. В 1925 р. належав до «нової» опозиції», а в 1926 - 1927 рр. до об'єднаного опозиційного блоку ; в 1927 р. відійшов від опозиції. Нині замнаркомзаксправ, кандидат в члени ЦК ВКП(б). 46, 172, 219, 246, 254.

СОЛЬЦ А. А. (нар. в 1872 р.) — комуніст, один з найстаріших членів партії (з 1898 р.). Бере участь в революційному русі з 90 - х рр. Неодноразово заарештовувався і кілька років пробув на засланні. Активний учасник Жовтневої революції. Член ЦКК ВКП(б) з 1920 р. З 1921 р. член Найвищого суду ; один з найвидатніших керівних працівників судової справи СРСР. Член президії ЦВК, член Міжнародної контрольної комісії Комінтерну.

СТАЛІН Й. В. (нар. в 1879 р.) — вождь і теоретик більшовицької партії й Комінтерну, соратник, найкращий учень і продовжував справи Леніна. В революційному русі з 1897 р. З 1900 р. один з керівних членів Тифліського комітету партії. В 1901 р. керує рядом страйків у Батумі. В 1902 р. заарештовується і після півтора року тюрми засилається в Сибір. З часу розколу

(1903 р.) стає на чолі закавказьких більшовиків, керує виданням підпільної газети «Боротьба пролетаріату» і підготовляє скликання III з'їзду партії. Учасник Таммерфорської конференції (грудень 1905 р.), IV (1906 р.) і V (1907 р.) з'їздів партії. Після ряду арештів і заслань ЦК переводить т. Сталіна на роботу в Петербург. На Празькій конференції 1912 р. був заочно обраний в склад ЦК. Керував роботою більшовицької фракції IV Державної думи і газетами «Звезда» і «Правда». Тов. Сталін в 1913 р. видав велику теоретичну працю «Марксизм і національне питання». В 1917 р.— на чолі ЦК. Після утворення Політбюра в травні 1917 р. ввійшов до його складу. Після липневих днів 1917 р. та уходу Леніна в підпілля т. Сталін керував VI з'їздом партії. В Жовтні входив до складу керівних центрів по керівництву повстанням. Після Жовтня був народним комісаром національностей (1917 - 1922 рр.) і робітничо - селянської інспекції (1919 - 1922 рр.). Під час громадянської війни член Реввійськради республіки. Був переважно на фронтах. Розроблення плану боротьби й розгрому білогвардійських армій Колчака, Денікіна і Юденіча проходило під його безпосереднім керівництвом. З 1922 р. генеральний секретар ЦК партії. З 1925 р. член президії ВККІ. Під керівництвом т. Сталіна партія розгромила контрреволюційний троцькізм і правий опортунізм. Тов. Сталін керує партією і робітничим класом в боротьбі за перемогу соціалізму в СРСР, за торжество світової пролетарської революції. Вчення Маркса — Леніна по ряду питань (диктатура пролетаріату і роль партії, перемога соціалізму в одній країні, створення безкласового суспільства в обстанові гострої класової боротьби, боротьба двох систем: капіталізму й соціалізму, ліквідація куркульства як класу на базі суцільної колективізації сільського господарства, соціалістична індустріалізація) було самостійно розвинуто і продовжено т. Сталіним. Тов. Сталіну належать основні теоретичні праці по ленінізму. 8, 13, 14, 43, 46, 174, 177, 186, 207, 288, 301, 321.

СТАСОВА Є. Д. (нар. в 1873 р.) — комуністка, старий член партії. Професіональна революціонерка. Видатний партійний працівник. Була секретарем Петербурзького комітету в 1905 - 1906 рр. Довгий час працювала по організації техніки. З 1917 по 1920 р. була секретарем ЦК. З 1921 по 1926 р. була в розпорядженні Комінтерну і працювала в Секретаріаті ЦК партії. Тепер голова ЦК МОПР. Член ЦКК ВКП(б). 46.

СТЕКЛОВ Ю. М.— комуніст, літератор. Один з організаторів перших соціал - демократичних гуртків в Одесі. В роки війни оборонець. Після Лютневої революції новожізненець. Напередодні Жовтня вступив до нашої партії. Після Жовтня редактор «Известий» ЦВК СРСР до 1925 р., член ЦВК і ВЦВК ряду скликань. Автор ряду праць з історії соціалізму та революційного руху, в яких допустив ряд помилок. Редактор журнала «Советское строительство». З 1929 р. заступник голови Вченого комітету при ЦВК СРСР. 12, 13.

СТЕПАНОВ - СКВОРЦОВ І. І. (1870 - 1928 рр.) — комуніст. Один з найстаріших членів партії. Учасник революційного руху з 1891 р. Історик, економіст і літератор. Автор перекладу «Капітала» та інших праць Маркса на російську мову. З 1926 по 1928 р. був директором Інституту Леніна. З 1925 р. відповідальний редактор «Ленинградской Правды», пізніше відповідальний редактор «Известий» ЦВК СРСР. З XIV з'їзду партії член ЦК. 231.

СУВАРІН Б.— французький соціаліст, в роки війни центрист ; після утворення французької комуністичної партії став її членом і в 1922 р. був делегатом на IV конгресі Комуністичного інтернаціоналу. Після IV конгресу знов повернувся на соціал - демократичні позиції і вів антикомуністичну пропаганду. В 1926 р. VII поширений пленум ВККІ остаточно виключив його з лав Комуністичного інтернаціоналу за контрреволюційну пропаганду. Завзятий прихильник Троцького і один з головних співробітників його по боротьбі з Комуністичним інтернаціоналом та з СРСР. 245.

СУХАНОВ Н. Н. (нар. 1882 р.) — меншовик. Після Лютневої революції був членом Виконкому Петроградської ради, де разом з Стекловим вів переговори й уклав угоду з комітетом Державної думи про склад Тимчасового уряду. Пізніше був редактором угодовської газети «Новая Жизнь». Видав у Берліні «Записки о русской революции», в яких дається дрібнобуржуазна оцінка Жовтневої революції. Працював у радянських економічних органах. В 1930 р. був заарештований, а в 1931 р. засуджений як один з керівників меншовицької контрреволюційної організації. 13, 58.

СИРЦОВ С. І. (нар. в 1893 р.) — комуніст. В партії з 1913 р. В 1927 - 1930 рр. член ЦК ВКП(б) і в 1929 - 1930 рр. голова Раднаркому РСФРР. Під

час і після XVI з'їзду партії разом з Ломінадзе очолив антипартійний право - «лівацький» блок, який стояв на платформі правого опортунізму. Виключений з складу ЦК ВКП(б). Тепер на госпроботі. 275.

Т

ТАЛЬГЕЙМЕР АВГУСТ (нар. в 1884 р.) — колишній німецький комуніст. Старий діяч німецького робітничого руху. Разом з Р. Люксембург і К. Либкнехтом основоположник союзу «Спартак» і активний працівник лівого крила німецької соціал - демократії. В 1918 - 1923 рр. член ЦК КПН. В 1928 р. вів боротьбу проти Комінтерну на чолі правої фракції, за що виключений з Комінтерну й з лав КПН. Ввійшов до заснованого Брандлером ренегатського політичного угруповання, близького своїми поглядами до соціал - демократії.

ТЕОДОРОВИЧ І. А. (нар. в 1875 р.) — комуніст, старий член партії. Багато років провів на підпільній партійній роботі. Більше півтора десятка років пробув у тюрмах, на каторзі і в засланні. Після Жовтневої революції входив до складу першого Раднаркому, де був наркомом земельних справ. Разом з правими підписав в листопаді 1917 р. заяву про вихід з Раднаркому. В 1922 - 1925 рр. голова Товариства політкаторжан. Був директором Міжнародного аграрного інституту. З 1928 р. генеральний секретар Селькінтерну Нині редактор журнала «Каторга и Ссылка». 80.

ТЕРЕЩЕНКО — великий банкір і цукрозаводчик, міністр фінансів в першому Тимчасовому уряді в 1917 р., пізніше міністр закордонних справ. Прибічник імперіалістичної політики й війни «до переможного кінця». 13.

ТОМСЬКИЙ М. П. (нар. в 1880 р.) — комуніст, член партії з 1904 р. Один з видатних працівників професійного руху. Кілька років провів у тюрмах і на каторзі. Після Жовтневої революції керівник радянського профруху. З 1919 по 1928 р. голова ВЦРПС. В 1928 - 1929 рр. один з керівників правої опозиції в ВКП(б). Після листопадового пленуму ЦК 1929 р. заявив про визнання своїх правоопортуністичних помилок. Був членом президії ВРНГ СРСР. Член ЦК ВКП(б), член ЦВК СРСР. Голова правління Огиза. 228, 273.

ТРОЦЬКИЙ Л. Д. (нар. в 1879 р.) — після II з'їзду партії був меншовиком і ввесь час вів боротьбу з більшовиками, для чого в 1912 р. організував так званий «серпневий блок», який був зборищем самих різнохарактерних антипартійних груп і угрупувань, об'єднаних для спільної боротьби з більшовиками. Ідеолог особливої течії в меншовизмі — троцькізму. Виступив проти ленінської теорії імперіалізму, закону нерівномірного розвитку й можливості перемоги соціалізму в одній країні. Під час імперіалістичної війни ленінському лозунгові «поразки своїх урядів у війні» протиставляв лозунг «ні перемог, ні поразок», відкидаючи організаційний розкол з соціал - шовіністами. На VI з'їзді, після визнання правильності більшовицької лінії, разом з групою міжрайонців був прийнятий до більшовицької партії. Перед Жовтневою революцією був головою Петроградської ради робітничих депутатів. Після жовтня 1917 р. наркомвакспрас. В питанні про Брестський мир, будучи головою другої мирної делегації, відстоював тактику «ні миру, ні війни», а після відновлення наступу німецького війська на західному фронті прибічник «революційної війни». Після Брестського миру наркомвоєнмор і голова РВР Республіки до 1924 р. Під час профспілкової дискусії 1921 р. виступив з власною антипартійною платформою. З 1923 р. очолив організаційну боротьбу троцькістської опозиції проти генеральної лінії партії. Захищав погляди про неможливість побудування соціалізму в СРСР, про неминуче переродження ВКП(б) і радянської влади. На XV з'їзді виключений з лав ВКП(б). В своїй фракційній діяльності докотився до одвертої контрреволюційної боротьби з радянською владою і в 1929 р. за підпільну антирадянську роботу висланий з меж СРСР. В 1932 р. позбавлений громадянства СРСР. Співробітник буржуазної і білогвардійської преси за кордоном. Веде брудну наклепницьку кампанію проти партії і радянської влади. Троцькісти стали передовим загоном контрреволюційної буржуазії в боротьбі проти СРСР і міжнародного комуністичного руху. 14, 38, 46, 47, 86, 181, 197, 268, 269.

У

УГЛАНОВ Н. А.— колишній комуніст, член партії з 1907 р. В березні 1921 р. секретар Петроградського губкому партії. Пізніше секретар МК ВКП(б).

Був народним комісаром праці СРСР з 1927 по 1930 р. Один з лідерів правої опозиції. На листопадовому пленумі ЦК 1929 р. і на XVI з'їзді партії заявив про визнання своїх правоопортуністичних помилок. Був членом колегії Наркомважпрому до моменту виключення з партії. Постановою ЦКК ВКП(б) в жовтні 1932 р. за сприяння контрреволюційній групі Рютіна — Галкіна — Слєпкова й ін. з партії виключений. 286.

УРІЦЬКИЙ М. С. (1873 — 1918 рр.) — комуніст. До революції працював у підпіллі, підпадав арештам і засланням. Член групи троцькістської «Венской правды» в 1909 - 1911 рр., був меншовиком - плехановцем, але з початку світової війни з Плехановим порвав. Після лютого 1917 р. один з керівників «міжрайонки», разом з якою ввійшов до більшовицької партії. Був членом Практичного центру по керівництву повстанням. На VI з'їзді партії був обраний до ЦК. Після Жовтневої революції, з доручення партії, був головою Петроградської надзвичайної комісії ; на цьому посту вбитий студентом білогвардійцем Кангісером з доручення партії есерів. 46, 52, 61.

Ф

ФІШЕР РУТ (нар. в 1890 р.) — колишня німецька комуністка. Була членом ЦК, ідеологом «ультра - лівих» в німецькій компартії. Вела боротьбу проти лінії Комінтерну, за що була усунута від керівництва і виключена з лав КПН VII пленумом ВККІ. Організатор ренегатсько - троцькістської групи Маслова - Урбанса і антикомуністичної партії «Ленінбунд». Разом з Масловим, Урбансом та іншими, разом з німецькою буржуазією вела боротьбу проти компартії Німеччини, Комінтерну й СРСР. 247, 252.

ФРУМКІН М. І. (нар. в 1878 р.) — комуніст, старий член партії. Після Жовтневої революції був заступником голови Сибірського ревкому, потім членом колегії і заступником наркомпрода. Працівник радянських і партійних організацій Кавказа до 1922 р. З 1922 р. по черзі : заступник наркомзовнішторга, заступник наркомфіна, а потім знов заступник наркомзовнішторга. Учасник правої опозиції 1928 - 1929 рр.

ФРУНЗЕ М. В. (1885 - 1925 рр.) — комуніст. Видатний партійний працівник, в партії з 1904 р. Організатор і активний учасник страйку іваново-вознесенських робітників в 1905 р. Брав участь в грудневому збройному повстанні в 1905 р. Кілька років провів на каторзі, а потім в засланні. В 1921 р. командувач військ України й Криму і уповноважений Реввійськради при РВР УСРР. Під його керівництвом розгромлено Врангеля й ліквідовано найбільші білобандитські зграї Махна й Петлюри. На X з'їзді партії обраний в ЦК. В 1925 р. народний комісар військових і морських справ і голова РВР СРСР. Провів військову реформу 1924 р., яка поклала основу територіально-міліційному будівництву Червоної армії. Автор ряду праць з військових питань. Один з найвидатніших керівників громадянської війни і організаторів Червоної армії. 126, 129.

Ц

ЦЕРЕТЕЛЛІ І. Г. (нар. в 1882 р.) — видатний лідер меншовиків. Член II Державної думи. В роки війни один з лідерів оборонців. Входив у склад коаліційного уряду Керенського, де посідав пост міністра пошти і телеграфа. Відігравав видатну роль в меншовицькій Грузії. Білоемігрант, непримиренний ворог Радянського союзу. 12, 38, 42.

ЦЕТКІН КЛАРА (1856 - 1933 рр.) — німецька революційна соціал - демократка, пізніше комуністка ; основоположниця міжнародного пролетарського жіночого руху. Брала участь в боротьбі з Е. Бернштейном. В останні роки перед війною була на лівому крилі партії, борячись з опортунізмом каутськіанського «центру». На початку війни разом з Р. Люксембург, Ф. Мерінгом і К. Лібкнехтом виступала проти соціал - шовінізму. Брала участь в революційній роботі союзу «Спартак». Беззмінний член ЦК КПН. З часу III конгресу Комінтерну член ВККІ, генеральний секретар Міжнародного жіночого секретаріату.

Ч

ЧЕРНОВ В. М. (нар. в 1876 р.) — ідеолог і вождь партії соціалістів—революціонерів (есерів), беззмінний член її ЦК і редактор ЦО. Після Лютневої ре-

волюції став оборонцем і прихильником угоди з буржуазією. Входив до складу першого кабінету Тимчасового уряду, де був міністром земельних справ. Був головою Установчих зборів, після розгрому яких втік на Волгу, де брав участь в чехо - словацькому повстанні й Уфімській директорії. Білоемігрант. Учасник всіх есерівських антирадянських організацій ; активний противник радянської влади. 35, 38, 47, 56, 165.

Ш

ШАЦКІН Л. А. (нар. в 1902 р.) — комуніст, в партії з 1917 р. З 1917 по 1926 р.— відповідальний працівник ЦК РКСМ і ЦК КІМ. Був секретарем ЦК ВЛКСМ. З XV з'їзду партії член ЦКК. В 1931 р. виключений з складу ЦКК ВКП(б) за участь в право - «лівацькому» блоці Сирцова - Ломінадзе. Працював у Центросоюзі.

ШЕЙДЕМАН Ф. (нар. в 1865 р.) — один з лідерів правого крила німецької соціал - демократії. Напередодні війни завзято виступав проти німецького імперіалізму, а під час війни соціал - шовініст, прибічник німецької буржуазії і прихильник громадянського миру. Вся зрадницька діяльність німецької соціал - демократії під час світової війни проходила під безпосереднім керівництвом Шейдемана. Незадовго до 1918 р. ввійшов у кабінет принца Баденського, ставши таким чином першим соціал - демократичним міністром його величності. Намагався сприяти врятуванню монархії. З 1919 р. перший рейхсканцлер німецької республіки. Всіма засобами аж до розстрілів боровся з революційним пролетаріатом.

ШЕР В. В.— колишній член правління Держбанку СРСР, меншовик. Один з організаторів і керівників шкідницької діяльності «Союзного бюра» ЦК меншовиків. Здійснював шкідництво в банківській справі, де проводив явно неправильний розподіл кредитів, зриваючи шляхом невжиття своєчасних заходів проведення кредитної реформи.

ШЛЯПНІКОВ А. Г. (нар. в 1885 р.) — колишній комуніст, член партії з 1903 р. До Лютневої революції працівник переважно професійного руху. Після Жовтня на II з'їзді рад був обраний наркомом праці, разом з групою інших наркомів виступив проти лінії партії і вийшов з Раднаркому. В 1920-1922 рр. очолював анархо - синдикалістську групу «робітнича опозиція». З 1921 р. голова ЦК спілки металістів і працівник профруху. В дальші роки учасник активної опозиційної боротьби проти партії. Автор ряду праць з історії партії, в яких намагався протягти троцькістський багаж. В 1930 р. виступив з заявою про визнання своїх помилок. Останнім часом був членом президії Держплану РСФРР. Підчас чистки 1933 р. виключений з лав ВКП(б). 6, 80, 156, 157, 237.

ШОТМАН А. В. (нар. в 1880 р.) — комуніст, старий член партії, революційну діяльність почав в 1899 р. в петербурзькому «Союзі боротьби». Після II з'їзду партії більшовик. Учасник Поронінської партнаради в 1913 р. До Лютневої революції пробув на засланні в Наримському краї. Під час світової імперіалістичної війни пораженець. Після жовтня 1917 р. був членом колегії Наркомпочтеля, потім членом президії ВРНГ. Був головою Карельської АСРР в 1922 - 1925 рр. З XIII з'їзду партії член ЦКК, член ЦВК СРСР. 40.

ШТЕЙНБЕРГ І. З.— лідер партії лівих есерів. Входив в Раднарком як нарком юстиції. Емігрував за кордон. 82.

Ю

ЮРЕНЄВ — комуніст, був одним з керівників міжрайонної організації меншовиків - інтернаціоналістів, разом з якою ввійшов до більшовицької партії в 1917 р. Один з організаторів загонів Червоної гвардії. Після Жовтневої революції був переважно на дипломатичній роботі. Був повпредом СРСР в Італії. Нині повпред в Японії. 42, 45, 80.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

КОРОТКИЙ ПОКАЖЧИК НАЙВАЖЛИВІШИХ ДАТ ІСТОРІЇ ВКП(б) І РЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ

1870 р.

Революційно - народницький рух серед інтелігенції. Перші страйки робітників у Петербурзі. *22(10) квітня* — в Симбірську народився В. І. Ленін.

1872 р.

Вийшов «Капітал» К. Маркса, перекладений народниками на російську мову.

1875 р.

Заснування «Южно - российского союза рабочих» в Одесі.

1876 р.

Заснування партії «Земля і Воля». Участь робітників у демонстрації «землевольців» на Казанському майдані в Петербурзі на чолі з Плехановим.

1877 р.

Перехід народництва до політичної боротьби, до терору.
Процес «50 - ти» і промова робітника Петра Алексєєва на цьому процесі.

1878 р.

Заснування «Северного союза русских рабочих» в Петербурзі.

1879 р.

«Земля і Воля» розпадається на дві організації: «Народна воля» і «Чорний переділ».

1880 р.

Вибух у Зимовому палаці, організований Степаном Халтуріним з метою вбивства Олександра II.

1881 р.

Вбивство Олександра II за постановою Виконавчого комітету «Народної волі».

1882 р.

Російський переклад «Маніфеста комуністичної партії» Маркса й Енгельса з їх передмовою до російського видання.

1883 р.

Заснування групи «Освобождение труда» в Швейцарії (Плеханов, Аксельрод, Засуліч, Ігнатов, Дейч). Смерть Карла Маркса 14 березня,

1884 р.

Організація першого соціал - демократичного гуртка Благоєва в Петербурзі.

1885 р.

Група «Освобождение труда» випускає перший проект програми російських соціал - демократів. Страйк текстильників на фабриках Савви Морозова (Морозовський страйк — керівник Мосєєнок).

1886 р.

Виникнення соціал - демократичних гуртків у різних містах Росії.

1887 р.

Замах А. І. Ульянова на Олександра III. Покарання на смерть Ульянова, Шевирева та ін.

1888 р.

Ленін бере участь в роботах марксистського гуртка Федосєєва в Казані і вивчає «Капітал».

1889 р.

Виступ Плеханова на I конгресі II Інтернаціоналу з промовою, в якій він говорив : «Революційний рух в Росії може перемогти тільки як революційний рух робітників». Утворення в Петербурзі соціал - демократичної групи Бруснєва.

1891 р.

Перше організоване святкування 1 травня робітниками в Петербурзі.

1893 р.

Ленін бере участь в роботах першого марксистського гуртка в Самарі. Робітничі заворушення в Петербурзі, Харкові й інших містах.

1894 р.

Вихід праці Леніна «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал - демократів». Ленін читає реферат з приводу книги П. Струве «Критические заметки», в якому рішуче виступає проти легального марксизму.

1895 р.

Петербурзький «Союз борьбы за освобождение рабочего класса» на чолі з Леніним. Боротьба Леніна з першими проявами опортуністичної течії в РСДРП (економізм).— Арешт Леніна й інших керівних працівників Петербурзького «Союза борьбы».

1896 р.

Страйк ткачів у Петербурзі під керівництвом «Союза борьбы». Делегація російських соціал - демократів вперше бере участь в роботах конгресу II Інтернаціоналу в Лондоні.

1897 р.

Вислання Леніна в Східний Сибір. Ленін з заслання підтримує зв'язок з центром робітничого руху в Росії та з групою «Освобождение труда» за кордоном. Сталін керує марксистськими гуртками в Тифлісі.

1898 р.

I З'їзд РСДРП в Мінську. Арешт учасників з'їзду. Загальний страйк іваново - вознесенських робітників. Сталін бере участь в роботі Тифліської організації РСДРП.

1899 р.

Вийшла в світ книга Леніна «Розвиток капіталізму в Росії». Ленін керує боротьбою революційних соціал - демократів проти різних проявів опортунізму і ревізії марксизму (бернштейніанство). Під керівництвом Сталіна соціал - демократичний рух в Тифлісі переходить від пропаганди до масової агітації й політичних демонстрацій робітників.

1900 р.

Вихід № 1 «Искры». Великий страйк робітників у Тифлісі і першотравневі демонстрації в ряді великих міст: Харкові, Варшаві, Вільно-

1901 - 1902 рр.

Підчас страйку на Обухівському заводі в Петрограді робітники чинять опір військові й поліції. Виникнення зубатовських організацій поліцейського соціалізму. Початок видання за кордоном соціал - демократичного журнала «Заря» при найближчій участі Леніна. Ленін бере участь в організації «Закордонної ліги» соціал - демократів. Сталін керує боротьбою пролетаріату на Кавказі (травнева політична демонстрація в Тифлісі, організація Батумського комітету РСДРП). Розходження В. І. Леніна з редакцією «Искры» з приводу книги Леніна «Гонителі земства». Вийшла книга Леніна «Що робити». Великий політичний страк в Ростові. «Искра» опубліковує проект програми партії і веде підготовку по скликанню II з'їзду партії. Критика Леніним плехановського проекта програми. Ленін пише свій проект програми і окремо розробляє питання аграрної програми. Боротьба «Искры» з економістами, есерами й лібералами. З участю В. І. Леніна утворено організаційний комітет по скликанню II з'їзду партії. Арешт Сталіна і заслання його в Східний Сибір.

1903 р.

Посилення росту страйкового руху й початок загальних страйків у Баку, Тифлісі, Батумі. II з'їзд партії. Розкол РСДРП на більшовиків і меншовиків. Оформлення більшовизму як самостійної політичної партії. Заява В. І. Леніна про вихід з редакції «Искры». № 52 «Искры» вийшов за ред. Плеханова. Другий з'їзд «Закордонної ліги» російських соціал - демократів. В. І. Ленін кооптується в склад ЦК і призначається закордонним представником ЦК.

1904 р.

Російсько - японська війна. Внесення Леніним на сесії Ради партії резолюції про необхідність скликання III з'їзду партії. Боротьба Леніна проти примиренства всередині ЦК. Вихід з друку брошури Леніна «Крок вперед, два кроки назад». Нарада 22 більшовиків у Женеві. Організація Бюра комітетів більшості. Сталін стає на чолі більшовицьких організацій Кавказу після втечі з заслання. Сталін веде боротьбу проти меншовиків за скликання III з'їзду партії. Виникнення у Петербурзі гапоновських організацій «поліцейського соціалізму»

1905 р.

«Кривава неділя». 9 січня — початок першої революції в Росії. Вихід більшовицького щотижневого органа «Вперед». III з'їзд партії у Лондоні. Перша загальноросійська конференція меншовиків у Женеві. Вихід праці Леніна «Дві тактики соціал - демократії в демократичній революції». Вихід першого номера ЦО партії «Пролетарий». Повстання на панцернику «Потьомкін». Сталін керує нелегальним органом кавказьких більшовиків «Боротьба пролетаріату». Бойкот «Булигінської думи». Загальний жовтневий страйк. Маніфест 17 жовтня. Виникнення рад робітничих депутатів у Петербурзі, Іваново - Вознесенську, Москві та в інших містах. Військові повстання в Севастополі, Кронштадті, організовані під керівництвом більшовиків. Грудневі збройні повстання в Москві. Страйк і збройні повстання в різних пунктах Росії. Вибори в I Державну думу. Таммерфорська конференція більшовиків з участю в її роботах Леніна і Сталіна.

1906 р.

10 — 25 квітня. IV Об'єднавчий з'їзд партії в Стокгольмі. Розпуск I Держ. думи. Військові повстання в Свеаборзі й Кронштадті. Друга загальноросійська конференція партії. Таммерфорська конференція військових і бойових організацій більшовиків. Сталін керує легальною газетою кавказьких більшовиків «Час». Вихід брошури Сталіна «Анархізм і соціалізм» грузинською мовою. Вийшов № 1 газети «Казарма» — органу більшовицької організації в Петербурзі.

1907 р.

Вийшла брошура Леніна «Вибори в Петербурзі і лицемірство 31 мен-

шовика», за яку ЦК (в основному меншовицький) віддає Леніна партійному судові. *30 квітня — 10 травня.*— Лондонський з'їзд партії. Розпуск II Державної думи і арешт соціал - демократичної думської фракції. Опублікування 3 - червневого положення про вибори в Державну думу.

Початок робіт III Державної думи. Столипінська аграрна реформа. Ленін бере участь в роботах Штутгартського конгресу II Інтернаціоналу, де вносить поправки в резолюцію Бебеля про війну і організує нараду лівих. III і IV всерос. партконференції. Боротьба з ліквідаторами.

1908 р.

Вийшла праця Леніна «Аграрне питання». Вийшов № 1 ЦО партії «Социалдемократ». Арешт Сталіна й заслання його в Сольвичегодськ. Обрано закордонне бюро ЦК. Ленін закінчив книгу «Матеріалізм і емпіріокритицизм».

1909 р.

П'ята більшовицька конференція в Парижі. Боротьба більшовиків з богобудуванням, отзовізмом. Сталін тікає з заслання в Баку, де веде нелегальну роботу. Поширена нарада редакції «Пролетария». Початок промислового піднесення в Росії.

1910 р.

Січневий пленум ЦК РСДРП в Парижі. Організувалася російська колегія ЦК на чолі з т. Сталіним. *Серпень.*— Ленін бере участь в роботах Міжнародного соціалістичного конгресу в Копенгагені, де організує нараду лівих в боротьбі проти опортунізму й центризму в II Інтернаціоналі. *Вересень.*— Міжнародна конференція соціалістичної молоді. *Листопад.* — Початок видання в Парижі більшовицької «Рабочей газеты». *Грудень.*— Початок видання в Росії легальної більшовицької газети «Звезда». *Грудень.*— Вийшов № 1 більшовицького журнала «Мысль» в Москві.

1911 р.

Січень.— Стаття Леніна «Про стан справ у партії». *Травень.*— Робота Леніна з приводу статтей Троцького і Мартова в «Neue Zeit» «Історичний сенс середпартійної боротьби в Росії». *Червень.*— Утворення Закордонної організаційної комісії по підготовці партійної конференції (ЗОК). *Червень.*— Початок роботи партійної школи в Лонжюмо, в якій читав лекції і брав діяльну участь В. І. Ленін. *Грудень.*— Вийшов № 1 більшовицького журнала «Просвещение». Сталін веде з доручення ЦК підпільну роботу в Петрограді.

1912 р.

18 — 30 (5 — 17) січня.— («Празька») загальнопартійна конференція в Празі ; Сталін обраний заочно в члени ЦК. *17 (4) квітня.*— Ленський розстріл. *Квітень - Травень.*— Масові страйки протесту проти Ленського розстрілу в цілому ряді міст. *5 травня (22 квітня).*— Вихід № 1 більшовицької газети «Правда». Керівна роль Леніна і Сталіна в «Правде» (див. т. XV, XVI, XVII). *31/18 серпня.*— Ленін пише листа до секретаріату МСБ в оборону «розламівців» (ліве крило польської соціал - демократії). *Жовтень - Листопад.*— Перемога більшовиків на виборах по робітничій курії в IV Держ. думу. Вийшла брошура Сталіна «Марксизм і національне питання».

1913 р.

Нарада ЦК РСДРП з партпрацівниками («Лютнева нарада»). 22 (*9*) *січня.*— Страйки в ряді міст в пам'ять 9 січня 1905 р. *1 травня (18 квітня) — 14 травня (1 травня).*— Першотравневі страйки й демонстрації в ряді міст (400 тис. робітників). Літня (серпнева) нарада ЦК РСДРП з партійними працівниками в Пороніні. *11 листопада (29 жовтня).* Утворення самостійної більшовицької соціал - демократичної фракції («шестірки») в IV Державній думі. Сталін в туруханському засланні, в селі Курейці.

1914 р.

Дальший ріст робітничого руху. Перемога більшовиків на виборах в робітничих організаціях. *10 червня* (*28 травня*).— Початок загального страйку в Баку. *Липень.*— Страйки й барикади в Петербурзі. Брюсельська нарада, скликана II Інтернаціоналом (червень) і резолюція більшовиків на ній. *1 серпня* (*19 липня*).— Оголошення Німеччиною війни Росії. *1 листопада* (*18 жовтня*).— Маніфест ЦК РСДРП «Війна і російська соціал - демократія». *16 - 17* (*3 - 4*) *листопада.*— Арешт більшовицької фракції Державної думи.

1915 р.

Лютий.— Бернська конференція закордонної секції більшовиків. *Березень.*— Міжнародна юнацька конференція в Берні і виступ на ній більшовицької делегації. *Серпень.*— І Міжнародна соціалістична конференція в Циммервальді. Ленін утворив на цій конференції «Циммервальдську ліву». *Жовтень.*— Бойкот виборів у військово - промислові комітети.

1916 р.

Квітень — II Міжнародна соціалістична конференція в Кінталі. Ленін керує лівим крилом на ній. *Червень.*— Ленін закінчив працю «Імперіалізм як вища стадія капіталізму».

1917 р.

Загальний страйк в Петрограді. Лютнева революція. Повернення Сталіна з заслання в Петроград. Вийшов № 1 «Правды». «Перший лист здалека» Леніна в «Правде». *Квітень.*— Повернення Леніна з Швейцарії в Петроград і його перший виступ біля Фінляндського вокзалу. Виступ Леніна «Про завдання пролетаріату в даній революції». «Квітневі тези». Петроградська загальноміська конференція РСДРП(б). Вихід № 1 «Солдатской правды». Квітнева криза влади. Резолюція ЦК про кризу. Всеросійська конференція РСДРП(б). За основу резолюції прийняті тези Леніна. *Травень.*— Утворення Політбюра ЦКі в ходження в його склад Леніна й Сталіна. Конференція фронтових і тилових військових організацій РСДРП(б). Доповіді Леніна, Сталіна й ін. *Червень.*— Масові демонстрації в Петрограді під більшовицькими лозунгами. *Липень.*— Липневі дні в Петрограді. Вийшов № 1 «Рабочий и солдат», орган більшовиків замість закритої «Правды». Ленін переходить на нелегальний стан. *Серпень.*— IV з'їзд РСДРП(б) у Петрограді, який оголосив необхідність збройного повстання. Керівництво т. Сталіна з'їздом і проведення ним на з'їзді ленінської лінії. *Вересень.*— Ленін з підпілля пише листа в ЦК : «Більшовики повинні взяти владу» й «Марксизм і повстання». *Жовтень.*— Ухвалення Петроградською радою більшовицької резолюції про організацію влади. Відкриття передпарламенту. Декларація більшовиків у передпарламенті й вихід з нього. Засідання ЦК з участю Леніна. Резолюція Леніна про підготовку збройного повстання ухвалена більшістю проти двох — Каменєва і Зінов'єва. Виділено військово - революційний центр по керівництву повстанням : Сталін, Свердлов, Дзержинський, Бубнов і Уріцький. Ленін пише «Лист в ЦК» з вимогою виключити з партії Зінов'єва й Каменєва. *Листопад.*— Пізно ввечері переодягнений Ленін переходить в Смольний і приступає до безпосереднього керівництва повстанням. Жовтнева революція.

1918 р.

Січень.— II Всеросійський з'їзд рад. Доповідь Леніна про владу, мир і землю. Утворення радянського уряду на чолі з Леніним. Відновлення мирних переговорів у Брест - Литовську. Нарада партійних працівників у Петрограді з обговоренням тез Леніна «Про негайне укладення сепаратного і анексіоністського миру». Оголошення декрета про утворення Робітничо - селянської червоної армії. *Березень.*— VII з'їзд РСДРП(б). Ухвалено резолюцію про затвердження підписаного в Брест - Литовську мирного договору. Доповідь Леніна про війну і мир. Переймену-

вання РСДРП(б) в Російську комуністичну партію (більшовиків). *Червень.*— ВЦВК ухвалив декрет про організацію комітетів бідноти. Вбивство Володарського правим есером Сергєєвим у Петербурзі. І з'їзд комуністичної партії (большовиків) України в Москві. Декрет Раднаркому про націоналізацію всієї великої промисловості. *Липень.*— Бунт лівих есерів у Москві. Білогвардійський бунт в Ярославлі. V з'їзд рад затвердив радянську конституцію. Лист В. І. Леніна до пітерських робітників про масовий похід в село для боротьби з куркульством і надання допомоги бідноті. *Серпень.*— Ухвала Раднаркому про закриття всіх буржуазних газет. Поранення Леніна правою есеркою *Каплан.* Вбивство Уріцького в Петрограді. *Вересень.*— Постанова ВЦВК про масовий червоний терор проти буржуазії та про утворення Військово - революційної ради Республіки. Розстріл 26 бакінських комісарів. *Жовтень.*— Стаття Леніна «Пролетарська революція і ренегат Каутський».

1919 р.

Січень.— Вбивство К. Лібкнехта і Р. Люксембург. *Березень.*— Конгрес Комінтерну в Москві під керівництвом Леніна. Заснування III Комуністичного інтернаціоналу. Смерть голови ВЦВК Я. Свердлова. VIII з'їзд РКП(б). Промова Леніна на відкритті з'їзду і доповідь про партійну програму. Ухвалення програми партії. *Травень.*— Вихід № 1 журнала «Коммунистический интернационал». Перший «комуністичний суботник» на Московсько - казанській залізниці. *Жовтень.*— Заснування Комуністичного інтернаціоналу молоді в Берліні. *Грудень.*— Всеросійська конференція РКП(б).

1920 р.

Березень.— IX з'їзд РКП(б). *Липень.*— Вихід брошури Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» на кількох мовах. Засідання II конгресу Комінтерну в Москві. *Липень.*— Відкриття Міжнародної конференції комуністів у Москві. *Жовтень.*— Всеросійська конференція РКП(б). *Листопад.*— Розгром Врангеля. Звільнення Криму від білих. *Грудень.*— Дискусійне засідання фракції РКП(б) VIII Всеросійського з'їзду рад в питанні про профспілки. Промова Леніна про профспілки, про поточний момент і про помилки Л. Троцького.

1921 р.

Січень.— Вихід брошури Леніна «Ще раз про профспілки, про поточний момент і про помилки Троцького й Бухаріна». *Березень.*—X з'їзд РКП(б). Доповідь Леніна про продподаток, про профспілки. Доповідь Сталіна по національному питанню. Постанова ВЦВК про заміну продовольчої і сировинної розверстки натуральним податком. *Квітень.*—Вихід брошури Леніна «Про продовольчий податок». *Травень.*— Всеросійська конференція РКП(б). Доповідь про продподаток. *Червень.*— III конгрес Комінтерну. Постанова ЦК РКП(б) про чистку партії. *Грудень.*— Всеросійська конференція РКП(б).

1922 р.

21 лютого — 4 березня (*27 березня — 2 квітня*)— XI з'їзд РКП(б). *5 травня.*— Десятирічний ювілей «Правды». *3 червня — 7 серпня.* Процес правих есерів у Москві. *4 — 7 серпня.*— Всеросійська конференція РКП(б). В. І. Ленін уповноважує Й. В. Сталіна передати Всеросійській конференції РКП(б) у відповідь на її привітання подяку і висловлює надію, що в скорому часі приступить до роботи. *Серпень.*—IV конгрес Комінтерну в Москві. *13 листопада.*— Ленін виступає з доповіддю про нову економічну політику й перспективи світової революції. *30 грудня* — I Всесоюзний з'їзд рад радянських соціалістичних республік. Укладення союзного договору. *20 листопада.*— В. І. Ленін виступає на пленумі Московської ради з промовою про зовнішню і внутрішню політику (останній його виступ). *12 грудня.*— В. І. Ленін останній день працює в своєму кабінеті в Кремлі.

1923 р.

Січень — Лютий.— Вихід статтей В. І. Леніна «Як нам реорганізувати Рабкрін ?», «Краще менше, та ліпше», «Про кооперацію». *Квітень.*— 25 - річчя І з'їзду РСДРП. XII з'їзд РКП(б). Доповідь Сталіна по національному питанню. *10 — 15 жовтня.*— Заснування Міжнародного селянського інтернаціоналу. *Жовтень.*— Поширений пленум ЦК і ЦКК засудив виступ Троцького і групи «46 - ти» як розкольницьки - фракційний. *Грудень.*— Партійна дискусія. Більшість партосередків висловлюється проти платформи опозиції. *8 грудня.*— Виступ Л. Троцького з статтею «Новий курс», скерованою проти ЦК. *14 грудня.*— Постанова ЦК РКП про проведення дискусії.

1924 р.

14 — 15 січня.— Пленум ЦК РКП(б) в питанні про підсумки партійної дискусії. *13 — 18 січня.*— XIII всеросійська конференція РКП(б). Доповідь т. Сталіна «Про чергові завдання партбудівництва». *21 січня.*— Смерть Леніна. *27 — 22 січня.*— Пленум ЦК, що зібрався з приводу смерті Леніна. Жалобне засідання II з'їзду Рад Союзу. Тов. Сталін виступив з промовою про заповіти Леніна партії. *Квітень.*— Сталін читає лекції «Про основи ленінізму» (в Свердловському університеті). *Травень.*— XIII з'їзд партії. *17 червня — 8 липня* — V конгрес Комуністичного інтернаціоналу. *Осінь.*— Дискусія про «Уроки Октября» Троцького. *19 листопада.*— Промова Сталіна на пленумі фракції «Троцькізм чи ленінізм». *25 - 27 жовтня.*— Пленум ЦК РКП(б) обговорив чергові завдання роботи на селі.

1925 р.

17 — 20 січня.— Пленум ЦК РКП(б). Промова тов. Сталіна на пленумі, присвяченому питанню дискусії з Троцьким. *27 — 29 квітня.*— XIV конференція РКП(б). Конференція ухвалила постанову про партійне будівництво, про кооперацію, про єдиний сільськогосподарський податок, металопромисловість, про революційну законність і завдання Комінтерну та РКП(б) в зв'язку з поширеним пленумом ВККІ. *18 — 31 грудня* — XIV з'їзд ВКП(б) — з'їзд індустріалізації. Політзвіт ЦК т. Сталіна. Боротьба проти ленінградської «нової опозиції». З'їзд затвердив зміни партійного статуту, заслухав доповіді про роботу профспілок і комсомолу.

1926 р.

14 — 23 липня.— Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б). Пленум остаточно підвів підсумки кампанії перевиборів до рад і обговорив питання по справі Лашевича й ін. і про єдність партії, про житлове будівництво й хлібозаготівну кампанію. Оформлення опозиційного троцькістсько - зінов'євського блоку. 26 *жовтня — 3 листопада.*— XV конференція ВКП(б). *30 листопада.*— Промова т. Сталіна в китайській комісії ВККІ «Про перспективи революції в Китаї». *22 листопада — 16 грудня.*— VII поширений пленум ВККІ. Доповідь т. Сталіна на пленумі про соціал - демократичний ухил в нашій партії.

1927 р.

7 — 12 лютого.— Пленум ЦК ВКП(б) обговорив питання капітального будівництва в промисловості. *18 — 30 травня.*— VIII пленум ВККІ. *24 травня.*— Промова т. Сталіна «Революція в Китаї і завдання Комінтерну». *29 липня — 9 серпня.* — Відбувся об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б), який обговорив ряд найважливіших питань, зокрема про міжнародне становище. Виступи на Пленумі ВККІ т. Сталіна в питаннях міжнародного становища й оборони СРСР та з приводу заяви опозиції від 8 серпня. *9 серпня.*— Розмова т. Сталіна з першою американською робітничою делегацією. *21 — 23 жовтня.*— Відбувся об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б). Пленум розглянув директиви до складання п'ятирічного плану народного господарства, про роботу на селі. Пленум ухвалив постанову про виключення Троцького і Зінов'єва з складу ЦК. *23 жовтня.*— Промова т. Сталіна на засіданні об'єднаного

пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) «Троцькістська опозиція раніш і тепер». *5 листопада.*— Тов. Сталін розмовляє з закордонними робітничими делегаціями. *2 — 19 грудня.*— XV з'їзд ВКП(б) — з'їзд колективізації. Виключення троцькістів з партії. Пропаганда троцькістських поглядів несумісна з належністю до ВКП(б).

1928 р.

6 — 11 квітня.— Відбувся об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б), що обговорив питання про хлібозаготівлі та про шахтинську справу. *28 травня.*— Розмова т. Сталіна з студентами Інституту червоної професури, Комакадемії, Свердловського університету «На хлібному фронті». *4 — 12 червня.*— Пленум ЦК ВКП(б). *13 липня.*— Доповідь т. Сталіна про підсумки липневого пленуму ЦК на ленінградському партактиві. *17 серпня — 1 вересня.*— Відбувся VI конгрес Комінтерну. Ухвалення програми Комінтерну. *19 жовтня.*— Промова т. Сталіна на пленумі МК і МКК «Про праву небезпеку у ВКП(б)». Правий ухил — головна небезпека. *16 — 24 листопада.*— Відбувся пленум ЦК ВКП(б). Пленум обговорив ряд важливіших питань, зокрема питання про підсумки і дальше проведення 7-годинного робочого дня, про вербування робітників і регулювання росту партії. *19 листопада.*— Виступ т. Сталіна на пленумі ЦК «Про індустріалізацію країни та про правий ухил у ВКП(б)».

1929 р.

13 — 29 квітня.— XVI конференція ВКП(б). Конференція схвалила п'ятирічний план, поданий Держпланом, постановила провести чистку і перевірку членів та кандидатів ВКП(б) і обговорила питання сільського господарства та про підсумки й найближчі завдання боротьби з бюрократизмом. *Липень.*— X пленум ВККІ. *1 серпня.*— Пленум ухвалив звільнити від обов'язків членів Президії ВККІ тт. Бухаріна, Гітлау, Серра і Ембер-Дро. *7 листопада.*— Вийшла стаття т. Сталіна до XII роковин Жовтня «Рік великого перелому». *10 — 17 листопада.*— Пленум ЦК ВКП(б). Пленум розглянув питання про групу правих ухильників (група т. Бухаріна) і постановив вивести т. Бухаріна, який є ідеологом правого ухилу, з складу Політбюра ЦК ВКП(б), оголосивши іншим попередження, що пропаганда правоопортуністичних поглядів несумісна з перебуванням у ВКП(б). *27 грудня.*— Промова т. Сталіна «До питань аграрної політики СРСР» на конференції аграрників-марксистів.

1930 р.

2 березня.— Стаття т. Сталіна «Запаморочення від успіхів». *26 квітня — 13 липня.*— XVI з'їзд ВКП(б) — з'їзд розгорнутого соціалістичного наступу. Політзвіт ЦК т. Сталіна. *12 — 21 грудня.*— Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б). Пленум заслухав доповідь про народно-господарський план на 1931 р. Пленум звільнив т. Рикова від обов'язків члена Політбюра ЦК ВКП(б).

1931 р.

4 лютого.— Промова т. Сталіна «Про завдання господарників» на І Всеросійській конференції працівників соціалістичної промисловості. *Квітень.*— XI пленум ВККІ. Обговорено завдання секцій КІ і питання про небезпеку воєнної інтервенції проти СРСР. *11 — 15 червня.*— Пленум ЦК ВКП(б). Доповідь т. Кагановича «Про московське міське господарство і розвиток міського господарства СРСР». *23 червня.*— Промова т. Сталіна на нараді господарників «Нова обстанова — нові завдання господарського будівництва» (*6 умов*). *28 — 31 жовтня.*— Відбувся пленум ЦК ВКП(б). Опубліковано листа т. Сталіна до редакції журнала «Пролетарская революция» «Про деякі питання історії більшовизму».

1932 р.

Лютий.— XVII конференція ВКП(б) заслухала і обговорила доповідь т. Молотова «Підсумки розвитку промисловості за 1931 р. і завдання 1932 р.» та дала директиви до складання другого п'ятирічного плану

народного господарства СРСР. *Вересень.*—XII пленум ВККІ. Від імени пленуму ВККІ ухвалено відозву до ВКП(б) і трудящих СРСР. 15 роковини Жовтневої революції.

1933 р.

Січень.— Січневий об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б). Доповідь т. Сталіна «Про підсумки першої п'ятирічки», «Про роботу на селі». Доповідь т. Кагановича «Про політвідділи МТС і радгоспів». *19 лютого.*— Виступ т. Сталіна на І Всесоюзному з'їзді колгоспників - ударників. У своїй промові т. Сталін намітив як одно з найближчих завдань колгоспного руху завдання «зробити всіх колгоспників заможними», а колгоспи більшовицькими. *Листопад.*— Доповідь т. Молотова на врочистому пленумі Московської ради, присвяченому 16 роковинам Жовтневої революції. Розмова тт. Сталіна, Молотова, Калініна і Кагановича з колгоспниками - ударниками Одеської області. Пленум ЦК ухвалив постанову про скликання XVII партз'їзду.

ЗМІСТ

Стор.

Розділ тринадцятий. Лютнева революція 1917 р. і „нове орієнтування партії“ . . . . . 3 — 27

Гегемонія пролетаріату і роль партії в Лютневій революції — 3. Роль ліберальної буржуазії та західно - европейського капіталу в Лютневому перевороті — 6. Рада робітничих і солдатських депутатів та Тимчасовий уряд. Двоєвладдя і його соціальні корені — 8. Період нового орієнтування партії (березень — квітень) — 13. Тези В. І. Леніна 4 (17) квітня 1917 р.— 16. Квітнева конференція партії. Боротьба з опортуністами в оцінці завдань пролетаріату в революції — 20. Квітнева конференція про аграрне й національне питання — 26. Література до розділу тринадцятого — 27.

Розділ чотирнадцятий. Партія на шляхах до Жовтня . . . . . 28 — 65

Період революційної мобілізації мас — 28. Демонстрація 20 - 21 квітня 1917 р.— 31. Коаліційний уряд. І з'їзд рад. Демонстрація 18 червня. Наступ Керенського. Боротьба більшовиків за вплив в армії — 32. Події 3 - 5 липня 1917 р. Партія на чолі мас — 38. VI з'їзд партії (26 липня — 3 серпня 1917 р.). Роль т. Сталіна на з'їзді — 42. Міжрайонці і Троцький — 47. Серпнева державна нарада — 50. Корніловське повстання — 51. Період організації штурму (вересень - жовтень) — 53. «Демократична нарада». «Передпарламент» і тактика більшовиків — 55. Підготовка збройного повстання. Викриття штрейкбрехерства Зінов'єва і Каменєва — 56. Організація і здійснення повстання — 58. Література до розділу чотирнадцятого — 65.

Розділ п'ятнадцятий. Пролетарська революція і перші кроки радянської влади . . . . . 66 — 103

Соціалістична революція 25 жовтня (7 листопада) 1917 року і її міжнародне значення — 66. Лозунги партії по відношенню до селянства — 68. Завдання пролетаріату, що став при владі. Перші декрети радянської влади — 71. Утворення радянського уряду. Боротьба з контрреволюцією — 76. Середпартійні розходження — 79. Розпуск Установчих зборів — 82. Брестський мир. Боротьба з «лівими комуністами» і троцькістами — 83. VII з'їзд партії (6 — 8 березня 1918 р.) — 90. Ленінський господарський план весни 1918 р.— 92. Розвиток громадянської війни — 95. Комітети бідноти. «Боротьба за хліб — боротьба за соціалізм» — 96. Розрив коаліції з лівими есерами — 100. Революція в Німеччині — 103. Література до розділу п'ятнадцятого — 103.

Розділ шістнадцятий. Воєнний комунізм . . . . . 104 — 144

Соціально - економічна суть воєнного комунізму. Воєнно - політичний союз робітничого класу й селянства — 104. Організація Всеросійської надзвичайної комісії (ВЧК) — 108. Червона армія — 110. Тов. Сталін в громадянській війні — 112. VIII з'їзд партії (18 — 23 березня 1919 р.). Обговорення й ухвалення програми партії — 116. Військове питання на VIII з'їзді партії — 120. Питання про селянство на VIII з'їзді партії — 121. На шляхах до закінчення громадянської війни — 124. Ліквідація Врангеля. Похід на Варшаву — 126.

VIII партійна конференція (2 - 4 грудня 1919 р.) — 130. IX з'їзд партії (29 березня — 5 квітня 1920 р.) — 131. Господарські питання на IX з'їзді — 132. Військове питання на IX з'їзді —134. Ленін і Сталін про електрифікацію всієї країни — 138. IX партійна конференція (вересень 1920 р.) — 140. Організація національних компартій — 141. Організація III, Комуністичного, інтернаціоналу — 141. Література до розділу шістнадцятого — 144.

Розділ сімнадцятий. Перехід до нової економічної політики (X і XI з'їзди партії) . . . . . 145 — 171

Ленінська оцінка періоду воєнного комунізму — 145. Причини переходу до непу — 146. Значення й суть нової економічної політики — 148. Дискусія про профспілки 1920 — 1921 рр. Боротьба з троцькізмом — 152. Точка зору партії в профспілковій дискусії — 154. Боротьба партії з «робітничою опозицією» — 156. Національне питання на X з'їзді партії — 158. XI з'їзд партії. Змичка з селянством. Підсумки першого року непу — 160. «Хто кого?». Лозунг «Вчіться торгувати» — 163. Критика партії з боку опозиції на XI з'їзді — 164. Чистка партії — 166. Питання про профспілки на XI з'їзді — 168. Про фінансову політику — 169. Література до розділу сімнадцятого — 171.

Розділ вісімнадцятий. Соціалістичний наступ на шляхах непу. Від XI до XIII з'їзду партії . . . . . 172 — 198

XII партконференція (4 - 7 серпня 1922 р.) — 172. Останні політичні виступи В. І. Леніна — 173. Кооперативний план Леніна — 174. Ленін про поліпшення державного апарату — 176. Політика партії і боротьба за перемогу світової революції — 176. XII з'їзд партії. Роль партії в керівництві державою — 178. Боротьба проти надмірних поступок чужоземному капіталові — 180. XII з'їзд про держпромисловість — 181. Національне питання на XII з'їзді партії — 183. Постанови XII з'їзду по організаційному питанню — 188. Вигнання з партії контрреволюційних угруповань «Робітнича група» і «Робітнича правда». — 188. Боротьба партії з троцькістською опозицією восени 1923 р. — 190. XIII конференція про середпартійне становище й господарську політику — 195. Міжнародна обстанова на осінь 1923 р. — 197. Література до розділу вісімнадцятого. — 198.

Розділ дев'ятнадцятий. Партія в період від XIII з'їзду до XIV партконференції . . . . . 199 — 217

Смерть Леніна. Ленінський призов і зміцнення пролетарських лав партії — 199. XIII з'їзд партії. Питання торгівлі й кооперації. — 202. Робота партії на селі в цей період — 203. Боротьба проти «Уроков Октября» Троцького — 205. Жовтневий пленум ЦК 1924 р. Зміцнення низового радянського апарату. Пожвавлення рад — 208. XIV партконференція. Про ліквідацію пережитків воєнного комунізму на селі — 210. Питання кооперації на XIV партконференції — 212. Боротьба партії проти опортуністичних перекручень постанов XIV партконференції — 213. XIV партконференція про перемогу соціалізму в одній країні — 214. Література до розділу дев'ятнадцятого — 217.

Розділ двадцятий. XIV з'їзд партії — з'їзд індустріалізації 218 — 235

Розходження після XIV конференції. «Нова опозиція» — 218. Господарські успіхи до XIV партз'їзду — 219. XIV з'їзд про перемогу соціалізму в одній країні — 221. Про генеральну лінію нашого розвитку — 223. XIV з'їзд про суть непу і держкапіталізму — 224. XIV з'їзд про селянство, середняка, бідняка і про куркульську небезпеку — 226. Організаційне питання на XIV з'їзді. Партія і клас. Опозиція скочується до Аксельрода — 228. Новий статут партії — 230. XIV з'їзд про комсомол — 232. Питання про пролетарське керівництво в комсомолі — 223. XIV з'їзд про профспілки — 234. Література до розділу двадцятого — 235.

Розділ двадцять перший. Від відбудовного періоду до періоду соціалістичної реконструкції (між XIV і XV з'їздами) 236 — 256

Утворення опозиційного блоку під гегемонією Троцького — 236. Партія між XIV і XV з'їздами — 238. Про темп і шляхи індустріалізації — 239. Політика цін і зарплата — 240. Боротьба з безробіттям — 241. Соціалістичне нагромадження і боротьба з приватним капіталом — 242. Податкова політика — 242. Політика партії і політика опозиції в питанні про диктатуру пролетаріату — 243. Боротьба партії проти підпільної й розкольницької діяльнсті опозиції — 245. Дворушницька заява опозиції від 16 жовтня 1926 р.— 246. Постанова XV партійної конференції про соціал - демократичний ухил опозиції — 247. Боротьба проти троцькістської опозиції в питаннях міжнародної політики — 249. Липневий пленум ЦК і ЦКК 1927 р.— 252. Викриття «платформи 83 - х» і групи «15 - ти»— 253. Література до розділу двадцять першого — 256.

Розділ двадцять другий. XV з'їзд — з'їзд колективізації . . 257 — 269

Троцькізм перетворюється в авангард контрреволюційної буржуазії — 257. Питання соціалістичного будівництва на XV з'їзді — 259. XV з'їзд про п'ятирічний план народного господарства — 260. Питання роботи на селі на XV з'їзді. «Село — вперед до великого колективного господарства»— 264. Виключення троцькістської опозиції з партії на XV з'їзді — 265. Троцькісти після XV з'їзду — 267. Література до розділу двадцять другого — 269.

Розділ двадцять третій. На шляхах соціалістичної реконструкції народного господарства . . . . . 270 — 289

Хлібозаготівні труднощі і надзвичайні заходи проти куркуля—270. Про організацію зернових радгоспів — 272. Шахтинська справа та її уроки — 272. Розгортання самокритики — 273. Підготовка кадрів — 274. Партія в боротьбі на два фронти і з примиренством — 274. Оформлення правого ухилу. Правий ухил як головна небезпека цього періоду — 276. VI конгрес Комінтерну про ВКП(б)— 277. Соціальні корені ухилів — 278. Партія в боротьбі з правим опортунізмом як куркульською агентурою в партії — 279. XVI конференція ВКП(б) —283. X пленум ВККІ про ВКП(б) — 284. Листопадовий пленум ЦК 1929 р. — 284. Питання суцільної колективізації сільського господарства та ліквідації куркульства як класу — 287. Література до розділу двадцять третього — 289.

Розділ двадцять четвертий. XVI з'їзд партії — з'їзд розгорнутого соціалістичного наступу . . . . . 290 — 308

Передз'їздівська обстанова — 290. Боротьба з правим і «лівим» ухилами напередодні XVI з'їзду —291. Історичне значення XVI з'їзду партії — 294. Питання індустріалізації на XVI з'їзді — 294. Питання колективізації на XVI з'їзді — 297. Питання будівництва радгоспів на XVI з'їзді — 298. Міжнародне становище СРСР в цей період — 301. Дві системи — 302. XVI з'їзд про боротьбу з правим і «лівим» ухилами — 302. Національне питання на XVI з'їзді — 305. Література до розділу двадцять четвертого — 308.

Розділ двадцять п'ятий. Між XVI з'їздом і XVII партконференцією . . . . . 309 — 320

Питання економічної блокади й інтервенції проти СРСР—309. Право - «ліваький» блок Сирцова — Ломінадзе — Шацкіна — 310. Грудневий (1930 р.) об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) — 311. Процес контрреволюційної організації меншовиків — 313. Червневий і жовтневий пленуми ЦК 1931 р.— 316. Реорганізація залізничного транспорту — 317. Розвиток міського господарства СРСР — 318. Питання розгортання радянської торгівлі й поліпшення постачання робітникам — 320. Література до розділу двадцять п'ятого — 320.

Стор.

Розділ двадцять шостий. Партія на сучасному етапі . . . . . 321 — 343

«По - новому працювати — по - новому керувати» — 321. Значення теоретичної роботи т. Сталіна в цей вирішальний період — 322. XVII партконференція — 324. Директиви до складання другого п'ятирічного плану народного господарства СРСР. Історичне значення XVII партконференції — 325. Класовий ворог, форми його боротьби в цей період — 326. Пролетарська диктатура в боротьбі проти решток ворожих класів в цей період — 328. За підвищення трудової дисципліни. За чіткий в роботі й дешевий держапарат — 330. Січневий пленум ЦК і ЦКК. Його історичне значення — 330. Організація політвідділів МТС і радгоспів. Промоват. Сталіна «Про роботу на селі» — 333. Постанова про чистку партії — 336. Опортунізм став прапором контрреволюційних організацій — 337. Перший всесоюзний з'їзд колгоспників - ударників — 338. Політвідділи на тран порті — 342.

Висновок . . . . . 344 — 345

Покажчик імен . . . . . 347 — 362

Короткий покажчик найважливіших дат історії ВКП(б) і революційного руху . . . . . 363 — 371

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

Редактор книги *Єфіменко Г.* Літредактор *Хоменко Я.* Техкер *Соловйов В.*
Здано до складання 9/I 1934 р. Підписано до друку 15/III 1934 р. Партвидав, 1934 р. № 14. Тир. 15.200. Уповнов. Головліту 1/I 1934 р. № 14. Зам. № 2378. Папір 72×110$^{1}/_{20}$. 23$^{1}/_{2}$ друк арк (101.500 друк. зн. у 1 арк. паперу). Вийшла друком у травні 1934 р.
Книжкова фабрика видавництва „Радшкола" ім. Г. І. Петровського

3 крб. 35 коп.

III

1864

III-рл 5770 2
11,25 1986

Є. ЯРОСЛАВСЬКИЙ ІСТОРІЯ ВКП(б)

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

Є. ЯРОСЛАВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ВКП(б)

ЧАСТИНА ДРУГА

ПАРТВИДАВ ЦК КП(б)У